

SOPRONI SZEMLE

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 40. ÉVFORDULÓJÁRA

XIII. ÉVFOLYAM

1959.

1. SZÁM

KIADJA:
SOPRON VÁROS TANÁCSA

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÜLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GAL JÁNOS, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, KÜLKEDI ISTVÁN, MOLLAY KÁROLY, PETERDI FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Ez a szám a Tanácsköztársaság alapításának 40. évfordulójára jelent meg a következő tartalommal:

	Oldal
<i>Csatkai Endre</i> : Bevezető sorok az 1959. évfolyam első számához	1
<i>Póczy Klára</i> : Rabszoga élet Scarabantiában	2
<i>Kovács József</i> : Török rabszolgák Sopronban, soproniak török rabságban a XVII. század folyamán	6
<i>Csatkai Endre</i> : Adalékok az első soproni vasút történetéhez	11
<i>Kovács József</i> : Bírósági eljárás Sopronban 1855-ben, két szabadságharcral kapcsolatos vers miatt	20
<i>Simkovic Gyula</i> : Első lépés a szervezett munkásmozgalom felé (1870)	26
<i>László Ernő</i> : A soproni szabólegények sztrájkja 1872-ben	29
<i>Imre József</i> : A soproni Arbeiter Zeitung (1907—1909)	42
<i>Bors András</i> : Bors László, az ember, a költő és a forradalmár	53
<i>Koncsek László</i> : A bécsi és soproni ellenforradalom kapcsolatai 1919-ben (II. rész)	73
<i>Szabó István</i> : Az 1919-es soproni börtenyőröl	90
<i>Keresztúry Dezső</i> : Pap Károly	95
<i>Pap Károlyné</i> : Pap Károly, a vöröskatona	102
<i>Csatkai Endre</i> : Sopron képzőművészeti élete a Tanácsköztársaság idején	103
<i>Tirnitz József</i> : Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből	110

Térjedelem 8:8 (A/5) iv 36 szöveggéztli ábrával. Példányszám: 1000

Felelős kiadó: Csatkai Endre — Győr-Sopronmegyei Nyomda Vállalat 5547 — Felelős vezető: Mentler Endre

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XIII. ÉVFOLYAM

1959.

I. SZÁM

Bevezető sorok az 1959. évfolyam első számához

A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1958. szeptemberében 65. külön-kiállítását abból a célból rendezte, hogy — első kísérletként — a soproni munkásmozgalom útját próbálja bemutatni. Nem volt könnyű feladat, mert hiszen a kérdés tudományos feldolgozása alig-alig indult meg és csak nehéz, széleskörű kutatással lehetett az anyagot felszínre hozni. Mégis a rögtörésből fakadó hiányosságok ellenére a kiállítás eredményesnek volt mondható. Zárai Károly az MSZMP városi titkára megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy Sopron számos ismert haladó hagyománya mellé méltón sorakozik fel a régi munkásmozgalom is. A kiállításnak megvolt az a hatása is, hogy többen, főleg a fiatal kutatók érdeklődni kezdtek a tárgykör iránt, amelyről eddig azt képzelték, hogy benne leküzdhetetlen akadályok tornyosulnak elébük.

A Soproni Szemle szerkesztő bizottsága már 1958 folyamán elhatározta, hogy a magyar Tanácsköztársaság 40 éves jubileumát kellő módon rávonatkozó tanulmányokkal kívánja megünnepelni. A folyóirat kiadója, Sopron Város Tanácsa azonban még tovább ment: munkaközösséget létesített, amelynek célja a Tanácsköztársaság soproni időszakának lehetőleg teljes feldolgozása és nyomtatásban való megjelentetése legyen. Ezért a szerkesztő bizottság úgy döntött, hogy a Soproni Szemle első száma — mint a Tanácsköztársaság jubileumára megjelenő ünnepi szám — ölelje fel az egész soproni munkásmozgalomra vonatkozó adalékokat, ezeket rögzítse és keltse fel a soproni múlt kutatóinak figyelmét a hálás tárgykörre.

Az első szám megjelenésekor azonban hangsúlyozni kívánjuk, hogy a legtávolabbról sem tart igényt a kérdés teljességgel való kiaknázására. Cikkeink apró mécsesek a homályban, de tán mégis mutatják az utat, amerre a további kutatás haladjon, hogy a soproni múltnak ez a sok dicső lappal kecsegtető fejezete is tisztán álljon a dolgozók előtt. Célszerűnek látszott a folyóirat megszokott rovatait ezúttal mellőzni, ezért a cikkeket, tekintet nélkül terjedelmükre, vagy jelentőségükre, történelmi sorrendben adjuk.

Eötvös József írja, hogy vannak dallamok, amelyek megfordítják nemcsak egy nemzet, de esetleg az egész világ sorsát is. Valóban ilyen dal a Marseillaise, ilyen a mi Kossuth-nótánk, ilyen az Internacionálé. Ezek a dallamok parányi hangszereken is gyűjtő hatásúak. Ilyen dallam a soproni munkásmozgalom hősi éneke is, amely ezúttal még gyenge hangon, kevés hangszerezen szól, de remélhetőleg már így is megdobbantja a szíveket.

Csatkai Endre
szerkesztő

Rabszolga élet Scarabantiában

Az antik Scarabantia feltárása állandóan folyamatban van. Minthogy romjaira épült a középkori, majd az újkori város, az ókori építmények megmentése és felderítése csak gondos és körültekintő munkával lehetséges. A korábbi időszakban kellő anyagiak és ismeretek híján gyakran történtek mulasztások, éppen ezért tudunk ma is még olyan keveset az egykor nagy kiterjedésű és virágzó város életéről, társadalmáról, amelynek minden ránk maradt emléke külön értékelést érdemel.

A szegényebb rabszolgákról jóformán semmit sem tudunk.¹ Többet név szerint ismerünk ugyan, mert uruk megbízásából annak számára pl. síremléket emeltek stb., de életük, munkakörüik folytán gazdáik életével szinte egybeforrt. A házi teendőket látták el, a vagyonos réteg mindennapi kényelmét szolgálták és biztosították. Több síremléken olvassuk, hogy a gazda szomorúan siratja kedvelt rabszolgáját,² rendszerint azokat a gyermekeket, akik már ott a házban nőttek fel, és szinte családtagnak számítottak. Többségükben gazdáik Sopron környéki birtokain dolgozhattak, vagy iparosként hajtottak hasznot uruknak.

Nehéz munkával és kemény fegyelemben éltek a városi lakosság főszoarakozását biztosító amphitheatrumi játékok szereplői, a gladiátorok is. Az állandóan életükkel játszó gladiátorok éppen úgy hozzátartoztak a város vagyonos rétegének szórakoztatásához mint a házi rabszolgák. A közönség az ügyesebbeket kegyébe fogadta, néhol híresebbek voltak, mint a színészek vagy a csaták hősei. Nevük falra karcolva és ajándéktárgyakra vésvé maradt fenn, pl. Aquincumban is.³ Idevágó az eddig napfényre került scarabantiai leletek sorában kiemelkedő jelentőségű, egy cirkuszi jelenettel díszített üvegpohár, amelyik még a múlt század végén került a Zettl-család gyűjteményébe.⁴

A pohár leletegyütteshez tartozott. Férfi csontváza mellett terra sigillata tálak és egy másik üvegedény társaságában hevert. Vékonyfalú, sárgászöld színes üvegből készült; díszítése 2000 év elmúltával sem veszített élénkségéből, mozgalmasságából. A formába préselt edényt egymás alatt két körbefutó sávban borítja a reliefdísz, futó állatalakok alatt két küzdő gladiátor látható, az edény vállán a készítő iparművész nevét olvassuk: M (arcus) Licinius Diceus f(icit), azaz fecit = készítette.

A Pannoniában szinte egyedülálló műkincset a Zettl-család bécsi ága 1957-ben eladta a londoni Corning Museum of Glass-nak, ahol kiállításon, méltó elhelyezésben került bemutatásra. Ez alkalommal Harden, a londoni Városi Múzeum igazgatója, a rómaiakori üvegipar legjobb ismerője méltatta a Scarabantiában előkerült ritka emléket.⁵ Így bontakoznak ki előttünk a pohár készítésének körülményei, a kor, amikor készült, s így rekonstruálhatjuk azt a számunkra nem érdektelen körülményt is, hogyan került annak idején Scarabantiába ilyen értékes dísz tárgy?

1. A mai soproni főiskola építésekor 1898-ban 47 sírra találtak, csupasz földben csontvázak kerültek elő, valamennyinél rozsdás kés volt, elvéve egyéb is, mint pl. agyagedények. Szakember nem volt jelen, Bella Lajos a munkások bemondása alapján számolt be az Oedenburger Zeitungban (1898. jún. 5.). Véleménye szerint a Sörházdombon levő munkástelephez tartozó temető lett volna, itt nem rabszolgatemetőről van szó, mert a leletek alapján IV. századbéliek a sírok, amikor már általános elszegényedés uralkodik Scarabantiában.

2. A. Schober: Die röm. Grabsteine von Noricum u. Pannonien (1923): 103. lap.

3. Nagy Lajos: Bp. Rég. XII. (1937) 81. és Bp. Története I. (1942) 82–3. és 87. t. 2.

4. Bella Lajos: AÉ XIV. (1894) 392. lap.

5. D. B. Harden: Archeology 11. (1958) 3. sk.

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XII. ÉVFOLYAM

1958.

1-4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

BOGNÁR DEZSŐ, BOTVAY KÁROLY, DOMONKOS OTTÓ, FALLER JENŐ,
FRIEDRICH KÁROLY, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH
JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, TARJÁN GUSZTAV, TARCZY-
HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER
OSZKAR, ZÁMBO JÁNOS.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

Tanulmányok:

- Csapodiné Gárdonyi Klára*: Széchenyi Júlia emlékkönyve a Széchenyi Könyvtárban. 319.
Győrfi János: Levéltévtvésző fürkésződarazsak Sopron környékéről. 327.
Házi Jenő: Az 1397. évi soproni telekkönyv. 105.
Igmándy Zoltán: Sopron és környékének gombái. 119.
Juhászné Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchenyi
Könyvtárban. 24.
Kárpáti Zoltán: A természetes növénytakaró és kertészeti termesztés közti összefüggés
Sopron környékén. 222.
Lengyel Alfréd: Sopron megyei családnevek Győr város polgárkönyveiben. 97.
Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban 1657—1674. 37.
Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből. 193.
Scheiber Sándor: A feltárt középkori soproni zsinagóga. 289.
Thirring Lajos: Sopron jellemzése Fényes Elek 1836. és 1867. között megjelent statisztikai-földrajzi műveiben. 207. 299.
Tompos Ernő: Eltűnt műemlékekről és a megmaradtak védelméről. 310.
Traeger Ernő: Az első magyarországi gyorsírási tankönyv soproni vonatkozásai. 137. 217.
Winkler Oszkár: Sopron művelődési középületeiről. 1.

Helytörténetírásunk időszerű kérdései:

- Hanák Péter*: Lectori jelentés a Sopron város története 1849—1949. c. munkaközösség
eddig eredményeiről. 47.
Kelényi Ferenc: A nyugat-dunántúli folyóiratok szerkesztői értekezlete Sárvarrott. 333.
Nováki Gyula: A soproni talajvizsgálatok és a településtörténet. 335.
Vörös Károly: Lectori jelentés a Sopron város története 1848—1949. c. munkaközösség
eddig munkálatairól. 144.

Helytörténeti adattár:

- Ambros Béla — Kupa Mihály*: Sopron papirospénzeiről. 58.
Balogh István: A soproni színház és Debrecen. 250.
Becht Rezső: A soproni Vasas Művészeti Együttes első 12 éve. 54.
Berecz Dezső: Móricz Zsigmond Sopronban. 167.
Csatkai Endre: Haydn Teremtés c. oratóriumának első soproni előadása 1804-ben. 154.
Csatkai Endre: Újabb adatok a soproni kártyafestők működéséhez. 351.
Dömötör Ákos: „Szöcsinküldők” Mihályiban. 79.
Erdei László: A soproni táj legrégebbi jelentkezései az irodalomban. 66.
Faller Jenő: A brennbergi szénbányászat úttörői. III. Hamberger József. 73.
Faragó Sándor: Adalék az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom történetéhez. 361.
Iváncsics Nándor: Pünkösdi királyné Petőházán. 172.
Iváncsics Nándor: Soproni hetivásárok 1830. körül. 346.

- Kárpáti Zoltán*: Kitaibel Pál emlékének megünneplése. 155.
Kelényi Ferenc: Soproni útirajz 1831-ből. 344.
Kovács József: Lunkányi János feljegyzései 1848-ból. 260.
Kovács József: Somlyay István feljegyzései Kismartonról 1847-ből. 358.
Kubinszky Mihály: A hatvan éves pozsonyi és Fertővidéki vasutak keletkezése. 162.
Kubinszky Mihály: 50 éves a kőszegi vasút. 354.
Mollay Károly: Még egyszer Kottaner Jánosné és naplója. 176.
Nováki Gyula: Avar sírok a Sopron-Pozsonyi úti homokbányában. 166.
Nováki Gyula: Római-kori halasztavak. 63.
Péczely Piroška: Közbiztonság Sopronban és Sopron megyében 1786-ban. 178.
Póczy Klára: Reliefdíszű tálnegatív töredéke Scarbantiából. 245.
Réthy Antal: Soproni orvosok üdvözlő versei 1745-ből. 342.
Simkovics Gyula: Soproni áldozat a haza oltárára 1848-ban. 253.
Storno Pál: Schweitzer György barokk szobrász arcképe. 177.
Szele Lajos: Egykorú tudósítások az első soproni kiseddévóról. 361.
Takács Lajos: A hőveji legények igazsága 1837-ben. 149.
Thier László: Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadásai 1956-ig a mestert érintő fontosabb helyi és megyei események felsorolásával. 257.

Soproni levelesláda:

- Csatkai Endre*: Angeli Henrik soproni gyermekkoráról. 262.
Csatkai Endre: Eötvös József soproni kapcsolatai. 365.
Csatkai Endre: Vörösmarty és Toldy Ferenc körlevele Sopron tanácsa előtt. 364.
Dávidházy István: A soproni textilipar gépesítésének kezdetét jelző levél. 363.
Juhász né Hajdu Helga: Levél Drezdából Sopronba 1655-ben. 266.
Kovács József: Jonas Rosa frankfurti nyomdász özvegyének számlája Lackner Kristófhöz 1631-ből. 264.
Langer Genována: Dukai Takács Judit költőné levele. 80.
Simkovics Gyula: Dóczy Lajos ismeretlen levele Gebhardt József soproni polgármesterhez. 81.

Sopron kulturális élete 1957-ben:

- Csatkai Endre*: A soproni Liszt Ferenc Múzeum az 1957. esztendőben. 277.
Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése. 179.
Friedrich Károly: 1957. évi soproni krónika. 269.
Nováki Gyula: Bella Lajos emlékmű a Várhelyen. 369.
Pröhle Jenő: A Berzsenyi Gimnázium iskolatörténeti kiállítása. 367.

Megemlékezések:

- Berecz Dezső*: Ágoston Ernő. 84.
Csatkai Endre: Hoffer Ottó. 371.
Csatkai Endre: Jáki Gyula. 281.
Csatkai Endre: Thirring Gusztávné. 280.
Friedrich Károly: Dahner Samu. 279.
Király Jenő: Dr. Manninger Vilmos. 190.
László Ernő: Scheiber Ferenc. 280.
Szerkesztőség: Botvay Károly. 372.

Az olvasó kérdez, az olvasó közöl:

22. *Vendel Miklós*: Teleptani megjegyzések a Kecsepkatak völgyében található kvarc ipari célra való feldolgozásához. 90.
 23. 24. *Csapodi István, Füredi Oszkár*: Hozzászólások a soproni Előkapu 11. számú ház kisbolt scranak kérdéséhez. 91.
 25. 26. *László Ernő — Mollay Károly*: Járt-e Erzsébet királynő Mihályiban? 282.
 27. *Szele Lajos*: Régi soproni írók. 283.
 28. *Cs. E.*: XVII—XVIII. századi soproni írók. 283.
 29. *László Ernő*: Terem-e még a soproni erdőkben festőfű? 284.
 30. *Csapody István*: A Farbenkraut, azaz festőfű. 285.

Soproni könyvespolc:

- Az Erdőmérnöki Főiskola Közleményei; 1956. 2. szám. 1957. 1. szám. 2. szám.
 (Ism.: Kovács Gábor) 258, 376, 377.
Pap Károly: A hószobor. (Ism.: Kelényi Ferenc) 94.

Rózsa György: A Birckenstein-féle metszetes könyv. (Ism.: Csatkai Endre) 373.
 Schmidt, Leopold: St. Radegundis in Grosshöflein. (Ism.: M. G.) 372.
 Sinovatz, Fred: Reformation und katholische Restauration in der Grafschaft Forchtenstein und Herrschaft Eisenstadt. (Ism.: M. G.) 375.
 Thirring Gusztáv 7: Adatok a száz év előtti Sopronról és az 1848. évi népességről. (Ism.: Házi Jenő) 96.
 Az újjáélelt Vasi Szemle. 288.

K É P E K :

1. Arcképek:

Hamberger József 74.	Kolbenheyer Mór 197.
Hamberger Józsefné 76.	Kossow Béla 262.
Ágoston Ernő 85.	Lackner Kristóf 264.
Schweitzer György 177.	Dahner Samu 279.
Kapi Gyula 197.	Petz Lipót (Steinacker festm.) 345.
Pálffy József 197.	Hoffer Ottó 371.

2. Soproni részletek:

Petőfi Színház. 4.
 Liszt Ferenc Kultúrház. 8.
 A Lakatosárugyár Petőfi Kultúrháza. 12.
 A Textilgyárak Ady Kultúrháza. 13.
 Az Épületszталosipari Vállalat Kultúrterme. 16.
 A Vörös Csillag filmszínház. 17.
 A Szabadság filmszínház. 18.
 A Festőterem épülete. 20.
 Petőfi tér. 27.
 A megyeház és környéke. 31.
 A Széchenyi tér 1890 körül. 36.
 A régi Lenk-átjáróház. 53.
 A Hátsó kapu 1930 körül. 82.
 Belvárosi részlet. 106.
 Az 1904-ben lerombolt Festőház. 136.
 A régi tanítóképző. 195. 196.
 A mai Vörösmarty utca bejárata 1930 körül. 206.
 Az Előkapu 1835-ben, 1890 körül. 349. 216.
 Lerombolt ház a Várkerületen. 221.
 A hajdani Ihász- (jelenleg Caesar-) ház. 256.
 Liszt Ferenc Múzeum. 277.
 Sopron 1681. („Edenburg”). 281.
 A középkori zsinagóga. 290, 292, 294, 295, 296.
 A Tűztorony. 298.
 A régi városháza. 304.
 A régi Lénárt kapu és a Paprét. 309.
 A Templom utca 24. három korszaka. 311.
 A hajdani Szt. György utca 24. sz. ház. 312.
 A Voss árvaház hajdan és most. 314.
 A Gyengő-ház a Lenin körúton. 315, 316, 317.
 Kút a Szent György utcában. 317.
 A Várkerület elpusztult házai. 318.
 A Meyne-telep 1885 körül. 332.
 A Várkerület 1910 körül. 356.
 Bella Lajos emlékmű. 370.
 Sopron. Nypoort metszete. 374.

3. Térképek, tervek (Sopron):

Művelődésügyi középületek elhelyezése a város területén. 2.
 Meggyaszay István első színházterve. 5.
 A színház alaprajzai. 6.
 A Liszt Ferenc Kultúrház alaprajzai és tervei. 9—11.
 A Lakatosárugyár Petőfi Kultúrházának alaprajzai. 12.

Az Ady Endre Kultúrház alaprajzai. 14, 15.
A Vörös Csillag mozi alaprajza. 17.
A Szabadság mozi alaprajza. 19.
A festőterem emeleti alaprajza. 20.
Sopron belvárosa 1379-ben. 111.
A Központi Bányászati Múzeum alaprajzai. 180, 181.
Sopron szintjei. 338.

4. Vidéki műemlékek:

Fértlórakos. Síremlék. 23, 46.
Nagymarton (Mattersburg), Kitaibel Pál szülőháza. 156.
Nagymarton (Mattersburg), Kitaibel emléktáblája. 159
Fertőszentmiklós. Piéta. 1676. 268.
Fertőszéplak. Templom. 341.
Kismarton (Eisenstadt). Park és Leopoldinatemplom.

5. Régészet:

Római halastavak gátjai a Szárhalmi erdónél. 64.
Leletek a Pozsonyi úti bányából. 166, 167.
Reliefdíszű tálnegatív töredéke. 247.

6. Nyomtatványok:

Kövesdy magyar nyelvtanának címlapja. 1686. 41.
Soproni szükségpénzek. 59—62.

7. Kézírások:

A legrégebb telekkönyv egy lapja. 108.
Andersen stb. bejegyzése a horpácsi emlékkönyvbe. 320.
Liszt Ferenc bejegyzése. 322.

8. Néprajzi vonatkozású képek:

Pütkösdí királynő Petőházán. 172.
Vitnyédi pütkösdí dal. 174.
Petőházi pütkösdí dal. 175.

9. Képzőművészeti műalkotások:

Piloty: A korona ellopása. 176.
Schweitzer György arcképe. 177.
Angeli: Kossow Béla arcképe. 262.
Lackner Kristóf: Ónarckép. 264.
Schauer Izabella vázlatkönyvéből. 278.
Geiger: Vándorhegedős. 324.
Steinacker: Petz Lipót arcképe. 345.

10. Természetrajzi vonatkozású képek:

Sopron környéki gombák. 119—125. 127. 130—31. 133—4.
Sopron környékének kertészeti-termesztési tájai. 223.
Erdő szélén levő gyümölcsös. 225.
Gyümölcsfák közt nyírfa. 227.
Erdőszélen magános fenyő. 227.
Gyümölcsfák közt gyertyán stb. 229, 231, 233, 235, 237.
Gesztenyefa csarab fellépésével. 237.
Csarabosban fiatal gesztenyefa. 239.
Fekete áfonya gesztenyetörzs körül. 239.

11. Múzeumi felvételek:

A soproni Központi Bányászati Múzeum. 180, 181, 183, 185, 187.

A címlapot Sterbenz Károly rajzolta, tőle való a 80, 84, 90, 94, 144, 262, 269, 279, 282, 287, 343, 362, 363, 367, 371, 372 és 373. lapon a fejléc, illetőleg a záródísz; Ágoston Ernőtől való a fejlécek az 54, 149, 245 és 342. lapon.

A Diceus-pohár domborműveiből

A Diceus-pohár domborműveiből

A cirkuszi jelenetekkel, gladiátori küzdelemmel, kocsijelenetekkel díszített agyag- és üvegedények divatja időszámításunk körül volt elterjedve. Ebben az időben a leghíresebb üvegekészítő műhelyek Szíriában vannak s az itteni mesterek szokása, hogy a sikerültebb darabokat reklám céljából nevükkel jelzik. Ennion, az akkor legjobb nevű mester, a növekvő, gazdasági lehetőségeket figyelembe véve átköltözik műhelyével Észak-Itáliába, ahonnan több provincia piacára is el tudja juttatni áruját. Míg Szíriában az üvegyártó kézművesek mindenféle díszedényt készítettek, az új műhely cirkuszi jelenetekkel ékes poharakra specializálta magát. A közkedvelt sorozat egyik változatát egy fiókvállalatban is sokszorosítják — talán Lyonban —, ennek a műhelynek lehetett mestere Diceus, akinek nevét a soproni poháron is olvashatjuk.⁶

Érdekes következtetést vonhatunk le a sorozat elterjedésére vonatkozó statisztikai összeállításból. Ebből ugyanis kitűnik, hogy egy-két darab ismert Itáliából, Hispániából, Britanniából, Észak-Afrikából, Galliából és Vindonissából (a mai Svájc területén), viszont egyetlen darab sem került el a keleti provinciákba. Ami tehát újabb bizonyíték arra, hogy Scarbantia az I. században a Római Birodalom nyugati felének kereskedelmi lüktetésébe élénken bekapcsolódott.

Ez az adat beleillik abba a képbe, amit Mócsy András a scarabantiai feliratos anyag alapján megrajzolt. Pannonia területén itt nálunk került eddig elő a legtöbb köemlék, amelyen kereskedő nevét örökítették meg.⁷ Ezek a kereskedők mind libertusok, vagyis felszabadított rabszolgák, akik Aquileia vagy Carnuntum felől érkeztek Pannoniába, hogy az újonnan meghódított tartományban az új piac lehetőségeit kiaknázzák és megbízó üzletházaik részére új jövedelmi forrásokat biztosítsanak. A kereskedők majd mind italicusok, bár keleti hangzású név is akad közöttük. T. Canius Cinnamust pl. fiaival együtt említi feliratos köemlék.⁸ Egy Cinnamus név ugyanabban az időben galliai díszedényről ismert. Minthogy éppen az egyik aquincumi példányon egy másik névvel együtt szerepel,⁹ feltehető, hogy műhelytulajdonos volt, mint a díszüvegyártó Diceus, és talán az akkori szokás szerint műhelyének árujával maga kereskedett. Így jutott volna el Scarbantiaiba, ahol egyébként több Cinnamus terra sigillata készítmény került elő eddig a feltárások során.

Az i. sz. u. I. században a kereskedőszellem szinte akadályokat nem ismerve terjesztette a római kultúrjavakat a mindig bővülő birodalom új tartományaiban. Márpedig ezek a vállalkozások a jól megszervezett úthálózat ellenére is veszélyesek voltak. Éppen az egyik scarabantiai síremlék szövege tudósít arról, hogy Lucius Atilius Saturninust rablók ölték meg kereskedő útján¹⁰ a város felé tartva.

A kultúrjavak terjesztése mellett a városok vezetőrétegében is jelentős szerep jutott az élelmes és kulturált libertusoknak. Azt éppen sírköveik bizonyítják, hogy mindenben igyekeztek feltörni a város előkelői mellé és utánozták azokat szokásokban, viseletben egyaránt. Így pl. ugyanabban a beállításban örökítették meg magukat, mint a város elöljárói, csak a silányabb anyagú emlék és gyengébb kivitele árulja el az olcsóbb munkát.¹¹ Scarbantia, a borostyánkő-útvonalon létesült város életében bizonyára ezek a kereskedő libertu-

6. Toynbee: *Archeology* 11. (1952) 213.

7. V. ö. Mócsy A.: *AE* (1944–45) 127. LV. t. 3.

8. Nagy: *AE* (1944–45) 127. LV. t. 3.

9. V. ö. A. Schobert: i. m. Abb. 99. és 115. Erdélyi Gizi szíves figyelmeztetését ezúton is köszönöm.

10. Dobó A.: *Inscr. ad. res Pann. pert. Diss. Pann. I. l. 220.*

11. Kuzsinszky B.: *Bud. Rég. XI. (1934) 136.*

sok is fontos szerepet töltöttek be itálikus vagy galliai megbízóik nevében. E felszabadított rabszolgák, akik közvetlenül az állam, illetve a császár alkalmazottai voltak, meggazdagodva önállósultak és lassan beolvadtak a város vezetőrétegébe. Sokszor tehetősebbek voltak a szegény és szabadszületésű kisembereknél, akik anyagilag tőlük függtek.¹²

A Diceus-pohár

Hajdani osztályuktól tehát teljesen el is szakadtak a libertusok és nyilván ők is helyet foglaltak a mai Bécsi dombon levő amphitheatrum nézőterén, egykori sorstársaik viadalában gyönyörködve. A soproni Diceus-pohár gladiátorpárjainak nevét is feltüntették: Ories, a küzdelem nyertese előtt fekszik Calamus, a legyőzött fél, pajzsát mintegy védelméül maga fölé borította. A másik pár harcában Prudens győzött. Ellenfele, Petraités elhajtotta pajzsát és kétségbeesésében emeli jobbját kegyelemért. Ugyanis a tömeg hangulatától függött a harcosok élete: amennyiben a nézőközönség elragadtatott tömeghangulata úgy ítélte, hogy a gladiátor bátran harcolt, életben maradhatott vesztes

12. Pl. V. Tudor: *Istoria sclavajului in Dacia Romana* (1957) 138.

létére is. Ellenkező esetben az utóbbinak meg kellett halnia a tömeg szórakoztatására. Nem csoda, hogy a gladiátorok Nemesisnél, a Sors istennőjénél kerestek támogatást és laktanyáik szomszédságában mindig emeltek szentélyt az istennő tiszteletére,¹³ ahol a szerencsés kimenetelű küzdelem után az életben maradt gladiátorok fogadalmukat teljesítették az istennőnek, az egyetlennek, akitől szomorú sorsukban enyhülést várhattak.

Póczy Klára

Török rabszolgák Sopronban, soproniak török rabságban a 17. század folyamán

Lackner Kristófnak, a nagy humanista soproni polgármesternek (1571–1631) teljes jelentőségét Sopron történetében még nem ismerjük, ámbar érdemes kutató elődöknek már gazdag részeredményei vannak. Életrajzirói megemlékeznek végrendeletének ama részéről, amelyben vagyona jelentős hányadát hármas célra, azaz a városi kórházra, szegény polgárok gyermekeinek egyetemi tanulmányaira és végül török foglyok kiváltására hagyja. Az utóbbira nézve, ha netán nem akadna kiváltandó rab, akkor szegény polgárleányok kiházásítására szánta a hagyományozott összeg kamatát. Lackner nagyatyja, Sebestyén Bajorországban élt még, Ádám nevű fia vándorolt be városunkba mint ötvös. Mind ő, mind fia, Kristóf házasság révén gyarapították szorgalommal szerzett vagyonukat, amely Kristófit a város leggazdagabb polgárává tette. Pontosan még nem ismerjük ugyan ezt a vagyont, az említett végrendelet ismeretében mégis bizonyos képet nyerünk róla. És bár Lackner nem feledkezett meg utolsó akaratának kinyilvánításában a szomszédos Esterházy grófi családról, a királyról stb. sem, vagyona jelentős részét mégis a fentebb felsorolt hármas célra hagyta, azaz karitatív gondolatok lebegtek szeme előtt.

A török fogságba esett soproni rabok kiváltásáról¹ a következő szavak intézkednek: „ Altera ad captivos, eliberandos, si qui forte e Soproniensibus apud Christiani nominis hostem fuerint detenti”, a másik rész azoknak a foglyoknak kiváltására való, akik netán soproniak sorából vannak rabokként a keresztény név ellenségénél. (A végrendelet a Soproni Áll. Levéltárban. Lad. I. Fasc. II. No. 58.)

A ma embere elcsodálkozva hallja, hogy még a 17. században bizonyos mértékig érvényben voltak a rabszolgaság korának egyes életformái. Voltak rabszolgák, akiknek élete felett teljes joggal rendelkezett gazdájuk, adás-vétel tárgya lehetett. Az alapja nyilván az, hogy a magyar éppen úgy nem tartotta embernek a törököt, mint ahogy a török nem a magyart. A majdnem két évszázados harcok idején a kölcsönösen elfogott katonák vagy rabszójra fűzött lakosok egyaránt rabszolga-sorba kerültek és ha lehetett, az esetleges váltságdíj reménye szinte kereskedelmi árucikké süllyesztette őket. Éppen ezért fogamzik Lackner végrendeletének ez a pontja mély emberiségben és gondol

13. Storno Miksa: SSz. 1941, 201. lap.

1. Addig a Szt. Mihály templomban perselyeztek a rabok kiváltására. Mon. I. 402. 1612-es községi ülés jegyzőkönyve.

olyanokra, akiknek hozzátartozói nem tudták megadni a követelt váltságdíjat. A város tanácsa gyakran az összeg felét is előlegezte a szerencsétlen sorsú földijeinek kiváltására.

Így tehát Lackner holtában is áldásos intézkedése nagy szolgálatot tett számos nyomorult sorsban levő földijének, akinek élete valóban alig volt már életnek nevezhető. A rabtartó mindent megengedhetett magának foglyával szemben, hogy ez minél nagyobb váltságdíjat kérjen hazulról és persze minél előbb. Kínzásnak, verésnek mértéktelen alkalmazása mellett még arról is van adat, hogy a törökök a rabot fogai kitördelésével ösztönözték a váltságdíj mielőbbi megszerzésére. Egyébként jobbággal szemben is hasonló módszereket alkalmaztak hazánkban 1514 óta. Balassi Bálint po. panasszal fordult Ernő főherceghez, hogy Ygl besztercebányai kamarai prefektus fogságban tartott jobbágyát, Garai Mihályt igazságtalanul kínoztatta (Balassa Összes munkái. I. 354. lap; Eckhardt kiadása). Ugyanakkor ezt a humanista Balassi legkevésbé sem tartotta bűnnek, mert ő meg Rothahn bányabíró szolgáját, ahogy mondja „némiképpen elfenekelte” (I. M. I. 321–23. lap). A durvaság benne élt a kor levegőjében. Így domborodik ki Lackner Kristóf haladó szelleme, aki nemcsak a most tárgyalt végrendeleti utasítással, hanem po. részegeskedés elleni egyesülettel, a humanista tudós kör alapításával kívánt küzdeni a barbárság ellen. Pedig az még halála után is nagyban tartott, akár Sopron falán belül is.

Török rabszolga itt nem volt ritka jelenség. Vitnyédy Istvánnak, Zrínyi Miklós hírneves prókátorjának a házában is foglalatostkodott török rabnő, házi munka mellett a család fiatal tagjait tanította török nyelvre, hiszen az ottmán birodalom a Rábánál kezdődött, békés és harci érintkezések esetén fontos volt a török nyelv ismerete. De voltak rabok Vitnyédy birtokában, hogy úgy mondjuk „üzleti érdekből” is, hogy váltságdíj folyjék be értük. 1662. március 7-én így ír az ügyvéd Fodor Andrásnak: „Kegyelmednek commendáлом és kérem is nagy szeretettel, vegye be és vigyáztasson reá szorgalmasan, hogy valamint el ne szökjék”, majd pár sorral odább folytatja az utasítást: „... a darabontokkal az dolognak alkalmatosságával, mivel resten fog munkálkodni, gyakorta a pálczával jól kináltassa a beste kurafiát, hadd szolgálja meg kenyérét és sarcolja meg annál hamarább, nem hagyom az kegyelmed fáradságát érdemes jutalom nélkül.”

A levél utóirata sem ígér sok jót a szegény török fogolynak. „A bevitele alkalmatosságával jól veresse meg kegyelmed, legalább üssenek százat rajta és keményen tartsa kegyelmed” (Fabó: Vitnyédy István levelei. IV. 193–4. lap).

Erre a fogolyra különösen haragudhatott Vitnyédi, ugyanez év április 20-án így ír Fodornak: „Az ami a rabot illeti, azt nem a végre adtam oda ki, hogy kegyelmed sarczoltassa, hanem azért, hogy igen rest, dologtalan, beste hires kurafi, kegyelmed mind az fogságban keményen tartassa, mind penig kemény munkával kinozza.” Majd később: „... kérem veresse meg holnap igen vastagon és hitesse el magával, bolondra nem talált, inkább az ebekkel etetném meg, mint egy lóért kibocsátanám...” (Fabó: i. m. IV. 201–2. lap).

A szabadulás módja nem volt könnyű. Ha egy foglyot kiengedtek, hogy otthon összeszedje a maga és társainak váltságdíját, a többinek kezességniök kellett érte, esetleg ezt a nehéz tisztet vállalhatta érte valamely szabad ember is. De Vitnyédy ilyen üzletkötésnél nem elégszik meg egy emberrel: 1664-ben így ír bizonyos Auernek: „... így végeztem: ő kegyelme az kanizsai Olay bégtől és hat vagy hét nevezetes agáktul hitlevelet hozat (?) az mellett még nevezetes falukbeli paraszt emberek kezességét: interponálja és az rabok közül ugy bocsájtunk el egyet” (Fabió: i. m. VI. 148. lap). Érdemes megemlíteni a szabadulni kívánó rabok sarcát. Vitnyédy Hasszán nevű rabjáért öt

rab szabadulását, egy úrnak való lovat, egy tigrisbőrt és két párdúcibőrt kívánt. Mehmed a szabadságot három fogolyért és három szerszamos lóért kaphatta vissza, Ali három emberért és két lóért (Vitnyédy megemlíti róla: „igen tökéletlen kutyafi”). Omér már csak három keresztény rabot ért. Nem hiába nevezték Vitnyédyt grober Ungarnak a városban, de mértéktelen haragra tudott gyulladni, ha egy rab nem kínált annyi váltságdíjat, mint amennyire értesülései nyomán számított: „inkább ebekkel etetném meg, mint egy lóért kibocsátanám... nem kell a sarcoltatásra erőltetni, eljön az idő, mikor még maga fog könyörögni”.

Egy esetben enyhült a török rabszolga sorsa és került legalábbis olyan sorba, amelyben a magyar jobbágy és nincstelen szinylődött abban a korban: el kellett hagynia a mohamedán hitet és felvenni a keresztiséget. Erre főleg a század végén találunk gyakori esetet városunkban és környékén, amikor az ország felszabadult a török járom alól és inkább esett török fogságba mint magyar. A Szt. Mihály templomban 1693. január 18-án egy török férfi keresztelnek Ferenc Szervác névre, keresztszülei Leitner Szervác soproni szobrász és neje. A jezsuiták térítő buzgósága ekkor is megnyilatkozott, a Dómban, hajdani templomukban 1698-ban 3, 1699-ben egy török férfi, 1700-ban egy török leány veszi fel a keresztiséget, 1701-ben nem kevesebb mint 40 török nő. Kismartonban 1686. január 13-án egy negyedfél éves török fiúcska keresztapását a fővezér, Lothringeni Károly vállalja, a következő év augusztus 10-én maga a nádor egy 10 éves fiúcska keresztapja. A városplebánosnál is megtért török nő volt szolgáló, ki is 1698. március 6-án keresztanyja lett egy olasz kapitány által odahurcolt leánynak. Még 1690-ben és 1691-ben is volt egy-egy török nő keresztelője. (Ez adatokat Csatkai Endre volt szíves megadni.)

Persze nem folytak a dolgok a törököknél sem másképpen. Közvetlenül láthatták ezt a soproniak 1683-ban, amikor a város megnyitja kapuit Thököly Imre hadai előtt, amelyek a Bécs ellen vonuló hatalmas török hadhoz csatlakoztak. Akkor a szövetséges török martalócok rengeteg keresztény rabot hurcoltak el a környékről és az embervásár a város falain kívül ugyan, de a lakosok és az eseményt feljegyző krónikás szeme láttára és nagy megrendülésére folyt.

De Sopron felett is ott lebegett Lackner védő szelleme és sok rabnak jelentett szabadulást. Kísérjük figyelemmel a kanizsai végvárból szabaduló soproni Sovány Tamás esetét.

Sovány Tamás, Sovány János soproni polgár fia, Kiskomáromban tanulta a szűcsmesterséget, s a kanizsai törökök kiűzésekor esett fogságba a kismartoni (Komárom megye?) mezőben. Váltságdíja 102 magyar forint, és egy jó puska volt. „Nehéz kezességen” bocsájtották ki a váltságdíj összeszedésére. Mivel a váltságdíj megfizetésére nem volt képes, ezért Sopron város tanácsához fordult segítségért, és a Lackner-alapítványnak a török fogságban levő soproni polgárok kiváltására szánt részéből kért segítséget. A tanács 40 forinttal támogatta Sovány Tamást a fogságból való kiszabadulásában. Érdekes megemlíteni, hogy a királyi kamara 1 (!) forintot adott (ha adott) rendszerint a török fogságban levők kiszabadítására! Pribék Imre huszárhadnagy 2000 forint váltságdíjához 1570-ben csak 50 (!) forinttal járult hozzá az ország királya, Rudolf császár. Ez annál is felháborítóbb, mert tisztársai az alsóörsi győzelem után minden jutalomról lemondtak Pribék Imre javára. Sovány Tamás Sopron város segítségével ki is szabadult a kanizsai fogságból, mert 1634-ből fennmaradt latin nyelvű köszönetet mondó levele, amelyben Plátót idézi és azt mondja: nincs nagyobb bűn a hálátlanságnál. A levelet a néhai Lackner Kristóf dicséretével zárja és megjósolja, hogy a nagy humanista neve, tisztos-

sége, emlékezete és dicsősége örökké fennmarad. A két magyar levélnek nincs keltezése, a latin köszönő levelet írója 1634-ben keltezte. Minthogy a Lackner-alapítvány 1632-ben lépett életbe, így tehát Sovány Tamás 1632 és 1634 között került rabságba.

A két magyar levél közül az egyiket a rab apja, a másikat maga a rab írta, aki nyilván a váltság miatt jött Sopronba.² A végváraknak volt iratlan törvénye is, így engedték 40–60 napra szabadon a rabot, hogy váltságdíját összeszedje. A rabtartó ún. koldulólevéllel látta el a rabot, amely megvédte esetleges újabb fogságbaeséstől és egyúttal igazolta, hogy gyűjtésre jogosult. Legritkább esetben történt, hogy ilyen ideiglenesen szabadlábra helyezett rab megszegte volna a szokást és nem tért volna vissza a rabtartóhoz. Megtörtént, hogy a kanizsai bégnek egy rabja koldulás közben meghalt, a bég erre azt követelte, hogy a tényállás bizonyítására vagy a hullát küldjék el neki, vagy legalább a rab fejét.

A két levelet betűhív közlésben adjuk; mint nyelvemlékek megérdemlik a figyelmet:

„Alazatos Bolgalottomatt Ayanlom Urasagtoknak mintt bizodalmas Partonus Uraimnak Istentull kywanok Urasagtoknak, ez Uy Esztendoben bekesetet Jo Egesseget elettett nagj boldogul megh adattnnj. Hogj en Urasagtokatt Sok Gondaj keözött busjtanom kölletik, az en Niomorusagos állapotom kezeritt, Miuell hogj az en Eöregbik fiamnak (Melly egi Nehannj Esztendottul fogua az Bücz Mestersegett Tanulta kys Komaromban egi Jambor Mesternell) olly niomorusaga tortint veletten, ezell multt Eöbel az kys Marttonny mezoben, hogj mikor az kanisay Törökok az Frigj alatt, mjnden ember remensege, es felelme ellen, ellenseges keppen kj uttottek es sok Begennj Fogliokatt azon kys Komarbeljek kozzul ell Wttek uolna az Rabsagra, kik kozött az én Begennj fiamis az kemennj Rabsagnak koteleben be esuen, el fogtak: es ugian azon Beginni Rabokkall, Binten az kemennj Galljara az Tengerre elis Wttek uolna, az Barcza Pedig Baß (száz) kett magiar forintt, mjnd io Pinzell, es egi io puska, cziak igen rouid termjnusig, az mellj summa Pinztt azon kezesek rajtam igen solicziatalnak hogi ha megh nem küldöm legh elso alkalmatossaggal, kezerjettnek viszott azon rabsagban be adnnj mellj Summa Pinznek illjen hertelenseggell walo megh fizetesere magamtull niomorultt es eletelen Wagiok Mivell pedig hogi az mintt ertem Istenben el niugott Lakner Uram, az ü Testamentomaban, az Begennj niomorultakrull nem felettkezett el, hanem megh hatta uolna, hogi ha kik a itt Walo Polgarok auagi fiaj kozzul Török rabsagban uolnanak, Valtsagokra azoknak, az w kegyelme Jouabull, az Nemes Tanacz mjnden Segitseggel legien köniörgök az ókón (okból) Vrasagtoknak az egi Istenertt meg tekinttuen Iduesztult Lakner Uramnak illien io keerttiennj Indulattjatt, s az en fogiatkozott allapottomattis, ez az Begenni fiamnak niomorusagos rabsagatt, meltoztassek Urasagtok, azon megh nevezett Jokbull hattuan magiar forintott Jo Pinzull (!) rendellnni es adnnj hogi Vrasagtok segítsegeuell Valthassam ki az rabsagbull az Begennj fiamatt. Az mellj Pinzrüll Vrasagtokatt elegsegeessen assecurallom, es az Interessejettis

2. Ilyen ügyben járhatott otthon a csepregi Kóró Mihály is 1666-ban, „nyomorusághos Pogány fogságban esvén, az sarc miatt” áruba bocsátotta szőlejét 13 forinton. Farkas: Csepreg története 208. lap. Ha a magyar rab sokáig nem jelentkezett, holtak hitték és ebből néha nagy bonyodalmak keletkeztek, po. 1699-ben Lövey Mátyást a soproni tanács 16 ft-ra büntette meg, mert abban a hiszemben, hogy Payr György meghalt a török rabságban, el akarta venni feleségül a vélt özvegyet. Tanácsjegyzőkönyv 1699, 162. lap. Csatkai Endre szíves közlése.

illendo kepen megh adom mellj Jo ertt Urasagtok Istentull uezsi Jutalmat es
enis mjg elek fiaimmal. Isten Imado lebek: Jo ValaBt Varuan Urasagtoktull
Urasagtok alazatos Tagia Bolgaja mig ell
Souan Janos: Polgar”
(Lad. I. F. III. N. 114.)

„Alázatos Bolgálatomat aiánlom Urasagtoknak mint Kegyelmes Patronus
Uraimnak, Istentől sok jókat, jó egészséget, békeséget, és megh maradást ki-
vának Uraságtoknak.

Nehéz kezeségen a Törökök kemény fogságából Kanisárol ki Babadulván,
sartzom megfizetésére elégtelen lévén, Uraságtokhoz kölletik foljamnom. Kön-
jörgök alázatosan Uraságtoknak, méltóztassék Uraságtok valamj segítséggel
lennj. Hogy Uraságtok jó tétele által hamaréb menthessem ki mind magamat,
s-mind penigh kezesemet az Törökök rabságából! Éltetvén az Ur Istent, Uraság-
tok hoßbu életéiert, és jó egészségben való megmaradásáért mindenkor Isten
immádó lések. Az Ur Isten-is megh áldgya Uraságtokat érette. Eltesse és
áldgya az Ur Isten Uraságtokat minden iavaival”

Urasagtoknak alázatos Bolgáia
még él

Soan Thamas”
(Lad. I. Fasc. III. N. 114/2.)

Sovány Tamás hálálkadó levelét nyilván valamelyik írástudó ember fogal-
mazta meg, aligha tudott a szücslegény latinul és még ha esetleg néhány latin
osztályt végzett is, aligha ismerte Plátót.

Gratiarumactio pro exhibito beneficio Johanni Schoan Cuius huius Civitatis
Soproniensis 632 *fiy ejusdem, ex captivitate Turcica.*

Generosi ac Circumspecti Dominj, Dominj et Patronj mihi PerPetuam
observantiam colendi, Salutem, et vitae utriusque Praesentis in mirum et fu-
turae beatoris felicitatem precor á Deo omnipotente Generosi Domini Vesti
meaque humilima servitia demisse polliceor

Savientissimus ille Plato, Generosi et Circumspecti, atque consultissimi
Dominj, Dominj et Patronj mihi debito honore praeveniendi, dicit inter
caetera scripta: Ingratus est, qui beneficium acceperit negat. quod accepit:
ingratus inquam qui id dissimulat: rursum, ingratus, qui reddere nescit; At
omnium ingratus, qui oblitus, est. Ne itaque ego hoc turpi ingratitude
vitio laborare videar, hanc debitam gratiarum actionem volui pro callalo
(collolo) in me beneficio humiliter memori pectore promere. Postea quam rescissem
qualiter pie memoriae Dominus Generosus Christophorus Lackner, Doc-
tor Utriusque Juris Sacrissimae Caerarae Regiaeque Maiestatis Conliarius, et
Comitatus Soproniensis Assessor Juratus Testamentariam dispositione, certam
pecuniae summam pro eliberandis é diram Turcarum captivitate mancipys, ex
hac Regia Liberaque Civitate Soproniensis oriundis, pie legasset. quoniam et
ego abductus fueram Canisam in crudelia Turcarum Vincula, unde non aliter,
certo lytro et pacto, datis sponsoribus dimissus sum, quod lytros seu summa
pecuniae cum ob tenuitatem facultatum mearum non possem deponere et
persolvere, confugi supplici libello ad Generosos Domines Vestras, quo mihi
dignarent aliqua praefatae pecuniae á Domino Generoso Christophoro Lack-
nero pie defuncto, praedicto modo legatae particulam impertiri, ut eo facilius
et citius possem eliberari. Nec sum spe frustratus; Nam Generosi Domini
Vestrae miserata meam captivitatem et calamitatem, ex innata et congenita

liberalitate, secundum antelatum Testamentariam Generosi Domino Christophori Lackneri dispositionem impertierunt et contulerunt mihi in liberacionem mei qvadraginta florenos Ungaricales. Quod beneficium cum sit magnum, ego uná cum sit magnum, ego uná cum patre meo honorando ingentes agimus Generosi Domini Vestri gratias, agemusque düm vivemus, oramusque et optaturu sumus dones in vivis erimus, DEum omnipotentem, munificentissimum omnium beneficiorum recompensatorum pro incolumitate, boná salute, tranquillitateque Generosi Domini Vestri. Et, ut Dominj Generosi Christophori Lackneri pié defuncti (qui ne in mortis qvidem agone potuit oblivisci pietatis, quam toto vitae suae curruculo sectatus fuerat) memoria, honos, nomen, laudesque semper maneant optamus Divinae protectionj commendamus Generosos Dominos Vestras.

(Lad. I. F. II. N. 74.)

Sovány Tamás tehát szabad lett a Lackner-alapítvány segítségével. Azonban nem ő az egyedüli, akin az alapítvány révén segítettek. Mindenről pontos képet ad az alapítványnak a városi levéltárban őrzött számadókönyve. Az ott szereplő bő adatokat meg sem kíséreljük bemutatni, csupán néhány év segélyezését említsük meg. Az 1640-es években segélyt kapott kiszabadulására Hosszútóty György, Hassling György, Horváth János és Scheydős Péter. De kiadott a város 1641-ben hadi célra is pénzt az alapból, így Batthyány Ádámnak 300 ft-t Zalavár építésére.

A Lackner-alapítványnak jelentősége a török hódoltság elmúltával elhalványodott és inkább a diákok és szegény kiházásítandó leányok javára használták fel, neve azonban fennmaradt sokáig, sőt amikor a város a pénzt házvételbe fektette, a telekkönyvbe is bekerült, az Új utca 21-es számú ház rubrikájába az alap neve, néhány évig hirdetővén a barbár idők emlékét, de egyúttal a magasabb rendű emberi szellem ébredését is.

Kovács József

Adalékok az első soproni vasút történetéhez

A régi Sopron nem dicsekedhetik vele, hogy a vállalkozási kedv valaha is nagy lett volna benne. De éppen úgy gyanakvással fogadott minden idegen jelentkezést is; meg kell vallanunk, hogy nemegyszer teljes joggal. Néhány példát sorolunk fel a 19. század első feléből. 1800-ban Saurau gróf megveszi Degl Tamás kertjét 2100 ft-ért és ott üveghutát épít; 1807-ben a gyár megszűnik, Predl Ádám soproni polgár vásárolja meg az épületet és 1808-ban a város bérlé az új tulajdonostól széna- és szalmaraktárnak.¹

1810-ben Schuhmacher Frigyes ruszti kőműves szemet vet a Kurucdombra, részvénytársaságot alapítana és ott szélmalmot építene. A városi vezetőség a részvénytársaságon akad meg és kijelenti, hogy egyes vállalkozónak megadná az engedélyt, de társulásnak nem. (Tán az 1794-ben megindulása előtt már csődbe jutott cukorgyár sorsára gondolt, amelyet tényleg részvényesei robotantottak szét.)²

1. Tjk. 1800. 325. sz. végzés. 1807. 2503. sz. végzés, 1808. 2643. sz. végzés.

2. Tjk. 1810. 365. sz. végzés.

1816-ban valószínűleg a fent említett Predl Ádám cukorfinomítót akarna alapítani. Az örökké adó-vevő ember kérelmét a városi vezetőség áthárítja a felsőbbre, amely azután tényleg nem ad engedélyt.³

1824-ben Ason Mihály Bécsből olyan üzemet kívánna létesíteni, amely gyapopotból és gyapjúból cérnát gyártana, ez lenne az első ilyesfajta gyár Magyarországon. A tanács hozzájárul, de azzal a megszorítással, hogy kicsiben nem árulhat. Úgy látszik, bevált a dolog és Ason már 1825-ben bejelentette, hogy polgárjogot kér.⁴

1834-ben Weiss Henrik nagyobb szabású tervvel kopogtat a városházán: gőzmalmot alapítana. Bármennyire korszerű lett volna a dolog, Weiss személye nem volt sem kedvelt a városban, sem nem tűnt fel megbízhatónak.⁵ Miután terve hajótörést szenvedett, 1836-ban újabb ajánlkozásáról értesülünk: a bécsi Wina Károly és a manchesteri Hill Richárd társaságában gyapjúáruk gyártására kért engedélyt, mégpedig angol módra. Mindamellett a következő évben visszaszívja a kérelmet.⁶ Több kisebb ügy miatt népszerűtlensége nő a városban, el is költözött, polgári levelét nem adta vissza, valami Onaghen nevű arisztokratánál tartózkodik a Nagyalföld keleti szélén, akit rövid idővel előtte a helytartótanács köröztetett; 1845-ben a tanácsjegyzőkönyvben pedig ezt olvashatjuk: „bizonyos Weisz Henrik, ki ez előtt néhány évvel mint technikus, és pálinka főző adta ki magát, és ezen Városból elszökött, jelenleg Szabolcs megyében kebelezett Nyir-Bakta mezővárosban vejénél Szántay Károly Gyógyszerésznél lakik és mint egy 20.000 ft-tal bir.”⁷ Weiss ötletét egyébként részvénytársulati alapon a megye és a város vezető emberei próbálták megvalósítani, de a vállalat nem ment semmire és pár év alatt meg is szűnt.

Tán ez a balsiker készítette Braun Sámuel arra, hogy 1838-ban a vízinségen segítsen; ugyanis a gőzmalom alapításánál is szóba került ez a tény és mint indíték szerepelt. Braun Brenner táján tárolót tervezett, de a város a molnárak megkérdezése után úgy látta, hogy nagyon költséges terv volna és eredménye nagyon bizonytalan.⁸

Sőt a városi vezetőség egy lépést hátrafelé is tett. Mikor már szerte a világban gőzmalmokat építettek, 1842-ben Saltzmann Károly mérnöknek engedélyt adott a korábban már tervezett szélmalom építésére a Kurucdombon. Nyilván csodálkozást keltett a szerződés az Udvari Kincstár Tanácsnál is, mert leiratában így oktatja ki a várost: „Az efféle malmok nemcsak Hollandiában, hanem felső Németországban is rendszerint használatnak, már nem valami új találmány szüleményének szemléltethetnek.” De a város nagyon bízott Saltzmannban, aki polgárjogot is szerzett, csak éppen a malom teljes kiépítésével késlekedett.⁹ Mikor el is készült, hosszú életet nem ért és már 1870 körül más célokra kellett felhasználni. Ma tudvalevőleg városi bérház.

1845-ben a pesti gázvilágítást szerelő Friquiere mérnök tesz javaslatot hasonló intézmény létesítésére. A város húzódozva felel: ha nincs rá Sopronnak költsége, megteheti az előtervezést.¹⁰

3. Tjk. 1816. 1521. sz. és 2746. sz. végzés.

4. Tjk. 1824. 1726. és 2477. sz. végzés. Tjk. 1825. 2112. zs. végzés.

5. Lássad bővebben Vízota Gyula: Gróf Széchenyi István és a soproni gőzmalom. A Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye. 1909. 255–262. lap.

6. Tjk. 1836. 875. 1837. 531. sz. végzés.

7. Tjk. 1842. 567. és 4228. sz. végzés. 1845. 4179. sz. végzés.

8. Tjk. 1838. 4351. sz. végzés.

9. Tjk. 1842. 406. 2312. 2564. sz. végzés.

10. Tjk. 1845. 5160, 5470. sz. végzés.

Mikor pedig ugyanebben az évben bizonyos Hetser Máté a Fertőn gőzhajót akarna járatni, már arra sem tartja érdemesnek a tervet a város, hogy foglalkozzék vele, és a tüzes tervezőt a megye útján a helytartótanácsához utasítja.¹¹

Annál meglepőbb, hogy ugyanezt a várost azok a hírek, amelyekből a vasút közeli magyarországi meghonosításáról értesült, valósággal lázba hozták. Az 1825-ös év, amelyben Angliában a világ első vasútja megindult, Magyarországon még több országút kiépítésének tervét érlelte csak meg az országgyűlés új törvénycikkei között. De 1836-ban már számottevő pénzcsoport kezdett tárgyalni a Bécs és Buda közt építendő vasútról Győrön át. Ez a hír a soproni haladó szellemű kereskedőket lázba hozta és a városházán gyűlést tartottak 200 részvevővel, amelyen hangoztatták, hogy ha a vasút elkerüli Sopront, ahogy tervezték, a városnak romlását hozza. Április 14-én a tanács és a községi képviselő is megállapította ezt és a megyét is csatlakozásra hívták fel, egyúttal küldöttség menesztését is elhatározták József nádorhoz ez ügyben.¹²

Mintha végszóra érkezett volna ebben a lázas hangulatban, Marschan József selmecbányai bányászakadémián végzett mérnök jelentkezett a városnál, hogy vasutat tervez Bécsből Magyarországra Sopron érintésével, érdekelné, mivel járul hozzá a város, hogy állna a vám kérdése, mi módon kaphatna szemet és mennyire veheti igénybe a kőfejtőket. A város rendkívül szívesen fogadta a vállalkozót és megbízta Hasenauer Márton városi mérnököt, hogy járjon kezére, ha helyszíni szemlére Sopronba jönne. A nagy szívesség azonban egyszeriben jéggé merevedett és a város a továbbiakban kijelentette, hogy nem tart számot Marschanra. Sajátos, hogy míg korábban a ruszti kőműves ajánlatát elejtette, mert részvénytársaság áll mögötte, most ellenkezőleg, Marschan vállalkozását nem tartotta elfogadhatónak, mert magánember.¹³ Talán nem hibázunk, ha ebben a gyors változásban azt a kis füzetet is bevonjuk az okok közé, amelyet a soproni és pozsonyi könyvkiadó Wigand 1836-ban az ő tollából ezzel a címmel adott ki: Der Transport im Allgemeinen und Plan zur vortheilhaftesten Anlage der Eisen- und Häuserbahnen.

A formás füzet bevezetőjében többek közt ezt olvashatjuk: „Die günstigen Fortschritte des Transportes auf Dampfschiffen und Eisenbahnen erwecken bereits die allgemeine Aufmerksamkeit und Theilnahme. Die Meisten, welche diesen höchst wichtigen Betriebszweig leicht auffassen, äussern schon den innigen Wunsch, auch in ihren Gegenden zu Wasser oder auf dem Lande so schnell, bequem und sicher zu den entfernten Freunden oder Geschäften zu fahren, um ihre Gefühle und Erzeugnisse gegen andere Mittheilungen und

11. Tjk. 1845. 194. sz. végzés.

12. Tjk. 1836. 1159. sz. végzés.

13. Tjk. 1836. 1765. 1819. 2011. és 2022. sz. végzés. Marschanra lásd Szinnyeit; részletesebb életrajzát Gyulay Zoltán professzornak köszönhetem. 1802-ben született Mosódon, apja vashámorigazgató volt, 1821-ben a selmeci főiskolára iratkozott három éves tanfolyamra, majd 1837–47-ben mint szélaknai bányamérnök (Markschneider) az Akadémián a gyakorlati bányaméréstant adta elő, de hosszabb-rövidebb ideig más tárgyakat is. 1847-ben a soproni tudógyűlésen felmerült a Földtani Társulat alapításának gondolata, magát az egyesületet Vidéfalván, Kubinyi Ferenc otthonában alapították meg 1848-ban, ebben részt vett Marschan is. Szinnyey Magyar írók lexikonja c. műve szerint Marschan 1848-ban nyugdíjba ment (VIII. 697/ 8. hasáb), de van rá adat, hogy még 1871-ben Hradeken jószágigazgatási titkár volt. 1872-ben halt meg. Az alább említendő munkáján kívül 1855-ben még egy könyvecskéje jelent meg: Das Vorkommen des Waschgoides in Ungarn, wie am Ural, in Brasilien und in California. E munkája az osztrák bányászörökben ellenkezést váltott ki, mert túlbecsülte benne az aranymosás hazai lehetőségeit. Mozgékony szellem volt, állítólag Duna-Tisza csatorna tervét is forgatta eszében.

Der
Transport im Allgemeinen
und
Plan
zur vortheilhaftesten Anlage
der
Eisen- und Häuserbahnen.

Von
Josepb Wilhelm Marschan,
königlichem ersten Maschinen- und Minneter bei dem niederösterreichischen
Bergbau.

Mit einer lithographirten Tafel.

Pressburg und Oedenburg,
Verlag von Carl Friedrich Wigand.

1836.

Bedürfnisse auszutauschen." Észrevehető a kor szentimentális vonása e pár soron is. Egyébként akadnak, írja tovább, a vasútnak ellenzői is: félnek tőle és rossz híret költik.¹⁴ A gőzhajózás már virágzik. A gőzkocsi révén, olvashatjuk, a szárazon történő szállítás a tökéletesség magas fokát elérte már, de ma még drága. Könnyítő módszereket kíván a könyv közölni.

14. „Az ugynevezett vasut-láz már nálunk is szünik.” Hirnök. 1838. január 1. Olvasunk olyan ellenző hangokat is, amelyek a vasutat már kipróbáló egyének részéről terjedtek el. Kisfaludy Sándor, Darnay Kálmán szerint 1843-ban, „amikor megnyílt az első magyar vasut Sopron és Bécs között” (ez persze téves állítás, nyilván Bécsújhely és Bécs közt), úgy találta, hogy betegnek kényelmes utazás, mert fel-alá lehet sétálgatni benne, a pipázás sem tilos. Nem zökög, mint köves úton a saraglyás kocsi. „De azért – írja a költő –, mégsem jósolok jövőt a vasutnak, mert a nemes uraktól nem lehet megkivánni, hogy arra az órára készen állja-

A 19. lapon a vasút előnyeit sorolja fel: kevés helyet foglal el, kevesebb fáradsággal készül, mint akár a műút, vagy valamely csatorna. Fél hüvelyk esésnél magától szalad a kocsi, síkon egy ember 12 mázsát, ló 200 mázsát tud elhúzni; egy óra alatt 4–12 mérföldet megtehetni, miközben a mozdony több száz mázsát elhúz; menetrendszerű lehet a közlekedés, a kitérés lehetséges és a téli akadályok könnyen elháríthatók. Biztonságos, nincs felfordulás, összeütközés vagy más baleset. A vágányok és kocsik elhasználódása csekély, a szállítási költség egy mérföldre egy krajcár. Az olcsó, biztonságos és kényelmes szállítás folytán a művelődés, a kultúra, a gyáripár, a kereskedelem haladására visz a vasút.

Mindeddig szívesen forgatjuk a könyvecskét, mert habár erősen hangsúlyozza az érzelmi elemeket, a realitás talaját nem hagyja el. A 22. laptól fogva azonban kissé lohad a kedvünk. Az író a Häuserbahn mellett foglal állást, amelynek megfelelő magyar fordítását bajos megkockáztatni. Azt állítja, hogy elterjedt rendszer. Amennyire az elég homályos utalásokból kiderül, arról van szó, hogy a szállító útvonal, vagy akár vasút közvetlen ház csoportok mellett visz el, amilyen csoportok szerinte ma már gyakoriak, lakótelepek, gyárak. E házakról egy oldalt széles tető nyúlik ki és ez védi az utat az időjárás viszontagságai elől. Így a pálya karbantartására igen csekély költség kell, sőt az árurakodás is nagyon könnyű. A házakból a pályára kirakatok nyílnak és az elhaladó szállító kocsik, vagy vasúti fülkék utasai szemügyre vehetik állandóan, mit árulnak, mit gyártanak e házakban. A könyvecskééhez mellékelt kórajz be is mutatja ezt a vasutat; a láttán azt kell gondolnunk, hogy egyike a képzelet szülőtteinek, amelyenek a tüneményes sikerű találmány nyomán nyilván fel-felmerülhettek. Marschan arra gondol, hogy a vasút érdekében bizonyára hazafias felajánlások történnek telek és pénz dolgában, egyébként amennyire az elég ködös írásból kitetszik, a személyszállítást ingyenesnek tervezi, a vasút jövedelme inkább a teherszállításból, különböző épületbérletekből származnék, mert a vasútalapító testület földeket vesz, és a pálya mentén azok értéke növekedvén, a rajta emelt épületeket jó áron eladja. Az író józansága ott tér vissza, amikor a 28. lapon arról beszél, hogy a repülőgépnek még nem jött meg a korszaka, bár a lehetőségében bízik.¹⁵

nak az állomáson, amikor indulni akar.” A sümegi kaszinóban újságolták, hogy a vasúti kocsiban bizonyos megtett út után helyet kell cserélni az egymással szemben ülőknek, hogy el ne érje a háttal ülőket a rosszullét. Ekkor mondta az utazáson már túlesett Kisfaludy, hogy erre igenis szükség van, mert vele szemben is rosszul volt egy polgárasszony és majdnem megfrüsköltette zsinóros dolmányát. Egyébként a nemes urak megvitatták a meghonosíthatást, felhozták egy akadémiai lap cikét, amely szerint Magyarországon felszedik a betyárok a síneket és ellopják. Darnay: Kaszinó táblabírák. Bp. É. n. II. kötet. 5. 32. lap. Schlachta Etelka soproni leánya naplójában ír első vasúti útjáról 1841-ben Bécsújhely és Bécs közt: „6-kor az igen jó kocsiból felültünk a zökögő, taszító gőzkocsiba, s 12 megállás után 8-kor Bécsben voltunk.” Volt aki attól félt, hogy a vasút megfosztja a magyart nemzeti vonásaitól:

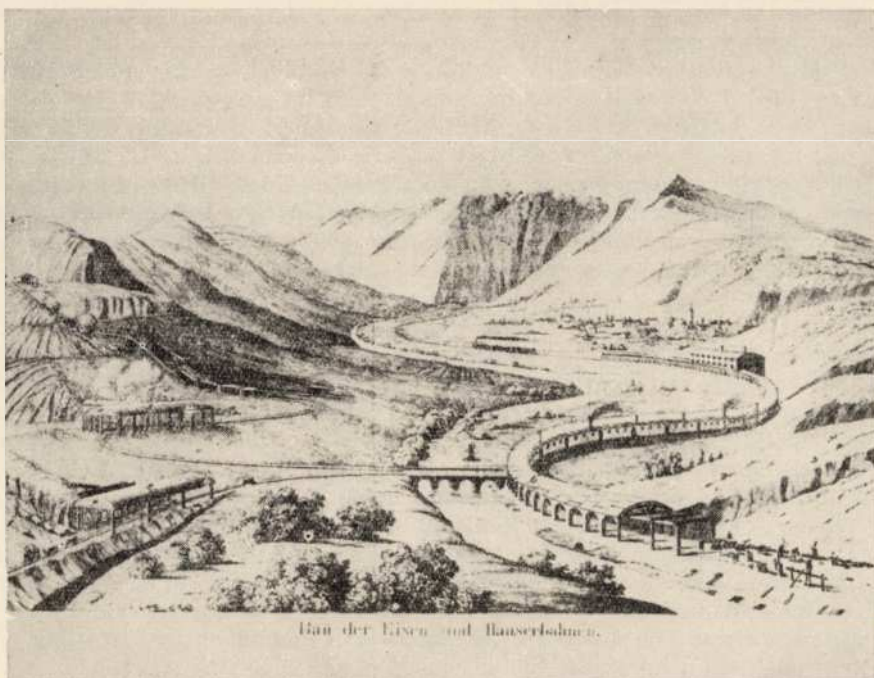
Vaspálya. (Balla Józseftől)

Vassal tört a magyar pályát e honba előbb; most
Vaspályát tervez, külhon ölébe vivőt
Hont szerzett amazon, szép hont és nemzeti lételt,
Nemzetiséget megy tán kicserélni ezen.

Pesti Divatlap. 1844. 11. szám. 331. lap.

15. Főleg a repülőgép számára való könnyű anyag hiányán múlik szerinte.

Valószínűnek tartom, hogy Marschannak ez a műve alighanem lehűtötte a soproni vasútpártiaknak lángbuzgalmát. Kubinszky Mihály és Perkovátz Félix együttes dolgozata folyóiratunk 1957-es évfolyamában élénk képét adja, mint merült fel a Sopron–Bécs-i vasút terve, két versengő bankház adáz küzdelme között viszont hogy sikkadt el, nyilván a haladó szellemű soproniak szomorúságára.¹⁶ Visszatértek tehát a bizonytalan tervezetéből a hasonlóan nem éppen biztos mába és szorgalmazták tehát a postajáratok korszerűsítését. Köz-

Marschan József Vilmos vasút-terve

tudomásúlag Sopront az ország igazi fővárosával, Budával és Pesttel nem kötötte össze postajárat. Már 1829-ben is sürgette ezt a kereskedelmi testület, hiszen csak Soprontól Győrig kellene kiépíteni, attól fogva úgymint fennáll már. 1836. október 29-én, nyilván, hogy a vasúttervek csak tervek maradtak, kérte a helytartótanácstól a bécsi járatoknak naponta való beosztását, ugyanakkor új vonalakat Győr felé, Pápa felé.¹⁷ Azonban a másfél év is elmúlt, válasz nem

16. A Hírnök 1838. január 30-án így festi a viszonyokat: „A vasutvállalatok láthatólag megerősödést és közbizodalmat kezdenek nyerni, mióta a mohó nyereség-hajhászat józan megfontolásba ment által s ábrándos légművek helyét értelmes előterjesztések foglalták el. Ezelőtt csaknem mindenkor vagy legalább igen gyakran az illyes vállalati terveket a leglármásabb hirdetésekkel vezették a közönség elébe; s a vállalatban létező akadályokat és veszélyeket arany hegyekkel és tulságos ígéretekkel takarták el, s az ezek mögött rejtőző uszoráskodás igen jó számolattal nem csak a gazdagok s nagy tőkepenzesek ajtajánál verte meg riadóra a dobát, hanem a szegények megtakarított garasaira is oly módon tudott hatni, hogy sokan a jámborok közül a vasutrészvényt úgy nézték, mint egy holtig járó évpénzről szóló kötelezvényt.”

17. Tjk. 1829. 4441. sz. végzés. 1836. 4223. sz. végzés.

érkezett.¹⁸ Közben 1838-ban új lehetőség kínálkozott: szó esett Ausztria kereskedelmének Törökország felé való kiépítéséről, természetesen kínálkozott, hogy a fővonal Keszthelyt, Marcalit és Szigetvárt érintse és persze Sopronon is áthaladjon. Somogy és Sopron megye kérte is, hogy a „rendes posták, a Gyors és szorgalom szekerek” ezen a vonalon menjenek. Sopron városa is csatlakozott ehhez a kérelemhez.¹⁹ A város országgyűlési követe, Vághy Ferenc is megsokallta az 1836-os kérés teljesítésének elhúzódsát és kérte, küldjék el neki Pozsonyba a beadvány másolatát, a helybeli kereskedelmi testület is szorgalmazza: „a posonyi fő Pósta igazgató ur ezen városnak kívánságára hajlani látszik”.²⁰ Mindennek csak annyi eredménye volt, hogy 1841-ben május 12-re vizsgálatot rendelt el.²¹

De azért valami az idők folyamán mégis mozdult, a tervezett vasút vidékét megjárták nyilván a mérnökök és a tanácsjegyzőkönvbe belekerült ez a jellemző mondat: „sem a Publicum, sem a földes urak, sem a Jobbágyság részéről nehézség, vagy akadék magát elő nem adván”. Amiben különösen a jobbágyságot érintő kitétel érdekes.²² 1841-ben immár a vasút igen közel jutott Sopronhoz, mert megnyílt a Bécs–Bécsújhely-i vonal, és íme a soproni fuvarosok megoldották a nagy kérdést, mert egyszerűen odaálltak a bécsújhelyi végállomásra és elhozták Sopronba az utasokat; a bécsújhelyi fuvarosok persze tiltakoztak ellene.²³

Most már azután a vasút Sopronban sem váratott sokáig magára. 1845. március 13-án már megkezdték az építést és hamarosan az egész tervezett vonalon.²⁴ Kubinszky és Perkovátz cikke sokrétűen értesít arról, hogy alakult a pénzügy, milyen szerepe volt Széchenyinek, mi módon folyt az építkezés. De nem volna érdektelen tudni, miféle munkások dolgoztak a nagy művön, és hogy állt a dolog a munkássereggel Sopron város területén; hol szálltak, mi volt az ellátásuk.²⁵ Páratlan eset a város múltjában, hogy egy ennyire hatalmas embertömeg hosszabb időre beékelődjék az életébe (most hadi állapotokra nem gondolunk). Könnyen meglehet, hogy a vállalkozás idevonatkozó írásai nincsenek meg és a kérdésekre nem kapunk választ. Az 1845-ös tanácsjegyzőkönvben mégis némi utalásokat találunk. Minthogy a soproni végállomás, a mai MÁV pályaudvarnak megfelelően, a városon akkoriban teljesen kívül épült, valószínűleg a munkások is a tervezett pálya mellett tán sátrakban lakhattak, mindenesetre rögtönzött lakóhelyen. Élelmezésükre bizonyos Würfl Lipót vállalkozott és május vége óta folytatta is a munkáját: italt, sajtot, kolbászt és pékárut szolgáltat ki. Június 6-án tárgyalják ügyét a tanácsban: három

18. Tjk. 1839. 1375. sz. végzés.

19. Tjk. 1838. 1001. sz. végzés.

20. Tjk. 1839. 1375. sz. végzés.

21. Tjk. 1842. 952. sz. végzés.

22. Tjk. 1839. 1791. sz. végzés.

23. Tjk. 1841. 4266. sz. végzés.

24. Perkovátz és Kubinszky: Széchenyi István és a Sopron-Bécsújhelyi Vasút építése. SSZ. 1957. 56. lap.

25. Matschoss: Beiträge zur Geschichte der Technik und Industrie, Jahrbuch des Vereines deutschen Ingenieure. 1926. Ebben Enderes: Die Holz- und Eisenbahn Budweiss-Linz. 54. lap. Az említett vonal 1827 körül épült. A munkát alvállalkozónak akarták kiadni, de nem volt könnyű ilyent találni, hasonló módon napszámókat sem, gyanakvás és bizalmatlanság kísérte a munkát, pedig munkanélküliség uralkodott. A vállalat barakkokat építtetett, a szállás ingyen volt, ennivalót pénzen lehetett venni. A munkások hetente kétszer kaptak előleget a végzett munka szerint. Egy részüket földmunkához nem értő falusiak adták. Az összehasonlítás miatt fontos könyvre Gyulay Zoltán professzor hívta fel a figyelmemet.

bódét állított fel: egyet-egyét a Löwerwiese-n (Ágfalvára menet jobbkézt a hohen Rahn-on (egyelőre ismeretlen hely) és a Kreuzer Holz-on (már a 18. században ismert erdőnév, jelenleg ismeretlen); a vasútvonal a Löwerwiese-t érinti, feltételezhetően a másikat is; Würfl azonban még két bódét kíván felállítani és kizárólagos jogáért 10 ft-t fizetne. Ugyanakkor Unger Károly szabó is vállalkozik Gernäcker-től (Gährenäcker) az ágfalvi (régii) temetőig terjedő részen, azaz a mai sörgyár környékétől kezdődően kívánna árusítani. A tanács Würflnek adja a jogot, de kizárólagosság nélkül a Löwerwiese-től a Lohrbach-i határig (Lohrbächer Hotter, valószínűleg Lépesfalva, Loipersbach), november végéig szól az engedély; kikötik, hogy csak jó ételt és italt mérjen. A város a maga részéről védte is Würfl szabadalmát, mert po. Renthl Keresztély hentes eltiltotta Ágfalván, Sopron falujában az árusítástól, sőt Würflnek 1846 december végéig meghosszabbította engedélyét, ismét kikötve, hogy jó áru mellett rendes mértéket is tartson,⁶² azonban áprilisban Würfl megszökött és helyét Taskóczi Mihály hentes foglalta el az év végéig, most már az állomás.²⁷ Egyébként 1846 elején a vasútépítő társaság is engedélyt kapott rá, hogy a pályaudvaron vendéglőt és kávéházat nyisson, azonban csak helyi termelésű bort mérhetett ki.²⁸

Úgy látszik, a munkások közt sok volt a csehországi, hiszen Bécsből arrafelé már épült vonal, valószínűleg onnan hoztak ide szakmunkásokat.²⁹ Az alábbi ügyekben, amelyek a tanács elé kerültek, többnyire cseh nevekkal találkozunk. Van is panasz rájuk bőven, de a munkavezetők, a Theuer fivérek is emlékeztetnek a régi rabszolgatartókra, amint alább kitűnik.

1845. június 4-én az egyik Theuer bepanaszolja Barborka Tamás munkást, hogy társait munkaszünetésre hívta fel és őt összeszidta. Martini Frigyes, a későbbi polgármester vizsgálta meg az ügyet és bejelentette a tanácsnak, hogy lázításról nem volt szó, de igenis a munkás szidalmazta a munkavezetőt és szakaszának előmunkását. Június 6-án e jelentésre a tanács a munkást a két-napos áristomból kieresztette és kiutasította a város területéről.³⁰

1846. június elsején a két Theuer és Junge mérnök panaszára Reichenhaller szenátor folytat vizsgálatot Korschik József munkás ellen, aki a panaszosokat a többi munkás előtt szidalmazta. Ez bebizonyosodott, de az is hogy a munkást megpofozták és bottal többször megütötték. Korschikot kiutasítják, de ugyanakkor a panaszosokról megállapítják, hogy maguk vettek elégtételt (mithin sich eigenmächtig Genugthuung geschafft haben), így más elégtételt nem igényelhetnek, sőt kötelesek magukat más esetben visszatartóztatni ilyesmikről (es haben sich dieselben in der Zukunft bey ähnlichen vorkommenden Fällen aller Eigenmächtigkeiten zu erhalten,). Az ítéletnek ez a része becsületére válik a tanácsnak.³¹

1846. június 28-án fizető napot tartott Theuer; szóbelileg megelőzőleg már jelentette a polgármesternek, hogy sok az izgága ember (Ruhetörer) a munkások közt, írásban is kért a fizetéshez rendőri készütséget; így hát két rendőrt küldtek a Kreuzwaldban történő fizetéshez.³² Már június 30-án ismét vizsgálatot kellett tartani a munkások között: Mracsek József és a nyilván ágfalvi

26. Tjk. 1845. 2023. 4426. sz. végzés.

27. Tjk. 1846. 1853. sz. végzés.

28. Tjk. 1846. 679. sz. közgyűlési végzés.

29. Mikor a vonal meghosszabbítása folyik az 1860-as évek elején Nagykanizsa irányában, olasz munkások dolgoznak.

30. Tjk. 1845. 2058. sz. végzés.

31. Tjk. 1845. 3143. sz. végzés.

32. Tjk. 1845. 5080. sz. végzés.

Prosswimmer Mihály bepanaszolták a tanácsnál Dvorzsák Ferencet; az első 8 ft értékű nadrágját, a második három ft-os hacukáját (Jankel) találta meg nála. A június 4-én megtartott tanácsülés úgy határozott, hogy bár tettenérés nem forgott fenn, a vádlottat kiutasítják. Ugyanis azt hozta fel, hogy a nadrágot egy ismeretlen munkástársától vásárolta 40 krajcárért, a hacukát pedig a kocsmába vezető úton találta, amely utat Prosswimmer is éppen megjárta. A tárgyakat visszaadták a tulajdonosoknak, a vádlottnak pedig büntetés-képpen beszámították a leült öt napot.³³

1845. szeptember 15-én Lassner József munkás panasolja, hogy egy levelét 25 forintos bankóval elvesztette, Kubelka János társa találta meg. A vádlott tagadott. A vizsgálat semmiféle eredményre nem jutott.³⁴

1846. augusztus 27-én a prágai törvényszék kéri Sopron városát, hogy az onnan idekerült Wawra József kocsis, aki a vasútépítésnél dolgozik és egy februári lopással gyanúsított, kerítsék elő és hallgassák ki.³⁵

Voltak panaszok a vállalkozók ellen is. A pálya vonalába esett egy útmenti kereszt, valószínűleg az, amelyet gestumpftes Kreuznak neveznek régebbi írások, ezt elmozdították 1846-ban és városi területre tették át; fakeszt lehetett, mert a festése körül folyik a vita, kinek a dolga. Végre a városplébános elvállalja, de kéri, hogy a város keríttesse be.³⁶ Még a két világháború között állott a sorompón túl egy vörösre festett kereszt a Kossuth út meghosszabbított részén, de elkorhadt és egy szép napon, még 1944 előtt, eltűnt.

Más panasz volt a vállalkozók ellen az, hogy a Bécsi dombon kavicsszállítás közben az utat elrontották. Kárpótlásra szorították őket. Fingerlos Lénárt lépesfalvi lakos a maga telkéről való kő szállítására szerződött a vasúttal, de viszont a város telkét bányászta ki. Pénzbüntetést kapott.³⁸

A vasútépítés persze egészen simán nem ment, mégis két év elteltével, 1847. augusztus 20-án megnyílt. Megelőzőleg a város figyelni kezdett a pályaudvar környékére és az odavivő útra. Az Újteleki kapunál jóformán véget ért a beépített terület, egy-két ház állott akkoriban csak, azután a mai Kossuth út derekán még egy-két faraktár. Nagyon helyesen gondolta a tanács, hogy a kaputól az állomásig lámpákat kellene felszerelni, de a községi képviselő határozata ez volt: „ideiglenik hagyatik”.³⁹

Elég tekintélyes távolság volt az állomástól a város belseje, például a fogadók sora. A helyi bérkocsisok kötelezték magukat 1847 őszén, hogy a községi-ekkel együtt 9 személyes „köz kocsi”-t állítanak ki és egymást felváltva ellátják a Kőszeg–Szombathely-i vonalat, ezzel mintegy megelőzték a későbbi vasutat. A szombathelyi fuvarosok, éppen úgy, mint hajdan Bécsújhelyen a soproniak, kiálltak kocsijaikkal a soproni állomásra, most azonban a soproniak tiltakoztak ellenük és a tanács pártjukat fogta, ide az állomásra hozhattott utast szombathelyi kocsi, de táblát nem függeszthetett ki a menetet jelezve. A vasúttársaság újból kopogtatott a városnál a szombathelyiek érdekében, de a bérkocsis cég ismét ellenállt.⁴¹ Valami nagy mértékben nem érdemelték meg a soproni bérkocsisok a kedvezményeket és pártolást, mert a

33. Tjk. 1845. 3145. sz. végzés.

34. Tjk. 1845. 4099. sz. végzés.

35. Tjk. 1846. 3507. és 3704. sz. végzés.

36. Tjk. 1846. 2320. és 4958. sz. végzés.

37. Tjk. 1846. 5313. sz. végzés.

38. Tjk. 1846. 343. sz. végzés.

39. Tjk. 1846. 3855. és 1847. 3934. 4286. sz. végzés.

40. Tjk. 1847. 4670. sz. végzés.

tanácsban még 1847-ben panaszozzák, hogy nincsenek a kocsik számozva és a fuvar túlságosan drága. Csak olyan kocsival lehet kiállni az állomásra, amelyen kitették az árszabást.

Volt még a legkorábbi időszakban egy kisebb epizód: Rausch György molnárlegény ügye, „ki az itteni vaspálya kerékhajtásába egy tojás nagyságú kavicsot tett”. Az ügy a tanács elé került 1848. február 24-én és a 818. számú végzés így hangzik: „Miatán Rausch György megvalja, hogy a követ csak azért tette a kerékhajtásba, minthogy azt hallotta, hogy az erőműfogatba olyan készülék legyen, mely ha valami a kerékhajtásba tétetik, azt fére veti, miért is ezt maga is meglátni akarta, annál fogva ezen tettért 12 pálcza ütésre íteltetetik.”

A párizsi forradalom hírére, amelyben már a munkásságnak is nagy szerepe volt, alighanem a mienkek is figyelni kezdtek az eddig könnyen elintézhető rétegre és valószínűleg itt már eleinte valami merényletet szimatoltak, a végzésből a megnyugvás hangja szólal meg, de közel volt az idő, amikor már 12 pálcával nem lehetett a munkásokat elintézni...

Csatkai Endre

Bírósági eljárás Sopronban 1855-ben, két szabadságharcral kapcsolatos vers miatt

Az önkényuralmi rendszerek a szabadságharcok emlékeitől is rettegnek. Kiirtanák nyomtalanul, vagy megkísérlik besározni azt. Ezt példázza az a rendőrségi hajszája is, melyet a Bach-rendszer Magyarországra került két német nyelvű vers miatt rendezett.

A Bach-rendszer urai rettegtek a forradalom emlékeitől, és gyűlöltek mindent, ami a nemzetet a letiport hősi kísérletre, az 1848–49-es szabadságharcra emlékeztette, okkal, mert a magyar szabadságharcokat Európa költői sem felejtették el.

A beteg Heine szűknek érezte a német mellényt, ha a magyar nevet hallotta. A szabadságharcra emlékezve a Niebelungok hősi küzdelmei jutottak az eszébe. A francia Hugo Victor döbbenetes víziójában (az Európai látképben) tárja a világ elé azokat a szörnyűségeket, melyeket az elnyomók a szabadságért feltámadt népekre zúdítottak. A norvég Ibsen is mély sajnálkozással festi az elbukott magyar szabadságharcot:

„Nincs többé Magyarország! Ott hever lenn a porondon.”

Egy gondolattal, egy reménysugárral azonban csaknem minden költő megajándékozta magyar olvasóját. Hugo megjósolta a remegő zsarnokok félő futását, és Ibsen közvetlenül a magyar bukás után írt versében biztatta az elbukott nemzetet, hogy egykor a magyar név büszke név lesz még a harcban indulónak. Kiegészíti még ezt a képet az orosz Belinszkij és Hercen szerepe, akik a magyarság, a magyar forradalom barátai voltak, a Neue Rheinische Zeitung hatása, mely eredményesen ébresztette Európa lelkiismeretét, feltétlenül ide tartozik Marx és Engels neve, akik „a 48/49-es magyar forradalom kérdéseivel szenvedélyes figyelemmel foglalkoztak” (Révai József).

E hatalmas kórushoz járult hozzá néhány hanggal a mannheimi Schnauffer 2 verse, melyeket 1855-ben hozott haza a soproni Schmidt F. G. Magyar-

országra.¹ A 21 éves Schmidt Frigyes 1853. jún. 5-én indult vándorútjára Ausztriába, és Németországba. Útiránya Bécs, Linz, Salzburg, München, Ulm volt, és Stuttgartban állapodott meg júl. 5-től aug. 1-ig. Frankfurt, Hannover, Braunschweig, Magdeburg, Berlin, így ért el Lipcsébe, itt pihent három napot, majd Dzedzába gyalogolt, ahol Friedrich Moritz Flax szappanfőző-mesternél dolgozott 1853. szeptember 17-től 1854. szeptember 10-ig. Aztán folytatta vándorútját, ennek végállomása Lipcse volt, 1854. november 13-tól 1855. május 24-ig ismét Drezdában Flax mesternél állt munkába. (Május 24 azonban a bírósági irnok nyilvánvaló tollhibája talán április 24 helyett, mert Schmidt átment Bodenbach, Karlsbach, Bayreuth, Bamberg, Nürnberg, Regensburg, Linz városokon) május 14-én szállt gőzhajóra Bécsben. Megérkezésekor jelentkezett a rendőrkapitányságon, azonban vándorkönyvét visszafogták és csak egy igazolást adtak helyette. Schmidt május 16-án visszament a vándorkönyvéért Bécsbe. Ezután rövidesen megtörtént a házkutatás Sopronban, atyja Schmidt Sámuel lakásán. Erre a házkutatásra a Militár-und Civil Gouvernement egy 1853. szeptember 14-én kibocsátott rendelkezése adott okot. A rendelet ugyanis utasította a soproni rendőrfőnökséget, hogy ügyeljen a külföldi vándorútról hazatérő iparoslegényekre. Hogyisne! Hiszen az 1848-as forradalmak, majd a magyar szabadságharc megmutatta, hogy az iparoslegények már nem azok a meghunyászkodó, mindenbe beletörődő, számba nem jövő egyének, mint a századokon át voltak, sokan, különösen akik megfordultak külföldön, már tudtak a kavargó, forrongó eszméktől. A rendőrség sanda szeme még nagyobb vigyázásra kényszerült, amikor 1853-ban Libényi magyar szabósegéd Bécsben Ferenc József császár ellen merényletet követett ell. A korabeli lapok akkor világosnak látták Kossuthnak, a munkásköröknek, érte alatta a kommunista eszméknek kapcsolatát. Innen az iparoslegények zaklatása. A soproni házkutatás valószínűleg mai szóval élve afféle szűrőpróba lehetett, de váratlan eredményt hozott. Megtalálták nála a drezdai Billiard—Boule—Verein szabályzatát, továbbá a mannheimi Schnauffer két kéziratban terjesztett, a magyar szabadságharcot dicsőítő versét.

Schmidt Frigyes vallomásában (Summarisches Protokoll) azt állítja, hogy a szabályzatot S. H. Feige szobafestőtől kapta, tagja volt ugyan a Billiard—Boule Vereinnek, ez azonban nem volt tilos egyelet. Schnauffer 2 verséről pedig azt vallotta, hogy nem is emlékszik már arra, hol jutott hozzá, talán Hessen—Cassel vagy Frankfurt am Main környékén. Arra nem volt hajlandó emlékezni, hogy kitől kapta, annyit tud, hogy az illető iparoslegénynek látszott. A verseket iratai közé rakta, senkinek nem mutatta, sőt, egészen megfélemezte róla.

A soproni Polizei-Direktion-t természetesen nem nyugtatta meg Schmidt Frigyes túl egyszerű és átlátszó magyarázata. J. Molidka 1855. május 27-én kelt megkereséssel fordult a császárság drezdai és stuttgarti követségéhez a bécsi, linzi, pesti, és soproni Polizeidirectionhoz és a Civil- und Militärgouvernementhez Budára. Arra kérte az említett hivatali szervezet, közöljék vele, hogy mit tudnak Schmidt Frigyes általános politikai magatartásáról, felvilágosítást kért arról, hogy kikkel érintkezett, és terjesztett-e forradalmi verseket.

A soproni rendőrfőnök ijedtsége érthető. A Boule-Verein s a hazahozott forradalmi versek egyformán veszélyesek voltak a császárságra. Ausztria a szomszéd Németország gyakorlatából látta, hogy a munkás művelődési egy-

1. A dolgozat témájára Csatkai Endre hívta fel a figyelmemet. Schmidt Frigyesről is ő írt először, idézett frásán kívül még a Győr-Sopronmegyei Hírlap 1954. június 18-i számában, a soproni munkásmozgalom kezdeteiről írt cikkében.

letekből hamarosan forradalmi mag fejlődik, éppen ezért minden eszközzel akadályozták az ilyen egyletek működését az osztrák birodalom területén. Így váltak még azok is gyanússá, akik egy iparos biliárd-egylet tagjai voltak, mint Schmidt Frigyes. Nem voltak veszélytelenek a mannheimi Schnauffer versei sem. A Schmidt-ügy irataihoz mellékelte példányon fejlécként azt olvashatjuk, hogy Abschrift (Másolat). Nemcsak ebből a megjegyzésből, de a versben levő kisebb-nagyobb, értelmi hibák alapján is nyilvánvaló, hogy a versbe az állandó másolás következtében kerültek ezek.

Schnauffer, az ismeretlen mannheimi költő nem volt elsőrendű tehetség. E két verse azonban így is érdekes jelenség, mert a magyar szabadságharcral kapcsolatos európai közhangulatot mutatják. Igazolják, hogy a magyar szabadságmozgalmak átütő élményei hatással voltak az európai közvéleményre. Európa népei tudták, hogy Magyarország a világ népei előtt magasra tartotta a kor lobogóját, a forradalmat. Tudták, hogy megvetik ezen a földön a szolgasorsot, hogy szabadságért és jogért harcol a magyar nép. És győzelem kísérte harcait: So gieng man Schlacht zu Schlacht. A szabadságharc csatáinak egy-egy jelenete is felvillan a versben. A Maros, Tisza és Duna partján harcoló huszár, Bem a Vöröstoronynál, a komáromi harcok, Pozsony bevétele. A babékoszorú nem a tábornoknak jár, hanem minden katonának. Magyarország hősiessége fogja megtörni az osztrák gőgöt, hiába fenyeget a cári Oroszország hóhérkeze, — írja a vers szerzője. Végezetül felszólítja a német népet, hogy egyesüljön a magyarokkal az osztrák elnyomás ellen.

Und du mein Deutschland blick empor
Bei Ungarn schwörs und Gott
Wie ein Schilf ein schlankes Rohr
Brich deiner feinde Spott.

A versszakok végén visszatérő refrén dicsőséget ígér Magyarországnak népének:

„Dem Heldenvolk in Ungarland
Preiß dir und Ehr Magyar.”

A második vers már az elbukott magyar forradalmat gyászolja. Visszaemlékezik arra az időre, amikor Éljen Kossuth kiáltással ugrottak nyeregbe a magyar katonák. A költő előtt most a gyászruhás, zokogó Hungaria képe tűnik fel. Elbukott a hős, de a merészség halhatatlan, mert ez a nép csak gúnyolta a halált, a forradalmat nem a cár győzte le, hanem az árulás. Schnauffer verse is azt bizonyítja, hogy a magyar nép keserű vádja hangot kapott az európai közvéleményben is: a nemzet szabadságharcát Görgey árulta el. Még a mezei gaz (Heidenkraut) is azt kiáltja neki, hogy hazaáruló. Görgey árulása hozta a nyomort és a borzalmakat, átkozott az anyaöl is, amely megszülte. Verse végén a megalázott Magyarországhoz fordul:

Dein Blut floß für der Menschheit glück
Mit Blut wirst du befreit.

Szép hasonlattal zárul a vers. A bimbó megmeredt, a burok nem pattanhatott ki, a tavasz mégis kibontja a virágot, mert a rózsáknak ki kell nyílaniuk. Így hozza meg a magyar szabadságharc is a maga virágát, a szabadság csodálatos tavaszát. Az első vers újjongó refrénnel zárul, itt vígasztal, a lelkeket emeli, csak a Görgeyt átkozó versszak végződik ezzel a keserű sorral:

„Verflucht dich der Magyar”

A véletlen külön találkozása-e, hogy Vörösmarty gondolatai is megszólalnak Schnauffer versében. Valamely Németországba került kéziratot másolat hatása ez? Aligha hihetjük ezt. Ez a nemzetközi felháborodás ítélete, amely könyörtelenül kimondja véleményét a „silány gazember” felett, aki a „hazát eladta cudarul.”.

Schnauffernak, az ismeretlen alkalmi költőnek nevét nem tartják számon a bibliográfiák. De versei, a szabadságharc utáni európai közhangulat érdekes jellemzői megérdemlik, hogy helyet kapjanak itt.

1. Wer schwingt der freiheit Banner hoch?
Was schwingts auf wilden Roß
Wer wirft im Thal und Berg sich noch
Auf Klingen und Geschoß.
O flamme wild du fackklbrand
Und bring dein Opfer dar
Dem Heldenvolk in Ungarland
Preiß dir und Ehr Magyar.
2. Du feuertrunkenes Geschlecht
Du trägst der Zeit Panier
Du kämpfst für freiheit und für Recht
Du kämpfst und stirbst dafür
Ein Knechtenleben ist dir Tand
Vom allen Werthes baar
Dem Heldenvolk in Ungarland
Preiß dir und Ehr Magyar.
3. Kaum blitzte die Begeisterung
Aus Kossuths Sehermund
So that ein hoher thatenschwung
Bei Jung und Alt sich – kund
Das war ein Schwur der alle band
Ungarn is in Gefahr.
Dem Heldenvolk in Ungarland
Preiß dir und Ehr Magyar.
4. Wohlauf wohlan tod oder Sieg
So giengs man Schlacht zu Schlacht
Den Sieg zu Sieg in heil'gen Krieg
Als wan's mit Gottes Macht
Am Maros Theiß am Donaustrand
Schlägt Honvéd und Huszár.
Dem Heldenvolk in Ungarland
Preiß dir und Ehr Magyar.
5. Beim triumphirt am rothen thurm
Und bei Comorn Görgey
Dembinszky nimt Pressburg mit Sturr
Und Ungarn es ist frei.
Kein Marschall – nein den Lorbenwand
Sich Mann für Mann in-s Haar
Dem Heldenvolk in Ungarland
Preiß dir und Ehr Magyar.

6. O Volk das Hender (!) liess den Pflug
 Und fluchend jeder Schmach
 Das wie der Adler Pfeilesflug
 Den Hochmuth Öest'reich-s brach
 Laß drohen Rusland'-s Henkerhand
 Dem Geier fällt kein Aar.
 Dem Heldenvolk in Ungarland
 Preiß dir und Ehr Magyar.
7. Und du mein Deutschland blick empoi
 Bei Ungarn schwör-s und Gott
 Wie ein Schilf ein schlankes Rohr
 Brich deiner feinde Spott.
 Dem ungarn schling das Brüderband
 So wird das Hoffen wahr
 Du Heldenvolk in Ungarland
 Eljen Eljen Magyar.

II.

1. Ein Siegeslied war-s das jubelnd oh
 Hungaria die sang,
 Als noch mit — Eljen Kossuth — hoch
 Dein Volk im Sattel schwang
 Nun aber trägt-s ein Trauerg'wand
 Nun weint es im Talar
 O Heldenvolk in Ungarland
 Verzage nicht Magyar.
2. Wohl ist dies großes Lied gescheh'n
 Zertreten deine Saat
 Doch kann der Held auch untergehn
 Unsterblich ist die That
 Und liegst du blutend auch im Sand
 Dein Ruhm strahlt Sternenklar
 O Heldenvolk in Ungorland
 Verzage nicht Magyar.
3. Frisch wie des Weltalls stürmisch blut
 Rasch wie das wilde Meer
 Flog nach dein ungerbroch'ner Muth
 Die Pusten hin und her
 Wie tief die Hoffnung sank und schwand
 Kühn stritt die Männerschaar
 O Heldenvolk in Ungarland
 Verzage nicht Magyar.
4. Als der Husaren stolz Geschlecht
 Andonnerte durchs Feld
 Den Tod nur höhrend im Gefecht
 Noch zitterte die Welt
 Und was die Braven überwand

Verrath war-s nicht der Czaar
O Heldevolk in Ungarland
Verzage nicht Magyar.

5. O Gorgey jeder — Heidenkraut
Ruft dir Verräther zu
Und wann dein Sohn in Aug dir schaut
Ruft er Verräther du.
Dein Meineid brachte Noth und Schand
Dem Schooß der dich gebar
Verflucht hat dich dein Ungarland
Verflucht dich der Magyar.
6. Gebeugtes Ungarn, auf dein Blick
Umsonst war nicht dein Streit
Dein Blut floß für der Menschheit Glück
Mit Blut wirst du befreit
Schon legt manch'Volk zum Wiederstand
Das Schwert auf dem Altar
O Heldenvolk in Ungarland
Verzage nicht Magyar.
7. Wohl war die Knospe eingeeengt
Und konnte nicht erblühn
Der Frühling hat sie doch gesprengt
Die Rosen müssen blühn
So bringt auch deiner Freiheit Pfand
Ein Lenz dir wunderbar
O Heldenvolk in Ungarland,
Verzage nicht Magyar.

Gedichtet von Schnauffer in Mannheim.

Ezek után az érdeklő az olvasót, mi lett a két vers hazahozójának, Schmidt Frigyesnek a további sorsa.

J. Molidka, a soproni Landesgericht vezetője néhány nappal a házkutatás után átírt a bécsi, linzi, pesti, budai, és soproni Polizeidirection-nak, a stuttgarteri osztrák követségnek s a k. u. k. Militär Gouvernement-nek Schmidt Frigyes ügyével kapcsolatban és tájékoztató felvilágosítást kért. Volgerer, az államügyész egy nappal korábban keltezett levelében az után érdeklődött, hogy tudnak-e a szász hatóságok a Boule-Vereinről, és hogyan viselkedett Schmidt Frigyes Drezdában? Az osztrák államrendőrség gépezete megindult. Rövidesen befutott az első válasz a budai Militär und Civil Gouvernementtől. Nyomozásuk eredménytelen maradt. Jún. 5-én keltezett válaszukban többek között ezeket olvashatjuk: „ keine weiteren gravierenden Daten, hinsichtlich ihrer politischen Bedenklichkeit vorliegen”.

A linzi rendőrség már pontos megfigyeléseket közöl a fiatal iparoslegényről, azonban terhelőt ők sem közölnek. Június 6-án keltezték a jelentésüket. (Schmidt Frigyes) „mit Dampfschiff von Regensburg hier eintraff, und Morgens darauf früh 7 Uhr nach Wien abging, hier mit niemandem in Berührung kam, und keine Lieder oder sonstige Schriften verbreitete”. Ilyen értelemben válaszol Pest, Buda és Óbuda rendőrigazgatója, a korlátoltságáról híres, szá-

mos írói anekdotában szereplő Protmann. A forradalmi versek terjesztése olyan nagy ügy volt, hogy Protmann személyesen válaszolt. Ő is azt írta június 8-án, hogy forradalmi dalok terjesztésének nem jutottak nyomára. Június 12-én a bécsi Polizei-Direktion is közli, hogy ilyen ügyben folytatott nyomozásai eredménytelenek maradtak. ... in dieser Richtung gepflogenen Nachforschungen ohne politisches Resultat geblieben sind.

A stuttgarti osztrák követség vezetője, Freiherr von Lago is arról tudósított, hogy Schmidt Frigyes stuttgarti tartózkodása alkalmával kifogástalanul viselkedett. (1855. júl. 7.)

Utoljára a soproni Polizei-Direction közölte, hogy eredményre az ő nyomozásuk sem jutott. Polizei-Director Cihlarz jelentése június 26-án kelt.

A beérkezett jelentéseket Molidka augusztus 22-én átadta a soproni bíróságnak. A jelentések alapján az eredményeket Wolgerer összegezte. Ennek kelte 1855. szeptember 11. Hogy Schmidt Frigyes tárgyalását mikor tartották meg, ez nem világlik ki az iratokból. Az eljárást azonban szeptember 22-én felfüggesztették ellene, azzal a megokolással, hogy a Billiard-Verein nem volt tilos, a verseket pedig csak megőrizte, de nem terjesztette.

A nyomozás tehát holtpontra jutott. Vajon az osztrák rendőrség ostobasága miatt-e, vagy azért, mert Schmidt valóban nem tudta terjeszteni a két költeményt? Ki tudná azt ma megmondani? Két dologra azonban így is fényt vet az egész eljárás. A magyar szabadságharc élményei hatását nyugaton sokáig érezték, de segítette a német anyanyelvű soproniak magyarosodási folyamatát is, mint pl. Schmidt Frigyesét.

Csatkai Endre munkájában, A soproni szappanosok és gyertyamártók történetében olvashatjuk (14. lap), hogy Frigyes 1859-ben vette át az apja üzletét. és 1860-ban, a nemzeti felbuzdulás idején „magyar nemzeti bajuszkenőcsöt hozott forgalomba és hirdette a helyi lapban.”

A két forradalmi verssel kapcsolatos meghurcoltatását bizonyára nem felejtette el soha, hiszen igazi magyarrá válásának első állomása volt ez. Mert nincs mélyebb, időtállóbb az áldozatvállalással megszerzett világnézetnél.

Kovács József

Első lépés a szervezett munkásmozgalom felé (1870)

„... A magyaroknak az a kísérlete, hogy önálló nemzeti államot teremtsenek, már 1849-ben hajótörést szenvedett, a feudális orosz hadsereg csapásai alatt. Ilymódon rendkívül sajátos helyzet állott elő: a magyarok nem Ausztriától való elszakadásra, hanem Ausztria épségének megőrzésére törekedtek; éppen a nemzeti függetlenség érdekében, amelyet a rablóbb és erősebb szomszédok teljesen eltíporhatnak. Ennek a sajátos helyzetnek következtében Ausztria két központtal bíró dualista állammá alakult...” – írja Lenin.¹

A magyar uralkodó osztályokat a nemzetiségektől és a magyar plebejus tömegektől való félelem Ausztria karjai közé kergette, 1867-ben reális jogi formában létrejött a kiegyezés a magyar arisztokrácia és az osztrák burzsoá

1. Lenin: A nemzetek önrendelkezési jogáról. (Vál. Műv. I. 827. 1.)

között, a két ország különmemű gazdasági, de egynemű politikai érdekeinek alapján.

A kiegyezés tényét azonban „kétféleképpen lehet tudomásul venni” — mondja Révai József.² Tudomásul lehet venni ugyanis úgy, mint a függetlenségért folytatott harc befejezését — így értette a magyar arisztokrácia — és tudomásul lehet venni úgy, mint a további harc kiindulópontját, az önállóságért való küzdelem új szakaszának kezdetét. Az utóbbi felfogásban értékelte a kiegyezés tényét a harc további folytatója: a parasztság és a plebejus tömegek.

A kiegyezés gazdasági hatása — még akkor is, ha önállóságról nincs szó, ösztönzőleg hat a magyar ipar — kapitalizmus — fejlődésére. Bár a magyar gazdasági élet erősödése az osztrák burzsoázia érdekeinek megfelelően alakult, nem önállóan, hanem annak alárendelt részeként. Tagadhatatlan azonban, hogy a kiegyezés gazdasági életünknek nagyobb lehetőséget adott — az osztrák gazdasági élet korlátai között —, mint a 67 előtti állapotok. A mezőgazdasági termények viszonylag kedvezőbb elhelyezési adottságai és ennek nyomán élénkülő hitelélet, iparosodás, (mégha könnyűipar is!) minden akadály ellenére is fejleszti a magyar kapitalizmust.

A kapitalista termelési mód erősödése társadalmi síkon kikerülhetetlenül a munkásosztály kialakulását hozza magával. A munkásságtól pedig az első pillanattól kezdve elválaszthatatlan a munkásszervezkedés és a tudatos harc a kapitalista termelési mód ellentmondásai ellen.

Különösen élessé teszi a munkásosztály harcát a kiegyezés okozta félgymati függés és az ebből következő hatások a gazdasági életben, ami végső soron a magyar proletariátus átlagon aluli elnyomorodásához vezet.

A munkásosztály harcának első állomása a budapesti Általános Munkás-egylet 1868 februárjában történt megalakulása. Ez a szervezet igen rövid idő alatt a magyarországi munkásság átfogó harci csoportja lett. 1869 végére Pozsonyban, Pécsen és Temesvárott fiókegyletek alakulnak. A temesvári fiókegylet vezetője, Farkas Károly kapcsolatban van az I. Internacionáléval, sőt Marx Károssal is. 1870. június 26-án Nagykanizsán, 1870 januárjában Resicán (Krassó megye), Szombathelyen 1873-ban alakult meg a Munkás-egylet.³

Sopronban 1870. június 13-án Schmidt Adolf munkás a Romwalter-nyomdából, mint a soproni Munkás-egylet elnöke a város tanácsához kérvényt nyújt be, amelyben kéri, hogy a mellékelt egyleti alapszabályokat hagyják jóvá. A város közgyűlésén tanulmányozás és véleményezés végett az alapszabályokat Proszvimmer Lajos tanácsosnak adták át. A tanácsos az alapszabályokat átvizsgálta és rövid véleményét írásban a városi tanácsnak 1870. június 27-én benyújtotta.

A tanácsos az alapszabályok 19. §-hoz azt a javaslatot fűzi, hogy ha az egyletet felosztatják, az egylet vagyonát gyümölcsöző helyen kell elhelyezni. A 19. §. csak általánosan beszél a feloszlott egylet vagyonának sorsáról, Proszvimmer javasolja, hogy pénzintézetben helyezték el. Bővebb és konkrét javaslatot nem tesz.

A 24. §. szerint a közgyűlés mindig határozatképes, de a 25. §. kimondja, hogy az alapszabályok megváltoztatásához a közgyűlés kétharmadának határozata és beleegyezése szükséges. A tanácsos javasolja ennek érvényét a 24. §-ra is. Sajnos az alapszabályok teljes szövege nem került elő, de minden bizonnyal nem sokban tér el a budapesti Ált. Munkás-egylet ismert szabályzatától.

2. Révai: Marxizmus, népiesség, magyarság. Bp. 159–160. I.

3. Vas megye. Helytörténeti tanulmányok. 1958. (Szerk. Horváth Ferenc). 133. lap.

A közgyűlés június 27-én a következő szövegű véleménnyel az alapszabálytervezetet felterjesztette a Belügyminisztériumnak:

„A Sopron városában alakítani szándékolt munkás egyesület ideiglenes választmányának ide benyújtott folyamodványát, melyben azon egyesület alapszabályait jóváhagyás végett felterjeszteni kéri, a 3 példányban benyújtott alapszabályok kíséretében egyes elintézés végett azon észrevételekkel szerencsétlenül felterjeszteni, hogy: 24 §. Véleményünk szerint célszerű volna érvényes határozat hozatalát azon feltételhez kötni, hogy az egyesület tagjainak bizonyos része jelen legyen mint ahogy a 25. §-ban az alapszabályok változtatására nézve rendeltetik, hogy az összes tagok kétharmadának szavazata szükséges. Az alapszabályok többi szakaszára nézve nincs megjegyzésünk. Kelt Sopron sz. k. város tanácsának 1870 évi 27/6. tartott üléséből.”

Sajnos a helybeli Munkásegylet sorsa ismeretlen ezután. Minden valószínűség szerint a belügyminiszter nem engedélyezte az alapszabályokat és vissza sem küldte. Ennek legalábbis az eddigi kutatás nem találta nyomát. Ellenben feltűnő, hogy az 1871. október 27-én a miniszterelnökség számára benyújtott belügyminiszteri jelentés az Internacionálé magyarországi tevékenységéről mindjárt az első mondatok közt megemlíti, hogy az „egyesületek eddig törvényes engedély hiányában az Internacionáléval nem léphettek kapcsolatba.” Ezek szerint az alább felsorolt egyesületeknek nem volt engedélyük, ezek sorában szerepel a soproni Általános Munkásegylet is. Hogy mégis volt a munkásságnak kapcsolata az Internacionáléval, azt a jelentés egyes buzgó egyleti tagok közvetlen összeköttetésének tulajdonítja. Ily módon irányította a nemzetközi munkásszövetség a magyarországi szervezkedést is, és ajánlatára a munkásegyletek olyan alapszabályokat terjesztettek megerősítésre a minisztérium elé, amelyeknek célja a kölcsönös segítség útján történő művelődés és támogatás. Ha a minisztérium úgy látta, hogy ez a cél világosan kifejezésre jutott, akkor jóvá is hagyták az alapszabályokat. Ellenkező esetben nem. A jelentés ugyan nem beszél a soproni alapszabályokról, de sejteti a befejezésben, hogy miért nem kerültek megerősítésre. Ugyanis szó esik róla, hogy a fővároson kívül „a nagy veszélyt jelentő internacionálé Pozsonyban és Sopronban terjedt el leginkább, mert ezek a városok Bécs közelében vannak, amely gyárváros lévén, természetesen erős munkásmozgalom mutatkozott benne.”⁴

Az 1871-es párizsi kommün mellett rendezett tüntetések folytán az államhatalom is jobban kezdett figyelni a munkásmozgalomra, az ellenintézkedések folytán „pillanatnyilag (1871 végén) a magyarországi egyesületek beszüntették minden tevékenységüket”, ámbár a miniszter kijelentése szerint egyetlen munkásegyletet sem oszlattak fel.

A soproni Munkásegylet tagjai nagyrészt kisiparosok voltak. Ebben az időben még tulajdonképpen gyár sem működött Sopronban. Az 1794-ben alapított cukorfinomító már kivénhedt, alig működött. Nagyobb vállalat volt a kurucdombi szélmalom, ebben az időben már szintén nem működött; a Seltenhofer-harangöntő műhely és egypár nagyobb lakatosműhely, amelyeket tűzhelygyárnak hívták, alig számottevő munkással dolgozott. Az első nagyobb gyár, a mai Zárgyár csak az 1880-as évek végén kezdte meg működését. Hogy tehát az iparilag fejlettebb városokat miért sikerült Sopronnak munkásegysület létesítésével megelőznie, ezt nyilván Pozsony, Bécs, Bécsújhely és a határszéli gyárak közelségével magyarázhatjuk meg.

Simkovic Gyula

A soproni szabólegények sztrájkja 1872-ben

1872-ben a soproni szabólegények nem tudván megélni a mesterek juttatta bérből, sztrájkba léptek. Mozgalmuk messzire kihatott a város falain kívül és valószínűleg itt is az első nagyobb szabású proletármazgalom, amelyhez hasonló jelenséget hasztalan keresünk Sopron korábbi történetében. Kétségkívül voltak korábban is egyes kisebb mozgalmak, amelyek napfényre hozták a segédek és a munkaadó mesterek között fennálló érdekelletéteket, de leszerelésük könnyen ment. Így vannak bérharcok 1702-ben az ácsok céhében, 1724-ben a posztósoknál, 1713-ban és 1739-ben a kőművesek soraiban.¹ A 19. század első harmadában királyi rendelet okoz sok bajt, amely szerint a legények nem tartanak saját ládát, amivel szinte kevés önkormányzatuk veszett el. Ímmel-ámmal teljesítik a céhek ezt a rendelkezést, amelyet 15 év után is, 1828-ban közel 20 cég nem vett tekintetbe.²

Időközben viszont Sopronban is megtudják, mi a sztrájk. 1831 elején Brünnből hazatoloncolják Meixner György asztalossegédet, az ok: „gemeinschaftliche Arbeitsverweigerung”, azaz sztrájk.³

Talán ez a példa sem hatott serkentően, mindenesetre első pillanatra különösnek látszik, hogy éppen a szabólegények indultak Sopronban először harcba, annak a mesterségnek a követői, amelyhez a köztudat a jámborságot csatolta jellemző bélyegként. Bretón szólás: „Kilenc szabóból lesz egy ember”.⁴ Eötvös Károly, a régi magyar idők ismerője írja: „Az erős legények (csizmadia, kovács) szabó legényeket félvállról néznek, a német szabó legényt nem méltatják barátságra.”⁵ Tréfás mesék gúnyolódnak a szabók vitézkedése felett. És valóban a dohos zúgokban dolgozó, görnyedő szabó nemigen válhat atlétatermetűvé, sovány és görbe hátú a legtöbb, viszont varrogatás közben sokat gondolkodhat. Eötvös Károly róluk és a fodrászokról mondja: „virgonc észjárásúak”.

Az 1850-es évek folyamán az amúgy is kiuzsorázott szabólegényeket új veszedelem fenyegette. A Vasárnapi Ujság 1854-ben „Egy új szabólegény” címmel be is mutatta a nagy világnak, miről van szó. „Taval történt: az új szabólegényt *nyerészkedő gazdája* csak annak mutatta meg, aki fizetett.”⁶ E legény (a varrógép) nem szorult fizetésre és sohasem kért enni. Legfeljebb egy csepp olajat ivott, hogy annál vigabban dolgozhassék. Ez a világ 8. csodája, annyit varr az, mint 10 legény, s aztán minő egyformán. Ennél szebbet soh'sem láttam! Nem látjátok-e, miképp mindamellet, hogy nem eszik, kiveszi szánkából a kenyeret, mindamellet hogy fizetésre nem szorul. mindnyájunkat koldusbotra juttat! Igen, mert ki ne ismerné a szabómesterek haszonlesését? De tulzott! A mesterek szerint: csak egyenes varrásra használható, az egész nem ér egy fakovát, sohasem fog odajutni, hogy kabát stb. görbe szabását

1. Tjk. 1792. 183. lap. Dávidházy: Bérviata 1724-ben. SSZ. 1957.: 265. lap. Tjk. 1739: 16. lap.

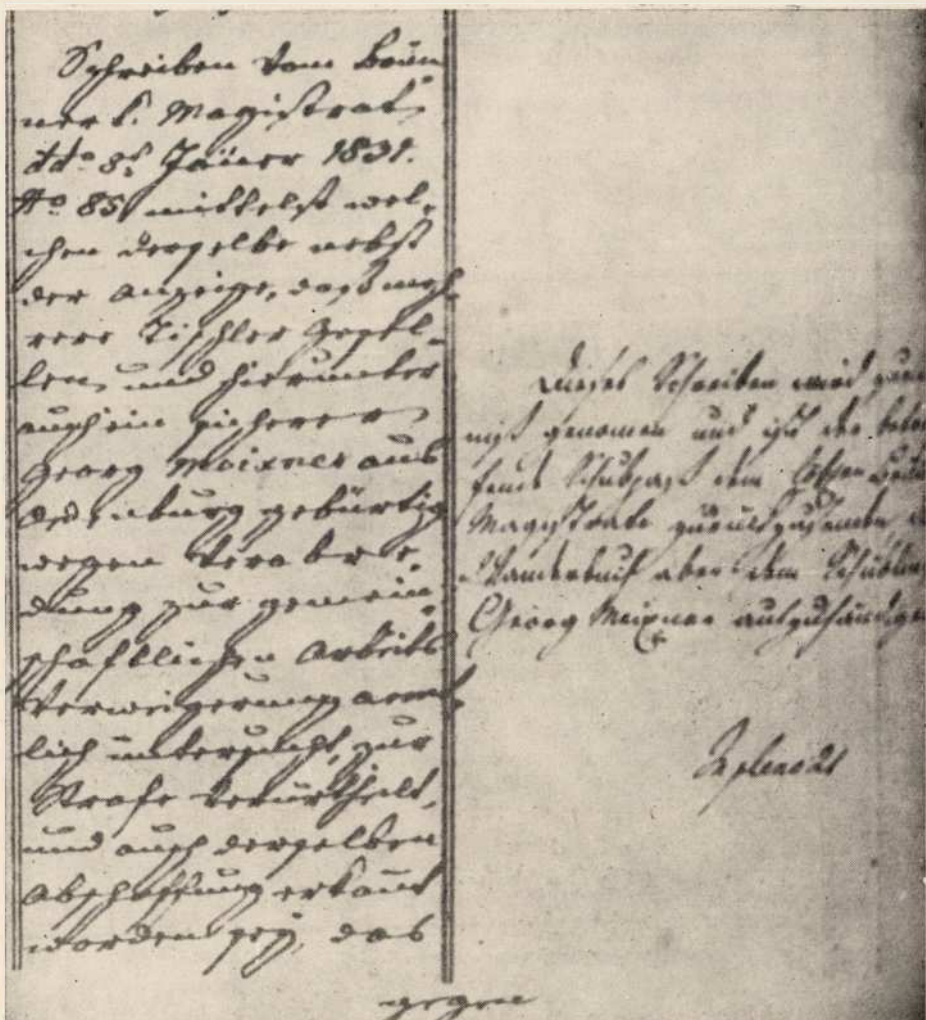
2. Tjk. 1828. 377. 589. 808. sz. végzések, amelyek az esztergályosokról, kádárokról, lakatosokról, szűcsökről, csizmadiákról és kalaposokról és megnevezetlen 13 céhről szólnak.

3. Tjk. 1831: 273. sz. végzés.

4. Schwartz Frigyes: A soproni német gyermekdal. 1913. 37. lap.

5. Eötvös: A nazarénusok. 32. lap.

6. Az efféle találmányokat régebben belépődíj mellett mutogatták, hogy ezzel is lefőlőzzék a hasznát.

Soproni tanácsjegyzőkönyv. (1831.) A Brünnből sztrájk miatt hazatoloncolt Meixner György ügyével foglalkozik 1. lap

vagy gomblyukait össze- és kivarrja. Tán egy század, tán több mulva egy szabómester sem leend, csak ruhagyárnok.”⁷

A „virgonc” szabósegédek pedig figyelték a világ sorsát túl a magyar glóbuszon is. A Pesti Divatlap, amelynek Petőfi is belső munkatársa volt, 1844-ben tudósítást közöl Párizsból, ahol egy magyar utazó meglepetésére magyar iparoslegényekre talál: „Három esztendeje mindössze, mióta földieink is jönek ide műhelyt keresni. Számok rámegegy 150-re. Legtöbb a szabó: szücs, aztán asztalos s egyéb. A szabók igen politizálnak.” Íme a hajdani politikus csiz-

7. 116. lap. A cikket nem teljes egészében közöljük. Bízató befejezés: kevesebb szabó lesz, több gépész. „Alaptalan a félelem, hogy a varró gép egy egész sereg becsületes munkás kenyérét egyszerre elvegye.”

8. Pesti Divatlap. 1844. II. évf. 125. lap.

8	Unde advenerint, vel per quem exhibita fuerint, ac Objectum exhibitorum Frustrorum	Mensis
Mensis procuratoribus		Conclusum, aut fecus facta Dispositio
	<p> <i>Handwritten text in cursive script, including names like 'György Meixner' and 'D. Wagner Consul'.</i> </p>	

A Meixner György ügyével foglalkozó soproni tanácsjegyzőkönyv 2. lapja

madiát és kannagyártót felváltotta a szabólegény. És helyesen politizált. 1869-ben megalakult Budapesten az Általános Munkásegylet, 1870-ben csatlakozásra hívta fel a szabólegények egyesületét, és íme azok örömmel tesznek eleget a felhívásnak, a rövid életű Testvériség lapban közlésteszik ezt a tényt és biztatják a szaktársakat: „Ismerjétek el a szociáldemokrata elveket!” Majd alább: „Jelszavunk legyen: Éljen a szocial-demokrata munkáspárt!” A nyílt levél befejezése: „Szocial-demokrata üdvözlettel és testvéries kézzorítással a budapesti szabóegylet választmányá.” Pár héttel később a pesti szabólegények sztrájkba léptek, 3000 tüntető vonult az Országház akkori épülete elé, a Sándor utcába (ma Bródy Sándor utca). És íme a szervezetség áldása: az egri szabólegények gyűjtenek a fővárosiaknak, amíg a sztrájk tart. A megvetett szabólegények harcvonala számottevő tényező lett, 1873-ban pesti egyletük közgyűlését már nem is engedélyezték.⁹

9. A M. Munkásmozg. tört. vál. dokumentumai. I. kötet 122. 64. 610. lap.

A soproni sztrájk 1872-ben feltétlenül hatása alatt áll a fővárosinak. A szabócéh nagyon régi volt Sopronban; az első telekkönyv 1379-ben már öt mestert nevez néven, az első ismert céhlevél 1477-ből kelt¹⁰ és korszerűen 1749-ig többször újították.¹¹ A mesterségnek kétféle színezete volt: a mesterek egy része német módi ruhát készített, a másikkak magyar szabásút. 1552-ben a polgári lajtsrom pontosan megmondja az egyik mesterről, hogy magyar szabó: „hungrischer Schneid”, amiből azonban még nem következik, hogy az illető magyar ember is volt. Érdekes jelenség az, hogy a 18. század elején a céh szőlőket vett, hogy beteg mestereket és segédeket támogatni tudjon. 1714-ben el akarták adni a birtokot, és persze maguk között felosztani, de a városi tanács megneszelvén a dolgot, meghagyta, hogy a befolyt pénzt a városnak kell átadni.¹² Lehet, hogy visszakoztak az eladástól, mindenesetre később, 1771-ben sok volt a céh adóssága, mert Mária Terézia arra kényszerítette őket, hogy templomi zászlót készíttessenek, no meg egyéb terheik is akadtak; akkor két szőlőt (Klausner, Kohlberg) eladtak két mesternek. A mesterek számát maga a céh is sokallta, de 1720-ban hasztalan kérte a tanácsot a zárt szám kimondására. Végre 1788-ban kérték, hogy ketté lehessen választani a céhet, magyar és német szabókra, ám a tanács úgy találta, hogy lényegében egy-két árnyalatért, egy mesterséget nem lehet kettévágni. Mégis néhány év múlva, 1792-ben megtörtént a hozzájárulás és a magyaroknak 70, a nyilván nagyobb német céhnek 95 ft évi adót szabtak meg.¹³ A most már különvált céh tárgyai azonban közösek maradtak, de a tűzoltási szabályrendelet (1811) más és más helyet jelölt ki a számukra. Együttesen 1847-ben az első soproni iparkiállítás katalógusa szerint 75 mester és 160 legény dolgozott akkor a céhben.

Baj mindig akadt a verseny miatt. Ott voltak a kontárok. A város falvaiban előfordult, hogy a szabó nem iratkozott be a céhbe, ezzel kontárszámba ment, annyi volt, mintha valaki ma nem adóznék. A remeték közt is voltak szabók, akik értettek a varráshoz; mikor II. József elrendelte felosztásukat, a soproni céh felhívta a Virág völgyből száműzött Simon remetét, hogy iratkozzék be a céhbe. Jelentkezett 1789-ben az első női szabó: Dietl Mátyás volt a neve; a céh nem akarta megengedni a letelepedését, de a városi vezetőség úgy találta, hogy ha sok is a mester, nem ok az elutasításra. 1793-ban az a baj, hogy az ószeres új ruhát is ad el, de ez csak akkor engedhető meg, ha ezt az új ruhát a helyi mesterektől vette.¹⁴ 1823-ban a német céh legényeinek külön ládáját elokobozták.¹⁵ Újabb bajt jelentett 1831-ben a női szabónők nagy száma, köztük a legtöbb kontár volt, a város azzal intézte el az ügyet, hogy nevet kért, amivel azonban a céh adós maradt.¹⁶

10. Winkler: A soproni céhek története. 1921. 6. lap.

11. 1577-ben, 1625-ben. Tjk. 1702. 53. lap. 1678-ban, 1749-ben. Tjk. 1782. 384. végzés.

12. Tjk. 1714. 154. lap. Nem sok jövedelmet hajtottak a szőlők.

13. Tjk. 1763. 17. lap. Az eladás 1771. IV. 10-én történt, a vevők Thirring Mátyás és Royko György szabómesterek. Fassio: 103. lap. Tjk. 1720. 187. lap. Tjk. 1788. 196. sz. végzés.

14. Tjk. 1785. 1099. sz. végzés. Tjk. 1789. 1062. 1243. sz. végzés. Tjk. 1793. 532. sz. végzés.

15. Tjk. 1823. 1816. sz. végzés.

16. Tjk. 1831. 202. 2458. sz. végzés. A felosztás a magyar és német részlegre más céheknél is megvolt, például a cipészeknél, kalaposoknál, általában ugyan ruházati cikkek gyártóinál és ott a gyártmányra utal az elnevezés, mert hiszen nemzetiség szerint változott a ruházat, de Sopronban előfordul, hogy a származást jelöli az ilyen név, po. ungarischer Schlosser, vagy kroatischer Schuster. A kérdést sokan pedzették már. Po. Jókai a Rab Ráby regényben: „Ez alatt, hogy magyar, német nem kell valami nemzetiségi kérdést keresni; ez csak sámfakülönbség. Emlékszem

1870 körül a céh már csak névleg volt meg. Az 1872-re kiadott naptár szerint a mesterek száma 72.¹⁷ A céhkancsót már néhány évvel ezelőtt megszerzte Szalay Ágost bíró, aki azután innem Pestre vitte magával. A szétváláskor csináltatott pecsétje a német ágazatnak megvan a múzeumban, a Szt. Mihály templomban pedig 1837-ből való zöld damasztlapú céhzászló.¹⁸ A nagymúltú céhnek tehát csak ilyen kevés emléke maradt meg. Annál becsesebb tehát a céh feloszlásának idejéből való aktaköteg, amely a város levéltárában maradt fenn és a soproni munkásmozgalomnak korai jelentős állomásáról számol be.¹⁹

A soproni szabósegédek ugyanis 1872. október 2-án gyűlést tartottak és elhatározták, hogy béremelést kívánnak; ha ezt nem kapják meg, sztrájkba lépnek, és ha a munkaszünetetés folytán anyagi bajba jutnának, az ország más városai szabólegényeinek támogatását kérik.

Bizonyos optimizmusból nemcsak a mesterekhez fordultak ultimátumszerű írással, hanem a tanácshoz is, az utóbbihoz nagyon mérsékelt, szinte alázatos hangon: hangzik, pedig az október 7-én, tehát a sztrájk megkezdésének napján kelt írás eképpen:

„Tekintetes sz. k. városi Tanács!

Alázattal alólírottak bátorkodunk abéli indokolt panaszunkat előterjeszteni hogy a soproni városi szabó legények azon fizetéséből melyet ez időben mesterektől kapnak megélni egyáltalán nem képesek

Minden élelmi szer ára a lakbérrel együtt folytonosan növekedőben van, mestereink ezen áremelkedéshez aránylag időről időre feljebb emelik készítményeknek árát, egyedül a mi fizetésünk marad a régi. Mi a Löfler szabó mester által jelenleg nyújtott fizetésen kívül a munkánkal szerzett tiszta haszonból 40⁰/₀-et követelünk a mellett kívánjuk a munka időnek meghatározását, s minthogy a mester urak ezen méltányos ohajtásainkat

én még gyermekkoromból a nagyurnapi processio alkalmával kirukkolt egyenruhás magyar vargák, német vargák, magyar szabók, német szabók ünnepélyes dandárraira. Sok zsinóros mentés dalia egy szót sem tudott magyarul, viszont a zöld fecske farkos frakk alatt olyan magyar kebel dobogott, mely a nix tajcs-on kívül egyebet nem bocsátott ki németül.” Kölcsey: „Mikor életemben először magyar ruhát szabtam, németül alkudtam meg a szabóval.” (Összes művei. VII. kötet. Országgyűlési napló. 1832. XII. 11-ről.) Vácott az 1718-as térkép szerint Magyar szabó utca volt. (Tragor: Vác utcái és terei. 1918.) A Vas megyei rendek 1826. XI. 6-án tartott ülésükön is szóba hozták a megkülönböztetést: „Minthogy Magyar országban fel tenni nem lehet, hogy a Czéhek Magyar és Német czéhekre való felosztása méltó okokból annyival is inkább szükséges volna, minthogy ugyan azon törvényeknek és artikulusoknak vagynak alája vettelve, szükségesnek vélnénk Szolgabíró urakat annak kinyomozására kiküldtetni, hogy az illy Magyar és Német nevezet által való különbség a czéheknél mi okból történhetik? hogy aztán, ha méltó okok magokat elől nem adnák, az illy különbség eltiltassék, s az által is az egyesülés a czéheknél előmozdítassék. (Tudományos Gyűjtemény 1827. VI. kötet 109. lap.) Végül tudományos feldolgozásan Pesty Frigyes: „Eredetileg ezen megkülönböztetésnek annyiban volt értelme, amennyiben a magyar czéh emberei más fajta árukat készítettek, mint a német czéhbéliek de az idő folyton változott, s mind két rész szakmájába vágó iparcikkeket készíttette, mind a mellett hatalmas választfal maradt fenn az egyes czéhek közt, mely mindig az egyik hátrányára támogatott.” A magyar nemzet mostohasága saját maga iránt. Századok 1863. 18. lap.

17. Schindler, Franz: Odenurger Kalender auf das gemeine Jahr 1872. Sopron. Romwalter. 68. lap.

18. Egyik oldalán Szent Pál, a másikon a Szeplőtelen szűz. Felirat: Zunft Fahne der Bürgerl. deutschen Kleidermacher 1837.

19. Városi levéltár. 2473/1872. 2549/1872. 2558/1872. 2584/1872. és 2657/1872. városkapitányi sz.

barátságos egyeség útján teljesíteni vonakodnak, kénytelenek vagyunk munkánkat beszüntetni.

Tavolról sincsen szándokunkban erőszakoskodásokat elkövetni, azért folyamodunk ezen tettes sz. k. városi tanácshoz, hogy ügyünket felkarolni s fizetésünknek a kívánt aránybani felemelését s a munka időnek meghatározását hivatalos közbenjárással kieszközölni méltóztassék. Maradván a tettes sz. k. városi tanácsnak alázatos szolgálái

a helybeli szabólegények testülete.”

A mesterekhez intézett német írásnak kelete nincs, lehet, hogy már másodikán megfogalmazták. Ennek nagy részét negyedfél íven a régi és a 40⁰/₀-kal emelt tarifa tölti ki, amely kiterjeszkedik a civilruhákön kívül a katonai egyenruhákra és papiruhára (Pfaffen Liverenda) is. Megszabja a munkaidőt: nyáron reggel 7-től este hétig egy óra ebédszünettel, télen hasonló szünettel reggel 8-tól este 8-ig.

Maga az írás így kezdődik: „Bittgesuch an die Herren Arbeitsgeber. Unsere Wünsche und Forderung. Durch schwache Zahlung und teureres Leben sind wir gezwungen mit einiger Kraft unseren blutigen Verdienst welchen wir verdienen von den Arbeitsgebern zu fordern.” Befejezés pedig ez: „Die Herren Arbeitsgeber, wollen die Gütte haben in keiner Werkstätte mit den Gehülfen abmachen, sondern sich gefälligst an das Streik Comite wenden und die Auszahlung, Samstag 6 Uhr Abends bewerkstelligen, jedoch auf Zetteln insgesamt nach den Preisen des Tarifes und ersuchen höflichst die Zugehör Seide, Zwirn, Heftwolle, gefälligst selbst dazu zu liefern. Wir ersuchen die Herren Arbeitsgeber höflichst, dass uns um 11 Uhr vormittags den Stricke Comite Antwort zu geben, ob Sie einwilligen oder nicht, wenn daher unser Wunsch hiermit nicht erfüllt wird, sind wir gezwungen die Arbeit einzustellen.

Hochachtungsvoll

Das Oedenburger Schneider Stricke Comite.”

Tán nem lesz érdektelen a már említett 1872-es naptár felsorolása szerint a soproni szabómesterek névsorát adni:

Bihauschek Tamás	Korenika Imre	Saly Alajos
Bobek Ignác	Koliszár Jakab	Schimak József
Buchinger Mihály	Kozsak József	Schlaif Vencel
Buschetzky Miklós	Kováricsik József	Schneeberger György
Danziger Vilmos	Kretschy Alajos	Schubert Ferenc
Deutsch Márkus	Kretschy Ferenc	Schwartz Ferenc
Dorn Mihály	Krisch Ferenc	Spielvogel Vince
Dowalik Antal	Lautz Ignác	Steiner Mátyás
Eichinger Károly	Lautz György	Steinhof Fülöp
Fiedelsberger György	Lechner Ferenc	Stockinger József
Frankl Sámuel	Lechner Miksa	Szabó József
Fuchs Miksa	Liebezait Mihály	Szabó István
Gergye József	Löffler János	Szeitz Ferenc
Glöckler József	Molnár József	Szele Ferenc
Habich Ferenc	Moser Bernát	Szilágyi Imre
Hammel Lajos	Mrafka István	Szikora János
Herzl József	Nusser István	Szocsek Ferenc
Hess Joél	Palme Vencel	Tálos Imre
Hess József	Pechan György	Teucher Gottlieb
Hess Mayer	Peschek József	Thür József
Kállai Mátyás	Pieler Mátyás	Warkoweil Sámuel
Kiss Jakab	Politzer Sámuel	Weiss András
Kleinrath Mihály	Pulay István	Wigand Gyula
Kohn Salamon	Ruttrich Pál	Wödl Mátyás.

Feltűnően sok a névsorban a cseh hangzású vezetéknev. Feltehető, hogy ruhakereskedők is szerepelnek, po. Kohn Salamonnak, legalább is később ruhásboltja volt a Várkerületen. Voltak köztük kisebb műhellyel rendelkező mesterek is, így érthető, hogy amikor a segédekkel szemben megalkották a csatárláncot, a fenti listából nem éppen sokan jelentkeznek:

A segédek árszabására a választ németül adták meg és az iratok közt annak is csak a másolata maradt fenn:

„Übereinkommen. Wir unterzeichneten verpflichten uns gegenseitig der eingetretenen Arbeitsverweigerung seitens unserer Arbeiter folgendermassen:

I. wir anerkennen kein sogenanntes Streike Comitee, somit wir mit demselben auch nicht unterhandeln können u. wollen.

II. lassen wir jeden arbeiter, der sich meldet, arbeiten, u. gewähren demselben jeden möglichen Schutz.

III. Denjenigen Arbeitern gegenüber, die uns auf irgend eine weise verpflichtet sind, nach unseren Gutdünken gemeinschaftlich vorzugehen.

IV. Keiner von uns darf einen Arbeiter von einen andern weder auslösen oder demselben ein Geld vorstrecken.

V. widrigenfalls ein jeder der unterzeichneten zu einer Straffe von auf 10–20 F. gehalten wird und den allenfalls Betrag dem Versorgungshause zu gute kommt.” A nehezen kibetűzhető befejező sorokból kiviláglik, hogy a mesterek nem egyhangúan hozták meg a fenti határozatokat, amelyek szerint nem ismerik el a sztrájk-bizottságot, biztosítják segédeknek a munkát sztrájkoló társaik ellenében, a járandóságot együttes határozat alapján adják csak ki és nem lehet egyik mestertől a másiknak elcsalni az esetleg dolgozó segédjét. A megállapodás áthágóit 10–20 ft-tal büntetik. 20 mester írta alá, kb. a negyede a céhnek, közben új nevek is merültek fel, azok közül kettő szerepel.

Már most nézzük azonban a másik hadi állást. Feltéve, hogy minden segéd abbahagyta a munkát, akkor egy durva csomagolópapírra írt lista szerint számuk csak 49 volt, míg amint jeleztük, 1847-ben még 160, viszont a mesterek száma aránylag alig mutató változást. Persze a legtöbb aláírás nehezen olvasható:

„A Munka be állítás alkalmával aláírások névsorai:

Marlovits György	Nemes István	Krifka (?) Johann
[Marlovitz, Maravics]	Biber Sándor	[Krivka]
Stefan Somogyi	Czingraber Ignác	Kiss István
Vensens Fliegler	Nimet Lajos	Berlihk Feodor
[Winzens]	Kemény Elemér	Josef Pick
Benkits Sándor	Horváth Márton	Rajkiy Ignác
Anton Jerkovith	Unterkirchner Andreas	Zsempor Józseff
Franz Schmidt	Nagy János	Horváth József
Bargovszky Johann	Fölegi (?) István	Prókay Ferencz
Josef Schloamar	Postl Lorenz	Schhiroy Ferencz
[Szlámár]	Bors József	Olvashatatlan rövidítés
Pál Winker	Makrai Károly	J. Stukalek
Johann Bauer	Lovránics János	Schebestien Jan.
Graf Alajos	Kirchsteiger Josef	Slögyi L.
Szalai István	Gálly Pál	Rogeck Lvs
Fabiánkovits István	Liszt János	Ridinger A.
Mentes György	Magyar Miklós	Olvashatatlan.”
Samuel Prickler	Heinrick Süss	

A sztrájk úgy látszik, már október 2-án elkerülhetetlennek látszott és segédeink eleve megírták leveleiket a dologról és a támogatást kérve más segédegyesületekhez. Az elkobzott iratok közt van a gráci szabósegédek egyesületének nyomtatott alapszabályzata is, mégis úgy látszik, a soproni legények sze-

Soproni helyi

1872. I. 1.

Soproni Szabó munkásoktól
1872. I. 1.

Feliratott leveles és munkás társak. miután régi időkben
gott is nyemere kelentükön elhajtanak segélt
nem csupán a Soproni Szabó segédet idekél
hanem mint magyarországi is mint a szlovénban jól
vidékihez felkötve is járva elhajtanak deoni tudások
testvértársak hogy tan lehetnek egyjegyek is. (Kell sem
beszél sem varik) hanem nagyon jól tudhatják hajtanak
saka ha elol sem lesz kedve saka sem fog kelte hani
a minőségét igazunk mindig ki lehetünk vezetve a jég
re is gyararóknak lehetünk világezer. (a nagy korvet
matt) ama kinyeséit bennünket hogy a munka jó
vidéit felgyelt emelné sem lehet más képpen mint hogy
az munkát be állják vaggis dióket jelentenek.
Egyen után is minden segédhözünk a csomakon lehet
ni elcsarótok magunkat egy né fizetést vögte hajtanak
a szent kétélségünket tudni illik más mind nincs
hova a mint már fant is emeltjük leik ely formán
lehetünk képevek lehetünk kivonni a mi saját nyelvünk
felkötik. Nagyon tartott testvér is munkásoktól jól
kéjük eméket ha felkötésnek kényesket össze rakott
felkötéket egyjegy évek illik tanogatók talogatók
eméket eméket fejvesedni is sineskednek tanogatók
a minygye ki lehet eméket anyaga lehet vögte tanogatók
ni a vögte mint is a kétélséit minden időkben visszatérni
jegyek a munka kétélséit is a kétélséit is a kétélséit is
altalános egyjegyekkel a vögte magy vögte vögte van
Hogy a bulia kétélséit el egyjegy a tanú felkötés
minden fizetésen kétélséit is vögte kétélséit kétélséit
ha hajtanak segéltani vögte elol. Nagyon jól tudhat
sak hogy egy munkás leik is nagyon nagy kétélséit
kétélséit is felkötük Szabó segédet is a kétélséit
vidék Soprony városában egyjegy munkások

Áhadjunk Soproni Szabóságok Levél-kéziratának
töredék

Dr. Miklós István, a helyi
kisebbségekkel ügy

Élt. Dr. Miklós István, Sopronban

1872. október 2. napján

Szabóságok munkabeszüntését a kérelmet

és annak kifizetését kérem magán levél

által Veszprémbe küldeni, mert a pénz jött

hogy valami fél év alatt végbe ne hajtsák

tervem a nagyszabóságok levélküldését

Sopronban, 1872. október 2. napján

Dr. Miklós István, Sopronban,

Az igazságos levél címűnek Rajki Ignác Úrnak
Bécsi utca 14. Sopronban

A soproni szabólegények felhívása magyar szaktársaikhoz
sztrájkjuk idején (1872) 2. oldal

müket már akkor kelet felé, Magyarország irányába fordították és valószínűleg nem is fordultak osztrák szaktársaikhoz, legalábbis nincs nyoma, hanem meglehetősen azonos szöveggel németül Kecskemétre és Veszprémbe küldték levelüket, magyarul pedig Debrecenbe és Nagyváradra. Kecskeméten már október 5-én a rendőrség kezébe került a levél és azt másolatban az odavaló rendőrkapitány, Hajagos Illés már aznap elküldte a soproni kapitányi hivatalnak, írván: „A helybeni szabósegédekhez munkabeszüntetési csinközösségvégett²⁰ intézett felhívást szükséges tudomás és intézkedés végett azon megjegyzés mellett van szerencsém címzett társhivatalhoz átszármaztatni, hogy ezen felhívás mielőtt arról az érdekelt Szabósegédek tudomást szerezhettek volna mai napon közvetlenül kezeim közé jutott.” Nyilván tehát megfigyelés alatt tartották a pesti sztrájk óta a szabólegények egyesületének postáját. Veszprém rendőrkapitánya október 10-én küldte vissza a soproni levél má-

20. Czuczor—Fogarasi: A magyar nyelv szótára. 1862. I. kötet szerint csin = csiny. Itt persze nem a mai, általában gyerekcsiny értelmében, hanem a még használatos államcsiny-ében.

solatát a rendőrségnek: „A Soproni Szabó segédek kiknek is kilentz tagbol álló Strike Comitájuk létezik Sopron városába, egy levelet intéztek a Veszprémi szabó segédeknek. ennek Original Copiaját további vizsgálat és intézkedés végett átszármasztani van szerencsém, a kellő intézkedés e hivatal által fogamatba vétetett.” Ezek szerint Veszprémben valamelyes következményei támadtak a soproni levélnek.

Még keményebb hang jellemzi a debreceni levelet, amelynek aláírója Simony Imre főkapitány október 11-i kelettel:

„E hivatal az '/.alatt csatolt s a Sopron városban tartózkodó szabó segédek ugynevezett Strick bizottmánya által, gyaníthatólag az összes hazai nagyobb városokban elterjesztett lázító, s általános munka-beszüntetésre izgató, s még a mellett talán csalási szándékból is kibocsátott iratoknak jött tudomására, melyek a Debreczeni és a Nagy Váradi Szabó segédekhez voltak intézve az izgatással való foglalkozás mellett még csalási szándékot is feltételezhetni, menyiben a szóalatti felhívásokban pénzküldésekre is történik felhívás. E lázító iratokat tehát a további törvényes eljárás végett azon felhívással küldöm meg a Tek. kapitányi hivatalnak, hogy hatályosan intézkedni sziveskedjék, miszerint az ottani szabó segédek többé ily fajta leveleket a helybeli szabósegédekhez küldeni ne bátorkodjanak.”

Már most érdemes szemügyre venni a visszajuttatott felhívásokat, mennyiben lázító a hangjuk. Nézzük elsősorban a majdnem teljesen egyező német szöveget, amely Kecskemétről és Veszprémből került vissza a soproni rendőrséghez:

„Von Oedenburg

Von den Schneidergehülfen der königl. Freistadt.

Geehrte Brüder und Arbeitsgehülfen!

An dem schon seit langen verwahrlossten und traurigen Zustande — nicht bloss für Gehülfen hier in Oedenburg, sondern in ganz Ungarn, so wie auch in Oesterreich abzuhelfen, sehen wier uns veranlasst an unsere Brüder, so wie Arbeitsgehülfen zu offeriren dass nur diser Zweck zu erlangen — dass eine Erhöhung der Bezahlung eintrette, so wie auch unsere Existenz zu verbessern. Es gibt kein anderes Mittel, als Sricke zu machen, welchen Plan wier fest entschlossen sind.

(Einer für alle, Alle für Einen!)

Am 7. October 1872 auszuführen.

Keiner wird von uns eine Werkstätte betreten, von welcher Ausbleibung und Festzusammenhaltung wir die sichere Hoffnung haben — den Arbeitslohn um 30 Prozent erhöht zu sehen.²¹

Fuch geehrte Brüder und Arbeitsgehülfen ersuchend, dass (keiner) während des Strikemachens keiner Oedenburg betrette, als Zugereister —, sondern zu trachten, dass von Tag zu Tag die Erhaltung der Einigkeit, unserer Brüder und geehrter Arbeitsgehülfen wachsen, und sich gegenseitig unterstützen.

Mit Achtung und Gruss aus dem Oedenburger Schneider Stricke Comite

Szabósegédek

Szakegylete

Sopron

(:pecsét:)

Unser Bestreben ist (:Leben und leben lassen:)

21. Feltűnő, hogy nem 40 %-ról beszélnek, mint a soproni beadványokban.

N. B. Das Strike Comite besteht aus 9 Mitgliedern. Adresse Herrn Carl Sieber, Wiener Vorstadt.

Leerer Brief an Herrn Georg Marlowitsch Schwimmschulgasse No 1 bei Herrn Hoffmann."

A debreceni rendőrség küldte vissza Sopronba a nagyváradí levelet is, a két példány nem egészen azonos, az egyiket fényképmásolatban közöljük, a másikat szó szerinti adjuk:

„Soproni Szabó Munkásoktól!

Másodikán tizedik holnapon 872.

Tisztelt Testvér és Munkás társak. Miután régén elhanyagolt a nyomorult helyzetünk ohajtánánk segíteni nem csupán a Soproni Szabó Segédek érdekében hanem mint Magyar Ország úgy szólván és mint Ausztriában fog érdekében feküdni fizetés- és javítást ohajtunk elérni hiszük Testvér Társak, hogy talán lesznek olyanok sem teszik sem veszik. Hanem jól tudhatják baj társak, ha sehol nem lesz kezdete soha sem fog életben lépni a művészeti iparunk mindig kileszünk vezetve a jégre s gyávanak leszünk bélegezve. a rosz kereset mit ara kényszerint benünket hogy a munka javítást főleb emelni nem lehet mésképen mint hogy a munkát bé állítjok vagyis STRIKET jelentünk ilen uton modon segíthetünk sorsunkon Tehát mink elszántuk magunkat egy erőfeszítéssel végben hajtani e szent kötelességünket tudni más mód nincs hozzá amint mán fönt is említjük csak ilforma leszünk képesek kivinni ami saját lényünkben fekszik nagyon tisztelt Testvér és munkás társak fölkérjük önöket hogy fölkarolnának benünket. összerakot filérekel gyöjtő ivek által támogatni Bátorrágot veszünk önökhö folamodni ha sziveskedjenek irányunkban amennyire kitelik önöktől anyagi tehetségel támogatni, amellely mint is a kölcsönt minden időben viszonzni fogjuk a munka beállítás 7dikén 10 holnap 872 általános egy akarattal amelben nagyreménységünk van. hogy a babér Koszorut elnyerjük.

A Tarif föllállítás minden forintra 30 perzent esedezünk testvér társak ha ohajtának segíteni mentül előb nagyon jól tudhatják, hogy egy munkás csakis napról napra képes magát fön tartani fölkirjük Szabósegédeket míg a Strik tart adig Sopron városában ne jöjenek Maradunk Szocziál Demograta Testvér kéz szorítással Testvérek

A Strék Bizotmány amel kilencz bizotmánybul ály.

Kelt Szabad Királi Sopronvárosában Oktober másodikán 872.

Föl Kirjük munkás társakat kör levelet ör szemel kisirjik kirjük magán levelet előb sziveskedjenek küldeni hogy valami féle rosz akarat végben ne hajtásik. Kérem a magány levél elküldését Kiss István urnak Szentgyörgy utca 17 szám Sopronban. A Pénzes levelet Czimezik Folyi István urnak Vár kerület 78-ik Házzszám Sopronban."

E példány alatt ovális pecsét lenyomata van 5,5 x 3 cm átmérőkkel: SZABÓ SEGÉDEK SZAK EGYESÜLETE SOPRON FACH FEREN DER OEDENBURGER SCHNEIDER GEHILFEN; a középén elmosódott dísz. A másik példányon hiányzik a pecsét, ezen egyébként a „magány” levelet Kis István címére kérik, a Szt. György utca 17. alá, míg a pénzküldeményt Rajki Ignáchoz, a Bécsi utca 14. alá.

Az azonos szöveg és a különböző írásmód azt a hitet kelti, hogy közös tollbamondás alapján készültek a levelek, az írók a maguk tájszólása és helyesírása szerint írták. Érdekes, hogy régi, meglehetősen cirkalmatos iparosnyelv mögül hogyan rajzolódik ki az új gondolkodás és a budapesti példa is követésre talált a szociáldemokrata párthoz való irányzódásban. Jellemző már a közönségi gondolat erős kidomborodása is!

a lázító gyűléseket ők rendezték, az izgató leveleket az ország több vidékére ők küldötték el – illetőségi községükbe eltoloncoltattak, – a többi legények pedig egyesség útján a munkát ismét felvették; minek folytán a Stricke megszüntnek tekintendő és az iratok elteendőek.” Október 16-án kelt az ügy lezárása, a sztrájk tehát nem tartott sokáig.

Úgy látszik, Marlovitzet tartották a legveszedelmesebb „kolompos”-nak, mert őt már október 11-én ki is toloncolták Sopronból, azután 15-én kerültek sorra a hidegkuti (Vas megyei) Szlámár József, a küllői (Girm) Riedinger Antal, a zsirai 25 éves Bors József („Mint veszélyes csavargó és lázító a hatóságok különös figyelmébe ajánlatik”, mondja a Kísérő levél = Schub – Pass) és a 24 éves, ebergőci Szalay József („Veszélyes lázító és csavargó. Különös figyelembe ajánlatik.”) Majd október 16-án a komáromi Rajki Ignác és a chrudimi járás Raskovic községből való Krivka János hagyta el Sopront tolonc úton.

Marlovitz György esetének még egy kis jellegzetes folytatása is akadt. Ugyanis miközben Kőszegre toloncolták, úgy látszik Langatón megállapodott a kísérője és átadta a község bírójának. Marlovitz azután alighanem maga folytatta az útját, és előírás szerint jelentkezett Kőszegen. Itt alaposan elcsodálkoztak rajta és értesítették dolgairól a soproni rendőrséget: „Toloncz levelet... nem hozott, miután vallomása szerint a Langatói bíró – belátván, hogy ő sem nem lopott, sem nem rabolt – egy itze borért szabad lábba bocsátotta.” Hiszen ami azt illeti, a bíró ráhibázott az igazságra, bár az itce bor miatt aligha menti fel valaki. Viszont Marlovitzben azt a hitet keltette, hogy a hatóságok titokban rokonszerveznek a sztrájkolókkal és ezért lopva visszatért Sopronba, hol is október 28-án a „Rapport” tanúsága szerint ismét elfogták éjszaka. „Viszszatérési tilalom áthágása miatt 8 napi fogságra elítéltetett, és a büntetés kiállása után a városból kiutasított.” Így fejezi be a szabósztrájk egyik vezetőjének soproni életsorsát a rendőri jelentés 1872. november 6-án.

Sajátos módon a tanácsjegyzőkönyvben nem találunk említést a dologról. Megelégedtek a rendőri intézkedésekkel, úgy látszik, nem tartottak sokat a

dolog felől, pedig visszatekintve rá a kellő távlatból, egyáltalán nem volt jelentéktelen epizód a város élettörténetében. Még ha az első szervezkedés teljes polgári erőt talált is magával szemben, figyelemre méltó a pesti példaadás, hogy szociáldemokratának vallják magukat a segítők. Új dolog az irányzódás a magyar vidék felé és általában az, hogy mozgalmukat nem tekintik elszigeteltnek, az elvtársi közösséghez folyamodnak és ezzel megtalálták a sokkal későbbben elkövetkezendő sikerek útját.

László Ernő

A soproni ARBEITER ZEITUNG (1907-1909)

Ma már jelentős külön irodalma van a magyar munkásmozgalom és ezen belül a Magyarországi Szociáldemokrata Párt történetének. Az egykorú hírlapok, folyóiratok és önállóan megjelent kiadványok mellett igen fontos forrásként használható dokumentumokat adott ki a Magyar Munkásmozgalmi Intézet. A válogatott dokumentumokat közlő köteteknek értékes részei a szemelvényes bibliográfiák. De számos részletes feldolgozás jelent meg 1945 után is.

Az alábbi – inkább helytörténeti vonatkozású – adatok jelentőségét emeli még az a tény, hogy hírlapirodalmunk történetében eddig még nem ismert, illetve nem ismertetett soproni német nyelvű hetilapról, az ARBEITER ZEITUNG-ról van szó.

A magyar periodikák adatait évről évre rendszeresen közlő Magyar Könyvszemle 1907–1910 évi összeállításában éppen úgy hiába keressük az ARBEITER ZEITUNG címét, adatait, mint az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárának katalógusaiban.

E hetilap létének első jelét a NÉPSZAVA 1908. április 8-i (85.) számához mellékelt pártvezetőségi jelentésben találtuk meg. A jelentés VII. része a pártajtóról beszámolva c) pont alatt felsorolja a pártlapokat és itt tizedik helyen megemlíti, hogy „az ARBEITER ZEITUNG, a soproni elvtársak lapja, hetenként egyszer jelenik meg.”

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1908. április 19–23. napjain tartott XV. pártgyűléséről szóló beszámoló¹ szerint Jócsák Kálmán a négy vidéki német nyelvű lap helyett „egységes német napilap” szervezését javasolta. Több különböző javaslat megvitatása után végül is az indítványok 18. pontja szerint „a Volksstimme-nek napilappá való átalakítását javasolja”... a pártgyűlés. Tehát akkor (1908. ápr.) négy vidéki német lapja volt a pártnak. De melyek ezek? – Az előbb idézett pártvezetőségi jelentésben csak *három vidéki* német nyelvű lap címe szerepel: 1. ARBEITER ZEITUNG (Sopron), 2. VOLKSWILLE (Temesvár), 3. WESTUNGARISCHE VOLKSSTIMME (Pozsony) és – a negyedik talán a budapesti NÉPSZAVA német nyelvű melléklapja: a VOLKSSTIMME...? Erre a kérdésre egyelőre nem tudunk felelni, mert *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*,

1. Népszava, 1908. április 21–22.

1900–1907. (III. köt.) szemelvényes bibliográfiájában sem szerepel a *negyedik* vidéki német nyelvű lap, de még a harmadik sem, mert a soproni ARBEITER ZEITUNG is hiányzik a felsorolásból.

Az alábbi adatközlés alapja az ARBEITER ZEITUNG-nak a soproni Állami Levéltárban jelenleg megtalálható 37 (Harminchét) száma. A soproni ARBEI-

A soproni Romwalter nyomda munkásai 1895 körül

TER ZEITUNG adatait – a MSZ 3963–57 számú szabványnak a címleírásra vonatkozó részét figyelembe véve – a következőképpen állíthatjuk össze:

ARBEITER ZEITUNG. Organ der sozialdemokratischen Partei, Stadt und Komitat Sopron, 1908. márc. 29: Organ für die Interessen des werktätigen Volkes in Stadt und Land. Zentralorgan der Landerbeiter Ungarns. – Eigentum der Soproner Sozialdemokr. Partei. SOPRON. 1907. szept. 1. – 1909. jan. 3. [?]. Erscheint jeden Sonntag.² Verantwortlicher Redakteur: Bela WAJDITS, 1907. szept. 29: Verantwortlicher Redakteur und Herausgeber: B. W., [1908. máj. 15.]; (Redakteur Rudolf MAYER). Herausgeber und für die Redaktion verantwortlich: Mathias FELBER, [1908. okt. 25.]; Ignatz SCHAMBAUER... Druck von Josef UNGAR. – Mérete 40 x 26 cm, 1908. márc. 29: 42 x 26 cm. – Az összes meglévő számok négy lap terjedelműek, kivéve az 1907. dec. 29-i (I. évf. 18.) számot, amely 6 lapon jelent meg. – A néhány számban előforduló 3–4 soros magyar nyelvű szövegrészeket és a hirdetések egy részét kivéve az összes számot gót betűvel nyomtatták. – Ára: Einzelne Nr.

2. Az 1908. április 26-i számban belül (p. 3.) jelzi: „Von nun an erscheint die Arbeiter Zeitung jeden Donnerstag” – de marad továbbra is „jeden Sonntag”.

5, 6, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 24, 27, 43, 45, 46, 47, 48, 51, — III. Jhrg. (1909) Nr. 1, ... (?) — A II. Jhrg. (1908) Nr. 50. nem jelent meg.

Külön ki kell emelni, hogy az I. évf. 1. szám nincs meg és megjelenési idejét a második szám keltéből állapítottuk meg. Az utolsó szám csak a jelenleg ismertek között a legutolsó. Feltehető még további szám (esetleg több) megjelenése is. A III. évf. 1. számában van még olyan cikk, mely „Schluss folgt” jelzéssel végződik. Ha pedig mégis ez az utolsó megjelent szám, akkor viszont annyi biztos, hogy nem a kiadó szándékával egyezően, valami külső akadály vagy kényszer következtében váratlanul szüntette be megjelenését 1909. január 3-án.

E német nyelvű soproni hetilap megindítását, szerkesztését, kiadását illetően az egykorú hivatalos iratokból a következőket tudhatjuk meg:

Wajdits Béla soproni illetőségű soproni (Müller P. u. 8. II. em.) lakos, a soproni szociáldemokrata párt titkára³ — a soproni polgármesteri hivatalban 1907. augusztus 23-án 392/eln. 1907. szám alatt iktatott sajátkezűleg írt kérvényében — bejelenti:

„A soproni szociáldemokrata párt elhatározta, hogy 1907. szept. 1. kezdődőleg „Arbeiter Zeitung” czimén egy *szociáldemokrata gazdasági és társadalmi, nem politikai*⁴, német lapot fog kiadni, hogy a városi és a megyei munkásság érdekei hathatósan meg legyenek védve. *Nincs szándékunkban az elfajult politikai túlekedésekben* résztvenni, ami bennünket vezérel az, hogy a *magyarországi munkásság — sajnos nagyon mély fokon álló* nivóját a lehető legmagasabb fokra emeljük.” A bejelentő a továbbiakban közli a felelős szerkesztő, kiadó és nyomda adatait. A dőlt betűkkel szedett részt egyszer, a dőlt és ritkított betűkkel nyomtatottakat kétszeresen maga Wajdits Béla húzta alá bizonyára megvalósítandó programjának hangsúlyozásául. Szándékának kinyilvánítása és az akkori magyarországi munkásság „nivójára” vonatkozó véleményének megfogalmazása nyilván nem hagyott kétséget az illetékesekben afelől, hogy nemcsak címében lesz munkásújság az új lap, hanem tartalmában és szellemében is.

Mégis! A „ma!” és „sürgős” jelzéssel ellátott ügyiratra a városi rendőr alkapitány már augusztus 27-én ráírta: „Rendőri szempontból kifogás nem emelhető” és augusztus 30-án a polgármester tudomásul vette a bejelentést. A győri ügyészség azonban már szeptember 4-én jelzi a polgármesternek, hogy „azon kifejezés a »szociáldemokrata párt« nem elégséges” és kérdezi, ki a kiadó. Az 1907. szept. 11-i jegyzőkönyv szerint az „Arbeiter Zeitung” című nem politikai hetilap kiadója és tulajdonosa is Wajdits Béla. A győri ügyészség október 31-én kelt újabb kérdésére, hogy van-e óvadéka a lapnak, a polgármesteri válasz röviden közli, hogy „... óvadéka nincs, mert mint nem politikai lap van bejelentve.” Ez a kérdés és válasz 1908. febr. 14–16-án megismétlődik.

A további hivatali iratokból már csak annyit állapíthatunk meg, hogy „Wajdits Béla számfejtő⁵, a pozsonyi munkásbiztosító hivatalnál”, a Sopron-

3. Sopronban 1906-ban létesítettek állandó párttitkárságot. — A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 1900–1907, III. köt. Bp. 1955. p. 506.

4. A „nem politikai” megjelölést azért hangsúlyozza, hogy az ún. óvadék letételel elkerülhessék. Különben a lap ellen indított sajtóperekben a győri ügyészség éppen „illetéktelen politizálás” (wegen unbefugten Politisieren) címén emelt vádat. — 1908. február 2. és április 22-i számok híradásai.

5. Továbbra is tartotta a kapcsolatot a soproni újsággal és előadásokat is tartott a megyében. — 1918–19-ben győri szoc. dem. párttitkár, újságszerkesztő, főispán-kormánybiztos, direktóriumi tag és — nyugat-magyarországi kormányzótanácsai biztos. (Vö. Győri Állami Levéltár, Győr város levéltára, korm. biztos iratok 1919. 1/biz., illetve Direktóriumi iratok 1919. 8/D.) Párizsban halt meg 1945-ben.

ban 1908. május 15-én iktatott nyilatkozata szerint lemond a szerkesztésről és kiadásról s az Arbeiter Zeitung-ban megjelent cikkekért többé felelősséget nem vállal. Ugyanezen a napon kelt jegyzőkönyv szerint: „Felber Mátyás vas-hengerész, jelenleg a soproni szociáldemokrata párt titkára, sopronrákosi illetőségű, soproni lakos... a mai naptól kezdve felelős szerkesztője, ... és kiadó tulajdonosa is” az Arbeiter Zeitung című hetilapnak. A polgármesteri hivatal 1908. október 24-én vette Felber Mátyás német nyelvű bejelentését, mely szerint csak No. 43-ig (1908. október 25-ig) felelős a lapért, mert a felelős szerkesztői és kiadói jogáról lemondott. A polgármester október 26-án kelt első, de ki nem adott iratában felszólítja az újság kiadásában érdekelteket, hogy jelentsék, ki a felelős szerkesztő. 1908. október 28-án beérkezik azonban a megelőző napon kelt bejelentés, mely szerint SCHAMBAUER Ignác soproni lakos (Új utca 18. szám alatt – az újság címlapján Neugasse 28. a szerkesztőség címe!) „... az Arbeiter Zeitung gazdasági hetilap felelős szerkesztői és kiadói állását” átvette és „f. évi október 25-től (!) jegyezni fogja.” A polgármester ezt is tudomásul vette. Több hivatalos irat az Arbeiter Zeitungra vonatkozóan nincsen a soproni Állami Levéltárban. A felsoroltak mind XVI. 56/907. szám alatt találhatók.

A korabeli soproni viszonyok jellemzéséül felelevenítünk néhány számadatot. A város lakóinak száma 1900-ban 33 478 volt.⁶ Ebből kereső 16 242 és eltartott 17 236. Foglalkozás szerint a keresők így oszlottak meg: őstermelő 2 310, bányász 780, ipar 3,831, kereskedelem és hitel 1 060, közlekedés 614, közszolgálat 1 824, véderő 2 850, napszámos 472, nyugdíjas 786, egyéb 302, házi cseléd 1 953. Feltételezve, hogy ez az összetétel 1907-ig sem változott lényegesen, azt mondhatjuk, hogy a bányász, iparos, vasutas, napszámos foglalkozású keresők száma több mint harmada, – a mezőgazdasági dolgozókat is számítva pedig mintegy fele az összes keresőknek. A házi cselédek 2 000 körüli számával együtt és a többi foglalkozási ágak (kereskedelem, közszolg.) számaiból is csak a munkabérből élő keresőket számítva – mai kifejezéssel élve – a dolgozók számát legalább 12 000-re becsülhetjük. – Így talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a munkásság részére készülő hetilap csak Sopronban a lakosság mintegy háromnegyed részének érdekeivel foglalkozhat és ebből a nagyobb részből remélhette olvasóit, előfizetőit.⁷ – Érdekes adatok még Sopron város összes adózóinak száma az 1907. évben 8 470,⁸ az MSZDP XIV. kongresszusán elhangzott jelentés szerint pedig „Sopronban a szervezett munkások száma meghaladja az 1 500-at”.⁹ Tehát az új munkásújság részére 1907-ben Sopronban nemcsak lehetőség kínálkozott, de igen komoly feladat is várt rá.

Az Arbeiter Zeitung megindításának, szerkesztésének, kiadásának, sőt egész létének, történetének értékeléséhez hozzátartozik még az egykorú soproni hírlapok adatainak ismerete is. Indokolásul elég csak arra hivatkoznunk, hogy Wajdits bejelentésének az a része, melyben „az elfajult politikai tülekedések”-ről szól, egyszerre különös értelmet nyer, ha ezzel kapcsolatban utalunk a Sopronban megjelenő „Nemzetőr” 1907. szeptember 12-i (209.) számában a harmadik lapon közölt kis közleményre: *Hatvankét sajtópör... Sopronban.*

6. Magyar Statisztikai Évkönyv, Új folyam XV. köt. 1907. Bp., 1908. p. 28–29.

7. A lakosság nyelvi megoszlásának és a megyére vonatkozó adatoknak közlését mellőzzük, mert akkoriban a szoc. dem. párt gyűléseit magyar és német nyelven tartották és a Sopron megye nyugati felében lakó németek száma feltehetően kétféle ellensúlyozza a csak magyarul tudó soproniak esetleg levonandó számát.

8. Sopron, 1907. évi polgármesteri jelentés, p. 49.

9. A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 1900–1907, III. köt. Bp., 1955. p. 508.

Ez a helyzet az Arbeiter Zeitung megindulásának idején, — a következő évben azonban már a százat is felülmúlja a soproni sajtóperek száma.

Az egykorú hírlapok közül 1907. szeptember 1-én a legidősebb az OEDENBURGER ZEITUNG, negyvenedik évfolyamában hetenként hatszor jelenik meg. Politikai napilapként Marbach Ernő felelős szerkesztő és Romwalter Alfréd nyomdatulajdonos kiadásában nagyobb zaj és élesebb hang nélkül kielégíti a mérsékeltet, az elégedettek igényeit. Vele majdnem egyidős a 39. évfolyamában járó NEMZETŐR (előbb: „Sopron”, „Soproni Ujság”, „Soproni Hírlap” volt). Ez a soproni függetlenségi és 48-as párt orgánuma. Főszerk. és kiadója: Berecz Ábel, a párt elnöke. Felelős szerkesztője: Dr. Meiszner Ernő. Hetenként hatszor jelenik meg és Röttig Gusztáv és Fia nyomdájában készül.

Hetenként háromszor jelenik meg a WESTUNGARISCHES VOLKSBLATT. Vasárnapi számát Volksausgabe-nak nevezi s ez külön előfizethető. Jellegét röviden „politisches Organ” kifejezéssel határozza meg, a címlap alsó szegélyén azonban közli: „Christen leset nur christliche Zeitungen!” 1907-ben XV. évfolyamában felelős szerkesztője: Tómai Jenő. Török és Kremszner nyomdájában készül.

Hetenként kétszer jelenik meg ebben az időszakban Sopronban két hírlap. Egyik: RADIKAL (előbb: Oedenburger Rundschau) XIII. évfolyamánál tart, szerk.: Julius Rath, felelős szerkesztő: Richard H. Seyller, kiadó és tulajdonos: Zsombor Géza. Herausgeber: Hírlap- és naptárkiadó vállalat, Sopron. Csütörtöki száma 4 lap, de vasárnap 8–10 lapon jelenik meg (ebből csaknem négy lap hirdetés!). A másik csütörtökön és vasárnap megjelenő hírlap: SOPRONI NAPLÓ 1907-ben XI. évfolyamát írja. Felelős szerkesztője: Rábel László. Szerkesztő- és kiadóhivatala és nyomdája a Várkerület 72. szám alatt Röttig Gusztáv és Fia cégnél van. Címlapján nem jelzi, de kiadója önérzetesen hirdeti azt, hogy Sopron „legtekintélyesebb és legelterjedtebb lapja”.

De van még egy hetenként egyszer (vasárnap) megjelenő lapja is Sopronnak: Der FREIE BÜRGER. Ez is a függetlenségi és 48-as párt lapja. Tulajdonosa: Berecz Ábel pártelnök. Felelős szerkesztője: Székely Kálmán. Szerkesztősége a Várkerület 8. sz. alatt, kiadóhivatala pedig nyomdájában: Röttig Gusztáv és Fia cégnél a Várkerület 72. sz. alatt van. Ez a legfiatalabb újság ebben az időben. Első évfolyam 1. száma 1907. április 14-én jelent meg s a legutolsó ismert száma, a 93. az 1909. január 17-i dátumot jelzi.¹⁰

A teljesség kedvéért megemlítjük még azokat a soproni újságokat is, amelyeknek egy példányát sem sikerült eddig még kézbe venni. Ilyenek:

NÉPAKARAT politikai hetilap, 1906. április 1-től december 2-ig jelent meg minden vasárnap. Kiadótulajdonosa: Zsombor Géza, felelős szerkesztője: Ráth Gyula volt. Néhány havi szünetelés közben a Népakarat fuzionált a „Soproni Szemlé”-vel, mely a „Munka” melléklete volt és 1907. május 5-től augusztus 4-ig SOPRONI SZEMLE (NÉPAKARAT) címmel önálló politikai hetilapként jelent meg. Kiadótulajdonosa: Zsombor G., fel. szerkesztője: Ráth Gyula, 1907. júl. 2-től pedig László Arnold a felelős szerk. és kiadó is.¹¹

„A MUNKA”, illetve „MUNKA” című politikai hetilap 1907. márc. 17-től november 8-ig, majd *nem politikai* lapként november 9-től. Kiadótulajdo-

10. A Magyar Könyvszemle összeállítói (Új folyam XVI. köt. (1908) 3. füzet melléklete p. 6.) 1907-ben megszűnt lapként ismertetik. Jelenleg a Soproni Állami Levéltárban megvannak a következő számai: I. Jahrg. (1907) Nr. 1–15, 17–25, 29–32, 34, 36, 38., (1908) II. Jhrg. 39–40, 42–44, 49, (II. Jhrg. — a továbbiakban nincs évfolyam jelzés!) 62, 64, 66, 71, 80, 85, 89–90., (1909 III. Jhrg.) 91, 93 (1909 jan. 17.).

11. Soroni Áll. Levéltár — XVI. 35/906.

nosai: Kővári—Kaffher Béla, Horváth Kálmán (szombathelyi lakosok) és Zsombor Géza. Felelős szerk.: Ráth Gyula, 1907. máj. 11-től László Arnold, 1907. július 3-tól, Ráth Gyula, 1907. november 20-ától Nagy József (lakik: Szombathely, ipartestület).¹² — Állítólag 1907. november 17-én már megszűnt.¹³

A PROGRESS című hetilapról még kevesebbet sikerült megállapítani. A Magyar Könyvszemle 1908. évi kötetében közölt összeállítás¹⁴ szerint 1907-ben megszűnt. Viszont a Magyar Könyvészet 1909. évi kötete szerint 1910 elején a Progress III. évfolyamában járó hetilap, melynek szerkesztője Bük Gyula, tulajdonosa ugyancsak ő és társa, nyomdája Romwalter Alfréd üzeme.¹⁵

Részletesebb felsorolás nélkül utalunk még arra is, hogy ebben az időszakban Sopronban hét nyomda működött és több bécsi lapot, folyóiratot — legalább átmenetileg — Sopronban nyomtattak.¹⁶

Ilyen sajtóviszonyok között, ennyi soproni újság mellett határozta el a soproni szociáldemokrata párt az ARBEITER ZEITUNG kiadását. Ennyi létező lap mellett sem volt azonban alaptalan az a törekvés: „hogy a városi és megyei munkásság érdekei hathatósan meg legyenek védve”. Az 1907. évi soproni újságokat átnézve — ismételten állíthatjuk — igen jogos volt az a szándék is, hogy az új lap az elfajult tülekedésekben nem vesz részt. Csak megdöbbenéssel és visszataszító érzéssel lehet olvasni a sárgult lapokon nyomtatásban összehordott ötven év előtti személyeskedéseket, kioktatásokat, rágalmakat, sajtóper részleteket. Különösen sokat foglalkoztak egymással a RADIKAL és a NEMZETŐR. Ez utóbbi kiadásában a „Der Freie Bürger” című hetilap — amint 93. számában, 1909. január 17-én sajtópörük lezajlása után összefoglalja a történeteket és nyíltan bevallja, hogy — elsősorban a Radikal ellen készült. De nem maradt le a kifejezések eredetiségében és nyersségében a Westungarische Volksblatt sem az előbb említettektől. A közérdek, a sajtó tisztességének megvédése címén a maró gúnnyal s válogatott sértésekkel megtűzdelt cikkek, leleplezések és viszontvadások, vagy higgadtan szólva az újságírók egymás elleni írásai sokszor még a híryanagot is kiszorították, a nagy nemzeti és társadalmi problémák részére pedig helyet sem hagytak. Ötven év távlatából még az ellenszenves formán, stíluson is átsüt, szinte éget és perzsel az a lényeg, hogy e sajtóharc mögött — talán a cikkírók tudta nélkül — nagyon súlyos és megoldatlan, sőt az akkori viszonyok mellett meg sem oldható társadalmi bajok, nehézségek, gondok lappangtak. A többi nem sajtóperes lapok tartalma pedig a mai olvasót arról győzheti meg, hogy a többség a megelégedettség gondtalanságával „politizált” a kormány mellett vagy ellen érfoglalkozott a város ügyeivel, kíváncsiságát pedig kielégítette a világ távoli tájain történt, vagy csak az újságíró találékonysága eredményeként leírt rendkívüli esetek beszámolóinak elolvasásával, — nyugodt vérmérsékletéhez mért felháborodását pedig kisebb-nagyobb tolvajok, veszekedések, botrányok kiszínezett leírásain gyakorolhatta.

Sztrájkok, üzemi balesetek és egyéb munkás-gondok kisimítva, szolid hírként jutottak el a polgári sajtó olvasóihoz. Nem változtat lényegesen e képen az sem, hogy Budapesten már évek óta megjelent a Népszava, a Volksstimme és a Szociálistizmus...

12. Soproni Áll. Levéltár — XVI. 17/907.

13. „Der Freie Bürger”, I. Jhrg. Nr. 32. p. 3.

14. Összeállította Kereszty István, — a 3. sz. melléklete p. 6. (szak- és vegyestartalmú lapok között!)

15. Magyar Könyvkereskedők Évkönyve, XX. évf. I. — Magyar Könyvészet 1909. Bp., 1910. p. 261.

16. Vö. Magyar Könyvszemle évenkénti összeállításai.

Tehát az 1907. évi soproni napi sajtó adatait összefoglalva nem mondhatunk mást mint azt, hogy az új lap célkitűzései és szándéka a tényleges helyzet helyes értékelésén alapult és a jövő szempontjából is jó irányba mutatott.

Ezután már második lényeges kérdésünk csak az lehet, hogy mily módon és mennyire sikerült a vázolt feladatot az Arbeiter Zeitung útján megoldani, illetve a kitűzött célt megközelíteni.

Válaszkeresésünk közben elsősorban azokat az adatokat vesszük figyelembe, amelyek a még meglévő példányokban megtalálhatók. Igaz, hogy így véleményünk értéke csak a restaurált képéhez hasonló lehet. Az Arbeiter Zeitung 70 megjelent száma közül csak 37 áll rendelkezésünkre és így – a jelenleg ismert (III. Jhrg. Nr. 1.) után még esetleg megjelent számokat nem is számítva – egy véletlenül kialakult, ill. megmaradt félből kell az egészre következtetnünk, az egészről véleményt alkotnunk.

A meglévő számok beosztását vizsgálva az első, ami feltűnik az, hogy nem ragaszkodik mereven a szerkesztő az addigi hírlapi szokásokhoz, sőt még a saját beosztását is többször változtatja. Mindvégig megmarad azonban a lapoknak három hasábra való beosztása. Csak a – fénykép-mellékleten is közölt – október 10-i munkabeszüntetésre vonatkozó felhívást közli teljes lapszélességben és később néha egy-egy címet. A kereskedő és iparos cégek hirdetéseit jórészt két hasábra kiterjedő szélességben helyezik el a negyedik lapon, esetleg a harmadik alsó felén is. Általában – kevés kivétellel – elől a címlapon „vezércikket” közöl. nagyon sokszor azonban ez átnyúlik a második lap első hasábjának feléig is. Ennek egyik magyarázata lehet az, hogy a vezércikket az író a címlap terjedelméhez szabta, de a szerkesztő még valami fontosabbat elébe – az első hasábra – tördeltetett és így a vezércikk vége átnyúlt a második lapra.

Ez a „még fontosabb” ma is első pillanatra figyelmezteti az olvasót arra, hogy munkásmozgalmi újságot lát. Ezek a legelső helyen közölt felhívások, figyelmeztetések, híradások a munkások mozgalmi ügyeire vonatkoznak: taggyűlés, konferencia, kongresszus, népgyűlés idejét, helyét, tárgyát, esetleg előadóját is közlik. A szokásos újságszerkesztés mellett ilyen közlemények vagy a hírek elejére, vagy külön egyesületi, társadalmi élet rovatba kerültek volna.

További egy, esetleg két hasábra terjedő beszámoló, figyelő, értekező cikkek, glosszák foglalják el a második lapot. Ezek után következik a „Neuigkeiten” hírrovata, később „Wochenereignisse” rovatcímmel. Nem rendszeresen „Vereinsanzeiger”, „Bergarbeiter”, „Ausland”, „Briefkasten”, sőt „Theater” rovata is van. Lényeges, a tartalomra is kiható változást mutat az 1908 április elején először megjelent „Feld- und Hilfsarbeiter Verband”, később röviden csak „Der Feldarbeiter!” címen állandósult rovat.

Tartalmát illetően elsősorban azzal jellemezhetjük, hogy az Arbeiter Zeitung függetleníti magát a többi hírlap által szokásos módon és rendszeresen tállalt több-kevesebb szenzációt jelentő napi eseményektől. Utólag jogosnak látszik a feltevés, hogy e lap szerkesztősége nem is akart ún. „teljes és mindenre kiterjedő tájékoztatást” adni. Cikkei, hírei, közleményei azt mutatják, hogy szinte kizárólag a munkások szemével nézte a világot és eseményeit; – a munkások osztálylapja volt akkor is, amikor verset,¹⁷ elbeszélést¹⁸, vagy külföldi

17. A versek: 1907. dec. 29.: Die „vaterlandslosen Gesellen” von Fritz Gille – 1908. febr. 9.: Klage der Arbeitslosen, – 1908. ápr. 6.: Verherrlichung der Arbeit. – J. Jaffé, – 1908. ápr. 26.: Zum ersten Mai, – 1908. máj. 3.: Hymne des Geldes. – Hugo

hírt közölt. A hazai törvényhozás és közigazgatás, vagy a belgiumi, angliai és amerikai bányászügyek kapcsán is mindig a munkások szemével figyel meg és szempontjai szerint mond véleményt, és — tudatosan szembehelyezkedik a polgári véleményekkel.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt soproni hetilapja lévén, szükség-szerűen átvette a budapesti vezetőségtől az akkori nagyobb problémákat: a szervezkedés, a pártsajtó fontosságának állandó hangsúlyozását és minden lehetőséget kihasználva állandóan folytatta a választójogért folyó küzdelmet. Kemény szavakkal kommentálja a közigazgatás működését, elsősorban a soproni városi hivatalos intézkedéseket. A csendőrség és rendőrség, határrendőrség tevékenységét, akcióit szinte rendszeresen és ironikusan kipellengézezi. A dolgozók ellen ügyködő fősolgabírákat is nemegyszer megleckézteti. Amiről a többi soproni hírlap csak néhány soros hírben számol be, vagy éppen meg sem emlékezik, azt az esetet — ha munkáson esett a sérelem — már hosszabb hírben úgy adja tudtul olvasóinak, hogy a sérelem lényegét is megmagyarázza és keresi a megoldást is; — tiltakozik a munkásság nevében, s a felettes hatóságok intézkedését kéri. Sokszor egészen kis hír kapcsán is rámutat az akkori egyoldalú osztályuralomra és jelzi, hogy a baj kiküszöbölése csak az osztályuralom megdöntése után valósítható meg. Ilyenkor meglepő azonban az, hogy harcot hirdetve az osztályuralom ellen, mégis csak addig jut el, hogy az általános, titkos választójogért kell harcolnia mindenkinek, mert ezzel — szerinte — egy új választás után megvalósul a munkások állama. Nem mondja, de vallja a forradalom nélkül történő átalakulás elméletét.

Ez a feltűnő megtorpanás csak részben leli magyarázatát abban, hogy a kir. ügyészség éber figyelésének tudatában az újság a további megjelenés érdekében elhallgatta véleményét. Ebben „a törvényesség határain belül” kifejezéssel meghatározható állásfoglalásban az akkori szociáldemokrata véleményt ismerhetjük fel. Jellemzőek politikai jelszavai: az 1907. október 10-i országos munkabeszüntetés előtt: Genossen! Heraus mit der roten Nelke! (=Elvtársak! Elő a vörös szegfűkkel!), — 1908-ban: „Heraus mit dem allg. geh. Wahlrechte!” (= Jöjjön az általános titkos választójog!) és „Es wird in Ungarn keine Ruhe, so lange wir das allg. Wahlrecht nicht haben!” (=Nem lesz addig Magyarországon nyugalom, amíg nincs általános választójogunk!), — „Ohne Geld lässt sich keine Wahlbewegung machen. Agitiere und sammle jeder für den Wahlfond.” (= Pénz nélkül nem lehet választási mozgalmat csinálni. Agitáljon és gyűjtsön mindenki a választási alapra.) Meglepő, hogy a lapok alsó szegélyén, ahol e buzdító mondatok megjelentek, nagyon sok esetben egy-egy soproni kereskedő üzleti hirdetését közli.

A mondottak szemléltetéséül részletesebben ismertetünk egy olyan számot, amely nagyobb eseménytől, szenzációtól függetlenül — mondhatnánk: rendes, szinte „hétköznapi” formájában — mutatja be a lap jellegét, szerkesztőinek, íróinak véleményét, szándékát, irányvonalát.

Grothe, — 1909. jan. 3.: Bist Du ein Mann? — von Alexander Petöfi — fordító ismeretlen.

18. *Elbeszélések*: 1907. dec. 29. és 1908. jan. 5.: Zur Sozialdemokratie durchgerungen. Erzählung aus der Gegenwartstaat, von Richard Schreiter, — 1908. márc 15.: Der Krieg. — *Flammarion* (Aus dem Französischen), — 1908. ápr. 5. és ápr. 12.: Essen!... Aus dem Jüdischen. Uebersetzt von Leo Birinski, — 1908. jún. 14.: Der Ketzler. — von Josef Schwarz, Paris, — 1908. nov. 8.: Die Sklavenbefreiung. — von Josef Schwarz, Paris, — 1908. nov. 22.: Der Kanzelbauer — oder das gesegnete Bad. — von Josef Schwarz, Paris.

Az első évfolyam 8. száma (megjelent 1907. október 20.) „*Das neue Kranken- und Unfallversicherungs-Gesetz*” (Az új betegségi és balesetbiztosítási törvény) című aláírás nélküli vezércikkében az 1907. évi XIX. törvénycikkkel kapcsolatos álláspontját fejt ki — félreérthetetlen módon kifejezve elítélő véleményét a már 1907. július 1. óta hatályos törvényről. A történelmi előzményekre való utalás közben — már a második bekezdésben — így szól (az eredeti német szöveget magyarra fordítva): „Mivel Magyarország mezőgazdasági állam, az agrárfeudális érdekek képviselői a parlamentben többségben vannak, (és) ők mindenkor gondosan védik a saját érdekeiket és határozottan szembeszállnak bevételeik mindennemű megterhelésével.” A korábbi (1891 és 1901) magyar törvényeket Németország és Ausztria törvényei elrontott („verkrüppelt”) másolatainak tartja. Majd így folytatja: „Nem feladatunk ezt az új törvényt itt bírálni — mint minden, ami Magyarországon a munkásosztály érdekében készül, ez a törvény is rendkívül felületes és a legnagyobb jóakarattal sem nevezhető egy különös szociális alkotásnak.” Ezután rámutat arra, hogy az új törvény: „raubt der Krankenkassen-Institution jene Autonomie, die sie bis jetzt besass und mit der Parität... unterwirft die wirtschaftlich Schwächeren — die Arbeiter — der Willkür der wirtschaftlich Stärkeren — der Arbeitgeber.” (Elrabolja a betegpénztár intézmény eddigi autonómiáját és a paritással... a gazdaságilag gyengébbeket — a munkásokat — aláveti a munkadóknak, a gazdaságilag erősebbek kényének.) Ezért hangsúlyozza a továbbiakban azt, hogy a szervezett munkásságnak, mint erre hivatott vezetőnek az új és hiányos törvény mellett is meg kell teremtenie azt, amit a kormány nem tudott, vagy nem is akart: a valóban jó munkásbiztosítás intézményét. Három kis csillag után a törvény legnagyobb hibájának említi azt, hogy „ismét kizárták a mezőgazdasági munkások nagy számát a biztosítási lehetőségéből”. De a következő sorokban a gyári, üzemi betegsegélyzőkről és a bányászok segélyintézményeiről sem nyilatkozik kedvezően. Végül utalva arra, hogy az üzemi betegsegélyzők csatlakozhatnak a központhoz, így oktatja, tanítja olvasóit: „Mindenesetre a munkások érdeke az, hogy az összes magánbetegpénztárakat (Privatkrankenkassen) oszlassák fel. A központositásnak kétségtelenül nagy előnyei vannak, (mert) ilyen intézmény fölött az összmunkásságnak, azt lehet mondani, korlátlan ellenőrzése van és a munkásság érdekeit így eredményesebben megvédeheti.” — És arra is figyelmeztet, hogy „sohasem szabad elfelednünk: ha mi ebből az intézményből egy igazi munkásjóléti szervezetet akarunk csinálni, ügyelnünk kell arra, hogy az intézmény vezetése szervezett munkások kezében egyesíttessék.”

Az 1907. október 20-i szám második cikkében „*Kulturbild Ungarns*” cím alatt az összesen nyolc bekezdésből csak háromban foglalkozik a születések, a gyermekhalandóság, az átlagkereset, kivándorlás és a lakóházak országos statisztikai adataival, — a többi öt bekezdésben pedig az ismeretlen cikkíró szinte programot közöl. A cikk első két bekezdését szószerint idézzük: „Nicht Vaterlandshass ist es, was uns leitet, wenn wir Sozialdemokraten unbarmherzig und unerschrocken den rot-weiss-grünen Schleier der nationalen Fäseleien hinwegreissen, um die nackte Wahrheit zu zeigen. Wir legen unbarmherzig die Axt an die Wurzel, die Hand an die Wunden und decken die Urquelle allen Uebels auf; weisen aber gleichzeitig die Heilmethode an und zeigen die Arznei, die diese Wunden heilen kann.

Unsere Feinde stellen aber diese Aufrichtigkeit als Vaterlandsverrat hin und denunzieren uns als gemeine Verräter, weil wir auf diese rot-weiss-grünen Lügen nicht mehr aufsitzen und weil wir die Interessen des Vaterlandes heute schon von den Interessen einzelner Gesellschaftsklassen zu unterscheiden ver-

mögen. Die grössten Feinde unserer Ideen sind eben diese Geistesprostituieren, die sich nur im Sumpfe wohl fühlen, die die Schwachheit unserer Nation, den Kräfteverlust unseres Volkes, die Korruption des öffentlichen Lebens zu ihren Gunsten auszunützen und daraus für sich Kapital zu schlagen verstehen."

És a cikk vége talán még érdekesebb: „Wenn hier nicht bald Abhilfe geschieht, so ist das Los dieses Landes entschieden; wenn nicht neue Kräfte, neues Blut in die trockenen Adern gelangt, ist dieses Land zerfallen. Das allgemeine Wahlrecht ist auch ein Mittel, um die Lebenskräfte der Nation zu stärken. Das auf Grund des allgemeinen, direkten und geheimen Wahlrechtes gewählte Parlament wird das Klassenparlament stürzen..."

„*Streik in Brénberg*” a címe a harmadik cikknek, amely a többi soproni hírlapban csak rövid hír, — az „Arbeiter Zeitung”-ban azonban a következő szöveggel jelent meg: „Már hangsúlyoztuk, hogy Brennergben addig nem lesz nyugalom, amíg a munkásság követeléseit — amelyeknek teljesítésére, mellékesen szólva, a polgármester úr becsületszavát adta — teljesen el nem fogadják. Ezután a nyílt háborúskodás után feltétlenül kisebb harcok, mondhatnánk gerilla-harcok jönnek, amelyek a termelést ténylegesen akadályozzák és mind a két félnek nagy kárt okoznak. Sajnos a mi szavunkat nem hallgatták meg. A gerilla-harcok már megkezdődtek.

Kedden este a csillések (die Läufer) számszerint 56-an beszüntették a munkát és a becsületszóra megígért béremelésüket kérték. A kizsákmányolásnak nincs határa. Mint egy igazi Néró, mint egy zsarnok úgy bánik most Szenes igazgatójelölt úr ezekkel a szegény bányászokkal, akik most nem tudnak magukon segíteni és időnként kissé elfáradva, az ígát összetörni, de ez előbb, vagy utóbb sikerülni fog.” Október 17-i keltezéssel pótlóan közli még: „a csillések részleges sztrájkja a munkások győzelmével végződött. A béreket 2,20 koronáról 3 koronára emelték. Az ifjúmunkások a munkát ismét azonnal felvették.”

Sokatmondó a mindössze 21 soros negyedik cikknek már a címe is: „*Treibjagd auf die organisierte Arbeiterschaft Brennergens*”. (= Hajtóvadászat a brennbergi szervezett munkásság ellen.) Az adatok felsorolása után így fejeződik be: „Also es soll die Organisation mit Hilfe der Polizie vernichtet werden. Wir können aber diesen Herren berichten, dass ihr schmutziges Werk nicht gelingen wird. Oeffentlich haben wir die Organisation geführt, wir können sie aber auch im Geheimen führen. Wen werden diese Herren dann verfolgen?” (Tehát a szervezetet a rendőrség segítségével semmisítik meg. De mi közölhetjük ezekkel az urakkal, hogy piszkos munkájuk nem fog sikerülni. Szervezeteinket nyilvánosan vezettük eddig, de tudjuk vezetni titkosan is. Kit fognak ezek az urak azután üldözni?)

Az ismertett cikkek után az 1907. október 20-i szám második lapján a harmadik hasámban „*Theater*” címszó alatt is talál alkalmat a csípős megjegyzésre. Az előadások rövid ismertetése után kéri a színház látogatását, mert — úgymond — „a hazafiak... nagyon gyéren látogatják a színházat” és ezután következik a csipés: „Igen, amíg semmibe sem kerül, ezek az urak hazafiak is. De ha valamit áldozni kell... igen, azt mutatja a magyar színház.”

„*Neuigkeiten*” rovatának közleményei sem nevezhetők egyszerűen híreknek.

Wer macht die Streiks? — A sopron-köszegi vasútépítéstől a kubikusok egy része eltávozott, mások sztrájkolnak, mert a jól megérdemelt és megígért napszámukat nem fizették ki. Ezután ismét felteszi a kérdést: „tehát ki csinálja a sztrájkokat? A munkások vagy a vállalkozó urak?” A továbbiakban sajnálatlal állapítja meg, hogy csak részben szervezettek a sztrájkolók és „így a kedvező eredmény már eleve kizárt”. De a következő mondatban már utat is jelöl:

„Erdarbeiter der Sopron—Kőszeger Bahn organisiert Euch. Aufklärungen erteilt die Redaktion unseres Blattes”. (Sopron-kőszegi vasút földmunkásai szervezkedjétek. Lapunk szerkesztősége felvilágosításokat ad.)

Unglücksfall cím alatt nemcsak arról tudósít, hogy az Új utca 18. sz. ház tetejéről két lakatosinas lezuhant, hanem 24 sorból 19 és fél sorban a mesterek haszonlesésének kipellengérezése mellett a rendőrség vizsgálatát követeli és rámutat arra is, hogy Svájcban évek óta vannak már tanonctörvények (Lehrlingsschutz-Gesetze).

További hírei ebben a számban: A kereskedelmi alkalmazottak konferenciát tartanak. Kismartonban október 10-én felvonultak a szervezett munkások. Az ágfalvi földmunkások, akik a brennbergi bányában vannak alkalmazásban, gyűlést tartottak és elhatározták, hogy csak akkor állnak ismét munkába, ha az igazgatóság a becsületszavát beváltja. Az egyetlen ellenszavazó, a volt pártvezető, aki a brennbergi igazgatóság hírvivője és besúgója volt, elhagyta a gyűlést. „Az egység tesz erőssé” jelszóval gyarapodik ez a szervezet.

A baboti molnár-legények sztrájkjának hírével is felvilágosít: „... doch jedes weiss, dass die Sonntagsruhe den Arbeitern im Gesetz zugesichert ist.” — A vulkapordányi pap esetét a keresztény-szocialisták ellen aknázza ki.

Hochverratsprozess in Leipzig címmel arról számol be, hogy az államügyész dr. Liebknecht elvtárs ellen „Militarizmus und Antimilitarismus” c. brosrájja miatt vádat emelt. A viharos tárgyalásról beszámolva végül is kimondja, hogy az igazságtalan ítélet a militarizmus elleni még hevesebb küzdelemre ösztönöz.

Danksagung című közleménye is munkásmozgalmi hír. Papp Lajos elvtárs, akit nyolc héttel korábban a Papréten éjszaka egy ker. szocialista megtámadott és megsebesített, meggyógyult és köszöni a szociáldemokraták, különösen a vasmunkások és az énekestársak önkéntes ajándékait.

Végül a Neuigkeiten rovat három rövid közleménye: A soproni földmunkás csoport gyűlésének idejét közli a vezetőség. — Megjelent a Népszava- és Volksstimme-Kalender, a párttitkárságon megrendelhető. — A soproni cipész- és csizmakészítő munkások szakegylete táncmulatságot rendez.

A *Briefkasten* rovatban ismét az egész lapot jellemző véleményt talál az olvasó: A magyar sajtószabadság kritikáját, a 48-as párt megalkuvásáról szóló véleményt, a tanulatlan polgárság ügyetlen politizálásáról, de mindjárt a minden kérdést megoldó általános választójogról is szól a szerkesztő a helybeli L. D. úrnak szóló egyetlen közleményben.

A *Vereins- und Versammlungs-Nachrichten* rovatból megtudhatjuk, hogy a fém- és vasmunkások, a földmunkások, az építőmunkások, a nyomdászok, a cipészek, a festők, a borbélyok szakegyletei működnek ekkor Sopronban és a „Brüderlichkeit” dalegylet, a *munkásotthon* továbbképző egyesülete s tánciskolája várja a dolgozókat.

A teljes negyedik lapot és a harmadik kis részét betöltő üzleti hirdetések is érdekesek a lap szerkesztése szempontjából azért, mert a hirdető — bár az utca nevét németül közli — sohasem használják az Oedenburg helynevet.

Schambauer Ignác

Mindig csak a SOPRON név szerepel a hirdetésekben és az újság címlapján éppen úgy, mit a cikkek szövegében, vagy keltezésében.

Mint a példából láthatjuk, az Arbeiter Zeitung stílusa meggyőződésének szolgálatában szinte mindig érzelemmel telített és csak ritkán közelíti meg a hűvös tárgyilagosság fokát. Lelkesedéssel dicsér, maró gúnnyal ostromoz és szenvedélyesen ítél — a munkások szemszögéből és érdekeinek védelmében.

A hetilap időbeli — az előbbivel ellenkező irányú, nem keresztmetszetszerű, hanem hosszmetsetben való — jellemzésére, úgy gondoljuk, legalkalmasabb lesz a főbb cikkek címeit felsorolni.

1907.

- szept. 8. Offener Brief an Grafen Julius Andrassy, königlich ungarischer Minister des Innern. (A határrendőrség túlkapásai miatt) — aláírás: Die Soproner soz. dem. Partei.
- szept. 22. Zum Brennberger Bergarbeiter-Streik. — Auswanderung.
- szept. 29. Behörde und Kapitalisten.
- okt. 6. Rechenschaftsbericht des Abgeordn. Dr. Czizmazia.
- okt. 13. 10. October 1907. — Epilog des Brennberger Streikes. — Für das allgemeine Wahlrecht.
- okt. 20. — Ezt a számot ismertettük részletesen!
- okt. 27. Der Ausgleich. Der Konkurs der „Tulipan“.
- nov. 3. Die Organisation. — Die Werkstatthygiene u. die Berufskrankheiten. Brennberger Angelegenheiten.
- nov. 10. Die Friedenskomödie in Haag. — Werkstatthygiene... (II.)
- nov. 17. Kohlennot-Arbeitermangel. — Ueber die internationale Wohlfahrtsausstellung. — Allgemeiner Streik in Brennberg.
- nov. 24. Massenmord. — Ueber die internat. Wohlfahrtsausst. II.
- dec. 8. Das Budget der Stadt Sopron.
- dec. 15. Die Gemeindevahl-Komödie. — Ein Wort an die Handelsangestellten.
- dec. 22. Weihnachten.
- dec. 29. Ein ernstes Mahnwort. — Rote Weihnachten der Sozialdemokraten. Kreiskonferenz in Pozsony.

1908.

- jan. 5. Siegreich vorwärts.
- jan. 12. Wie unsere Feinde arbeiten.
- jan. 26. Alle Mann an Bord! — Landeskongress der Feldarbeiter Ungarns.
- febr. 2. Hinein in den Konsumverein!
- febr. 9. Das Recht auf Wohlstand für alle.
- febr. 16. Klerikale Hetzarbeit. — Hinein in die Organisation.
- márc. 15. Der 15. März.
- márc. 29. Ein Wort an alle Genossen! — Verwaltungsregulativ des Landesverbandes der ungarländischen Feld-, gewerbl- u. Fabrikshilfsarbeiter.
- ápr. 5. Gegen die Pfaffenherrschaft.
- ápr. 12. Die Früchte eines Jahres. — Statuten des Verbandes d. ung. Feld-, Gewerbe- u. Fabrikshilfsarbeiter.
- ápr. 22. Die Folgen der Arbeitslosigkeit in den Vereinigten Staaten.
- ápr. 26. Der 1. Mai! — Im Zeichen des Kampfes. Unser Parteikongress.
- máj. 3. Die soziademokratische Partei und die Kleingrundbesitzer. — Zeitgemässe Betrachtung über die Bewegung und soziale Gefahr der Brennberger Bergarbeiter.
- jún. 14. Glaubt den Klerikalen nicht!

- júl. 5. Das Fingerziehen um die Wahlreform. — Ungarischer Kulturschwindel. — Was den ungarischen Arbeitern fehlt.
- okt. 25. Eine teuflische Erfindung (Kartenspiel). — Das grosse Geheimnis. — Die Vernichtung der ungarischen Eisenbahnarbeiterorganisation.
- nov. 8. Herbst. — Schlafet nicht!
- nov. 15. Der Kleingewerbetreibende und die Arbeiterschaft. — Die Repräsentantenwahlen.
- nov. 22. Die Sozialdemokratie und die Religionen.
- nov. 29. Die Sünden unserer Stadtväter. — „Bauernrettung“ in Ungarn. — Nach Verbász!
- dec. 20. Werbet neue Abonnenten! — Ueber Klassenkampf. — Aufruf an die Organisationen des Pozsonyer—Mosoner- und Soproner-Komitates.
- 1909.
- jan. 3. Neujahrsreminiszenzen. — Ein Kapital zur Nächstenliebe.

Az Arbeiter Zeitung alcíme 1908. márc. 29-én az addigi helyett „Organ für die Interessen des werktätigen Volkes in Stadt und Land. Zentralorgan der Landarbeiter Ungarns” lett. Ezzel a lap életében új korszak kezdődött.

Eddig mintegy hét hónapig erősebben városi, munkás és soproni jellegű volt. 1908 március végétől kezdve azonban pl. az egyik főtéma: Brennberg beolvad a többiek közé. Viszont megjelenik mind több helyigénnyel a földmunkás szervezet ügye. Hetilapunk ezután már kevésbé az egyéni, helyi esetek krónikása, bírálója, értelmezője, és mind többet foglalkozik az elvi, egész csoportokat, rétegeket érintő kérdésekkel.

Megváltozott tartalma mutatja, hogy a *soproni Arbeiter Zeitung 1908. március 29-től ténylegesen országos hetilap lett*. A Földmunkásszövetség budapesti központjával létesített erre vonatkozó megállapodását ugyan nem ismerjük, de közleményeiből következtethetünk a megegyezés feltételeire.

Az együttműködés alapja a FOSZ 1908. január 19–20-án tartott kongresszusának határozatai lehettek.¹⁹ Ezek szerint a mozgalom érdekében a földmunkásokat és az ipari munkásokat egy szövetségben egyesíteni kell és csak azt tekintik szervezett munkásnak, aki a szakma újságját (die Fachzeitung) előfizeti.

Az 1908. március 22-i közgyűlésen elfogadott szervezeti szabályzat (Verwaltungsregulativ...) ²⁰ részletesen szabályozza a tagdíjfizetést és kimondja, hogy a kétféle (heti 20, vagy 14 fillér) tagdíjnak a központhoz befizetendő (15, ill. 10 filléres) részéből 4 fillért az újságra kell fordítani. Közbevetőleg megjegyezzük, hogy a szabályzat „szaklap (Fachblatt)” kifejezése valószínűen arra utal, hogy a földmunkás, iparos és gyári munkás tagok részére — szakmájuk szerint — más és más újságot szándékozott a központ megrendelni, illetve küldeni és ezeket együttesen nevezi a szabályzat szaklapnak. A szabályzat szerint a szaklap nem válik a szövetség tulajdonává, de a szövetség képviseltetheti magát a szerkesztőségben. Az Arbeiter Zeitung második korszakából rendelkezésünkre álló mindössze 14 számban nincsen nyoma annak, hogy az itteni szerkesztőségben a szövetség képviseltette-e magát. Ugyanezen szabályzat szerint köteles a szaklap a központ ügyeit és a csoportok híreit is közölni. E feltétel teljesítésére viszont számos példát találhatunk. Csak néhányat em-

19. Arbeiter Zeitung 1908. január 26.: Landeskongress der Feldarbeiter Ungarns.

20. Arbeiter Zeitung 1908. márc. 29.: Verwaltungsregulativ des Landesverbandes der ungarländischen Feld-, gewerbl.- u. Fabrikhilfsarbeiter.

lítünk meg: 1908. április 28-án közli egy pancsovai elvtárs temetéséről a beszámolót, — a központi vezetőség (Zentralleitung) felhívását a földmunkás csoportok vezetőihez; május 3-án a vezércikk előtt a központi vezetőség²¹ újabb felhívását; július 5-én *Karánsebes* cím alatt a zászlóalapra adakozók nevét és az összegeket; — november 22-én pedig Budafok földmunkás helyi csoportjáról olvashatunk 14 sort. Egyébként a „Der Feldarbeiter” rendszeresen minden számban szereplő rovat. 1908. november 8-án ebben a rovatban sürgeti a helyi csoportok²² elszámolását a központi vezetőség és közli, hogy elszámolás hiányában kénytelen lesz szüneteltetni a lap küldését („da wir sonst gezwungen sind, auch an ihnen die Zusendung des Blattes zu sistieren”).

Különben már az 1908. március 29-i vezércikk végén maga a szerkesztő új lapnak („unser neues Blatt”) nevezi az Arbeiter Zeitung-ot. A Földmunkásszövetség közvetítésével pedig a német nyelvű munkásokhoz az ország távoli részeibe is eljutott. Csak további kutatással lehetne kétségtelenül eldönteni azt, hogy a Földmunkásszövetségnek egyetlen német nyelvű lapja volt-e az Arbeiter Zeitung. E feltevés mellett szól az április 5-i szám szerkesztői üzenetei közül a J. Mark, Nagyteremia címre szóló: „Die Arbeiter Zeitung bildet das Zentralorgan der Feldarbeiter. Die Weltfreiheit wurde eingestellt. Die Arbeiter Zeitung kostet 4 Heller. Gebt Eure Wünsche und Beschwerden uns bekannt, die Zeitung soll in diesem Sinne verbessert werden.” Tehát az Arbeiter Zeitung a földmunkások központi lapja. A „Die Weltfreiheit” című újságot beszüntették. — Április 22-én a szerkesztőség egyik közleménye ismét erre utal, amikor kéri azokat a csoportokat, amelyek a legutóbbi ideig a Die Weltfreiheit című újságot kapták, illetve fizették elő, hogy az újságpénzeket ne Sopronba, hanem Budapestre a központnak küldjék be. Tehát a rendelkezésünkre álló számokból megállapíthatóan a soproni Arbeiter Zeitung — a Die Weltfreiheit helyett és folytatásaként — a földmunkások német nyelvű központi lapja lett 1908. március 29-e után.

Viszont egyelőre nem találunk magyarázatot arra, hogy a fentiek szerint átalakított soproni Arbeiter Zeitung-ról — alig három héttel később — 1908. április 19–23-án tartott MSZDP XV. pártgyűlésén mégsem esik szó. Talán az MSZDP és a FOSz budapesti vezetőségei közötti kapcsolat adna magyarázatot arra, hogy a FOSz-nak erről a német nyelvű országos hetilapjáról, amely mégis csak a soproni szoc. dem. szervezet lapja volt, miért hallgatnak. Budapesten — amint a bevezetésben említettük — a „Volksstimme” napilappá való átalakítását javasolták.

Nem találtunk elfogadható magyarázatot arra sem, hogy 1908. március 29-től kezdődően a korábbi számonkénti két fillér helyett miért lett egyszerre négy fillér az ára, az évi előfizetési díj pedig 2,40 helyett 4,80 korona (1908. jan. 8-ig csak évi 2 korona volt!). A terjedelem ugyanis maradt változatlanul 4 lap s csupán a papírméret változott az eddigi 40 x 26 cm helyett 42 x 26 cm-re. Előfizetőihez intézett felhívásában állandóan sürgeti a lap mennél szélesebb körben való elterjesztését, és kéri a sajtóalapra való gyűjtést is. Egyik ilyen

21. A felsorolt 36 helynév közül csak néhányat említünk meg tájékoztatásul: Apatin, Budafok, Versec, Nagytétény, Temesvár...

22. Ebben a felhívásban felsorolt nevek még nagyobb elterjedettségre mutatnak. A 71 név közül néhány: Beregsom, Aranyostorda, Esztergom, Jászapati, Komárom, Székesfehérvár, Vác, Vajdahunyad, Bonyhád, Csepel, Kiskundorozsma!, Kiskunfélegyháza!, Pancsova, Szolnok, Baja, Cegléd, Győr, Kaposvár, Kecskemét, Makó, Mór, Nagyvárad, Szabadka, Újpest, Újvidék...

alkalommal 1908. április 26-i számában jelzi, hogy 3.000 (Háromezer) példányban jelenik meg.²³

Írógárdájáról igen keveset tudhatunk, mert a cikkek íróit legtöbbször még kezdőbetűvel sem jelzik. A jelzettek nagyobb része pedig a szerkesztők nevét, vagy nevének kezdőbetűit viseli. Hírforrását csak ritkán és inkább a szövegben, mint a cikk elején tünteti fel. Kis híreinek nagy része a helyi szervezetek, csoportok közléséből származik. Szerkesztőinek véleménye nem mindig egyezik a budapesti állásponttal, még a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségével létesített kapcsolat után sem. Amíg ugyanis a budapesti „szövetség taktikája... sztrájkellenes” már 1906-ban,²⁴ a soproni Arbeiter Zeitung a szervezetséget és a sztrájkot fontos fegyvernek tartja. Több jel arra mutat, hogy sokkal erősebb szálak fűzték Pozsonyhoz, mint Budapesthez. Béccsel való kapcsolatára vonatkozóan különösebb adatot nem találtunk.

Utolsó kérdésként próbáltuk felderíteni megszűnésének okait. Sajnos erre nézve semmiféle közelebbi adatunk nincsen. Az akkori hírlapok sorsának ismeretében feltételezzük, hogy 1909. január 3-i száma után a kiadó tulajdonképpen csak a lap szüneteltetésére gondolt. Igen valószínűen a szüneteltetés oka nyomdájával kapcsolatosan merülhetett fel. Az 1908. december 20-i II. Jhrg. Nr. 51 jelzésű számban közli: „Aus technischen Gründen wurde das Erscheinen unserer Nummer 50 verhindert, ...” És ezután már csak az egyelőre ismeretlen Nr. 52, valamint a következő (III.) évfolyam első száma jelent meg. De lényegesen növeli e következtetés jogosságát egy látszólag nem is az Arbeiter Zeitungra vonatkozó adat. A hetenként hatszor megjelenő soproni Nemzetőr főszerkesztője és kiadója, Berecz Ábel 1909. január 3-án bejelenti²⁵ Sopron város polgármesterének, hogy a kiadásában megjelenő politikai napilapot 1909. január 1-től kezdődően nem Romwalter Alfréd könyvnyomó intézete, hanem Ungár József soproni könyvnyomda tulajdonos állítja elő, — tehát az Arbeiter Zeitung nyomdája a heti hatszor annyi jövedelmet jelentő 48-as lap nyomtatását vállalta és talán ezért mondotta le a szoc. dem. párt lapjának nyomtatását.

További kutatással bizonyára még sok, eddig nem tisztázott kérdést lehet megvilágítani. Részünkről azonban a soproni Arbeiter Zeitung ismertetését befejezzük azzal, hogy talán így is sikerült az érdeklődést a soproni helytörténetnek és a munkásmozgalom történetének erre a részletkérdésére ráirányítani.

Imre József

23. Összehasonlításként megemlíthetjük, hogy a hetenként kétszer megjelenő soproni „Radikal” 1908. okt. 25-i számán a cím felett hirdeti: példányszáma 4 200.

24. Vö. Andics Erzsébet: A magyarországi munkásmozgalom az 1848–1849-es forradalomtól és szabadsághactól az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalomig. Bp. 1954. (Az MDP Pártfőiskoláján tartott előadás). pp. 76–77.

25. Soproni Áll. Levéltár — XVI. 71/905–20.

Bors László, az ember, a költő és a forradalmár

Most felém zeng egy messzi dóm harangszava,
Most árnyékkal titokzatos az éjszaka.
Es én — én vagyok: a régi tiszta gyermek,
Kit szép, szelíd kéz alázattal vert meg.
Ki vézna karját vágyón az égre tárja
Es felé leng az édesanyja árnya,
Es felé zeng az élet orgonája.
Hogy védelme varázskezére zárja.

(Emlék — Bors László verse, 1916. aug. 10.)

Amikor 1918 február elején Sopronban megállt futótűz életével, a vidéki hírlapíróknak akkor még gondterhes sorsát vállalva, csak álmai voltak szépek. Még nem írtak töltőtollal, írógépen is alig, de írásaikban egész lényük, egész magatartásuk tükröződött. A Rábaközi nyomda feletti emeleten, vaksi világítás mellett görnyedve rótták betűiket és azokból mégiscsak történelem lett. A kora téli alkonyatban elcsöndesedett a város, az ódon utcák kihaltak. Szűk kis szobákban zsúfolódtak a soproni szegények és háborús bajaikat keseregték. A Pannóniában, a Várkerület két kávéházában, a Csitkovitsban és a Royalban törzsasztalaikhoz ültek, gráci lódenkabátjukat és többnyire zergetollas kalapjukat a fogastra téve: az elnök és ülnök, helyi nagyságok és hadigazdagok és megkezdődött máris a ramslí, a ferbli, a tarokk. A párás üvegen túl, künn az utcán olykor egy-egy tisztí sarkantyú pendült.

Ide jött Bors László újságot és forradalmat csinálni. Azután meghalni a megalázottak, a nincstelenek igazáért.

Fiatal volt még éveit szerint, de sok szenvedés a vállán, nagy tanulságok mögötte.

A gyermekévek boldog emlékei már messze tűntek, a derűs játékok és minden estéli hancúrozások öccseivel. Messze-messze már a sajátköltésű, napi folytatásokban, reális hittel regélt kalandok hipp-hopp táltosától, aki elviszi őt, ahová kívánja.

Távol az első, kívülről tudott versek, Jókai, Eötvös, Kemény és Jósika regényeinek remekbe formált, számára oly emlékezetes alakjai. Most roppant erejű apjának, a mézároslegényből lett és rokkantá vált tűzoltónak és finom, lázrzsás arcú, szlávós szépségű anyjának emlékei kísérték útján, akiknek ő a szemefénye volt.

Apánk úr-gyűlöletét értette, édesanyánkat — akitől a könyvek és virágok szeretetét örökölte — kimondhatatlanul szerette.

Első írására, amelyet egy ifjúsági lapnak Aequator jellegével küldött be — Arkwright Richardról, a szövőgép angol feltalálójáról — a következő szerkesztői üzenet érkezett: „tanúságteljes sorait köszönjük, díjtalanul közölhetjük, de az érte kikötött arannyal nem rendelkezünk”. A kis írástudó, akkor tizenkét éves volt, hogy otthoni gondjainkon enyhítsen, egy aranyat kért, de nem kapta meg. Az írás azonban megjelent.

Édesanyánk halálakor, 1910-ben érte az első mély szomorúság. Újpesti rokonnainkhoz került, verseket írt gondosan, érzelmesen. Irodalom-tanára sokat foglalkozott vele, nemcsak Ady verseivel ismertette meg, de később magával a költővel is, akivel kolozsvári tartózkodása idején többször találkozott.

Kutató, nyugtalan lélekkel vetette rá magát a könyvekre, és ahol szívesebben időzött, egy szomszédos tanítócsaládnál, hallott először szocializmusról, Marxról. Akkor határozta el, hogy önálló életet kezd. Pestre, a Népszállóba költözött, ahol öntudatos munkásokat és új mondanivalójú, fiatal szocialista

költőket ismert meg. Itt talált rá Hajdu Henrik, a kiváló műfordító, aki máig is szeretettel és barátsággal gondol rá.

1912. május 23. — a véres csütörtök — első cselekvő szocialista élménye. A Pesti Hírlap közli első riportját a dunai rakodó-munkások nehéz életéről. A MÁV-nál töltött rövid idejű gyakornoki állását elveszti, éppen az utcai har-

Bors László

cokban való részvétele miatt — ekkor cimírást vállal. A szemsorvasztó robotban alig filléreket keres. A Világ című napilaphoz, azután az első pesti filmújsághoz szerződik. Így inkább van lehetősége fiatal költői, írói és képzőművész barátaival találkozni. Rendszeresen a Central, majd utóbb a New York kávéházban jönnek össze. Nagy Lajos, Karinthy Frigyes, Somlyó Zoltán, Szigethy István és a fiatalon elhunyt, igen tehetséges festő: Moholy Nagy László tartoztak e baráti körhöz, később Zsolt Béla is csatlakozott hozzájuk.

Ekkori életére fényt vetnek — Szigethy István, a kitűnő festőművész korai alkotásainak kolozsvári bemutatóján — 1916. május 20-án elmondott megnyitó szavai: „Egy fiatal festő, igazi művész, akit ismerek gyermekkorra óta. A szívrünk réges-régen már együtt dobbant pesti bohémnyákon, ahonnét sok lendülettel, szegényes szárnyakon igaz életpályák kezdete indult. Voltak közösek a nyomoraink, nehéz koplalások is, olykor. Ó, igen és miért ne lehetne ezt így, nyíltan bevallani?”

Ezért a nyíltságáért, mindig valódi érzéseit, gondolatait kifejező őszinteségeért szerették meg oly sokan a nagyok közül is. Tudta és merte kimondani az igazságot.

Tizenkilenc éves volt, amikor 1914 nyarán kirobbant az első világháború. Lengyel Istvántól, költő és hírlapíró barátjaitól hallottam nemrégiben, hogy Bors László már a hadüzenetet követő napon, a Körút és Népszínház utca sarkán a felheccelt, lelkesedő tömeg előtt háborúellenes beszédbe kezdett, természetesen, hogy lehurrogták és még jó, hogy meg nem verték ezért.

1915 tavaszán neki is be kellett vonulnia katonának. Igen nehezen tűrte, és hepciáskodó káplárúknak szemébe vágta: „Magának nincs joga sem engem, sem más közülünk letegezni, erre nincs katonai reglama...” A káplár nem merte feljelenteni.

Ekkor már Kiss József irodalmi folyóirata: A Hét, sűrűn hozta verseit, Tagore, Walt Withman, Lamartine fordításait. A latin és görög nyelven kívül az idegen nyelvek elsajátításához nem volt elég ideje, az említett verseket is német fordításból írta át, sok költői megérzéssel.

Saját verseinél is — a néhány legsikerültebbet és valóban szép versét kivéve — a tehetséges, fiatal költő botladozásait vehetjük észre.

Kassák Lajos mondta el nekem talán 10 éve, hogy gyakran találkoztak, igen szerette őt, de nem a csoportjához tartozott, hanem úgy emlékszik, inkább a Kosztolányi-vezette fiatal költőkhöz, az impresszionistákhoz.

A formai megoldásokkal sokat bibelődött, de nála a tartalom, a lényeg volt a döntő. Irodalmi hagyatéka — amelynek felkutatására 3 iskolai vakációmát fordítottam — inkább torzónak tekinthető. Ami természetes is, ha figyelembe vesszük, hogy újságírásból kellett eltartania magát, és hogy a széppróza művelésére alkalmas tehetségének kibontakozását megakadályozta korai halála. Írásainak értékelésével a nálam hivatottabbaknak kellene foglalkozniuk.

Most arról: hogyan lett újságíró. Egy katonarvosi felülvizsgálaton kiszuperálták. Már nem volt katona többé és talán éppen azon töprengett, hogy még lehet. Ezen a szép téli napon — 1916 januárjában — rátalált, valószínűen egy kávéházi szegleten, dr. Bramin, valódi nevén dr. Balassa Ármin, a Szeged és Vidéke c. napilap főszerkesztője. Nyilván ismerte már írásait, mert szerződtette és előleget is adott.

Szívesen menekült Pestről, mert akkor már végképp elhatározta, hogy történjék bármi is vele, de ellenszegül az idegen érdekekért folyó háború, a magyar nép számára kilátástalan, észnélküli parancsának. Menekült és csaknem 3 éven át vállalta a legveszélyesebb kockázatot, hogy tiszta tollával az uraitól vágóhídra taszított nép igaz ügyét szolgálja. Családunkban erről az elhatározásáról senkinek sem szólt, címét sem adta meg. Édesapánk, amikor később a lakásán a katonai járőrök több ízben keresték és már másik bátyámat akarták elhurcolni helyette, kétségbeesetten bizonygatta, hogy neki nem egy fia van...

Szegedre való elutazásáról, Vidéki riporter című novellájában ezeket írta: „Szent vasárnapra virradt, amikor Pesti Kornélt mégis elvitte a vonat Parasztváros felé. Ez már a háború idején történt, az utasok kezdték a nagy vonat-

késésekhez hozzászokni. Az utasok ezen a vonaton Brassóból jövő szegény hadiasszonyok voltak többnyire, az urukat jöttek meglátogatni. Döcögött a vonat és vitte a sok nehéz szívet, nehéz bánatot, talán azért is ment olyan nehezen. Végül mégis csak odaért...”

Az akkori névkártyája ma is nálam van — milyen büszke öröm lehetett számára, hogy végre ilyet is csináltathat —, rajta a neve és alatta a megjelölés: a Szeged és Vidéke belső munkatársa. A helyi írók — különösen Juhász Gyula, a költő — hamar megszeretik és ő az írótársaság Benjáminja. A lapban riportjain kívül, átlag két naponként jelennek meg hangulatos versei, a Búcsú, az Almaim, a Nocturnó és színes glosszái, pl. Dosztojevskij első szerelméről, Nikolájevics Tolsztojról (Lev Tolsztoj édesatyjáról) Háború és béke címen és Hafizról, a költő zseniről, aki atyja intelme ellenére elhagyja Gulisztánt, a rózsakerteket, a csodásszavú bülbült és Zulejkát, az ökörszeműt. A városban közöny és durvaság fogadja és végtelen magányosságban, elgyötört ajkán rémes átkokkal a gyönyörű kék ég felé, ökölbeszorult kezekkel meghalt a paloták alatt...

Szegeden 1916 február, március, április hónapját töltötte. Valószínűen Szigethy István festőművész hívására — aki ott katonáskodott — költözik ezután Kolozsvárra. Az ott élő fiatal magyar írók legjobbjai készültek akkor a „Nyugat”-tól független, új, haladó irodalmat teremteni.

Nehezen vált el Szegedtől, erről egy későbbi írásában ezeket olvashatjuk: „Egy világ maradt itt a szívemből. Ifjúság, ambíciók és szerelem kötnek ehhez a városhoz, amelyben először éltem a vidéki hírlapírók tarkaszóttos életét. Itt sétáltam el a vacsorákat, hogy séta után szép szavakat suttogjak, itt jártam Emersonnal és a Goncourtokkal a kezemben, Újszeged fái alatt...”

Szegeden ismerte meg Balassa Józsefnét, a Pesti Napló főmunkatársának feleségét, a legfiatalabb magyar újságírónőt. Ez a fiatalasszony korábban Zürichben élt, és onnan küldte háborús elfogultságokon felülemelkedő, tiszta és emberi írásait a nagy budapesti lapoknak. Talán lehet erről ma már írni, hiszen ilyen szubjektív érzésekből rügyeznek elő sokszor nagy objektív valóságok. Kettőjük között, mélylülktetésű, érzelmes vonzalom kezdődött. Amikor Nyuszika — így becézték az asszonyt újságírói körökben — Kolozsvárra ment, ez a szimpátia égő szerelemmé fokozódott, olyannyira, hogy a kollégina válásra is hajlandó volt. Azzal a kikötéssel, ha szerelméből „rendes ember lesz, aki könyvből nyelveket tanul és kis noteszében az ebéd utáni kapucinernél feljegyzi az eszébe jutott novella-témákat”. Ez nem történhetett meg, hanem ami megtörténni szokott, a lángok kilobbantak, az érzések kihültek...

Szegedi nagy belső élményét korábbi katonáskodásával kapcsolva, „Ózike meghal” című novellájában így fogta össze: „Elment a szépség, megmaradt az élet. A fiú másnap kirukkolt. Ment a százakkal, században és mégis külön, örökké egyedül. A friss hajnalban, a zengő ég alatt. Mert Ózike meghalt, ugyebár? — Énekelni, — adta ki a káplár a parancsot. És ők énekeltek. Ózike meghalt, zengett a fiú agyában mégegyszer, mint Oddhin vígasza és a kezét és a fogát össze szorította és keményen, áldott szemeit az égre dobva, dobbantott rá egy szívalakú göröngyre...”

Kolozsvárott a Hírlap-nál és az Újság-nál dolgozott.

1916. május 22-én, Görgey Artúr temetése után ilyen indítással kezdi cikkét: „Vannak, akik kétszer halnak meg. Görgey Artúr is másodszer halt meg mostan, amikor a halottkém megállapította róla, hogy lelke visszavonhatatlanul elhagyta porhüvelyét. Az első halála sokkal keservesebb lehetett a tábornoknak. Világosnál történt, az emlékezetes esztendőben...”

Fáradhatatlanul sokat segített az Erdélyi — később a Kolozsvári Szemle megindításánál. Főszerkesztője, Sütő Nagy László és csak néhány nevet a munkatársak közül: Kázmér Ernő, Cziffra Géza, Walter Gyula, Bárd Oszkár, Hevesi István, Laczkó Géza, Pilisi Lajos.

Írásainak legjava ebben az irodalmi helyzetben látott napvilágot.

1916. június 3-i verséből, a Vigasztaló-ból idézem:

És utam végén vár majd a börtön,
hol majd szomorú napjaim töltöm.
Ártatlanul, szenvedve szépen,
szentté szépülő szenvedésben.
Azután majd vonat visz messze,
a tűzes éjszakába veszve.
— És szívem mindenütt égve lángol,
s nappal lesz minden éjszakából.

Tragikus elmúlásának előre érzése sokféle motivációban nyilatkozik meg.

Amikor Nagyváradra rendelték katonai felülvizsgálatra, erről írt „Útközben” című élmény-prózájában — valódi elhatározását a cenzúra miatt újra lírával álcázva — e sorokra találunk: „A kis állomáson rumonyok szállnak föl, énekelnek, mint mindig, bánatos és primitív nótákat, amelyek olyanok, mint éjjel a vadmacska hosszan elnyújtott jajgatása. Kakastollas csendőrök megbilincselte dezertőrt hoznak. Jobbkülsejű iparoslegénynek látszik, szalmakalap van rajta, á la Girardi és csíkos zsakett nadrág. Ennek is már régen rossz, szegénynek...” Majd utóbb: „Ha nem eresztenek el, szököm, határozom el. Ha másképp nem megy, a zimmer ablakából, az esőcsatornán mászom le az utcára, nem bánom, ha rám is lő az őr... hiszen én hercegnőmért, akár a Pyreust is átúsznám... tényleg szöknöm kell...”

De ez a szökése feltehetően a karánsebesi barakktáborból történt, ahonnan gyönyörű napló-jegyzetet küld szegedi lapjának, a saját nevéen. A háborús zűrzavarra és vakmerőségére jellemző, hogy mindig kiírta teljes nevét cikkei alá és mégsem akadtak nyomára. Temesváron át Brassó következik, ottani benyomásait a halk tónusú Román határ mentén című írása őrzi, mint drágakő-foglalat.

Innen utazik vissza újra Kolozsvárra. A csendes kávéházi estéken csakúgy otthonosan érzi magát, mint az akkori magyar irodalom világában. Minden ilyen vonatkozású eseményről tud és mindegyikhez van észrevétele. Ír Keleti Artúrról, aki a legszebb magyar könyveket adja ki, — Molnár Jenő: „Ima 1916-ban” c. verseskötetéről megemlékezve, a szerzőt annyival is különb költőnek tartja Kozma Andornál, az aranyhajú kobzosnál, mert érző, haladó ember, nem háborús hadakozó, de siratója a vérontásnak... És panaszolja, hogy a kis jelentőségű és túlharangozott Jászay Horváth Elemér könyvével nagy zajt ütnek, az öreg Murai bácsi a Pesti Hírlapnál két sorral bővebben foglalkozik vele, mint Somlyó Zoltánnal és ez nem válik dicséretére az ún. fővárosi sajtó-kritikának.

A társadalmi problémák vonalán, „Új birtokpolitika” c. tanulmányában — Zselénszki Róbert főrendiházi tagnak, a Darányi-féle, amúgyis drákói mezőgazdasági cselédtörvény szigorítását és a nagybirtokosok adójának leszállítását követelő felszólalására — kimondja: „Ellenkezőleg, itt az ideje, hogy Magyarország végre a radikális földbirtok politika területére lépjen...” Foglalkozik Hegedüs Lóránt: A magyarság jövője c. könyvével és kérdezi, hogy a hazánkban élő nemzetiségiak jövője nem fontos-e? Végül Prohászka Ottokár

hasonló tárgyú munkájára megjegyzi, hogy komoly gazdasági problémákat nem lehet valláserkölcsi alapon megoldani, és naív dolog az intellektualizmus túlhajtásairól beszélni Magyarországon, ahol a Festetic-féle birtokon disznó-ólakban vannak a béreslakások, szemben az emeletes, palotaszzerű lóistállók-kal... Így nyilatkozik 1916 júniusában, a világháború derekán.

Babits Mihály akkor megjelent új verseskötetének kiadása alkalmából – többek között – ezeket írja: „Nálunk bélyeges minden tehetség és béklyós minden szép, szabad, egyéni külön élet... Gögösek vagyunk turáni eredetünkre és közben klerikális heccbáróktól végleg el hagyjuk törni a kalapács nyelét. – Ha majd tauglich lesz minden untauglich és untauglich lesz minden tauglich és kínjukban a jobb középosztályig, az emberek a falat fogják éhségükben lerágni, ha majd már minden magyar táblabíró talpáról lekopik a magakészítette facipő – *ha majd béke lesz megint, még* más mondanivalónk is akadni fog ezekről a dolgokról...”

Ilyen írásai mellett sajnos névjelzés nélkül közölt riportjai kötik le idejét. És közben már novellás- és verseskötet kiadására is gondol. Újvidéken, 1918. elején megjelent „Szív és száj” című egyetlen verseskötetének címadó verse 1917. január 14-én már kész. Befejező sorai:

„Én mégis megnyitom ma fájó szájamat,
szívemnek húrjai most mélyen szóljatok,
csendülj rím, ritmus és szálljatok dalok,
szép kedvesemhez, ki távol andalog,
s kiért szívem dobogja az örök vágyakat.”

Líra és harc tüzeben emésztődik. 1917 kora őszén utazik Újvidékre. Itt ismerkedik meg hűséges asszonyával, Borbíró Etelkával, innen viszi 1918 februárjában Sopronba. Emlékezetes az Újvidéki Hírlapban 1917 karácsonyán megjelent vezércikke, amelyben kelet felé, a szovjetoroszországi eseményekre irányítja a figyelmet.

Sopronban már vége a lírai korszaknak. Akkor már a forradalmár arculata és magatartása válik egyre élesebbé. Nem írt verseket többé, csak egyetlen forradalmi versét, életében az utolsót, 1919. május elsején.

Tudatosan készült a várható eseményekre. Annál is inkább, mert tisztában volt vele, hogy itt, a nyugati határszélen, a soproni szandzsák területén – ahogy ő nevezte –, igen kemény harcok fognak kifejlődni. Addig is igyekezett az erőviszonyokat, a cselekvésre felhasználható energiákat, a legmegbízhatóbb elvtársakat megismerni, hogy az elkövetkező döntő pillanatban proletár-testvéreivel készen álljanak.

1918 májusában, amikor a pécsi katonai helyőrség lázadásáról hírt kapott, rögtön odautazott. Mi szerepe lehetett annál, nem tudom. Azután, hogy 1917 karácsonyán, Újvidéken meglátogattuk, és több mint két év után viszontláthattuk egymást, már gyakrabban találkoztunk. 1918 május vége felé jártam én

is — életemben először — Sopronban, s ezt követőleg újra, közvetlenül a háború végét és a monarchia összeomlását megelőző napokban.

Időközben is gyakran járt Pesten, utazásainak célját nem közölte velem. Azonban feltűnt nekem, hogy már nem a New Yorkot, hanem az akkori And-

rassy út és Szív utca sarkán lévő Fészek kávéházat kereste fel. Ma már bizonyosra veszem, hogy a forradalmi szocialisták csoportjával volt kapcsolata. Erről még majd később is beszélek.

1918. szeptember 8-án, a Sopron vármegyében riportja jelent meg a kőhidai fegyházban tett látogatásáról. Ismert modorában írja le az ott folyó életet és annak hiányait, majd így fejezi be: „Egy szélesvállú szökött honvédet megkérdezünk, hogy miért került ide? — Halál miatt, kérem — válaszolja csöndesen. Ezt úgy kell érteni, hogy idehaza, szökése alatt gyilkolt a honvéd...”

Későbbi visszaemlékezésében elmondja, hogy a történelmi fordulót megelőző hetekben, ki-kijártak barátaival a löverek mögé, a földre vetették magu-

kat, és fülüket a földre szorítva figyelték, jön-e már a megváltó, a mámoros forradalom...

1918. október 31-én Budapest munkássága a baloldali szociáldemokraták és forradalmi szocialisták irányításával általános sztrájkot kezdett, és a frontok-

Entzbruder Dezső

ról hazaözönlő forradalmi érzésű katonák fegyveres részvételével megdöntötte Magyarországon a régi rend évszázados, gyűlölt uralmát!

Az őszirózsás polgári forradalom hírére, Sopronban is megalakult a Nemzeti Tanács és a Munkástanács.

Bors Lászlót mindkét tanácsba beválasztották. Nincsen megelegedve, látja a késleltető, a lényeget elkerülni akaró igyekezetet, a sok köntörfalazást fontos kérdésekben és főleg azt, hogy csak igen csekély számban vannak képviselve a legjobb elvtársak.

Entzbruder Dezsőt, a Szovjetországból hazajött volt hadifogoly tisztet már régebben ismerte és tudta róla, hogy szívvel-lélekkel bolsevik, és odakünn a magyar vörös gárdisták között harcolt. Tudta, hogy katonái rajongásig szeretik emberségéért és önzetlenségéért. A leghűségesebb barátságot kötötték és tudták megőrizni életük utolsó pillanatáig.

Mélységes emberhitük, eszmei meggyőződésüknek tisztasága, kemény helytállásuk az osztályellenséggel vívott súlyos küzdelemben forradalmi cselekvéseiknek lendítő erejeként hatott.

Igaz forradalmár lényüknek és nagyszerű művész-egyéniségüknek oly sok közös vonása fűzte őket egymáshoz, és ezt a valóban testvéri összefogást, mint örökszép példát kell a magyar munkásmozgalomban az utókor számára feljegyezni.

A kommunisták soproni csoportjának megszervezésében és irányításában élen jártak még hónapokkal a proletárhatalom átvétele előtt.

Bors László már 1918 november első napjaiban követelte a Katonatanács megalakítását, és az — a polgári radikálisok és a jobboldali szociáldemokraták heves ellenzése dacára is — létrejött. Entzbruder Dezsőt, a vasútbiztosító vörös katonák főbizalmiját beválasztották, és a soproni helyőrség 80–90 százalékát ő szervezte be a mozgalomba.

A soproni Nemzeti Tanács 1918. december 6-i ülésén Bors László éles szavakban leplezte le a volt aktív tisztek és a klerikális reakciók aknamunkáját és az ellene fordított, demokratikus színezetűnek szánt, valójában demagóg vita után kijelentette: „Miután a vidéki nemzeti tanácsoknak tulajdonképpen sem szankciójuk, sem végrehajtó hatalmuk nincsen — így, igenis, az ő kötelességük, a »salus rei publicae« elvére örködni és minden gyanús ellenforradalmi törekvést csírájában elfojtani.” Már ekkor gondolt arra, hogy kommunista lapot indít és e szándékát be is jelentette a Kommunisták Magyarországi Pártjának, Budapestre.

Akkori Ikvahíd 2. sz. lakásán jöttek össze a legmegbízhatóbb elvtársak, főleg soproni nyomdászok és katonák. 1918 december elején — emlékszem, hogy Pesten járt akkor, és innen vitte magával a párt kiadványait — a soproni rendőrség az utcán különféle röpiratokat talált, forradalmi szocialisták aláírással. Entzbruder Dezsővel együtt szervezték meg az első kommunista nagygyűlést Sopronban.

Felesleges ismételnem mindazt, amiről a Soproni Szemle 1955. évi első ketős számában már írtam, de szeretném kiegészíteni néhány olyan ténnyel, amelyek még inkább rávilágítanak akkor még igen kockázatos forradalmi tevékenységére és mindvégig következetes kommunista magatartására.

A soproni Munkástanács című lapban, melynek akkor még munkatársa, és 1919. február 23-tól főszerkesztője, 1919. január 5-én ezeket írja:

„... Vigyázzatok, nehogy a körénk merevülő renyhe polgári tömegeknek sikerüljön a megkezdődött forradalmat a *mai állapotában stabilizálni*... mi dolgozunk a mi forradalmunkért és azért, hogy mielőbb elérjük a mi gyönyörű emberi társadalmunkat... ne engedjük lobogó vörös zászlónkról letörölni a mi két szent jelszónkat: Nemzetköziség és kérlelhetetlen harc az osztálykülönbségek megszüntetéséért...”

1919. február 14-én jelent meg kommunista heti lapja, a Soproni Tükör. Első számában a soproni kommunistákról ír és Kellner Sándor elvtársról meglehetősen közvetlen sorokat.

A Tükör 1919. március 5-i számában *Kun Béla* elvtárs és a magyar kommunista vezetők őrizetbe vétele és brutális bántalmazása ellen tiltakozott.

Munkások! Katonák! Polgárok! Elvtársak!

1918. november 10-én az oroszországi munkás, katona és paraszttanácsok I. Gaponi végrehajtóbizottsága megbízásából Swerdloff elvtárs népbiztos Moszkvából a magyar forradalmi kormányhoz 10313/11110. szám alatt egy nyolczszáz azavas szikratáviratot küldött a felszabadult népek részére.

A táviratban üdvözlö a magyar forradalmi kormányt és világtársaság megalakítására szólítja fel. Figyelmerteti egyttal a felszabadult népeket, hogy a forradalminak mutakozó burzsoázia által ne engedjék magukat félrevezetni, mert a forradalom csak akkor mondható eredményesnek, ha a dolgozó nép uralmával végződik.

Ezt a népnek küldött üzenetet a titkos diplomáciát eltörő „népkormány” előttünk mindmáig elhallgatta. Követeljük, hogy hozzák azt azonnal, szószerinti szövegében nyilvánosságra!

Legyen vége a titokzatos mesterkedésnek!
Sorsukat magunk akarjuk intézni!

Szocialista köztársaságot akarunk!

A FORRADALMI SZOCIALISTÁK.

1919. novemberében Sopronban talált kommunista röpcédula

A soproni színházban, a szocialista matinén — az Éjjeli menedékhely bemutatása előtt — Gorkijról tartott ismertetést és így fejezte be:

„Lázadni — kiáltja Gorkij, a proletár. És ez a kiáltás zúg és harsog végig a legerősebben az egész óriási Russzián, Szibéria hóhegyeitől, a fehérorosz

Ebben a házban szervezte Bors László a soproni kommunistákat (Ikvahíd 2.)

sztyeppékig és a Don partján, ahol nagy bivalyok jönnek a fekete éjszakában és pásztorok túlkölnék a rezgő csillagos ég alatt és a lázító Ige szívből szalagként a szívekig szalad és össze fúzi az összes szíveket egy vörös szalagra, melyek dobognak... Évekig, évtizedeken át érik a Gorkij vetése. Minden történhetik, csak egy bizonyos: a társadalmi forradalom nem maradhat el. Végül mégis csak a szocialista világrend fog megszületni!...”

A soproni proletárok egyre fénylőbb reménnyel várják az új hajnal érkezését...

1919. március 21-én teljesült a remény, új ország született: Tanácsmagyarország.

Kellner Sándor elvtársat — a forradalmi kormányzótanács teljhatalmú megbízottját — Bors László vitte Sopronba. Tudta, hogy határozott, energikus forradalmárra van szükség, aki a direktórium élén a város és vármegye ügyeit önzetlenül, mindig a dolgozók érdekében fogja intézni. És tudta azt is, hogy a soproni proletárok olyan testvérüket fogják megismerni és megszeretni benne, akiben nem csalódnak, aki az igaz kommunista tudásával és hűségével viszi harcba őket.

A felejthetetlen magyar 1919, a dicsőséges Magyar Tanácsköztársaság ese-

Kellner Sándor

ményeivel és soproni vonatkozásaival foglalkozni nem ennek a tanulmánynak feladata.

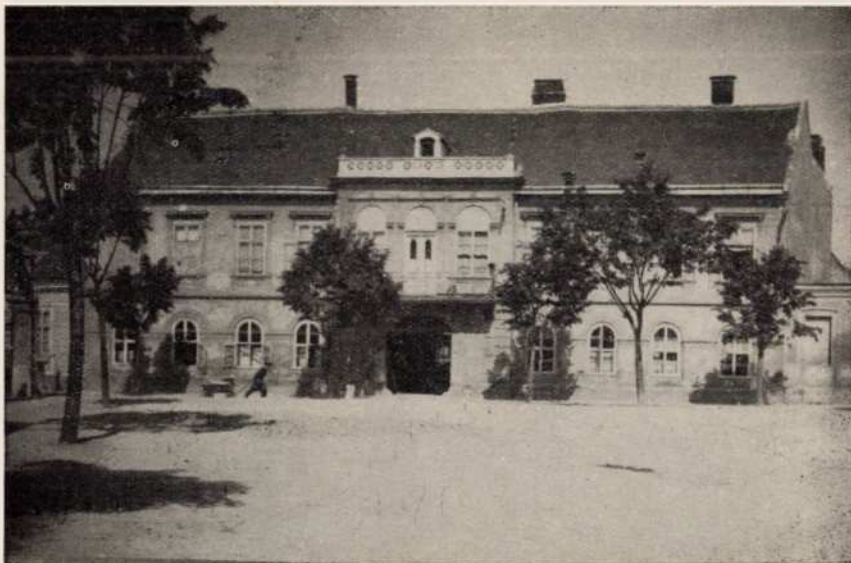
Bors László a direktórium tagjaként a sajtó- és propaganda-ügyek vitelére kapott megbízást. Azonkívül a soproni forradalmi törvényszék egyik vádbiztosá lett. A soproni proletárok — ismerve szerepét a 19-es forradalom előkészítésében — a Tanácsok országos kongresszusára küldöttnek választották meg.

Entzbruder Dezső direktóriumi tag, a város és a megye teljhatalmú katonai

biztosa beosztottjai iránt mindig szeretettel és bajtársi együttérzéssel, az ellenforradalom leverésében kemény helytállással, éberem örködött a tanács hatalom rendjének és szilárdan tartásának érdekében.

Mind a ketten – Lenin elvtárs üzenetéhez híven – teljesítették kötelességeiket. Felejthetetlen hősei voltak az első magyar kommúnnek és úttörői mai népi demokratikus rendünknek.

A soproni dokumentációs anyagból még kiemelni akarom kettőjük 1919. május elsején leírt örökszép szavait, üzenetüket a ma kommunistái számára is:

Bors László utolsó soproni lakása (Kőfaragó tér 3.)

„Kavarjátok a katlant, a tömegek forró szívének
katlanát, az egekig csapó lánggal!
Ha kell, legyen vérünk a drága, tisztító fürdő,
hogy teremthessünk új magyar és emberi világot.
Szemeteket Keletre vessétek, honnét jön a fény,
félúton meg ne álljatok, testvérek...”

Bors László verséből.

Proletárkatonák!

Virágfakadás köszönt benneteket ma, amikor lángoló arccal, piros zászló erdők között, fegyverrel a vállaitokon, végig járjátok Sopron utcáit. Lépteitek alatt megdobban a föld. Az emberek már messziről hallják, hogy jön a vörös gárda.

Katonatestvérek! Becsülettel hordozzátok fegyvereiteket!

Fegyelmetlenség, gyávaság, árulás ne szennyezze be azt soha...

Entzbruder Dezső: Külön parancsából.

Bors László írta még egy nappal korábban a soproni Vörös Újságban: „A vér, a láng és a végső szabadság hajnalának vörös izzása ömlik el május elseje felett, ebben az évben vívja meg a magyar proletariátus legnagyobb, de egyben legsúlyosabb küzdelmét...”

A Tanácsköztársaságot, mely fennállásának rövid ideje dacára oly sok dicső győzelmet és nagyszerű eredményt ért el népünk javára, végül is az imperialista beavatkozás és túlerő térdre kényszerítette.

Sopron	
földműves-, katona- és munkás- tanács jelöltjeinek névsora.	
1. Bella János	41. Lichtl Henrik
2. Breiner Irén	42. Mahr Ferenc
3. Bummer Károly	43. Mayer Ferenc
4. Bothár Márta	44. Mészáros Béla
5. Bors László	45. Mészáros Gyula
6. Buchwald Ernő	46. Missuray Ágoston
7. Berczeller Adolf	47. Nagy Antal
8. Eklér Károly	48. Nagy István
9. Eidler Nándor	49. Nitsinger Vilma
10. Entzbruder Dezső	50. Német Károly
11. Farkas Gyula	51. Patzer Károly
12. Farkas Jenő	52. Pfandler Keresztély
13. Fehér Lajos	53. Práimann Henrik
14. Fellner Rezső	54. Polán József
15. Fekete Károly	55. Pomper Mihály
16. Ferenczi János	56. Rácz Manó
17. Filácz Pál	57. Ribarits Józsefné
18. Fürész Gyula	58. Ritter János
19. Fischei László	59. Róser Antal
20. Füesök Mátyás	60. Skarba Kálmán
21. Garudics Lajos	61. Skarba Lajos
22. Gerencsér Márton	62. Stóla Kati
23. Grossmann Ignác	63. Schaffer Antal
24. Geracek Antal	64. Soós József
25. Gösy Géza	65. Szalay Péter
26. Hamar János	66. Szekeres Márton
27. Hoffmann Vilmos jr., ügyvéd	67. Solvássy Gyula dr
28. Horváth Ödön	68. Schambauer Ignác
29. Homulják Károly	69. Schlesinger Gusztáv
30. Horváth Kálmán	70. Schwarz Sándor dr
31. Juluska J	71. Taschner Károly
32. Jóna Imre	72. Teffer Rezső
33. Kalmár Pál	73. Tóth Gyula
34. Kaanitsér József	74. Török Mihály
35. Kastner Károly	75. Wellesz Jenő
36. Knapp Gábor	76. Winkler József
37. Kirnbauer Ferenc	77. Winkler Vilma
38. Konjecz István	78. Wurditsch Antal
39. Kiss Kálmán	79. Zúgn Tófer
40. Ley Péter	80. Zsigmond Lajos.

Bors László, Entzbruder Dezső és Salzberger Sándor, hűséges barátjuk – az emlékezetes szörnyű nyaréjszakán – messzi útra indult, a határ felé...

Szürke virradatkor jutottak el. Savanyúkútig és rövid pihenő után a wienerneustadti vasút vonalán Waldheimig. Az erdőszélen lesben álló határcsendőrök kuvaszai vad dühvel rohantak rájuk, akár a közvetlen előttük járt Szamuely Tibor elvtársra...

Entzbruder Dezsőt rögtön a szombathelyi törvényszékre vitték, Bors Lászlót és Salzberger Sándort, a fiatal jánosházi gyógyszerészt, előbb a soproni volt

48-as laktanyába, s onnan másnap hajnalban kísérték át ugyancsak Szombathelyre.

1919. augusztus 22-én — amikor már az ottani tüzérségi laktanyában voltak — a feldbachi különítmény tisztjei jöttek értük és Sopronba való elszállításuk ürügyén elhurcolták őket, és a közeli Tücsökmajornál vadállatias kegyetlenséggel mindhármukat halálra kínozták...

Az ellenforradalom pontosan tudta, hogy kikkel kell a kommunisták legjobbjai közül először leszámolnia...

A szombathelyi temető, ahol hamvaik pihennek, s ahol Bors Lászlónak, a Tanácsköztársaság egyetlen költő-mártírjának sírja máig is jeltelen, elgyötört testüknek talán nem végső nyugvóhelye...

Kellner Sándornak Sopronban már szobrot állított a kegyelet. Bors László és Entzbruder Dezső alakját elhelyezni a szobor oldalán kétfelől még ma sem késő. Erre van kivitelezési lehetőség, a költségről pedig társadalmi úton bizonyosan szívesen gondoskodni fognak a soproni dolgozók, hogy hálájukat ilyen módon is kifejezzék.

Mindhárman az 1919-es soproni kommün kiemelkedő alakjai, az eszme hűségesei és az akkori mozgalom igaz vezetői voltak!

És ne felejtsük el az általuk oly forrón szeretett családtagjaikról sem, akiket mártírjaink halála után — a bánaton kívül — annyi megaláztatás, üldöztetés, rágalom és sérelem ért.

Szeretet és megbecsülés illesse az akkori súlyos harcokban részt vett veterán elvtársainkat is, akik közül, sajnos, ma már oly kevesen élnek.

Úttörőink, felejthetetlen mártírjaink életét, tevékenységét, forradalmi helyzetét, elvhűségét és osztályhűségét pedig hozzuk minél közelebb, tündöklő példaként felnövő magyar ifjúságunkhoz, hogy erőt, tanulságot merítsenek abból épülő szocializmusunk munkájához!

Bors András

M

ájus 1-én ð. u. 2 órakor a munkásság

ZENEKISÉRETTTEL

felvonulást tart. Gyülekezés csak
a Városházi téren. Munkások!
Munkásnők! Sokan legyünk!

Am

1. M

ai, nachmittag 2 Uhr Umzug der
gesamten Arbeiterschaft mit
MUSIKBEGLEITUNG!

Sammelplatz vor dem Rat-
hause! **KOMMET ALLE!**

A bécsi és soproni ellenforradalom kapcsolatai 1919-ben

(II. rész)

1919 tavaszán a bécsi magyar ellenforradalmi reakció különleges szerepet szánt terveiben Sopronnak. Restaurációs szándékainak alapja és feltétele — a magyar terület volt. Innen akarták — birtokon belül — elindítani támadásukat a Magyar Tanácsköztársaság ellen, s innen remélték, eredményekkel érvelve, elérni az első világháborúban győztes antant hatalmak hivatalos elismerését. A bécsi magyar ellenforradalmár emigráció politikai szerve s irányítója, a bécsi magyar ellenforradalmi komité azt tervezte, hogy a földrajzi adottságainál fogva annyira alkalmas Sopront rajtaütésszerűen elfoglalja, ott megalakítja az ellenforradalmi kormányt, meghirdeti a programját, s innen indítja el támadását a magyar proletárhatalom ellen.

Ennek a tervnek, — amely a bécsi magyar ellenforradalmi reakció főhadiszállásán: a bécsi Schönborn-palotában látott napvilágot — volt egy-egy láncszeme — közvetve vagy közvetlenül — a határmenti rémhír-hadjárat, a füles, malomházi, margitbányai s a többi helyi jellegű lázongás, a Sopron környéki falvak pattanásig feszült és nyugtalan légköre, valamennyi 1919 tavaszán ki-robbant helyi jellegű lázongás, majd a céltudatos szervezkedéssel és bujtogatással porhanyósra puhított talajon az ellenforradalmi lázadás, az ellenforradalmár tisztek brucki fegyveres támadása a Magyar Tanácsköztársaság ellen, a határon belül pedig a csornai, kapuvári, nagycenki ellenforradalmi felkelés s legvégül a kópházi csata.

Összerakosgatva, mint apró mozaikdarabkákat egymásmellé illesztve 1919 áprilisának, májusának és júniusának eseményeit, kibontakozik a bécsi magyar reakció nagy terve: Sopron gyűrűbe szorítása, a belső ellenforradalom tudatos megszervezése az Und—Lövvő—Sopronkövesd—Nagycenk—Fertőboz vonalon, majd a céltudatos szervezkedés után a kétirányú támadás Sopron ellen. Kétirányú támadás: az egyik osztrák területről a Bruck—Királyhida vonalon, s ezt az emigrációban élő fehér tisztek hajtánák végre, a másik a belső ellenforradalom, a csornai, kapuvári, nagycenki s környékbeli felkelés. Mindkét támadás egyidőben robbanna ki, egymást támogatná.

Hogy hogyan indult el a terv, hogyan szervezték, milyen aprólékos gondal kovácsolták össze a reakciós erőket, arról írtunk már a Soproni Szemlében, e tanulmány első részében.¹ Szóltunk a bécsi magyar ellenforradalmi emigráció szervezkedéséről, életéről, az intrikákról és egymásközi vetélkedésekről, az ellenforradalom „anyagi fedezetének” megszerzéséről, a Bankgasse-i rablásról, a Sopron környéki lázongásokról, a soproni tüntetésről s a terv első katonai akciójáról, a brucki fegyveres puccsról.

Most a többiről lesz szó...

I.

A bécsi magyar ellenforradalmi komité soproni terve eredetileg a kétirányú támadást készítette elő. Az ellenforradalom kirobbantását pedig május elejére tűzte ki. A komité ügynökeinek és határon belüli híveinek bizakodó jelentései nyomán, nem akart már tovább várni s elhatározta, hogy elindítja a támadást.

1. Soproni Szemle: X. évf. 2. sz.

Futárai ezekben a napokban – újból és újból – végigjárták a határmentét, felkeresték a reakció vezetőit, részletesen és aprólékosan kioktatták őket a teendőkre, Bécsben pedig megszervezték a fehér tiszteket.

Az általános felkelésre a bécsi ellenforradalmi komité adja meg a jelet – hangzott az utasítás. A tervek szerint a komité május 6-án délután repülőgépet indít el Bécsből Magyarországra. A gép nemzetiszínű zászlóval elrepült volna Bruck, Magyaróvár, Csorna, Győr, Kapuvár és Sopron felett. Ez volt a jel. A komité repülőgépének jeladó körrepülése után, aznap éjjel 12 órakor a fehér tisztek megindítják támadásukat Királyhida ellen, Sopron környékén pedig kirobbant volna az ellenforradalom.²

A terv végrehajtásába azonban néhány hiba csúszott...

Elkezdődött a baj azzal, hogy a csornai reakció bizonytalankodása, a biztosra vett hívek közömbössége, a cselekvés előtt megrettenő csornaiak huzavonájára megakasztotta a belső ellenforradalom kirobbanását ekkor, május elején. A csornaiak kezdeményezését leső környék csendben maradt, mert a csornaiak is csendesek voltak. Mi volt az oka a csornaiak megtorpanásának?

A bécsi ellenforradalmi komité tervei szerint a felkelést elindító csornai ellenforradalom katonai irányítói a magyaróvári 13. honvédgyalozezred tisztjei lettek volna.³ A magyaróvári honvédgyalozezred feladata ebben az időben az őrszolgálat volt az északi demarkációs vonalon. Egységei részben Magyaróvárrott, részben a környékbeli falvakban állomásoztak, Ligetfalun, Hédervárrott, Rónafőn, Püskin, Novák-pusztán, Lipóton, Halásziban stb. Az ezred parancsnoka Leölkes Sándor ezredes volt, aki – az ellenforradalmi mozgalom legcélratoróbb irányítójával, Bánó Kálmán őrnaggyal együtt – következetesen királyhű és ellenforradalmi beállítottságú; az ezred tisztikarának jelentős részét is az ellenforradalom szolgálatába állította. A forradalom elől menekülő reakció bizton számíthatott a magyaróvári honvédgyalozezred fehér tisztjeire. A határ mentén őrszolgálatot teljesítő tisztek nagyon sok arisztokratát vagy ellenforradalmárt segítettek át a határon, így a lipóti Duna-szakaszon Bethlen grófnőt a gyermekeivel, Apponyi Antal grófot, Majláth grófot s másokat, minden egyes esetben Leölkes ezredes, vagy Bánó őrnagy parancsára. Nemcsak a meneküléseket segítette, de bújtatta is az ellenforradalmárokat. A Novák-pusztán állomásozó Grüneberg-féle lovaskarhatalmi szakaszban 10–15 ellenforradalmár tisztet bújtatott, köztük gróf Hallert, báró Vayt, gróf Esterházyt, akik a lovaskarhatalmi osztag tisztjei közé tartoztak, szolgálatot is teljesítettek, de hivatalosan az ezrednél bejelentve nem voltak, fizetést sem kaptak. Ezekben a napokban az ezredben és Magyaróvárrott nyíltan beszéltek, hogy a lovaskarhatalmi osztag menhelye „a királypárti mágnásoknak”.⁴ Az ezred szoros kapcsolatot tartott az ellenforradalom bécsi képviselőivel, s gyakran küldte el Bécsbe megbízottjait, hogy átvegyék a komité utasításait. Tárgyalásokat folytattak gróf Esterházy Károllyal, gróf Esterházy Mihállyal, Szmrecsányi Györggyel, az antant hatalmak bécsi katonai megbízottjaival, valamint a Renngasse-ban székelő bécsi magyar ellenforradalmi komitéval. A tárgyalások során leginkább azt a lehetőséget latolgatták, hogy a magyaróvári honvédgyalozezred felhasználásával miként lehetne egy ellenforradalmi hadsereget megszervezni, amellyel megindíthatnák a támadást a Tanácsköztársaság ellen. Egy szemtanú visszaemlékezése szerint Grüneberg főhadnagy, a magyaróvári összeesküvő tisztek megbízottja egy alkalommal „Bécsben az Esterházyak révén

2. Dr. Nagy Károly: A csornai ellenforradalom. 1924. Zalaegerszeg: 21. old.

3. Dr. Nagy Károly i. m.: 23. old.

4. Magyar Munkásmozgalmi Intézet Archivuma: 22. 508. A. II. 11/65.

tárgyalt egy Bay nevű földbirtokossal, akivel arra vonatkozóan próbáltak megállapodásra jutni, mi módon lehetne egy olyan hadsereget szervezni, amivel az akkori kormányt, Budapest ellen vezetendő hadműveletek megkezdésével el lehetne fogni. Bay említette, hogy Esterházyékkal, Windischgrätz herceggel és Frigyes főherceggel történt megbeszélés után egyelőre hat-nyolc millió koronát erre a célra össze lehetne hozni. Bay és Grüneberg megállapodtak abban, hogy Bay elutazik Frigyes főherceghez, aki abban az időben Baden-Badenben tartózkodott, a megbeszélés után Magyaróvárra jön és Frigyes főherceg fiával összeköttetést keres a 13. gyalogezred tisztjeivel...⁵

Ebből a hadseregszervezésből nem lett semmi. A magyaróvári ellenforradalmár tisztek a bécsi ellenforradalmi komité április 12-i megalakulása után egyre határozottabban a komité utasításai szerint szervezkedtek, s így kapcsolódtak be nagy szerepet vállalva a komité „soproni tervének” végrehajtásába. Bánó Kálmán őrnagy a belső ellenforradalmi felkelés céljaira jelentős mennyiségű fegyvert és lőszert rejtegetett. A magyaróvári tiszt pavilon egyik eldugott raktárában harminc-negyven gépfegyvert, nagy mennyiségű gyalogsági fegyvert és lőszert dugdosott, amelynek egy részét a csornai ellenforradalmároknak szánta.⁶ Ugyancsak ő vállalta el a magyaróvári ellenforradalmár tisztek nevében a csornai lázadás katonai irányítását, a bécsi ellenforradalmi komité megbízottjával, Arndt János századossal együtt. Bánó őrnagy azonban április végén néhány társával Bécsbe szökött, félve a leleplezéstől. Továbbra is tartotta azonban a kapcsolatot a magyaróvári tisztekkel, s habár Bécsből, de ezután is ő volt az irányítója a magyaróvári tiszt összeesküvésnek. A magyaróvári tisztek május 3-án ki akarták robbantani az ellenforradalmi puccsot, de a Tanácsköztársaságilletékes szervei idejében leleplezték a magyaróvári ellenforradalmár tisztek összeesküvését és felszámolták, mielőtt még kirobbanhatott volna. Leölkes ezredest és mintegy 25 ellenforradalmár tisztet őrizetbe vettek, a tisztek egy másik része pedig átszökött Ausztriába. A magyaróvári tiszt összeesküvés felgöngyölítése súlyos csapás volt a bécsi ellenforradalmi komité soproni tervére. Gyengítette a határon belüli reakció pozícióit, megfosztva a csornai ellenforradalmárokat legerősebb fegyveres szövetségesüktől, a fegyverektől, a lőszerektől, a katonai irányítóktól, megakadályozta, hogy a csornai ellenforradalmi felkelés a brucki puccsal egyidőben — ahogyan azt a komité tervezte — kirobbanjon. Így történt aztán, hogy bár a brucki fehér tiszt támadás a csornai ellenforradalom megsegítésének címen indult el, valójában nem volt — legalábbis ekkor — semmiféle ellenforradalom Csornán, s így maradt elszigetelt és kudarcra ítélt akció a brucki fehér tiszt támadás.

A csornaiak megtorpanásának ez volt a legfőbb oka. A magyaróvári tiszt összeesküvés leleplezése és felgöngyölítése elvette a kedvüket a felkelés kirobbantásától, elvesztve szövetségesüket, nem mertek nyílt ellenforradalmi lázadásra vállalkozni. Közben megérkezett Csornára a brucki fegyveres támadás kudarcának a híre is. A csornai ellenforradalmárok, a dr. Östör Lajos ügyvédi irodájában rendezett megbeszélésen elhatározták, hogy a felkelést későbbi időpontra halasztják el, s ennek érdekében tovább folytatják szervezkedésüket.

A május elejére tervezett általános felkelés tehát elmaradt.

A bécsi ellenforradalmi komité a soproni tervből mindeddig csak a brucki kudarcot, a magyaróvári összeesküvés leleplezését, a megrettent határon belüli reakció visszahúzóódását könyvelhette el...

5. Magyar Munkásmozgalmi Intézet Archivuma: 22. 508. A. II. 11/65.

6. Magyar Munkásmozgalmi Intézet Archivuma: 22. 508. A. II. 11/65.

II.

A májusi sorozatos kudarcok nem vették el azonban a kedvét a bécsi magyar ellenforradalmi komiténak a további, újabb reakciós kísérletektől. A komité, belső egyensúlyát a kudarcok okozta belvillongásoktól valamennyire megvédeve s helyrehozva, folytatta reakciós tevékenységét a határ mentén és nem adta fel soproni tervét. Pusztán módosította. Lemondott az Ausztriából indítandó fehér tiszti támadásról, kizárólag a belső reakciós erőkre támaszkodva akarta soproni tervét megvalósítani.

A cselekvésre készítő indokok továbbra is fennálltak. Megvolt a rivalizálás a szegedi ellenforradalmi kormányral, meg akarták szerezni az antant elismerését, és szerették volna megsűrgetni az egész restaurációs folyamatot.

A májusi kudarcosorozat után lábra kapva a bécsi magyar ellenforradalmi komité ismét harcra vetette erőit, hogy most már kizárólag a belső reakciós erőkkel megkísérelje soproni tervét nyélbe ütni. Ügynökei és futárai ismét keresztül-kasul járták a határ mentét. A csüggedő hívekbe új erőt öntöttek, tájékoztatták őket a komité módosított tervéről és teljes erővel dolgoztak a belső ellenforradalmi lázadás előkészítésén. Ezekben a napokban valósággal ellepték a Sopronnal szomszédos osztrák határ mentét, és onnan irányították a belső ellenforradalmat. Böhm Vilmos nyíltan megírja a könyvében, hogy a dunántúli ellenforradalmat „az ausztriai határvárosokban tartózkodó ellenforradalmár tisztek és más emigránsok szították...”⁷

Hoós István, 1919-es vörös katona, a soproni munkásmozgalom régi harcosa visszaemlékezéseiben megírja, hogy az ellenforradalom könnyen szervezhető Ausztriában, hiszen „már akkor is a jobboldali szociáldemokraták kemény vára volt”. Elmondja azt is, hogy „nem is rosszul szötte terveit az ellenforradalmi banda, mert Felsőpulyától kezdve Und–Füles–Csepreg–Bő–Kecöl–Bágyogszovát–Csornától a Fertőig egy bekerítő, átkaroló tervet készített... Közvetlen céljuk a megye lekapcsolása volt...”

Egy másik visszaemlékezés pedig elmondja, hogy „a kizsákmányoló fölfelé mindenki rokonszenvesen fogadta az ellenforradalomról mindúntalan felmerülő híreket... Türk nyugalmazott huszárszázados, aki ezidőtájt sopronhorpácsi rokonainál tartózkodott, csöndben kezeibe vette a szervezkedés szálát és várt a kedvező alkalomra...”⁸

Június elején a komité elérkezettnek látta az időt az újabb ellenforradalmi kísérletre, a belső ellenforradalmi lázadás kirobbantására. Június elején! Tudatosan ebben az időpontban, mert ekkor vívta legsúlyosabb élet-halálharcát a magyar proletariátus a Magyar Tanácsköztársaságra törő román és csehszlovák imperialista hatalmakkal. Akkor látta a bécsi magyar ellenforradalmi komité elérkezettnek az időt a támadásra, amikor a magyar munkások otthagyták az üzemeiket és fegyvert ragadtak, hogy az országot, a proletárhatalmat megvédjék. Az ellenforradalmi reakció ekkor robbantotta ki a határmenti ellenforradalmat, hogy hátbadöfje az ország függetlenségéért, területi épségéért harcoló Tanácsköztársaságot.

Titkos üzenetek surrantak faluról-falura: „Sopronban megbukott már a kommunizmus!” „Bevonultak már a fehér gárdák, velük együtt a külföldi csapatok!” – hirdették. Több községben a reakciós beállítottságú jegyzők ki is doboltatták a rémhíreket és a megfélemlített emberek tehetetlenül túrték, hogy

7. Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben. 1946. II. kiad. Budapest: 151. old.

8. Mohl Adolf: Lövő története. 1930. Győr: 92. old.

– a rágalmak és hazugságok hatása alatt – a bécsi reakció mesterkedései törbecsalják.

Ezekben a napokban az eddig megbújt reakció egyre vadabban, egyre fenyegetőbbben és egyre nyíltabban bújtogatta az ellenforradalomra az embereket. A tömegek azonban még akkor is, amikor nem fordultak mindnyájan határozottan szembe a reakcióval, többségében passzív visszahúzóddással szemlélték próbálkozásait, s néhány félrevezetett ember kivételével nem támogatták szándékait és céljait. Ezért ítélte elszigeteltségre s kudarcra az ellenforradalmi kísérleteket a tömegek passzivitása. Egyedül a nagycenki ellenforradalmi megmozdulás tudott a közelebbi és távolabbi Sopron környéki falvakból mintegy kétezer embert összegyűjteni a soproni támadásra.

A komité szerint június elejére minden készen volt az ellenforradalom kirobantására. Június elején megadták a jelet...

III.

A jel a június első napjaiban kirobant dunántúli vasutassztrájk volt. Június 2-án tört ki a sztrájk és a Sopron környéki falvakban az állomásokra érkező táviratok révén azonnal elterjedt a híre. A falvaknak a reakciós bújtogatástól megmérgezett levegője a sztrájk hírére azonnal kitört.

A dunántúli vasutassztrájkot – amely Szombathelyen, Székesfehérvárott és Sopronban tört ki – a Homonnay Tivadar vezetése alatt álló, keresztény szocialista ellenforradalmárokból szervezett, úgynevezett „tizenötös bizottság” robbantotta ki.⁹ Budapesten a pályaudvarok személyzetének egy része csatlakozott a sztrájkhoz. A Ferencvárosi pályaudvar személyzete azonban határozottan és erélyesen a proletárdiktatúra mellett foglalt állást és elítélte a sztrájkot. A dunántúli vasutassztrájk nem volt egységes mozgalom, szórványos jelenségképpen csak egyes vonalszakaszokra terjedt ki. Néhány nap alatt leszerelték. De ez a néhány napos sztrájk – éppen az ellenforradalmi szervezkedéssel megzavart Dunántúlon – hatással volt a reakciós mozgalmakra, egyértelműen jeladásnak tekintette a reakció a felkelésre, mint ahogyan jel is volt. A Sopron környéki végsőkig felizgatott ellenforradalmárok között szikra volt a vasutassztrájk, amely felrobbantotta a bécsi magyar ellenforradalmi komité által gondosan elhelyezett puskaporos hordót.

Érdekesek Böhm Vilmos visszaemlékezései a dunántúli vasutassztrájkra. Böhmöt senki sem vádolhatja azzal, hogy nagy híve volt a Tanácsköztársaságnak, s ezért figyelemre méltók a megállapításai, mert maga is elismeri visszaemlékezéseiben, hogy bár a vasutassztrájk a bérkövetelések jelszavával indult, tulajdonképpen reakciós tartalmú politikai célokat takart.

„Június 2-án – írja – a győri katonai parancsnokság politikai megbízottja, Rákos Ferenc már jelenti, hogy a Dunántúlon kitört a vasutassztrájk... hullámai Budapestre is átcsaptak... a sztrájk proklamálását gazdasági követelések köpenyébe burkolták. Azonnali fizetésrendezést, az újonnan megállapított fizetések azonnali kiutalását, a sztrájkolókat büntetlenségét követelték, azonfelül biztosítékot akartak arra nézve, hogy a vasutasokat mentsék fel a vörös hadseregbe való bevonulás kötelezettsége alól.”

„A sztrájk hatása alatt, illetve a csapatszállítások késedelmissége miatt, az északi harctéren folyó hadműveletek megakadtak.”

„Landler Jenő népbiztos, akinek nagy érdemei voltak már a békében a

9. Balázs Béla: A klerikális reakció a Horthy-fasizmus támasza. 1953. Bp.: 24. old.

vasutasok szervezése körül és aki a vasutasok között valóban népszerű volt, személyesen igyekezett a vasutassztrájkot leszerelni. De szóba sem akartak vele állni... világos volt, hogy az egész mozgalom politikai jellegű, amelynek célja a diktatúra megbuktatása..."¹⁰

Június 7-én a Budapesti Központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács ünnepi ülést tartott Budapesten a Városi Színházban, amelyen Kun Béla is felszólalt és beszédében megemlékezett a dunántúli ellenforradalmi megmozdulásokról:

„Ellenforradalom benn az országban. A vasutasok sztrájk kísérlete, az ellenforradalom kitörése a Dunántúlon, amely, ha szórványosan is, de már jelentkezik — azt mutatja, hogy nem kerülhetjük ki a forradalom dialektikus folyamatát, a kapitalista osztálynak... az ellenállását, osztályharcát a proletárdiktatúrával szemben.”¹¹

„Ma az ellenforradalommal végezni kétszeres kötelességünk. Ne csak magunkra, itthon maradottakra gondoljunk... hanem azokra is, akik a fronton vannak... Biztosítanunk kell hadseregünk hátát. A Forradalmi Kormányzótanács legutóbbi ülésén a vasutasok között mutatkozó ellenforradalmi mozgalmakkal kapcsolatban, — melyek tipikusan proletárdiktatúraellenes sztrájkmozgalomban nyilvánultak meg — a Forradalmi Kormányzótanács, a Dunántúlra, az ellenforradalom tűzfészkeire, kimondotta a statáriumot... A Dunántúlon... szükség volt a statáriumra.”¹²

A bécsi magyar ellenforradalmi komité kiadta az utasítást, a dunántúli vasutassztrájk megadta a jelet, a határmenti reakció akcióba lépett. A Sopron környéki falvakban egymás után gyulladtak ki a lázongás tüzei, hogy egybe-csapódva Sopront fenyegessék.

Lövőn június 3-án délután Bódy állomásfőnök, Gerencsér vasúti pénztáros és a pályafelügyelő fehér szalagosan vonultak be a községbe, s a Soós vendéglőbe sürgősen gyűlésre hívták össze a község ellenforradalmárait. A gyűlésen Bódy állomásfőnök bemutatta és felolvasta a szombathelyi sztrájkoló vasutasok sürgönyét, amelyben kérték a sztrájk támogatását. A lövői reakció helyesléssel vette tudomásul a sztrájkot és maga is akcióba lépett. Elhatározták, hogy tűzoltókból és fegyverforgató ellenforradalmárokból „tűzörséget” alakítanak Leitner Vilmos tűzoltófőparancsnok vezetése alatt. A hirtelen megéledt és porondra lépett ellenforradalmárok fegyveres alakulata, a „tűzörség” azonnal megkezdte ellenforradalmi tevékenységét és őrizetbe vette a helyi direktórium tagjait, s a proletárdiktatúra mellé állt csendőröket.¹³

„A higgadtabb elemek kívánságára azonban pár óra múlva ismét szabadon bocsátották őket, sőt a csendőröknek fegyvereiket is visszaadták.”¹⁴

Nem voltak biztosak a dolgukban. Az óvatoskodók aggodalmai megijesztették őket.

„Még ugyanaznap estefelé a tűzörség egyik csapata kiment az alsómezőre és itt a »gurundi vashíd« mellett tíz méternyi hosszúságban fölszedte a vasúti síneket s ezek a közeli gabonaföldekbe rejtették.”¹⁵

A lövői ellenforradalom azonban nem ment simán. A község proletárjai ellenálltak, s azzal fenyegették meg az ellenforradalmárokat, hogy felgyújtják a házaikat.

10. Böhm Vilmos i. m.: 282. old.

11. Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. 1958. Budapest: 215. old.

12. Kun Béla i. m.: 222—223. old.

13. Mohl Adolf i. m.: 92. old.

14. Mohl Adolf i. m.: 93. old.

15. Mohl Adolf i. m.: 93. old.

A tűzország járőrei „éjjel is talpon voltak . . . mert a proletárok gyűjtogatással fenyegetőztek . . .”¹⁶

Június 4-én reggel az a rémhír érkezett Nagycenkről Lövőre, hogy Sopronban a „vörös őrség fehérre alakult”. A rémhír hatására a lövői reakció kiadta a jelszót: Vonuljunk fel Sopron ellen!

„A cenki hírről Lövőről hírnökök siettek a szomszédos községekbe s lelkesítették őket, hogy fegyverfogható emberek csatlakozzanak a soproni fehérsereghez. Azonközben Lövőn is folytak a készülődések a soproni fölvonulásra . . .”¹⁷

Június 5-én délelőtt Nagy Kálmán volt bíró dobszóval fegyverbe szólította a község fegyverforgató férjait. A dobszavas mozgósításnak nem volt nagy hatása. A községbeli néhány ellenforradalmáron kívül nem akadt jelentkező. Közben visszaérkeztek a szomszéd községekbe kiküldött hírnökök is és magukkal hozták a jelentkezőket. Lövőről és a környékbeli községekből mindössze nyolcvan ellenforradalmár verődött össze.

„Ez a kis vérmes reményű sereg azután délután kétóra tájban fölvirágozott kocsikon, fehér zászlókkal, nagylelkesen elindult és szépen el is jutott a kópházi fehér frontra, hol a nagycenki és kópházi fehércsapatok Kópházán felül már szemben álltak a soproni vörösökkel. Ám a bizodalmas győzelmi áldomásról álmódózó hangulat itt hamarosan lelohadt . . . A lövőiek azért mégis csatlakoztak és bevonultak a harc vonalba . . .”¹⁸

Alig vonultak el a kópházi frontra igyekvő ellenforradalmárok Lövőről, a vasutasok kedvezőtlen híreket kaptak távirón Szombathelyen keresztül Budapestről. Reményeik megcsappantak, nagyon megijedtek.

„A vasutasok kedvezőtlen híreket vettek Budapestről, ezért a »Gurundnál« fölszedett síneket, felsőbb meghagyásra, ismét lerakták.”¹⁹

Legfőbb ideje volt, mert még aznap délután Szombathely felől megérkezett Lövőre a vörösőrség egyik vasúti szerelvénye, hogy a Szombathelyre érkezett jelentések alapján felderítse a helyzetet. Nem messze az állomástól az otthonmaradt lövői és a hozzájuk csatlakozó völcséji ellenforradalmárok néhány lövést adtak le a vörös őrség szerelvényére. A vörös katonák néhány gépfegyversorozattal pillanatok alatt szétszórták az ellenforradalmárokat és a községben helyreállították a rendet. Később visszatértek Szombathelyre. Délután egy repülőgép is érkezett Szombathelyről felderítésre, az állomás melletti réten le is szállt, majd visszarepült Szombathelyre.

A lövői ellenforradalmi események ezzel véget is értek, mert az otthonmaradt ellenforradalmárok meg sem mertek többé mozdulni.

Amikor pedig a kópházi csata az ellenforradalmárok vereségével véget ért, s a felkelés résztvevői hazafutottak, teljesen szétbomlott a lövői akció. A községbe érkező vörös csapatok letartóztatták az ellenforradalmi mozgalom vezetőit, kik közül többen átszöktek Ausztriába. Közöttük volt Nagy Kálmán, a dobszóval mozgósító bíró és Leitner Vilmos, a fegyveres „tűzország” volt parancsnoka is. A letartóztatottakat június 11-én elszállították Sopronba. Június 13-án azonban valamennyit hazaengedték.

Mohl Adolf győri kanonok Lövő történetével foglalkozó tanulmányában leírja, hogy „a foglyokból kiválogatták a tizenkét legveszedelmesebbet s ezeket . . . Sopronba szállították. Itt az első éjet vagonban töltötték, de másnap ki-

16. Mohl Adolf i. m.: 93. old.

17. Mohl Adolf i. m.: 93. old.

18. Mohl Adolf i. m.: 93. old.

19. Mohl Adolf i. m.: 94. old.

hallgatás után ismét hazabocsátották őket. A vasúton is, Sopronban is embersegesen bántak velük...²⁰

Csornán is kirobbant az ellenforradalmi felkelés. Régen készültek már rá. Májusban már-már kirobbantották, akkor azonban tervük nem sikerült, de a csornaiak azóta is szervezkedtek és most júniusban kitört az ellenforradalmi tűz.

Csornának nagy szerepet szánt a bécsi magyar ellenforradalmi komité. „... a Bankgasse-i rablás után új életre kapott komité megbízottai gyakran járnak szét az országban, lepel alatt; egész Dunántúlra kiterjedő ellenforradalmat igyekeznek a komité megszervezni. A Dunántúlra kiterjedő ellenforradalom egyik góciál Csornát is kiszemelték...²¹

Hogy éppen Csornát szemelte ki a bécsi reakció vezérkara, annak az volt az oka, hogy Csornán és környékén, különösen a közeli Hanságban nagyobb számban bujdokoltak reakciós elemek, földrajzi helyzete pedig kulcsponná tette Győr felé. A soproni terv sikeres végrehajtása után, az ország belseje felé tervezett támadásra hídfőállást jelentett Csorna, a soproni akció idejére pedig védelmet az ország belseje felől az ellenforradalom ellen irányuló akciókkal szemben.

A bécsi magyar ellenforradalmi komité Arndt János tüzérszázadost küldte el Bécsből, hogy szervezze meg a csornai ellenforradalmat.

„Arndt működési körzete kiterjedt Moson megye déli, Sopron megye nyugati és Veszprém megye északi részére... Arndt egyszer itt tűnik fel, máskor amott, hol munkás, hol kereskedő, hol vörös vasmunkásként jelenik meg... s így puhatolja ki a hangulatot, a vörös örök, katonák és vörös intéző szavak számát, elhelyezését, kilétüket, erejüket. Fontos híreket hoz és visz...²²

Csornai szövetségesei közül megalakítja az ellenforradalom vezérkarát, amelynek tagjai Glaser Géza földszigeti nagybérő, Kisfaludy Károly malomigazgató, dr. Östör Lajos ügyvéd, Riha Miklós földbirtokos, Németh Alajos tiszthelyettes, Laffer Lajos vaskereskedő, Németh Gyula farádi földbirtokos, ifj. Akóts Gyula malomtulajdonos és Marton Pál csendőrtiszthelyettes voltak.

A csornai ellenforradalmár összeesküvők Glaser Géza hansági vadászházában tartották megbeszéléseiket. Ebben a vadászházban találtak menedéket különben a rajtakapott és menekülésre kényszerített reakciós elemek is. A csornai összeesküvők — amint azt már a magyaróvári tisztí összeesküvésről szólva jeleztük — kapcsolatot tartottak a magyaróvári ellenforradalmár tisztekkel is. Leölkes ezredes és Bánó őrnagy vállalták, hogy résztvesznek a csornai felkelésben, s a rendelkezésükre álló fegyvermennyiségből háromszáz gyalogsági fegyvert, valamint négy gépfegyvert biztosítanak a csornaiaknak, természetesen a megfelelő lőszerrel együtt.

A májusi kudarc után a csornai reakció folytatta szervezkedését a későbbre halasztott ellenforradalmi megmozdulás érdekében, de már nem mert a megfigyelés alatt álló hansági vadászházban gyülekezni, inkább a csornai vendéglők — a „Korona”, a „Didergő”, a vasúti vendéglő — valamelyik csendesebb sarkába húzódtak, olyan helyen tanácskoztak, „ahol a ki- és bejáró nem olyan feltűnő, mint bármely magánlakásban... beszélgetésük leginkább annak megállapítására szorítkozott, hogy kik a fehérézelmeük, mivel azon felfogásban

20. Mohl Adolf i. m.: 95. old.

21. Dr. Nagy Károly i. m.: 19–20. old.

22. Dr. Nagy Károly i. m.: 20–21. old.

voltak, hogy a tényleges felkelést úgyis az ellenforradalmi komité fogja irányítani...²³

A komité utasítására június elején Csornán is elhatározták, hogy megindítják a felkelést. Június első napjaiban a vasutasstrájk hírére és különösképpen a reakció által futótűzként terjesztett értesülésekre, hogy Sopronban a „vörös uralom megbukott”, az ellenforradalom már megkezdődött, s Nagycenkről az ellenforradalmárok székértáborral indultak Sopron ostromára, továbbá, hogy „húszezer fehér gárdista körülzárta Sopront, a Wiener–Neustadt-i tüzérség is a segítségükre sietett és órák kérdése csak a győzelmes bevonulás Sopronba”²⁴ – a csornai reakció úgy érezte: itt a döntő pillanat.

Június 6-án délután Payr Géza, Marton Pál és Kisfaludy Károly összebotozták híveiket, Maglócára, Barbacsra és Farádra küldöncöket menesztettek, hogy csatlakozásra szólítsák fel a beszervezett reakciós szövetségeket. A környező községekbe különben távbeszélőn is leadták az ellenforradalom kitörését jelző és a reakciót riasztó, előzetesen megbeszélte titkos jelet: „A gazdák gabonájukat vigyék be örölni, liszt már van!”²⁵

Éjszaka megkezdték az ellenforradalmi akciót. Marton Pál csendőrtiszthezlyettes parancsnoksága alatt egy ellenforradalmár csoport meglepetésszerűen megtámadta az ecetgyárban állomásozó vörös őrséget, s álmukban meglepve őket, valamennyit lefegyvereztek és őrizetbe vették. Megszállták a postát és kifosztották a vörös őrség fegyver- és lőszerraktárát. Ezután házról-házra járva összeszedték az álmukban meglepett direktórium tagokat és letartóztatták őket. Hetedikén reggel megalakították a csornai „ellenforradalmi hármas tanácsot”, amelynek Riha Miklós, Németh Lajos és Marton Pál voltak a tagjai. Később kibővítették Kisfaludy Károllyal és Hermann Medárd premontrei katonokkal, s átalakultak „ötösbizottsággá”.

Szabó János lakatost, direktórium tagot is le akarták ezen az éjszakán tartóztatni. Szabó azonban a kertek alatt kibújt az öt üldöző ellenforradalmárok gyűrűjéből és még azon az éjszakán Magyaróvárra menekült. Útközben találkozott a csornai ellenforradalmi felkelés hírére előnyomuló magyaróvári vörös katonákkal és jelentette a csornai ellenforradalmi eseményeket Wisnovszky kormányzósági biztosnak. Az előrenyomuló magyaróvári vörös őrséget azonnal riasztották és a katonai különítmény Wisnovszky kormányzói biztos parancsnoksága alatt Csornára indult, hogy rendet teremtsen és az ellenforradalmárokat ártalmatlanná tegye. Egyidejűleg a magyaróváriak értesítették a győri vörös őrséget is, s jelentést küldtek Budapestre is a belügyi népbiztosságnak a csornai reakció felkeléséről. Judt Ferenc parancsnoksága alatt Győrből is elindult a vörös őrség egy osztaga Csorna felé. Budapestről pedig értesítés érkezett, hogy Szamuely Tibor vezetésével egy különítmény indult el a csornai és a dunántúli ellenforradalom felszámolására.

Csornán akadozott az ellenforradalom. A környékbeli községekből gyéren érkezett be az erősítés, benn a községben a várakozó álláspontra helyezkedő tömegek nem támogatták az ellenforradalmárokat, a falvak sem lázadtak fel.

Közben megérkeztek Csornára a magyaróvári vörös csapatok. Ez végleg eldöntötte a csornai ellenforradalmárok sorsát. Idézünk Wisnovszky, magyaróvári kormányzói biztosnak a belügyi népbiztossághoz küldött június 8-i jelentéséből:

„Délután két órakor kaptam a hírt, hogy Sopron megye, Csornáról, fehérek

23. Dr. Nagy Károly i. m.: 25. old.

24. Soproni Vörös Újság: I. évf. 48. sz.

25. Dr. Nagy Károly i. m.: 103. old.

közelednek Mosonszentjános felé, a vasúti síneket feltépvén maguk mögött. Vörös erőkkel és katonákkal a megye határán teremtünk és tudomást szereztünk, hogy Csornát a fehérek elfoglalták. Előrenyomultunk, előteremtett vasúti kocsikon Csorna felé. Közben a felénk eső községeket fellázítani akaró, dum-dum golyóra töltött fegyveres egyéneket elfogtunk. Közben a feltépett sínpárokat megjavítván este 10 órakor Csornát megszálltuk, a cinkosokat elfogtuk és a magyaróvári törvényszékhez beszállítottuk. Kihallgatások folyamatban. A csornai őrseget az utánunk érkező győri csapatoknak átadtuk. A határszéli őrsegek kinn vannak...²⁶

A vörös katonák közeledésének hírére megcsappant a csornai ellenforradalmárok amúgy sem nagy lelkesedése. A letartóztatott direktóriumi tagokat szabadon engedték az őrizetbe vett vörös katonákkal egyetemben, az ellenforradalom vezetői pedig elmenekültek. A magyaróvári csapatok járőrei azonban szökés közben egymás után összeszedték és elfogták őket.

Csornára először a magyaróvári vörös katonák osztagai érkeztek meg. A győri csapatok csak néhány órással késéssel vonultak be Csornára, mert Kóny és Csorna között egy felfegyverzett ellenforradalmár csoport megtámadta őket. A győri vörös katonák rövid tűzharc után a barbacsi tóba szorították az ellenforradalmárokat, akik aztán megadták magukat a győri vörös csapatoknak.²⁷ Június 8-án a magyaróvári és győri vörös csapatok teljesen helyreállították a rendet Csornán, felgöngyölítették az ellenforradalmi összeesküvést, a vezetőket letartóztatták. Június 9-én Szamuely Tibor is megérkezett Csornára.

Kapuváron is hatott a bécsi magyar ellenforradalmi komité szervezkedése. Ide is eljutottak a rémhírek, a komité ügynökei és itt is megmozdult a reakció. Különösen a nagycenki ellenforradalmi készülődések túlzott hírei hatottak Kapuváron az ellenforradalmi körökben. A község reakciós elemei, Pintér Pál csendőrőrmester, Steiger Pál malomtulajdonos, Mesterházi Zsigmond postamester, Rest József, Schemmel Károly és Szalay Béla vezetésével elhatározták, hogy ők is kirobbantják az ellenforradalmat, s csatlakoznak a nagycenkiek „fehér frontjához”. A csornaiakat megelőzve, már június 5-re virradó éjjel végrehajtották tervüket: megtámadták, lefegyverezték és őrizetbe vették a kapuvári vörös őrseg katonáit, házaikból összeszedték a direktorium tagjait. Június 5-én reggel neki készülődtek, hogy kivonuljanak a nagycenki frontra. Egy-két vállalkozó szellemű ellenforradalmár befogott a szekérbe s többedmagával el is indult, de javarésze először követeket küldött ki — óvatosságból —, hogy körülnézzenek Nagycenken. Mire a követek visszatértek, a kapuvári ellenforradalmat a vörös csapatok már leverték, a követek pedig a kópházi vereséget adhatták csak hírül.

A csornai ellenforradalom felszámolása után Csornáról győri vörös katonák érkeztek Kapuvára, majd Szamuely Tibor is megjött különítményével. Rövid idő alatt rendet teremtettek a községben. A vezetőket letartóztatták és a forradalmi törvényszék elé állították őket. Az ellenforradalom hat vezetőjét halálra ítélte a forradalmi törvényszék.²⁸

IV.

A lövői, csornai, kapuvári ellenforradalommal egyidőben Sopronban is megmozdult a reakció. Itt is, mint az egész határ mentén, a vasutassztrájk hatására

26. Dr. Szabó László: A bolsevizmus Magyarországon. 1919. Budapest: 189. old.

27. Mayer Géza: Sopron, Csorna, Kapuvár, Füles. 1920. Sopron: 86. old.

28. Mayer Géza i. m.: 108. old.

kezdődtek el a reakciós mozgalmak. De amíg a falvakban és a nagyobb községekben csak „lélektani” hatást keltett a vasutassztrájk, Sopronban mély politikai tartalmú akció bevezetője lett és a jobboldali szociáldemokrácia harci riadója. A vasutassztrájk tűzénél akarta a soproni jobboldali szociáldemokrácia politikai pecsényéjét megsűtni.

Megmutatja ezt a vasutassztrájk soproni hatása. A június 2-i sztrájk hírére a reakció és a jobboldali szociáldemokraták – szoros szövetséget kötve – nyílt sisakkal indultak támadásra. Minden kertelés nélkül a hatalom átadását követelték.

Az összefüggések tisztázása érdekében érdemes erről is megemlékezni, annál is inkább, mert a soproni ellenforradalmi megmozdulásoknak ez volt a nyitánya.

A soproni reakció, amely beszivárgott a szakszervezetekbe és rendkívüli mértékben felhigította annak sorait, szövetséget kötött a jobboldali szociáldemokratákkal, a szakszervezeteken belül következetesen támogatta és faltörő kosnak használta fel őket ellenforradalmi céljai érdekében. A vasutassztrájkot arra használták fel, hogy a „szolidaritás” jelszavával bomlást idézzenek elő a proletariátus soraiban, gyengítsék erőit. Az első percben sikerült ez a taktika. A szakszervezetekben, különösen az újonnan alakult és erősen felhígított szakszervezetekben, megértéssel fogadták a reakció jelszavait, s úgy látszott, sikerül az ellenforradalom és a jobboldali szociáldemokraták terve. Az ingatag szakszervezeti elemekre támaszkodva kezdeti sikereket értek el. Ezek a sikerek s az általuk teremtett „közhangulat”, a látszólagos

Knapp Gábor
az első világháború idején

eredmények ledöntötték a soproni szociáldemokraták minden gátlását, úgyhogy nyíltan követelték: a kommunisták adják át a hatalmat a szociáldemokratáknak!

Június 4-én továbbmentek egy lépéssel és nyílt akcióval, puccs-szerűen is megkísérelték a hatalom átvételét. A déli órákban a soproni jobboldali szociáldemokrata vezetők megjelentek a soproni városházán és erőszakos, célratoró rajtaütéssel a hatalom átadását követelték. A szociáldemokraták kísérlete a Direktórium tagjainak kemény, határozott és szilárd visszautasításán megtört.²⁹

A jobboldali szociáldemokraták és a reakció nem adta fel a harcot. A hatalom átvételének kísérletével egyidejűleg a postai és vasúti szakszervezetek a soproni városházára gyűlésre hívták össze az összes közalkalmazottakat, és a viharos ülésen kimondották az általános sztrájkot.³⁰

Az utcára is kivonultak. Úgy vélték, hogy sikerül mozgósítani a tömegeket, és azok segítségével átvehetik a hatalmat a Direktóriumtól. Délután nagy felvonulást rendeztek a Várkerületen, a belvárost körülövező körúton végig, kivonultak az Erzsébet kertbe.³¹

29. Soproni Vörös Újság: I. évf. 47. sz.

30. Magyar Munkásmozgalmi Intézet Archivuma: 28. 767. A. II. 13/47.

31. Magyar Munkásmozgalmi Intézet Archivuma: 28. 767. A. II. 13/47.

Ugyanaznap délután Knapp Gábor, Kellner Sándor teljhatalmú politikai megbízott helyettese összehívta az összes szakszervezetek vezetőit és küldötteit. A soproni városházán rendezett gyűlésen, amelyen valamennyi szakszervezet képviselője megjelent, ellentámadásba lendültek a proletárdiktatúra hívei, de nagy reményeket fűztek ehhez a gyűléshez a jobboldali szociáldemokraták és a reakció is.

Fischl László népjóléti biztos elnöki megnyitója után az ellenforradalmár reakció és szövetségese, a jobboldali szociáldemokrácia, azonnal megkezdte támadását a Direktórium ellen. Szónokaik újból a hatalom azonnali átadását követelték. Nyíltan tették fel a kérdést, s követelték, hogy a gyűlés résztvevői ott nyomban döntsenek: kié legyen a hatalom, a kommunistáké vagy a szociáldemokratáké?

A nyílt kiállítás után a soproni munkásság most már tisztán látott. Az álarc lehullt, nem takargattak már semmit, mindenki világosan látta a jobboldali szociáldemokrácia és a mögéje tömörült reakció nyílt, leplezetlen hatalomra törését. Mindenki látta, még azok is, akiket eddig a jelszavak félrevezettek. A vihar kitört a gyűlésen. A szenvedélyektől túlfűtött, éleshangú felszólalásokban a szakszervezeti küldöttek többsége keményen megbélyegezte a jobboldali szociáldemokraták és a reakció támadását. Schambauer Ignác a famunkások szakszervezetének nevében visszautasította és elítélte az opportunistá, a proletárdiktatúrát eláruló jobboldali szociáldemokrata puccskísérletet, s félreérthetetlenül kijelentette, hogy a famunkások a proletárdiktatúra mellett foglalnak állást. Zsigmondi Lajos, a nyomdász szakszervezet kiküldöttje hasonló értelemben szólalt fel a nyomdászok nevében, s ugyancsak elítélte a reakcióval szövetséget jobboldali szociáldemokrácia hatalomra törését. A gyűlésen majdnem valamennyi kiküldött felszólalt, s elmondotta szakszervezete nevében véleményét. A szakszervezetek túlnyomó többsége követelte, hogy a leghatározottabban és a legerélyesebben utasítsák vissza a reakciós és a proletárdiktatúrát eláruló követeléseket. Elhangzottak a gyűlésen olyan felszólalások is, amelyek a követelések mellett foglaltak állást, de szemmeláthatóan nagy kisebbségben maradtak.

A jobboldali szociáldemokrata küldöttek, mint utolsó szalmaszálba, a titkos szavazásba kapaszkodtak. A titkos szavazást elrendelték. A küldöttek egymás után járultak az urnához, hogy döntsenek: kié legyen a hatalom, a szociáldemokratáké vagy a kommunistáké. Lényegében, hogy proletárdiktatúra legyen-e, vagy a kapitalizmus restaurációja.

A titkos szavazás azután végleg szétfoszlatta a reakció és a jobboldali szociáldemokrácia reményeit. A szakszervezetek kilencven százaléka, a tíz százalékos kisebbséggel szemben, a proletárdiktatúra mellett foglalt állást.

A szakszervezeti küldöttek viharos városházi nagygyűlése nem maradt titokban. Futótűzként terjedt el a híre a városban. A soproni munkásság, a brennbergi bányászok, a soproni főiskolások és a dolgozók felháborodottan tárgyalták a történeteket. Hatalmas hullámokat vert az árulással szemben érzett indulat. A soproni proletariátus fegyvert követelt, hogy a reakció és az azzal szövetséges jobboldali szociáldemokrácia minden áruló és támadó próbálkozását csírájában elfojthassa. Még aznap — június 4-én este — a Széchenyi téri Lóskai-házban levő fegyvertárból kiosztották a soproni munkások, brennbergi bányászok, a főiskolások között a fegyvereket, megfelelő lőszerrel. A reakció és a jobboldali szociáldemokraták hívei a délutáni felvonulás után az Erzsébet kertben várták a városházáról érkező híreket. Az esti órákig lesték az Erzsébet kert és a városháza között közlekedő hírnökök bejelentéseit. Amikor este a titkos szavazás eredményeiről is megérkeztek a hírek, valamint a soproni

proletariátus felháborodásáról és fegyverkezéséről, nagy megrettenés és csendesség lett úrrá a reakció hívein.

Június 5-én hajnalban megérkeztek már Sopronba az első szórványos hírek a megyei ellenforradalmi mozgalmakról. A soproni Direktórium különböző forrásokból értesüléseket szerzett a vasutassztrájk nyomán fellángoló ellenforradalmi akciókról, a vasúti sínek felszedéséről, a nagyecenki szekértábor Sopron ellen irányuló szándékáról.

A soproni állomáson június 5-én kora reggel szerelvényt állítottak össze, amelyen egy fegyveres munkásalakulat indult el a helyzet felderítésére és a vasúti pálya ellenőrzésére. A munkásörtség szerelvénye csak a közeli Balfig jutott el. Balfon felszedték már a síneket az ellenforradalmárok és a közeledő vasúti szerelvényt fegyvertűzzel fogadták. Rövid tűzharc után a munkásörtség szerelvénye visszatért Sopronba és jelentést tett a Direktóriumnak a helyzetről.³²

Mi történt ezalatt a nagyecenki ellenforradalmi központban?

Akárcsak a többi környező községben, Nagyecenken is fokozódott a reakció tevékenysége a június eleji napokban. Szervezkedtek, készülődtek az ellenforradalom kiobbantására. Június 2-án este a nagyecenki állomásról az a rémhír futott szét a faluban, hogy „Sopronban megbukott a proletárdiktatúra”. A reakció megélenkült. A rémhírt azonnal továbbították a szomszédos községekbe, a faluban pedig megkezdődött a készülődés a felkelésre. Megbízottakat küldtek Sopronba, hogy nézzenek körül a városban, s hozzanak hírt. A követe hamar megjárták a soproni utat, s amikor hazatértek, elmondották: a rémhírek hazudtak, híre sincsen Sopronban a proletárdiktatúra bukásának. Vakhír volt csupán az értesülés, nyoma sincs a hatalomátvételnek, a soproni Direktórium helyzete szilárd. A követe beszámolója meglöhasztotta a nagyecenkiek harci kedvét. A „Nagyvendéglőben” tartott haditanácson a követe hírei után megoszlottak a vélemények. Az ellenforradalmárok egy része halani sem akart ezután a fegyveres akciókról, másik része azonban továbbra is kitarzott Sopron ostroma mellett. Támadni, támadni – követelték, s ha eddig nem bukott meg a proletárdiktatúra, majd mi megbuktatjuk. A vitában végül is a háborús-párt győzött és elhatározták a támadást. Az óvatosak megcsappant támadókedvét leginkább a külföldi beavatkozás rémhíreivel gyújtották ismét lángra: „Be kell vonulni Sopronba és a Károly-magaslaton máglyát kell gyújtani. Ez a jel! A határon várakozó külföldi csapatok erre a jelre kezdik meg a bevonulást Magyarországra.”³³

Június 5-re virradó éjjel fegyveres ellenforradalmárok megrohanták a nagyecenki cukorgyár vörös őrségét és lefegyverezték. Őrizetbe vették itt is a direktórium tagokat. Ezután sietve küldöncöket menesztettek a környező községekbe, hogy felriasszák a készenlétben várakozó reakciót Sopron ostromára. Lövőről, Undról, Völcejről, Nemeskérről, Sopronkövesdről, Fertőbozról, Hidegségről, Kópházáról, Balfról, Hegykőről és a többi környékbeli faluból a hívó szóra rövidesen szekereken érkeztek meg Nagyecenkre a vállalkozó ellenforradalmárok. A nagyecenki gyülekezőről Türk Márton huszárszázados parancsnoksága alatt, a szekértábor kettős sorokban felkerekedett és Sopron ellen indult. Szekértáborral akarták körülvenni Sopront és úgy megostromolni. Közel kétezer ellenforradalmár verődött össze a nagyecenki táborban, s ezek kezdték meg az előnyomulást Sopron ellen, de Kópházán megtorpantak...

32. Hoós István visszaemlékezéseiből.

33. Fűrész Gyula 1919-es soproni párttitkár visszaemlékezéseiből.

A soproni munkásszázad felderítőinek jelentése után Sopronban felriasztották a vörös őrséget, a munkás és főiskolás századot. Egymás után futottak be a hírek a Direktóriumhoz a felvonuló ellenforradalmárok fegyveres készülődéséről és a Sopron ellen kibontakozó támadásról.

Közben a Sopron ostromára felvonuló ellenforradalmár csapatok első egységei elérték Kópházát. Erről is befutottak a hírek Sopronba. Entzbruder Dezső katonai politikai megbízott az ellenforradalmárok felvonulásáról érkezett jelentésekre Bertalan parancsnok vezetésével azonnal kiküldte a támadók elé a soproni vörös őrséget egy gépfegyveres osztaggal. Az volt a parancsuk, hogy állítsák meg a fehérek támadását, hatoljanak be Kópházára, s tartsák a frontot, amíg a munkásszázadok is felvonulnak és csatlakoznak a vörös őrségek osztagaihoz.

A vörös őrség június 5-én a déli órákban rajvonalba fejlődve megtámadta a felvonuló ellenforradalmár egységeket. Gépfegyver- és puskatüze megállította az előnyomuló ellenforradalmárokat. Ritter Lajos vezetésével közben megérkeztek a kópházi frontra a munkás és főiskolás századok első egységei, valamint a brennbergi bányászok felfegyverzett csapatai.

Kialakult a front. Az ellenforradalmárok vonala a kópházi erdőtől a balfi erdőig, míg a soproni vörös őrség és a munkásszázadok arcvonala a soproni lóversenyterttől a kópházi orszáig húzódott.

Benn Sopronban ezalatt kiadták a jelszót: Proletárok, védjétek meg a forradalmat! A Sopronban megjelenő „Nyugatmagyarországi Ifjú Proletár” című lap már akkor riadót vert, amikor az ellenforradalmi megmozdulások első hírei megérkeztek:

„Ifjúmunkások! Fegyverbe! Boldogan, büszkén és lelkesedéssel állunk a vörös lobogó alá... Lépjünk fegyverbe!... Félre most a szájhősökkel és gyávákkal... lássuk végre, hogy ki a forradalmár, ki az igazi hazafi... Nekünk, kommunista ifjaknak, az emberi élet drágább a világ összes kincseinél és épp ezért életünk és szabadságunk védelmére kell, hogy készen legyünk. Életünk, szabadságunk veszélyben van, tehát nincs más hátra, mint fegyvert fegyver ellen ragadni és védekezni az utolsó csepp vérig!...”³⁴

A hívó szó nem hangzott el hiába. Nyomában nagy lelkesedéssel álltak csatasorba a soproniak. Megmozdult az egész proletariátus. Munkások, parasztok, bányászok, főiskolások, iparosok, az egyszerű emberek százai jelentkeztek az ellenforradalom elleni harcra, Sopron védelmére. Fegyvert ragadtak és elindultak a kópházi frontra, hogy megvédjék a proletárdiktatúrát, a forradalmat. Újabb és újabb munkásszázadok alakultak. Kiszállításuk a frontra a városi és a város területén összegyűjtött és igénybevett fogatokon szakadatlanul tartott.

A harc egyik résztvevőjének, Bors Andrásnak visszaemlékezéseiből idézünk:

„Alig pár nap múlva újabb nyugtalanító híreket kaptunk. Kópháza felől támadnak... Kellner elvtársnak egyik kísérőjét, Grubits elvtársat, aki maga is kópházi volt, lefogták és brutalizálták. Hatalmas erejével kifeszítette a közégi fogda ajtaját, megszökött és értesítést küldött Sopronba. Így kezdődött a sopronmegyei júniusi ellenforradalom. Csornától kezdve végig a megyén. Többhelyütt felszaggatták és megrongálták a vasúti síneket. Entzbruder és Faragó elvtársak katonáival mentünk ki Kópházára, már erősen esteledett és nagyszámú ellenforradalmár jelenlétéről jött értesítés, így megvártuk, míg teljesen besötétedik. A megállapodás szerint Entzbruder elvtárs a maga em-

34. Soproni Szemle: IX. évf. 1-2. sz.

kászászlóalj érkezett, köztük nyomdászok, pincérek, a soproni színészek, ha jól emlékszem a nevére, Békési Tóni is... Eligazítás után a mi veterán harcosunk, Ritter elvtárs, a vasútbiztosítók főbizalmija csatárláncba állított fel minket és fegyverrel kezünkben megkezdtük az előnyomulást a cenki erdő felé... Egy nagykiterjedésű kukoricáson mentünk keresztül, mit sem törődve a szünet nélküli erős golyózáporral. Már csaknem bealkonyodott, mire végigtisztítottuk az erdőt, akkor azt a parancsot kaptuk, hogy a Nagycenkre való bevonulással várjunk hainalig. Kinn az erdő szélén, s fűben fekvé virrasztottuk át az éjszákát. Hajnali pirkadáskor mentünk át Nagycenkre, ahol már a pesti vörös katonák fogadtak minket és onnan egy kis szakasszal tovább Sopronkövesdre... A soproni proletárok kemény helytállásukkal a forradalom iránti hűségükről tettek tanúbizonyságot...³⁵

Június 5-én délután kezdődött meg a harc. A front ezen a délutánon egyelőre mozdulatlan volt, csak a kölcsönös tűzharcra szorítkozott. A késő délutáni órákban megérkezett a frontra a vörös tüzérség is és felállította ágyúját a harkai dombon.

A vörös tüzérség beavatkozásának nagy szerepet tulajdonított az ellenforradalmi memoáriróladalom. A Sopron megyei reakció vereségét a vörös tüzérség beavatkozásának tulajdonítja, s ezzel akarta indokolni a kópházi vereséget. Nagy jelentőségű volt valóban a vörös tüzérek beavatkozása, de az a megállapítás, hogy nagyobb tüzérségi egységek vettek volna részt a kópházi csatában, nem felel meg a valóságnak. Az igazság az, hogy mindössze egy ágyút vontattak fel a harkai dombra, s ez az ágyú sem volt mindennapi.

Amikor Sopronban megverték a riadót, s megmozdult a Tanácsköztársaság védelmére a város proletariátusa, sok volt frontharcos, köztük számos tüzér is jelentkezett a harcra. Tüzér volt tehát, de az ágyú — hiányzott. A volt tüzérek felhívták a Direktórium figyelmét, hogy a soproni tüzérlaktanyában van egy ágyú, amelynek hiányos ugyan a talpa, de különben használható állapotban van. Ezt az ágyút csak a díszfelvonulásokon használták s inkább dísz volt már mint ágyú. A tüzérek vállalkoztak rá, hogy használhatóvá teszik, s leleményességüknek köszönhető a „vörös tüzérség” szerepe a kópházi csatában.

A harkai domb ágyújának nemcsak katonai jelentősége volt, de ragyogó példáját jelentette a leleményességnek, az áldozatkészségnek, a nehézségektől vissza nem riadó önfeláldozásnak.

A volt tüzérek tehát vállalkozva a kockázatos kísérletre, kivontatták az ágyút, — mindössze egy ágyút! — a harkai dombra, s három lövést adtak le vele. A harmadik lövés után használhatatlanná vált az ágyúcső. A tüzérek pedig csak a jószerecsse védte meg attól, hogy a hevenyészve összetákoltt ágyú komolyabb bajt okozzon bennük.³⁶

Három lövést adtak le és a három lövés kitűnően sikerült. Egy srappnell a nagycenki postaépület falába fúródott, s ott robbant. Egy másik a nagycenki vendéglő tetejéből vitt el egy darabot. Ez különösen hatásos találat volt, mert a vendéglőben állomásozott az ellenforradalmárok főhadiszállása. Ezenkívül a jegyzői lak és a parókia is megsérült egy robbanás következtében, egy szalmakazal pedig kigyulladt.³⁷

A tüzérek beavatkozásának és az egy szem ágyú három jól sikerült lövésének nagy volt a hatása. Nem is annyira hadászati, mint inkább „lélektani”

35. Soproni Szemle: IX. évf. 1—2. sz.

36. Fűrész Gyula 1919-es soproni párttitkár visszaemlékezéseiből.

37. Mayer Géza i. m.: 69. old.

hatása. Az ágyúlövésekre az ellenforradalmárok között kitört a pánik. Teljessé tette a riadalmat a soproni futárszolgálatot teljesítő repülőgép megjelenése a fehér sereg felett. A visszaforduló, szekereken menekülő fehéreket, az ellenforradalmárok megbomló sorait elárasztotta gépfegyvertüzével, s fokozta a rémületet.

A tűzérségi beavatkozás után a vörös csapatok megkezdték az előnyomulást. Behatoltak Kópházára. A templom környékén a soproni vörös katonák és a munkásszázadok egységei megütköztek egy Und községbeli fehér alakulattal amelyet rövid ideig tartó tűzharc után elfogtak és a községi tűzoltó szertárbá zártak, azután folytatták az előnyomulást. A temetőben újabb ellenforradalmár alakulattal ütköztek össze, akiket kiszorítva a temetőből, megfutamítottak. Az ellenforradalmárok, elvesztve Kópházát, az erdőbe szorultak.

Az esti órákban a vörös csapatok körülvárva az erdőt, megkezdték az előnyomulást Nagycenk felé. Az ellenforradalmárok szekértábora megbomlott. Egyre többen és többen szakadtak ki a kétsoros szekérkaravánból, s visszafordítva szekerük rúdját, eszeveszett vágtaival menekültek vissza falujukba. Hamarosan általánossá vált a menekülés. Rendetlen sorokban vonultak vissza az ellenforradalmárok először a nagycenki és fertőbozi erdőig, majd onnan is a fertőbozi kitérőállomás iparvágányáig. A visszavonulás közben folyton gyérültek soraik, míg végül a menekülés fejvesztett, zúrzavaros futássá vált. A Sopront ostromló ellenforradalmár csapatok vezérkara, Türk százados, Berg Miksa báró, Horváth Péter, Szántó Róbert, Fennesz Rudolf, Lukács Lajos, Rokop Gyula. Vida Lajos, Horváth János, Szekendi György és a többiek maguk is menekültek.

„Június 6-án délelőtt – írja egy ellenforradalmi memoáriró – a fehérfront helyzete válságossá vált... a főiskolások a vörösökhöz csatlakoztak s velük együtt vonultak ki a feltörő fehér csapatok ellen. Megkezdődött a tüzelés, sőt a harkai domban az ágyúk (?) is megszólaltak, mire a szervezetlen és fegyvertelen fehér sereg a kópházi erdőbe vonult vissza... Pénteken (június 6-án) este, mikor a vörösök az erdőt is kezdték már bekeríteni, megkezdődött a fehér tábor visszaözlése. Egy darabig Türk százados válogatott csapatával fődözte a visszavonulást, de csakhamar ezek is kénytelenek voltak menekülni a túlerő elől. A szép remények füstbe mentek!”³⁸

Június 7-én kora reggel kezdték meg a vörös csapatok a bevonulást Nagycenkre. A soproni vörös katonák Ritter és Rácz, a munkásszázadok Knapp Gábor, a teljhatalmú politikai megbízott helyettesének parancsnoksága alatt vonultak be a községbe. A nagycenki hadműveletekben már Szamuely Tibor is résztvett.³⁹

A Nagycenkre bevonuló vörös csapatok különben a nagyvendéglő udvarán „hadizsákmánynra” is akadtak: hatalmas üstökben sertéspörköltet főztek a hadrakelt fehér csapatoknak. Azoknak elment már tőle az étvágyuk, messze jártak az üstöktől, a vörös katonák ették meg a fehéreknek készült sertéspörköltet.⁴⁰

Nagycenk elfoglalásával lényegében befejeződött a Sopron környéki ellenforradalom. A további katonai akciók már tisztogató jellegűek voltak. Egyes csapategységek az erdőket fésülték át, s összefogdosták a szétszóródott és bújkáló fehéreket, mások a környező községekbe szálltak ki, ahol helyreállították a megbolygatott rendet, őrizetbe vették a vezetőket és főkolomposokat.

38. Mohl Adolf i. m.: 94. old.

39. Mayer Géza i. m.: 69. old.

40. Hoós István visszaemlékezéseiből.

Június 7-re lényegében helyreállott a rend Sopron megyében. A bécsi magyar ellenforradalmi komiténak Sopron elfoglalására irányuló, az ellenforradalmi kormány megalakítását és a Magyar Tanácsköztársaság ellen indítandó támadást célzó terve végleg füstbement.

A kópházi csata – mint ennek a reakciós tervnek utolsó aktusa – pontot tett az ellenforradalmár reménységek végére.

Eddig a négy évtizedes, alig-alig ismert történet...

Sokfelé ágazó, kusza és bonyolult összefüggések története. A sok szál egy helyre vezetett: Bécsbe a Schönborn-palotába, ahol a bécsi magyar ellenforradalmi reakció kötöztette ezeket a szálakat csomóba, hogy megfojtsa vele a fiatal Tanácsköztársaságot.

Ekkor még nem sikerült neki. S ennek a kudarcnak, az ellenforradalom vereségének és a néphatalom győzelmének hősei a soproni munkások, főiskolások, bányászok, az egyszerű emberek százai voltak, akik útját állták a támadásnak, meghiúsították az ellenforradalmár terveket.

Ezért volt hálás és érdemes feladat megemlékezni ezekről az eseményekről.

Hálás feladat: mert ennek a heroikus fellángolásnak életre keltése a ma számára is tanulságos, hiszen az utód új céljaihoz, új erőfeszítéseikhez a „régfi fényénél gyújt új szövőtneket...”

Érdemes feladat: mert a kópházi csata az 1919-es forradalomnak, a Magyar Tanácsköztársaságnak olyan hősi fegyverténye volt, amelyre méltán lehet büszke Sopron és a egész magyar nép.

Koncsek László

Az 1919-es soproni borjegyéről

A Tanácsköztársaság soproni emlékeinek és dokumentumainak felkutatása során érdekes leletre bukkantunk. A Soproni Állami Levéltárban őrzött úgynevezett direktóriumai anyagban találtunk egy „Borjegy”-et és egy „Utalvány”-t. Úgy gondolom, nem lesz érdektelen ennek a borjegynek az ismertetése, hiszen Sopron ismert bortermelő vidék, és talán maguk a soproniak sem tudják, hogy volt olyan idő is a város életében, amikor bort csak jegyre kaphatott a borra szomjazó soproni polgár.

A mai körülmények között, mai szemmel nézve, bizonyára furcsának tűnik fel, hogy olyan idők is voltak a város életében, amikor erősen korlátozva volt Sopronban a bor fogyasztása. Ha ma valaki bort akar inni, bemegy kedvenc vendéglőjébe, bemegy az italboltba, a szövetkezeti, vagy engedélyezett egyéni borkimérésbe és annyi bort ihatik, amennyit kedve tartja, vagy a pénztárcája engedi. Nincs tehát semmi korlátozás a bor vásárlásában és fogyasztásában, nem úgy, mint 1919-ben Sopronban volt. Hogy ezt a furcsának tűnő korlátozást éppen egy borvidék központjában, Sopronban vezették be, ahhoz ismerünk kell azokat a körülményeket, amelyek akkor fennállottak és a korlátozásra vezettek. Nincsen tudomásunk arról, hogy ilyen korlátozásokat máshol is bevezettek-e, adtak-e ki máshol is borjegyeket, de arról tudunk, hogy a fiatal Tanácsköztársaság szociális politikájának célkitűzései között helyet foglalt a prostitúció és az alkohol elleni küzdelem is. Nem kívánunk tehát azzal foglalkozni, hogy a Tanácsköztársaság fennállásának idején más helyi direk-

tóriumok milyen intézkedéseket hoztak ezen a téren, most csak a soproni borjegyre, mint helyi érdekességre szeretném a figyelmet irányítani.

Két fotokópián bemutatjuk a soproni borjegyet és utalványt, amelyet Sopron Város és Vármegye Forradalmi Diktatúrája 1919 áprilisában Tremmel Mihály, illetve Mayer Géza soproni lakosok részére adott ki, és amely borjegy

111.

General für Deutsch-ungarn. Soproni Adó- és Pénzügyi Hivatal. Nemzetiugyminiszterországi Körletti Tanács.

Weinkarte Borjegy

für Tremmel Mihály részére,

für die Zeit von 1. April 1919 bis 31. April auf je einen halben Liter Wein pro Tag. 1919 ig napi egy fél liter borra.

Tremmel

Mayer

31

21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

és utalvány eredetijét a Soproni Állami Levéltár őrzi.¹ A forradalmi hatóság a borjegyet és az utalványt meghatározott időre és meghatározott mennyiség kiszolgáltatására adta ki, méghozzá az utalvány szövege szerint „egészségi okokból.” Az „egészségi okok” jelen esetben kettős értelmű, mert egyrészt a korlátozást az általános alkohol ellenes küzdelemben egészségi okokból vezették be, de ugyanakkor és nyilvánvalóan a korlátozott mennyiségű bort egészségi okokból is szolgáltatatták ki. Az „egészségi okok” kettős értelme tehát azt is jelenti, hogy a soproni Direktórium elismerte azt, hogy egyeseknek a borra éppen egészsége érdekében mégis szüksége lehet.

A borjegy és az utalvány a dátum szerint 1919 áprilisában került kiadásra.

1. Hasonló borjegy van a Liszt Ferenc Múzeum gyűjteményében is. A szerkesztő megjegyzése.

ami arra enged következtetni, hogy a helybeli Direktórium közvetlenül a Tanácsköztársaság kikiáltása után már foglalkozott az alkohol elleni küzdelem kérdésével², és arra az elhatározásra jutott, hogy a hatáskörébe tartozó területen korlátozza az alkohol fogyasztását. Hogy a Direktórium tagjai közül a gondolat kitől eredt, ki volt a kezdeményezője, túlbuzgóság volt-e, volt-e ennek a rendelkezésnek mélyebb értelme és jelentősége, helyi tapasztalatok alapján született-e meg a rendelet, vagy pedig tágabb látókörrrel messzebbre tekintve, nagyobb, országos célokat akart-e szolgálni, az ma már bajosan állapítható meg. Akár így volt, akár úgy, mindenképpen érdekes, hogy a rendelet éppen egy borvidék központjában látott napvilágot és akár így volt, akár úgy, mindenképpen érdemes áttekintenünk az akkor fennállott körülményeket, amelyek közepette a rendelet megszületett. Ha föltételezzük, hogy a Tanácsköztársaság kikiáltása, a tanácsrendszer bevezetése, a nagyobb kezdeményező hatalom nélkül ez a rendelet nem láthatott volna napvilágot, úgy azt is feltételezhetjük, hogy a Direktórium szeme előtt nagyobb célok is lebegtek és rendelkezésével ezeket a célokat is szolgálni akarta. Ha így volt, csak dicsőségére válik a soproni Direktóriumnak.

Meg kell még említeni, hogy egy másik érdekessége is van a soproni borjegynek. A borjegyen ugyanis hatuságként a „Németnyugatmagyarországi Kerületi Tanács” van feltüntetve, a pecséten pedig ez a felirat olvasható: „Városi Alkalmazottak Országos Szövetsége Soproni Csoport”. Ez is bizonyos nagyobb függetlenségre, autonómiára és nagyobb kezdeményező lehetőségre enged következtetni. Így talán még érthetőbb a helyi borkorlátozási rendelet életbeléptetése.

De vessünk pillantást azokra a körülményekre is, amelyek a Tanácsköztársaság kikiáltásakor és annak kikiáltása előtt fennállottak, hogy a soproni borjegy és utalvány bevezetését, a helyi Direktórium erre vonatkozó rendelkezését jobban megérthessük. A körülményeket tömören összefoglalva csak azért soroljuk fel, hogy lássuk, milyen viszonyok között született meg a rendelet, mert egyáltalában nincs kizárva, hogy a rendelet kiadásában ezek a tényezők is közrejátszottak.

A Tanácsköztársaság 1919. március 21-én történt kikiáltását hosszú politikai harcok előzték meg. A proletariátus célja a polgári demokratikus forradalom tovább fejlesztése, befejezése és a Tanácsköztársaság megteremtése volt. A magyar proletariátus az Oroszországban lezajlott Nagy Októberi Szocialista Forradalomban nagy történelmi példát látott és ezt akarta követni. A munkáosztályon belül növekedett a baloldal befolyása, sztrájkmozgalmak törtek ki. A politikai erjedés, a baloldal befolyásának térhódítása, a Habsburg monarchia összeomlása, a nagybirtokos osztály hatalmának elvesztése, a katonatanácsok megalakulása után 1918. november 20-án megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja. A kommunista párt megalakulásával új fejezethez ért a magyar munkásmozgalom. A párt tudatában volt annak, hogy az antant-hatalmak nem fogják tűrni a párt teremtette proletárdiktatúrát, de azt sem fogják tűrni, hogy az antant által követelt 40 000 négyzetkilométert a proletárhatalom ne őrítse ki. Az antant-hatalmak fegyveres beavatkozásra és támadásra készültek, de fegyverkezni kezdett a magyarországi proletár-hatalom is. Ugyanakkor, amikor a politikai síkon a belső ellenálló erővel folyt

2. A szállongó rémhírek a szőlőtőkék kiirtásáról tudvalevőleg már április 3-án lázongást idéztek elő a bortermelők körében, akiket Zsombor Géza még tovább bűjtogatott, és így tüntetés lett belőle, amelyet a vörös katonák rövidesen elfojtottak.

a harc, amikor a társadalmi átalakulás erjedőben volt, a külső betolakodó imperialista erőkkel is meg kellett küzdeni. A proletárhatalom tehát harcra mozgósította az ország népét és elsősorban a munkásságot. A megindított toborzás 6 nap alatt 40 000 önkéntest eredményezett. Megalakult a Magyar Vörös Hadsereg és ez a hadsereg háromszorosa túlerővel állott szemben. A több fronton megindult harcokban 51 vörös zászlóalj és üteg vett részt. Amikor a Munkástanács arra az álláspontra helyezkedett, hogy a harcot tovább kell folytatni és vissza kell verni a betolakodókat, a további toborzás során két nap alatt 90 000 munkás és paraszt lépett be a Magyar Vörös Hadseregbe. A politikai és

Dr. Károlyi Gyula

Utalvány.

Suproni
Állami Levéltár

Eb. 336 szám
1919. szám

Napi 8 (szóval) Petto deciliter borra, amelyet egészségügyi okokból Mayer Alvin részére (lakik Sopron, Vörösmarty utca 50 szám) vendéglős cég készpénzfizetés és az átadandó borjegy ellenében fegfeljebb 5 napra előre 1 liter mennyiségben kiszolgáltatni köteles.

Ezen utalvány érvényes 1919. IV hó 26-tól 1919. V hó 26-ig amely idő letelte után az egészségügyi biztosságnál leadandó.

Sopron, 1919. évi április hó 26-án.

[Signature] városi bizt. *[Signature]* egészségügyi bizt.

fegyveres harchoz tehát erős, edzett, elszánt, bátor, öntudatos és józan emberekre volt szükség. Nagyon is érthető tehát ilyen körülmények között a prostitúció és az alkohol ellenes küzdelem és az is érthető, ha a soproni Direktórium a saját hatáskörébe eső területen erős korlátozást léptetett életbe.

A soproni borjegy és utalvány bevezetésének megértéséhez, helyes értékeléséhez azonban nemcsak a proletariátus politikai és fegyveres harcait kell ismerni, de ismerni kell a március 21-én kikiáltott Tanácsköztársaság célkitűzéseit és rendelkezéseit is, amelyekkel a megkövülten fennállott társadalmi rendet akarta átalakítani. Ezek között a célkitűzések között ott szerepelt a tőkés vállalatok, a 100 holdnál nagyobb földbirtokok államosítása, a kizsákmányoló osztályok megdöntése, a 8 órás munkidő bevezetése, a termelőszövetkezetek megteremtése, az igazságszolgáltatás átalakítása, a rend- és vagyonbiztonság megteremtése, az iskolák államosításával az oktatási reform megvalósítása, az egyház és állam szétválasztása és azok a nagyszabású szociális reformok, amelyek a dolgozók életkörülményeit voltak hivatva megjavítani. A fiatal Tanácsköztársaságra tehát óriási feladatok hárultak és mindezeket rövid idő alatt, egyszerre kellett megvalósítania. Ugyanakkor, amikor a pro-

letárhatalom külső és belső ellenségeivel egyszerre folytatott harcot, amikor egy vesztes háború terheivel sújtott, elszegényedett és kifosztott országot kellett talpraállítani, ugyanakkor egyszerre mozgósította erejét az ország társadalmi rendjének átalakítására is. Érthető tehát, hogy ilyen óriási vállalkozás mellett és közben, egy szörnyű és értelmetlen háború katasztrófája után, az ernyedség és csüggedtség kiküszöbölésére, erős, józan, tettekre kész, harcos és bátor emberekre volt szüksége. Nem véletlen tehát, hogy amikor a proletárhatalom az ország társadalmi rendjének átalakításáért küzdött, amikor külső és belső ellenségeivel egyszerre folytatott harcot, ezzel párhuzamosan harcot folytatott a megdöntött tőkés társadalom maradványa, a prostitúció és a testetlket egyaránt sorvasztó alkoholizmus ellen is. A proletárhatalom széleskörű felvilágosító és ismeretterjesztő munkába kezdett, plakátjai, ismeretterjesztő, felvilágosító füzetek, röplapjai a legeldugottabb falvakba is eljutottak. A proletárhatalom hirdette meg először, hogy „Korcsma nem lesz, de lesz minden faluban iskola és kórház”. A proletárhatalom hirdette meg először, hogy „Szerezzétek a természetet! Kerüljétek a korcsmát!”

Ilyen előzmények után és ilyen körülmények között talán jobban érthetővé válik a soproni Direktórium intézkedése is, amely elrendelte a borjegyek és utalványok bevezetését és korlátozta az ital kiszolgáltatását. Ez az intézkedés persze csak ilyen nagy erjedési folyamatban, ilyen erőfeszítések és küzdelmek közepette érthető. Lehet, hogy túlzás volt, lehet, hogy a nagy erjedési folyamattól független, egyéni kezdeményezés, de az is lehet, sőt valószínű, hogy a fennállott és változó körülmények nélkül a rendelet nem látott volna napvilágot. Abban az időben és az akkori körülmények között nem lehetett elsődleges szempont, hogy hazánk jelentős szőlőtermő ország, hogy jelentős gazdasági tényező és bevételi forrás a bor is. Ezek a gazdaságossági szempontok már csak az erjedési folyamat letisztulása és a társadalmi átalakulás megtörténte után válnak a maguk valójában jelentőssé. Nyilván így gondolkodott a soproni Direktórium is. A borjegyek és utalványok akkori bevezetése tehát semmi esetre sem jelentheti azt, hogy ez a Tanácsköztársaság fennmaradása és megerősödése után is változatlanul érvényben maradt volna. Nem is maradhatott volna érvényben, csak ha ilyen értelemben országos szabályozást nyer. Ez csak azt jelenti, hogy az adott időben és adott körülmények között a Direktórium szükségesnek látta.

Más kérdés természetesen, hogy milyen volt az 1918. évi soproni bortermés, milyen minőségű és mennyi bor volt akkor a városban. Az is más kérdés, hogy mi történt a korlátozás folytán el nem fogyasztott borral, milyen szándéka volt ezzel a Direktóriumnak, került-e ebből akkor kivételre, vagy egyáltalában lehetett-e akkor ilyen kérdésekkel foglalkozni. Valószínű, hogy a korlátozással célzott józanság, a bor indokoltan adagolt fogyasztása nem vált kárára városunk lakóinak és az is valószínű, hogy a korlátozás elérte célját.

A Soproni Állami Levéltárban eredetiben őrzött borjegy és utalvány mintától függetlenül érdekes és értékes helytörténeti dokumentum és nemcsak a levéltári kutatókat, de a város érdeklődő lakosságát is figyelmezteti a nagy erőfeszítések idejére, amelyek csak később hozták meg a gyümölcsüket, a szocialista társadalmi rendet, amely ugyan nem tűri a részegeskedést, a részegeskedőket, a mértéktelen alkoholfogyasztást, a dárídókat, elvonó intézetek felállításával is küzd az alkoholizmus ellen, de nem is tilalmazza, sőt lehetővé teszi — ha úgy tetszik, egészségi okokból — a bor mértékletes fogyasztását. Sőt, felkarolja, ápolja és fejleszti a híres magyar szőlőkultúrát, mert tudatában van népgazdasági jelentőségének.

Szabó István

Pap Károly

Szülővárosa jóformán haláláig alig tudott mást róla, mint azt, hogy „a rabbi kiátkozott fia”. A botrányban, amelynek porfelhőiből ennyit őrzött meg az akkori közemlékezet, súlyos egyéni, családi és társadalmi konfliktusok rob-

bantak ki; olyanok, amelyek Pap Károly egész emberi és írói fejlődését döntően befolyásolták. A kitagadás és az átok a családjá, szűkebb közössége és korának egész társadalmi szerkezete ellen forduló ifjú lázadót érte.

Ősei, ameddig nyomuk követhető, a Dunántúl, főleg Sopron megyében éltek. Szülei a Sopron megyei Beledről származtak; apja szegény szatócs gyermeke, anyja vagyonos leány volt. A „szegény Pollák”-ból gazdaggá lett Miksa, 1894 óta élt Sopronban; a város neológ főrabbija lett, tehát a magyar zsidóság azon részének papja, amely akkorra már igen nagy lépéseket tett a világnézeti és társadalmi asszimiláció útján. Kitűnő szónok, felvilágosult, de anyagias ember hírében állt, aki feleségével együtt már a „jobb társaság” kevélységével nézett le a szellemi és anyagi szűkösségekben megrekedt, kiterjedt rokonságra. Károly,

harmadik legkisebb gyermekük, 1897. szeptember 24-én született. Szülőházának földszintjén és első emeletén volt a felekezeti iskola; a második emeleti lakások egyikében laktak ők. Családjáról és rokonságáról sokszor kegyetlenül éles és hiteles képet rajzolt műveiben.

Iskoláit a házban lévő elemiben és a házzal szemben, az utca másik oldalán épült Állami Főreáliskolában járta. Nem volt csodagyerek; iskolatársai éles eszével együtt emlegetik csínytevő vásottságát, jószívével indulatos verekedőkédvét. Nem volt mintadiák sem. A Főreáliskola értesítőiből összeállítható adatok szerint a közepes tanulók közé tartozott. Hogy korábban ki nem fejlődött, részben tanárai okozták; főként osztályfőnökei és magyar tanárai, köztük a volt premontrei Ágh Norbert Lajos, Rájniss életrajzírója, s a pángermán érzületű, később Ausztriába szökött Müller József. Akadtak persze a tanárok közt haladó gondolkodású, jó pedagógusok is: Barta Miksa, számtan-tanára, buzgó Ady-rajongó, s főképpen Kardos Aladár, fiatal, jól képzett irodalom-tanára; ennek keze alatt érettségizett is Pap Károly, s első ízben tőle kapott jeles osztályzatot magyarból. Valamilyen ösztönzést adhatott a Berzsenyi-önképzőkör is. Gyakran szavalt itt „sikerült”-en; bár — az iskolatársak emlékezése szerint — vastag hangjával néha kamaszos derűt keltett. Az 1913/14. tanévben pályázaton is résztvett; „Napok” c. költői elbeszéléseért 5 korona jutalmat kapott. Nyolcadik osztályos korában azonban — mivel az iskola épületét kórházzá alakították át — nem volt már sem önképző-, sem torna-, sem énekkör; a háború foglalta le a nyugtalan és büszke fiatalember érdeklődését. 1915-ben jelesen érettségizett; azután bevonult s önként jelentkezett a frontra. hogy megmutassa: nem olyan gyáva, mint amilyennek a magafajtaikat tartják s van olyan legény, mint nemzedéktársai közt akárki.

Családjában, az iskolában s a fronton alkalma volt tehát személyes tapasztalatból is megismerni kora magyar társadalmának meglehetősen széles, jellemző vagy legalábbis hangadó rétegeit. Az elvek tisztaságára, a magatartások erkölcsösségére, érzület, gondolat és cselekedet következetes egységére törő jelleme, amely már gyermekkorában megnyilatkozott, szükségképpen összeütközésbe vitte a körülötte forgó-tespedő, támadó s lelepleződő századvégi magyar kispolgári és lateiner társadalommal. Életművének két elemzően s támadóan bíráló, realista rétege ennek az összeütközésnek élményanyagából merít. „Azárel”-ben, legkegyetlenebb, lélektani szempontból legkitűnőbb, erősen önéletrajzi színezetű regényében a családi és felekezeti közösséggel szembeforduló lázadásáról számolt be s egyforma hévvel leplezte le azt, ami ebben a világban káros és erkölcstelen volt: az élettől elforduló vallási fanatizmus eltorzító maradiságát és az üzletiesen asszimilálódó, aranyat és társadalmi befolyást gyűjtő opportunizmus züllött szabadelvűségét. Az egykorú magyar úri-polgári-lateiner vezetőrétegekről alkotott véleményét egy még ifjúkorában keletkezett és sajnos, elveszett drámájában, a „Leviát György”-ben s egy sor novellában formálta művészi jelképekké, mielőtt még nagyméretű világnézeti vád- és vitaírataiban fogalmi következetességgel is kifejtette.

A lázadás tetteiben is kifejezésre jutott: 1918 végén, az összeomló frontról hazatérve, teljes lélekkel a forradalomhoz csatlakozott. A gyors eseményekkel, lázas lelkének szavát követve, együtt rohant előre: a proletárdiktatúra idején vöröskatoná volt. Ekkor azonban nyilvánvalóvá lett, hogy nem öntudatos, fegyelmezett forradalmár, hanem képzeletének és indulatának szárnyain röpködő, álmodozó, anarchista lázadó volt. Szabadcsapatok élén előretörve, az Alpok ormain akarta kibontani a világszabadság lobogóját. A költői jelképek és az élet valóságának lényegbeli különbségét már akkor egybekuszálta, s a valóság zátonyán már akkor hajótörtést szenvedett. Amikor terveit elvetet-

ték, kiábrándultan omlott magába. Az ellenforradalom rendcsinálóinak kor-
bácsütései egy saját lelkének sebeiben is már-már elvérző rajongó bőrén csat-
toztak.

Ebből a rettenetes, külső-belső összeomlásból felépülőben lett lassanként
íróvá. Írónak sem volt csodagyerek: eredményeiért hosszú vajúdással, nehéz
küzdélemmel kellett megfizetnie. Közel járt negyvenedik évéhez, amikor végre
— elvetélt színészi s költői kísérletek után — magára talált. Első érett műveit
azonban a mestereknek kijáró tisztelettel fogadta a kritika; a két világháború
közti korszak olyan kiváló irodalmi szakértői vették szárnyuk alá, mint Mikes
Lajos, Osváth Ernő, Ambrus Zoltán; s olyan írók fogadták barátjukká, mint
Móricz Zsigmond, Fodor József, Illyés Gyula, Németh László. A népi baloldal
íróihoz csatlakozott; ahhoz az irodalmi csoportosuláshoz, amely a radikális
értelmiség szétszóródott, megvert vagy gerinctört rétegeinek problémái helyett
az egyre sürgetőbben, mert egyre súlyosabban jelentkező „népi” problematika
feltárására s megvitatására törekedett. Ebben a körben, részben ennek sugal-
latára nyert végleges, határozott formát Pap Károly írói küldetéseszménye.
Úgy akart a zsidóságnak bírāja és orvosa, boncolója és formálója, rabja és út-
mutatója lenni, mint a népi írók a magyarságnak. Mint kívülálló szövetséges.
Móricz Zsigmond fogalmazta meg számára először ezt: „A zsidó származású
magyar írók között egyetlen, aki tökéletesen és maradék nélkül levonta sor-
sának azt a következményét, hogy zsidónak született, hogy egész lénye a zsidó-
ságból származik, s ezért valósággal fanatikusa ennek a zsidó életnek, zsidó
históriai fejlődéskutatásnak, és zsidó pszichének.”

A zsidóság közép- és kelet-európai népi medencéje nemcsak nagy zenészet-
ket, természettudósokat és újságírókat adott a világnak, hanem vajúdó-lelkű,
lángoló szívű erkölcszónokokat is. Pap Károly ezek közé a messianisztikus géniu-
szok közé tartozott. Már első nagyobb szabású művében, „A nyolcadik stáció”-
ban ezzel a kérdéssel vívódik: a laikus Krisztus-eszmény modern megfogalma-
zásáért folytatott küzdelem kissé háttérbe is szorítja a regény gazdag s erőtel-
jes realizmussal jellemzett magyar falusi embervilágát. Teljességgel ennek a
kérdésnek szentelte figyelmét azokban a ciklussá záruló elbeszélésekben, ame-
lyeket „Megszabadítottál a haláltól” címmel fűzött össze. Ezekkel aratta első
országgra-szóló sikerét. A bírálókat és olvasókat egyaránt elbűvölte az elbeszé-
lések gyengéd poézise, mély szimbolikája, tiszta lírája, látomásos megidézé-
sereje; a bátorság, mellyel írójuk a rendkívül érzékeny tárgyhoz — egy népi Krisz-
tusnak a bibliai zsidóság elnyomott, messiásváró világából kinövő
alakjához — közeledett, s a bravúr, amellyel modern sokrétűségében is hite-
lesen archaikusnak tetsző stílust teremtett. Hat évvel később, 1937-ben
jelent meg — miután novellák sorozatán át évekig készült — az „Azarel”,
egy nagyra méretezett modern próféta-regényciklus első része: a XX.
századi Krisztus-vízió egyik igen figyelemre méltó megrögzítése. Ez
a regény annak az útnak teljesen nyílt megmutatása volt, amelyet Pap
Károly egy már három évvel ezelőtt megjelent publicisztikai művének, a
„Zsidó sebek és bűnök”-nek egyik bírálója így fogalmazott meg: „Ezzel az új
könyvvel csak megpecsételte sorsát. Oly izzóan őszinte minden sora, oly ön-
marcangolóan igazságos, aminőt csak egy mártírsorsra magát végképp elszánt
író mert és tudott írni.”

A kor szelleme s a maga sóvárgása és lelkiismerete tehát egyaránt s egyre
inkább a zsidóság korlátai közé zárta; e korlátozott világot a mélység és ma-
gasság felé igyekezett azután kitágítani. A valóságos nemzettel és az igazi töme-
gekkel nem tudott összeforralni, a nép védő és tápláló anyaöleire vágyódva ezért
zarándokolt és menekült vissza az atyákhoz, a zsidóság klasszikus, bibliai kor-

szakába. A maga társadalmában nem talált igazi közösségre: az emberek fojtotató környezetéből azért igyekezett felkapaszkodni az Emberiség széljárta, szabad ormaira. Mintha mindig eszményeinek tekintetét érezte volna magán, oly önkínzó kötelességtudással s oly lobogó hévvel ütközött meg önmaga, környezete és kora embertelen rögeszméivel, ártó indulataival. Azzal, hogy kiméletlenül szembenézett velük, legszigorúbb erkölcsi mértékével megmérte s legjobb tudása szerint hitelesen ábrázolta őket, úgy vélte, kiemelheti belőlük, ami nemes és használható. A démonokkal a maguk és nem az okos ember fegyverével igyekezett megmérkőzni. Ebből magyarázható gyengesége és ereje, vak-sága és éleslátása, szemhatárának korlátozottsága és röptének vakmerősége, életének groteszk értelmetlensége és tragikus szépsége.

A korszak világpusztító tornádója egyideig nem érte el közvetlenül, bár ő mindenre felkészülve várta. Egyre jobban visszahúzódott a magányba; ha nem is a némaságba. A végső lehetőség munkálkodott; a pusztulás biztos tudatában is írt, mint sorstársa, Radnóti Miklós – csak éppen, hogy az ő végső sorait már nem lehetett a sírból visszahozni. Ami utolsó éveinek műveiből megmaradt, azt mutatja, hogy alkotóként eljutott oda, ahova kezdettől fogva törekedett: az ősforrásokhoz; a zsidóság legendás idejébe, ahol méltó közösséget talált a valóság mocskos áradata helyett, s hiteles anyagot jelképekben szóló művészetének. Azokhoz a nagy parabolákhoz fordult, amelyeket évezredek képzelete és tapasztalata, vágya és bánata tett az emberiség közös birtokává. A körülötte összeomló világ drámája belőle is drámákat váltott ki. Dávid király alakját felidéző színművének megmaradt részlete, a „Batséba”, a bűn és elégtétel, az erőszakos tett és megbánás, a közösség törvényén és együttérzésén át érkező megigazulás drámája. Utolsó, éppen maradt s nyilván legjelentősebb drámai műve Mózesről szól: a küldetéses ember problémájával vívódik, aki – ugyanúgy, mint Babits Jónása – nem menekülhet kiválasztottságának parancsa elől; de a közösségi emberével, a vezérével is, akit visszarabol magának a szolgálásából, nyomorából kitörni vágyó nép, hogy az égi és földi hatalmak, a maga gyengesége s a sokaság esendősége ellenére is kiharcolja közösségének helyét a világban. Az irtózatossá szorongattatás otthagya rajta a maga torzító nyomait, de valami elemezhetetlen, lenyűgöző és megrázó lírai hévvel is telítette: a halálrahurcolt milliók segélykiáltása vegyül benne a mártírsorsot vállalók felmagasztosult énekével. Itt zárult le végleg a gyűrű, mely a zsidósághoz láncolta az embert, de itt is lépett túl rajta a költő.

„Az író nem lehet egy népnek, fajnak, felekezetnek írója... Csak az emberiségnek” – írta a Mózesrel körülbelül egyidőben. Van ebben a gondolatban valami a törhetetlen idealisták örök önáltatásából, de ott van benn minden igazán művészi alkotás igazsága is. Pap Károly valamennyi jelentékeny műve a maga valóságos világából, a kor és társadalom forró anyagából nőtt ki, még ha szereplői történetesen bibliai nevet és öltözetet hordoznak is; humánus tartalmukkal és sugárzó jelképességükkel pedig minden érző embernek s mindig mondanak valamit arról, ami az életben mint törvény, szépség, igazság érvényes és múlhatatlan.

Nem volt egy táj írója. Szülővárosa és ifjúságának színhelye nem tette Sopron irodalmi specialistájává. Az ottani élmények s helyi színek azzal a magától értetődő, feltűnés nélküli természetességgel illeszkednek be műveibe, mint az ország vagy a világ bármely más részén szerettek. Nyelve, stílusa nem mutat kiötlőbb helyi vonásokat; ilyesmire nem is törekedett. Az emberről és a világról, különösen századunk első felének vidéki magyar életéről rajzolt képeiben azonban a figyelmes szem megtalálja az élmény hiteles valóságágeleit: ez is titka eleven realizmusának. Egyik remek, mélységesen megindító novellájá-

ban, „A bölcső”-ben mondta el talán leghitelesebben azt, amit ezzel kapcsolatban érzett.

Egy öregedő, hányódó-vetődő betörőt éjszaka fognak el a vonaton. Az idegen helységben, ahova viszik, a börtönben harangszóra ébred s ez valami mély emlékezést mozdít meg benne: „komor, szúrós ábrázata nehézkesen kivilágosodott valamelyest; nem mintha valami szépségre, jóságra emlékezett volna vissza abból az időből, még csak valami újságra sem, a holdas, röpke utca-darabkán s harangszón kívül most se tudott egyebet, mégis kiderült valahogy az arca, mintha a jégre sütné a nap, tetszett neki, hogy így el tudja gondolni ezt a dolgot és ezzel együtt szokatlan kis izgalom fogta el s ő lassan feltápáskodott a pallóról. Hát akkor lehet, hogy itt született, aztán éppen itt csipték el olyan gyalázatos módon, éccaka, álmában.” Megvilágosodik előtte minden s mikor másnap tovább kísérik, véletlenül éppen a szülői ház előtt visz az út.

„Az úton a kenyerét eszegette; s minthogy nem volt egyéb gondolata, várta, vajjon átvezetik-e azon az utcán, amit tegnap úgy felismert a holdfényben. Nem tudta, merre járt az éjszaka, de ahogy befordult az egyik utcasarkon, megint felismerte a házak sorát. Meg is mondta; a foga közt, de azért úgy, hogy az örök is meghallották.

– Éppen ebben az utcában születtem...

– Aztán mit akar vele? – kérdezte az egyik.

– Hát semmit, – felelte.

Aztán mégis megállt. Ráösmert a házra is:

– Ez az! – mondta még elevebben, s egész arcával szúrósan mosolygott. Alacsony, szegény, komor ház volt. Épp oly szúrós, komor kis ház, mint ahogy Turgovics nézett rá.

– Megnézem, – mondta, – ha bejönne velem egy kicsit.

Az ő a fejét rázta:

– Nincs itt magának semmi keresnivalója. Csak csődületet csinál.

Nem mentek be, hanem azért hagyták még állni egy kicsit kint az utcán. Akkor hirtelen felvillant Turgovics szeme. Ráösmertek egymásra az egyik ablakkal.

– Az itt e! – szólt, s egyenest odamutatott. Egy öregasszony ült ott. Olyasféle lehetett valamikor az ő nagyanyja is, de ez most mindjárt ijedten nyitotta ki az ablakot. S kiszólt izgatottan:

– Mit akarnak itt kérem?

– Semmit, semmit, – mondta Turgovics, – csak itt születtem...

– Akkor mit ijeszgetik az embert? – szólt az asszony s már csukta is az ablakot, mikor a fegyőr megszólalt:

– Nem kell félni kérem. – Aztán Turgovics-hoz fordult:

– No csak gyérünk tovább...

Aztán továbbmentek. A sarkon azonban mégegyszer megállt Turgovics s visszanezett:

– Hogy megijedt az öreg! – mondta magának s mentek tovább..."

Valahogy így, ilyen áttételesen, az emlékezés és a halódó élmény tükrében tűnik fel Pap Károly műveiben szülővárosa. De életének minden más színtere is. Mert az ember érdekelte mindenekfelett. Táj és környezet csak annyira, amennyire cselekvő tárgya, résztvevő foglalata az embernek; egyébként a természet, annyi romantikus mű főszereplője, vázlatos háttérre, vagy hangulathordozó atmoszférává sűrűsödik-ritkul alakjai mögött. Ezt nemcsak ösztönei súgták így: emberi mondanivalóit az emberi élmény valóságaiba igyekezett tudatosan is beleszőni: embereit telítette tehát a jelkép sugárzó erejével, nem környezetüket. Sok helyett világítsa ezt meg egy példa: „A gyerek” című.

Az újpesti villamoson feltűnik az írónak egy asszony. „Ha jobban lett volna öltözve, kezdődő terhességét észre sem vették volna, a piszkos rongyok azonban elárulták állapotát. Nagy, eleven, sóvárgó szemei voltak. Micsoda életvágy lángolt ragyogó feketeségükben! ... ez a sötétség örök, kiapadhatatlan ifjúságot sugárzott, mely meghazudtolta elgyötört arcát, szikkadt száját és bőrének szárazságát. Az asszony a nyomor képmása volt, az ifjúság szomjas, gyermeki tekintetével.” Beszélgetni kezdett, nyersen, őszintén: „olyan asszonyi állapotával kapcsolatos dolgokat közölt magáról, hogy útítársai fejüket kezdték csóválni”, aztán le is intették. Az asszony szidta a világot, benne eljövendő gyermekét is. Egy idős hölgy rászólt: ha ilyen rossz a véleménye róla, minek hozta létre? „A vér csak vér marad, a férfi meg férfi, a világ meg csak olyan, amilyen! Úgyan hol venném én a pénzt az efféle mesterkedésekre, amikkel el lehet csinálni a gyereket?” — felelt a nő nevetve. Végleges lett az elszörnyedés: a „jobb emberek” elhúzódtak; leszálltukban pénzt vetettek a nőnek; egyikük megjegyezte: — „Hanem hallja, csúf egy fajtája ez a koldulásnak!” A kis toprongyos odavágta a pénzt: „Azért, mert elfogadom, amit a maguk rossz lelkiismerete ad? Azért még nem vagyok koldus!” Leszálltak mind, az író is.

„Köd volt és hideg.

A férfi és a két nő óvatosan körülnézett a megállónál; megvárták, míg arrébb megyek. Akkor megszólították az asszonyt. Szívesen végighallgattam volna beszélgetésüket, de csak az asszonyt értettem:

Nem adom! Eszem ágában sincs! És ha százszor is ingyen veszik el! Akkor sem adom oda! Csak hadd jöjjön a világra! Nőjjön csak fel! — Hallottam gúnyos nevetését. — Még ha fizetnének nekem, akkor sem adnám oda! Nőjjön csak fel, hadd kaparja ki a világ szemét!

Kiköpött és odébb állt.

A három jámbor lélek tanácstalanul, zavartan bámult utána. Aztán lassan, beszélgetve elindultak.

Az asszony mellett ment el. Megszólítottam:

— Mit akartak magától?

— No mit? — nevetett. — A gyerekeimet. Félnék, hogy egyszer majd az ő gyerekeiket tanítja kesztyűbe dudálni! Hát csak hadd nőjjön! És nőjjön nagyra! Akkorára, mint az ott! — És egy távoli hatalmas épületre mutatott.

Nevetett és eltűnt a ködben.”

Azt hiszem, ma már nem kell különösebben elemezni e novella biztos rajzának, kemény társadalmi tudatosságának értékeit, hiteles realizmusának és egyértelmű jelképiségének művészi összhangját. Hasonló módon emeli Pap Károly világító értelmű, példázatos jelentőségű típusokká nagy műveinek összetettebb, sokkal árnyaltabban egyénített alakjait. De tény és jelkép, — vagy a kor kedvenc szavaival: „valóság” és „csoda” hasonló egybekapcsolása, teremtő összefonódása jellemzi egész művészetét. Még egy novellájára hívom fel ilyen vonatkozásban különösképpen a figyelmet. „A csalogány”-ban egy gyerekkori emlékből formálja meg a költőről szóló példázatot.

A kis unoka már ráunt a lomha tyúkokra nagyanyó udvarán s nagyon-nagyon kívánczik arra, hogy közelről láthassa a csalogányt. Nagy kunyorálásra nagyanyó beleegyezik, hogy ablakot nyitva, lámpát oltva, megvárják, bejön-e hozzájuk. Az élet apró, de életbevágó gondjaival telt öregasszony sóhajtozva, nyögve hitetlenkedik s úgy látszik, a várakozástól fulladozó kisgyerek valóban nem kapja meg a nagy ajándékot.

„Most elhallgatott a csalogány. De hallga! Úgy látszik, mégis bejött!

Nem láthattam, mert a holdat már eltakarták a felhők. De ahogy megszólalt újra, éreztem a hangját, hogy ott áll az ablakban. Sötét volt a hangja, mély

és édesen szívfájdító; megvetette a nappalt, minden fényességével; ő maga akart az éjszakában világitani énekével.

Szemem erőltettem, hogy lássam a kis csodálatosat, csak úgy lángoltam és készültem, hogy felemelkedjek, hogy közelebb lopózzam hozzá, hogy rádobjam az újságot és elfogjam magamnak, csak az enyém legyen! Nem tudtam, miért fogtam volna el, mit csinálok majd vele, csak az enyém legyen, egészen az enyém!

De ekkor megszólalt nagyanyó:

— No, itt van?

S már ott se volt a csalogány, már sehol se volt, már hangja se hallatszott. Nagyanyó felcsavarta óvatos kézzel a rozzant lámpást s rámnézett szemrehányóan.

— No ugy-e? Mondtam, hogy nem jön be!

S hiába mondtam neki, hogy bent volt, sohasem hitte el."

Ez persze költői realizmus, tele a képzelet szivárványos, szép játékaival. S végső soron bizonyos fokig menekülés a költészet világába, amely Pap Károly számára nem volt ugyan mindig szebb a valóságnál, sőt sokszor fájdalmasabb, mert töményebb s élesebb, kristályosabb, de mégis vigasztaló, mert maradandó, mert megadja az alkotás, a magunkon túlemelkedés szárnyaló kielégülését. De Pap Károly, s vele együtt még sok író úgy gondolta, ezzel a művészi eltávolodással, a valóságnak ezzel az átlényegített stilizálásával szolgálja legjobban az emberi érdekeket is; hiszen az ember csak azt érti meg a világból és önmagából, amit le tud fordítani belőle a maga nyelvére. Hogy az ő beszéde nem mindenben egyezik meg napjaink beszédével, természetes: az a világ, amely az ő szavait formálta s amelynek idegtépő, siketítő, gyilkos szirénái annyiszor átsívítanak a költő higgadó, férfias beszédén, igen sokban más volt, mint a miénk. A kor torzításai azonban hozzátartoznak művének hiteléhez és megindító emberségéhez.

Nemcsak mélyen megindító, de felemelő is Pap Károly pályájának, küzdelmeinek és a nyomasztó sorsától kiharcolt győzelmeinek látványa: mintha maga is valamelyik regényéből lépne elénk. Nem ábrándos, elfoszló alakként, hanem egyikeként azoknak a biztos kézzel megmintázott s a költői eszme mély világosságát hordozó embereknek, akiknek ő állított zordságában is megragadó, mély humanizmusával lefegyverző emléket. Műveinek céltudatosan elemző, határozott erővel ábrázoló, de líraian meleg és sugárzóan eszmei realizmusából nagyon sokat tanulhatnak fiatal írónk. S például szolgálhat írói magatartása, a felismert emberi és művészi igazság egységét és tisztaságát híven őrző és kifejező írói erkölce. Nem a népből származott, s nem juthatott el az öntudatos munkásosztályhoz. De a magyar osztálytársadalomban, amelynek válságos korszakában az elnyomás még erőszakosabb lett, mindvégig az elnyomottak, a szegények, a megalázottak oldalán állt. Hiba lenne őt ma is, végeredményében csak a zsidóság határai közé zárni. Magyar író volt, aki az emberiséget akarta szolgálni. Szülővárosa, — amelyben örvendetesen megelevenedik emlékezete s amelyben már utcát is neveztek el róla — méltán őrizheti megbecsüléssel és szeretettel emlékét.

Keresztúry Dezső

Pap Károly, a vöröskatona

1916-ban került ki a frontra. Ezt a Pozsonyban töltött néhány hónap előzte meg. Pozsonyban ugyanis a tiszti iskolába kellett járnia annak, aki önkéntesként vonult be. Pap Károly önként jelentkezett a frontra. Ez a következőképpen értendő:

Pap Károly bátyja, Dezső, szintúgy kénytelen volt sor alá állni, mint a többiek. A sorozó ezredorvos azonban kiszuperálta a fiatalembert. Élt ugyanis akkoriban Sopronban egy igen szép asszony, aki állítólag ennek az ezredorvosnak a kedvese volt. Így nagyon könnyen adódhatott, hogy akinek a keze odáig érhetett, azok megmenekedhettek a bevonulás alól. Pap Károly anyjának minden könyörgése dacára erre nem volt kapható. Éspedig éppen azért, mert ő is úgy látta, hogy a gazdag soproni zsidók igen könnyen bújhatnak és bújnak ki a katonai szolgálat alól. Ő maga példát akart mutatni a soproni zsidóknak a bevonulásával. Így tehát, amint leérettségizett, nyomban jelentkezett katonának, illetve *nem vette igénybe* a neki titokban már előre megígért felmentést.

Két évet töltött a fronton. Golyó nem érte, azonban tifuszban megbetegedett; a kórházban kigyógyították. Több kitüntetést kapott, tüzérhadnagyságig vitte. Akkor elérkezett 1918 ősze. A katonák — ki gyorsabban, ki lassabban — hazaszállingóztak a veszített csata után. Mire Pap Károly hazatért, itthon már a proletárdiktatúra várta.

Nyomban jelentkezett vöröskatonának. Azaz, hogy le sem vetette az uniformist, kivezényelték Murakereszturra parancsnoknak. Murakereszturon csakhamar fellázadtak az ellenforradalmárok. Pap Károly leverte őket és az ottani tíz leggazdagabb férfit túszként fogságba vetette. Ott tudták, hogy a soproni főpap fia, a tíz gazdag férfi pedig csaknem mind zsidó volt, de ő hajthatatlan, elvhű maradt, és nem törődött azzal, mint vélekednek róla.

Mikor bekövetkezett a tragikus 1919. augusztus eleje. Pap Károly éppen Pesten volt jelentéstétel céljából. Kereste Kun Bélát, vele személyesen akart beszélni. Kun Béla már nem volt Pesten. Erre Pap Károly — megtudván az egész tragédiát — nekidőlt a szálló ajtajának és úgy zokogott.

Ettől fogva bujkálnia kellett. „Mindenüvé inkább — mondotta — mint haza.” Szülei ekkor már hallani sem akartak róla. Apja erősen féltette az állását, s ő nagybátyjánál, Pollák bőrkereskedőnél húzódott meg Nagykanizsán, a bőrkereskedő padlásán. Azonban ezt nem bírta sokáig. Kezdett kijárni, a fehér terroristák pedig nyomban megismerték. Egy szép őszi délutánon, amikor Pap Károly a városka parkjában egy padon üldögélt, elfogták és Szombathelyre hurcolták.¹

Itt a tiszti bíróság két évre ítélte Pap Károlyt, amelyből ő másfél évet ki is töltött. Ezen idő alatt senki sem látogatta. Celláját egy katolikus pappal osztotta meg, aki maga is mint kommunista került börtönbe. A két ember csakhamar nagyon megbarátkozott egymással, és Pap Károly ott ismerte meg közelebbről Marx tanait, de ugyanakkor Jézusról is sokat hallott, szerinte a szegények legemberibb barátjáról. (Így is írta meg őt későbbi műveiben.)

Mikor kiszabadult, Bécsbe emigrált. Hogy mily nyomorban élt ott, arról legjobban a *B. városában történt* című novellája tanúskodik. Azután lassan-lassan hazafelé vette útját. Itt, bár apja nem tűrte meg a házában, annyit megtett érte, hogy a beledi grófi gazdaság irodájában elhelyezte. Itt azonban

1. A Soproni Hírlap 1919. szeptember 5-én adja tudtul olvasóinak, hogy a letartóztatás Szombathelyen megtörtént.

csakhamar fellázította a nyomorúságosan fizetett alkalmazottakat, úgyhogy egy besúgó árulása folytán éjszaka kellett menekülnie, szobájának ablakán keresztül, s így jutott el Debrecenig, ahol hetekig, mint egy koporsógyáros alkalmazottja, ott aludt egy koporsóban, mivelhogy lakásra nem télt.

Itt kereste fel azután Szép Ernőt, aki akkoriban ugyancsak Debrecenben élt, megmutatta neki írásait; Szép Ernő ezután Mikes Lajoshoz és Osvát Ernőhöz irányította Pestre.

Itt maradt Pesten. De erről az életszakáról már a róla szóló tanulmányok tanúskodnak.

Pap Károlyné

Sopron képzőművészeti élete a Tanácsköztársaság idején

Mint megannyi más dolog, a soproni képzőművészet is zilált viszonyokkal öröklődött át a világháború idejéről a Tanácsköztársaságra. A helyi művészek aránylag nagyon korán, 1897-ben már egyesületbe tömörültek és kiállításaik hamarosan túlsúlyba is kerültek a műkedvelőkkel szemben, így e kiállítások valóban jelentősek is voltak a közízlés fejlesztésében. Ugyanúgy a társulás erkölcsi erőt is adott és számos esetben érvényesült is a várost érdeklő művészeti ügyekben. Mégis az első világháború megindulása idején a kiállítások, úgy 20–25 évvel elmaradva a fővárosi tárlatok mögött, nehézkesen baktattak és utánpótlás nemigen mutatkozott. Viszont a háború Sopronba sodort egynéhány olyan festőt,¹ akik a főváros kiállításain is merésznek, újítóknak tunk fel, ezek előtt teljesen értetlenül állt meg a soproni közönség. A háború befejezetével ezek elhagyták Sopront, és így maradt ismét a soproni idősebb nemzedék és az újabb, ha nem is a legújabb irányok után vágódó közönség. A Károlyi-időszak alatt senki sem gondolt a képzőművészekre; a kaotikus forgatagban még a gyilkos spanyol járvány is terjesztette a bizonytalanság érzését, nem volt fűtőanyag és az emberek csupa kérdőjel elé állítva a művészet kérdését levették napirendjükről.

Az 1919 március utolsó harmadában megalakult Tanácsköztársaság azonban megmozdította a művészeket. Egy csoportjuk amúgy is biztos kenyérrel rendelkezett, rajztanársággal foglalkoztak, így Seemann Kálmán, Králik Gusztáv; Seemann Kálmán felesége, Vörös Erzsébet, mint „háztartásbeli”, szintén csak mellékkeresetként festett, ugyanúgy Mechlené Grossmann Hedvig is. A Képzőművészeti Kört, mint minden egyesületet, feloszlatta az új kormányzat, de a körnek élete ebben az időben szinte névleges volt úgyis. Elnökül pár évvel előtte Bauer Antal megyebeli földbirtokost választották meg, akinek jószándékai kétségen kívüliek, de foglalkozásánál fogva is keveset törődött a művészek ügyes-bajos dolgaival; közöttük persze voltak olyanok is, akik tisztára művészetükből éltek. Ez utóbbiak a társulat feloszlásával azonnal új kötelék után néztek és már április legelején megalkották a szervezetüket. Tagjai, „akiknek a pikturán kívül más foglalkozásuk nincsen”, a következők voltak: Storno Ferenc, Steiner Rezső, Ágoston Ernő, Varga Margit.² Két nap-

1. po. Belányi Viktort († 1955).

2. Soproni Vörös Újság 1919. április 3.

pal később jelenti a Soproni Vörös Újság, hogy a fejmunkások is szakszervezetet alakítottak, a technikai szak vezetőjévé Storno Ferencet választotta.³

Nem sokat tudunk a művészek szakszervezetének működéséről, legfeljebb annyit, hogy haladó szelleműek voltak a tagjai. Storno Ferencet ugyan általában egyházi festőnek könyvelik el, de akár apját, őt is nagyon érdekelte a ter-

Storno Ferenc plakátja 1919. május 1-re

mészet, számos kis vázlat tanúsítja. Ha irányzathoz kapcsoljuk a művészetét, akkor a nazarénusok egy kései képviselőjeként emlegethetjük, mint a töretlen színek és vonalak mesterét. A Tanácsköztársaság idejében nem volt fiatal ember, 1851-ben született; művészetébe – idős lévén – az új világ alig hatolhattott volna be, de emberi mivoltától egyáltalán nem volt távol a szocialista gondolat. Egy humanisztikus társulásban együtt működött Berczeller Adolf, Fischl

3. U. o. 1919. április 5.

László és Schwarz Géza munkásvezérekkel. Steiner Rezső (1854–1945) ugyan szintén egyházi festőként kezdte pályafutását, azonban hamarosan áttért az arcképezésre és állandóan foglalkozva filozófiával, eszmevilága az emberiség megjavítására vivő gondolatok közé vitte. Az emberi szabadság eszméjét tartva szentnek, a Tanácsköztársaság kedvére volt. Ágoston Ernő (1889–1957), mint fiatal művész érte meg a Tanácsköztársaságot. Már mint középiskolás diák Sopron leghaladottabb fiataljai között forgolódott, barátja volt Gyóni

Steiner Rezső plakát-terve 1919. május 1-re

Gézának, a megcsontosodott nyárspolgárság nagy ostorozójának, Richly Rezsőnek, a szintén rendkívül haladó szellemű újságírónak, akit kenyéradója, a polgármester mindúntalan hallgatásra kárhóztatott és állásvesztéssel fenyegetett. 1910-ben Ágostonnak már olyan rajza jelent meg a Soproni Naplóban, amely tiltakozás volt a Tisza-kormányzat csendőrszuronyai ellen. Varga Margit akkoriban tért haza Münchenből, ahonnan a széles festési módot hozta magával. A szülői házban élt és festett visszavonultan. 1919-ből való derűs arcú Önarcképe ma a Liszt Ferenc Múzeumban van.

A festéssel foglalkozó többi képzőművész többnyire a pedagógusok szak-szervezetébe tömörült, és így a négy tagú csoport eléggé magára maradt. De a soproni direktórium gondot viselt rájuk. Az első terv ugyan nem közvetlenül a festőknek szólt, inkább tervet vártak tőlük. A mai Liszt Ferenc Kultúrházat szánták a soproni kultúra gócpontjának és ebből a célból kívül-belül átalakításokról lett

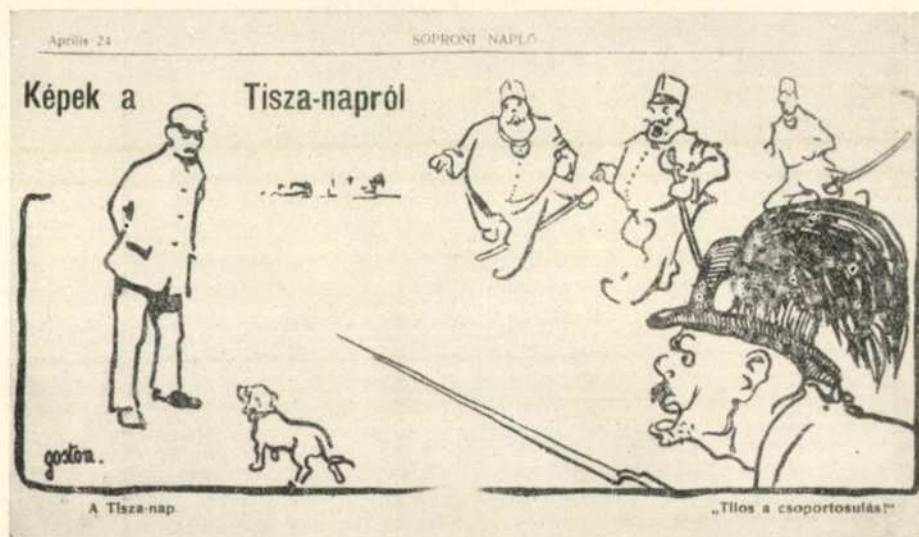

Steiner Rezső plakátja 1919. május 1-re

volna szó. A szebb külső kedvéért a máig meglevő vaskerítést ki akarták cserélni terméskő-fallal és ezen szakaszonként szobrok álltak volna.⁴ De Richly Rezső is beleszóllhatott a pangó művészeti életbe, legalábbis stílusára vall a „Művésztelepet Sopronnak!” című cikke a Soproni Vörös Újság április 25-i számában. Ajánlja, hogy valamelyik löverei villát alakítsák át a művészek szá-

4. U. o. 1919. április 12.

mára. De egy kissé kiéreződik szavaiból a biztatás, hogy az új szakszervezet ne szerénykedjék: „A soproni direktorium a művészekért is szívesen megtesz mindent, de a művészek is tegyenek legalább magukért valamit.” A budapesti direktorium több helyen akar mesteriskolát felállítani, kérje a város és a művészvilág, hogy Sopronban is létesítsen. Az okos kezdeményezés ezzel meg is akadt és tudjuk, hogy nem könnyű feladat a művésztelep alapítása, hiszen az azóta elmúlt négy évtized alatt, nyugodtabb környezetben sem sikerült mind-
máig. De legalábbis szükségességét felismerték már 1919-ben.

Ágoston Ernő diákkori rajza Tisza István soproni látogatása alkalmából
(Megjelent a Soproni Naplóban)

A szakszervezet három tagja azonban hamarosan munkához jutott. Ugyanis közeledett május elseje. Országszerte nagy fénnel kívánták megünnepelni a felszabadult proletariátus első május elsejei ünnepét és a felvonulás tervezésébe belevonták Storno Ferencet és Ágoston Ernőt.⁵ Mindkettőt és Steiner Rezsőt plakátok elkészítésével is megbízták.

Ami Stornót illeti, természetesen eddigi munkásságának köreiből nem tudott kiszakadni. Meztelen ifjú férfi lóháton, félkezében széttört bilincset tart, a másikkal lándzsáját a ló lábai alatt vonagló sárkányba döfi, a lándzsa felső része zászlószerű, ezzel a felírással: MÁJUS I.; jobbról a háttérben lángokban álló templomtornyok, fent balról írásszalag bontakozik ki a zászló feliratos részéből: 1919. Három szín: fekete, lángvörös és a papír eredeti sárgás színe. A leírás tán nem sejteti, hogy a rajz szabályos Szent György ábrázolás, hiába csörög az összetört láncc; hiába lobognak a vörös drapériák, a nyugalmas vonalak elárulják mesterét. A rajzot Storno litográf papírra rajzolta át és onnan került a köre. Szélessége 64 cm, magassága kb. 100 cm.

Steiner Rezső hagyatékából a Liszt Ferenc Múzeum megszerezte egy 29 x 48 cm méretű színes krétarajzát, az 1919 május elsejére készített plakát vázlatát:

5. U. o. 1919. április 24.

gyöngéden megmintázott fiatal munkás térdig ábrázolva, félméztelenül, karját széttárja, mindkét csuklóján széttépett rablánc, feje felett a felírás: VÉGRE. A rendkívül tetszetős alakhoz a művész fia, az akkor 21 éves Antal, a későbbi festő állt modellt. Ezt a képet is a művész litográfpapírra rajzolta, azonban jelentékenyen keményebbre, ami a vonalakat illeti, és az érettebbnek fel-

Agoston Ernő plakátja 1919. május 1-re

tüntetett férfitesthez szinte Guido Reni-re emlékeztető fájdalmasan elragadtatott arcot csatolt, az egészet vérvörös háttérben helyezte el. Két lábánál oldalt MÁJUS 1. – 1919 feliratot alkalmazott. A finomságok elveszéséről nyilvánvalóan az akkoriban technikai nehézségekkel küzdő Röttig-Romwalter Nyomda tehet.

A harmadik plakátot a grafikában – már mint fiatalembert is – járatos

Ágoston Ernő készítette. Az eredeti vázlat nincs meg, de a művész 1950-ben emlékezetből megcsinálta.⁶ A kivitelezett plakát Steinerével szemben, az eredeti gondolathoz képest, jelentékenyen javult. A teljes alakban meztelenül ábrázolt, vörös színben megmártott munkás sötétszürke, félgömbszerű alapon áll, balkezét magasra emeli, csuklóján széttört bilincs, ugyanennek töredéke

Welleba Rudolf plakátja

leengedett jobbkezén is. Teste mögött sötétszürke árnyékolás és térdétől fogva felfelé a sárgás alapszínben áll. Jobblába mellől hermelines király és lakáj menekül, baloldala mellől pedig pénzeszacskókkal bankárok és papok. A háttérből több vörös zászló alatt tömeg bontakozik ki. A művészre jellemző, hogy a nyomda cégjelzését is maga rajzolta meg, az egésznek megfelelő típusú betűkkel. A plakát felső részén 1919. MÁJ. 1. Lent baloldalt a művész névjelzése. Az eredeti terv szerint a munkás alakja zömökebb, taglejtésében éppen ezért nincs is elég erő.

Volt még egy negyedik plakát is. Jelzése szerint Welleba Rudolf rajzolta és szintén a Röttig-Romwalter Nyomda nyomta köre. Wellebát a világháború sodorta Sopronba, mint katonát. Itt nagyon hamar megvetette a lábát, számos vezető személyiséget megfestett és a Tanácsköztársaság idejét is a városban

6. A vázlat rekonstrukciójára azért volt szükség, mert a Liszt Ferenc Múzeum 1950-ben rendezett Tanácsköztársaság-kiállításának idején még egyetlen plakát sem került elő. Azóta szerzett már egyet-egyét a szombathelyi múzeum és a soproni levéltár is.

töltötte. Utána nemsokára azután eltávozott. A plakátban az a törekvés mutatkozik, hogy ne legyen mindennapos: egy meztelen férfi kitárt karral halad a földgömbön, mögötte egy másik meztelen férfi hatalmas vörös zászlót lobogtat. Minthogy egyébként Welleba jól festett, valószínűen az elrajzolások szándékosak és annak rovására írhatók, hogy annak idején minden megszokottat el akart vetni egy bizonyos irányzat, amely köré éppen a haladó szellemű festők egy része csoportosult.

Május elseje után a Tanácsköztársaság körülményei súlyossá váltak, megindult a szomszédok imperialisták szította hadjárata, belső egyenetlenkedések megbénították a diadalmasan kezdődő harcokat, a Tanácsköztársaság elbukott. Természetes, hogy az utolsó három hónapban a művészet teljesen háttérbe szorult. Annyi bizonyos, hogy a sokat ígérő kezdet nyomán alkotó művészeink legjobb tudásukkal álltak az eszme szolgálatába. Meg is gyűlt miatta a bajuk. A fehér terror a három plakátot számon tartotta: az ismét megalakult Képzőművészeti Körben a jobboldali érzésűek vizsgálatot követelnek, amely főleg Ágoston Ernő irányában volt erélyes. Szerencsére a művészet ihletettjeiben jobb érzések uralkodtak és így a három festőművész nagyobb bántódás nélkül folytathatta munkásságát.

Csatkai Endre

Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből

A történetírás leghitelesebb adatait a fennmaradt iratok őrzik számunkra. Az emberi élet problémái, egy bizonyos kor szelleme, felfogása, harcai mind-mind visszatükröződnek az abban a korban keletkezett iratokból. Sopron város munkásságának az igazságáért, emberibb életkörülményeiért folytatott küzdelmének sok adatát őrzi a Soproni Állami Levéltár. Ezek közül az adatok közül folytatólagosan közöljük a Horthy-korszak küzdelmeivel kapcsolatos dokumentumokat:

* * *

Graf Károly iparügyi biztos 1922. július 30-án jelenti, hogy a „soproni szabómunkások bérüknek felemelését kérték s emiatt a munkaadókkal két ízben tárgyaltak. Minthogy a tárgyalásokon megegyezni nem sikerült, szombaton, azaz f. hó 29-én a munkát beszüntették — azaz Sztrájkba léptek.”

Graf Károly a szabómestereket összehívta, hogy az ügyet megbeszéljék, de csupán egyetlen egy jelentkezett közülük. A szabómesterek a meghívót kézbesítő szolgálak (városházi kézbesítők) előtt kijelentették, hogy nem érnek rá a tárgyalásra elmenni.

Elintézés: a felek megegyeztek.

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 2582/1922. sz. ikt.)

* * *

A Magyarországi Szabómunkások és Munkásnők Szakegyesülete Sopron 4. sz. csoportja nevében Fekete József elnök és Kiss István jegyző 1922. okt. 12-én bejelenti a soproni Általános Ipartestület Elnökségének, hogy a soproni szabómunkások 50 %-os béremelést nyújtottak be a „szabómester uraknak”.

Kéri, hogy az ügyet a hó 19-én este 6 óráig tegye magáévá. (971/1922. soproni ált. ipartestület.)

Sopron szab. kir. város I. fokú iparhatóságánál 1922. okt. 20-án és 21-én ez ügyben tartott tárgyalás eredménye: „... a segédek jelenlegi béreiknek jövő héttől 35⁰/₀-os emelését kérik és előre kijelentik, hogy ebből már semmit sem engednek, a munkaadók viszont kijelentik, hogy a 30⁰/₀-os emelésnél magasabb emelésbe semmi körülmények között sem mehetnek.” (3553/1922. Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága.)

1922. október 24-én kelt jegyzőkönyv szerint a szabómesterek teljesítik a szabósegédek 35⁰/₀-os béremelési kérelmét a következő feltételek mellett:

1. A munka azonnal megkezdendő és felveendő.
2. a bevégzés előtt álló munkák után a régi díjszabás irányadó, a próbák alatt álló munkák után már az új díjszabás irányadó.
3. Az új díjszabás szerinti kifizetés szombaton, f. év október hó 28-án történik.

4. A jövő béremelési kérelmek esetén heti munkás csak a hét végén, darabszámos munkás csak a darab bevégzése után hagyhatja el a helyét, különben munkanapot és darabot nem díjaznak.”

A jegyzőkönyvet a segédek kiküldöttei elfogadják, a következő pótlással:

„1. Az élelmiszerek árának lényeges változása esetén jogában áll mindkét félnek újabb bérmegállapítást kérni.

2. Esetleges bérmegállapítás esetében a munkaadók nem zárkoznak el a munkásokkal való tárgyalás alól.

3. Jelenlegi bérmozgalomból kifolyólag munkás el nem bocsátható.” (Ad. 3553/1922. Sopron szab. kir. város I. fokú ipar- köz és állategészségügyi hatósága.)

1923. február 19-én a Magyarországi Szabómunkások és Munkásnők Szakegyesülete Soproni 4. sz. csoportja nevében Horváth Sándor elnök és Hajas Gyula ellenőr a következő szövegű beadványt intézte a soproni Iparhatósághoz: „Alulírott Szakegyesület azon kérelemmel fordul a T. czimhez, hogy méltóztassék tudomásul venni és a Soproni Szabóiparosok Egyesületének is tudomására hozni, hogy az októberben kötött megállapodást magunkra kötelezőnek nem ismerjük, (mely szerint köteleztük magunkat, hogy hét közbe bérdférenzia végett a munkát nem szüntetjük be) valamint az eddig végzett munkákért úgy a hétszamosnál, mint a darabszámra dolgozóknál esetleges munkabeszünetéseknél a bérek kifizetéséhez ragaszkodunk.

Indokolás: Folyó hó 3-án az Ált. Ipartestülethez intézett beadványunkra, folyó hó 6-iki keltezéssel a Soproni Szabóiparosok Egyesülete határozatilag az addig fizetett bérekre 20⁰/₀-os béremelést adott, amit azonban a Munkaadó Urak folyó hó

Kellner Sándor
soproni szobrának gipszmodellje
(Szakál Ernő műve)
Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

12-iki kezdettel folyósítottak, így a munkások egy heti béremeléssel károsultak. A Munkaadó Urak saját határozatukat sem tartották be, így mi sem vagyunk abban a helyzetben, hogy a fenti pontokért a felelősséget vállaljuk. Azonban a Munkáltatók hogy ha három napon belül a 6-iki határozatukat elismerik és kifizetik, abban az esetben a felelőséget tovább vállaljuk.”

Elintézés: „a szabómesterek munkásaikkal munkabérük emelése tekintetében kiegyeztek – ügyirat ennélfogva irattárba teendő. Sopron, 1923. március 8.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 674/1923. sz.)

Az Élelmezési Ipari Munkások Országos Szövetségének Soproni Csoportja 1922. nov. 16-án az alábbi írást terjesztette a soproni iparhatósághoz:

„A soproni sütőmunkások a következő kéréssel fordulnak a Tek. Iparhatósághoz, hogy Méltóztassanak óta hatni, hogy a Bérrendezés miat három munkaadó és három munkások mielőbb össze jöjjenek, mivel a munkadókat már kétszer kértük és semmi féle választ nem adtak és a többi Iparosoknál már régen rendezve vannak a munkabérek hól a sütőmunkások a legelsőek voltak a kik a kéréssel fordultak a munkaadókhoz, tekintve az alacsony Órabérek a többi szakmához képes pld:

a nyomdászok	é 120 Kor.
a szabók	é 100 Kor.
asztalosok	é 100 Kor. stb.

reméljük hogy a munkaadók nem fognak semmi akadályt körbitenni az egyezéshez, mellékeljük egy Bértáblázatot és maradunk a Tek. Iparhatóságnak.

B é r t á b l á z a t

A munka neve	Heti bér	Napi bér	Óra bér	Túlóra bér	Kisegítő bér	4. órai vasárnapf munka	Megjegyzés
I. csoport	4320	720	90	135	135	720	
II. csoport	4080	680	85	127	127	680	
III. csoport	3600	600	75	112	112	600	

1. a munka a törvényes reggel 3. órai idő előtt nem vehető fel
2. a munkaidő napi 8 óra tiz órás munka keretben
3. A heti bér csak 6. napra értődik vagyis 48. munka órára.
4. A nős munkásnak naponta 1 kg a nőtlennek egy 1 kg (!) adandó.”

Elintézés: „Pékipari munkaadókkal és munkásokkal 1922. nov. folyamán több izben tárgyalás folyt eredménytelenül, de utóbb a munkadókkal a munkások megegyeztek – ezt itt be nem jelentették. – Ügyirat irattárba. 1923. jan. 4.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 3882/1922.)

* * *

A Nyugatmagyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének Soproni Helyi Csoportja 1923. febr. 19-i keltezéssel az alábbi beadvánnyal fordul a soproni Vasárugyár r. t. igazgatóságához:

„Tekintetes Igazgatóság! Alulírottak, mint az üzemben foglalkozott ösz-

szes vas- és fémmunkások és azok segéd munkásai azon tiszteletteljes kéressel fordulunk a Tekintetes Igazgatósághoz, hogy óra és akutbéréinket

I. 30 %-kal felemelni sziveskedjék,

II. kérjük az idáig érvényben lévő alapbéreket úgy megváltoztatni, hogy az összes % csatoltassék az alapbérhez és a jövőben ez képezze az alapbéréinket.

III. Kérjük az Igazgatóságot, hogy a heti 48 órán tul teljesített órák-tulóráknak tekintessenek; az első 2 óra 30 %, a második 2 órára 50 %, és a napi 4 órán tul és vasárnap teljesített tulórákra pedig 100 %-os pótlékkal dijaztassanak.

Tekintetes Igazgatóság! Bátorkodunk ezen szerény kérésünket megindokolni a napról-napra fokozódó drágasággal szemben az órabéréink nem állanak arányban, a drágasággal már ott tartunk, hogy ugy magunk, mint családunk teliesen lerongyolódtunk és a legnagyobb nélkülözésnek vagyunk kitéve.

Abban a reményben, hogy a Tekintetes Igazgatóság átérzi a munkásság ezen súlyos helyzetét és méltányolni fogja a szerény kérésünket és azt mielőbb teljesíti, mert csak akkor leszünk abban a helyzetben, hogy munkánkat továbbra is a megszokott szorgalmunkkal és erővel teljesíthessük . . .”

Ezen beadvány külzetén a következő szöveg olvasható:

„Gyár 54 órai munkaidőt követel, a 6 órai (54–6) tulóráért 37½ % fizet, alapbéreket 1600 %-ról 1800 %-ra felemeli. Arra az időre, a mig 48 órát dolgoztak csak 1600 %-ot ad.

Munkások 1900 %-os bérmegállapítást követelnek vagyis (1600 + 300 %) a tulóra után 37½ % helyett 40 %-t.

Tárgyalás, felek merev álláspontjuk mellett maradván, meghiusult. 1923. febr. 28. Heimler sk.”

1923. febr. 27-én jelenti az Iparhatóságnak Graf iparhatósági biztos: „Jelentem, hogy a Vasárugyár részvénytársaság Sopron Graz Ágfalvi uton lévő acél és lágvasöntőde üzemében valamint Csengery utcában lévő vasárugyári üzemében a munkások bérmozgalom miatt f. hó 26- illetve 27-én a munkát be szüntették.”

A kir. Iparfelügyelő erről értesítést kap 1923. febr. 28-án.

Ugyanezen év márc. 5-én az Iparfelügyelőnek az Iparhatóság az alábbi szövegű átíratot küldi: „Hasonszámu átíratomra utalással értesitem, hogy ugy a Vasárugyár, mint a Vasöntődegyár munkásai a mai napon a munkát ismét felvették.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 769/1923.)

* * *

A soproni rendőrkapitányság 3316/1923. ált. sz. alatt 1923. márc. 22-én felkéri a Városi I. Fokú Iparhatóságot, hogy a soproni rendelkezésre dolgozó szabómunkások márc. 20-án kezdődött sztrájkjával kapcsolatban a bérmozgalom egyes mozzanatait közölje, hogy a maga részéről a közbiztonsági és közrendészeti szempontból szükséges intézkedéseket megtehesse.

A Sopron városi I. fokú Iparhatóság 1030/1923. sz. alatt közli az Államrendőrség Soproni Kapitányságával, hogy a bérmozgalom 1923. márc. 23-án a munkaadókkal történt megegyezés folytán megszűnt.

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 1030/1923.)

„J e g y z ő k ö n y v készült Sopronban 1923. évi április hó 12-én az I. fokú iparhatóságnál a szabómunkások bérmozgalma tárgyában.

Jelen vannak: A hatóság részéről: Dr. Heimler Károly tárgyalástvezető, Petkovits Sándorné jkvv. A szabó munkaadók részéről: Nagy Pál és Holzer Zsigmond. A szabómunkások részéről: Bellák Károly és Szabó Sándor.

A szabómesterek és szabómunkások között a bérmozgalmat illetőleg a következő egység jött létre. A szabómesterek kötelezik magukat arra, hogy f. évi április hó 9-étől kezdődőleg április hó 14-ig bezárólag terjedő időre a szabómunkásoknak a jelenleg érvényben lévő heti béreken kívül ennek a bérnek 15 0/0-kal felemelt összegét fizetik. Április hó 16-ától kezdődőleg pedig ugyancsak az eddig érvényben volt hetibéreknek 20 0/0-kal felemelt összegét fizetik.

A szabómunkások szakcsoportjának képviselői kijelentik, hogy ezt a megállapodást a maguk részéről elfogadják.”

A megállapodásról értesítést kap a soproni Iparfelügyelő.

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 1369/1923.)

* * *

A soproni bádigos és szerelő segédek a következő kéréssel fordulnak 1923. április 13-án az I. fokú iparhatósághoz:

„Alulírott szakcsoport azon kérelemmel fordulunk a tek. iparhatósághoz, szíveskedjék köztük (azaz a mester urak és segédjei közt) egy eggyeztető tárgyalást össze hívni.

Kérésünk a mester úrakkal szembe: Az eddigi 55–156 K-ig álló béreinkre 25 0/0 ezzel szembe a munkaadók 18 0/0-os ajánlatukat elnem fogathatjuk.”

Elintézés: „IV. 9-től 180 Kor. órabérben állapotok meg.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 1357/1923.)

* * *

A magyarországi szállodai, éttermi és kávéházi alkalmazottak országos egyesületének soproni helyi csoportja az alábbi bejelentést teszi 1923. ápr. 16-án a Sopron városi I. fokú iparhatóságnak:

„Van szerencsénk tisztelettel bejelenteni, hogy a Pannónia szálló éttermi és vendéglői szakmunkásai a tegnapi napon a munkát beszüntették.

Indokolás: E hó 11-én a Pannónia szálló r. t. igazgatója és alelnöke az összmunkásság előtt kijelentették, hogy az eddigi fizetést túl magasnak látják és 5 0/0 a bruttó bevétel utáni részesedést aképpen módosítják, hogy a jövőben csak a konyhaforgalomból adnak 2 0/0-ot, italok után semmit és azon felül még az étszer tisztító és a konyhaszemélyzet is kapja az osztalékját. — Ez megfelel 90 0/0-os redukálásnak; az igazgatóság határideje f. hó 14-én d. u. 6 órára volt kitűzve, a munkások érdekeit megvéde el nem fogadták az igazgatóság bérredukálását, amit egyöntetűen írásban bejelentettek.

A munkások e határozatára a szálló r. t. elnöke egy megnyugtató levéllel felelt, amelyet a munkások el fogadhatónak nem találtak, eddigi bérviszonyaik biztosítását kérték az igazgatóságtól írásban, melynek aláírását megtagadták és minden pincérmunkást elbocsátottnak nyilvánítottak.

A szálló munkásai záróráig dolgoztak, de tegnap a munkát fel nem vették.

A soproni pincérszakcsoport a békéltető tárgyalásokat az iparhatóságnál kész bármely pillanatban felvenni.”

Az irat külzetén ez olvasható: „Seidl Samu és Pistl Miksa a Pannónia r. t.

igazgatósága nevében bejelentik, hogy tárgyalásba nem bocsátkoznak, a személyzetet vissza nem fogadják, a testületnél már bejelentették az alkalmazotakat. Sopron, 1923. ápr. 17. Heimler sk.”

„Egyezség többszöri kísérlet ellenére sem sikerült. Irattárba. 1923. ápr. 19. Heimler sk.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 1386/1923.)

* * *

A soproni sütőmunkások nevében Istvanovits István elnök és Kasztner Károly titkár az alábbi beadványt nyújtották be 1923. május hó 1-én a soproni Iparhatósághoz:

„A soproni sütőmunkások a következő kéréssel fordulnak a Tek. Iparhatósághoz: 1923. április hó 23-án egy kérvényt adtunk be a soproni Ipartestületre, az Órabér felemelésre és pedig: 200 K. 190 K és 180 K. és a mesterek egyszerűen vissza utasították a követelésünket, azzal a megjegyzéssel, ha az Árvizsgáló bizottság majd megengedi a 25 K Zsemlye árat, akkor majd megadják.

A soproni sütőmesterek már eladják a Zsemlyéket 25 Koronával, de bizony a munkabér emelésről még a mai napig nem volt semmi féle intézkedés, kérnénk a Tekintetes Iparhatóságot, ha lenne oly kegyes és egy békéltető bizottságot össze hívna úgy a munkaadókból, mind a munkásokból, mert eddig már háromszor fel lett emelve a zsemlye és kenyér ára azzal az indóggal, hogy a munkások nagyobb órabért követelnek és mikor az Árvizsgáló bizottság a Zsemlyét és Kenyér árat felemelte, akkor a munkásoknak egy oly csekély összeget rá fizettek, hogy nem is volt napi különbözet 300 Koronával, hól Budapesten egy 17 K 50 filléres zsemlye ár mellett a munkások órabérre 240 K 221 K és 203 Korona és naponta 1 kg Kenyér tehát az nagy különbözet a soproni órabérekhez képes és a soproni zsemlye ár hoz képes.”

Az iraton a következő megjegyzés olvasható: „Munkaadók és munkások megállapodtak. Ápr. 30-tól 160, 150, 130 K., máj. 7. 180, 170, 150 K.

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 1717/1923.)

* * *

A Nyugatmagyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége Soproni Helyi Csoportja 1923. dec. 10-én bejelenti a soproni bádigos és szerelő munkaadóknak, hogy az általuk felajánlott 6 0/0-os munkabéremelést aránytalanoknak tartják a drágasághoz viszonyítva. Kéri, hogy a munkavállalók 20 0/0-os béremelési kérelmének helyt adjanak.

A dec. 12-i helyzet: a munkaadók kijelentik, hogy az eddigi 1700 K-ás órabért 1800 Koronára hajlandók felemelni. A munkavállalók képviselői ezzel szemben kijelentik, hogy megbízóik meghallgatása nélkül az ügyben kötelező nyilatkozatot nem tehetnek.

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 3910/1923. ikt. sz.)

* * *

A soproni Szociáldemokrata Pártszervezet Titkára 1924. április 3-i beadványa: „Sopron város I-ső foku Iparhatóságának! Sopron. Tekintetes Iparhatóság! Tisztelettel jelentem a Tek. Iparhatóságnak, hogy a bádigos és szerelő munkások a felmerült bérkérdésből folyó hó 3-án a munkát beszüntették. Tiszte-

lettel kérném a Tekintetes Iparhatóságot, hogy a felmerült bérdifferenciát a nagyra becsült közreműködésével a munkásoknak segítségére sziveskedjék lenni.”

Az iparhatóság a soproni bádogos- és rézművesek szakcsoportjának az alábbiakat írja 1924. ápr. 4-én:

„A bádogosmunkások bérmozgalma tárgyában kelt beadványukra értesitem, hogy a munkások propositióikat nem fogadták el. A munka mielőbbi újból való felvétele érdekében kérem egy újabb ajánlatot megfontolás tárgyává tenni.”

A bádogosok és rézművesek soproni szakcsoportja nevében Müller János dr. Heimler Károlynak, az Iparhatóság vezetőjének bejelenti, hogy a szakcsoport határozata értelmében az illető hétre 5000, a következő hétre 5500 és az azt követő hétre 6000 koronát fizetnek. Olyan ugrásszerűen, amint azt a segítők kéri, hogy 4500 koronáról 6000 koronára emeljék a bért, lehetetlen, mert az átvett munkáknak legalább részben kell fedezniök a továbbjutást.

Ugyancsak a fent említett szakcsoport nevében közli Müller János az Iparhatóság vezetőjével (keltezés nélkül), hogy a szakcsoport határozata értelmében kifizetik a munkavállalók által kért 6000 koronát, de semmi szín alatt sem visszamenő hatállyal. A régi kívánságnak is eleget tesznek és a testület keretein belül index bevezetését támogatják.

Az Iparhatóság ápr. 12-én értesíti a soproni Iparfelügyelőiséget: „... a soproni bádogosmunkások április 4-én a munkát beszüntették, mivel a munkaadók 6000 Korona órabér iránti követelésüket nem teljesítették.

A mai napon az iparhatóság előtt ismételt tárgyalás után a munkaadók a munkások e követelését teljesítették és az index behozatalát is beigérték, mire a munkások a munkát f. hó 14-én ismét felveszik. A sztrájkoló munkások száma: 11.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 1186/1924. ikt. sz.)

* * *

Az élelmezési ipari munkások országos szövetsége soproni helyi csoportjának elnöke, Kiss Imre, 1924. febr. 11-én kelt beadványa:

„Tekintetes Iparhatóság! A sütőmunkások alólirott szakszervezete f. évi január 28-án az ipartestülethez memorandumot nyújtott be, amelyben kérte a pékmestereket alkalmazottaik bérének rendezésére. Erre a memorandumra válasz mai napig nem érkezett.

Legyen szabad felhívunk a tekintetes Iparhatóságot erre a nagyfontosságú kérdésre. A drágaság és a munkabérek közt tátongó óriási űr miatt a szakszervezet vezetősége február hó 14. ikén tul nem tud felelőséget vállalni a sütőmunkák további zavartalan menetéért. Tisztelettel kérjük, méltóztassék felszólítani a pékmestereket, hogy a tekintetes Iparhatóság közvetítésével tárgyalásokba bocsátkozzanak velük és a méltányosság legelemibb követelményeinek tegyenek eleget. A mai 1500 koronás órabérek mellett éhen kellene pusztulnunk.”

Elintézés: „Kiss Imre bejelenti: A munkadók II. 11-től kezdődőleg az órabérekét 1800 koronára emelték fel, ezt a segítők elfogadták s így a munkabér mozgalom megszűnt. 1924. febr. 12.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 487/1924. ikt. sz.)

Az élelmezési ipari munkások országos szövetségének soproni helyi csoportja nevében Kiss Imre elnök 1924. április 8-án az alábbi beadvánnyal fordul Sopron város Iparhatóságához:

„Tekintetes Iparhatóság! Alulírott soproni sütőmunkások szakcsoportja tisztelettel jelenti a T. Iparhatóságnak, hogy a sütő munkások folyó hó 8-án Streikba léptek, a Streik oka: A sütőmunkások III. hó 23-án kérték az órabér 100⁰/₀-kal, javítsák fel a munkaadók, sajnos ezen kérést nem teljesítették, így következett be automatizta a Streik.

Részünkről a megbizottak a következők: Kiss Imre Balfi utca 34., Konrád Károly Ógabona-tér 44., Baldauf Károly, Sass-tér 1.”

A Sopron szab. kir. város I. fokú iparhatóságának 1230/1924. sz. határozata 1924. ápr. 8-án „a sütőipari munkások szakcsoportjának kérelmére az egyeztető tárgyalás határnapjául 1924. ápr. hó 9-ik napjának dél-lőtti 11 óráját” tűzi ki.

E határozaton olvasható feljegyzés: „Bejelentés szerint a 3000 K. alapbér 50⁰/₀-a állapított meg úgy, hogy az órabér 4500 K. és naponta 1 kgr. kenyér.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 1230/1924. ikt. sz.)

* * *

A m. kir. állami rendőrség soproni kapitánysága 2638/1924. ált. sz. alatt az alábbiakról értesíti Sopron sz. kir. város I. fokú közig. rendőri büntető-bíróságát 1924. máj. 10-én:

„Az élelmezési munkások Országos Szövetsége központi vezetősége által hivatalomhoz küldött beadványnak másolatát további illetékes eljárás végett megküldöm azon megjegyzésem kapcsán, hogy a feljelentésben jelzett soproni sütőiparosok ellenőrzésére az őrszemélyzeti osztályomat utasítottam és egyben intézkedtem az iránt, hogy tapasztalt visszaélésekről ezentul a hivatalos feljelentések az 1923. évi XV. t. c.-be ütköző kihágási esetek illetékes elbírálása végett közvetlen Cimhez küldessenek.”

A másolat szövege: „M. kir. állami rendőrség tek. Rendőrkapitányi Hivatalának Sopron. — Az Élelmezési Munkások Országos Szövetsége Központi Vezetősége a XV. t. c. 1923 amely a sütő és cukrászipari munkának a szabályozásáról szól, eltiltja az éjjeli munkát is, valamint bizonyos szűk keretekben rendezi a munkás és tanoncok munkaelvégzésének lehetőségét. Ez a törvény sem a soproni, sem Sopron környékében lévő érdekelt sütő és cukrásziparosok által nincsen betartva. — Névszerint kénytelenek vagyunk megjegyezni Heinz István Magyar-u. 16. sz. ahol tanoncokkal egyetemben már hajnali 2 óraker dagasztási munkát végeznek. Heintz Károly Kossuth ut 35. már éjjel 1 óraker dagasztanak, Dolenszky Gyuláné Szeder u. 3. éjjel 1 óraker dagasztanak, Roth Gyula Előkapu 5. sz. inasokkal segédekkel 2 óraker dagasztanak, Richli Jenő Ikvahid e. inasok és segédekkel fél 2 óraker dagaszt. Bartl János Várkerület 16, inasokkal és segédekkel 2 óraker dagasztanak. Heinz Pálné Szentlélek utca 11 sz. inasokkal segédekkel 2 óraker dagasztanak. Brémer Mihály Ujteleki u. 32 sz. segédekkel fél 2 óraker dagasztanak. Németh Dénesné Ujteleki u. 25. sz. inasokkal 2 óraker dagasztanak. Leirer Mihály Magyar u. 7. sz. inasokkal 1 óraker dagasztanak. Domnanincs Izidorné Ötvös u. 12. sz. inasokkal segédekkel 2 óraker dagasztanak. Kendöl István Rákóczy u. 27 sz. inasokkal segédekkel 2 óraker dagaszt. Bichler Ferencz Kossuth u. 33 sz. inasokkal segédekkel 2 óraker dagasztanak. Weinstangl Izidor Szentgyörgy u. 5. inással 1 óraker dagasztanak. Berger János Sopronbánfalván 1 óraker reggel dagasztanak, Nusser Károly Sopronbánfalván 12 óraker éjjel

inasokkal dagasztanak. Grosner Ignác Sopronbánfalván 12 óraker éjjel dagasztanak. A megnevezett üzemekben köznap úgy mint vasárnap megszegik a törvényt. — Tekintetes Rendőrkapitányság! A törvény Sopron és a tek. Hivatalnak hatásköre alá tartozó egyéb területein a dagasztási munkálatokat a reggeli 4 óraker engedi meg, 3 és 4 óra között csak kovászolási előmunkálatok végezhetők. 18 éven alúli tanoncok egyáltalán előbb mint regeli 4 óra semmiféle munkára nem alkalmazhatók, napi munkaidejük nem lehet több 8 óránál. Mindezeknél fogva a nevezett munkaadókat kénytelenek vagyunk feljelenteni és ha tárgyalásra kerülne a sor arra bennünket az elmarasztalt munkaadók költségére megidézni sziveskedjen. — Meg vagyunk róla győződve, hogy a tek. Hivatalnak nincs tudomása ezekről a körülményekről és ezért hisszük, hogy minden birtokában lévő lehetőséget felhasználta, hogy eme csekély szociál politikai előnyt — ami a törvény betérjesztése alkalmával a nemzetgyűlésben is hangoztatva lett — élvezhetik mielőbb azok a munkások és tanoncok, akik hosszú éveken keresztül az átkos éjjeli munkánál fogva úgy társadalmilag mint a családi élet szempontjából, valamint az élet természetes nyugvási lehetőségétől meg voltak fosztva. — Kötünő tisztelettel Budapest 1924. március 27. Dunkel Vimos s. k. elnök. — Kardics Kálmán s. k. titkár. — P. H.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 1834/1924. ikt. sz.)

A soproni cipész és csizmadia munkások és munkásnők szakcsoportja nevében Tremmel Ferenc elnök 1924. szept. 10-én az alábbi kérelemmel fordult az Iparhatósághoz:

„A soproni cipézmunkások által a munkaadóknak mult hó 26-án beadott bérjavítás iránti kérvénynek rideg visszautasítás folytán azon kérelemmel fordulunk a Tek. iparhatósághoz, hogy közbejárásával a békés megegyezést elősegítse.

Miután a jelenleg érvényben lévő munkabérek oly alacsony nivón állanak, hogy egyáltalán nem felelnek meg a mai drágaságnak és a munkaadók mégsem hajlandók eziránt velünk tárgyalásba bocsájkozni.”

Ezennel kérjük a Tek. Iparhatóságot, hogy sziveskedjék az érdekelt feleket a kölcsönös megegyezés miat sürgősen egybe hívni.”

Ezen irat külzetén olvasható szöveg: „A cipézmesterek és munkaadók 1924. szept. 11-én következőképen állapodtak meg: 1924. évi szept. 9-től kezdődőleg elfogadják a „Bőripari Munkás” című szaklapnak 1924. jul. 5-én megjelent számában közölt munkadíjnak III. fokozat szerinti mértékét. — Sopron, 1924. szept. 11.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatósága 2953/1924. ikt. sz.)

* * *

A Soproni Cipész és Csizmadia Munkások és Munkásnők Szakcsoportja nevében Luksander Károly elnökhelyettes és Fabula András jegyző 1924. nov. 25-én a következő beadvánnyal fordul a soproni I. fokú Iparhatósághoz:

„Tisztelettel kérjük, hogy sziveskedjék a részünkre bértárgyalásokat előirányozni a munkadó urakkal, sürgősen, mert a csoportunk résziről már intéztünk átiratot f. hó 18-án, de még edig mindik válasz nélkül hagyták. Ugy kénytelenek vagyunk a Tek. Iparhatóságot kérni a tárgyalások megtartására. Kérésünk 15%-os béremelés a szept. 17-én kötöt egyezményre jelenleg fizetet

65.106 korona rendes szeges cipőnél. Érvénybe lépne 23-ától. Kérésünk sürgős elintézését ismételve kérjük.”

Az irat külzetén olvasható szöveg: „Schwarcz József cipésmester bejelenti, hogy a mesterek jelenleg semminemű bérjavítást nem adnak és erről nem hajlandók a munkásokkal tárgyalni.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatóság 3574/1924. ikt. sz.)

„J e g y z ő k ö n y v, felvétellett a Soproni Selyemipari r. t. szövödei és előkészítő munkásainak 1933. évi december 6-án délelőtt $\frac{3}{4}$ 10 óraker megkezdett sztrájkja ügyében.

A szövödei és előkészítő munkások, számszerint 300-an f. hó 6-án d. e. $\frac{3}{4}$ 10 óraker leállították az összes gépeket és a munkát abbaahagyták. A munka abbaahagyására a legutóbb eszközölt bérleszállítás adott okot. A gyár festödéjében, cernázó üzemenben, asztalos-, lakatos-műhelyben, gépházban és egyéb helyen foglalkoztatott munkások zavartalanul folytatták a munkát. A dolgozó munkások száma 206 volt.

Az igazgatóság a sztrájk kitörése után a munkások kiküldötteivel azonnal tárgyalni kezdett és a tárgyalás eredményeképpen Madarász Imre vezérigazgató ur és a munkások kiküldöttei között f. é. december 7-én délután Dr. Pinezich István, dr. Horváth Béla ügyvédek, Kátay Andor és Pietsch Ferdinánd igazgatók jelenlétében a következő, sztrájkot megszüntető bérmegállapodást kötötte, amely alkalommal az új munkaidő is szabályozva lett:

1. *Munkaidő:* a) a nappali szakmány reggel 6 órától déli 12 óráig és délután 1 órától 6 óráig dolgozik.

b) az éjjeli szakmány munkaideje: este 8 órától reggel 6 óráig tart.

Szombaton a munkaidő reggel 6 órától délután 2 óráig tart. E napon az éjjeli szakmány nem dolgozik és így szombaton délután 2 órától hétfő reggel 6 óráig a gyári üzemen szünetel.

2. *Bérek:* a) a nappali szakmány szövödei munkabére a következő: az 1 gépen szövő munkások az eddigi (legutolsó) bérüket kapják,

a 2 gépen szövő munkások az eddigi (legutolsó) bérükből 10 % levonást eszközölnek.

b) az éjjeli szakmány szövödei munkabére a következő: az 1 gépen szövő munkások az eddigi (legutolsó) bért kapják 10 % éjjeli pótlékkal,

a 2 gépen szövő munkások eddigi (legutolsó) bérükből 10 % levonást eszközölnek 10 % éjjeli pótlék hozzáadásával.

Madarász Imre a vállalat vezérigazgatója a kifogástalan, hibátlanul szöött árut külön havonként jutalmazza.

Abban az esetben, ha a 2 szövőszékes munkások egyik gépe üzemeni okokból egy napnál tovább nem dolgozik, úgy a második naptól kezdve ugyanazt a bért kapja, amelyet az 1 szövőszékekkel dolgozó munkások élveznek.

Az előkészítő munkások, nevezetesen a felvetők, láncorsózók, vetőlék-orsózók, befűzők és sodrók eddigi (legutolsó) munkabéréből 20 %-os levonást eszközölnek.

A festöde összes munkásainak eddigi béréből szintén 10 %-os levonást eszközölnek.”

„Sopron szab. kir. thj. város I. fokú iparhatóságától. 2091/1933. sz. Tárgy: A Soproni Selyemipar r. t. szövőmunkásainak sztrájkja. Tek. M. kir. Kerületi

Iparfelügyelőség Sopron. Már f. hó 6-án délután értesítettem T. Cimet távbeszélőn, hogy a Soproni Selyemipar r. t. Kőszegi uti selyemszövőgyárának munkásai e napon sztrájkba léptek a munkabércsökkenések miatt. Én a munkabeszüntetésről aznap délután 1 órakor értesültem. F. hó 6-án d. u. 3 órakor a Kőszegi uti szövőgyárban megjelentem, ahol rendőri készültséget találtam. Veith Ferdinánd felelős üzletvezetőt nem találtam ott, mert el volt utazva Madarász Imre vezérigazgatóval Németországba. Kátai és Pitsch igazgatók fogadtak a gyári irodában, ahol Fülöp rendőrfelügyelő is volt.

A cérnázó és festő üzem, továbbá a csomagolók tovább dolgoznak; a szövőmunkások délelőtt 10 óra körül leállították szövőgépeiket oly váratlanul, hogy az igazgatók üzemzavarra gondoltak, inkább mint arra, hogy a munkások beszüntetessék a munkát. Azt a szövőmunkásokkal a gyárvezetőség kifüggesztett hirdetmény útján már régebben közölte, hogy bérlészállítás lesz, de azt nem, hogy a leszállítás mennyit fog kitenni. — Így mikor f. hó 6-án a bérkönyvecskék kiosztása alkalmával a szövőmunkások arról értesültek, hogy eddigi bérüket 25–30 % -kal csökkentik, a gépeket egyszerre leállították. Minthogy az itt maradt igazgatók a munkásokkal a bér tekintetében tárgyalásokba nem bocsátkozhattak, mert erre Madarász Imre vezérigazgatótól felhatalmazásuk nem volt — a szövőmunkások követelése az volt, hogy a régi munkabérek visszaállíttassanak és Kátai igazgató helyébe pedig újból Veith Nándor jöjjön vissza — a nappali üzem szövőmunkásai a gyárat elhagyták. A közben értesített m. kir. rendőrségnek megérkezett készültsége a gyárban maradt.

A rendőrség nyomozói a tömeges munkabeszüntetés körül esetleg fennforgó büntető cselekmény kiderítése iránt a nyomozást megindították — annak eredményéről azonban ezideig értesítést nem kaptam. — A munkásoknak egy küldöttsége még f. hó 6-án délben jelent meg a polgármesternél, aki felhívta őket a munkafelvételre s megígérte közbenjárást követeléseikre vonatkozólag, mert Madarász Imre vezérigazgatót csak f. hó 8-ára várják vissza. F. hó 6-án este 7 órakor az éjjeli üzem munkásai meg is jelentek a gyárnál, de Kátai igazgató nem engedte be őket a szövőterembe, mert értesülése szerint az éjjeli üzem munkásai is abba akarják hagyni a munkát s ő a szövőszekeknek esetleges rongálásától is tartott. A szövőmunkások másnap 7-én sem dolgoztak. Madarász Imre vezérigazgató e napon megérkezett és a szövőmunkásokkal tárgyalt; az iparhatóságot érkeztéről nem értesítették s így nem intézkedhetett és nem tarthatta meg az egyeztető tárgyalást.

Kátai igazgatót ma távbeszélőn felhívtam, aki bejelentette, hogy a szövőmunkásokkal folytatott tárgyalás eredményre vezetett és a munkát ma reggel 6 órakor a nappali üzem szövőmunkásai felvették.

A f. hó 7-én délután a munkaadó és a munkások kiküldötteivel tartott tárgyalás eredménye képpen-köztük létrejött megállapodás a következőket tartalmazza: (lásd már előbb!)

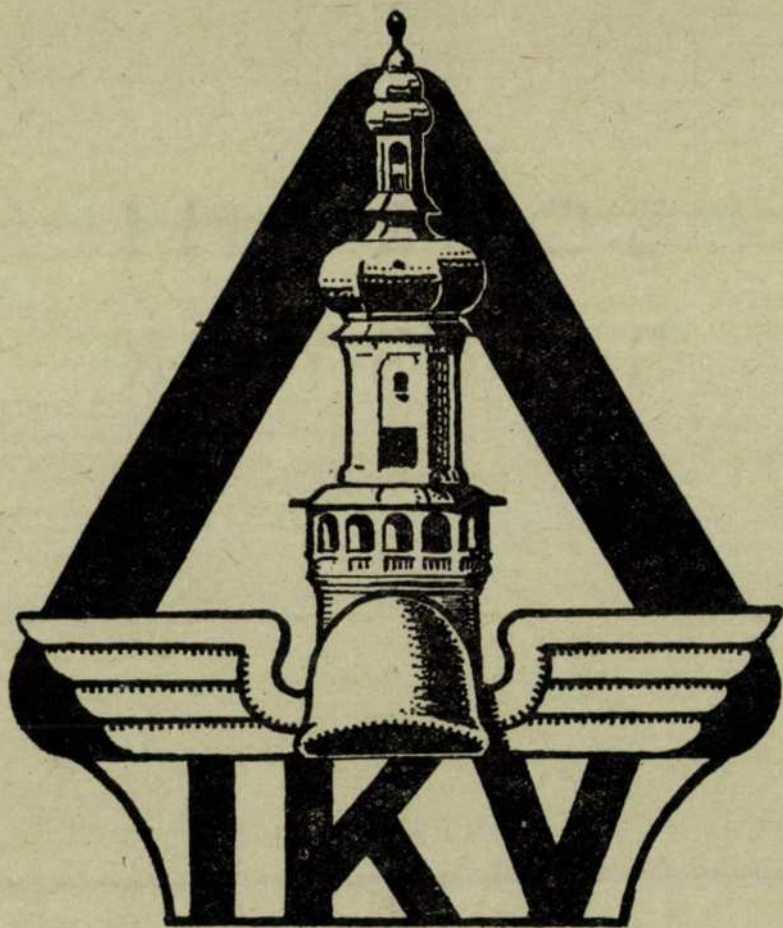
A sztrájk tehát f. hó 6-án délelőtt $\frac{3}{4}$ 10 órától folyó hó 8 reggel 6 óráig tartott. A munkát a szövődei munkások számszerint 300-an hagyták abba. A gyár festődéjében, cérnázó üzemben, asztalos-, lakatos-műhelyben, gépházban és egyéb helyen foglalkoztatott összesen 206 munkás a munkát a sztrájk tartama alatt is zavartalanul folytatta. Rendzavarás a sztrájk tartama alatt nem volt. Kátai Andor igazgatónak átmenetileg csak az volt a feladata, hogy a Veith Ferdinánd helyébe lépő Pitsch Ferdinánd igazgatót teendőibe bevezesse. Sopron. 1933. december hó 8-án. Dr. Schindler s. k. v. tanácsnok. P. H.”

(Sopron szab. kir. város I. fokú ipar-, köz- és állategészségügyi hatóság 2091/1933. ikt. sz.)

(Folytatjuk)

Tirnitz József

VÁROSUNK LAKOSSÁGÁNAK
MINDEN IGÉNYÉT KIELÉGÍTIK

AZ

IPARCIKK
KISKERESKEDELMI
VÁLLALAT
SZAKÜZLETEI

K Ö Z K E D V E L T

A

S O P R O N I
S O R G Y Á R

K É S Z Í T M É N Y E

A K I V Á L Ó

VILÁGOS

B A R N A

K I N I Z S I

S O R

A Soproni

Élelmiszerkiskereskedelmi

V Á L L A L A T

F Ü S Z E R
C S E M E G E
É D E S S É G
D O H Á N Y
T E J É S H Ū S
B O L T J A I

*a város minden pontján egész nap
a vásárlóközönség szolgálatára állnak*

SOPRON ÉS VIDÉKE

K Ö R Z E T I

FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerk, műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók, permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Vállal:

kőműves	szobafestő	üvegező
ács	mázoló	üvegesítőszelő
tetőfedő	címfestő	kályhás
épületasztalos	dukkozó	parkettás

M U N K Á K A T

*

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 — Telefon: 318 és 327

*

Üveges részleg: Lenin körút 22 — Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13 — Telefon: 704

asztalos festő, mázoló j á t é k
kárpltos j a v í t ó iparművész

RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT,
REKAMIÉT, SEZLONT,
KONYHABÚTORT

és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre,
elsőrendű minőségben és ízléses kivitelben

Vállal:

CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST
ÉS MINDENMŰ JAVÍTÁST

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban
kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

GYŐR-SOPRON MEGYE
IDEGENFORGALMI HIVATALA
SOPRON, Ógabonatér 8 — Telefon: 55

KIRENDELTSÉGEK:

Győr, Városi Tanácsház — Telefon: 25-90

Mosonmagyaróvár, Lenin út 60 — Telefon: 66-30

KIRÁNDULÁSOK
előkészítése, program összeállítása,
SZERVEZÉSE

Szállásbiztosítás:

szállodában — turistaszálláson — magánhelyen.

Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása.

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki autóbuszkirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

SOPRONI DIÁKSZÁLLÓ

Ferenczi János u. 2 — Telefon: 414

Szállásigénylések idejében bejelentendők:

az

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

SOPRONI
POSZTÓ-
ÉS
SZŐNYEGGYÁR

Sopron, Baross út 24

G Y A P J Ú S Z Ö V E T E K
T A K A R Ó K
M Ű S Z A K I S Z Ö V E T E K
B Ű T O R S Z Ö V E T E K
S Z Ő N Y E G E K

SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT

S O P R O N

TELEFONSZÁMOK: 191, 192, 193, 627
ÉS AZ ÜZLET: 699

A SOPRONI
HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI

*jóminőségű hentesáruk
készítésével
járulnak hozzá*

AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2—4. szám alatt
a HÚSIPAR HÚSÜZLETÉBEN naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban

SOPRONI PAMUTIPAR

SOPRON,

SELMECI

U T C A

15-17 SZÁM

TELEFON

298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

SOPRONI

FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM
TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:

BUDAPEST, V., SZENT ISTVÁN TÉR 16 SZ. — TÁVBESZÉLŐ: 328-722

Autóalkatrészgyár V.

„RÁBA“ GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek

*„Rába“ motor, futómű,
kapcsolóművek*

Csepel 130 — 300 futómű és csörlőművek

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL UTCA 3

KÜLÖNFÉLE TŰÁRUK, KÁRPITOS
DÍSZSZEG, CIPÓKARIKÁK,
FŰZŐSZEMEK, BÓRSZEGECSEK,
MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKAT-
RÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE
KÉZISZERSZÁMOK KÉSZÍTÉSE

ÜZEMÜNK KIVÁLÓ DOLGOZÓI A KÖVETKEZŐK:

L Á S Z L Ó J Ó Z S E F

beállító lakatos 145 %

C S I S Z Á R J Ó Z S E F

beállító lakatos 146 %

P O L Á K D E Z S Ó

beállító lakatos 137 %

K A L C H E R I S T V Á N N É

csomagolónő 137 %

G O M B Á S I S T V Á N N É

gépmunkásnő 115 %

K R Á N I X F E L D L A J O S N É

gépmunkásnő 148 %

S Z A B Ó S Á N D O R N É

gépmunkásnő 132 %

S Z E K E N D I F E R E N C

szerszámkészítő

T A M Á S I K Á R O L Y

galvanizáló

E · L · Z · E · T · T

VASÁRUGYÁR

ZÁRGYÁR

Sopron

Csengeri utca 30—32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK,

AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK,

ÉPÜLETVASALÁSOK,

S O P R O N I
R U H A G Y Á R

SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 6

Kiváló eredményeivel négyszer szerezte meg
AZ ÉLÜZEM CÍMET

*

1958 augusztus 20-án kitüntetést nyert dolgozók:

„Könnnyűipar kiváló dolgozója“

SÁGHY FERENC áruforgalmi osztályvezető, SZABÓ JENŐ műszak
diszpécser, BALOGH LAJOSNÉ kézimunkás

*

„Kiváló dolgozó“ jelvény

SOBOR LAJOS művezető, TÓTH IRÉN gépész, SIMON JOZSEFNE
gépész, HÓDI JÁNOS művezető

*

„Kiváló dolgozó“ oklevél

BERKES JENŐ művezető, SZOLNOKI GYULA gyártáselőkészítés vezető,
GAÁL TERÉZ művezető, BENCSIK KÁROLYNÉ szériázó szabász, HA-
SZA MARGIT számviteli osztályvezető, KOVÁCS JÓZSEF üzemmérnök,
FEGYVERNEKI SÁNDOR asztalos, TÓTH BÁLINTNÉ gépész, KARDOS
FERENC gépész, SCHUBERT ELEMÉR gépész, FRANG GÉZÁNÉ gépész,
GUZMITS JÓZSEF gépész, TAKÁTS KÁLMÁNNÉ vasaló, STIFTER
MARGIT gépész, SZABÓ MÁRIA gépész, SKULTÉTI JÓZSEFNÉ gépész.
MERSITS MARGIT gépész, MÉSZÁROS GYULÁNÉ technikus csoport-
vezető, FOKI ILONA norma csoportvezető, HORVÁTH GYULA főmű-
szerész

TARTSA PÉNZÉT
AKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A takaréketét kamatozik, bármikor
minden előzetes felmondás nélkül
felvehető!

Bővebb felvilágosítást ad
az Országos Takarékpénztár fiókja, Sopron, Lenin körút 98,
valamint bármelyik postahivatal

Kevés pénzért sokat nyerhet!

TOTÓZZON

LOTTÓZZON

a soproni totó-lottó irodában

SOPRON, LENIN KÖRÚT 88

Soproni Járműgyártó Szövetkezet

Központi iroda: Rákóczi utca 27 · Tel.: 319

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90 · Telefon: 317

LŐSZERSZÁMOK, KÉZITÁSKÁK, BÖRÖNDÖK,
BŐRÁRUK KÉSZÍTÉSE, JAVÍTÁSA

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1 · Telefon: 524

MEGBÍZHATÓ, GYORS, BIZTOS SZERVIZ

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

Rákóczi utca 27

KÉZIKOCSI, SZEKÉR, FEJSZE, EKEKÉSZÍTÉS,
JAVÍTÁS, LÓPATKOLÁS, AUTÓKAROSSZÉRIA KÉSZÍTÉS

Tisztaság: félegészség

✿ Saját egészsége ✿
✿ érdekében láto- ✿
✿ gassa a több kád- ✿
✿ dal bővített, hőlég- ✿
✿ fürdővel, központi ✿
✿ fűtéssel korszerű- ✿
✿ sített ✿

V Á R O S I F Ü R D Ő T
F Ü R D Ő V Á L L A L A T

S O P R O N I

F O D R Á S Z S Z Ö V E T K E Z E T

KORSZERŰSÍTETT,
HIGIÉNIKUS
TERMEIBEN
GONDOS ÉS

FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

A SOPRONI ÁLLAMI GAZDASÁG

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI

A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI!

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru Szolgáltató részlege
üzlete

Torna u. 1.
Telefon 43

Lenin krt. 94.
Telefon 71

Női és férfi pulóverek
Kuligánok kötése
gyapju és pamut
fonalakkól

Szemfelszedés—Himzés
Előnyomás
Nylonharisnya
átkötés

Minőségi munkával!

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL,

*akkor kisebb lesz a gázzámla
és jobb lesz a gáznyomás!*

*

Felvilágosításért
és panasszal forduljunk

A G Á Z M Ű H Ö Z

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással, szeretettel várja
kedves vendégeit

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulólóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulólóhelye, árnyas kert-helyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek kedvelt nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozólóhely a város főutcáján

FÓRUM - GYÖNGYVIRÁG - CIKLÁMEN - PETTYES

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagy-
laltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszó-
kávával

*

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb
helyein és strandokon

L A T O G A S S A M E G Ü Z E M E I N K E T I !

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb
épületasztalosipari
nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot
és egyéb felszereléseket

Gyártelep

SOPRON, BAROSS ÚT
Telefon: 370, 371, 372

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ**

KISIPARI SZÖVETKEZET

vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos. vízszerelesi,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanyszerelő, motortekercselő munkákat

SOPRON — ÓGABONA TÉR 16

**SOPRONI
FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET**

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogos-
munkát, nikkelezést, hegesztést,
lakatos- és esztergályozási munkákat

KÖZPONTI TELEP:

SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 39. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Ödenburger) Rundschau.

Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20 gévelt oldalt.

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóíratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy a 285.930 számú csekk számlán lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben is fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Az 1955-ben újból megindult Soproni Szemle az elmúlt évfolyam negyedik számával befejezte negyedik esztendejét. Abból a körülményből, hogy előfizetőinek száma növekvő irányzatot mutat, tán szabad arra következtetni, hogy lapunk tartalma legtöbbjüknek megfelel. Igyekezetünk az volt, hogy minél változatosabb legyen a folyóirat, a jelek szerint minden fontosabb tárgykört megtalálnak olvasóink. De ezekkel a nem mindig reálisan érzékelhető bírálatokkal nem elégedhetünk meg. Az ötödik, új évfolyam küszöbén arra kérjük olvasóinkat, ne sajnáljanak tőlünk tájékoztatást írásban arról, hogy mi az, ami folyóiratunkban tetszik, mi az, amit hiányolnak, vagy mellőzendőnek találnak. A szerkesztő bizottság a szíves válaszokat mérlegelni fogja, és a kívánásoknak lehetőleg eleget is tesz.

SOPRONI SZEMLE

XIII. ÉVFOLYAM

1959.

2. SZÁM

KIADJA:
SOPRON VÁROS TANÁCSA

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJÓS, FEKETE FERENC, FÖLDI LÓRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, KÖLKEDI ISTVÁN, MOLLAY KÁROLY, PETERDI FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMÓN JÁNOS, SÓMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TARCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKAR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Mollay Károly</i> : Háztörténet és várostörténet	
A Szent György utca 3. számú ház (1379—1550)	121
<i>Tirnitz József</i> : Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből II	137
<i>Csatkai Endre</i> : Állítólagos Petőfi forradalmi vers soproni diákok versesgyűjteményében	144
<i>Helytörténeti adattár</i>	
<i>Házi Jenő</i> : Az 1566. évi soproni borkereskedelem	151
<i>Alföldi Géza</i> : Liber pater oltára Scarbantiából	158
<i>Csatkai Endre</i> : Haydn Teremtés c. oratóriumának kismartoni vonatkozásai	162
<i>Csapodi István</i> : Gombocz Endre soproni diákévei	164
<i>Iváncsics Nándor</i> : Legénycéh nyomai egy petőházi népszokásban	169
<i>Bene István</i> : Néprajzi adat Nagycenkről	175
<i>Schneider Lipót</i> : A soproni úszósporthoz története	175
<i>Kőhegyi Mihály</i> : Adatok Sopron sörgyártásának történetéhez	182
<i>Sopron kulturális élete 1958</i>	
<i>A múzeum vezetősége</i> : A soproni Liszt Ferenc Múzeum működése 1958-ban	185
<i>Faller Jenő</i> : A soproni Központi Bányászati Múzeum 1958. (első) évi beszámolója	187
<i>Megemlékezések</i>	
M.: dr. Botvay Károly (1897—1958)	190

Terjedelem 6,3 (A/5) IV 16 szöveggé vált ábrával. Példányszám: 1000

Felelős kiadó Csatkai Endre — Győr-Sopronmegyei Nyomda Vállalat 9646 — Felelős vezető: Mentler Endre

Háztörténet és várostörténet

A Szent György utca 3. számú ház (1379—1550.)

Írta: Mollay Károly

1. Három évvel ezelőtt már rámutattam arra, hogy a magyar műemléktopográfia által számon tartott soproni házak történetéből a XVIII. századnál régebbi adat nemigen ismeretes, pedig „belvárosi házaink egy része ma is középkori alapokon áll” (SSz. IX, 1:11). Középkori házaink története 1379-től kezdve nyomon követhető, ezek a történeti adatok viszont a művészettörténész és a házakat helyreállító építész-mérnök számára további vizsgálatokat tesznek lehetőséggé. Így tudott például Riedlmayer Gyula, a Szent György utca 3. számú ház helyreállításának vezetője 1954—56-ban az általam rendelkezésére bocsátott s itt közlendő 1534. évi leírás alapján egyes középkori részleteket azonosítani, majd arra rámutatni, hogy a háztelek középkori szélessége a maival azonos volt.¹ A következőkben a háznak és tulajdonosainak történetét és az abból adódó várostörténeti tanulságokat foglaljuk össze, majd közöljük az 1534. évi leírás eredeti szövegét.

2. Sopron házainak 1379. évi összeírása² szerint a Szent György utca külső házsora akkor már megvolt, az utcának nevet adó Szent György templom Schmuckenpfennig János patricius telkén azonban csak ezután épült fel. A 3. számú háznak megfelelő helyen az összeírásban ez áll: „Item Hans swerczel II hausser” (I, 1:183). Az összeírás eddigi magyarázói³ a házak, ill. a háztelek n a g y s á g á t jelölő mértékszámot (itt: *II hausser*) — szerintem helytelenül — a házak s z á m á v a l azonosították, holott itt nyilván nem arról van szó, hogy Schwärzel János patriciusnak (1379—1400) két egész háza van egymás mellett, vagy Geirl Györgynek ugyancsak két egész háza áll a Szent György utca 1. szám helyén, amint Házi Jenő (i. h. 113—4) véli. Schwärzel Jánosnak is, Geirl Györgynek is itt csak egy—egy háza volt, ez azonban — középkori soproni viszonyok között — szokatlanul nagy, $\frac{2}{10}$ „kötél” (*Seilmaß*) nagyságú! E házak története is igazolja, hogy egy-egy s nem két-két házról van az összeírásban szó.

1. Műemléképület helyreállítása Sopronban. Műemlékvédelem I, 26—36.

2. Vö. Házi Jenő: Sopron sz. kir. város tört. I, 1:183—9. A következőkben a városi okmánytárnak csak rész-, kötet- és lapszámát idézem. Egyéb rövidítések: Bb. = Bürgerbuch und Ächtbuch; GedB. = Gedenkbuch; GerB. = Gerichtsbuch; Gb. = Grundbuch; Pb. = Priesterbuch (mind az öt városi könyv a városi levéltárban).

3. Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban. Bp., 1896; ua.: Die Geschichte der Juden in Oedenburg. Wien, 1929; Tagányi Károly: Sopron város szántóföldjeinek kiosztása 1379-ben. Magy. Gazdaságtört. Szemle 1898, 506—16; Veszélka László: Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron, 1934; Szűcs Jenő: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp., 1955; Házi Jenő: Az 1379. évi telekkönyv. SSz. XII, 105—18.

Ezzel az egész összeírás viszonylatában megváltozik az 1379. évi Sopron házainak száma, s megváltoznak azok a történeti-statisztikai eredmények is, amelyek a házak számán alapulnak.⁴

3. Ilyen nagyságú házak kialakulása a földközösség idején a városi polgárság vagyoni differenciálódására, a társadalmi fejlődésre vet éles fényt. A belváros kiépítése során eredetileg nyilván senkinek sem juttattak $\frac{1}{10}$ „kötél”-nél, azaz a szokásos egységénél nagyobb telket, hiszen $\frac{1}{10}$ „kötél” telek után járt a város határából 3 hold szántó és — a zsidók telkeit kivéve — egy káposztáskert. Ez magyarázhatja meg, hogy 1379-ben még 47, azaz a belvárosi telkeknek közel fele $\frac{1}{10}$ „kötél” nagyságú. Egyetlen ház van csak a belvárosban, amely $\frac{3}{4}$ egységnyi, azaz $\frac{3}{4}$ -es telek: ez a mai tanácsháza helyén állott három ház közül a középső, ennek a mögötte húzódó városfal miatt nagyobb telek már nem jutott! A belváros többi kisebb háza fél- vagy negyedtelkes, különböző okokból végrehajtott telekosztás eredményeként. A telekosztás legfőbb oka azonban az volt, hogy az 1340-ben már háromszoros fallal, majd várárokkal is körülvett belvárosban mind nagyobb lett a telekinség, hiszen 1379-ben úgyszólván minden mai telek már beépült.

Egész teleknél nagyobb háztelek úgy keletkezett, hogy egy-egy gazdagabb, befolyásosabb telektulajdonos megvette a szomszédos fél- vagy egész telket. Így találunk 1379-ben 11 másfeles és 6 két telek nagyságú házat, sőt Izsák zsidó fiai, Schmerl és Everl, két és fél telkes házat mondhatnak magukénak! A házvagyon e halmozását forrásaink magyarázzák meg. Amikor a patriciusok ellenzékekének 1420, azaz a soproni kereskedőkkel hatalmaskodó Niczky Benedek nemes kivégzése óta előkészített lázadása 1425-ben kirobban, a tanács ellen szerkesztett vádirat pontjai között az is szerepel, *quomodo nonnulli sunt in civitate Soproniensi, qui ex tribus domibus faciunt unam et aliqui ex duobus domibus faciunt unam et sic per hoc redditus, qui ad cameram regie maiestatis provenire deberent, diminuntur et non augmentantur, cum tamen in qualibet domo seorsum unus honestus vir vel civis honorifice possit residere et se pro honore et utilitate camere regie maiestatis conservare* (II, 1:166). Voltak tehát olyanok a városban, akik két, sőt három házból csináltak egyet, azaz két vagy három szomszédos házat összevontak egygé, s ezáltal nemcsak adójukat, hanem a lakások számát is csökkentették, mert ilyen összevont házban nem kétszer-háromszor több lakó lakott.⁵ A patriciusok nagy lakásokat tartottak fenn, ami mások, főleg külvárosiak számára a belvárosba való költözködést, azaz a társadalmi emelkedést mind nehezebbé tette. Izsák zsidó fiai Sopron leggazdagabb lakói közé tartoztak, 1375-ben a város tőlük és Jónás bécsújhelyi zsidótól nyolc évi tartamra 1000 bécsi dénárfontot, abban az időben óriási összeget volt kénytelen kölcsönvenni, de egyes polgárok is tartoztak neki (I, 1:171; II, 1:140).

Az 1370-es évek gazdasági-társadalmi fejlődése tehát már csirájában tartalmazza azokat a jelenségeket, amelyek miatt az 1420-as években nyílttá válik a patriciusok elleni harc. Jellemző azonban, hogy a fenti vádpontról a városi tanács is, a király is hallgat, úgyhogy az ítéletlevélbe bele sem került (I, 2:293–7).

4. E felfogásomat már jeleztem „Sopron vármegye vázlatos története” című tanulmányomban (vö. Csatkai—Dercsényi: Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956², 54), valamint azt is, hogy az összeírás — miként később is — 1379-ben a várostoronynál kezdődött s a Szent György utca külső házsorán haladt tovább. Ennek bővebb indoklására most nem térhetek ki.

5. Ezért forrásunk — a célnak megfelelő — túlzással azt teszi hozzá: *et sic per hoc civitas Soproniensis valde desolatur*, így aztán Sopron városa hamarosan el fog nép telenedni.

A Szent György utca 3. számú ház a helyreállítás előtt

Ha a zendülők el is érték eredményeket, a házak kérdésében örök hallgatásra ítéltettek. Ez természetesen nem oldotta meg a vele kapcsolatos társadalmi kérdést. Problémája maradt ez a városfalak közé szorult s az állandóan terjeszkedő külváros feltörekvő rétegei által egyre jobban szorongatott patriciusoknak az egész középkoron keresztül.

4. Schwärzel Jánosnak, a Szent György utca 3. számú ház első ismert tulajdonosának e házán kívül még volt majorja a külvárosban, a Hátsó-kapu előtti Állatvásártéren (I, 1:187, 226). Schwärzel János ugyanis marhakereskedelmet folytatott: 1392-ben a ciráki Wagner Demeter és Laki Mihály rabolják el ökreit (II, 1:6). 1400 előtt malomhelyet vett a Weitenböl (Alsó-Ausztria) származó Orbán paptól, a Szent Mihály templom Krisztus teste oltárának javadalmasától (II, 1:178), de a többi patriciushoz hasonlóan nyilván volt szőlője és szántóföldje is. Kiterjedt gazdasági tevékenységével magyarázható, hogy íródeákot tartott. Ez 1391-ben – nem tudni, mi okból – Undi Mihály és Wolfhart undi nemesek szolgálatába állt, akik embereikkel a soproni polgárokat még a város határában (*auf dem Rastpüchel*) is fosztogatták (II, 1:4). Nem tudjuk, hogy Schwärzel Jánosnak milyen szerepe volt a városi tanácsban, de nem lehetetlen, hogy – amint Házi Jenő (i. h. 114) tartja – leszármazottja volt annak a Schwärzelnek, aki éppen 100 évvel korábban, 1278/79-ben volt Sopron bírása (II, 6:1), bár e kapcsolatra egyelőre semmi adatunk nincsen. Ha ez igazolható volna, több fény derülhetne Sopron városi létének első évszázadára is.

5. A Szent György utcai ház 1400 után Turnhofer Tamás birtokába kerül, aki neve után ítélve valamely *Turnhof* nevű helyről származhatott⁷. Hihetőleg azonos apjával vagy vele az a *thoman türenhoffer*, akinek már 1379-ben egy 2 telkes, egy $\frac{1}{4}$ telkes s egy $1\frac{1}{4}$ telkes háza van egymás mellett a belvárosban (I, 1:185)! Turnhofer Tamás 1392-ben már jelentős szerepet játszik (l. alább!), de először csak 1399-ben említik a belső tanács tagjaként; ilyen minőségben vesz részt György fia Miklós polgármesterrel, Agendorfer Márton városbíróval és Gaizul Miklós tanácsossal abban a küldöttségben, amely ez év júliusában Újvárott (Holics Nyitra vármegyében) járt Zsigmond királynál, hogy a soproni polgárok kiváltságainak a győri püspök vámszedői részéről való tiszteletben tartását követelje s a polgároknak saját területükön termelt gabonája és

6. A mai káptalanház (Szt. György u. 7. sz.) helyén állott két ház közül az elsőről ezt olvassuk az összeírásban: „I'em Cholman ist orthaber mit $\frac{1}{2}$ haus, *Swerczel habet idem domum etc.*” Kálmán és Schwärzel János közösen bírták e házat?

7. Ilyen nevű helység van Felső-Ausztriában, ez azonban csak 1525-ben, Lasla Turner által épített első házáról, a *Turnhof*-ról nyerte nevét (vö. Schiffmann, Konrad: Hist. Ortsnamenlexikon des Landes Oberösterreich. München u. Berlin, 1935–1940, Ergänzungsband 123). *Thurnhof* nevű település és ilyen nevű pusztá van ellenben Karintia hermagori járásában; a település valószínűleg azonos a középkori forrásokban *Thurn* néven is szereplő településsel (vö. Kranzmayer, Eberhard: Ortsnamenbuch von Kärnten. II. k. Klagenfurt, 1958). Ennek alapján gondolhatunk az Ausztria területén több helyen található *Thurn* nevű településekre is. Nem osztom Házi Jenő véleményét, aki szerint „a várostoronytól veszi meggyőződéseim szerint Turnhofer Tamás nemcsak a családnevét, hanem a címerpecsétjét is” (I. h. 116). Ez a magyarázat nem áll meg akkor sem, ha „a várostorony beleesik Turnhofer Tamás házcsoportjába”, ha az 1379. évi összeírás kezdetét Házival a Templom utca páros oldalán képzeljük el. Ha a várostorony mellett álló valamelyik házat *Turnhof*-nak nevezték volna, e névnek fel kellene tűnnie a forrásokban. Turnhofer Tamás pecsétjének címerképe („háromszögű pajzsban *torony*”) véleményem szerint a mi várostoronyunkkal semmiféle kapcsolatban sincs, hanem egyszerűen ún. „beszélő”, azaz a nevet utólagosan magyarázó címer, amelyhez hasonlóval a középkori soproni polgárok címerpecsétjei között gyakran találkozunk. A *turn*, *torn* szó jelentése ugyanis „torony.”

bora után újból harmincadmentességet, mindenféle árujuk után pedig félharmincadmentességet kérjen (I, 1:261–3).

Turnhofer Tamás nem véletlenül került bele ebbe a küldöttségbe, hiszen posztóval, süveggel, nyilvesszőkkel stb. kereskedett; a királynak, meg kancellárjának adandó ajándékokat nemegyszer nála vette meg a város (II, 1:148, 162; II, 2:294, 300–1). A Szent György utca 3. számú ház az ő idejében lesz a középkori Sopron egyik legnagyobb kereskedő-háza, amelynek boltjában, raktáráiban sok külföldi áru is halmozódik fel, bár a házat Tamás tulajdonában csak az 1420 tájáról való, első fennmaradt bordézsmajegyzék említi (II, 6:84).⁸ Ez évi bordézsmaja 2 kúf (*chüffen*), azaz 32,58 hl,⁹ termelt bora tehát legalább tízszer annyi, azaz legalább 325,8 hl volt! E nagy mennyiségű bort nagyrészt a ház pincéjében, kisebb részt a Bécsi utcában, a Bécsi kapu közelében fekvő majorjában (II, 2:324) tárolta. A majorra főleg gabona, széna és szalma tárolása miatt volt szüksége, mert ezeket a belvárosban a tűzveszély miatt nem volt szabad tartani. Az előbbi adatok azt is bizonyítják, hogy Turnhofer Tamásnak tekintélyes kiterjedésű szőlői és szántóföldjei lehettek. A forrásokból csak azt tudjuk, hogy gyümölcsöse s háza volt még a Balfi utcában (II, 2:358), Steinmühle nevű malma a Balfi kapu előtt,¹⁰ meg szántóföldje a Káposztásföldek, ill. az 1535 után elpusztult Szent Margit-kápolna közelében (II, 1:148). 1419-ben soproni polgár hagyatékából 28 dénárfontért vesz Steiner-, Klausner-szőlőt és Meggyesen (ma Mörbisch Burgenlandban) Heide-szőlőt, ugyanitt 5 dénárfontért $\frac{1}{8}$ Altenberg-szőlőt (II, 1:19–21). Vagyona nagyságára adója is enged következtetni: 1413-ban 24 dénárfont, 1415-ben 20 dénárfont, 1421-ben 12 dénárfont adót vetnek ki rá! A valóságban azonban nem fizet adót, mert egyrészt 1400–1410-ig 178 font 50 dénárt, 1421–1423-ig újabb 26 $\frac{1}{2}$ aranyforintot és 40 font 6 solidus 4 dénárt adott pénzben és borban kölcsön a városnak (II, 2:294; II, 1:150, 157–8); másrészt pedig 1402–1403-ban, 1409–1411-ben, 1415–1416-ban és 1418-ban mint városbíró vagy mint polgármester adómentes!¹¹ A város úgy törlesztette adósságát, hogy Turnhofer Tamás adóját s egyéb szolgáltatásait beszámította, azonkívül 1409 pünkösdjétől 1416 pünkösdjéig lekötötte neki a földesurasága alá tartozó Meggyes falu minden jövedelmét, de Turnhofer halálakor (1424), ill. 1427-ben a kamatokkal együtt még mindig 297 forinttal tartozik. A jelzett években a városnak nyilván azért volt nagyobb pénzüsszegekre szüksége, mert még alig fizette ki a Dági- (németül: Agendorfer-) családtól 1373–1396-ig megvett Ágfalva (németül: Agendorf) birtokot, már fizetnie kellett a Harkai-családtól megvett Harka (1410–1429) és az Agendorfer-családnak Bécsbe került leányági leszármazottaitól megvásárolt Kelénpaták birtok (1416–1418) vételára részleteit. Sopron számára akkor létkérdés volt, hogy megművelhető határát gyarapítani tudja, ez azonban csak a város környékén fekvő köznemesi birtokok megszerzésével volt lehetséges. Turnhofer Tamás a városnak e birtokszerző politikáját azzal is

8. A töredékes bordézsmajegyzék keltezésére vö. „Sopron vármegye vázlatos története” című munkám 49. jegyzetét.

9. Sopronban a kúf 30 (bécsi) akós (16,29 hl) volt, amint ez az 1453–1455. években a környékről a városba menekített borok után befolyt illetékről Ziegler János városi jegyző által készített elszámolásból is kitűnik. A bor akója után 4 dénár járt a városnak, ezért például egy nagymartoni lakos $\frac{1}{2}$ kúfért $15 \times 4 = 60$ dénárt fizetett (II, 3:407, 412). A kis kúf 16 akós volt.

10. Vö. Mollay Károly: Középkori soproni családnevek. Bp., 1938, 49.

11. Vö. I, 2:18, 20–2, 38, 47, 49, 94, 104, 106, 131, 140, 150; II, 1:150–3, 157–8; vö. még I, 1:262; II, 1:179, továbbá I, 2:29, 56, 82–3, 85–6, 108, 126, 159, 175, 190, 199, 208, 210, 227, 248, 250; II, 1:154, 26–7, 29, 30; II, 2:324; GerB. 90, 470.

segítette, hogy Harkai Miklós neimestől¹² — a várost megelőzve — 20 dénárfontért zálogba vette a harkai Rustwiese nevű rétet (I, 2:262), amely aztán idővel szintén a város tulajdonába, sőt határába ment át.

A Szent György utca 3. számú ház ezekben az években pezsgő élet színhelye volt. Tulajdonosa innen irányította kereskedelmi tevékenységét, 1402-ben és 1403-ban itt tárgyal a városi bíróság, 1409–1411-ben, 1415–1416-ban és 1418-ban itt ülésezik a városi tanács, mert Sopron városházát csak 1422-ben kap.¹³ Mindehhez persze megfelelő személyzet is kellett. Nyilván a házban lakott Márton nevű familiárisa, aki 1411-ben a fent említett Gaizul Miklós patricius hagyatéka miatt pereskedik (I, 2:38), továbbá Dorottya nevű sáfárnéja, aki 1400-ban az ugyancsak fent említett Orbán paptól öreg barna mellényt örököl (II, 1:182). Nem laktak a házban szolgálói: Miklós, akire 1424-ben a Kovácsok utcájában¹⁴ 4 dénárfont adót, 1426-ban 1 akó, 1429-ben 1½ akó s 1436-ban 1 akó bordézmát vetettek ki (II, 2:320, 352, 404; II, 3:49); egy másik Miklós, aki 1424-ben a Hátulsó utcában 40 dénár adót fizet (II, 2:335); Péter és Henrik, akikre 1424-ben a Rózsa utcában, ill. a Fövényvermen 30–30 dénár adót rónak (II, 2:323, 325).

A háznak e pezsgő élete azokkal a mozgalmas időkkel függ össze, amelyekben Sopron a XIV. század utolsó és a XV. század első évtizedeiben, az osztrák-magyar határvillongások és a megyei nemesek hatalmaskodásai közepette él. A soproniak éppen 1411-ben, Turnhofer Tamás polgármestersége idején például az osztrákokkal kereskedő Székely András löcsei és Nikasy Miklós kassai kereskedőt egyik helyről a másikra űzve, végül is Kanizsai János esztergomi érsek egyik — nyilván Sopron megyei — birtokán „mint valami latrokat és gonosztevőket” fegyveresen megtámadták, javaikat elvették, őket magukat is Sopronba hurcolták s ott bebörtönözték. Szeptember 16-án ezért Zsigmond király Turnhofer Tamást, Csekán, másképpen Magyar Pál városbíró és Schadendorfer Mátyás tanácsost maga elé idézte (I, 2:48–50). A város a pert végül is 1417-ben elvesztette és súlyos pénzbírsággal bünhődött (I, 2:123–4, 137–9). 1412 júliusában Zsigmond király rendeltére a fent említett Schmuckenfennig Jánossal, továbbá Pápóczi Jánossal, Harkai Péterrel és Harkai Jánossal együtt egy megyei szolgabíró jelenlétében Turnhofer Tamásnak a városi bíróság előtt kell felelnie a fent már említett Undi Mihály és Wolfhart undi nemeseknek a haláláért (I, 2:57–8). Ezeket ugyanis a soproni kereskedők ellen elkövetett hatalmaskodásaikért az említettek embereikkel még 1392 tavaszán, Schmuckenfennig János bírósága idején Undon, a saját házukban megtámadták, elfogták és felakasztották (I, 2:57–8; II, 2:4–7). A feudális önkényre önkénnyel válaszoló földesúri hatalomra törő soproni patriciusoknak e hallatlanul merész tettéért mint városbíró elsősorban Schmuckenfennig János volt felelős. Azt hiszem, ez volt a fő indítéka annak, hogy Schmuckenfennig János egyik belvárosi háztelkét¹⁵ az 1368 óta tervbe vett Szent György-kápolna építésére felajánlja,¹⁶ az építkezés költségeit legnagyobbbrészt viselje, sőt szentföldi zarándoklatra fogadalmat tegyen. Így

12. Anna nevű leánya a fent említett Schmuckenfennig János, majd Greiner Márton soproni polgár felesége volt.

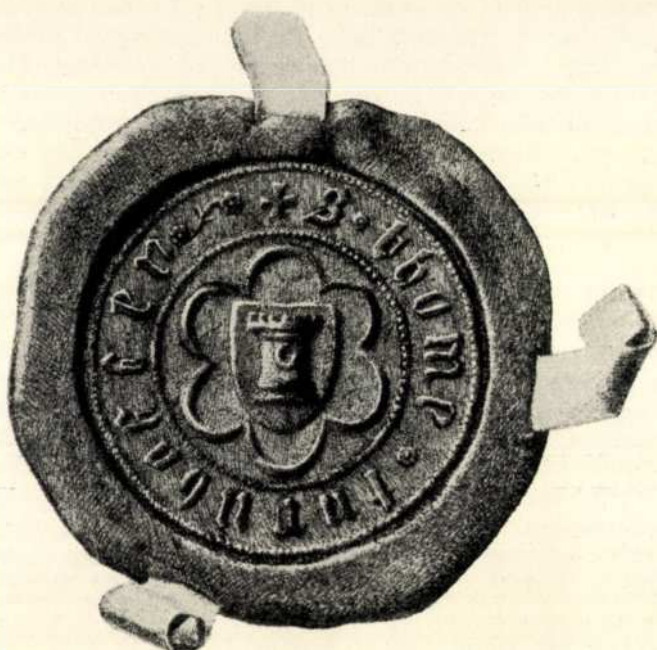
13. Ez az első városháza a mai Kolostor u. 7. számú ház, amelynek kapubejáratában nemrég fedeztek fel XV. századi ülőfülkéket. — Turnhofer bírói tevékenységére még vö. I, 2:18–20, 140–1, 250–2.

14. Az Ispotály-hídtól (*Spitalbruck*) az Ógábonatérig terjedt.

15. Másik háza a Mészárosok utcájában (ma: Templom u.) állt (I, 1:184; II, 6:85).

16. A Szent György-templom oldalkápolnáit 1685-ben épültek. A középkori templom, helyesebben kápolna, csak a mai főhajóból állt, ugyanazon a helyen, ahol az 1379. évi összeírás Schmuckenfennig János egyik, egytelkes házát említi. Az oldalkápolnák már a szomszédos telekre nyúlnak át.

menekülhetett meg legkönnyebben a biztos halálbüntetéstől.¹⁷ Betegsége miatt azonban fogadalmát nem tudta teljesíteni, ezért IX. Bonifác pápa 1398-ban megengedte neki, hogy a szentföldi zarándoklat költségeit az időközben felépült Szent György-kápolna fenntartására fordítsa.¹⁸ Azt hiszem, a fenti 1392. évi eseménnyel függ össze az is, hogy Turnhofer Tamás, akit az 1412. évi oklevél rögtön Schmuckenpfennig János után említ, viszont a Szentlélek-kápolna építé-

Turnhofer Tamás címerpecsétje (nagyítva)

sebe kapcsolódott bele¹⁹ és saját költségén állíttatta fel a kápolna főoltárát (Gb. 289).²⁰ Nem lehet tehát véletlen, hogy éppen ez az oltár került az először 1393-ban említett s eredetileg a Szent György-kápolna építését szorgalmazó Szent György-testvérület kegyurasága alá.²¹ Nem tudjuk azonban megmondani,

17. Buda város jogkönyve (159. art.) fővesztéssel bünteti azt, aki mást annak házában fegyveresen megtámad.

18. Vatikáni magyar okirattár I, 4:71.

19. Erről tanúskodik a Szentlélek-kápolna orgonakarzatán ma is látható, de a restaurálók kezén elromlott felirat, amelynek helyes szövegét Házi Jenő (Művészettörténeti Ert. 1954, 188) állapította meg: *A(nno) D(omini) MCCCCXXI hanc capellam edificavit Thomas Tornhoffer*. Azaz: Ezt a kápolnát az Úrnak 1421. esztendejében Turnhofer Tamás építette.

20. Teljesen valószínűtlen az az állítás (Sopron és környéke műemlékei 378), hogy a kápolnát a johanniták alapították volna. Ez az állítás az előbbi jegyzetben említett felirat évszámának hibás olvasatán alapul. A johanniták ispotályának (Ikvahíd u. 2.) különben is megvolt a maga Szent Erzsébet-kápolnája.

21. Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939, 128, 216. — Viszont a fent (4.) említett Orbán pap az általa 1400-ban a Szent Mihály-templomban alapított Nagyboldogasszony-oltár kegyuraságát Turnhofer Tamásra és Leims Miklósrá (1379—1410) ruházta, azzal, ha az egyik kegyúr meghal, a másik mindig válasszon helyette egyet. A további források azonban csak Turnhofer Tamás kegyuraságáról szólnak. (I, 2:199; 1:30).

hogy Mihály és Wolfhart megöletéséért testvéreiknek, Geresdi Tamás és Péter geresdi nemeseknek miért csak 1412-ben szolgáltattak igazságot.

A Szent György utca 3. számú ház ekkori lakóiról Turnhofer Tamáson kívül keveset szólnak forrásaink. Feleségéről semmit sem tudunk. Két fia közül Konrád 1418 december 4-én apjához írt érdekes levélben számol be sorsáról (I, 2:149–50). Leveléből arról értesülünk, hogy apja tanácsát nem fogadva meg, kellemetlenségbe sodródott, de tettét megbánta, s a jövőben apja tanácsa szerint akar cselekedni. Csupán arra kéri, hogy tartózkodási helyét senkinek se árulja el, senkinek se higgyen, aki becstelen dolgokat beszél róla. Egyébként testvérénél tartózkodik, aki Lajos (bajor?) herceg szolgálatában áll. Sorsával meg van elégedve, de apjától az ígért kölesön folyósítását kéri. Továbbá megtudjuk, Lőrinc pap még Sopronban 24 forintért serlegeket adott neki zálogba, végül arra kéri apját, igyekezzék, hogy fegyverzete (páncél, vaskalap, vaskar, vaskesztyűk) és sárgarézrel kivert mellvértje megkerüljön stb. Többet aztán egyik fiúról sem hallunk. Leányai közül Margit Zenkel István, majd Guttay György s végül Einweig Lénárd soproni polgároknak lett a felesége; Annának Moser Osvát soproni polgár volt a férje, Erzsébet pedig a fentebb már említett Schadendorfer Mátyáshoz,²² majd Bühel Ulrikhoz ment feleségül.

Turnhofer Tamás 1424-ben halt meg. Végredelet nem maradt utána, de tudjuk, hogy a ferences (utóbb: bencés) templomban örökláng alapítványt tett (I, 2:352). Vagyonán gyermekei és a rokon Traismaurer Péter²³ s Vetterler Frigyes soproni polgárok osztzkodtak (II, 2:361, 399). A Szent György utca 3. számú ház Annáé, ill. Moser Osvaté, és Erzsébeté, ill. Schadendorfer Mátyásé, majd Bühel Ulriké lett.

6. Moser²⁴ Osvátról 1426-ban hallunk először (II, 2:344, 354). Ekkor már tekintélyes belvárosi polgár, a tanács tagja,²⁵ háza van a Kolostor utcában (II, 2:367, 369; II, 6:140), majorja a Balfi utca végén (II, 2:354; II, 3:74, 90). Turnhofer Tamás hagyatékából 1427-ben 42 forintot (II, 2:361) s a Szent György utca 3. számú ház felét kapja. 1428-tól kezdve itt is lakik (II, 2:408, 410; II, 3:46, 78, 215, 356; II, 4:15; II, 1:78). Tudunk majorjáról a várárokmonti Boldogasszony-templom közelében²⁶ (II, 6:138; II, 3:74, 212, 353; II, 4:11), Rotepeter-, Greisser- és Steiger-szőlőjéről (II, 1:44; I, 3:223; I, 4:235), káposztáskertjéről a Lehmgrube-és szántóföldjéről a Dudlesbrunn-dűlőben (GerB. 15, 25, 41, 44, 48–9, 51). Bizonyos azonban, hogy több szőlője és szántóföldje volt, hiszen 1426-ban 13 akó (7¹/₂ hl) bordézmát (vö. még II, 3:398), 1438-ban pedig 50 kepe gabonadézmát ad le, azaz legalább tízszer annyi termése volt. Emberei 12 ökörrrel és 3 lóval jártak a soproni erdőkbe fáért (II, 3:123–45, 218–29, 74), állatait külön gulyás őrizte (II, 3:94). Adója 1427-ben 32 forint, majd 16 arany (1429), 20 forint (1437, 1440), 1454-ben már csak 7 dénárfont; 1430–1431-ben, 1434–1436-ban, ill. 1439–1442-ben és 1444–1446-ban mint városbíró, ill. polgármester adómentes volt.²⁷

22. Az ő bírósága idején, az ő Szent György utcai házában fejeztették le a patriáciusok 1420. március 12-én a hatalmaskodó Niczky Benedek niczki nemesét. Az emiatt kivetett és a város egész lakosságára áthárított óriási, 3000 forintnyi pénzbüntetést robbantotta ki aztán a bevezetőben (3.) említett lázadást.

23. Erre vö. a 10. jegyzetet.

24. Neve valószínűleg az Ausztriában szép számmal található Moser vagy Moos (Mos) helynevekkel függ össze.

25. GerB. 5; II, 6:89, 176; II, 2:386, 389; II, 3:11, 85; II, 1:175; I, 3:300, 325, 359, 396; I, 4:28, 77, 158.

26. Ma Mária-oszlop áll a helyén.

27. Vö. I, 3:174–6; II, 3:148; I, 3:84, 86, 88, 101, 119; II, 3:46, 48, 78; GerB. 21, 96; —

Polgármesteri működésének tanújele többek között az a négy fennmaradt számadáskönyv, amelyek közül különösen a második válik ki nagy gazdaság- és társadalomtörténeti gazdagságával (II, 3:148–95, 229–321, 322–40).

A Szent György utca 3. számú ház és a major 1457-ben már az özvegy nevében van (II, 4:51, 48), aki 5 dénárfont adót fizet. Anna asszony, akit forrásunk szokatlan módon „polgárnő”-nek (*burgerin*) nevez és fia, György 1457. október 31-én

Moser Oszvald címerpecsétje (nagyítva)

42 font 4 solidus dénár adósságukért a Szent Mihály-templom Szent Rupert-oltárának engedik át $\frac{1}{2}$ Steiger-szőlőjük felét a hegyvámossal együtt (I, 4:235). A szőlő másik fele ugyanilyen okból a család által alapított Szent Márton-oltáré lett. Ennek kegyuraságát ekkor még a család, nevezetesen Moser György gyakorolta (II, 6:205).

Moser György 1457-ben már polgár (I, 4:235). 1458-ban ő számol el apja utolsó hivatalos ténykedéséről s adja be *in die lad der stat alle register vmb innemen vnd ausgeben, so derselb Oswalt Moser von der stat wegen in vergangen zeit getan hat* (II, 1:176). Most már az ő nevében van a Szent György utca 3. számú ház fele (II, 4:54, 73, 125, 146, 161, 192, 206) és a Boldogasszony-templom közelében levő major (II, 4:141, 158, 176, 189, 203, 226). Három szőlőjét 1458-ban két soproni polgárnak adja el, ezért unokatestvére, Moser Konrád soproni polgár, elővételi jogára hivatkozva, a vevőket beperli (GerB. 91). Vagyonát 1459-ben 610 dénárfontra becsülik, 1463-ban azonban már csak 160 dénárfontot ér. Adója

II, 1:59; II, 3:109, 123–39, 148–95, 212, 215, 218, 229–340, 356; I, 3:223; Pb. 873; Quellen zur Geschichte der Stadt Wien II, 2:244. Adójának csökkenése vagyonának megcsappanásával függ össze, hiszen 1456-ban 9 dénárfonttal tartozik Eibinger Zsigmond soproni polgárnak (II, 1:80), 1457-ben pedig 21 dénárfonttal a várárokmenti Boldogasszony-templomnak (II, 1:101).

ennek megfelelően 15 dénárfontból 1 dénárfontra csökken. Moser Osvátnak és fiának esete élénken példázza a soproni polgárságnak általános anyagi leromlását, amely a városnak elzalogosítása (1441–1463) alatt következett be. Györgynek még halálos ágyán is rendelkeznie kell apjának a Boldogasszony-templommal szemben fennálló 21 dénárfontnyi s egyéb 11 forintnyi adósságának kifizetéséről (II, 1:101). 1464-ben 2 dénárfontnyi adóval már özvegye szerepel (II, 4:229; II, 6:219), aki 1466-ban a felső-ausztriai Kandelbergből származó Kandelberger Jánoshoz ment feleségül (GerB. 113). Az özvegy még nem tudta rendezni első férjének adósságait, ezért az említett major (II, 4:278, 295, 297; II, 1:101) és a Szent György utcai ház (II, 4:281, 283) továbbra is Moser György nevében maradt. Kandelberger János 1466-ban 2 dénárfont adót fizet, 1468-ban azonban már nem él. Özvegyére ekkor 2¹/₂ dénárfont adót vetnek ki (II, 4:297, 310). A Szent György utcai ház ezután a Sárvárról 1469-ben Sopronba telepedett Zemper Simon kereskedőé lesz.

7. Turnhofer Tamás házának másik fele — mint már említettük — 1427-ben Erzsébet nevű leányáé, Schadendorfer Mátyás feleségéé lett. A Turnhofer-ház második felében ezért lakik ekkor Erzsébet asszony veje, Karl Mihály királyi harmincados (II, 2:408, 410, 425). Erzsébet asszony özvegyiségre jutva, 1430-ban másodszor Bühel Ulrikhoz ment feleségül. 1431 őszen még néhai Schadendorfer Mátyásnak a Hátsó-kapu közelében álló Szent György utcai házában laknak (II, 2:425), amelyet a Mátyás hagyatéka miatt keletkezett perben végül is a gyermekek nyertek el. Ezért 1433-ban Erzsébet asszony és Bühel Ulrik már a Szent György utca 3. számú házban vannak (II, 3:24, 34, 39, 46, 54, 78, 94, 215, 344, 356, 382, 399; II, 4:15, 51, 54, 73, 125, 146; II, 6:143). Sógorukkal, Vetterler Frigyeszel osztották meg Turnhofer Tamás egykori majorját a Bécsi kapu közelében,²⁸ de volt még ugyanitt kisebb házuk, volt ³/₈ Sporn-Steiner-, ¹/₄ Obere-Steiner-, ³/₈ Ranisch-, ¹/₄ Preischler-, továbbá Weidengrund- és Anger-szőlőjük (II, 1:62, 70; I, 3:393; I, 4:49; GerB. 88, 93, 95, 97, 98) és 40 hold szántóföldjük Bánfalván (II, 1:98; GerB. 472), lovuk (II, 3:120–46, 220–8) stb. Termésükre a dézsmajegyzékek adataiból lehet következtetni: bordézmájuk ugyanis 1431-ben 12 akó (651 l), 1433-ban 1 kúf 5 akó (18,9 hl), 1435-ben 18 akó (977 l), 1436-ban 12 akó, 1438-ban 5 akó (271 l) és 1447-ben 17 akó (923 l; vö. még II, 6:130); gabona-dezsmájuk viszont 13 kepe (1430), majd 5 kepe (1431), 3 kepe (1438) és 9 kepe (1439). Bühel Ulrik ezenkívül még kereskedett, nemcsak borral, hanem vasat, láncot, mérleget, deszkát stb. árult (I, 3:349; II, 3:89, 337). Adóalapul szolgáló vagyontát 1459-ben 506 dénárfontra becsülték, adója 1437-ben 10 forint, majd 24 forint (1440), 12 forint (1442), 6 dénárfont (1454), 5 dénárfont (1458) és 1459-ben 12¹/₂ font 36 dénár. Összehasonlításul megemlítjük, hogy Ulrik 1454-ben ¹/₄ Ranisch-szőlőjét 53 dénárfontért adta el a Nagyboldogasszonyról elnevezett vallásos társulatnak, amelyre a Szent Mihály-templomban álló, egykor Turnhofer Tamás kegyurasága alá tartozó Nagyboldogasszony-oltár kegyurasága szállott (I, 4:49; 21. jegyzet).

Bühel Ulrik már 1432-ben a tanács tagja s ilyen minőségben sokat utazik a város ügyeiben Magyarországon és Ausztriában.²⁹ 1459. december 5-én már

28. Vö. II, 2:415, 418; II, 3:26, 69, 90, 114, 208, 348, 366; II, 4:5, 35, 43, 65, 134; GerB. 65, 68, 70, 73, 75, 79, 83, 86, 91, 93.

29. Vö. II, 3:5, 12–3, 16, 85, 87, 163–4, 192, 154, 243, 247, 251–4, 258, 330, 332, 334, 336, 370; I, 3:262; I, 4:78, 155, 236; vö. még I, 3:61, 175–6, 184, 255, 275, 278, 297, 397; I, 4:25, 45, 70, 351; II, 1:53, 56, 78; GerB. 14, 52. Pecsétjének címerképe ún. beszélő címer: háromszögű pajzs talpában hármás *halom* van (I, 3:255; II, 6:153). A *bühel*, *pühel* szó jelentése ugyanis 'halom'.

nem él (GerB. 93). A vagyon, így a Szent György utcai ház most már Erzsébet asszony nevében szerepel (II, 4:161, 192, 206, 229; II, 6:194, 219; II, 3:296; II, 4:95, 170, 180, 184, 198, 221; II, 6:131; GerB. 61). Csakhogy Búhel Ulrik hagyatékára nővére, Katalin, Pfetrer Miklós soproni polgár felesége is igényt támasztott. Erzsébet asszony végül is a Bécsi-kapu közelében levő kisebb házzal, $\frac{3}{8}$ Spern-Steiner-szőlővel és 8 forintra elégitette ki (GerB. 88, 93, 95, 97–8). Vagyonát 1463-ban 396 dénárfontra becsülték. Adója 6 $\frac{1}{2}$ dénárfonttól fokozatosan emelkedik 7 font 70 dénárura. Az emelkedést Sopron elzálogosításának megszűntével (1463. júl. 91.) Moser György özvegyénél is megfigyelhetjük s talán Sopron valamelyest javuló gazdasági helyzetével függ össze.

1463. október 9-én Erzsébet asszony perrel támadta meg elhalt nővéreinek, Margitnak, Einweig Lénárd feleségének, ill. Margit szintén elhalt leányának végrendeletét, majd a tanács elmarasztaló ítélete után a királyi tárnokmesterhez fellebbezett. A per még évekig elhúzódott, kimenetelét Erzsébet asszony nem érte meg (GerB. 63, 100; II, 1:98), mert 1466. március 10-én már nem élt; a pert rokona, Traismaurer Borbála, Kempnyei László gróf felesége folytatta. Erzsébet asszony

a Szent Mihály-templomra hagyta a 40 holdnyi bánfalvi szántóföldjét, hogy érte és elhalt hozzátartozóiért minden kántorböjtben miséket mondjanak (I, 5:299; Pb. 7). Szent György utcai házrészre 1469-ben a fent említett Zemper Simon testvéreé, Bálint kereskedő lett. Magda nevű lánya Altpeck Miklós, majd Rauscher Konrád soproni polgárokhoz ment feleségül.

Turnhofer Tamás halálát követő 40 esztendő alatt a Szent György utca 3. számú ház sokat veszít jelentőségéből. A város közéletének 1422-től kezdve a mindenkori városháza³⁰ a központja, bár ebben a Szent György utca 3. számú ház új tulajdonosai továbbra is nagy szerepet játszanak. Az új tulajdonosoknak nem mindegyike kereskedő s ha az, a század közepétől szűkebb kereskedelmi lehetőségekkel kell megelégednie. A házat most már két-két tulajdonos családja osztja meg egymással, mégis ezeken kívül 1464-ben még két ácsmester, egy volt poroszló és Körmendi András kereskedő veje, Spiller István (II, 4:229; II, 6:219). 1466-ban egy-egy takács, posztónyíró, kalmár, szűcs és Reuter Simon (II, 4:281), 1468-ban pedig egy szűcs és egy pék is lakja (II, 4:297, 310). Ez a helyzet megváltozik, amikor 1469-ben mindkét házrészre a Sárvárról Sopronba betelepülő Zemper Simon és Bálint kereskedők veszik meg.

8. Zemper³¹ Simon 1465-ben azon sárvári polgárok között szerepel, akik soproni és ikervári polgárokkal együtt megegyezést hoznak létre Nagy László sárvári kereskedő és Mördlich Bertalan soproni polgár között (I, 5:192). 1469-ben testvéreével, Bálinttal együtt Sopronba költözik: június 14-én leteszik a polgár- esküt s kötelezik magukat arra, hogy egy hónapon belül házat vesznek (GerB

Búhel Ulrik soproni polgár címerpecsétje (kétszeres nagytítás)

30. 1459—1496-ig a mai Tábornok-ház szolgált városházaul.

31. A név alakváltoztatival (*Zimper, Semper, Simper*) együtt végső fokon a germán *Sindbert* személynévből ered.

388). Ez meg is történt. Simoné lett a Szent György utca 3. számú háznak Moser-féle, Bálinté pedig Bühel-féle fele.

Simonak ezenkívül két malma volt, köztük a Gupfet nevű, amelynek felét halálakor özvegye, másik felét az általa létesített misealapítvány kapta meg; továbbá szőlője az ismeretlen Buda-dűlőben és a megyesi Goldberger-dűlőben stb.; Bálinttal közösen volt rétje Kópháza közelében stb. (Gb. 22, 71). 1476-ban a városi tanács már nagyobb összeggel tartozik neki. Simon bizonyos mennyiségű (*ain sawm*) behozott posztóért 6 dénársolidus híján 114 forintot kap, váratlan halála miatt azonban a tanács fizeti ki helyette a 7 forintnyi harmincadvámot, s a törlesztésbe beszámítja Simon vagyonára kivetett évi adót, amely 1476-ban 16 dénárfontot, 1477–1478-ban 10–10, 1479–1480-ban 20–20 dénárfontot, 1483-ban 10 forintot, 1484-ben 8, 1485-ben pedig 10 dénárfontot tett ki (Bb. 41). 1477. november 21-én azonban már özvegye, Borbála asszony végrendekezett (II, 1:189). Két malomrészét sógorának, Bálintnak hagyja azzal a feltétellel, hogy kiskorú János fiát felnevelje. Jánosnak 100 forintot hagy abból a 200 forintból, amellyel veje, Siebenbürger Jakab soproni kereskedő tartozik, valamint mindazt, amivel mások, köztük a soproni tanács még adósak. Jánosé továbbá az a 80 forint, amely nagykorúságának eléréséig Magos Imre soproni polgárnál van letétben, a Buda-szőlő borának ára, valamint 2 nagy, 1 kis serleg, 2 nagy, 1 kis ezüstöv. A sári (Vas m.) templom építésére 2 hordó bort, az ikervári és a szentmiklósi (Vas m.) templomnak 1–1 hordó bort, 24 forintot pedig a soproni Szent György-és a ferences templomnak rendel.

Borbála asszony ekkor nem halt meg; utóbb másodszor Czelle Péter sárvári polgárhoz ment feleségül. 1521-ben még él: második házasságából származó fia, Czelle István sárvári bíró ekkor adja át véglegesen Siebenbürger Jakab, most már bécsi polgárnak Zemper Simontól és fiától, Jánostól maradt $\frac{1}{4}$ megyesi Goldberg-szőlőt (GedB. 220).

Simonnak egyik leánya Sárvárra ment férjhez; a másik, Dorottya, az említett Siebenbürger Jakab felesége lett. Ők laktak a Szent György utca 3. számú ház felében, mert Siebenbürger Jakab a kiskorú Zemper János gyámja is volt. János az 1486. tanév első felében beiratkozik a bécsi egyetemre,³² tanulmányairól azonban többet nem tudunk. Az apai házban ebben az időben tűz ütött ki: a városi tanács 1 dénárfontot fizetett azoknak, akik az üszköket őrizték (Bb. 41), 1488-ban és 1489-ben 10–10 forint, 1490-ben 4 forint, 1491-ben 2 forint adót vetnek ki rá (II, 4:393, 395, 407; II, 5:9, 21, 23; Bb. 41; Gb. 41). 1489. július 27-én – nyilván nagykorúságának elérésével – egyezik meg gyámjával, aki az ő számára $\frac{1}{4}$ Magerler-szőlőt vásárolt s Jánosnak a Halászok utcájában fekvő kertjét is gondozta. A szőlő vételárának és 10 forintnak lefizetésével a tanács előtt elszámol gyámjával, aki viszont megtartja az általa már átvett ingóságokat. A tanács ellenben arra kötelezi Siebenbürger Jakabot, hogy a Szent György utcai házat János számára 14 napon belül üritse ki (GedB. 159), ami meg is történt. A bécsi egyetem volt hallgatója Sopronban telepszik le és apjához hasonlóan kereskedő lesz. Volt gyámjának 1492-ben eladja $\frac{1}{4}$ Magerler-szőlőjét és a Halászok utcájában (ill. *aufm Fudruk*) fekvő kertjét, valamint örökölt megyesi szőlőiből egy $\frac{3}{8}$ -osat és egy $\frac{1}{16}$ -osnak a felét (Gb. 38). 1494-ben megegyezik Pál pappal, Malczér Miklós festő alapítványának javadalmasával, akinek nyilván még János apja hagyott egy szőlőt a Wiese-dűlőben, hogy a szőlőt 10 esztendeig közösen fogják művelni. Ha Pál ezután lemondana az alapítványról, Jánosnak kellene átengednie a szőlőt (GedB. 26). Volt még egy $\frac{1}{4}$ Magerler-

32. A bécsi egyetem főnyakönyve 1486/I. Barta István közlése.

$\frac{1}{2}$ megyesi Goldberger-szőlője, továbbá szőlője az említett Szentmiklóson, földje Sárvárott is. 1495. augusztus 28-án a soproni tanácstól 90 forintért megveszi néhai Krabat György soproni polgár Szent György utcai házát, amelyet Szent Mihályhoz (szept. 29.) egy évre terjedő idő alatt négy egyenlő részletben kellett volna kifizetnie (GedB. 31). A vételből azonban nem lett semmi, mert János az első részlet határideje, azaz a következő kántorböjt (szept. 16.) előtt, szeptember 14-én már végrendelezett (II, 1:251) s hamarosan meg is halt; a november 27-én kelt adójegyzékben már özvegye, a Kőszegről származó Ágnes asszony szerepel 1 forint adóval (II, 5:45). János végrendeletében elrendelte, hogy $\frac{1}{4}$ Magerler-szőlőjét osszák meg Ágnes asszony és az említett Pál pap között, utóbbinak még 10 forintot hagy a nagybátyjánál, Zemper Bálintnál levő 60 forintjából. Az asszonyé $\frac{1}{8}$ Goldberg-szőlő, továbbá 10 forint és az ingóság, születendő gyermekének (*so mein weib in irem leib hoet vnd tregt*) rendel $\frac{5}{16}$ Goldberg-szőlőt, valamint 20 forintot. Ha a gyermek az anya előtt halna meg, vagyona az anyára száll, de Pál pap még 10 forintot kapjon. Sárvárott lakó nővérének hagyja szentmiklósi szőlőjét, sárvári vagyonát, elengedi adósságait, de a sárvári Szentlélek-templomnak szánt adományt ki kell fizetnie. Temetésére a soproni Szent Mihály-templomnak 3 forintot, a Szentlélek-kápolna kövezésére 1 forintot, a Boldogasszony-templomnak ugyancsak 1 forintot hagy. Kereskedelmi tevékenységéből kifolyólag Siebenbürger Jakabnak 8 forinttal, Joachim Jakabnak 4–5 forinttal s egy ismeretlen bécsi polgárnak (*kon sein nit nennen*) 28 forinttal tartozik, amit a végrendeleti tanúknak, különösen az özvegy és a születendő gyermek gyámjául felkért Schreiber Mátyás soproni polgárnak kell rendezniök.

A gyermek meg is született, az asszony azonban a végrendelet rendelkezése ellenére nem költözött a kijelölt gyám házába. Az emiatt támadt bonyodalmak végül is 1496. július 3-án Ágnes asszony és Siebenbürger Jakab, özv. Zemper Simonné képviselőjének megegyezésével értek véget. A gyermeket az anyának ítélték oda, vagyonát is ő kezelheti (GedB. 39). Az 1496. évi 1 akó bordézsmaát ezért Ágnes asszony rója le (II, 5:74). Az asszony ekkortájt ment újra férjhez, mégpedig Jäger János kereskedőhöz, a gyermek viszont hamarosan meghalt. Vagyonából $\frac{5}{16}$ Goldberg-szőlő az előbbi megegyezés értelmében Ágnes asszonyé, a többi a rokonságé lett (II, 1:299; GedB. 170, 220).

Jäger Jánost Sopronban való letelepedésekor Ágnes asszony veje, Siebenbürger Jakab segíti 4 forinttal, akinek a Szent György utcai ház után még 1506-ban is tartozik (II, 1:299; GedB. 101). 1501-ben még egy házat vesz a Mészárosok utcájában (GedB. 64, 66), amelyet 75 dénárfontért hamarosan el is ad (GedB. 106). Siebenbürger Jakabtól vett Kircher- és Magerler-szőlőt, felesége révén Meggyesen volt Goldberger-szőlője (Gb. 66; II, 1:299), 1505-ben pedig nővére, Magdolna, Nemes Mátyás soproni polgár özvegye 18 dénárfontért Steiner-szőlőjét zálogosítja el neki (GedB. 96). 1503-ban nyilván építkezik a Szent György utcai házban, mert nyáron $\frac{1}{2}$ köböl és 50 mérő meszet, valamint 1350 téglát vett a várostól, de vesz még 1504-ben is (II, 5:123–7, 142, 150, 155). 1505-ben 2 forint adót vetettek ki rá (II, 5:172).

1506. augusztus 26-án kelt végrendeletéből (II, 1:298) tudjuk, hogy áruját többnyire Bécsújhelyt szerezte be, amiben Floh Erhard nevű szolgálja volt a segítségére (Bb. 216). Még június 30-án elszámolt Funk Egyed bécsújhelyi kereskedővel, akinek 170 dénárfonttal maradt adósa. Azután felesége ismét vett tőle árut, amelyért még csak 57 dénárfontot fizettek, sőt a bécsújhelyi kereskedő szolgájának is 9 dénárfonttal maradtak adósak. Osterberger bécsújhelyi kereskedőnek pedig üzleti könyvei szerint 25 $\frac{1}{2}$ dénárfonttal tartozik János. Sopronban csak Siebenbürger Jakabnak adósa, akit arra kér, hogy a városban való

letelepedésekor neki kölcsönzött 4 dénárfontot engedje el, mivel Zemper János kiskorú gyermekének elhúnyta után a meggyesi Goldberg-szőlőt megműveltette. Egyébként minden ingó és ingatlan vagyonát feleségére és gyermekeire hagyta.

Halála után Ágnes asszony harmadszor Pullendorfer Mihály kereskedőhöz ment feleségül, János gyermekei közül azonban csak Kristófot ismerjük, aki édesanyja szülőhelyén, Kőszegen (Szt. Jakab-templom) papnak készült. Ágnes asszony 1521. évi végrendeletében emlékezik meg róla: arra kéri harmadik férjét, hogy újmiséis fiát majd lássa el megfelelően papi öltönnyel, vegyen neki kelyhet, miseruhát stb. Kristóf megkapja a Magerler-szőlőt, de halála esetén ez is a soproni Szent János-kápolnában létesítendő oltáralapítványra száll, amelynek első javadalmasa Kristóf legyen (II, 1:366). Kristóf 1522. január 22-én még kap egy Kircher-szőlőt és Szent Márton napjáig (nov. 11.) négy részletben 40 dénárfontot (GedB. 237). 1528-ban azonban — úgy látszik — még nem pap; mindenestre ekkor adja el Kircher-szőlőjét (Gb. 148). 1530-ban már nem tudják, merre van, mert György kovács neje végrendeletében azzal a feltétellel hagy rá 6 dénárfontot, *so er andersch in lebm ist* (II, 2:40).

9. Zemper Simon testvére, Bálint a Szent György utca 3. számú ház másik felében lakik (II, 1:123; II, 5:52–3), ahol 1476-ban 9 forint, 1488-ban 12 forint, 1489-ben 19 forint, 1490-ben 10 forint, 1495-ben 8 forint adót fizet (Bb. 7, 31; II, 4:393, 395, 407; II, 5:9, 21, 23, 45), 1496-ban pedig 5 forint kölcsönt vetnek ki rá (II, 5:64). Övé lett Turnhofer Tamásnak egykori majorja a Boldogasszony-templom közelében (Gb. 215; II, 4:416), Zemper Simon halála után pedig az egész Gupfet-malom (II, 1:189; Gb. 22), amelyet 1492-ben adott el (Gb. 40). Az említett kópházi réten kívül még volt Weitengrund- és Magerler-szőlője (Gb. 65; II, 1:279), úgyhogy 1496-ban kb. 25 akó (13,57 hl) termése után 2¹/₂ akó bordézmát vetnek ki rá (II, 5:74). A későbbiekől tudjuk, hogy Csepregen is volt vagyona, amelyet ottani rokona, Magos János kezelt (II, 1:351). Kereskedelmi tevékenysége Ausztriára és Magyarországra terjedt ki. Szolgáját egyik útján 1494. július 23-án a nagycenki Jankó István ütötte le s elvette lovát és szekerét (GedB. 391). Egy harmincadjegyzék szerint 1485–1490-ig Sopronból Ausztriába kb. 690 forint értékű árut (l. a táblázatot a következő lapon) vitt ki (II, 4:322–3, 327–9, 333, 348).

Áruit azonban nemcsak Sopronon keresztül szállította, mert például 1482-ben Herb Keresztély soproni kereskedővel együtt 24 aranyfonttal tartoznak Kisbán Bálint pozsonyi harmincados szolgájának, Székely Lászlónak (I, 6:9). 1505-ben pedig Weiß Farkas bécsi polgár mint néhai Tümmér János nürnbergi polgár megbízottja követeli özvegyén, Orsolya asszonyon, ill. ennek második férjén, Holzapfel Mihály festőn azt a 25 dénárfontot, amelyért Bálint Szent György utcai házrészét annak idején Salamon csehországi zsidó zálogából kiváltotta (GedB. 101).

Bálint kimutathatóan nem volt a tanács tagja, de 1496-ban tagja a fentebb már említett Szent György-társulatnak, amelybe egy 1495. évi június 15-i határozat szerint a papokon kívül minden tanácstagnak be kellett lépnie, s amely a város patríciusait egyesítette egyetlen szervezetben (II, 5:36, 38–9). 1498-ban halt meg, özvegye hamarosan Holzapfel Mihály festőhöz ment feleségül. Egyik leánya, Magdolna, Magassy sárvári polgár felesége lett, Katalinnak pedig 1526-ban a mohácsi csatában elesett Sägerer János királyi familiáris volt az unokája (GerB. 264).

Holzapfel Mihály festő 1499–1502 között veszi el feleségül Zemper Bálint özvegyét. Az öttingi (Bajorország) Boldogasszony-templomba vezető közös zarándoklatuk előtt, 1502. augusztus 19-én — ahogy ez nagy út előtt szokásos volt — Orsolya asszony már mint Mihály felesége végrendekezett (II, 1:279–80).

Zemper Bálint Sopronból kivitt áruí

A bejelentés kezte	Az áru			Az áru utáni harmincad		Az áru értéke	
	neme	mennyisége		forint	dénár	forint	dénár
		köböl	db				
1485.	gabona zab	343 52		1	16	25	400
1486. júl. 26	ökör		25	5		125	
1487. dec. 17	ökör		15	3		75	
1488. jan. 8	ökör		18	4		100	
márc. 13	árpa	20			6		150
máj. 1.	ökör		25	3 1/2		87 1/2	
máj. 13	ökör		24	4		100	
máj. 22	méz		5 hordó	1/2		12 1/2	
1489. jan. 21	ökör		12	2		50	
jan. 27	méz		5 hordó	1/2		12 1/2	
1490. júl. 16	?			4		100	
Összesen	415 köböl gabona, 119 ökör, 10 hordó méz stb.			27 1/2	22	687 1/2	2 font. 2 sol. 10 den.

Halála esetére férjére hagyja Szent György utcai házrészének a felét, bekerített Magerler-szőlőjét, többi szőlőjének termését, minden ingóságát, kivéve egy ezüst tálat, egy ezüst serleget s egy korallgyöngyből való rózsafüzért. A fent említett Siebenbürger Jakab felesége kapja tarka bundáját. Egyéb vagyonából fizessék ki adósságait: Sibenburg Jakab polgármesternek 23 magyar forinttal és 9 dénárfonttal tartozik abból a 100 dénárfontból, amellyel Szent György utcai házrészét a rokonságtól megváltotta (II, 1:351). A fenti Salamon zsidónak 28 forinttal adósa, ez viszont 1 hordóval tartozik neki; két másik zsidónak 32 forinttal, a városplébánosnak 7–8 forinttal az adósa. Utóbbinak a rákosi határból 4 lóval 8 fuvar cefrét szállított haza s ezért külön kell elszámolni vele. Keresztlányának, Schöckel Bernát városi jegyző Marusza nevű leányának 8 forint értékű ruhát adományoz. Ha férje útközben elhúnyna (*nachdem er auch schwach ist*), minden vagyona az asszonyra száll; ha pedig mindketten meghal-nának, akkor vagyonukat – adósságaik kifizetése után – Sibenburg Jakab lelkük üdvére fordítsa.

Mindegyikük túlélte az 1502. esztendő. Holzapfel Mihályra a Szent György utcai házban 1505-ben 1 forint, 1509-ben 1 1/2 forint adót vetnek ki (II, 5:172; II, 1:299; II, 6:284). Mint soproni művészt művészettörténetünk eddig nem tar-totta számon, pedig tudjuk, hogy 1505-ben elengedik 1 forintnyi adóját a város-nak festett valamilyen kép után; 1507-ben a bánfalvi Szent Farkas-kápolna üvegablakainak festéséért 6 dénársolidust kap (II, 5:109); 1514-ben dobot fest be 54 dénárért (II, 5:225), halála előtt pedig a Szent Mihály-templom plébánosá-tól 10 dénárfontot kap *de labore depingere stalla* (II, 1:351). Bizonyára tőle szár-mazik a Szent György utca 3. számú ház szobáinak festése is, amelyről a közlendő

1534. évi leírásból értesülünk. Társadalmi helyzetét házasságán kívül az mutatja, hogy több ízben szerepel végrendeleti tanúként (GedB. 114; II, 6:294), sőt 1513-ban és 1514-ben a külső tanácsba is beválasztják (II, 2:190). Utolsó említése 1514. december 2-áról való.

Zemper Bálint halála után Orsolya asszony kezén maradt soproni és csepregi vagyona (Gb. 65, 71; II, 1:351), neki kellett az adósságokat kifizetnie, házrészét megváltania a rokonságtól. Mivel mindez egy kópházi rét eladásával s a ház elzálogosításával sem sikerült, házrészét 1509. április 16-án sógorának, Pullendorfer Mihálynak és feleségének adta el (Gb. 85), akik a Szent György utca 3. számú ház másik felét már bírták, majd utóbb a Boldogasszony-templom közelében levő majort is. 1510-ben a városi tanács kifogásolja, hogy a Weitengrund-szőlő terhére a Szent Mihály-templomban alapított öröklángot Orsolya asszony és férje hanyagul látja el; amennyiben ezen nem változtatnak, szőlőjük felét az alapítvány javára el kell adniok (GedB. 124). 1518. október 10-én aztán Orsolya asszony másodszer végrendelezik. Végrendelete (II, 1:350–2) rávilágít anyagi helyzetére is: négy zsidónak összesen 34 font 1 dénár-solidusszal adósa, egy papnak 12 dénár-solidussal, a városplébános férje temetéséért, Molnár Pál récényi lakosnak 2 dénárfonttal, a soproni ferenceseknek pedig öröklámpára 20 dénárfonttal. István papnak két forint kamattal és 10 dénárfont tőkével tartozik; ez 100 dénárfont értékű házrészét terheli, amelynek árát ekkor még nem kapta meg. Breitgrund-szőlője s egyéb soproni vagyona Iwan Mihály polgármesteré, ennek halála után a Szent Mihály-templomban létesített örökláng-alapítványé legyen. Csepregi vagyonát el kell adni és árát egyenlő részekre osztva a csepregi Szent János- és Szent Sebestyén-kápolnáknak kell juttatni. Végül Ágoston ötvös-mester leánya, Apollónia kapja fekete köpenyét, fátylát, fekete dolmányát és ágyneműjét. Orsolya asszonyról ezután nem hallunk többé.

(Folytatjuk)

A régi városháza (1497—1892) eredeti környezetében
(Rupprecht Mihály felvétele)

Adatok Sopron város munkásmozgalmának történetéből

Írta: **Tirnitz József**

(Folytatás)

„J e g y z ő k ö n y v, felvéve Sopronban 1935. augusztus 21-én a Soproni Általános Ipartestület Munkaügyi Bizottságának ülésén.

Jelen vannak: Schneeberger Adolf elnök, Németh József, Simon István, Arthofer Rezső mint munkaadók, Bencsik Lajos, Pander János és Strobl Mátyás mint munkavállaló munkaügyi bizottsági tagok, valamint Manninger Oszkár munkaügyi bizottsági jegyző.

Jelen vannak továbbá az asztalos munkaadók részéről Freyler József szakcsoport elnök, Wetzer Mátyás és Münnich Gyula, a munkavállalók részéről Kiss Jenő, Józsa István, Pintér György és Irmes Antal.

Schneeberger Adolf elnök az ülést megnyitja, üdvözli a megjelenteket és bejelenti, hogy az 1932. évi VIII. t. c. 26. §-a értelmében az asztalos munkaadók és munkavállalók közötti bérkérdésnél, illetve annak szabályozásánál a munkaügyi bizottságnak kell szerepet vállalni.

Jegyző bejelenti, hogy az asztalosgedédek a szakcsoporthoz beadvánnyal fordultak, amelyben a minimális órabéreknek 30 fillérben való megállapítását, továbbá a jelen fizetett béreknek 30%-os felemelését kérték. Az ügygel már az I. f. iparhatóság is folytatott előmegbeszéléseket, de miután megegyezés létre ott nem jött, az ügyet a munkaügyi bizottság elé utalta.

Elnök felhívása folytán Freyler József szakcsoport elnök bejelenti, hogy a szakcsoport tagjai is szükségét látják egy általános bérrendezésnek, annál is inkább, mert vannak műhelyek, amelyek az alkalmazottaknak rendes béreket fizetnek, ezzel szemben azonban oly műhelyek is vannak, amelyek a szakcsoport megállapítása szerint is túl alacsony munkabéreket fizetnek, úgyhogy ennek következtében állanak elő versenytárgyalásoknál óriási differenciák és jut jogtalan előnyhöz a munkásokat kiuzsorázó műhely. Mindezek alapján a szakcsoport a következő bérrendezést látja a mai nehéz gazdasági viszonyok között lehetségesnek: A minimális órabért 25 fillérben lehet megállapítani, a továbbiakban pedig az egy évesnél idősebb segédnél az órabér lehetne 26–30 fillér, a gyakorlott munkásé 30–40, önállóan dolgozni tudó 40–50 fillér, míg csoportvezetők 51–60 fillérig. Ezen béreket azonban a szakcsoport csak úgy hajlandó fizetni, illetve csak akkor hajlandó ily értelmű megállapodást kötni, ha a munkások garantálni tudják azt, miszerint a munkavállalók ezeken a munkabéreken alul sehol és semmi körülmények között munkát nem vállalnak.

A munkavállalók kijelentik, hogy eredeti kérelmükhöz ragaszkodnak és a felajánlott bérrendezést el nem fogadhatják.

A munkaügyi bizottság elnökének intervenicója következtében hosszas tárgyalás indul meg a munkaadók és munkavállalók között, melynek eredményeként a munkaadók újabb ajánlatot tesznek 30 filléres bérminimum tehát e kérdésben a munkavállalók kívánsága teljes egészében honorálva lenne, a további munkabér emelésnél 12%-os béremelést ajánlanak. A szakcsoport elnöke kijelenti, hogy ez az ajánlat már a szakcsoport határozatán tulmenő, mégis annak elfogadását biztosítani tudná.

A munkavállalók a minimális órabért elfogadnák, de legalább 15%-os bér-emelést követelnek.

Strobl Mátyás bizottsági tag azt az indítványt terjeszti elő, hogy mindkét fél tárgyalja meg a jelenlegi állapotot szaktársaikkal és reméli, hogy a legközelebbi ülésnél a megegyezés lehetséges lesz.

Józsa István a munkavállalók elnöke kijelenti, hogy a 15⁰/₀-os béremeléshez mereven ragaszkodnak, a 12⁰/₀-os ajánlatot szaktársainak előterjeszti, de a holt napi munkafolyamatot már garantálni nem tudja.

Miután a tárgyalás így holtpontra jutott, munkaügyi bizottsági elnök az ülést berekeszti és elrendeli, hogy a tárgyalásról az iparhatóság haladék nélkül értesítendő. Kmft.”

„Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságától. 1475/1935. köz. sz. Tárgy: A soproni asztalossegédek munka beszüntetése. Tekintetes Ker. Kir. Iparfelügyelőség! Sopron. Értesitem, hogy a M. Kir. Kereskedelemügyi Miniszter Urnak 52001/1935. számú rendelete folytán az asztalosiparban foglalkoztatott asztalossegédek a munkaadóktól a 8 órás munkaidő bevezetésével a legalacsonyabb órabérnek a megállapítását és a jelenleg fizetett munkabéreknek 30⁰/₀-kal való általános javítását kérték. Minthogy az érdekeltek megegyezni nem tudtak, a munkavállalók a hatóság közbelépését kérték. Ennek folytán f. hó 19-én az iparhatóságnál megjelentek az asztalosiparosok képviselőiben Freiler József szakcsoportelnök, Kinitzky Antal és Wetzler Mátyás asztalosmesterek, a munkavállaló segédek képviselőiben pedig Kiss Jenő, Józsa István, Péntek György és Irms Antal asztalossegédek. Az asztalossegédek e tárgyalás alkalmával is 30 f-es alapórabért kérték a kezdősegédek részére, míg a többi dolgozó segéd részére átlagosan 30⁰/₀ béremelést, hogy a munkaidő-vesztéség által előállott kárukat pótolják.

Miután a mesterek részéről a követelések teljesítése iránt megértés mutatkozott, az iparhatóság biztos javaslatára az ipartestület kebelében szervezett munkaügyi bizottság előtt való tárgyalásra határozták el magukat a megjelentek.

Az asztalosiparosok és segédek 21-én este az ipartestületnél tényleg tárgyaltak és erről 22-én az iparhatóságot értesítették. E tárgyalásnak eredménye az volt, hogy a mesterek elfogadták a kezdő segédek részére a 30 f-es kezdő órabért. azonban a régebben dolgozó asztalossegédek bérére vonatkozóan megállapodást létrehozni nem sikerült. Bár a segédek 30⁰/₀-os átlagos követelésükből 15⁰/₀-ra szállottak alá, az asztalosmesterek 12⁰/₀-nál magasabb bérvajítást elfogadni nem voltak hajlandók. Erre való tekintettel az iparhatóságnál újabb tárgyalást tűzött ki az iparhatósági biztos augusztus 23-nak déli 12 órájára. Ezen azonban csak a segédek képviselői jelentek meg, míg a munkaadók részéről a szakcsoportelnök telefonon elérhető nem volt.

Az ipartestületi jegyző telefonon közölte az iparhatósági biztossal, hogy az asztalosmesterek még mindig nem döntöttek a megadandó béremelést illetően, hanem a segédekkel csak akkor kívánnak tárgyalni, ha vagy az összes augusztus 22-én sztrájkbalépett segédek újból munkába állanak, vagy pedig az összes műhelyekben a munkát beszüntetik. Egyébként a munkaadók augusztus 24-én este az ipartestületnél ülésre fognak összejönni.

Az iparhatósági biztos az ipartestületi jegyző értesítését a munkavállalók küldöttségével közölte és felhívta őket, hogy hétfőn, augusztus 26-án d. e. 9 órakor a hatóságnál újból jelenjenek meg.

A munkások kiküldöttei még előadták, hogy egyes műhelyekben a 60 órás munkahétre fizetett bérnek a 48 órás heti munka esetén való biztosításával egyes műhelyekben a munkások már a mai nap folyamán a munkát fel is vetették. Sopron, 1935. augusztus 23. Dr. Schindler s. k. v. tanácsos.”

(Sopron szab. kir. thj. város elsőfokú közigazgatási hatósága 1475/1935. ikt. sz.)

„Jegyzőkönyvi kivonat. A soproni Ált. Ipartestület kebelében működő Asz-

talosmesterek Szakcsoportjának 1935. augusztus 24-én este 7 órakor tartott üléséről. Munkabérek megálapítása a Budapesti megálapítást alapul véve:

1. Felszabadult segéd órabére 26 fillér.
2. 1 éven tuli segéd 26 tól 35 fillérig, továbbá
3. 35 tól 40 fillérig
4. 40 tól 45 fillérig
5. 45 tól 50 fillérig és a maximum 50 tól 60 fillérig. O. T. B. járulék 50 % levonásba hozzuk. K. M. F. Freyler József s. k. elnök Rauch s. k. jegyző."

(Sopron sz. kir. thjf. város elsőfokú közigazgatási hatósága 1487/1935. ikt. sz.)
„Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságától. 1487/1935. közig. sz. Tárgy: A soproni asztalossegédek munka beszüntetése. Tekintetes Ker. Kir. Iparfelügyelőség! Sopron. A Soproni Általános Ipartestület kebelében működő asztalos mesterek szakcsoportja az 1935. aug. 24-én este 8 órakor megtartott ülésének eredményéhez képest a munkát beszüntetett asztalossegédek munkabérére vonatkozóan a következőként határozott:

1. Felszabadult segéd órabére 26 fillér.
2. Az egy éven tuli segéd órabére 26–35 fillérig.
3. Gyakorlottabb segéd órabére 35–40 fillérig.
4. Önállóan dolgozó segéd órabére 40–45 fillérig.
5. Jobb munkás órabére 45–50 fillérig és végül
6. A csoportvezető és speciális munkás órabére 50–60 f. Ezekből a munkabérekből az O. T. I. járulék 50 % -ban levonandó.

E bejelentés alapján összeállított kimutatás szerint az első és második csoportban 30, illetve 39 %, a 3. 4. 5. 6. csoportban pedig 10–15 $\frac{1}{2}$ %-ig terjedne a munkabér emelés. A munkaadók számításukat úgy ejtették meg, hogy a munkavállalók az eddigi 55 órai munka után kapott bért a 48 órás heti munka után nemcsak, hogy megkapják, hanem még ezt meg is haladják. Így az 1. csoport 1 P 40 f-el, a 2. csoport 2 P 32 fillérrel, a 3. csoport 2 P 40 f-el, a 4. csoport 2 P 40 f-el és az 5. csoport 1 P 15-fel kapna többet a 48 órás elfoglaltság után, mint kapott az 55 órás munkahét után.

A munkabérkimutatás egy példányát idezárom.

A munkavállalók részéről megjelent 3 kiküldöttel az iparhatósági biztos közölte a munkaadók határozatát, amelyet a munkavállalókkal a megbizottak közölni fognak. A munkaadók részéről megjelent Freiler József szakcsoport elnök még kijelentette, hogy amennyiben a munkavállalók ezt a határozatot a magukévá teszik, a munkahelyeiket a sztrájkoló munkások augusztus 27-én már el is foglalhatják.

A munkások kiküldöttei még annak biztosítását kérték, hogy a munkaadók vállaljanak kötelezettséget arra, hogy a sztrájból kifolyóan a munkavállalókat elbocsátani nem fogják.

Miután a tárgyaló felek végleges megállapodást még alá nem írhattak, az iparhatósági biztos azzal bocsátotta el őket, hogy a munkafelvétel kérdésében a munkásság lehetőleg még a mai nap folyamán döntsön, hogy a munka másnap felvehető legyen; a munkaadók kiküldöttét pedig felkérte, hogy a munkásság részére a munkaadóktól az el nem bocsátási ígéretet szerezzék meg. Ennek alapján augusztus 27-én d. e. a tárgyaló felek szaktársaikkal való tárgyalásuk eredményét be fogják jelenteni. Sopron, 1935. augusztus 26. Dr. Schindler s. k. városi tanácsos."

„J e g y z ő k ö n y v . Készült Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságánál 1935. augusztus 28-án.

Megjelenik Freiler József asztalosmester, mint az ipartestület kebelében működő asztalos szakcsoport elnöke soproni Paur Iván 10. sz. a. lakos, aki a következőket adja elő:

A munkát beszüntetett asztalossegédek sem a tegnapi sem pedig a mai napon bérösszeállításukat elő nem terjesztették. Azonban a mai napon reggel a sztrájk

megszűnt, mert az összes segédek elfoglalták munkahelyeiket. Egyelőre értesülésem szerint az asztalosmesterek által ajánlott 12⁰/₀ ráfizetést és 26 f-es minimális órabért elfogadták. Egyéb előadnivalóm nincsen. Felolvasva hh. aláírva. Freiler József s. k. Dr. Pekovits s. k. városi aljegyző Arszin Miklós jkvv.

Magyarországi Famunkások Szövetségének soproni helyi csoportja nevében Pintér György asztalossegéd a következőket adja elő:

Bejelentem, hogy az asztalossegédek munkabeszűntetése véget ért és a mai napon az összes műhelyekben az asztalossegédek a munkát felvették. Az e tárgyban hozott határozatot mellékelem. A munkaadók többsége a 12⁰/₀-os munkabéremelést elfogadta. Egyébként a város területére a munkabér megállapító bizottság kinevezésének szorgalmazását kérem. Felolvasva hh. aláírva. Pintér György s. k. Dr. Pekovits s. k. városi aljegyző Arszin Miklós jkvv.”

„Másolat. Tekintetes Iparhatóságnak Helyben. A soproni famunkások szakcsoportja tisztelettel értesíti a tekintetes Iparhatóságot a következő határozatról.

Miután a munkaadók többsége a mai nap folyamán 12–38⁰/₀-ig terjedő munkabéremelést egyénenként megadták, a munkát az összes műhelyekben felvették.

Amidőn ezt a tekintetes Iparhatóságnak bejelentjük, egyidejűleg köszönetünket fejezzük ki amit érdekünkben tett.

Hébelt Ede,
Sopron első szocialista országgyűlési
képviselője 1922—26

A jövőre pedig azzal a kéréssel fordulunk a tekintetes Iparhatósághoz, hogy Sopron területére a munkabér-megállapító bizottság kinevezését szorgalmazni szíveskedjék. Sopron 1935. augusztus 27. Kiváló tisztelettel: Irmes József s. k. jegyző Józsa István s. k. elnök. Esetleges értesítést a következő címre kérjük: Józsa István Ógabona-tér 30.”

(Sopron sz. kir. thjf. város elsőfokú közigazgatási hatósága 1498/1935. ikt. sz.)

„Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságától. 1498/1935. közig. sz. vele 1499/1935. Tárgy: A soproni asztalossegédek munka beszüntetése. M. Kir. Ker. Iparfelügyelőség, Sopron. Van szerencsém értesíteni, hogy a mai napon a soproni asztalossegédek munkabeszünetése végetért. Az asztalossegédek az összes műhelyekben a munkát felvették, mert az asztalosmesterek 12⁰/₀ ráfizetést és 26 filléres minimális órabért elfogadták. Az asztalossegédek a város területén a munkabérmegállapító bizottság kinevezésének szorgalmazását kérik. Sopron, 1935. aug. 28.

II. exp.

Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságától. 1498/1935. közig. sz. Tárgy: A soproni asztalossegédek munkabeszünetése. M. Kir. Rendőrség tekintetes Kapitányságának, Sopron. Van szerencsém értesíteni, hogy Sopron váro-

sában a mai nappal az asztalossegédek munkabeszüntetése végetért és az asztalossegédek az összes műhelyekben a munkát felvették. Sopron, 1935. aug. 28. Dr. Schindler s. k.”

„Sopron sz. kir. thj. város I. f. közigazgatási hatóságától. ad. 1499/1935. közig. sz. Tárgy: A soproni asztalossegédek munkabeszüntetése. Mell. 1 db. Méltóságos Polgármester Ur! Jelentem, hogy a soproni asztalossegédek aug. 22-én a város területén a munkát beszüntették, mert a mesterekkel folytatott előzetes tárgyalások eredményre nem vezettek. Az 52001/1935. K. M. sz. rendelet ugyanis az asztalosiparban foglalkoztatott asztalossegédek részére 8 órás munkaidő bevezetését rendelte el. E rendelkezéssel az asztalossegédek számottevő keresettől estek el és ezért a 48 órás munkahétre ugyanazt a bért követelték, amelyet az 55 órás munkahétre kaptak. 30%-os ráfizetést kértek általánosságban, míg kezdő óraberül 30 f-t követeltek. Az asztalosmesterek ismételten foglalkoztak a kérelemmel és az általános ipartestület kebelében működő munkaügyi bizottság is foglalkozott 1935. aug. 27-én tartott ülésén ezzel a kérdéssel, azonban egység létre nem jött. Hogy a munkavállalók követelésüket kikényszerítsék augusztus 22-én a munkát beszüntették és a hatósághoz fordultak az egyezkedési tárgyalások megindítása céljából. Ezek több napon át tartottak, eredményre is vezettek és aug. 28-ával a város területén az összes műhelyekben az asztalossegédek a munkát felvették, mert az asztalosmesterek az eddig fizetett órabérre 12% ráfizetést és a 26 f-es minimális órabért elfogadták.

Összesen kb 95 asztalossegéd szüntette be a munkát.

Az asztalossegédek, mint a „Magyarországi Famunkások Szövetsége soproni helyi csoportja” a jövőre nézve a munkabérmegállapító bizottság kinevezésének szorgalmazását is kérte az iparhatóságtól. Miért is erre való tekintettel a kérelmet azzal továbbítom Méltóságodhoz, hogy Sopron város területére a munkabérmegállapító Bizottság kinevezését a kormánytól szorgalmazni méltóztassék. Sopron, 1935. augusztus 30. Dr. Schindler s. k. v. tanácsos.”

A régi kórház kertje 1920 körül,
a háttérben a beboltozott Rákpaták nyílása

Állítólagos Petőfi forradalmi vers soproni diákok versgyűjteményében

Írta: Csatkai Endre

Csapody István egyetemi tanársegéd tanítványom szépemlékű dédapjának, Scheffer Károly líceumi tanárnak könyvei közt egy meglehetősen rossz karban levő kolligátumra akadt és azt átadta e sorok írójának feldolgozás céljára. A kezdetleges kötésű, meglehetősen vastag könyv első pillantásra is két egymástól eltérő részre oszlik. 224 számozatlan fehér papíron magyar versek: az első rész; zöldes fehér papíron kb. kétharmada a második rész az elsőnek, számozatlan: német versekkel. De nem egységes a magyar rész sem, az első nyolc lap 16,8 cm magas, a 9. laptól a 296-ig bezárólag 17,4 cm. Itt a versek köré ceruzával egyszerű, vékony szögletes keretet vontak. A 216. laptól végig ismét 8 olyan lap van, mint az első: kerettelen. A középső rész írása elég egységes és benne felismerhető Scheffer Károly írása. A legeslegesítő lapon pedig ez a cím: „*Különféle költemények. Összeírta Gruber József 1843–49.*” Ennek az első résznek és a harmadiknak írása meglehetősen azonosnak tűnik fel. Eléggé apró írás ugyan, de azért olvasható. A második versnek a címe: „*Testvéreinknek az elnyomott földön. Elpusztult Jerusálem fel fogsz épülni még.*” Az egyes betűk azonosak a Gruber jegyezte résszel, de az írás jellege durvább, mint a többi. E vers végén nagy meglepetéssel ez a szerzőnév: *Petőfi*.

A Petőfi-kiadásokban nincs nyoma, és a Petőfi-kutatók egy részét is hasztalan kérdeztem, nem ismerik. Hangzik pedig a vers ekképpen:

1. Háromszázados koporsó! hazám!
Fogadd számüzött fiadnak dalát;
Háromszázados gyászaid felett
Méltó elsírni könyzaporát.
2. Kinek szemeiről istennek keze
Tétlen volt levenni szemfödélét.
A százados felébredt halottra
Ráveri a rabságnak bilincset.
3. Szenvedő nép vérborított földön
Hol annyi szent eskü megtört volt;
Fogadd dalát a fájó kebelnek
Mellynek vére életeredbe folyt.
4. Szabad földről szabadon szól dalom
Rabigádra, mely nyomja válladat;
De csak hordozd, jó a nagy földrengés
Megrázni ujon ásott sirodát.
5. Te még nagygyá leszesz. Illy dicső nép
Mi lehetne mássá mint csak nagygyá?
A véres sirokon kizöldül még
Borostyánod, mely homlokod nyomá.
6. Tűrj és szenvedj! köny és szenvedés után
Dicsőbb lesz a szabadság bástyája,
Dél s nyugot eldobta a szikrát
S égni kezd a zsarnokok hazája.

7. Annyi könyör, bánat s népimádság,
S boszu tán csak megnyitják az eget,
Ég és föld segitenek üzni az istent
nem ismerő földi isteneket.
8. A boszuság égő láng szekerén
Gyujtja fel a zsarnokok hazáját,
S menekülni nem tudván mindegyik
Tűzbe szórja átok koronáját.
9. Jó a nagy nap, az ítélet napja
Két részen állnak a földlakosok,
Jobbrol a szabadság bajnokai,
Balfelől a vértívó zsarnokok.
10. Meglesznek kérdezve a királyok:
Ubi — ubinam est gentium jus?
S délnyugotnak dörgő mozsarára
Halomba dől az északi polus.
11. Láttátok az arboczok eredejét
Melly a tengernek ivébe nőtt fel,
Lekötve a rakonczátlan tengert,
Mint küzd meg a hullámok dühére!
12. Ilyen lesz a népeknek csatája!
Lobogóikon nem lesz irgalom.
Ég és föld kelnek most nagy csatára,
Uj vértenger árad uj utakon.
13. No de így kell. Folyjon millióknak
Szent vére, csak hajnalt támaszthasson!
Mert mit ér, ha vére van a népnek,
S mégsem mozdulhat a rablánczokon.
14. Szóljon a vér, s legyen nagy temető
E közös föld népeknek bölcsője;
S fel fog sütni a nap, ha megtellett
A népeknek nagy temetője.
15. Tengeren tul egy óriási nép
Lépett fel a népeknek harczára,
Vagy elhalni a vagy örök napot
Deríteni az ős Anglián.
16. Francia, Magyar, Schweicz és Lengyelhon
S közelében a nagy Törökország
Esküdtek meg a nagy isten előtt
Hogy meg lesz törve a rabszolgaság
17. Vagy legyen szabad egész félvilág,
A csata közös, szent és rettentő,
Vagy — ha isten sem akar segíteni —
A nagy világ egy nagy temető...

18. De illy véres sárban s gyalázatban
Századoknak nyomó mocska alatt, —
Ha van isten s kegyelem az égben —
A nép millióknak élni nem szabad.
19. Jó hát a nap, az itélet napja,
Készen légy nép, kiszenvedett vértanu!
Hogyha élni akarsz, kardot ragadj!
Hadd legyen közös a népháboru.
20. Vagy a félföldteken rabszolgaság
Kötözze reánk csörgő lánczait
Vagy a félföldteke legyen szabad,
Boszulni a zsarnokok hamvait.”

Természetesen nagy öröm volna, ha a fenti versben lappangó, ismeretlen forradalmi Petőfi-verset őrzött volna meg a soproni kézirat, azonban erről nem lehet szó. Nem éri el a nagy költő szintjét. Inkább közhelyek versbe foglalása és ismétlése. A szövegből kiderült, hogy az illető író „száműzött” és dala „szabad földről szabadon” szól, azaz a magyar szabadságharc leverése után készült.

A népek felszabadítójának alkalmasint Amerikát tartia („Tengeren túl egy óriási nép lépett fel”), ebben ugyan csalódott, de szinte kísértetiesen a mai állapotot jósolja meg, hogy a földteke fele szabad, a másik rabságban marad.

Mégis nagyon értékes adalék az 1850 körül élt soproniak lelki világához a vers és ennek megjelenési formája. Köztudomású, hogy Petőfi halálában nem tudtak a kortársak hinni, abban reménykedtek, hogy sikerült megmenekülnie a segesvári csatából, és egyszerre csak valamelyik külföldi szabadabb államban megszólal. Az ál-Petőfik szerepléséről is tudunk, és e tekintetben nagyon hiszékenyek voltak az emberek. Még egy olyan ember is, mint Kápli Lajos, kisbaboti lelkész, aki pedig 1839/40-ben közelebbi soproni ismerőse volt Petőfinek, felült egy szédelő takácsmesternek, aki egyébként Téten élt Sarlay néven. 1850-ben történt ez a história is.¹ Bizonytalán más versek is járták a világot kéziratban Petőfi nevén. Hogy kockázatos dolog volt terjeszteni, azt sem kell külön kiemelni, ilyen versek költőire, mint Tompa Mihály fogsága is bizonyítja a Gólya c. versével kapcsolatosan, börtön várt, hasonló módon a terjesztőire is. A Gruber-kéziratban is olyan benyomást kelt a másolat, mint-ha sietve írták volna le, bár a betűk azonosak a többi versével, de kevésbé gondosak.

Értékes adalék a vers megjelenése a soproni Petőfi-kultuszhoz is. Mint egész fiatal ember, 17. életévében került Petőfi Sopronba. rokonokkal érkezett ide, akik a líceumba iratkoztak, ő maga pedig katonának állott. A kapcsolat fennmaradt köztük, sőt a többi diák is felkarolta a nem mindennapi fiatalembert. 1841-ben leszerelt Sopronban Petőfi, ismét töltött itt néhány napot, felújította a diákokkal a barátságot. Két-három év múltán már országos hírű költő lett, nem csoda tehát, ha emlékezete, amely amúgy sem halványodott még el, erősen felújult. A korábbi diákok közül Tatay István 1846-ban már a líceum tanára, ez évben e városban keltezi „Költészeti és szónoklati

1. Csatkai Endre: Az ál-Petőfi Győr megyében. Győr-Sopronmegyei Hírlap. 1954. január 1.

An die Seelsorger der evangelischen Kirche in Oedenburg.

Die zur Befreiung des Vaterlandes von der Gewaltherrschaft der Rebellenfaktion erlassenen hohen Anordnungen haben mich veranlaßt Ihren Collegen Kolbenheyer verhaften zu lassen, um ihn der gerichtlichen Untersuchung zu überliefern. Derselbe hat nicht nur, wie es seine Stellung als Christ und Prediger erfordert hätte, die Gemeinde zur strengen Einhaltung der Treue gegen den Landesfürsten und zum schuldigen Gehorsam gegen die Vorgesetzten anzueifern unterlassen, sondern vielmehr und zwar im Hause Gottes, an jener Stelle, von welcher nur die Grundsätze des Friedens und der Religion verkündet werden sollen, offen zur Rebellion, zu Verrath und Kommunismus aufzufordern sich erfrecht. Indem ich Sie hievon benachrichtige, zweifle ich nicht, daß Sie den Pflichten Ihres Berufes in allen seinen Forderungen nachzukommen wissen werden.

Oedenburg am 19-ten Dezember 1848.

Bar. Horváth Petrichevich.

L. J. Ober.

A császári hadsereg plakátja 1848-ból:
Kolbenheyer Mór ev. lelkészt kommunizmus vádjával illeti

remekek” című könyvét, amely 1847-ben jelent meg és benne Petőfinek több mint 10 költeményét veszi fel, többek közt „A külföld magyarjaihoz” c. éles hangú ódát is. Az agg Kiss János költő a diákok önképzőkörének megveszi Petőfi versesköteteit. És nem utolsó sorban egyik főtámasza a Petőfikultusznak Kolbenheyer Mór evangélikus pap, aki Eperjesen barátkozott össze a költővel. Hatása meglátszik a lelkésznek 1848-ban tartott beszédein, versein; ezek miatt, mielőtt bevonult Sopronba a császári hadsereg, azonnal fogságba vetették és „bűnlajstrom“-át ki is nyomtatták, ezen lázadás, árulás és kommunizmus szerepel. Természetes, hogy csak egy évvel a Kommunista kiáltvány után, 1848-ban nem azt értették a kommunizmus szón, amit ma és nem is valószínű, hogy Kolbenheyer tisztában lett volna a dolog lényegével, a szó felemlegetésével bűnét kívánták túlozni, egyébként valószínűleg a szó ekkor szerepel először Sopronban hivatalos használatban.²

A vers megörökítőjéről is meg kell emlékeznünk. Minden jel arra vall, Gruber József, a szóban forgó világforradalmi vers másolója haladó szellemű volt. Sárvárott született 1827-ben, apja, József tekintélyes tímárcsaládból származott, maga is azt a mesterséget folytatta, azonban nyilván kevés szerencsével, mert 1840-ben elszegényedve halt meg;³ családi életére is kihatottak valószínűleg ezek az anyagi bajok, mert felesége, Schaeffer Magdolna visszaköltözött szülővárosába József fiával, már csak azért is, hogy a gyermeket a hírneves liceumba járathassa. 1839/40-ben, 12 éves korában kezdte meg gimnáziumi tanulmányait Gruber József, tehát abban az esztendőben, amikor Petőfi is ugyanabban a városban katonáskodott; majdnem mindig kitűnő diák volt az az iskola anyakönyvei szerint, ún. „díjpénz”-ben is részesült. Végigjárta az iskolát, és még 1849/50-ben bölcsészetet is hallgatott. Iskolatársa volt Scheffer Károly, aki 1829-ben született és az anyakönyvben magyar nemzetiségűnek vallotta magát.⁴ Abból, hogy Gruber anyja is Schaeffer leány volt és az összeírt versfüzet később Scheffer Károly birtokába került, tán lehet közeli rokonságra következtetnünk. Scheffer Károly később a liceum nagynevű tanára lett, meghalt 1906-ban.

Gruber további életéről annyit tudunk, hogy népiskolai tanító lett Sopronban és 51 éves korában tudóvész vitte el 1878 végén. A Halász utca 46. számú házban lakott, amely akkoriban az ev. egyházközség gyermekkertje volt.⁵ Nem nősült meg, életét a nevelésügynek szentelte és mint szakíró is buzgón dolgozott; munkatársa volt az Ungarischer Schulbote c. lapnak. Fáy András, Wesselényi és Széchenyi jelentőségét a nevelésügy terén egy-egy dolgozatban fejtegette. A soproni bibliográfusok is ősiüként tisztelhetik: a Tudományos Gyűteményt (1817–41) átböngészte és a nevelésre vonatkozó cikkeket katalogizálta.⁶ Ahogyan a Petőfinek tulajdonított világforradalmi vers ráirányította a figyelmet, egy érdemes, haladó szellemű pedagógus alakja bontakozik ki a múlt homályából.

Magáról a kolligátumról is érdemes néhány szót szólni, hiszen megmutatja, hogy a Petőfi hatása alatt álló fiatalság mit tartott érdemesnek a maga számára összeírni. A Gruber összeállította részben sok helyen megtaláljuk a forrás megnevezését, ahonnan a másolás történt, po. Vallási almanach 1843,

2. Lássad még Németh Sára: Kolbenheyer Móric. Bp. 1938. 28–29. lap.

3. Martos Ödön sárvári ev. lelkész szíves közlése.

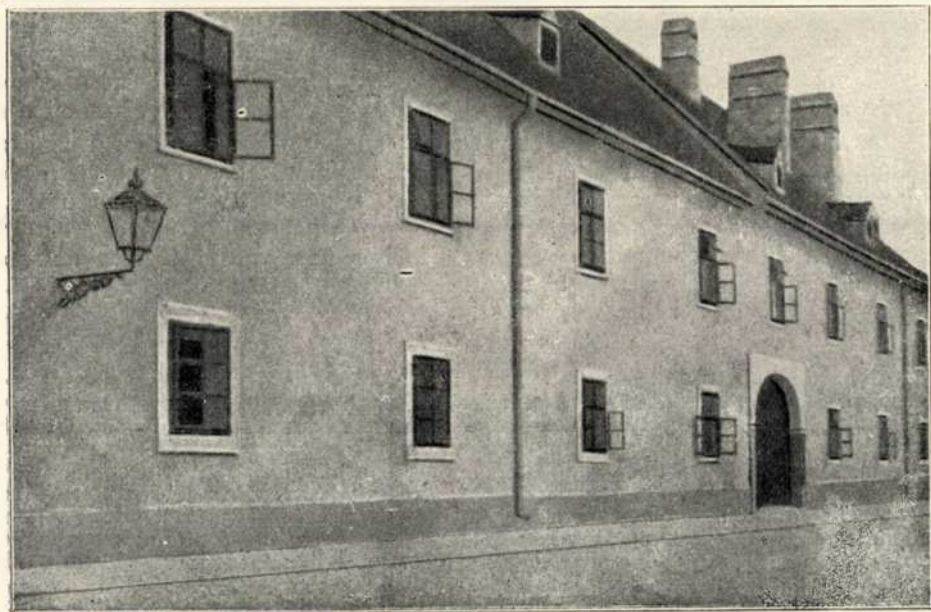
4. Pröhle Jenő igazgató szíves közlése.

5. Tirnitz József volt szíves számomra a halálozás keltét az anyakönyvből kikeresni.

6. Szinnyey: Magyar írók életrajza. III. kötet 1510. hasáb.

Emlény 1838 stb., vagy valamely más utalás is áll a cím után, mint po. hol nyert jutalmat a vers. Éppen ezért a filológiai pontosságra való törekvés mellett feltűnő, hogy bár a címlapon Gruber a gyűjtés idejét 1845–49-re határozta meg, a legelső költeményt, Bajza Borénekét 1850-re keltezi. Ami a másolást illeti, egybevetve a Magyar Remekírók kiadással, elég gyakori az eltérés szavakban, sőt versszakban is. Bajza lehetett egyik kedves költője Gruberének, az első 56 lapon négy verset találjuk, továbbá az ismert költők közül még képviselt Kisfaludy Károly, Garay (Felhívás című vers), Eötvös József (Búcsú), Czuczor, Erdélyi János, Vörösmarty (Hunyadi halála, Salamon, Szép Ilonka), Tárkányi Béla, Berzsenyi (Szilágyi), Sárosy Gyula, Szelestey László, Pulszky Ferenc, Sujánszky Antal, Pap Endre. A kevésbé ismertek közül Nagy Imre (Szinyey IX. 596), Szilágyi István (Arany János mentora), Kunos Endre, Szücs Dávid. A gyűjtemény végén levő és szintén Grubertől származó másolatok közt is két 1850-ből származó vers, Bajzától a Bajnok nője, és Tompa Gólyája, de három Petőfi költeményt is olvashatunk: Piroslík a kecskerágó (1845), Mért nem születtem én ezer év előtt (1844), továbbá Dal címmel A szerelem, a szerelem címen ismert vers. Szerepel még Nagy Ignác Nemzeti erő c. versével, s szerző nélkül Kazinczy Tövisek és virágok ciklusából egy vers.

A versek zömét Scheffer Károly gyűjtötte és másolta tiszta, szép írással. Itt az ismertebb költők Kisfaludy Sándor (Középszerűség), Székács József, Vidor Emil (a későbbi Kerényi Frigyes), Garay, Bajza, Vörösmarty, Berzsenyi (A reggel, Búcsúzás Kemenesaljától), Eötvös, Fáy András, Erdélyi, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Sárosy, Császár Ferenc, Tompa Mihály, Döbrentey Gábor. Nagy tömeg vers van részben ismeretlen íróktól, részben olyanoktól, akiknek neve legfeljebb a lexikonokban húzódik meg, senki sem hallott róluk: Vályi Tamás, Szeder Fábián (bencés), Abánfy, Fárnek Dániel (száki lelkész), Fejes Mihály, Lakner Sándor, Szakáts Mihály, Simon Antal, Szücs Dániel, Matisz Pál, Jám-

A hajdani Halász-casárnya a mai Halász utcai Ált. Iskola helyén

bor Géza, Telegdi Pál, Barsi József, N. Szerdahelyi Lőrinc, Takács József, Kovács Sámuel, Csaba, Szép Ferenc, Fogarassy, Hegyalji, Pájer, Haiszler, Szenvey, Benőfy.⁷

Vannak ún. népdalok, de többnek feltüntetett szerzője ismert név: Czuczor, Kisfaludy Károly, Vörösmarty. Scheffer Károly Petőfi verseket is felvett gyűjteményébe: Barátaimhoz, Vándorélet, Szerelem és pipadal, Éjjel, Eger mellett, Egri hangok, A Dunán, Disznótorban, Felköszöntés, Szomjas ember tünődése,

Geyer György (1825—1912): Sopron látképe. 1860. Vízfestmény
A Szépművészeti Múzeum metszettárában

Deákpályám, Vízet iszom, Katona barátomhoz. Ez utóbbi cím alatt azonban nem az ismeretes költemény következik, hanem a K. Vilmos barátomhoz című vers. Ezek a másolt darabok általában a költő első éveiből valók, a legkésőbbi 1844-ben kelt. Egy-egy szó eltérés mutatkozik a későbbi kiadásokhoz képest, az utolsó versben egy teljes sor más. (Hol szívünk hő ölelés közt összeforr helyett a kézírásban: a hol ajkunk csókja ismét összeforr). Végül Dal a szivaról, de az ismeretlen cím alatt ismét a fent már másolt Szerelem és pipadal.

A lemásolt versek nagy része szenvedélyes hangú, nagy kérdések nem izgatták fróikat, mégis tiszteletre méltó, hogy amikor a világszabadság mai fogalmazásában még ismeretlen volt, akadtak fiatal emberek, akikben élt már utána a vágyakozás és Petőfi szent nevében bízva, lemásolták és őrizték azt a költeményt, amelynek ugyan nincs a nagy költőhöz köze, de amely ma már bevált jóslataival az akkori sötétségben némi derengést láttatott.

7. A Pesti Divatlap 1844-es évfolyamában a következő közlemény jelent meg. „Kérelem Benőfy urhoz. Miután némelyek a névhangzás hasonlatosságánál fogva azt gondolják, hogy Benőfy én vagyok, a további zavar elkerüléséért, igen lekötelezne B. ur, ha e, különben is ál-név helyett mást sziveskednék választani. Petőfi.” (II. évf. 62. lap). Mire ugyanezen évfolyam 144. lapján olvasható: „Nyilt válasz. Petőfi azon őszinte kívánságának — mely nevem változtatását illeti — sajnálva nem engedhetek; engem a Benőfy név közelebről érdekel, semhogy arról lemondhatnék. Azonban úgy hiszem elég lesz a t. olvasók előtt annyit nyilvánítanom, hogy én Benőfy Soma vagyok; ő pedig Petőfi Sándor. Benőfi” Mire a szerkesztőség salamoni ítélete következik: „Minden zavar elkerülése végett legjobboldna, ha Benőfy ur művei alá írná keresztnevét is.” Mellesleg megemlíti Benőfy Soma is felvett név, alatta Brujmann Sámuel (1821—1887), katolikus pap rejtőzik (Szinyey I. 871. hasáb).

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

Az 1566. évi soproni borkereskedelem

Kétségtelen, hogy évszázadokon keresztül a soproni polgárok jólétének anyagi alapját a bortermelés és a bor értékesítése alkotta. Annál csodálatosabb, hogy ezzel a fontos kérdéssel Póda Endrének a soproni borról írt kis értekezésén kívül még senki sem foglalkozott és a városi levéltárban található rendkívül gazdag anyag feldolgozására még senki sem gondolt.¹

Ezt az érthetetlen közönyt kívánom megtörni az alábbi tanulmányommal, amelyben Artner Erhard belső tanácsosnak feljegyzéseit ismertetem azzal kapcsolatban, hogy a városi tanács 1566-ban a hatósági mértékhitelítő tisztséget (Weinvisierer) egyévi tartamra reá ruházta és kikötötte, hogy erről a működésről gondos elszámolás formájában tegyen jelentést.

Ez a jelentés Lad. VI. fasc. 2. nr. 2. levéltári jelzés alatt fennmaradt és ebből az 1566/7. évi soproni borkereskedelem nézve igen fontos és egyben tanulságos kép bontakozik ki előttünk, melynek minél jobb megvilágítása érdekében néhány szóval a hatósági mértékhitelítő hatáskörét kívánom ismertetni.

Azokban az időkben a boroshordók úrtartalma nem volt hitelesítve, ha tehát eladásra került sor, a bor mennyiségét minden esetben a városi tanács által kinevezett mértékhitelítő állapí-

totta meg a birtokába átadott mérőpálca (Visierstab) segítségével. Ezért a ténykedéséért 1566-ban minden akó bor után egy dénárnyi díj járt. Ezt a bevételt minden alkalommal köteles volt feljegyezni az ezzel a tisztséggel megbízott tanácsos, kinek haszonbér fejében ebben az időben a városi pénztárba 20 font dénárt kellett befizetni. A gyakorlat az volt, hogy a 20 font dénár haszonbér feletti bevétel fáradsága fejében a mértékhitelítőt illette, azonban erről a kérdésről a városi tanács minden évben az elszámolás alkalmával esetről-esetre külön döntött.

Nem terjedhet ki a mértékhitelítő hatásköre a városi borpincében, a vendéglőkben és a polgári házakban és még kevésbé az egyes polgár házi szükségletében elfogyasztott borra. Mindkét esetben több ezer akó borról lehet szó.

Az elmondottakból következik, hogy Sopronban nagybani boreladás nem történhetett meg a hatósági mértékhitelítő közbejötté nélkül annál kevésbé, mert a városi bírói szék az eladott bor mennyisége tekintetében esetleg felmerült perben csak a hatósági mértékhitelítő adatait fogadta el hitelesnek. Mindebből azonban az is következik, hogy egy-egy ilyen mértékhitelítő elszámolása a legbiztosabb statisztikai adatot nyújtja az azévi borkereskedelemre

1. 1943-ban jelent meg nyomtatásban Maár Gizella: A soproni szőlőművelés és szőlőkincse c. doktori értekezése, de ez a munka, miként a címe is mutatja, elsősorban nyelvészeti értekezés.

nézve. Ha még megemlítem, hogy Artner Erhard azt is mindig feljegyezte, hogy az eladott bort ki vette meg és azt legtöbb esetben hova szállította el, ennek az elszámolásnak jelentőségét könnyen felfoghatjuk.

Artner Erhard kimutatása 1566. május 6. – 1957. március 31-e közti 11 hónapot öleli fel, 207 tételt tartalmaz és 11 673 akó borról nyújt felvilágosítást.² A bevétele ugyanekkor 43 font 1 solidus 20 dénárt tesz ki, melyet a városi tanács

1567. június 4-én tartott tanácsülésében neki engedett át.

Ha a 11 673 akó bor mindegyikére egy dénár hitelesítési díjat számítunk, akkor 48 font 5 solidus 3 dénár bevételhez kellene jutnunk, azonban e kimutatásból tudjuk meg, hogy aki Sopronban a belső tanács tagja volt, vagy városi jegyző, az egy akó bor után csak féldénár hitelesítési díjat fizetett. Ilyenformán a tanács összetételéről az alábbiakat jegyezhetjük fel:

Nemes Miklós polgármester	133,25	akó bort ad el	Lowecba.
Mietler Jakab városbíró	116,—	„ „ „ „	Lengyelországba.
Artner Erhard tanácsos	3,—	„ „ „ „	Szabó Tamásnak.
Artner Erhard tanácsos	88,—	„ „ „ „	Kölnbe.
Frank Farkas tanácsos	83,75	„ „ „ „	Kuttenbergbe.
Gaspitz Gergely tanácsos	113,25	„ „ „ „	Craker úrnak.
Klebelsberger Kristóf tanácsos	173,25	„ „ „ „	Brüxbe.
Paltram Dénes tanácsos	166,75	„ „ „ „	Königgrätzbe.
Pfleger Orbán tanácsos	265,50	„ „ „ „	Craker úrnak.
Reiss Zakariás tanácsos	57,25	„ „ „ „	Olmützbe.
Rosenkranz Károly tanácsos	156,25	„ „ „ „	Caslauba.
Törtl Lénárd tanácsos	123,—	„ „ „ „	Weiss Pálnak.
Wolf Mátyás tanácsos	133,25	„ „ „ „	Schweinitzba.
Wiert Mihály városi jegyző	11,—	„ „ „ „	Brüxbe.
Wiert Mihály városi jegyző	164,25	„ „ „ „	Kuttenbergbe.

Összesen: 1787,75

akó bor, tehát az összes eladott bornak 15,31 %-a a tanácsbeliekre esik. Hasonló-

képpen meg lehet állapítani az egyház részeseését az alábbiak szerint:

András oltárospap	89,25	akó bort ad el	Polányi Ambrusnak.
Ádám pap javadalma	41,50	„ „ „ „	Polányi Ambrusnak.
a csornai prépost	110,75	„ „ „ „	Lowecba.
György pap	63,25	„ „ „ „	Maydorn Jánosnak.
István pap	74,50	„ „ „ „	Lang Lénárdnak.
János oltárospap	47,75	„ „ „ „	Lengyelországba.
János kórházi pap	166,75	„ „ „ „	a sziléziai Neussbe.
Márton pap	138,—	„ „ „ „	Maydorn Jánosnak.
Salchinger Farkas pap	94,—	„ „ „ „	Kuttenbergbe.
Spillinger Farkas pap	67,25	„ „ „ „	Brüxbe.
városplebánia	265,25	„ „ „ „	Boroszlóba.
Szent György templom	100,—	„ „ „ „	Olmützbe.
Szent Mihály templom	231,50	„ „ „ „	Kuttenbergbe.
priester beneficium	109,50	„ „ „ „	Sopron városának.
priester confraternitas	67,25	„ „ „ „	Maydorn Jánosnak.
Gyertyaszentelő céh	89,75	„ „ „ „	Weiss Pálnak.
elend-zech	63,50	„ „ „ „	Olmützbe.
herrenzech	119,—	„ „ „ „	Lengyelországba.
Hátsókapui céhház	73,25	„ „ „ „	Nimburgba.
Humel Kristóf és céhe	53,75	„ „ „ „	Caslauba.
Tamisch Lénárd és céhe	115,50	„ „ „ „	Caslauba.

Összesen: 2121,25

² Artner Erhard kimutatásában 11 792,25 akót találunk. Ez az eltérés az összeadási hibákból áll elő.

akó bor, más szóval az egyház és intézményei 18,17 %-ban veszi ki részét a borkészítésből.

Ha még megemlítem, hogy a város maga borkészletéből 104 akót a német császárnak, 424 akót pedig Lengyelországnak ad el, a városi kórház pincéjéből pedig 95,50 akó a császári asztalra

kerül, 159 akó pedig Lengyelországba, ami ismét 6,70 %-ot jelent, ennek folytán a polgárság részére az eladott bormennyiség 60 %-a jut csupán.

Ennél sokkal izgalmasabb kérdés, hogy a külföld milyen arányban vette meg a soproni bort. Erre nézve az alábbi kimutatás adjon felvilágosítást.

Alsó-Ausztria:

Bécs	50,25 akó bor	
császári udvar	199,50 „ „	
Greis	16,50 „ „	266,25 akó

Csehország:

Brüx	339,75 „ „	
Caslau	978,75 „ „	
Königgrätz	166,75 „ „	
Kuttenberg	396,50 „ „	
Lowec	306,50 „ „	
Nimburg	324,75 „ „	
Prága	718,25 „ „	
Schweinitz	133,25 „ „	4 364,50 akó

Lengyelország:

Polnisch-Neustadt	130,75 „ „	
közelebbi hely nélkül	112,25 „ „	1 243.— „

Morvaország:

Goldenstein	49,25 „ „	
Iglau	157,75 „ „	
Landshut	58 „ „	
Olmütz	1187,75 „ „	
Prossnitz	96,— „ „	1 548,75 „

Németország:

Köln	154,75 „ „	154,75 „
----------------	------------	----------

Szilézia:

Boroszló	468,75 „ „	
Neuss	697,75 „ „	1 166,50 „

Összesen: 8 743,75 akó.

Ha ezt az összeállítást vizsgáljuk, arra az eredményre jutunk, hogy a soproni bort a legnagyobb mértékben Csehország vásárolta meg és itt is feltűnik Kuttenberg 1 396,50 akójával. Kuttenbergben volt Csehország leghíresebb ezüsbányája, ami azt bizonyítja, hogy a kuttenbergi bányászok nehéz munkájuk végeztével a soproni bor mellett szórakoztak és a soproni borból merítettek feledést bánatukra és azzal fokozták örömeiket, ha meg voltak elégedve sorsukkal és úgy érezték, hogy okuk van a vigasságra.

Csehország után a soproni borkivitelben Morvaország következik és itt Olmütz

1 187,75 akójával feltűnően előkelő szerepet játszik.

A soproni szőlődűlők között van egy *Olmützer* elnevezésű szőlődűlő is, amely a fertői szőlővidéken terül el Balf községtől nem messze a Knapler-dűlő tőszomszédságában. Ez a dűlőnév már sok fejtörést okozott a helytörténetíróknak, mert világos, hogy valamilyen összefüggésben kell lennie Olmütz városával, azonban kielégítő magyarázatot erre az elnevezésre idáig nem sikerült adniok. A legrégebb időktől kezdve, mikor már a soproni borokat Cseh- és Morvaországba szállították, szoros kapcsolatba került Sopron Olmütz várossal. Az a meggyőző-

3. Egy font dénár 8 solidusra oszlik fel és minden solidusra 30 dénárt kell számítani, így egy font dénár egyenlő 240 dénárral.

désem, hogy az Olmützer szőlődülő elnevezés evvel a szoros kapcsolattal függ össze. Mindenesetre nem érdektelen annak felemlítése, hogy Olmützer dülönévvél már 1458-ban találkozunk, amikor Gefetrer Farkas polgárnak ebben a dülőben egy feles nagyságú szőlője volt, mely kifejezés alatt a kutatásaim szerint mai mértékkel mérve kb. 3840 négyszögöl területet kell értenünk.⁴

A Lengyelországba irányuló borszállítás hasonlóképpen régi keletű. Róbert Károly királynak egyik 1338-ból keltezett királyi oklevele kifejezetten a soproni boroknak Lengyelországba történő szállításával foglalkozik és annak előmozdítása érdekében látott napvilágot.⁵ Ha forgatjuk az 1539–1556. évek között fennmaradt városi számadáskönyveket, ezeknek jóformán mindegyikében arra nézve találunk adatokat, hogy a lengyel király asztala számára 5–16 hordó soproni bort vásároltak. Ebből a szempontból az 1555. év volt a legeredményesebb, amikor 508 akó bor került megvételre, akóját 3 font dénárral számítva, és így a város az ilyenkor szokásos némi engedmény után 1518 font dénár tekintélyes bevételhez jutott.⁶ Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy amikor 1638-ban IV. Ulászló lengyel király feleségével együtt az alsó-ausztriai Badenban fürdőzött, a jövőbe tekintő soproni tanács ezt a kedvező alkalmat felhasználta arra, hogy a lengyel királynak 5,25 akó, a királynénak 4 akó és a főudvarmesternek 2,5 akó legfinomabb soproni óborral kedveskedett, mert jól tudták, hogy ez az ajándékozás a városnak százszoros hasznot fog hozni.⁷

A lengyel királyi udvar közvetlen borvásárlásai 1556 után megszűntek Sopronban, legalábbis ennek a városi számadáskönyvekben többé semmiféle nyomát sem találjuk. Helyébe 1565-től kezdve a Habsburg-uralkodóház lép, melynek borkóstolói (Sumalier) ezután évről-évre megjelennek, miként ezt 1566-ban Lesser János tette és egy-kétszáz akó bort mindig vásároltak a császári asztal számára. Az így megvett bor árát igen gyakran nem készpénzben, hanem az évi

adóban számolták el Pozsonyban a magyar királyi kamarában.

A mind súlyosabb terhet jelentő török háborúk olyan anyagi áldozatokat kívántak meg Sopron városától is, hogy annak a rendkívül gondosan vezetett városi borgazdálkodás nélkül a tanács sehogya sem tudott volna eleget tenni. A városház borpincéjében tárolt több száz akó bor azonban olyan tartalékokat jelentett pénzügyi vonatkozásban, hogy Sopronnak legalább a XVI. században anyagi gondjai nem voltak, és a városi háztartás minden szükségletét adósság nélkül ki tudta elégíteni.

A városi számadáskönyvek a városi borpince helyzetét minden évben pontosan feltüntetik, így 1565-ben 526 akó,⁸ 1567-ben pedig 486 akó bort⁹ tároltak benne, amikor az évenként megválasztott városi kamarás tisztét az utódjának átadta.

Az 1566/7-ben külföldre kiszállított 8 743,75 akó soproni bort néhány száz akóval még kétségtelenül felemelhetnénk, ha tudnánk pl., hogy az a Weiss Pál, aki 327,25 akó, az a Craker úr, aki 447,75 akó és végül az a Maydorn János, aki 399,25 akó bort vásárolt, milyen országbeli volt. Csak annyit tudunk bizonyosan, hogy külföldiek voltak, de már közelebbi hazájukat Artner Erhard mértekitelesítő elfelejtette feljegyezni.

Ennek az akkori viszonyok szerint feltétlenül nagy mennyiségű borknak elszállításához valóságos szekér-karavánokra volt szükség, mert a régi szekerek teherbíró képessége és az utak gondozatlansága mellett egy szekerre 10–20 akó bornál többet felrakni nem lehetett. És ha a távolságot vesszük figyelembe, bizony néhány hétig eltartott, míg Sziléziából és Lengyelországból ezek a szekerek Sopronba eljuthattak és legalább ugyanannyi idő kellett ahhoz, hogy megterhelten ismét célba érjenek. Hogy ez a körülményes szállítás a bor árát mennyire megdrágította, annak megértéséhez bővebb magyarázatra aligha van szükség. A fuvar tekintélyes költségét a kereskedők azzal törekedtek csökkenteni, hogy az

4. Hází, Sopronvárosi oklevéltár II. 4. 56.

5. Uo. I. 1. nr. 129.

6. 1555. évi városi számadáskönyv 41–3. l.

7. 1638. évi városi számadáskönyv 140. l.

8. 1565. évi városi számadáskönyv 279–282. l.

9. 1567. évi városi számadáskönyv 297–300. l.

üres boroshordókat telerakták áruval, többnyire posztóval és vászonnal, amit útközben eladtak és az így szerzett pénzen vásárolták meg a soproni bort. Az is előfordul, hogy a bort hordóstól együtt veszik meg.

Ezek a szekérkaravánok biztonságot nyújtottak az utak mellett elrejtőzött rablók ellen, kiknek soraiban olyan főurak sem szégyelltek résztvenni, mint Balassa Menyhért, a Pozsony megyei Detrekő várának ura, aki az ebből a körből származó Balassa Menyhárt árulatlása című „comoedia” szavai szerint a Detrekő vára alatt elhaladó bécsi és morva kereskedőkre leselkedett és azok kirablásával gyarapította amúgy is temérdek vagyonát.¹⁰

A soproni borral megrakott szekerek két úton mehettek Morvaországba és innét tovább Csehországba, Sziléziába és Lengyelországba, az ún. felső és alsó úton. A felső út volt mindig a jobban járható és Alsó-Ausztrián át vezetett Morvaországba. Ebben az esetben a szekerek Szárazvámon át Vimpácnak, a régi Csekének haladtak, ahol átkeltek a Lajtán, majd Fischamendnél a Dunán és így folytatták az útjukat egyenesen északra, míg Morvaországba nem érkeztek. Ennek az útnak használatát az osztrákok akadékoskodása azonban mindig megnehezítette, kik nemcsak a magyar bortól zárkóztak el, hogy eladhassák a savanyúbb boraikat, hanem még a magyar borok átszállítását sem látták szívesen. A soproni tanácsnak mindig sok gondot, költ-

séget és fáradságos utazásokat jelentett, míg esetről-esetre ezt az utat borai számára biztosítani tudta. Ha a soproni tanács sehogy sem tehetette szabaddá ezt a felső utat, csak ebben az esetben használták az alsó utat, amely mindig rosszabb állapotban volt. Ez az út a Fertő tó nyugati oldalán haladt Pozsonynak, ahol a Dunán átkeltek, innét a Kis-Kárpátok nyugati lejtőjén elterülő síkságon vezetett tovább északra a már említett Detrekő vára alatt, majd Holicsnál léptek morva területre, ahol a Morva folyón is át kellett a szekereket dereglyén vagy kompon szállítani.

Ezt az alsó utat a XV. században, Mátyás király uralkodása idején a pozsonyiak szerették volna Sopron elől elzárni ugyancsak azért, hogy a soproninál gyöngébb boraikat ezáltal könnyebben értékesíthessék. A soproniak azonban nem hagyták magukat, hanem perre vitték a dolgot. A pereskedés elkeseredettségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy ebben a gazdasági szempontból annyira súlyos kérdésben 1478-ban maga Mátyás király hozott a soproniak javára kedvező bírói ítéletet.¹¹ Ez után a királyi ítélet után a pozsonyiak többé nem merészték a soproniakat megakadályozni az alsó út használatában.

Igen tanulságos megállapításra jutunk, ha az egyes hónapokban megmért borok mennyiségét vesszük vizsgálat alá. A kimutatás adatait ilyen szempontból az alábbiakban foglaltam össze:

1566 május	hónapban	30,25	„	„	„	„
„ június	„	67,—	„	„	„	„
„ július	„	32,—	„	„	„	„
„ augusztus	„	40,50	„	„	„	„
„ szeptember	„	119,50	„	„	„	„
„ október	„	145,75	„	„	„	„
„ november	„	5546,50	„	„	„	„
„ december	„	4071,75	„	„	„	„
1567 január	„	1246,50	„	„	„	„
„ február	„	129,—	„	„	„	„
„ március	„	673,—	„	„	„	„

összesen: 11 244,25 akó bort mértek meg.

Ebből az összeállításból kiviláglik, hogy a borkereskedelem szempontjából a szüretet követő két hónap: november és december hónapok voltak a döntő je-

lentőségűek, mivel a külföldi borkereskedők az újbort és nem az óbort keresték. Ebben a két hónapban az egyébként csöndes város minden utcájában idege-

10. Magyar Nyelv 1928. évf. 180. l.

11. Házl. Sopronvárosi oklevéltár I. 5. 363—7. l.

nek sürgölődtek, akik pincéről-pincére jartak bort kóstolni, mielőtt a vételt megkötötték volna. Mikor végül — többször csak hosszú alkudozás után — a borvétel megtörtént, akkor a boros szekerek zaja töltötte be a várost a rakodáskor. November hónapban legalább 232 és december hónapban ismét kb. 158 szekér hagyta el a várost boroshordókkal megrakottan, mivel *biztosan* tudjuk, hogy novemberben 4 644 akó, decemberben pedig ismét 3 159 akó bort szállítottak külföldre. A külföldi kereskedők közül elsőnek az olimütiek jelentek meg 1566-ban Sopronban, kiket a boroszlóiak, majd utánuk a többiek követtek. Hogy ez a forgalom mit jelentett a város és polgárainak megélhetése tekintetében, a közölt adatok alapján könnyen elképzelhetjük.

Artner Erhard jegyzékében felsorolt 207 tétel közül a legkisebb mennyiség 3 akóra és a legnagyobb mennyiség 406,25 akó borra vonatkozik. Ez utóbbi mennyiséget Faut János soproni polgár adta el Freysichselbs Jakab kuttenbergi kereskedőnek. Faut Jánosról tudjuk, hogy a soproni polgárjogot 1561. június 12-én szerezte meg és erre úgy került sor, hogy a leggazdagabb soproni kereskedőnek, Kaufmann Lipótnak özvegyét, Rozinát vette feleségül. Ezzel a szerencsés házasságával Faut János azonnal Sopron leggazdagabb polgára lett, ki nemcsak nagyarányú bortermeléssel, hanem ezenkívül még borkereskedéssel is foglalkozott, minek bizonyítékául megemlíthetem, hogy Artner Erhard borjegyzékében van egy tétel, mely arról szól, hogy Faut János megvette Kersengraf János polgár 24 akó borát.

Már szóltam arról, hogy a mérték-hitelesítő minden akó bor után egy dénárt számíthatott fel működése fejében, aki pedig a városi tanács tagja volt, az felét fizette. Ez általános szabály alól Artner Erhard jegyzékében csupán három esetben találtam kivételt. Az egyik alkalommal a város megvette a „priester beneficium” 109,50 akó borát, amikor Artner Erhard egy sajtár sót kapott ténykedése fejében, a másik alkalommal ugyancsak a város vette meg Gersei Pethő János báró, soproni városkapitány feleségének 12,50 akó borát, melyért a mérték-hitelesítő nem kapott semmit és végül megmérte néhai Máté mesternek

Szabó Tamás pincéjében fekvő 77 akó borát és ezért sem fizettek semmit sem.

Ez a Máté mester nem más, mint Csombord Máté királyi ítélőmester, akit előző évben a Vas megyei Lakon, mikor nejevel, Szentandrásai Monthor Magdolnával együtt vacsorázott, ismeretlen tettes lelőtt.¹²

Artner Erhard rendkívül értékes kimutatásának nagy hiánya, hogy sehol sem jegyzi fel az eladott bor árát, mit annál inkább sajnálhatunk, mert azokban az időkben semmi sem volt annyira szeszélyes, mint az áralakulás. Ebben az áralakulásban már egy esztendő is olyan lényeges eltérést eredményezhetett nemcsak a bor, hanem a gabonafélék tekintetében is, hogy az 1565. év áraiból csak bizonytalanul lehet következtetni az 1566. év áaira és éppen így az 1567. év áraiból sem lehet teljes bizonyossággal visszakövetkeztetni ugyancsak az 1566-ban érvényes árakra. Azért hangsúlyozom ezt a körülményt, mert 1566-ból — sajnos — nem maradt fenn a városi számadáskönyv sem, amelyből pedig a borárakra nézve biztos felvilágosítást nyerhettünk volna, mivel — miként már említettem — a város volt a legnagyobb bortermelő és egyben a legnagyobb borkereskedő is. Így a számadáskönyvek kimeríthetetlen kincsesbányái a bortermelés minden részletének és a borkereskedés mindenféle alakulásának. Hogy némi tájékozódásunk mégis legyen a borárakra nézve, megemlítem, hogy míg 1565-ben egy pint bort a város borpincéjében általában 20 dénárért mértek ki, addig 1567-ben egy pint bor ára már csak 12 dénár volt, mi azt mutatja, hogy 1565-höz viszonyítva 1567-ben jó volt a bortermés. Ennek megfelelően kicsiben a borárak leszálltak és ez nem maradhatott kihatás nélkül a nagybani boreladásra nézve sem, amennyiben míg 1565-ben egy akó bor átlag 4 font dénárért kelt el, 1567-ben egy akó bort már csak 3 font dénárért lehetett értékesíteni. Természetesen a különleges minőségű borok ára a közölteknél mindig magasabb volt.

Ezekből az említett árakból azt a megállapítást is levonhatjuk, hogy a külföldi kereskedők mindig a jobb minőségű bort keresték és azt vették meg drágább áron, a város és a polgárok pincéiben pedig a megmaradt és gyöngébb

12. Történelmi Tár 1895, évf. 196—205. l.

bort mérték ki olcsóbb áron. Egyszóval aki nem volt Sopronban bortermelő és bort kívánt inni, a bormérésekben csak ritkán jutott kitűnő borhoz, mert azt többnyire megvették és elszállították a külföldi borkereskedők.

Ezt a könnyen érthető, de mégis vizsaszás helyzetet a mindenre vigyázó városi tanács úgy kívánta enyhíteni, hogy a betegek és a szülők számára a város borpincéjében mindig csapon tartott egy-egy kitűnő minőségű boroshordót, ahonnan kellő ellenőrzés mellett iccénként vagy féliccénként mérsékelt áron az arra rászorultak hozzájuthattak az orvosság-nak tekintett tüzes borhoz.

A dénár értékére és vásárló erejére nézve az 1566. évhez legközelebb eső 1565. és 1567. évi számadáskönyvekből kívánok néhány jellemző adatot felsorolni. Így 1565-ben 1 000 db falitégla 300 dénárba, 1 000 db zszindely szintén 300 dénárba, míg 1 000 db szőlőkaró már 330–360 dénárba, egy font gyertya pedig 16 dénárba került. A városi majorosgazda évi bére 22 font dénár és 24 mérő gabona volt, míg a mellette dolgozó szolga már csak 13 font dénár évi fizetést kapott, más szóval ennek a szolgának napi $8\frac{1}{2}$ dénárból kellett szegényesen megélnie. Ugyanekkor az ácsmester napszáma 44–48, az ácslegényé 40–44 dénár volt. Az alacsonyabb bér a téli, míg a magasabb bér a nyári időszakra volt érvényes. A szőlőkben fizetett napszámber attól függött, hogy milyen munkát végeztek. A met-

szésért 24–30, a karóbeverésért és kapálásért 30, a venyige összeszedésért 16, a kötözésért és sarabolásért 20, míg a préselésért 28 dénár a napszámber.¹³ Ezek az árak és napszámberék az 1567. évben változatlanok maradtak, illetve egyik-másik vonalon csekély emelkedést mutatnak, így a préselők napszáma már napi 30 dénár.¹⁴ Mivel ebben az évben egy icce bor ára 12 dénárba süllyedt le az 1565. évi 20 dénárhoz viszonyítva, ebből következik, hogy a megadott bérért 1567-ben csaknem kétszer annyi bort lehetett venni mint 1565-ben!

Legvégül a soproni akó űrtartalmát kívánom tisztázni. Az 1538. évi számadáskönyv szerint 14 bécsi akó egyenlő 11 soproni akóval. Mivel egy bécsi akó 56,529 liternek felel meg, ebből következik, hogy a soproni akó mai mértékkel mérve 72,02 liter volt. Az akó 40 icceből (pintből), illetve 80 félicceből állott, tehát egy soproni icce 1,75 liter nagyságú.

Ezek szerint Artner Erhard feljegyzéseiben feltüntetett 11 673 akó bor átszámítva ma 8 406,89 hektolitert tes zki.

Artner Erhard kimutatása óta kereken 400 év telt el. A soproni szőlőhegyek és szőlődűlők most is megvannak és azokon most is szőlőtermelés folyik, de ha azt kérdeznők, hogy vajon Bécsben, Kölnben, Olmützben és Kuttenbergben vagy Prágában, Boroszlóban, Krakóban és egyebütt ismerik-e ma is a soproni bort, *nemmel* kellene válaszolnunk.

Házi Jenő

13. 1565. évi városi számadáskönyv 45., 129., 132., 137., 145., 188., 190., 197., 215–22. l.

14. 1567. évi városi számadáskönyv 131. l.

15. 1538. évi városi számadáskönyv 125. l.

Liber pater oltára Scarbantiából

1950 nyarán Sopron belvárosában, az Új és Szent György utca találkozásánál, a második világháborúban elpusztult házak helyén a Magyar Nemzeti Múzeum ásatást végzett. Ennek célja a közeli kapitóliumi triász-szentély környékén feltételezett nagyobb római középületek felkutatása volt.¹ A feltárások alkalmával a mai talajszint alatt mintegy 3 m mélyen egy Mercurius- és egy Liber pater-oltár került elő, nagyobb, az i. u. IV. században átépített római épület falmaradványai között. A két kömléket a IV. századi építkezés során hurcolták ide, és küszöböként használták föl, feliratos lappal lefelé fordítva.² Tanulmányunkban a Liber pater tiszteletére emelt oltárkövel kívánunk foglalkozni.

Az oltár helyi mészkőből készült. Faragása nem mondható teljesen sikerültnek: előoldala nem téglalap-, hanem kissé trapézalakú.³ Az oltár törzsét alulról háromszorosan hornyolt párkány fogja közre. A felső párkányt kétoldalt kiemelkedő voluták díszítik. Az előlapon elhelyezkedő felirat rendkívül szépen vésett, teljesen szabályos betűket és sorfelépítést mutat, szemben a kötömb kevésbé gondos kifaragásával. Olvasása: *L(ibero) p(atri) P(ublius) Callius / Scipio v(otum) s(olvit) / l(ibens) m(erito)*.⁴ Azaz: Liber pater számára Publius Callius

Scipio fogadalmát készségesen teljesítette, (mivel az isten azt) megérdemelte.

P. Callius Scipio nevével ezúttal találkozunk első ízben. Kérdés, ki lehetett közelebbről a megnevezett dedikáló. Igen tanulságos ebből a szempontból családnévének és személynevének együttes elemzése. Mindkettő meglehetősen ritka. A *Callius* gentilicium a Corpus Inscriptionum Latinarum adatai szerint csak Itáliában, illetőleg egy esetben Afrikában fordul elő.⁵ A *Scipio* cognomen első sorban Róma városára jellemző, mindezekelőtt a híres Cornelius családra, amely számos kiváló Scipiot adott a birodalomnak.⁶ Ősi római cognomen ez,⁷ amely éppen a Corneliusok révén nagy hírre emelkedett.⁸ Jellemző, hogy Róma városában is csak a régi itálikus családok fiai használták.⁹ Az Itálián kívül ismert néhány hispániai, dalmáciai, noricumai, afrikai, galliai Scipio is többnyire itáliei, főleg róma városi családok tagja vagy azok leszármazottja, kis részben helyi benntulított.¹⁰

P. Callius Scipio itáliei jellegű névadása világosan mutatja, hogy a név viselője itálikus, közelebbről valószínűleg egy észak-itáliei család leszármazottja. Az azonban nem dönthető el bizonyosan, hogy a megnevezett maga volt-e itáliei születésű, vagy pedig egy Scarbantiába települt itálikus családnak már helyben

1. Radnóti Aladár, R. Alföldi Mária és B. Thomas Edit publikálatlan ásatása. Említést tesz róla **Nováki Gy.:** Soproni Szemle 9 (1955) 144 és uo. 10 (1956) 259.

2. Dr. B. Thomas Editnek és Nováki Gyulának a publikációs jog átengedéséért, valamint a leletkörülmények szíves közléséért köszönetemet fejezem ki.

3. Az oltár magassága a feliratos mező bal szélénél 68, jobb szélénél 70 cm, szélessége 40 cm, vastagsága 23 cm. Betűmagasságok: az 1. sorban 7, a 2–4. sorban 5,5 cm. A kömléket a soproni Liszt Ferenc Múzeum őrzli.

4. A L. P. istennévvel kapcsolatban ugyan elvileg fölvethető a Laribus publicis, Laribus privatis, Laribus praestitibus, Laribus patrils feloldási lehetőség is. Ami azonban az első három esetet illeti, a Lares e jelzőt Illyricumban mindeddig ismeretlenek. A Lares patrils ugyan egyszer előfordul (CIL III. 3529), de ebben az esetben sincs szó tényleges kultuszról (**regressus ad Lares patrios**). Liber pater nevével viszont annál többször találkozunk a dunai tartományokban.

5. CIL V., VI., IX., XI. indices (Itália), VIII. indices (Afrika). A név itálikus jellegére ld. **W. Schulze:** Zur Geschichte lateinischer Eigennamen, Berlin, 1904, 138., 171., 423. Nagyjából azonos a rokon Callius, Gallius, Callidius gentiliciumok elterjedése is.

6. **Müller — Stein — Seck:** PW 2. II. A (1923) 822. skk.

7. **Vö. W. Schulze:** i. m. 503, 1. j.

8. **Vö. Val. Max. III. 7, 3: in quacunqve memorabilium partem exemplorum convertor, velim nolimve, in cognomine Scipionum haeream necesse est.**

9. A császárság korában az uralkodóktól polgárjogot kapott személyeknél (Iulii, Claudii, Flavii stb.), sohasem találkozunk a cognomennel (ld. CIL VI. indices).

10. CIL II., III., VIII., XII. indices.

Liber-oltárkő a soproni Liszt Ferenc Múzeumban
(Adorján Attila felvétele)

született leszármazottját kell-e látnunk benne. Annyi viszont a névadás jellege alapján nyugodtan állítható, hogy P. Callius Scipiot az Itáliában született elődöktől legfeljebb egy-két generáció választotta el.

A Liber pater-oltár dedikálójának társadalmi helyzetéről, foglalkozásáról hallgat a felirat. Valószínű azonban, hogy P. Callius Scipio, mint Pannónia italikus eredetű civil lakosainak legnagyobb része, kereskedőként vagy földbirtokos telepesként került Scarbantiába, s a város

vezető rétegéhez tartozott. Hogy szabad születésű volt, ahhoz névadása alapján nem fér kétség.

Kérdés, korban hová tehetjük P. Callius Scipio oltárát. A keltezéshez egyfelől a dedikáló neve, illetőleg nevéből megismert származása, másfelől a köemlék kidolgozása ad támpontokat. Újnan jött italikusokkal Scarbantiában az i. u. II. század első feléig számolhatunk. P. Callius Scipio esetében, mint láttuk, vagy újonnan jött italikusról, vagy egy ilyen személy közvetlen leszármazottjá-

ról van szó. Így e szempont alapján feliratunkat még a markomann háborúk elé kell helyeznünk. Megerősíti és egyben szűkebb korhatárok közé szorítja ezt a keltezést a köemlék kidolgozásának vizsgálata. Az oltár maga, mint mondtuk, meglehetősen elnagyolt munka, éppen ezért nemigen származtatható az i. u. I. századból.¹¹ Viszont a betűtípusok és a felirat egésze még annyira gondos, jó faragást mutatnak, hogy az oltárkövet a II. század közepénél későbbi időre nem tehetjük.¹² Mindezeket a szempontokat összegezve, feliratunk az i. u. II. század első felére keltezzük.

A felírat elsősorban vallástörténeti szempontból értékes: Liber pater scarbantiai kultuszának első epigráfiai emléke. A kultusszal kapcsolatban Sopronból eddig csak néhány Dionysos-bronzszobrocskát,¹³ illetőleg a dionysosi halál-szemléletre utaló szőlőindakerettel díszített sírkövet¹⁴ ismert a kutatás.

A pannóniai Liber-Dionysos kultusz már nagy irodalommal rendelkezik.¹⁵ Az istenség, aki az antik világnak talán leginkább sokarcú istene,¹⁶ Pannóniában is a legkülönbözőbb elképzeléseket testesítette meg. Alakját mindenütt ott érezték jelenvalónak, ahol az élet gyarapító erői a maguk teljességében bontakoznak ki. Dionysos éppen a „felfokozott vitalitást”, az élet teljességét jelenti. Így nem véletlen, hogy mindenekelőtt a bor tartozik hozzá. Liber pannóniai oltárai jellemző módon nem egy esetben éppen a bortermő vidéken kerülnek elő, és az istenhez fordulnak segítségért a szőlősgazdák is,¹⁷ de Liber különleges pártfogását élvezzi mindenki és minden, akinek és aminek

a vitalitást tetőpontjára fokozó mámorítalhoz bármi köze is van: a borkereskedők, a szőlőművelés és bortermelés, maga a szőlőföld, természetesen a szőlő és így tovább. Továbbá az életgyarapító és életadó erőket megtestesítő isten áll magától értetődőleg az egész vegetációs életfolyamat mögött is. A földek termékenysége, a termés maga, továbbá a földművelő munka és mindaz, aki ezzel a munkával foglalkozik, Liber és a főleg a dunai tartományokra jellemző termékenységmentő, Liber védelme alatt áll.¹⁸ Amint azonban az antik világgép számára elválaszthatatlan egymástól a természeti és emberi termékenységnek legvilágosabban a „Földanya” fogalmában összeszővődő ideája, úgy Liber és Libera egyben az emberi élet és életfolyamat nagy pártfogói is, hiszen Liber „pater”, életadó, megtermékenyítő atya.¹⁹ De Liber-Dionysoshoz tartozik a halál birodalma is. A halál ugyanis a dionysosi világszemléletben nem az Iliásból megismert „lefokozott élet”, nem a létük teljességét elveszített árnyak tengődése, hanem éppen ellenkezőleg „felfokozott élet”, a tomboló dionysosi mámorban kiteljesedő vitalitás. Ezért játszik olyan nagy szerepet a pannóniai halottkultuszban Dionysos. Juppiter mellett ő az aquincumi temetkezési egyesület főistene,²⁰ a vele kapcsolatos jelenetek és ábrázolások, főképpen az oly gyakori repkény- és szőlődszék mindenfelé feltűnnek a sírműveken.²¹ S dionysikus alakokkal díszítik a pannóniai temetkezési kocsikat is: vagyis a halottat Liber és környezetének tagjai kísérik utolsó útjára, s ez az út a

11. Az 1-századi scarbantiai itálikusok feliratai kitűnő kidolgozásúak, vö. pl. a fogadalmi feliratok közül: CIL III. 4235 (Iovi O. M. stb.).

12. A markomann háborúk utáni időkre keltezhető scarbantiai oltárok általában rossz faragást és többé-kevésbé bizonytalan betűket mutatnak, ld. pl. CIL III. 14355 9–10 (Silvano stb.).

13. Sági K.: Arch. Ért. 1944–45, 216.

14. Lauringer E.: Soproni Szemle 1 (1937) 202 skk. (Kép a 201. oldalon.)

15. Részletesebben legutóbb A. Bruhl: Liber pater, Paris, 1953, 213 skk., ismertetését ld. Ant. Tan. 4 (1957) 146 skk.

16. Részletesen ld. M. P. Nilsson: Geschichte der griechischen Religion, I. München, 1955², 564 skk., további irodalommal, A. Bruhl: i. m. passim, a magyarnyelvű irodalomból főleg A. Brelich: Laur. Aq. 1 (1938) 110 skk.

17. Vö. CIL III. 3294 (= 10 275) és 3295 (Antianae—Baranyában).

18. Libera illyriciumi jelentőségére ld. F. Drexel: Germania 8 (1924) 51 skk. Az istenpár egy sisciai oltárának egyik oldalán jellemző módon a földművesmunkára utaló sarló jelenik meg. (CIL III. 3956 = 10 834.)

19. A pannóniai Liber-oltárok legnagyobb része a dedikálók és családjuk salusáért létesült, ami a többi kultuszoknál nem annyira kiütököző.

20. Ld. Alföldy G.: Ant. Tan. 4 (1957) 149.

21. Ld. főleg Paulovics I.: Arch. Ért. 48 (1935) 54 skk., Erdélyi G.: Arch. Ért. 77 (1950) 80 stb.

dionysosi túlvilágba vezet.²² De Dionysossá lesz a halott maga is: az életnek a síron túli kiteljesedését legtökéletesebben éppen az a gondolat fejezi ki, hogy a halott magával a nagy életadó istennel azonosul.²³ Végül az isten, aki a „lefokozott életet” jelentő halálforma legyőzője a túlvilágon, a triumfális eszmekör képviselője és megtestesítője a földi világban is. Ő segíti a hadsereget és az uralkodót győzelemre a háborúban,²⁴ s így emelkedik igen nagy jelentőségre a pannóniai katonaság III. századi vallásosságában.²⁵

Liber-Dionysos tehát Pannóniában egyaránt lehet a szőlő és a bor, a természeti és emberi termékenység, a halál és a győzelem istene. Más kérdés, hogy minden kultuszemlékkel kapcsolatban fölvethek-e az elmondottak. A gyakorlatban egy-egy kultuszemlék legalábbis első sorban egy-egy isteni arculathoz kapcsolódott, aszerint, hogy a vallásos votum teljesítője milyen jellegű kérdésben folyamodott az élet egészét átfogó nagy istenhez. A scarbantiai oltáron Liber pater alakja valószínűleg mint a scarbantiai borvidék vagy a környező földek és termésük védelmezője jelenik meg.

A fentebb mondottakból világosan következik, hogy Liber pater pannóniai kultusza a társadalom terén nem szorítkozhatott a pannóniai lakosság egy-egy rétegére. Éppen ellenkezőleg: bár Pannóniában más kultuszok (Juppiter Optimus Maximus, Mithras, Silvanus) nagyobb tömegeket tudtak megmozgatni, talán Mithrast kivéve, aligha volt még egy kultusz, amely annyira egyesíteni tudta volna a társadalom összes rétegeit, mint Dionysosé. Tisztelői között egyaránt megtaláljuk az előkelő városi polgársá-

got, az egyszerű parasztokat, az istenalakban vágyaik megtestesítőjét érző rabszolgákat és a legkülönbözőbb rangú katonákat, a légióparancsnoktól az auxiliáris közkatonáig.²⁶

A soproni felirat kapcsán okvetlenül fel kell vetnünk a kérdést, amely Liber pannóniai kultuszának alkotó tényezőire vonatkozik. Mint ismeretes, a kutatás általában felteszi, hogy Liber, illetőleg Liber-Libera alakjai mögött az illyricumi provinciákban ősi bennszülött istenpár rejlik, amely lényegi rokonsága révén azonosult az itáliai istenpárral.²⁷ Ennek egyik bizonyítéka gyanánt egyrészt arra szoktak hivatkozni, hogy a Liber-Liberapár már a praehisztórikus időkben kimutatható az illírségnél,²⁸ másrészt pedig arra szokás utalni, hogy Liber és Libera tisztelete más tartományokkal szemben annyira erősen elterjedt a dunai provinciákban, hogy ez csakis a kultusz helyi alapjaival értelmezhető. Ez a két érv azonban nem bizonyítja azt, hogy Liber pater és Libera kultusza egész Pannóniában az őslakosság vallásosságának továbbélésére utalna. A kultusz helyi hátterére vonatkozó kutatásoknak egyrészt tekintetbe kell venniük, hogy Pannónián belül mely területeken terjedt általánosan el az istenpár tisztelete, és másrészt, hogy kik állítják a feliratos emlékeket.

Ha egy pillantást vetünk a pannóniai Liber-feiratok elterjedését fölvezelő térképre, azonnal kitűnik, hogy milyen jelentős volt a Liber-kultusz Kelet-Pannónia területein. Különösen az Aquincum-Intercisa szakaszon és ennek hátterében feltűnő ez, vagyis éppen azon a területen, ahol a Dionysos-kultusszal kapcsolatos kocsitemetkezés szokása is általánosan elterjedt.²⁹ Gyakorlatilag nagy-

22. Részletesen ld. **A. Alföldi**: *L'Ant. Class.* 8 (1939) 347 skk., **Sági K.**: *Arch. Ért.* 1944—45. 214 skk.

23. Pannóniában eddig két biztos adat van erre; ld. **Nagy T.**: *Budapest története I. Budapest az ókorban*, Bp. 1942, 416 skk., **Erdélyi G.**: *Arch. Ért.* 77 (1950) 74, 80.

24. Vö. **Nagy T.**: i. m. 418 sk.

25. Vö. **A. Alföldi**: *ZfN* 38 (1928) 196.

26. Vö. **A. Brelich**: i. h.

27. **A. v. Domaszewski**: *Die Religion des römischen Heeres*, Trier, 1895, 54 sk., **G. Wissowa**: *Religion und Kultus der Römer*, München, 1912², 303, *ARW* 19 (1919) 26, **J. Toutain**: *Les cultes païens dans l'empire romain*, I. Paris, 1906, 365. skk., **F. Drexel**: *Germania* 8 (1924) 51 skk., **A. Bruhl**: i. m. 213. skk. stb.

28. Vö. főleg **H. Krahe**: *Die sprachliche Stellung des Illyrischen*, Pécs, 1938, 17, u. a., *Die Sprache der Illyrier*, Wiesbaden, 1955, 82 sk., 85, **A. Barb**: *Festschrift für Rudolf Egger*, I. Klagenfurt, 1952, 167.

feliratok számát jelentik.

29. **Sági K.**: *Arch. Ért.* 1944—45, 214 skk., 78 (1951) 73 skk., *Soproni Szemle* 9 (1955) 51.

jából az eraviszkuszok szállásterületéről van itt szó.³⁰ Amellett ezen a területen a fogadalmi feliratok állítói között valóban több romanizált bennszülöttet találunk.³¹ Úgy látszik, hogy egy másik összefüggőbb emlékcsoport a Szerémségre esik, ahol szintén nem hiányoznak a bennszülött dedikálók.³² Ezek a területeken valóban fölvetődhet, hogy az isten, illetőleg az istenpár tisztelete az őslakosság vallásosságában gyökerezik.³³ Egészen másként áll viszont a dolog Nyugat-Pannóniában. Az emlékek száma itt viszonylag kevés, inkább csak a nagyvárosokban találunk idevágó feliratokat, de pl. Aquincumhoz viszonyítva jelentéktelen számban. Amellett ezeket az oltárokat javarészt itálikusok vagy azok lezármazottjai állították. Így e területeken nincs biztos nyoma annak, hogy az istenpár tisztelete helyi háttérrel rendel-

keznék.³⁴ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Nyugat-Pannóniában az őslakosság vallásossága nem élt tovább, hiszen éppen itt rendkívül közkedvelt pl. Silvanus, valamint más helyi istenségek tisztelete. Annyi viszont bizonyos, hogy a Liber-kultuszban ezen a területen összehasonlíthatatlanul kisebb szerepet játszott az őslakosság továbbélő vallási hagyománya, mint Kelet-Pannóniában, főleg az eraviszkuszok szállásterületén.

Ezt a megállapítást támasztja alá a soproni Liber-kultusz is. Legalábbis eddig semmi nyoma nincs annak, hogy Liber pater tiszteletébe itt helyi elemek szövődtek volna bele. P. Callius Scipio feliratának esetében is, mint Nyugat-Pannónia Liber-kultuszában általában, az itálikus telepeselek vallásosságával kell számolnunk.

Alföldy Géza

Haydn Teremtés c. oratóriumának kismartoni vonatkozásai

A napóleoni háborúk alatt a Magyar Hírmondó című, Bécsben megjelenő újság sokszor foglalkozik Haydn József zeneszerző személyével, hírt ad kismartoni szerepléseiről, új darabjairól. Miután Haydn 1776-ban eladta kismartoni házáát, székhelyét Eszterházára, a mai Fertődre tette át, de ott működése 1790-nel véget ért, amikor az egész udvartartást feloszlatták. 1794-ben ismét élére állhatott Haydn felfrissített zenekarának, de immár Kismartonban. Hanem most már e városnak Béccsel kellett osztozkodni. A Magyar Hírmondónak 1798. október 9-én küldött kismartoni levél szerint új nagy misét írt „Az itt nyáron által mulatni szokott híres Muzsika-szerzője Hertzeg Esterházy Ó Nagy Méltóságának, Haydn”. (M. H. 1798. II. 482. lap.) Alkalmasint a később Nelson-

ról elnevezett miséről van szó; a tudósítás szerint már kétszer adták elő 1798-ban a hercegi zenészek.

Akik Haydn közelébe férközhettek Kismartonban 1797 nyarán, azok különösen nagy munkában találták a mestert. Erről is a Magyar Hírmondó értesít (1798. I. 656. lap): „Báró Van Swieten egy Anglus munkátskát, mely a teremtést igen elevenen le-írja, német nyelvre fordított, s a Herczeg Esterházy szolgálatjában levő fő-Muzsikust Haydnt megkérte a multt esztendőben, hogy Ez, muzsikában tenné ki azt, a mit Ő ki-tett fordításában. Haydn igyekezett is eleget tenni a Báró Ur kérésének, mind a maga meszsze el terjedt nevének fenn tartása végett, mind pedig a szép ajánlásra nézve is: mivel 500 arany jutalmat ígért néki Báró van Swieten, maga, és a

30. Sági K.: uo. Az eraviszkuszokról és kocsitemetkezési rítusokról legutóbb Fitz J.: Acta Ant. Hung. 6 (1958) 395 skk.

31. Egy biztos esetben már a 2. században is: CIL III. 10 377.

32. CIL III. 3267.

33. Részletesebben ezzel a kérdéssel másutt kívánunk foglalkozni, a pannóniai őslakosság kultuszaival kapcsolatban.

34. Másképpen B. Saria: CZN 28 (1933) 125, M. Pavan: La provincia Romana Pannonia

muzsikában gyönyörködő Társaság nevében. A Teremtést oly mesterségesen és szívreható módon ki tudta Haydn fejezni a muzsika által, kivált a Chaost, s Ádámnak Évával való beszélgetését, hogy a közönséges ítélet szerént, még soha ehez fogható muzsikát nem tett közönségesé. Méltó a megjegyzésre, hogy Haydn ezt a remekét, a mult nyáron Kis-Martomban (Sopron Vármegyében) készítette csak nem egész végig". Még hozzát teszi a tudósítás, hogy háromszor eljátszották Bécsben a nagy művet egymás után Schwarzenberg herceg palotájában. Ezek valószínűen nem voltak nyilvános előadások, amelyeken akárki részt vehetett volna, de a nagy hír megelőzte az udvari színházban lefolyt bemutatót: „Ha Béts Városának akármely nagy piatza lett volna is a Teátrom: könnyen megtöltötték volna azok a temérdek sok Emberek, a kik Mártz. 19-dikénn estve bé akartak menni az Udvari Teátromba, Musika-Doktora és Hertzeg Eszterházy Muzsika-Direktora Haydn Józsefnek a mult esztendőben szerzett, s a Teremtést ábrázoló remek muzsikájának hallgatására: de nagy részént bé nem mehettek. Hasonló tolokócsásról még akkor sem emlékeznek a Teátromokat járó emberek, mikor ingyen volt szabad bé-menni a Teátromba. Már 12 óraker délben a Teátrom ajtajánál csoportosan kezdett állani a Nép: pedig csak estvéli 7 óraker kezdődött a muzsika. Sokan a bé nem fértek közül a Teátromból ki-szolgáló nyílások- és hasítékokra tették fülöket, úgy hallgatták Haydn remekét stb. Nem csak a tőszomszéd Helységekből, hanem még Brünnből, Posonból, Sopronból, Kis-Martomból s Neustadtból is sokann jöttek Bétsbe, Haydn Angyali muzsikája hallására." (1799. I. 382-3. lap.)

De sem a kismartoniaknak, sem a soproniaknak nem kellett már soká várakozniok, hogy a Temetést saját falaik között hallhassák. 1804-ben Kismarton végleg búcsút vett Haydntól, mert karnagyí állását átadta a pozsonyi születésű Hummel Jánosnak, ki is még abban az évben előadatta énekeseivel és zenészeivel a nagy művet. A szövegkönyvet a kismartoni nyomdász készítette el, de a címlap szerint, — hogy, hogy nem — Eszterházán keltezi. Talán ideiglenesen vitte át a nem éppen nagy

műhelyt, mert egyébként Eszterháza napja leáldozott, csak átutazó vendégeknek szolgáltatott lakomák szakították meg ideig-óráig csendjét, amelybe burkolódzva lassan-lassan pusztulásnak indult. Ugyancsak 1804-ben adták elő először soproni műkedvelők a maguk városában a Teremtést (lásad SSz. 1958. 2. szám 154. lap.) Sopron 1805-ben megisméte az előadást, majd érdekes egyezés következik az időben, ami talán arra vall, hogy a két zenei város egymást kölcsönösen támogatta a nagy vállalkozásban. Ugyanis Sopronban 1829. január 30-án és március 6-án szólt meg ismét a hatalmas mű, Kismartonban pedig az ősz folyamán. A Hazai és külföldi tudósítások című pesti újságban olvashatjuk, hogy október 12-én tisztújító meggyeülést tartottak Kismartonban. „Ez meglevén a Herczeg 200 személynél többet a maga kastélyában, valamint 800-at pedig különbféle helyeken Herczegi módon megvendéglét; asztal alatt 24 fuvó muzsikai eszközből szép harmóniát zengettek és a pohár elköszöntésekre az ágyuk durrogtak: este szép tüzi játékot adatott egy Bétsi mester által a Hg. rendeléséből, hol is 18 ágyu elszüttetett. Végre ő Herczegsége a házi kápolnában Haydn Teremtését nevezetes muzsikusok által adatá, s ez által a muzsika kedvelőinek is fényes gyönyörűséget szerzett." E híradásra Mátray Gábor még Rothkrepf eredeti nevéen a Tudományos Gyűjtemény 1830. évfolyamának 4. kötetében (31. lap) azonban ennek az adatnak egy kis tévedését helyreigazítja, bizonyára mint aki jelen volt, mert Mátray ebben az időben Sopronhorpácson időzött: „1829 Octoberben a Restauratio estvéjén gyönyörűen adta elő ezen hangász Kar Haydnnek Teremtését a Hertzegi palotában, de nem kápolnában, a mint ezt egyik Hazai ujság levelünk hirdette."

Mínthogy közben a kismartoni kastély zenekara kihalási rendszerre jutott, nem volt a legújabb időig lehetőség rá, hogy a városkában előadják, 1945 óta azonban éppen a kastély dísztermében többször előadták bécsi művészek közreműködésével. A soproni zenei művelődésnek azonban a Teremtés előadása egyik próbaköve lett, és főleg 1930 óta gyakran szerepelt, többek között szabadtéri előadáson is 1932-ben.

Csatkai Endre

Gombocz Endre soproni diákévei

A természettudós *Gombocz Endrének* emlékezetét *Jávorka Sándor* hivatott tollából a *Botanikai Közlemények* 1947. évfolyamában (XLIV. köt., p. 1–8.), rövidre szabott nekrológiát pedig e sorok írójától a *Soproni Szemle* életrajzai között (1955. 1–2. sz., p. 153–154.) olvashatjuk.

Gombocz Endre
fiatalkori arcképe

Egyik megemlékezés sem tér azonban ki részletesebben a soproni születésű neves botanikus-tudománytörténész soproni diákéveire, amelyek pedig döntően befolyásolták pályáját. Jelen közlemény ehhez kíván adatokkal hozzájárulni, miután a *Berzsenyi Dániel Gimnázium* 400 éves jubileuma alkalmából rendezett iskola-történeti kiállítás során felszínre került *Gombocz-* kéziratok ezt időszerűvé tették. *Pröhle Jenőnek*, a kéziratok megtalálójának e helyen mondok köszönetet. Ugyancsak *Pröhle Jenőnek* köszönöm a számos egyéb, *Gombocz Endrére* vonatkozó feljegyzés és adat szíves hozzáférhetővé tételét, kutatásaim során nyújtott messzemenő segítőkészségét is.

Gombocz Endre 1892-től 1900-ig apjának, *Gombocz Miklósnak* iskolájában, a soproni evangélikus liceumban, a mai *Berzsenyi Dániel Gimnáziumban* végezte középiskolai tanulmányait. Első osztálytól az érettségi bizonyítvány megszerzéséig kitűnő diák volt, mindvégig tandíjmentességet és ösztöndíjat élvezett; az alsó két osztályban *Rupprecht Alfréd-*

féle ösztöndíjban, harmadiktól nyolcadikig az ún. *németalföldi* ösztöndíjban részesült, amelyhez az utolsó két évben még a *Teleki–Roth J.-féle* ösztöndíj is járult.

A nagyhírű iskola jeles tanárai közül sokan voltak rá hatással. Különösen *Vojtkó Pál* neves irodalmárnak és költőnek (*L. Berecz D.: Vojtkó Pál. SSz. 1956. 2. sz. p. 183–184.*) a neve kívánczok emléítésre, aki *Gomboczot* II. o-ban történelemre, V. o-ban magyar irodalomra tanította s ezen felül a nemes hagyományokkal rendelkező liceumi Magyar Társaságnak az idő tájban elnöke volt. *Arndt János* és *Hollós (Holzhammer) János* osztályfőnökei közül különösen utóbbinak kimagasló tudása fogta meg. Tőle szerezte történelemben való jártasságát és később oly sikerrel hasznosított latin ismereteit. A latin nyelv alapjaira egyébként *Scheffer Károly* tanította, görög nyelv- és irodalomra *Bothár Dániel* (I–IV.), *Zvarinyi Lajos*, *Rosta Ferenc* és *Králik Gusztáv*, német nyelvre *Arndt János* és *Haniffel Sándor*, míg *Jausz Vilmos*, *Bancsó Antal*, *Hetényi Lajos* etikai nevelésében működtek közre. Édesapja hetedikben politikai földrajzot, nyolcadik osztályban filozófiai propedeutikát tanított.

Természettudományi képzésében szerencsésnek kell tartanunk, hogy mind az exakt természettudományok terén, mind a biológiai tudományok tekintetében jónevű, kedvét növelő, hivatástudatát elmélyítő, széles látókörű tanárokkal rendelkezett. Matematikából alsóban *Malatides Sándor*, a felső osztályokban a természettannal együtt *Renner János* volt tanára. *Renner* erős hatása érződik *Gombocz* néhány önképzőkori, előttünk részben ismert pályamunkáján, mint pl. a színképelemzésről, a Nap fizikai alkattáról és a növények fizikai erejéről szóló dogozatain. Ezeknek címei is már elárulják, hogy sokirányú érdeklődésében a fizika jelentős szerepet játszott, miként később is, a Természettudományi Közlöny szerkesztésével megbízva, szívesen nyúlt apróbb természettani témákhoz. Nyilvánvaló, hogy érdeklődésének középpontjában mégsem a fizika, hanem a biológia, azon belül is a botanika állott. Ebben tanítómestere *Gecsányi Gusztáv* volt. *Gecsányi* tanította negyedikben az

ásványtant, ötödikben a növénytant és hatodik osztályban az állattant, az akkor általánosan használt *Roth*, ill. *Roth-Vangel*-féle tankönyvek alapján. Azt, hogy ezekben a tárgyakban az átlagosnál *Gombocz E.* már diákkorában jóval nagyobb tájékozottsággal rendelkezett, azok a pályamunkái és dolgozatai bizonyítják, amelyeket felső osztályokban írt.

Ezeknek a pályamunkáknak és dolgozatoknak szülőhelye a líceumban működő Magyar Társaság volt, mely feladatának a magyar nyelv- és irodalom ápolását, a fiatal tehetségek kibontakozását és az ifjúság törekvőbb rétegének az egyes szaktudományok terén való önképzését tartotta elsődrendű feladatának. *Gombocz Endre* az 1896/97. tanévben iratkozott ide be, az V. és VI. osztályokban még csak ún. „hallgató tag” volt, minthogy az alapszabályok értelmében „m. ködö tag” csak a legfelső két osztályból kerülhetett ki. Ám hetedikes korától kezdve annál élénkebb tevékenységet fejt ki: szavalt, bírált, vitatkozik, felolvas, pályamunkákat nyújt be s mint a tizenegyes bizottságnak, amolyan választmánynak tagjaként korán beletanul egy közösség, egy közhasznú testület szervezési és irányítási munkakörébe. Nem lebecsülendő ez a hatás, mert aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a líceumi Magyar Társaság nélkül később, 1921-től választmányi tagja, 1925-től kezdve, húsz éven keresztül a Természettudományi Társulatnak közmegelegedésre titkára alig lett volna.

Első diákkori dolgozatával, „*A rovarvő növényekről*” szólóval hetedikes gimnázista korában, 1898. okt. 29-én jelentkezik a Magyar Társaság ülésén. Az előadás utóbb a „*Soproni Gyorsíró*” c. licista lapban (1898/99. XXV. évf. 5–6. sz., p. 34–36; 7. sz., p. 50–52.) is megjelent, bírálatát pedig *Vidovszky Ferenc* tanuló társa örökítette meg — a szokásnak megfelelően — a M. Társaság jegyzőkönyvében. Tárgyilagos kritikájával mi is egyetértünk: „*Feladatát ügyesen oldotta meg és helyesen megválasztott tárgyát könnyen folyó nyelven, érdekesen adta elő. Forrásaihoz nem ragaszkodott, tárgyát átértette. Egyedüli hibája, hogy nyelve... idegenszerűségtől nem ment.*”

Majdnem ugyanezt mondja egy másik bírálója (*Jánosy Károly*) később, 1899. febr. 11-én „*A Nap fizikai alkatáról*” szóló értekezéséről, mely szerint: „*a forrásokat jól használta, csak azt lehetne hibául felróni, hogy egyes részeiben na-*

gyon is szakszerű volt. Így különösen a protuberantiákról szóló rész. Irálya né-mely helyen pongyola, de többi helyen elég jó és könnyen folyó.” Ez a dolgozata nem jelent meg s az irattárból sem került eddig elő. Ugyanígy nem ismerjük az 1899. jún. 11-én, a Magyar Társaság szokásos évvégi „örömnünnepén” elhangzott felolvasásának szövegét sem „*A növények fizikai erejéről.*” Erről csak annyit tudunk, hogy *Takáts Dénes*-arannyal jutalmazták.

Szerencsésebben jártunk az ugyanezen tanév évvégi pályázatán benyújtott írásművével, amely ha töredékesen is, de az iskola levéltárában B. III. c. 20 jelzet alatt, fedőlapjával együtt, *Gombocz* kezeírásában, aláírásával együtt fennmaradt. Ez a dogozat „*Az állatok passzív védőszervei*” címet viseli és megadott vázlatból (8 o.) arra következtethetünk, hogy a meglévő 20 kéziratos oldal az eredetinek csupán mintegy harmada. A dogozat rendkívül világos okfejtésű, stílusa könnyed és gördülékeny, meglevenedik benne a későbbi népszerűsítő *Gombocz Endre* írásművészete. Mondanivalója a létért folytatott harc és a természetes kiválogatódás elveire épül s állatesopontként elemzi és harcban szerepet játszó védelmi berendezéseket. Ezek 1. „a kültakaró és képletei”; 2. a szag és ízlés; 3. a mimikrizálás; 4. a világítás szervei; 5. „a holtta-tettetés.” A kézirát csak a *Radiolaria*, *Foraminifera*, *Acanthometrida*, *Infusoria*, *Coelenterata*, *Echinodermata*, *Vermes* és *Arthropoda* csoportok epidermis-képleteinek ismerettségig jut el, a többi részlet nem maradt fenn. Úgy vélem, nem is a tárgyi mondanivaló itt a fontos, hanem a szemlélet, amelyben a dogozat íródott. A fiatal *Gombocz Endre* valósággal lelkesedik *Ch. Darwin* „*Origin of the Species*” (1889.) c. művéért s írását az erre való utalással így kezdi: „*Az e munkában nyilvánított nézetek a százados előítéleteken és tévedéseken felépült zoológiát alapjaiból kiforgatták, annak majd minden nézetét megtagadva, romjain új nézetekkel, új felfogásokkal és új törekvésekkel egy, a régítől teljesen elütő, természetrajzi világnézetet teremtettek meg.*” A munkát az 1898/99. tanév pályázatán egy arannyal jutalmazták.

Nyolcadikás gimnázista korából még több írásműve maradt ránk. 1899. dec. 9-én nyújtotta be „*Kossuth és a természet-tudományok*” c. értekezését. Ez a

„Soproni Gyorsíró” 1899/1900. évi köt.-ben, (XXVI. évf., p. 34–36; 52–53; 62–67.) is megjelent, kéziratát pedig legújabbban találta meg a Magyar Társaság levéltárában Pröhle Jenő. A negyven oldalnyi, negyedív-formátumú értekezés bevezetőjében szerzője azokkal a politikai és családi katasztrófákkal foglalkozik, amelyek Kossuth Lajost turini magányában a természettudományok műveléséhez vezették. Hangsúlyozza, hogy Kossuth a természettudományoknak nemcsak egy ágával foglalkozott, hanem „*ki nem fárasztható érdeklődéssel mívelte valamennyit*”. Ezek közül kétségtelenül a botanika, a „*scientia amabilis*” gyakorolta Kossuthra a legnagyobb hatást: szenvedélyesen gyűjtötte a piemonti flóra növényeit, emigrációban hűséges társával, *Ihász Dániellel* együtt járta be az olasz Alpok 2000–3000 méteres hegyeit s halála után 10 000 példányból álló herbáriumi anyagot hagyott hátra, gondosan rendszerezve, cédlázzva, saját megfigyeléseivel ellátva. A dolgot behatóan ismerteti Kossuthnak Szontagh Miklós orvoshoz intézett levelét, ezzel a vallomással: „*örömet, pozitív s örökkön megújuló örömet a természettudományok egyik ága sem nyújtott annyit, mint a Botanika.*” Itt jegyzem meg, hogy Szontagh Miklós újtátrafüredi orvost érdekes vonatkozások fűzték Sopronhoz: itt végezte iskoláit és Sopron környékének növényzetéről írt szép enumerációt. (*Verhandl. d. k.-k. zoo.-bot. Gesellschaft in Wien. 1864. p. 463–502.*, ismertetve: *Csapody I.: Sopron és Sopronmegye a magyar botanika történetének tükrében. Agrártud. Egyetem Erdőmérnöki Kara Évkönyve. I. köt. 1950. p. 278–279.*) Szontagh Miklós 1869-től a Természettudományi Közlöny növénytani rovatának szerkesztője lett s ilyen minőségben állott élénk levelezésben a turini Kossuth Lajossal. (L. *Természet* 1873. évf. V. köt. p. 29–31., és *Természettudományi Közlöny* 1894. évf. XXVI. köt. p. 191–204.)¹

Gombocz dolgozatának további része Kossuthnak Mednyánszky Sándorhoz írott levelében közölt, a *csillagok színváltozásával* foglalkozó tanulmányát ismerteti igen behatóan, majd *Zafiri Lászlóhoz* intézett levelében foglalt, az *életéről* szóló gondolatmenetét elemzi. A dolgozatot jellemzi részben a tárgykör alapos

ismérete, részben a fordulatossá, olvasmányos, sok helyütt azonban erősen patetikus stílus. Nem kétséges, hogy ez a fiatalkori munka elsősorban a szerző lelkes hazaszeretetére utal, hiszen amiért a tárgyhöz nyúl, az sem más, mint a szándék, hogy a nemzet nagy fia előtt hazafias érzéstől fűtött kegyeletét lerója. „*Ha netalán túl becsültem volna a szegény száműzött természettudományi működésének értékét — írja — úgy az, tudassék be azon csodálattal vegyült határtalan tiszteletnek és szeretetnek, amellyel a legnagyobb hazafi iránt minden igazi, magyarul érző honfiszívnek viseltetnie kell.*” S ezt így érezték a magyarság-szeretetre tiszteletreméltó következetességgel nevelt ev. líceum növendékei is, mert az értekezés felolvasásáról ezt az alábbi, ma már furcsának tűnő, akkoriban megszokott fennköltséggel hangzó bírálatot olvashatjuk a M. Társaság jegyzőkönyvében: „*A munka komoly, szakavatott hangon és bámulatos jártassággal méltatja a nagy hazafi e téren létrehozott munkáit. Munkájának komoly tudományos tartalmát gyönyörű zománcsal vonja be az agg Kossuth iránti rajongó kegyelet érzése, mely az egészen végigvonult.*” Ime egy vonás Gombocz Endre ifjúkori képmásához.

A Magyar Társaság „örömmünepén”, 1900. június 17-én „*Küzdelem a létért*” c. munkáját jutalmazták Döbrentei-arannyal. Tudomásom szerint ezen írása nem maradt fenn, bírálatának sincs nyoma. Ugyanígy vagyunk az évvégi pályázaton az irodalomtörténeti kérdésekre benyújtott „*Petőfi, mint jós*” c., egy arannyal díjazott dolgozatával is.

Az ugyancsak 1900. júniusában benyújtott természettudományi dolgozatait, melyekkel első díjakat nyert, szerencsére, ha részben is, megmaradtak. Ezek a „*Színképelemzés*” és a „*Sopron környékének edényes flórája, a flóraterület növénygeographiai jellemzése*” címűek.

A „*Színképelemzés*” teljes, 28 kéziratos negyedív-oldalt foglal magában. Tárgyalja a színképelemzés jelentőségét, a színkép keletkezését ill. előállítását, a színképelemző készülék szerkezetét és használatát, a színkép három főbb fajtát. Részletesen levezeti a színképelemzés három alaptörvényét és kitér a Nap színképére is. Utóbbi, úgy látszik, különösen is von-

1. Szontagh M.-ről bővebben a *Természettudományi Közlönyben* (1900. köt. XXXII. évf. p. 696), és a *Vasárnapi Ujságban* (1900. köt. XLVII. évf. 3. sz.) olvashatunk.

zotta, mert már a *Kossuthal* foglalkozó dolgozatában részletesen érinti ezt *Roscoe Spectralanalyse* c. műve alapján. „Az előadás ill. leírás elég világos és logikai tekintetben is megfelelő — írja rá véleményét az utolsó oldalra *Renner János* szaktanár 1900. máj. 29-én, amikor a pályamunkát jutalmazásra ajánlja.

A másik, „*Sopron környékének edényes flórája, a flóraterület növénygeographiai jellemzése*” c. dolgozattal bővebben kell foglalkoznunk, mert minden kétséget kizáróan ez volt magva annak az 1906-ban, a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában kiadott megyei flóraműnek, amely „*Sopron növényföldrajza és flórája*” címet viselte, s amely a nagyvilág elé lépő ifjú kutatónak első szárnypróbálgatása volt. Meg kell azonban állnunk itt azért is, mert a későbbi könyv nagy vitákat váltott ki, s ezekre visszapillantva kellőképp értékelhetjük hibáit és értékeit, ha szemügyre vesszük azt a munkát, amely annak alapjául szolgált.

A kéziratnak csak eleje és vége van meg a levéltárban. Elejéből 20, végéből 12 oldalt ismerünk. Törekvéseiről az előszóban maga mondja, hogy „*azon igyekeztem, hogy olyan tárgyat találjak, amelynél kevésbé szorulok pusztán csak mások tapasztalataira és feljegyzéseire, csak idegen forrásokra, hanem igénybe vehetem saját tapasztalataimat, saját megfigyeléseimet is. Erre nagyon alkalmasnak látszott... Sopron flóráját illetőleg tett tapasztalataimat, gyűjtéseimnek eredményeit és megfigyeléseimet a növényzetnek Sopron környékén való eloszlására vonatkozólag, kifejtteni. Különösen csábított ennek a témának a kidolgozására azon körülmény mellett, hogy úgy szólván teljesen magamra voltam utalva, még az is, hogy a legutolsó ismertetés ötu Sopron flórájának a képe... megváltozott.*”

Gombocz Endre tehát ugyancsak szorgalmasan botanizálhatott Sopron környékén diákévei alatt, ahol *Clusius*, *Loew* és *Deccard* példáin indult. Mindenütt fel is használja az első kéziratot magyarföldi flóraműnek, a *Loew—Deccard-féle Flora Semproniensis*-nek adatait, valamint a már említett *Szontagh Miklósnak* enume-rációját. Ezeket mindenütt idézi, de egyben kritikailag értékeli is, pl. a kézirat végén, a *Papilionatae* töredékét tartalmazó részben, a *Dorycnium pentaphyllum* előfordulásával kapcsolatban megjegyzi, hogy *Deccarddal* szemben, aki

Bánfalváról közli (in pratis Bánfalva), ő a nyugati területen nem találta, csak a *Dudleszban*, a *tóalmi* — és a *balfi erdőkben*.

Növényföldrajzi tekintetben főként *Neilreich* és *Beck von Mannagetta* hatása alatt áll — miként erre már *Jávorka Sándor* utóbb megjelent könyvével kapcsolatban rámutat. Sopron környékének sajátos növényföldrajzi helyzetét azonban már diákkorában felismeri, mert kéziratának előszavában megállapítja, hogy „*sikerült a növényzetnek Sopron környékén való sajátos eloszlását, az egyes kisebb flóraterületeknek jellemzését megalkotnom, amiben nagy segítségem voltak a 4 éven át folytatott gyűjtéseim.*” Sajnos, kéziratának ez a része nem került elő, a kéziratnak és könyvének más részekben eszközölhető összevetése azonban megengedi azt a feltételezést, hogy e tekintetben sem lehettek a kettő között lényeges eltérések.

A kéziratban az előszót ugyanis a geográfiai és geológiai viszonyok, azt követően a florisztikai viszonyok jellemzése követi, a későbbi könyv beosztásának megfelelően, sőt a hasonlóság néhol teljes megegyezéssé válik: a *Fertő tó* vizének kémiai összetételéről szóló, vízrajzi viszonyokkal foglalkozó rész esetében. Ami diákkori munkájához viszonyítva többletet jelent, az a későbbi tudománytörténész és bibliográfus oroslánkórme: néhány oldalas flórakutatástörténeti vázlat (bár kéziratának 2–3. o.-án erre is találunk utalást) és egy gondosan összeállított irodalomjegyzék.

A növényfajok felsorolását kéziratában — ellentétben a könyv sorrendjével — a virágtalanokkal (*Pteridophyta*) kezdi, az egyszikű családok között is sorrendi változtatást eszközöl. A kétszikűek tárgyalását a *Tubiflorae* renddel indítja meg és így halad a forrtszirmúak zárórendjéig. Csak ezután következnek a szíromtalanok és szabadszirmúak úgy, ahogyan az könyvének 81–136. o.-án található, de ott a forrtszirmúakat megelőzve. Az egyes növényfajok lelő- és termőhelyi adatai a kéziratban még vérszegényebbek, a könyv adatainál sehol sem mond többet.

Három növényről, amelyek kéziratában szerepelnek, külön kell szólnom. Ezek a *Trifolium pallescens*, *Orobis luteus* és *Dorycnium pentaphyllum*.

A *Trifolium pallescens* *Schreb.* Dél-Európa hegyvidékén honos íóherefaj, amely a történelmi Magyarország terüle-

tén Erdélyből, a havasok törmelékes, kissé nedves helyeiről ismeretes. Gombocz diák-kori kéziratainak 17. o.-án erről a fajról azt állítja, hogy Sopron környéki botanizálásai során ezt megtalálta és a 18. o.-on hozzáteszi, hogy „igen szórványosan fordul elő.” Irodalmi adatokra nem utal, sőt kiemeli, hogy ezt saját maga találta, mint olyant, amit *Neilreich* a szomszédos Alsó-Ausztria flórájából sem említ. Adata annál feltűnőbb, mivel az alig 5 évvel később megjelent Soproni flóraművében adatát már nem szerepelteti (p. 131–132.). Utólag alig fejthető meg, hogy határozása helyes volt-e. Felcserélte-e a vele alig összetéveszthető *T. repens* L. fajjal? Ha pedig valóban a jelzett fajról volt szó, miért tekintett el ennek közlésétől könyvében?

Hasonlóképpen zavaros az, amit az *Orob. luteus* L. fil. előfordulásáról ír: „ez egész Sopron környékén csak egyetlen helyen és ott is csak néhány bokrot képezve fordul elő. Ez a növény sem Alsó-Ausztriában, sem Erdélyben elő nem fordul, ellenben található Felső-Ausztriában és Cserey szerint Magyarország keleti területén szórványosan. Ebben az esetben Sopron környékén való előfordulását a növényvándorlás valami szeszélyes esete vezetni vissza.” (kézirat p. 17.)

Az enumerációban ugyanerről a növényről a következőket találjuk: „Erdőkben, erdők szélén, irtásokban, szerfelett ritka és szórványos. Sopron körül csak is a Spanger erdő győri vasut felé nyuló ágának szélén találtam és ott is csak egynéhány bokrot. Sem Deccard, sem Szontagh nem említik, sőt úgy látszik Alsó-Ausztria flórájára nézve is új.” Ugyanezen növényre vonatkozóan a kéziratához csatolt „jegyzetek” között, az utolsó oldalon ismét kitér és Thomé művére (*Flora von Deutschland, Österreich und der Schweiz*) támaszkodva idézi: „A havasok és alhavasok erdeiben, Schweiz, Tirol, Salzburg, Kraina, a terület északi részeiben nagyon ritka.” S Gombocz hozzáteszi: „Így Sopron környékén való előfordulása annál különösebb.” Joggal merül fel tehát a kérdés, hogy Gombocz ritka felfedezésének tudatában, ezt az adatát könyvében később miért nem közölte? Az egyetlen, amire itt gondolni lehet, a kopasz lednek, *Lathyrus levigatus* (W. et K) Fritsch.,

mely azonban Erdély, az Al-Duna, Horvátország hegyeiben, a Nyugat-Balkán, Keleti Alpok és Kelet-Poroszország területein fordulván elő, arra enged következtetni, hogy Gombocz ezen adata tévedésen alapul, ill. megfejtésre vár.

Harmadik kritikus növénye nem is annyira érdekes, mint inkább egy későbbi bírálat megfejtését adja: *Dégen Árpád* ugyanis Gombocz könyvének megjelenésekor élénk kritikával illette azt és többek között joggal kifogásolta a *Dorycnium suffruticosum* Vill. Sopron környéki előfordulását. Most a kéziratban megtalálható a *Dorycnium pentaphyllum* Scop., mai érvényes nevének *D. germanicum* (Gremli) Rouy. szerepeltetése, a könyvben *D. suffruticosum* termőhelyi és lelőhelyi adataival teljesen azonos termőhelyi és lelőhelyi adatokkal. Nyilvánvaló tehát, hogy a kérdéses növény előfordulását Dégen joggal kifogásolta bár, a kézirat előkerülése a tévedést tisztázza.

S ha már ennyire behatóan érintettük a kéziratot, röviden szükségesnek látszik foglalkozni azokkal a kritikákkal is, amelyek az ezen kéziratból, mint magból fáva terebélyesedő könyvet érték.”

Dégen Árpád, a Magyar Botanikai Lapok nagy tekintélyű és tudású szerkesztője Gombocz ifjúkori művét szigorú bírálat tárgyává téve, olyan munkának nyilvánította azt, mely „számos helytelen adata, következetlenségei, hibás nomenklaturája révén éppen úgy, mint az ebből származó számos rendszertani és növényföldrajzi tévedései révén hazánk növényföldrajzi és rendszertani tudományainak eirettentő példája.” Ilyen kritikát Gombocz nem érdemelt meg, mert a „munka semmivel sem kisebb értékű, mint az abban az idő tájban megjelent megyei flórák legtöbbje” (Jávorka), — „fontos határkö”, mely „ma is további flórakutatás alapjául szolgál” (Kárpáti Zoltán.) A bírálatot helyesen Jávorka Sándor értékelte, amikor azt írja (id. m. 2.), hogy „a bíráló inkább a Magyar Tudományos Akadémiát kívánta részrehajlással és nívósüllyedéssel vádolni, azt az akadémiát, melynek botanikus tagjai akkor a flórakutató irányt bizonyos gyanakvással, ha nem ellenszenvvel kísérték, mert annak képviselőiben, elsősorban Borbás Vincében annak nyugtalan csapongásai,

nem mindig következetes felfogása mögött még nem ismerték fel és nem méltányolták eléggé Borbás intuitív meglátásait, a magyar flóra növényföldrajzi problémáit illető, szinte forradalmi megállapításait."

Ma már, amikor bírált és bíráló egyaránt nincsenek az élők között s a szenvedélyek elhamvadtak, megállapíthatjuk, hogy Dégen jogosan sorolt fel sok hibát. Tévesek egyes növényfajok növényföldrajzi jellegeinek megállapításai, hiányos a sötét növényzet felsorolása, a gyomnövények keverednek alpesi fajokkal, az *Achillea nobilis* alakkörének tárgyalása nem kielégítő, nomenklaturai hibák hosszú sora zavarja az olvasót stb., stb. Ezek ellenére azonban Dégent is túlzásokra ragadta néhány jelentéktelen elírás (*Fumaria—Fumana*, *Pulsatilla vulgaris—P. grandis*; stb.), a *Buphthalmum salicifolium* növényföldrajzi értékelését illetően nem Gombocz, hanem Dégen tévedett, s hogy a *Cytisus*-nemzetségnek akkor legújabb monográfiáit a maturandus nem ismerte, csak azt bizonyítja, hogy szellemi irányítás nélkül, önállóan dolgozott. Az utódok ezért úgy látják, hogy hibáit ellensúlyozzák értékei: gyűjtéseinek bősége, flóralistáinak pontossága, a Sopron környékén húzódó növényföldrajzi határ alapjaiban véve helyes s akkor bizony merésznek számító felismerése és mintaszerű irodalmi összeállítása.

De térjünk vissza még egy percre a

diákkori évekhez s a teljesség kedvéért hadd idézzem azokat az emlékeket, amelyek Gombocz Endre fejlődése szempontjából — ha nem is jelentősek — érdekességükönél fogva a róla alkotott képet teljessé teszik. Ilyen érdekesség az, hogy ő szavalóversenyeken is résztvett. 1897. IX. 25-én sikerrel szavalta *Zalár* akkor kedvelt versét, a *Zizim* címűt. 1898. nov. 11-én bírálta *Jánosy Károly* tanuló társának novelláját és 1900. III. 3-án a „Madarak társas élete” c. munkát. Bírálatai sikerültek s a jegyzőkönyv külön kiemeli, hogy Gombocz „kiváló természetrajzi érzékkel megírt, kerekded bírálatával s annak keretében biztos megjegyzéseivel, élénk szép irályával mindenkinek osztatlan helyeslését vívta ki.” Sokoldalúságát közösségi életében tevékeny részvételét bizonyítja továbbá az a vita, melyet 1900. febr. 2-án Boór Aladár diáktársával folytatott le, nagyszámú hallgatóság előtt az angol-búr háborúról. Gombocz az angol álláspontot védte „helyzete nehézségének tudatában” s talán éppen ezért is választotta a nehezebbik feladatot, mert a szabadságáért küzdő kis búr népet kísérő rokonszenvvel szemben érveinek egyes csoportosítása, eszméinek mélysége több energiát és meggyőző erőt követelt tőle. Gombocz Endre ekkor sem, később sem került ki a nehéz szerepeket, életpályája egész folyamán egész férfi volt.

Csapody István

Legénycéh nyomai egy petőházi népszokásban

A falu szó nemcsak kis lélekszámú, nagyjából azonos foglalkozású emberek csoportosulását jelenti, hanem egyéni életet élő, sajátos szokásokkal bíró emberi közösséget is jelent. Azonban ez az egyéni életet élő és sajátosság szokásokkal bíró emberi közösség sem egységes; csoportokra bomlik. Előidézhetik mindezt a földrajzi fekvés, a vérségi kapcsolatokon alapuló csoportosulások (nagy családot, egyes szerek rokon családjai), de nem utolsó sorban a nemi és életkori különbségek (legénycéh stb.) is. Ezek a kis közösségek a nagy egységen, a falun belül még külön sajátosság életet is élnek, az

évek hosszú során kialakított és szigorú törvénnyé merevült szokásaik szerint. Az idő haladtával ezek a kis közösségek alakultak, változtak, illetve teljesen eltűntek, mindössze néhány emléket hagyva maguk után. A korábbi kép megrajzolása szempontjából szükséges ezeknek a még meglévő és a falusi társadalom kis közösségeire utaló emlékeknek az összegyűjtése.

Ezeknek a falun belül kialakult kis közösségeknek egyike a legények csoportosulása is, amely a középkori céhek mintáján külső jelekben (címer, céhkorsó) és egyes szabályzati pontokban is, a céhekhez hasonló szervezeti formát öl-

tött.¹ Éppen ezért legtöbb helyen ezeket a szervezeteket *legénycéheknek*,² *legénybírósnak*³ és más néven nevezték.⁴ Másutt ez a szervezet egy-egy szokáshoz kapcsolódva jött létre, mint a borsodivánkai *farsangi ivó*,⁵ vagy a Szigetköz falvaiban ismeretes *aprószenteknap i korbácsolás* esetében is.⁶ A különféle módon alakult legényszervezetek vezetője a *legénybíró*⁷ vagy *elsőlegény*⁸ volt, akit évenként választottak. A választás módja vidékenként, de falvanként is különböző volt. Egyes helyeken a vagyoni helyzet, rátermettség stb. alapján különösebb formális választás nélkül alakult ki ez a tiszttség, míg másutt választáshoz, vagy bizonyos feltételekhez, versenyekhez kötötték az *elsőlegény* tisztét.⁹

A petőházi *legénycéh* nyoma a lakodalmi szokáson belül (*pimborkérés*) maradt fenn, mindössze néhány adatot árulva el a korábban minden bizonnyal több funkcióval bíró (közös munkák szervezése, táncmulatságok rendezése erkölcsi rendtartás, egyes szokásokon belüli irányító szerep stb.) *legénycéh* életéből.¹⁰

Ahogy a petőházi fiúgyermek felnőtt és kezdik munkája után felnőtt számba venni (jól tud kaszát kalapálni, kaszálni,

csépléskor zsákot hordani stb.),¹¹ *legénynyé avatják*.¹² *Keresztapát* választ magának az idősebb legények közül,¹³ hogy búcsú napján¹⁴ különféle avatási aktusok közepette (gerendába verik a fejét, hátát a kocsmában az avatás résztvevői — idősebb legények) lépjen a legények sorába,¹⁵ felruházva azokkal a jogokkal, amelyeket a felnőtt, de még a nőtlen férfiak is élveznek. A legényavató alkalmával a felavatandók fizetik az avató legények számláját is.¹⁶ „Eddig kertről jártál a leányokhoz, most uccárul is elmehecc hozzájuk” — szól az avatási szöveg a választott *keresztapá* szájából, megadva az egyik legfontosabb jogot. A fiatal legény ezután már eljárhat a kocsmába, szeretőt tarthat, a cigánynál nótát rendelhet.¹⁷ Együtt megy a felavatott a többi legénnyel a fosztókba, karácsony este énekelni az ablakok alá, együtt hívja a lányokat a mulatságba, — egyszóval legénnyé lesz.

Később a legényavatás ivási alkalmommá lett csupán, mint azt *P. Jámbor Márta* is megjegyzi Szigetközből: A „... legényszervezet felbomlásával a szokás elveszti jelentőségét és a falu társadalmi életében fontos szerepet betöltő erkölcsi és egzisztenciális tartalommal telített for-

1. V. ö. **Erneyi J.—Hajnal I.**, Legénybírósnak a Körmöcbányát környező német falvakban. *NE.*, XI. (1910). 95.

2. **Erneyi J.—Hajnal I.** i. m. 68.; **Novák J. L.**, Adatok Bény község néprajzához *NE.*, XIV. (1913). 49.

3. **Erneyi J.—Hajnal I.** i. m. 68., 92., 93.

4. **Brenndörfer J.**, Az óbrassai Szt.-Bertalan egyházközség szász lakossága. *NE.*, XIV. (1933). 110.

5. **K. Kovács P.**, Farsangi ivó Borsodivánkán. *Népr. Közl.*, I. (1956). 112.

6. **Timkó Gy.**, Szigetközi leánykorbácsolás és legénycímer. *NE.*, V. (1904). 117.

7. V. ö. **Erneyi J.—Hajnal I.** i. m. 68.; **P. Jámbor M.** Legényélet és legényavató szokás Halászában. *Népr. Közl.*, II. (1957). 111.; **K. Kovács P.** i. m. 112.

8. **P. Jámbor M.** i. m. 111.

9. V. ö. **Benkóczy E.**, Ki a legény a faluban? *Ethn.*, XXI. (1910). 114.; **Erneyi J.—Hajnal I.** i. m. 92. — „... a pünkösdi királyságok degenerált mása a legénybírósnak intézménye...” — állítását nem igazolhatjuk, csupán a két különálló szokás keveredéséről, egybeolvadásáról lehet szó.

10. V. ö. **Brenndörfer J.** i. m. 110.; **Erneyi J.—Hajnal I.** i. m. 68.; **K. Kovács P.** i. m. 113.; **Takács L.**, A hőveji „legények igazsága” 1837-ben. *SSz.* XII. (1958). 149.

11. V. ö. **Szendrey Á.**, Legényavatás. *Ethn.*, LXIII. (1952). 359. Másutt, pl. Halászában (Szigetköz) külön próbákhoz kötik a legénnyé avatást. Ld. **P. Jámbor M.** i. m. 105.

12. Az avatás elnevezéseire vonatkozólag ld. **Szendrey Á.** i. m. 360.

13. V. ö. **P. Jámbor M.** i. m. 107.

14. Az avatás napja országsszerte leginkább az egyes mulatási alkalmakhoz kapcsolódik, mint egyes meghatározott napokhoz. V. ö. **Szendrey Á.** i. m. 360.

15. Hasonló esetet ír le **Szendrey Á.** i. m. 362.

16. Más helyeken meghatározott mennyiségű italt fizettek keresztelési díjként: V. ö. **Sebestyén Gy.**, Regős énekek. *Ethn.*, XIII. (1902). 365.; **Novák J. L.** i. m. 49.; **Szendrey Á.** i. m. 363—64.; **P. Jámbor M.** i. m. 106.

17. V. ö. **Szendrey Á.** i. m. 367, és **P. Jámbor M.** i. m. 107,

mája helyett egyszerű, minden jelentőség nélküli áldomásivássá alakult át.¹³

Petőháza fiataljainak így módon kialakuló és élő szervezete egységbe fogja, bizonyos kereteken belül irányítja, meghatározza tagjainak mind közösségi, mind magánéletét. Kihat az egész falu és a falun belül kialakult társadalmi csoportok életére is. A legényközösség a faluból férjhezmenő lányért „válságdíjat” kér.¹⁹ Mint sajátjával, tulajdonával rendelkezik a falubeli lányokkal. Így a lányt a legények beleegyezésével, illetve kielégítésével vihetik csak el.²⁰ Természetesen ez nem adás-vételi szerződés, hosszú tárgyalási folyamat, hanem a lakodalom menetébe illeszkedő, de attól mégis különálló szokás. Különálló annyiban, hogy nem a lakodalom résztvevői (meghívottak) hozták létre és végzik el, hanem azoktól idegen, kívül álló elemek gyakorolják. Nélküle is teljes és töretlen a lakodalmi szokás, viszont menetébe illeszkedő annyiban, hogy a *pimborkérés*, mint szokás, külön nem él és nem is élhet. (Ennyiben hasonlít a disznóölés *moriójához*, ahol szintén nem szervezes kapcsolt — meg nem hívott — álarcos kéregetők, alakoskodók lépnek be az egyébként folyó és meglévő disznótor szokásainak menetébe.²¹

A szokást magát *pimborkérésnek* nevezik a pint borról,²² amelyet egyebek között válságdíjként kértek a legények a leányért.²³

A lány megkéréséről, de még inkább a *menyegzőjéről* mindenki értesült a faluban. A *menyegző* (esküvő), bárkié legyen is, mindig egy kicsit ünnep a faluban. A legények az esküvő előtt összefüzetelt beszéltek meg a falu kocsmájába, ahol a *pimbor* mennyiségéről, a *pimborkérők*

személyéről határoztak. A *pimbort* mindig a vőlegény fizette. Ezért annak összegét a vőlegény vagyoni állapota és hovatartozása szabta meg. A gazdag és vidéki (más faluból való) vőlegénytől többet, a szegényebb, főleg falubeli vőlegényektől pedig éppen csak a szokás és a „tisztesség” kedvéért kértek valamit. *Pimborkérőnek* jóhangú, *derék* (magas, erős) legényt szoktak választani. Általában hárman mentek *pimbort* kérni: egy versmondó (ez a *pimborkérő*) és két *kísérő*. A három kijelölt személy külön beszélt meg a lakodalom előtti találkozás idejét (sötétedéskor, vagy ha más faluba vitték a menyasszonyt, megérdeklődtek az indulást és azelőtt) és helyét (leginkább a kocsmá, de még az öltözőket is, amely mindig az ünneplő viseletnek megfelelő ruhadarabokból állott. A századfordulói: *csizma* (a versmondóén sarkantyúval), *bőgatya*, fekete *szörköténnyel*, ünneplő *csipkés ümög*, *sikselem mellény* és göndörszörű kis lapos *asztrigánsipka* (a versmondóén árvalányhajjal). Később, a vásonviselet elhagyásával egyszerű ünnep-lóruha az öltözékük.

A lakodalom előestéjén, hogy küldetésük jogosságát igazolják, magukkal viszik a *pimborkérő botot*. Az irodalomban előforduló (részben idézett adatok között) szinte minden egyes legényszervezetnek (céhnek, bíróságnak stb.) jelvénye is volt.

Az előforduló jelvények három csoportba sorolhatók: 1. a céhek behívótábláihoz hasonló, díszesen faragott vagy jogyszerű jelvények.²⁴ 2. A második típusba a legénycímerek tartoznak, amelyek vasból vagy fából készülnek, rajta a tulajdonosok foglalkozásának megfelelő jelekkel (eke, kasza, kapa, villa, halászok esetében még csónak is).²⁵ 3. A har-

13. P. Jámor M. i. m. 119. Hasonlóan vélekedik Szendrey Á. i. m. 368.

19. Ebben a kérdésben nem érthetünk egyet Takács L. (i. m. 149.) véleményével, amely szerint az említett „legények igazsága” (jelen esetben a *pimbor*) nem leányválság, hanem a legénycéhve! kapcsolatos kötelezettség. Az egyes falvak leányai nem tartoznak a legénycéhhez, nem lehet elbocsátásukról szó ebben a helyzetben. Arról van tehát szó, hogy a legénycéh jogot formál a falu leányaihoz és azokat az általa meghatározott ellenérték megfizetése esetében adja ki.

20. Hasonló szokásról tudunk a Szigetközéből *fertál*-fizetés elnevezés alatt (P. Jámor M. i. m. 114).

21. V. ö. Szendrey Zs.—Szendrey Á., Szokások. Magyarság Néprajza. Budapest, é. n. IV. 207..

22. 1 pint = 2 itce = 4 meszely = 1,415 liter. Ld. Révai Nagy Lexikona, Bpest, 1922. XV. 465.

23. Bényen (Komárom m.) a legénycéhbe felvett legény (*suhancár*) *pimbort* fizetett a felvétel díjaként. Ld. Novák J. L. i. m. 49.

24. Erdélyben főleg *ferula*, *Schlagholz* „ütőszerszám”, *Gerechtigkeit* „igasságosság” és Pritsh prithen „megvesszőz” néven ismert szokások körében. — Erneyi J.—Hajnal I. i. m. 69. 2. ábra és 95.

25. Timkó Gy. i. m. 317.; Erneyi J.—Hajnal I. i. m. 72.; P. Jámor M. i. m. 110.

madik típust az egyéb tárgyak jelképes jelvényként való használata adja, mint pl. Borsodivánkán a *kerékkötő lánc*, amelyet mint a többi jelvényeket is, mulatság alkalmával a mestergerendára kötnek fel és ezzel mintegy szabályozzák a mulatság menetét, jelezvén annak változásait a felakasztott jelvény csörgetésével, vele való kopogtatással vagy levételével.²⁶

A petőházi *pimborkérő bot* az említett első típusba sorolható. 50 cm hosszú, 2 cm átmérőjű, a végén 3 cm nagyságú gömbben végződő, rézből esztergályozott jogárszerű jelvény,²⁷ amelyet mindig a falu kocsmájának söntésében felakasztva őriztek. A rézgömb alá (amelybe a készített elsőlegény monogramja van beírva) évenként a katonának bevonuló legények kötötték egy-egy színes *regrutaszalagot*.²⁸ A Sopron megyei Hővejen „rozmaringos, pántlikás botot” vitt az egyik elsőlegény, és ezzel kopogtatott be a lakodalmas házhoz, míg Sarródon ugyanezt a botot „buzogánynak” nevezik.²⁹

A lakodalmas házhoz megérkezve a *pimborkérő* a *pimborkérő* bottal megverte az ajtófélfát (úgy, hogy a helyét még 50 év múlva is mutogatták) és a *pimborkérés* aktusába kezdett.³⁰

I. Szilencium, had léssen csendesség!

*Uram, Uram, Násznagy uram,
Ókegyelméhez volna egy-két pár szavam,*

*Ha bemenetelre engednék utam.
Ha kegyelmed házába beléphetnék,
Majd odabent én is bővebben beszélhetnék.*

*Először nem más: Dicsértessék az Úr
[Jézus Krisztus.*

*Adjon Isten jó estét, kicsinytől fogva
[nagyig.*

II. *Uram, uram, Násznagy uram!
Ím magát jelentí az ifjak tábora,
Általam kéreti; egy vagy két szavam
[volna,*

*Hogy elmondhatnám.
Azért jöttünk ide, hogy meghallgas-
[sák szavainkat.
Most mi is kezdjük beszédünket,
Szokás szerint tesszük kötelességünket.*

III. Az volt miköztünk mindenkor a szokás, [kás,

*Tartozik minékünk nem mással,
Mint egy hizott tulokkal,
Egy vödör borral,
Egy kemence kaláccsal,
Három táncsal.
Ami minket illet, azt mi megkíván-
[juk,*

*De azzal sem kicsit, sem nagyot nem
[bántunk,*

*Sok jó szerencsét kívánunk,
E párnak áldást a fejére,
Valahol ők járnak, áldassék mag-
[zatjok,*

Dicsérjék Istent érte.

IV. Mihelyt az első áldás léssen, Vőlegény [Uram

*Jószerecsés léssen, bölcsőt tartson
[készen.*

*Mivel menyasszonyát holtig eljegy-
[gyezte,*

*Búját, gondját magától elúzte.
De hagyott gondot a mi seregünknek,
Semmi gondja a mi vőlegényünknek.
Kívánunk e háznak áldásokat sokat,
Legyen e pár áldásokkal sokkal.*

*Mi pedig most engedelemmel akarunk
[belépni,*

*Egy vagy két pár táncot tisztességgel
[tenni.*

*Aztán mi is költjük pimborunkat
[nagy vígsággal,*

Hogy ne éljünk ilyen nagy aggsággal.

26. K. Kovács P. i. m. 113.

27. A ma is meglévő *pimborkérő botot* a századfordulón készítették.

28. Sorozáskor a katonának bevált legény a falu leányaitól, de szüleitől, rokonaitól is különféle színű, kb. 1,5 m hosszúságú szalagokat kap, amelyeket a kalapjára tűzve hord ünnepnaponként mindaddig, amíg be nem vonul. A „szeretőjétől” a legény piros színű hímezett szalagot kapott. V. ö. P. Jámbor M. i. m. 114. A *pimborkérő bot* telpántlikázásához v. ö. Erneyi J.—Hajnal I. i. m. 83.

29. Takács L. i. m. 150—51.

30. Ugyanezt a szokást Vítynyeden „menyasszony-pördítés”-nek, Hővejen „igazság-kérés”-nek, másutt „igasságtételnek” stb. nevezik. V. ö. Szendrey Á. i. m. 151.

V. Igasság:

Megkövetem a becsületre méltó Násznagy urakat és házi gazdáinkat. Van minékünk Igasságunk, csak nem hordozzuk velünk, mert netán elvesztenénk és a porba játszó gyerekek megtalálnák és szétszaggatnák és az utánunk való nőtlenek hőttségig átkoznának bennünket. Van minékünk becsületes Vajdánk és Gazdánk, kinél van a mi céhládánk és abban van a mi Igasságunk. De a múlt napokba egy gyűlést tartottunk és a mi céhládánk kulcsa eltekeredett. Párizsba van az aranyművesnél csináltatni. Aki a mi Igasságunkat meg akarja vizsgálni, ne sajnálja a fáradságot, üljön föl a csörgőre, minek neve talliga, ballagjon el rajta.

E szömondás: ricolcs gyerek Ökegyelműkhöz!

A vers szövege egy petőházi nótáskönyvből való.³¹ Többféle változata ismeretes a környékbeli falvakból, de ezek a változatok nem lényegbevágó módosulások (csupán a versmondók felcseréltek néhány szót).

Figyelemre méltó a versben (a tartalom egyes kitételei mellett) a mondani való beosztása. Először (I.) engedélyt kérnek a belépésre, üdvözölve mindenkit.³² Majd ezután következik a bemutatkozás (II.), röviden hivatkozva a szokásra. A harmadik rész (III.) az egész szokás lényege: a *pimbor* összege és annak kikérése.³³ Majd (IV.), mintha a regélésnek egy kifinomult változatával találkozánk, jókívánásaival termékenységvarázslásra, bőségvarázslásra enged következtetni a szöveg. Az utolsó (V.) rész szinte különálló szövegével és hangjával, de szerkezetével is. Humorosan és egy kissé zavarosan írásos (leírt) *Igasságra* hivatkozik, amelyet szét lehet szaggatni, (tehát valóban írott nologról van szó) és a *Vajda* őriz a *céhládában*. Ezek a szavak (bárhogy legyen is) nem ok nélkül maradtak benne a szövegben. Valamikor élő „legényszervezetről” van itt szó. De ha nem létezett is valójában a tényleges és for-

mális „szervezet”, mégis — ahogy a szövegből olvassuk — bizonyítani kívánják a maguk egységét azzal, hogy céhhez hasonlítják (ill. céhnek mondják) közösségüket, amelynek folytán jogokat formálnak és jogokat gyakorolnak. A befejező mondat teljesen értelmetlenül áll a szöveg végén. Talán ezzel akarja tudtára adni a versmondó a beszédének végét és mintegy indítani a vígságot jelentő zenét.

Míg a házigazda a vőlegény nevében megtölti a *pimborkérők* korsóit borral, és amíg a konyhában előkészítik a *kulcsos* (ítonatos)kalácsot, addig a legényeket a vendégek közé ültetve a menyasszony megvendégeli. Ezután következik a *tánc kiadása*. Ilyenkorra a falu legényeinek nagy része már a kapuban „tanácskozott”. A zene megszólalásával betödulnak az udvarra, táncnal búcsúznak a menyasszonytól, kézzel kézre adva egymás között. Ilyenkor mindig csak a menyasszony és a *koszorúslányok* táncoltak a hosszú, sokszor órákig tartó gyors és lassú csárdás ütemeire. Ezt követően (mikor már minden legény táncolt a menyasszonnyal) a legények a *pimborkérőkkel* együtt a kocsmába mennek, „költvén pimborukat”, amit minden esetben kocsmai borral egészítettek ki. Korábban pénzt is, a századforduló után nagyjából csak bort és kalácsot kaptak a *pimborkérők* a három tánc mellett.

A *pimborkérésnek* nagy visszhangja volt a faluban. Beszéltek arról, hogy a *pimborkérő* miképpen mondta a szöveget, mennyit hibázott, és még arról is, hogy melyik legény hogyan táncoltatta meg a menyasszonyt. Az ily módon kialakított véleménynek nagy jelentősége volt a legény életére. Nemcsak a munkáján, de a mulatozásban is lemérték a legény rátermettségét, ügyességét. Akit a *falú szája* elítélt, az szegény lányt is nehezen kapott. A *pimbor* mennyiségét is nehéz volt meghatározni. Ha keveset kértek (tehát „rangon alulnak” sorolták őket), sértődés, ha sokat kértek, akkor pedig harag volt a vége, főleg a *pimborkérő* legénnyel szemben. Ha rendesen megfizették a legényeket, akkor a legnagyobb barátsággal

31. Ifj. Iváncsics András (34. é.) nótáskönyve.

32. Ellentétben a petőházi szokással, Hővejen a násznaggal szemben a házigazdát hozzák előtérbe a szokás menetében. Ld. Takács L. i. m. 150.

33. Hővejen szintén egy kemence kalácsról és három táncról van szó. Ld. Takács L. i. m. 150.

34. Takács L. i. m. 151.

búcsúztatták a menyasszonyt. Ha nem fizettek, „örökös szégyen” volt annak, aki nem fizetett. Ráadásul még ilyen utóbbi esetek többnyire veszekedéssel is végződtek, főleg, ha más faluba vitték a menyasszonyt.

Az 1910-es években olyan eset is előfordult, hogy a kért *pimbort* (minthogy nagyon sok volt) nem adták meg arra hivatkozva, hogy ahova a menyasszonyt viszik, ez a szokás nem ismeretes. A táncra összejött legények ragaszkodva „jogaikhoz”, az úton kötelet feszítettek ki és feltartóztatták a menyasszonyt vivő kocsikat, nagy vérengzést, verekedést csinálva a násznép között. Ekkor vitték el a korábbi díszesebb és szebb, forgatható végű, buzogányszerű *pimborkérő botot* is a bíróságra, bűnjelként. 1715-ből való soproni tanácsjegyzőkönyvben hasonló esettel kapcsolatos intézkedéssel találkozunk. Erélyesen (ernstlich) eltiltják a lakodalmaikkor a kötélhúzást a város falaiiban.³⁵ Egy 1716-os adat szerint Kópházán a legények zsinórt húztak a peresztegi mérszáros (vőlegény) elé, és 3 Ft-ot követeltek.³⁶ Hasonló esetről olvashatunk a SSz 1958. évi 2. számában. 1837-ben a höveji legények a völceji vőlegénytől 4 Ft-ot követelve „legények igazsága” neve alatt, feltartóztatták a lakodalmass menetet, amely végül is verekedéssé fajulva, bírói eljárást vont maga után.³⁷

Maga a szokás, a vers szövege, a szokással kapcsolatos bonyodalmak mind azt látszanak bizonyítani, hogy eléggé összetartó, erős, bár minden formalitás nélküli „legényszervezettel”, mint a falu társadalmának egyik kis közösségével állunk szemben. A lányoknak, házasembereknek stb. (habár nekik is voltak különálló szokásaik: köszöntők, fosztóhoz, fonóhoz, vallási élethez kapcsolódó különféle szo-

kások) kialakult csoportjai, mintegy alárendelt viszonyban voltak a „Legényszervezettel” szemben (pl. házasember legény társaságában nem mulathatott és a mulatságok alkalmával mindig a legények szava volt a döntő, a házasember nem lehetett elsőkaszás; míg a lány a legények hívására mehetett csak bálba, ill. beleegyezésükkel, „kielégítésükkel” mehetett csak férjhez stb.). Tehát a „legényszervezetnek” (itt legénycéhnek) rendfenntartó (valószínű azért nevezték ezt a kis csoportot *legénybírósnágnak* is egyes helyeken), valamint az erkölcsökre örökös és a falu életében több szempontból irányító szerepe volt, természetesen sohasem dobva félre az öregek tanácsait.

A környező néhány falu *legénycéh*jei nagyjából azonos feladattal és szokáskörrel működtek. A szomszédos Süttör (mai nevén Fertőd II.) községben még ma is megvan a legények díszes *céhkorsója*, az oldalára véve az elsőlegények nevei. Egyes ünnepi alkalmakkor (sorozás, legényavatás) ittak belőle.³⁸

A falu társadalmának különféle szokásai lassan elhalnak. A korábbi szervezeti formák emlékeinek kutatása szinte napról-napra (minden öregember halálával) megnehezül, vagy válik lehetetlenné. Egyes szokások elhomályosult formája a gyerekek szokásaiban él még tovább, mind kevesebbet őrizve meg az eredeti tartalom sokrétűségéből és szépségéből. A falu élete mindjobban átalakul. Ma már minden egyes tagja, családja egyéni (a korábbi korlátozások, szabályok, szokások nélküli) életet él, a közösségi életnek egészen új (egészen más) formáin belül. Ez a változás annyira gyors, hogy a ma fiatal nemzedéke szinte hitetlenkedve olvassa — ha olvassa — a nemrég még élő és ható szokásokat.

Ivancsics Nándor.

35. 1715. Tanácsjegyzőkönyv. 191—2. All. Lev. Sopron.

36. 1716. Tanácsjegyzőkönyv. 166. All. Lev. Sopron.

37. Takács L. i. m. 149.

38. V. ö. Erneyi J.—Hajnal I. i. m. 75.; Nagy D., Munkásszokások. Népművelés II. (1955), 2. szám 42.

Néprajzi adat Nagycenkről

Pimbor kikérése falusi lakodalomban.

Dicsértessék a Jézus Krisztus! — Szerencsés jóestét kívánok! — Adjon Isten!

Szűnjék meg hegedők zengése; némuljon sarkantyúk csendülő pengése, mert most léssen a nagycenki legénység pim-borkikérése. — Legyenek csendben, míg nem léssen végzése!

Tisztelt Násznagy Uram! — Van-e e háznak ura? — *Felelet:* Igenis, van. — Ház urának násznagya? — *Felelet:* Igen. — Násznagyának szép vőlegénye? — *Felelet:* Igen. — Vőlegényének gyönyörű szép menyasszonya? — *Felelet:* Van. — Az én elmondott szavaimnak szíves meghallgatója? — *Felelet:* Az is van. Minden jónak elfogadója.

Tisztelt Násznagy Uram! — Eljött a nagycenki legénység apraja-nagyja; falu sok szép lányával a menyasszony búcsúztatására. — Igaz, ő már nem lány, hanem ifjú asszony; de azért még hatalmunkban áll, mert még menyasszony.

Tisztelt Násznagy Uram! Eljött a legénység a járandóságért, amely csekély. — Egy kishordó bor, mely lehet száz akó. — Egy kis kalinkó, mely lehet százszor akkora, mint Budapesten a legnagyobb kaszinó. — Egy kis sültet is kívánunk melléje, hogy a száraz kalács senkinek a torkán ne akadjon. — Amely lehet: malac, vagy liba, vagy kakas. — És végül három táncot, amely lehet harminhárom. — Hogy minden nagycenki leány és legény földhöz verhesse csiklandós talpát. — Ha ezt mind megkaptuk, hála-lásan elvonulunk.

Sok szerencsét, boldogságot kívánunk az új házaspárnak!

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(Ezután kimennek az udvarra, táncolnak a menyasszonnyal, melynek végezetével illedelmesen távoznak a lakodalmas háztól.)

Bene István

A soproni úszósport története

I. 1919. előtti időszak

Az úszósport történetének megírásánál nem gondolunk rég elmúlt idők eseményeire. Az úszósport, mint a legtöbb sportág, amely Angliából, a sport hazájából terjedt el fokozatosan más országokban, nálunk alig 60–70 éves múltira tekint vissza. A millennium éve — 1896 — tartható a magyar sport megszületésének, amikor a különböző sportágak térhódítása megérlelte, hogy ebben az évben Athénben — 1503 évi szünet után — újból megrendezésre kerüljön az első modern olimpiai verseny. Ezen a magyarok közül a legjobb eredményt *Hajós Alfréd* érte el, aki a 100 és 1200 m-es gyorsúszásban győzött. Így indult el a magyar úszósport a világsiker útján és előkelő helyét a világ első nemzeteti között továbbra is megtartotta. A fejlődés kez-

deti szakaszában szinte kizárólag a fővárosnak úszással foglalkozó egyesületei képviselték a magyar úszóportot, az első világháború után viszont mindinkább bekapcsolódtak a vidéki városok is és hozzájárult a magyar úszók gyakran világraszóló sikereinek kivívásához. Az úszóport elé tűzött nagy nemzeti célok szolgálatába szegődött Sopron úszóportja is.

Történetének főleg a régebbi — 1945 előtti — időszakára vonatkozó forrásai (egyesületi irattárak, albumok, újságcikkek) nagyrészt elkallódtak a háborús események kapcsán, a csekély maradványokat és egyes visszaemlékezéseket felhasználtuk.

Egyesületi kereten belül űzött úszósportról Sopronban csak az első világháború után beszélhetünk. Úszóversenyeket azonban rendeztek korábban is.¹

1. Csatkai Endre az úszósport legkorábbi időszakáról a következő jegyzeteket bocsátotta rendelkezésemre. Régebbi feljegyzések nem egyszer számolnak be róla, hogy az Ikvában

Eudapesten a Magyar Úszó Egyesület már 1893-ban megalakult.

A soproni korai versenyeken az úszószámok mellett a műugrás is szerepelt. Színhelyük általában a Kis- (vagy más néven Új-)uszoda volt. A verseny legkiemelkedőbb számaképpen Sopron város úszóbajnoksága szerepelt. Ennek távolsága nyolc uszodahossz volt. Sor került ebben az időszakban az első vízpoló mérkőzésekre is. Így megemlíthető az akkori soproni líceum és a Laehne-féle tanintézet között 1913 június havában lejátszott két mérkőzés, amelyek az előbbieket győzelmét hozták (5:0 és 5:1). Kiemelkedő esemény volt a budapesti MAFC (Műgyetemi Atlétikai és Football Club) által 1913. szeptember 3-án a soproni Lőver-uszodában rendezett úszóverseny, amelyen szenzációként hatott a budapestiek kraul-tempós gyorsúszása, amit a soproniak akkor láttak először, továbbá Hans Luber német műugró bajnok szereplése, aki a sekély 2 m-es víz dacára is szebbnél szebb ugrásaival gyönyörködtette a közönséget. Bár a versenyszerű méreteknek ez az uszoda sem felelt meg, az építésnél — 1908-ban — ugyanis mintegy 2 1/2 m-rel megrövidítették a medencének eredetileg 50 m-re tervezett hosszát, az uszoda gyönyörű erdei, szubalpin fekvése mégis annyira eiragadta a fővárosi vendégeket, hogy nyomban egy következő évi nemzetközi úszóverseny rendezésére tettek ígéretet. Az első világháború azonban nemcsak ezt az ígéretet tette semmivé, hanem az alakulóban levő soproni úszóegylet működését és ezzel a város úszósportjának

további fejlődését is éveken át megakasztotta. A SUE néven működő úszóegylettel a későbbiek folyamán mégis két ízben is találkozni fogunk.

Az ebben az időszakban Sopronban üzemben lévő uszodákat (strandfürdőket is beleértve) az alábbiakban soroljuk fel:

1. Nagy-uszoda (vagy Ó-uszoda), egy 200 m-nél hosszabb tószzerű uszoda, nagyrészt facölöpökön nyugvó, aránylag csekély száraz területtel. A faépítményeket (kabinok, kerítések stb.) 1945-ben szét-hordták, így az uszoda jelenleg üzemmen kívül van.

2. Kis-uszoda (vagy Új-uszoda). Átlagosan 60 m hosszú medencés uszoda. Átalakítás után ebből lett a jelenlegi Sport-uszoda.

3. Lőver-uszoda. 47 1/2 m hosszú medencés uszoda, szép gyepes és fenyves strand közepette. Korszerűsítve 1933–34-ben.

4. Az Erdészeti és Bányászati Főiskola 20 m-es medencéje. (1921 előtt a honvéd hadapród-iskola uszodája.)

További nyári fürdő a város külső területén:

5. Nagy-tómalom strandfürdő. Közel 400 m hosszú tó, melynek legnagyobb szélessége 100 m.

A Fertő erősen változó vízfelületétől függően, időszakonként élénk víziélet volt a Sopron határába eső Fertő-menti Halászkunyhónál, ahol a múlt század 80-as éveiben, majd ennek a századnak az elején fürdőház és vendéglő állott a kirándulók rendelkezésére. A Fertőnek ez a szakasza azonban később a vízfelület erős elnadasodása következtében a

fürdők a soproniak és úszó tudomány híján többen belefelladtak a vízbe. A Fertőn is élénk fürdőélet folyt századokkal előbb: 1735-ben egy tanúvallomás kapcsán említik, hogy 43 évvel előtte egy Halászkunyhó táján sokan fürödtek. (Tanácsjegyzőkönyv 1735, 165. lap.) 1841-ben egy Jörgens János nevű osztrák ember a Fertőn uszodát (Schwimm- und Badeanstalt) akar létesíteni, de azután meggondolta a dolgot és a Kis-Tómalmon csinálta meg. (Tjk. 1841., 1769. sz. végzés.) Ez azért is hasznos volt, mert eladdig a városiak Bánfalván használták egy tavat fürdésre, úgyszintén a nyaralók is, akik a mai szociális otthonban laktak, de ebben az évben ezt az épületet a katonaság kórháznak foglalta le és nyilván véget vetett a fürdőzésnek is. Egyébként a Kis-Tómalmon is fürödtek a katonák. A távoli uszoda helyett 1842-ben Schneider nevű ügyvéd kb. a mai Új-uszoda táján kívánt uszodát létesíteni (Tjk. 1842, 4542), de nem neki jutott a dicsőség, hanem Greilinger Ferdinándnak, akinek az apja még 1830-ban tiltakozott ellene, hogy réjtjét mintegy strandnak használják az Ikva fürdőzői. A fiú 1845-ben kért engedélyt „úszóiskolára és hideg fürdőre”, el is nyerte és 1846-ban megnyílt az első uszoda Sopronban, a mai használaton kívül levő Nagy-uszoda. A német helyi lap, Ödenburger Intelligenz- und Anzeige Blatt 1856-ban írja, hogy a megelőző évben is már kitűnő versenyek és mutatványok voltak láthatók, azonban 1865-ben már Greilinger-pocsolyának nevezi az uszodát, amelyből legalább is ezer fuvar iszapot kellene kihordani. 1868-ban részvénytársasági alapon létesült a Kis-uszoda, amely ma is működik. Ennek létrehozója és főrendezője volt Laehne Frigyes, akinek a közeli tanintézetében lévő növendékei is használták ezt az uszodát. Így rajta a képe — kissé azonban eszményítve — azon a nagy kőrajzon, amely az iskolának mintegy hírvérője volt.

vízisportok számára kevésbé felelt meg. Így bizonyos szünet után újabb víziélet a Fertőn csak az első világháború után kezdett kialakulni egyrészt a fertőrákosi vízitelepen, másrészt a Halászkunyhótól délre eső fertőparti területen létesített medencés strandon. Mindkettőnek a kiépítése és az autóbuszforgalomba való bekapcsolása a 30-as években történt.

II. 1919—1946.

A magyar úszósportnak, különösképpen pedig a vidék úszósportjának az első világháború után bekövetkezett hatalmas fellendülése csatasorba hívta Sopron város úszóit is. Eleinte — már 1919-ben — az úszók az újonnan alakult SUE-ban, majd 1920-ban — az akkor már 54 éves múltra visszatekintő — Soproni Tornaegyesület úszószakosztályában tömörültek. A soproni úszóport kialakulásának ezen kezdeti éveiről érdekes levélben számol be Hammer Péter. A levélből az alábbiakat közöljük:

„Mikor én először vettem részt versenyen (1920-ban), bennünket már Takács Gyula (siketnéma int. tanár) szervezett be a Kisuszodában. Első versenyünkön, érettségi idő alatt még mint középiskolás — Gruber Gyula tanár vezetése mellett tanári engedéllyel — vettem részt. Mint kezdő műugró többek között Hackstock Vilivel és a kadett iskolából való Muhr-fiukkal együtt szerepeltünk. Ez a verseny már a tornaegyesület rendezésében zajlott le és — mint az első versenyek a háború után általában — inkább kabaré-jellegű volt az úszósport népszerűsítésére és közönség nyereség céljából, mint szigorúan vett verseny. A tornaegyesület (Boor Nándi) által épített tribün, drapériákkal dekorált műugróállvány (Tritremmel kárpitos testvérek), katona zenekar, néhány úszószám: mell, hát, oldal és sprint (akkoriban úgynevezett matróz úszás, mert a kraul még ismeretlen volt előttünk abban az időben), néhány egyszerű ugrás és főképpen kabarészármok: műúszás, serpentin úszás, csillag alakítások a vízben, 50 m úszás tarkóra tett kezekkel, gyertyával úszás, palack keresés a medence fenekéről, vívás vívó póznákkal emberekkel megrakott csónakok szembeállításával, és bűvárúszás (favorita Breuer Edi, ki víz alatt végig úszta az egész Kisuszodát hosszában, második Láng Frédi, aki az akkor feltűnően tiszta kisuszodai vízben

az uszodahossz első harmadában tájékozódását elveszítve, egy szép körrel víz alatt megfordulva, a nézőközönség nagy biztatása és derűltége mellett végeredményben ott kötött ki, ahonnan elindult). Póló még ezen időben nem volt. Ezután csatlakoztak hozzánk a volt SUE tagok és a SFAC-tól szerzett ócska futballal szép lassan megindult a vízipóló is. A Piriék (uszoda tulajdonos) által juttatott néhány ingyen bérlettel megnőtt az érdeklődés és a drótokra akasztott, háziilag készített léckapuk segítségével az eddigi labdázás után a kapura játszás. 1920 telén Takács Gyula irányítása mellett elindultam tagtoborzó útra az ő általa megadott lista szerint, így jutottam el az Alsólőver utcában Hozzád, Finkékhez és Lipnerékhez is.

Ebben az első időben az STE patronáló egyesülete a III. ker. Torna és Vívó Egyesület látott el bennünket tanáccsal és némi segítséggel, majd a következő évben leküldte hozzánk a soproni rokonsággal rendelkező Hlavacsek (későbbi nevükön Homonnai) fiúkat, akikről már a kraul úszást is megismertük és kezdtük gyakorolni. Első komoly versenyünk az 1921-ben Tatatóvároson a Nagy tóban rendezett úszókongresszusi versenyen való részvétel volt, hol azonban szintén még inkább a műugrásban értünk el eredményeket (a leutazott — úgy emlékszem — 11 fő + 1 újságíró (Szlimák nevezetű) közül 6 volt műugró és pedig Takács Gyula, Schilling Károly, dr. Varga Ferenc, Hackstock Vili, Schneider Ádi és Hammer Péter), mikor is a második helyezésem kívül, melyet emlékezetem szerint az egrí Szász foglalt el, ebben a vidéki műugrók számára rendezett számban, az első helyezéseket a soproniak érték el. Schillingnek ekkor sikerült egy nyújtott testű szép hátra szaltóval az első helyezést elérnie. Ha jól emlékszem, ebben az időben indult meg az az akció, hogy a Nagyuszodában székelő részleggel karöltve illetve versenyezve megindulhatott a két kapus póló játék, amit versenyszerűen lebonyolítva a tréning jellegű mérkőzések egy-egy alkalommal a Kis uszodában játszottuk. Ekkor már, hogy egy kis pénzhez jussanak a mostoha körülmények közt lévő úszók, kiknek a Piriék jóvoltából élvezett néhány ingyen jegyen és a GySEV és MÁV által adott utazási kedvezményeken kívül semmi anyagi támogatása nem volt, az akkori nyalókás világban némi cu-

korka, nyalóka stb. árusításával, Piriék engedélyével büffét nyitottunk, melynek jövedelméből sikerült utazási költségeinket bekeresni. Közelebbi versenyre pl. Kőszegre való utazásra kíségetett benünket időnként a Steiner téglagyár reherautója. Ezeket a körülményeket a mai fiatalság, melynek minden lehetőség és anyagi kedvezmény rendelkezésre áll, talán meg sem tudná érteni. Ezután indult meg az ingyenes úszóoktatás mozgalma, melynek keretén belül — részt véve abban az egyesületnek minden tagja — az úszósport népszerűsítése céljából évente több száz fiatalot sikerült megtanítani úszni és sok szülőt is megnyerni az úszósport iránti érdeklődésnek.” Eddig a levél.

A Soproni Tornaegyesület úszószakosztálya 1920-tól 1922-ig állott fenn. Az úszósport hívei azonban hamarosan rájöttek arra, hogy érdekeiket egy önálló úszóegyesület mégis jobban fogja képviselni. Ez a megfontolás vezetett a Pannonia Úszó Egyesület Sopron (PUES) megalakulásához. 1923. június 17-én volt az alakuló közgyűlés, amelyen összesen 39-en vettek részt. Már az alakulás évében és azóta szinte állandóan foglalkoztatta az egyesületet az edzés és versenyrendezés céljaira alkalmas sportuszoda gondolata. A nyári sportuszodáért és a téli fedettuszodáért folytatott harc volt kezdettől fogva a PUES működésének magasabb célja és főirányítója. Az egyesület vezetősége ugyanis jól tudta, hogy mind a tömeg úszósport megteremtése, mind pedig az egyéni eredmények fokozása megfelelő uszoda nélkül nem lehetséges. Az illetékes hatóságok meg nem értése, vagy másirányú tervei, egyesek maradisága, sajnos, meddővé tették az egyesületnek ez irányban önzetlenül és lankadatlanul folytatott fáradozását. Míg a 20-as, 30-as években a fővárosban is, a vidéken is egymásután épültek a versenycélokra alkalmas uszodák, addig a sportszerűtlen uszodákban szinte bővelkedő Sopronban maradt minden a régi-ben. A nyári sportuszoda megvalósítását akadályozta az a körülmény is, hogy a meglévő uszodák Sopronban általában magánosok, magán társaságok kezében voltak. Ezen uszodáknak állami, városi hozzájárulással történő sportszerű átalakítása a tervezgetés stádiumán soha sem jutott túl, a tulajdonosok pedig általában nem rendelkeztek az ilyen célra szükséges tőkével, de nem is volt különösebb

érdeklődés ilyen beruházásokkal foglalkozni.

Az úszóversenyeket Sopronban többnyire a Nagy-uszodában rendezték és általában itt tartották az edzéseket is, bár ezen a téren bizonyos időszakokban fontos szerephez jutott a Kis-uszoda, továbbá kisebb mértékben részben a Lőver-uszoda és Nagytómalom is. Az egyesület helyváltoztatásaira, illetve a különböző helyeken való szereplésekre különböző okok vezettek, általában az egyesület érdekei, ezzel kapcsolatban az egyes uszodatulajdonosok részéről időnként megnyilvánuló megértés vagy meg nem értés, továbbá propaganda célok is. Az egyesület igyekezett minden alkalmat és lehetőséget megragadni az úszósport népszerűsítése érdekében azzal, hogy szerepléseinek színhelyét időnként változtatta.

Az 1919–1946-os időszakot jellemző főbb mozzanatokról a rendelkezésre álló adatok alapján, az évek sorrendjében — Hammer Péternek az előzőekben már ismertetett levelén kívül — még az alábbiakban számolunk be.

A Magyar Sport Pantheonjában olvasuk (335. o.), hogy a Jászapátiban 1922-ben rendezett II. vidéki kongresszusi úszóversenyen a legjobb vidéki egyesületnek járó Szent István vándordíjat Sopron úszói szerezték meg Szegeddel és Egerrel szemben. Kiváló teljesítményt nyújtottak ekkor Hegedüs Ödön, aki a 400 m-en és Hammer Péter, aki a műugrásban lett első. A vándordíj 1925-ben véglegesen az egriek birtokába került, miután a soproni úszók az 1922. évi nagyszerű eredményt már nem tudták megismételni. Ennek okát elsősorban a mostoha uszoda-viszonyokban kell keresni. Sopron alulmaradt a téli uszodával is rendelkező vidéki városokkal szemben. Szerepeltek már a soproni úszók az előző esztendőben — 1921-ben — Tatán rendezett első vidéki kongresszusi úszóversenyen is, mindkét évben a Soproni Torna Egylet színeiben.

1923-ban alakult meg az új úszóegyesület, a PUES, az akkori Fertő-kerület keretében.

Már 1924-ben napirendre került a sportuszoda ügye, mely célra megfelelő átalakítással a Nagy-uszoda mutatkozik legalkalmasabbnak.

1925-ben Takáts Gyula, mint a Fertő-kerület előadója, megbízást kapott a Magyar Úszósövetségtől a tömegűszás-

oktatás tervezetének kidolgozására. Itt kell megemlíteni, hogy az úszás-oktatással az egyesület már kezdetől fogva rendszeresen foglalkozott és vállalta az egyesületen kívül álló csoportok (diákok, katonák) úszás oktatását is. Itt jegyezzük meg, hogy régebben az úszástanítással általában az egyes uszodákban alkalmazott úszómesterek foglalkoztak hivatás-szerűen, bár előfordult az is, hogy — maguk nem tudván úszni — nem állottak mindig hivatásuk magaslatán. Az egyesület az évi rendes gyűlésén kéri a jelenlevő MUSZ-képviselőnek a támogatását a sportuszoda és téli uszoda felépítéséhez.

1926-ban az egyesület működésének színhelyét a Kis-uszodából a Nagy-uszodába tette át; miután itt semmilyen úszópálya nem volt, szükségessé vált facölöpös, pallós induló és forduló falaknak a beépítésével 50 m-es pályának a létesítése. Az egyesület a sportuszoda ügyében memorandummal fordult a városhoz. A hölgy mellúszásban Benkő Margit kiválóan szerepelt. Legnagyobb sikerét 1926-ban Bécsben az osztrák-magyar hölgy-úszóbajnokságon érte el: a 100 m mellúszásban 1 p. 32,6 mp idővel elsőnek ért a célba. Ezenkívül ebben és a következő évben országos bajnok a 100 m hölgy-mellúszásban.

1928-ban az egyesület közgyűlése örömmel vette tudomásul, hogy a város a gőzfürdőre kiírta a tervpályázatot. Az egyesület elnökségének minden fáradozása arra irányult, hogy a gőzfürdővel kapcsolatban a fedett uszoda is megtervezésre kerüljön. Ennek a gondolatnak a népszerűsítését szolgálták az egyesület elnökének a város illetékes fórumai előtt ismételt elhangzott, meggyőző érvekkel alátámasztott felszólalásai, a betejesztett memorandumok és a sajtóban megjelent — a kérdést szinte állandóan napirenden tartó — cikkek, tanulmányok. Ennek eredménye volt, hogy a hivatalos város is magáévá tette a fedettuszoda tervét.

Mozgalmas az 1930-as esztendő. Miután a versenyszoda építése érdekében a Lőver-uszoda átalakítására vonatkozó tárgyalások eredménytelenül végződtek, a Tómalmon megépült a facölöpös móló, ezzel kapcsolatban az 50 m-es úszópálya és így ebben az évben itt verseny rendezésére is sor került. Az egyesület rendszeres nyári otthonává azonban a város-tól távol fekvő tó nem válhatott. Ez években szerepel nagy sikerrel Plotzár

Lotti, az egyesület kitűnő hölgy gyors- és hátúszója, aki egyik legszebb eredményét a margitszigeti fedettuszoda megnyitóján érte el. Országos bajnokságokban is sokszor szerepelt mint győztes, kiváló eredményekkel. E sikerek Szalai Bélának, a PUES kiváló úszójának munkáját is dicsérik. Plotzár egyébként oszt-rák állampolgár letére a PUES-t választotta egyesületének, annyira megszerette a várost nyaralásai alkalmával. Idegen állampolgár letére azonban nem szerepelhetett nemzetközi versenyeken mint magyar válogatott.

1932-ben merült fel a Nagy-uszoda külső, nyugati részében építendő sportuszoda terve, de kivitelle nem került. 1933-ban ismét eltemetődött a gőzfürdő és fedettuszoda terve. Pénzügyi nehézségek! Több ízben felmerülnek később is tervek, de a megvalósulás elmarad. A város 1937-ben külföldi érdekeltséggel tárgyal, szintén eredmény nélkül.

Újabb eredményt csak a sportoló ifjúság mutat fel, mikor a Győr—Pápa—Sopron városközi vándordíjas versenyt a soproni nőversenyzők 1933-ban, tehát már a harmadik évben fölényesen megnyerik, a férfinversenyzők pedig 1936-ban, hat évi szívós munka után, Győrrel szemben. E sikereknek az értékét éppen az adja meg, hogy a vándordíjat a soproniak olyan városok sportolóival szemben nyerték meg, amelyekben akkor már újonnan létesült korszerű sportuszodák voltak. A PUES úszógárdája állandóan az élvonalban állott és rangsorban a Dunántúlon csak a fedett uszodával rendelkező Tatabánya előzte meg. Külön meg kell még emlékezni Vécsei Vilmosról, aki az úszás és vízipólo mellett a műugrásban ért el kiváló eredményeket és már a 30-as években nemcsak a kerületi, hanem az országos vidéki műugróbajnokság biztos győztese maradt. Említés érdemel Hauer Antalnak 1933-ban a 400 m gyorsúszásban elért 5 p. 33 mp-es eredménye.

1935-ben és 1937-ben a Nagy-uszoda nemzetközi úszóversenyek színhelye. A PUES a bécsújhelyi EWASC úszóit látta vendégül. Az egyesület vízipólozó kiemelkedő eredményeket ért el 1935-ben és 1936-ban, amikor az Északnyugati kerület II. osztályú vízipólo bajnokságát nyerték el, majd 1937-ben a döntő mérkőzésen a szentesi MÁV csapatát saját otthonában legyőzve, a II. osztályú országos bajnokság első helyére kerültek és

ezzel a következő évben a I. B. osztályba léptek elő. Bár erre már az előző években is kínálkozott alkalom, az egyesület azonban kénytelen volt visszalépni az osztályozó mérkőzésektől az utazással járó nagy költségek okozta anyagi nehézségek miatt.

A PUES úszói, műugrói és vízipólózi által elért eredmények, ezek között nem egy országos siker is, elsősorban azon lelkes tábor önzetlen és kitartó munkájának voltak köszönhetőek, melynek vezetői szervező és nevelő munkájukkal, fiatal sportolói pedig tehetségükkel, komoly felkészülésükkel kifelé is megbecsülést szereztek az egyesületnek, amely az erkölcsi sikerek mellett — az úszószövetségtől, a várostól és részben a vármegyétől kapott segélyekkel — működése számára a legszükségesebb anyagi alapot is meg tudta teremteni. Nem az egyesület hibája volt, hogy az életbevágóan fontos uszoda építési tervei nem valósultak meg. Ha ez a sikertelen, meddő harc idővel mégis bizonyos fokú elkedvetlenedést okozott az egyesület tagjai között, azon csodálkozni nem lehet.

A háború ellensége minden kultúrának és így pang az úszóélet is. A háborús évek eseménytelenségében mégis újabb reményt és örömet jelent a soproni úszók már-már elérhetetlenné látszó álmának a beteljesülése, amikor 1942-ben a Rákóczi fiúnevelő-intézet újonnan épült fedett uszodája kitárta kapuit a PUES úszói és vízipólózi előtt is. Ami az egyesületnek nem sikerült: a város egész ifjúsága számára otthont nyújtó fedett uszoda, az megvalósult hatalmi szóval *egy* intézet növendékei számára. A megtartott tárgyalás alapján az új fedett uszodát hetenként kétszer az úszóegylet tagjai is igénybe vehették. Ezáltal a téli időszakban az edzés lehetővé vált. Az öröm, sajnos, nem sokáig tartott. Az 1945-ben súlyos háborús kárt szenvedett uszoda-épület helyreállítására eddig még nem került sor és így az még ma is részben romokban és ezért használaton kívül van.

A háborús események folytán vált használhatatlanná, mint már jeleztük, a Nagy-uszoda is, Sopron városának ez a legrégebbi, már 1845 óta üzemben levő nyílt-vízű fürdője. A nagy múltú uszoda éppen a fennállásának 100. évében vált alkalmatlanná a közönség számára a háborús rombolások folytán. A Nagy-uszoda

fürdőüzemének megszűnésével a város belsőségének határában belül rendelkezésre álló szabad fürdők vízfelülete a réginek egyötödére csökkent! A megmaradt Lőver-fürdő, Kis-uszoda és főiskolai uszoda összes vízfelülete ugyanis mindössze: 2 400 m², a régi 12 000 m²-rel szemben. (Adatok „Sopron Topográfiaja” című könyvből.) Szocialista társadalmi rendszerünkben mindez, ami kultúrát jelent és teremt, nem üres jelszó, hanem tettekben megnyilvánuló élő valóság. Ezt szem előtt tartva, a legsürgősebb feladatok közé kell sorolni a város jelenleg üzemben kívül levő fürdőinek, uszodáinak helyreállítását, legalább a régi színvonalra, szükségképpen azonban azoknak további korszerűsítését is. Ezeknek a problémáknak a megoldása nem odázható el éppen abban a Sopronban, amelyet, ha az eddig valóban kiérdemelte a legegészségesebb város, a nyaralók városa, az iskolaváros elnevezéseket, ezek a megtisztelő címek fokozottabb mértékben köteleznek arra, hogy a város ősi kultúráját, haladó hagyományait ne csak őrizzük, hanem további értékekkel gyarapítsuk is. Örömlenkre szolgál a Sopron Városi Tanács végrehajtó bizottságának a SOTEX-gyárra kötelező határozata, mely szerint a Nagy-uszodát 1961. május 1-ig fürdővé kell kiépíteni, véleményünk szerint azonban a közérdek azt kívánja, hogy ezt a határidőt legalább egy évvel előbbre hozzák.

1945 az egyesületek életében is fordulópontot jelentett. Az otthontalanná vált PUES ismét a Kis-uszodába teszi át működésének színhelyét. A háborús romokon új élet sarjad és 1946-ban már pezsgő úszóélet folyik, amit a sikeresen lejátszott 12 vízipólo mérkőzés is mutat. Ezen a PUES csupán a Győri Vasas ETO-tól szenved vereséget.

1946 őszén a belügyminiszter az egyesületet feloszlatta. Kb. fél év telik el, amíg a helyzet az egyesület körül tisztázódik és a belügyminiszter a feloszlásról szóló határozatát hatálytalanítja. Közben azonban megalakul a Soproni Úszó Egyesület, amely, most már a volt PUES úszógárdájára támaszkodva, folytatja elődjének a munkáját.

III. 1947—1958.

Az aránylag rövid múltra visszatekintő SUE működése 1947-től 1949-ig terjed. Az egyesület 3 évének története eseményekben, rendezésekben bővelkedik.

Az egyesület otthonául szolgáló, Avar Samu bérlő által kezelt Kis-uszoda 1947 tavaszán átépítésre kerül és most már szabályszerű 50 m-es versenypályával, mint sportuszoda áll az úszósport rendelkezésére. Ezzel az uszoda-átalakítással a sportuszoda kérdése formailag nagyjában megoldást nyert volna, minőségileg azonban korántsem. A sportuszoda ugyanis vízhiánnyal küzd, vízcseréje az uszodát használó közönség számarányához képest nem kielégítő. A Nagy-uszoda hiánya folytán ugyanis a fürdőközönség részéről fokozottabb mérvű túlterhelésnek van kitéve, ami a víz felfrissülésének, tisztaságának a romlásához vezet és éppen ezért egészségi szempontból kifogásolható annál is inkább, mivel sportuszodáról van szó.

Itt kell megemlíteni, hogy újabban — a felszabadulás utáni időben — egyes nagyobb gyári üzemek építettek ugyan kisebb úszómedencéket, ezek azonban — a saját dolgozók fürdését szolgálván — a város közönsége számára nem vehetők figyelembe.

A SUE agilis vezetősége hatalmas szervező munkával a nagyközönség és a szülők felé mindjobban kiépíti kapcsolatait. Ez a társadalmi munka szép eredményekkel jár, amit bizonyítanak a sikerrel megrendezett és nagyszámú versenyek, vízikabarcék, a színházban 1947 őszen rendezett sportrevü és az 1949 január havában rendezett sportbál. A közönség nagy érdeklődését mutatja, hogy pl. 1947. július 20-án rendezett esti villanyfényes versenyen több mint 2 000 néző jelent meg.

Az egyesület 1947. IV. 25-i választmányi ülésén kegyelettel hódol a Sopronban elhunyt Csík Ferenc dr. olimpiai világbajnok emlékének. A sors kegyetlen tragédiája, hogy Csík Ferenc dr., aki 18 éves korában — mint a kecskéshegyi úszóegyesület tagja — 1932-ben a soproni Nagy-uszodában rendezett versenyen tűnt fel, a 200 m mellúszásban elért eredményével és négy év múlva Berlinben már olimpiai bajnok a 100 m gyorsúszásban, maga mögött hagyva a legjobb japán, német és amerikai úszókat, 1945-ben, mint klinikai tanársegéd ismét Sopronba kerül és a Kis-uszoda előtt halálos aknátalálattal éri.

Mint a SUE választmányának egyik jegyzőkönyvében olvassuk, már 1948 április havában szóba került a kisebb egyesületek megszüntetése, illetve összevonása. 1949. február 17-én a választmány

véleménye megoszlik abban, hogy a SUE az SVES-be vagy a SFAC-ba olvadjon be. A választmány az utóbbi mellett döntött, amely azonban szintén átszervezve először mint Soproni Selyemipar, majd mint a Soproni Dolgozók Sport Egylete (SDSE) működik tovább. Ez a fúzió azonban, amire az 1949. évi nyári úszószézon után került sor, nem bizonyult előnyösnek. Anyagi nehézségek merültek fel, különösen az idegenben rendezett versenyekre való utazások költségeinek a biztosítása körül. Az utazásokhoz szükséges vasúti költségek előteremtése régi nehézsége volt az önálló úszóegyesületeknek is, ami soproni viszonylatban, a város határszéli fekvésénél fogva, illetve a nagyobb távolságok miatt még súlyosabban esett latba. Ezért az önálló úszóegylet megszűnése után legcélszerűbbnek látszott az úszók elhelyezését olyan vasutas sportegyesületben biztosítani, ahol a sportolók ezektől a költségektől mentesítve vannak. Így talált új otthont az úszógárda 1950-ben a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút szakszervezete alá tartozó Soproni Lokomotív SE-ben. Az új egyesület elnövei hamarosan mutatkoztak. Már 1950 őszen az úszók Budapestre utazhattak a margitszigeti fedett-uszodában való edzés céljából. Az edzési lehetőségek növelésével együtt járnak a javuló úszóeredmények. A vízilabda-csapat is győzelmeket arat vidéki ellenfelei, köztük a Győri ETO felett is. A Soproni Lokomotív országos versenyeket is rendez országos, sőt európai úszók részvételével. Ebben az időszakban foglalkozott a soproni úszókkal Sárvári Imre, az olimpiai csapat edzője, aki a budapesti fedett-uszodában gyakorlati oktatással és vetítettképes előadásokkal nagyban elősegítette a fiatal soproni úszók további fejlődését, ami a következő években egyre felfelé ívelt az 1956 őszen bekövetkezett eseményekig, amikor sok fiatal úszónk külföldre való távozásával érzékeny veszteség érte úszósportunkat. Közben az egyesület is megváltoztatta a nevét, 1956-ban mint Soproni Törekvés szerepelt, utána pedig ismét az eredeti régi nevét vette fel és így jelenleg is mint Soproni Vasutas Sport Egyesület működik. Kiemelkedő úszóeredmények ebből az időszakból (1956-ban): Bérczes Attila 200 m mell 2 p. 56 mp és Bérczes Zsolt 100 m gyors 1 p. 4,5 mp.

Reméljük, hogy a soproni úszók most már az SVSE színeiben szerepelve és

újból megerősödvé az elődök sikereit nemcsak elérik, hanem azokat túl is fogják szárnyalni. A további fejlődés feltételei adva vannak azáltal, hogy a téli edzés lehetősége is kedvezőbben alakult, miután 1957 óta — a margitszigeti fedett uszodához képest közelebb eső, újonnan épült — győri fedett uszodában vált lehetővé a soproni úszók téli edzése. Reméljük, hogy ez az állapot is átmeneti lesz és a ma még romos soproni uszodák újjáépítésével ebben az ősi kultúrájú városban mind a nagyközönség, mind a sportolók igényei kielégítést nyernek.

Az úszósportban nagy szerep jut az ifjúságnak, a tehetségek gyakran már gyermekkorban tűnnek fel, és ezek közül a legjobbak hamarosan világsúcsokat dőngetnek. A jó vezetének a fel-

adata, hogy ne csak idomítson, hanem elsősorban neveljen is. Az egyesületi életben belül igazi sportszellemben végzett nevelő munka és a jó szervezés jelenti a kiváló eredmények eléréséhez szükséges erkölcsi feltételt. Szükségesek azonban az anyagi feltételek is, amelyeknek biztosítása, mivel felülmúlja az egyesület erejét, főleg külső segítséget kíván. A legfontosabb anyagi feltétel: megfelelő sportlétesítmények építésével otthont biztosítani a sportoló tömegek számára. Ez a soproni úszósport fejlődésének is még mindig megoldásra váró központi problémája, aminek jelentőségét a további egészséges fejlődés érdekében igyekeztünk jelen tanulmányunkban is kiemelni.

Schneider Lipót

Adatok Sopron sörgyártásának történetéhez

Póda Endre volt az első, aki a soproni borról szóló néhány oldalas értekezésében a helyi sörfőzés és sörmérés történetéről is ejtett szót.¹ Hosszú szünet után Bevilacqua—Borsódi Béla külön fejezetet szentel könyvében a soproni sörgyártásnak,² majd Csatai Endre történeti fejlődésében tárgyalja a kérdést.³

A témához való újbóli visszatérést az indokolja, hogy az Országos Széchényi Könyvtár egyik soproni krónikájában 1700-ból való sörfőző-próbát találtunk, mely egyedüli voltánál fogva a hazai sörgyártás általános történetének szempontjából is fontos.

A krónikát Schuster Károly soproni polgár szerkesztette egybe és 1867-ig folytatta elődeinek feljegyzéseit. Az OSZK-ba 1896-ban került vétel útján és jelenleg Fol. Germ. 1124. jelzet alatt őrzik. Első ismertetését Csatai Endrétől kaptuk,⁴ majd Pukánszky Béla elemezte

részletesebben.⁵ Legutóbb Hajdu Helga említi.⁶

Schuster Károlyról, a krónika írójáról nem tudunk sokat. Fia, aki az OSZK-nak a kötetet eladta, mondotta el, hogy atyja a soproni evangélikus egyházközségnek Kirchengatterje és Glasermeister volt. Kézirata elején kisebb kijegyzett adalékok sorakoznak egymás mögött, közöttük a sörfőző-próba is.

Sopronban a sör már régóta ismeretes. 1523-ban a tanács rendeletet hoz: „dasz man die Pierglogkh umb 8 Ur läut.” A franciskánus barátok 8 órakor meghúzták a sörharangot s utána tilos volt a sörmérés. Bort 9 óráig lehetett eladni. 1659-ben felépült a városi sörház és ekkor a sörfőzést Kramernek — az eddigi bérlónek — megtiltják.

Sopron polgárainak jórésze szőlősgazda volt. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy vigyázó szemmel figyelték a sör-

1. Póda Endre: A soproni bor. H. én.

2. Bevilacqua—Borsódi Béla: A magyar sörfőzés története. Bp. 1931.

3. Csatai Endre: Uj-Sopronvármegye 1940. dec. 25., 29.

4. Sopronvármegye 1923. XI. 11.

5. Pukánszky Béla: Die Aufzeichnungen des Ödenburger Karl Schuster. Deutsch—Ungarische Heimatblätter 1932. 345—347.

6. I. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású német kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban. Soproni Szemle 1957. 188—199.

kimerésre vonatkozó és azokat gátló rendelkezések betartását. Amikor 1690-ben a tanács tudomására jut, hogy a belvárosban, a Zöld Toronynál, idegenből hozott sört mérnek, ilyen rendelkezést hoz: „Das Bierwesen anlangend, dürfen durch das Bierbrauen allhier der Gemeinde Stadt bessere Nutzen zu wachsen können, sine tamen praeiudicio der Burgerschaft, desswegen soll mit Einem Ehrsamem Rath reife Unterredung gepflogen; dass ober die Zeit hero das fremde eingeführte Bier allhier in der innern Stadt bei dem Grünen Thurn geleutget wird, darüber beschwert sich für billig Eine ganze Ehrsame Gemain, indem unsere Vorfahren Kaum leiden können, dass man ausser der Vorstadt in dem ordinarii Brauhaus das Bier verschänken soll, wohl wissend, wie das Bier der armen Burgerschaft, welche sich einzig von ihren Weingarten ernähret, nachtheilig sei, zu geschweigen, dass sie es in der innern Stadt hätten leiden wollen. Nachdeme man solches ohne Vorbewust und Willen Einer Ehrsamem Gemeinde präjudizirlich eingeführt worden: also ist Einer Ehrsamem Gemeinde Willen und Mainnung, dass solches präjudizirliche Bierleutgeben in der Stadt alsobald abgeschafft und an seinen gehörigen Ort transferirt werden möge.”⁷

Ezek az idők (1683–1699.) jelentették a török hódoltság legsúlyosabb szakaszait a város jobbágyaira. A török az 1683. évi szept. 12-i bécsi veréség után Sopront ugyan már nem támadja, a jobbágyok azonban olyan nyomorban éltek, hogy gyökerekkel, fakéreggel táplálkoztak s tömegesen jártak Sopronba koldulni.⁸ Az általános szegénység valószínűleg a város pénztárára is érezte hatását. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy az 1700-ban megtartott sörfőzési felülvizsgálat is a város pénze helyes irányban történő felhasználásának ellenőrzését célozza.

A felvett jegyzőkönyv Schuster feljegyzésében így szól:

Bier—Brau Probe.

Anno 1700 den 1 ten Aprill, hat Herr Stadtkammerer Georg Waxmann durch dem seinen Schreiber Jacob Hermoser dem neuen Braukunst, Bonifatio Sigurr

(oder mit dem Spitznamen dolmätisch genannt) 25 $\frac{3}{4}$ Metzen Gerste zu einer Eimmerich zum Bier braun abgemessen und gegeben, davon davon (sic!) ist unlauteres abgeschöpft worden zwey vurtl, den 2 ten Tag 3 t Aprill ist diese Gerste auf den Malzthen gebracht worden, und wasschen lassen, sind grünes Malz 49 Metzen zustatten kommen, von denen hat mans auf die dörre geben, daraus ist nach vollbrachter Arbeit, dürres Malz geworden 30 $\frac{3}{4}$ Metzen, bey welcher Post dem gemeinen wesen oder Gemeiner Stadt zugewehsen 4 $\frac{3}{4}$ Metzen, darum ist den Bräukunst Bonifacio Sigurr zu einem Brau auf die Prob gegeben worden 14 Metzen, dieselben sind eingeschrenkt worden, mit 5 Schaf Wasser, und nach jeden Schaf Wasser einmal umgeschaufelt, hernach über Nacht liegen lassen des andern Tages widrum gemessen, sind herauskommen 17 Metzen, diese sogleich in die Säke gefast, in die Mühl gebracht, und durch den Müller Mr Balthauser Wagner in der Lazareth Mühl mittelmäßig brechen lassen, folgendes wieder umgemessen, ist gebrochener Malz geworden 21 Metzen. aus der Mühl kam dieses Malz gleich in das Bräuhaus, in die Maish Boding, worauf beyläufig 35 Eimer Wasser österreicher Maaz gefüllt wurden und immerdar zimlich stark angerühret, nach diesen in den Kessel gebracht, und gut sieden lassen, dabei aber immer gerührt, das es sich im Kessel nicht anbrenne, aus den Kessel wird es wiederum in die Maishboding geschöpft, auf welcherweise ist es dreymal gesotten worden. zum 4 ten mal wird es abgelassen, und aus den Grand in den Kessel geschöpft, dazu kommen 3 Pfund, guter böhmischer Hopfen, und wird wiederum gut gesotten, so dann ist das Bier fertig, und kommt wiederum in die Maish Boding, won dorten wird es in Grand abgelassen, und folgens auf die Kühl gebrocht, oder geschöpft, aldorten immerdar gerühret, ausgähren lassen, bis in die Höhe steigt, in dieser zeit mus der Bräumeister das Tempo zu obserwiren wissen, wan es soll in die fässer gefüllt werden. Die fässer liegen auf den Grand, mit dem Spunt auf inner Seiten etwas abhängig, das es auserbeiten kann, und das heist man das Grandbier.

7. Kolozsvári—Óvári: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Bp. 1895—1904. A soproni vonatkozású iratokat az V. kötet tartalmazza.

8. Csatka Endre: Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1953. 75. lap.

Also geben 14 Metzen Malz $21\frac{1}{2}$ Österreicher Eimer Braunbier, davon kommen den Bierbauer Trunk ins Stift $1\frac{1}{2}$ Eimer, bleiben also Gemeiner Stadt 20 Eimer zu werrechnen, mehr mus er

geben 14 Putten Träbern won jeden Breu, und 14 halbe Österreicher Maas Brandwein. Kein Nachbier oder Convent wird gemacht.

Notta die Unkosten auf 1 Brau zu 20 Eimer Braunbier

		fr.	dr.
14 Metzen Malz jeden zu Groschengerechnet	— —	17	50
Dem Bier Brauer	— —	—	3
1 Klafter Holz	— —	—	2
3 Pfundt Hopfen	— —	—	3
für Kerzen	— —	—	10
für Leutgeb lohn	— —	—	1 60
		—	27 20
Hat hingegen Nutzen getragen			
20 Eimer Bier	— a 3 f. doe halbe zu 1 Groschen	60	
14 halbe Brandwein	— a 3 Groschon	2	10
14 Putten Tröbern	— a 7x	1	$63\frac{1}{3}$
		63	$73\frac{1}{3}$
davon abgezogen die Ausgab mit		27	20
Werbleiben an reinen Nutzen		36 f.	$53\frac{1}{3}$

NB. die Germ und Trank wurden Wergessen.

Sommásan magyarul: Az új sörmesternek, Bonifacio Sigurrnak $25\frac{3}{4}$ mérő árpát adtak. Ez megtöretve 49 mérő zöld maláta lett. Száradni hagyták, majd 14 mérő malátát sörpróba céljára átadtak a mesternek. Csíráztatás és átlapátolás után egy éjjel pihentették. Másnap megmérve 17 mérő súlyúnak találták. A kórház malában megtörettek, majd a sörfőző házában álló erjesztő edénybe öntötték. Az erjesztő edénybe állandó keverés közben 35 vödör vizet adtak hozzá. Innen az üstbe öntötték, ahol erősen főzték, majd az erjesztő hordóba visszaerjesztették. Ezt az eljárást háromszor ismételték meg. Negyedszer leeresztették a kazánba s három font jó cseh komlót hozzáadva újra főzték. Lehülés és kiforrás után készen volt a „Grandbier.”

A sörpróba jegyzőkönyve ezután a kiadásokat és bevételeket részletezi tételesen, melyből megállapítható, hogy a várható haszon 36 f. és $53\frac{1}{3}$ dr.

A sörfőzés az ellenőrzés után sem javulhatott sokat, mert a városi tanács 1710-ben már újabb határozatot hoz:

„Nachdem das Brauhaus, welches vor diesen einen namhaften Nutzen abgeworfen, bei nunmehr gesegneten Weinjahren

ein Merkliches weniger einträgt, so wäre besserer Wirtschaft wegen es mit den Brauwesen dargestellt zu halten, dass bei geringen Abhang des Biers kein so überflüssig unnöthiger Vorrath eingeschafft und derselbe monatlich extractive dem Herrn Stadtkämmerer sowohl an Gereten, Weitzen, als Malz eingegeben würde. Wäre auch besserer Ordnung wegen unmässiglich die Sache so einzurichten, das zwei Bücher gehalten würden, in welche der einkaufende Vorrath von Zeit zu Zeit richtig eingetragen, der Preis designiret, das hingegen, was verbrant wird, ebenfalls auf diese Art abgeschrieben würde; deren Buch eines bei des Braunmeisters Händen verbleiben, das andere aber die Herren Inspectores führen sollen, denen eigens dazu bestellter Geschwornner Abmesse den gemachten Kauf un Preis toties quoties notificiaren soller. Werden auch als Inspectores nochmals erneuet: Her Johann Abel und Nicolaus Hockelberger.”⁹

Sopron sörgyártásának további története már messze vezetne bennünket kitűzött célunktól. Hisszük, hogy a magyar sörgyártás egyetemes történetének megírásához így is szolgáltatunk használható adatokat.

Kőhegyi Mihály

9. Kolozvári—Ovári: I. m. V. kötet.

A soproni Liszt Ferenc Múzeum működése 1958-ban

A soproni múzeum 1958-ban jelentősen kedvezőbb körülmények között dolgozott, mint 1957-ben, felszerelése, főleg a villanyhálózata korszerűsödött és az intézet elérte régi hiányosságainak felszámolását: elkészült a restaurátorműhely és szakembert kapott annak vezetésére. Kormányzatunk tudatában van a múzeumügy fontosságának és benne a soproni múzeum is erős támaszt nyert; dolgozóinak nagy elégtételül szolgálna, ha felettes hatósága, látogatói és barátai megtalálnák támogatásuk ellenértékében az ő örökifejtésük legnagyobb mértékét.

A régészet vonalán nagy élénkség uralkodott. A legrégebbi leleteket a kistaludi homokbányában talált bronzkori urnasír jelenti. A kapuvári Földvár-dombon az i. e. első évezred első feléből egy teljesen elpusztult nagyobb földvár nyomait sikerült megállapítani, melynek sánca ki volt égetve. Ugyanebből a korszakból Fertődön egy gazdag, 15 edényt és urnát tartalmazó égetéses sír került elő, köztük egy négyes ikeredény. A veszkényi Sírhegyen lakóhely nyomai mutatkoznak. Hövejen a már ismert sírhalmok közül egynek feltárása nem hozott semmiféle eredményt, habár érintetlen volt.

A római korszakból a soproni Fabriczius-ház pincéjében és az Árpád utcában egy meszesgödörben találtak falakra. A Lenin körúti illemhely építésénél igen sok terra sigillata-töredék került felszínre. Folytatódott az Orsolya téri általános iskola pincéjében a

korábban feltárt római épület feltárása. Ami a vidéket illeti, Nagylózsón a kavicsbányában egy római égetéses sírt találtak, a rövid próbaásatás azonban újabb sírokat nem eredményezett.

A népvándorláskorból Sopronkőhidán volt jelentős ásatás, ott már évek óta folyik egy késő-avarkori temető feltárása, eddig közel 100 sírra bukkantak. Veszkényben a legnyugatibb fekvésű honfoglaláskori magyar temetőt sikerült megtalálni a 10. századból gazdag mellékletekkel.

A sopronhorpácsi templomnak korábbi ásatásokhoz kapcsolódva idén belső területében folyt a kutatás, amelynek során a templom korábbi átépítéseire és bővítéseire sikerült fényt deríteni. Nagycenken a kastély felújítása során középkori olvasztótégelyek kerültek elő.

A soproni Patak utcai volt gimnázium (jezsuita konviktus) körüli kutatásokba, melyeket lelkes önkéntes munkaerők végeztek, a múzeum rövid ásatással kapcsolódott bele és egy 17. századbéli csatorna feltárása volt az eredmény. A kapuvári Batthyány utcában pedig egy elfeledett temetőt sikerült megállapítani, amely a 19. század elején volt használatban.

A soproni múzeum gyűjtőterületén kívül is folyt kutatás, főképpen földvárakra nézve, Zala megyében, a Balaton környékén, a győri járásban Bácsán és Kőszegen.

Néprajzi gyűjtés folyt a soproni és kapuvári járás területén a viselet, gazdálkodás, lakásberendezés, kisipar, hím-

zés és háztartás témakörében. Ennek megfelelően megvásárlásra került vagy ajándékként szereztünk meg Süttörön és Fertőendrédén méhkasokat, gabonaméző edényeket, festett mennyezetes ágyat és sarokpadot a múlt század közepéről, néhány tárgyat a fonás-szövés köréből. Viseleti gyűjteményünk egy szép subával gazdagodott, melyet a múlt század 70–80-as éveiben készítettek a soproni szűcsök. Kapuvárott egy öreg csizmadiaműhely muzsikaráncos és csigaráncos sámfáit és mintasablonjait vásároltuk meg. Fontos emlékei a század elején még divatos csizmakészítésnek. Ugyanitt a régi magyar viselet egy szép dalmányát sikerült megszerezni. Hővejen megkezdődött az országosan is ismert és híres hímzés „kivarrás” történeti kialakulásának és fejlődésének felkutatása és mintatervek, kész hímzések megvásárlása. A begyűjtött tárgyak száma meghaladja a százat. E munkában a múzeum néprajzosának segítségére volt Iváncsics Nándor (Petőháza, F.-endréd, Süttör) és Faragó Sándor (Kapuvár).

Ún. B. téma keretében gyűjtés folyt Fápán, Budapesten és Szombathelyen a kék-festőiparra vonatkozóan. Adatgyűjtés folyt a debreceni, bp-i és soproni levéltár anyagában. Az Iparművészeti Múzeumban a 17–18. századi viseletre terjedt ki a kutatás.

Más múzeumnál is végzett munkát a néprajzos: részt vett a keszthelyi múzeum néprajzi anyagának revideálásában és újraleltározásában, gyűjtést végzett ugyanezen múzeum részére Sümegen a fésűs mesterség körében. A Szombathelyen meginduló leltározási munkákban és segítséget nyújtott ifjú kollegájának.

A kőszegi múzeum új kiállításának rendezése múzeumunk néprajzosának részvételével és irányításával történt.

Az iparművészet terén különösen jelentős egy kismartoni gyártmányú koraklasszicisztikus óra megvásárlása felettes hatóságunk részéről; ugyancsak ezzel a támogatással sikerült helyi mestereinktől is vásárolnunk képzőművészeti anyagot, így Horváth Józsefnek egy nagyobb rajzát és Vosinsky Kázmér egy kisebb vízfestményét, továbbá a soproni származású Bors Károly egy olajfestményét és Karcsay Lajos több váz-

latkönyvét. A múzeum leltározott tárgyainak száma 14 250.

Magában a múzeumban új rendezés alá került az üvegpavilonban a népies kerámia-gyűjtemény. Az év folyamán hat külön-kiállítás volt. (61–66.) Áprilisban rendeztük Ágoston Ernő, 1957-ben elhunyt kiváló festő és grafikus emlékkiállítását, amelyet májusban Vosinsky Kázmér újabb műveinek bemutatása követett. Emlékeztet, hogy 1947 szeptemberében ennek a festőnek gyűjteményes kiállításával kezdtük tárlataink sorát. Júniusban Sopron 1809–1919 a plakátok tükrében című kiállításunk került sorra, főleg újonnan szerzett 1848-as plakátok bemutatásával. Majd júliusban a Hunyadiak emlékezte címmel történelmi kiállításnak ejtettük sorát, bemutatva a korból maradt szegényes emlékek mellett (po. Mátyás sajátkezü írását), a magyar történelem e nagyjainak hatását irodalomban, zenében, festészetben. E kiállításunkat a közönség különösen nagy szívességgel fogadta. A soproni ünnepi hetek alkalmából szeptemberben A munkásmozgalom emlékeiből címmel jelentkezett a kiállítási csarnok. Mivel még eddig nem történt kísérlet rá, hogy a munkásmozgalom mélyére hatoljanak, a tárlat nagy érdeklődést keltett és éppen a Szemle olvasói győződtek meg róla, hogy a kiállított anyag máris feldolgozókra talált. Októberben tulajdon grafikusunk, Sterbenz Károly és Horváth Marietta szobrász együttes kiállítása is sok látogatót vonzott. A múzeum látogatottsága emelkedő irányzatot mutat, sajnos a Lábasház iránt kevesebb az érdeklődés. A két intézet látogatottsága 1957-ben 12 286, 1958-ban 19 200 volt.

A múzeum tudományos dolgozói írásban és szóban ez évben is szorgalmasan igyekeztek a tudományt szolgálni. Számos tanulmányuk jelent meg és nagy számmal tartottak előadásokat Sopronban és Budapesten. A régészeti tudomány szolgálatában Nováki Gyula hat faluban is tartott vetítettképes előadást az illető hely leleteiről, amivel a történelmi emlékek védelmét is szolgálta. Kapuvárott és Csornán kisebb helytörténeti múzeum van kialakulóban, mindkettőnek, valamint egy-egy helyi kiállításnak szívesen segített anyag kölcsönzésével a soproni múzeum.

A múzeum vezetősége

A soproni Központi Bányászati Múzeum 1958. (első) évi beszámolója

Baracskaik — 23

„A soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése” című tanulmányomban¹ röviddel megnyitása után siettem bemutatni Szemlének olvasóinak városunk új múzeumát, ismertettem azokat az indokokat, melyek szükségessé tették életre hívását, közöltem feladatát, célját és rendeltetését s végigvezettem az olvasót a múzeum termein, hogy bepillantást nyerjen annak anyagába.

Ma — megnyitása után valamivel több mint egy esztendővel — már a múzeum életéről, munkájáról s az eltelt év tapasztalatai alapján szerzett és értékelt eredményeiről szólok s számolok be mindarról, ami aránylag rövid, egyéves életében történt, fontos, figyelemre és följegyzésre méltó.

Hogy mindjárt a múzeumok rosszul értelmezett mutatójával, látogatóinak számával kezdjem, Központi Bányászati Múzeumunkat 1958-ban valamivel többen mint ötezren tekintették meg. Ezt nem más múzeumokkal való összehasonlítás végett, hanem első évi munkájának egyik mutatója, illetve fejlődési adatokként közlöm csak. Mert ahogy azt „Egyéves a soproni Központi Bányászati Múzeum” című kis beszámolómban² megírtam már, múzeumunkat, mely a dolgozók — csak egy kisebb rétegét érdeklí közélebbről, nem lehet egy nevezőre hozni más, általános érdekességű, emberi művelődést, történelmi múltat, régészetet, művészetet stb. bemutató múzeumokkal, melyeknek két-

ségtelenül nagyobb látogatottsága van és lesz, mint a szakmúzeumoknak.

Múzeumunk szempontjából e számnál ugyanis sokkalta fontosabb, hogy a látogatók sorában elsősorban bányamunkások, vājáriskolások, külföldi és hazai neves szakemberek, egyetemi tanárok, akadémikusok, tudósok neveit találjuk, kik nem alkalmilag, de kimondottan azzal a céllal jöttek Sopronba, hogy a múzeumot megtekintsék.

Így találjuk a múzeum vendégkönyvében a várpalotai, dorogi, tatabányai, közép-dunántúli, továbbá a borsodi bányák dolgozóinak neve mellett, az eplényi mangánbánya vājártanulóinak, a Tatabányai „Péchal Antal” Bányászati Technikum hallgatóinak, valamint 9 szovjet, 5 csehszlovák, 10 lengyel s keletnémet egyetemi tanár és akadémikus,³ továbbá az ostromai, kassai (koscei) freibergi és bukaresti bányászati egyetemek és akadémiák oktatóinak és hallgatóinak nevét.

A múzeum hazai vendégei közül kiemelhetjük: az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület soproni csoportjának alakuló ülésén megjelent küldöttjeinek, a soproni 5. számú bányagépezeti konferencián résztvett mérnököknek és technikusoknak, a Geodéziai és Kartografiai Egyesület tagjainak, a Győr-Sopron megyei és járási tanácsok dolgozóinak, a Győr-Sopron megyei TIT vezetőinek, a soproni rendőrség beosztottjainak, a MTESZ soproni szakosztályainak, valamint a soproni Ügyvédi Munkaközös-

1. Soproni Szemle. XII. (1958.) évf. 2. sz. p. 179—182.

2. Ld. Kislalföld, III. (1958.) évf. 242. sz.

3. A múzeum külföldi vendégei név szerint a következők voltak: A Szovjetunióból: J. B. Nyikiforov okl. bányamérnök, egyet. tanár, a műszaki tudományok doktora (Leningrád), V. V. Dobrovolszkij okl. bányamérnök, egyet. tanár, a műszaki tudományok kandidátusa (Moszkva), G. D. Lidin okl. bányamérnök, egyet. tanár, a műszaki tudományok doktora, A. D. Pomerceev okl. bányamérnök, a műszaki tudományok kandidátusa. Mindketten a szovjet Tudományos Akadémia moszkvai Bányászati Kutató Intézetének tagjai. — Csehszlovákiából: Josef Végső, a koscei Bányászati főiskola tanára, dr. Vaclav Husa, a prágai Károly-Egyetem tanára, a Csehszlovák Tudományos Akadémia tagja, Anton Projuk és Jaroslav Urban prágai bányamérnökök, Stefan Butkovic, a koscei Technikai Múzeum igazgatója. — Lengyelországból: Thadeus Diekovszki egyetemi tanár (Varsó), Andrej Oberc okl. bányamérnök, a krakkói Bányászati és Kohászati Akadémia prorektora, egyetemi docens, Eugenius Skorka vegyész-mérnök (Varsó), Thadeus Mierzwa és Thadeus Zebrowski okl. bányamérnökök (Kielce), Matiejus Zdziolew, Wacław Trutvin és Thadeus Ryncaez, a krakkói Bányászati és Kohászati Akadémia tanárai és docensei, Wladislaw Bes okl. bányamérnök, egyetemi docens, a Lengyel Tudományos Akadémia munkatársa és dr. Ián Pazdur egyetemi docens, történész (Varsó). — A Német Demokratikus Köztársaságból dr. Helmuth Wilsdorf tanár, bányászattörténész (Freiberg/Sa.)

ségek tagjainak látogatását. A múzeumot emellett számos soproni és más vidéki (budapesti, debreceni, győri, mosonmagyaróvári, hódmezővásárhelyi, kőszegi, szegedi, szombathelyi stb.) általános- és középiskola, valamint a debreceni Kossuth Lajos és budapesti Eötvös Lóránd Tudomány Egyetemek hallgatói keresték föl tanáraikkal, nem szólva a soproni üdülők vendégeinek csoportos látogatásairól.

Visszatekintve a múzeum látogatóinak során, megállapíthatjuk, hogy beváltotta mindazt, amit hozzáfűztünk s ma már Sopron egyik idegenforgalmi nevezetessége, mely szorosan beletartozik a város látnivalóiba.

És megemlíthetjük azt is, hogy az eltelt év alatt múzeumunk szoros kapcsolatot teremtett számos külföldi (a banksztávnícai, bochumi, freibergi, leningrádi, prágai, zwickauai) bányászati múzeumokkal, melyek sokszor vették igénybe adatszolgáltatását, amivel szemben mindenkor készségesen álltak rendelkezésére, szolgáltak tanáccsal és segítséggel a gyűjtésben és feldolgozásban. Ennek eredményeként múzeumunk rendezésében két külföldi vendégünk értékes előadást is tartott, mégpedig: 1957. nov. 7-én dr. Helmuth Wilsdorf freibergi tanár, történész, Magyarország és Szászország középkori, XV–XVI. századbeli bányászati kapcsolatairól, 1958. dec. 10-én pedig dr. Jan Pazdur varsói egyetemi docens, történész, a magyar és lengyel bányászati emlékekről adott elő.

Szándékosan hagytam utoljára azt a szerepét, amit mint a soproni bányamérnöképzés egyik, ma már jelentős segédeszköze tölt be. Mozgó gépei és pontos mértékben készült kismintái, teljes bányakivitelben bemutatott fejtő és elővájó munkahelyei, bányászati technikánk fejlődésének kiállított műszaki emlékei és dokumentumai ösztönzik az egyetem hallgatóinak szakmai szeretetét s hathatósan segítik a szocialista bányamérnöképzést.

Végül szólnunk kell arról a hatásról is, amit a szakemberekben váltott ki, s ami abban a mindjobban fokozódó érdeklődésben mutatkozik, amivel bányáink dolgozói, mérnökök, munkások, bányászatunk múltját, hagyományait és emlékeit keresik. Látogatásuk után a bányák dolgozói közül mind többen és többen keresik fel leveleikkel a múzeumot s vetnek fel bányászatunk műszaki történetére vonatkozó kérdéseket. Ettől eltekintve banya-

üzemeink dolgozói is felismerték a bányászati múlt és technológia történetének ismeretében rejlő erőt, minek alapján több bányánknál kezdetét vette a műszaki emlékek gyűjtése s több üzemünk (Dorog, Rudabánya, Várpalota) rendezett be figyelemre méltó helytörténeti – vagy mint nevezik magukat – tájmúzeumot, a bányászati emlékek hangsúlyozásával.

Központi Bányászati Múzeumunknak talán ez a legnagyobb sikere, mert ezzel megállítottuk bányászatunk műszaki emlékeinek eddigi példátlan pusztulását. Ha oktató, nevelő és művelő hatása mellett a múzeum az eltelt év alatt semmi mást sem tudna felmutatni, mint ezt, úgy ez magában véve is oly eredmény, mit büszkén és örömmel jegyezhetünk föl bányászatunk művelődéstörténetében.

A soproni Központi Bányászati Múzeumra vonatkozó irodalom 1958. dec. 31-ével bezárólag.

1955. év.

Faller Jenő: A Soproni Bányásztörténeti Múzeum. Bányászati Lapok. X. (38. 1955.), évf. p. 331–334.

Faller Jenő: A Soproni Bányászati Múzeum. Múzeumi Híradó. Budapest. 1955. március-április. p. 144–148.

1957. év.

Faller Gusztáv: Megnyílt a Központi Bányászati Múzeum. Bányászati Lapok. 12. (90. 1957.) évf. 12. sz. p. 635–639.

Dr. Horváth Árpád: Bányászati múzeum nyílik Sopronban. Kisalföld. II. (1957.) évf. 198. sz.

Dr. Horváth Árpád: Mentsük meg Győr műszaki emlékeit. Kisalföld. II. (1957.) évf. 245. sz.

Németi Gyula: Zúzó- és törőgépek fából. Látogatás a Soproni Bányászati Múzeumban. Magyar Ifjúság. I. (1957.) évf. 45. sz.

Németi Gyula: Bányászati múzeum Sopronban. Bányamunkás. XXXVII. (1957.) évf. 3. sz.

Patvaros József: Több támogatást a Központi Bányászati Múzeumnak. Népszabadság. II. (1957.) évf. 209. sz.

Stefán Rózsa: Központi Bányászati Múzeum. Kisalföld. II. (1957.) évf. 216. sz.

Stefán Rózsa: Címe: Sopron, Templom utca 2. Kisalföld. II. (1957.) évf. 238. sz.

Központi Bányászati Múzeum nyílik meg a közeljövőben ... Erdőgazdaság és Faipar. 1957. 8. sz.

Soproni kiállítás. Kisalföld. II. (1957.) évf. 241. sz.

Bányásmúzeum nyílt Sopronban. Magyar Nemzet. XIII. (1957.) évf. 32. sz.

Központi Bányászati Múzeum nyílik Sopronban. Műszaki Élet. XII. évf. 14. sz.

Megkezdődtek a soproni művészeti napok. Népszabadság. II. (1957.) évf. 243. sz.

1958. év.

Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése. Soproni Szemle. XII. (1958.) évf. 2. sz. p. 179–182.

Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése. Bányászati Lapok. 13. (91. 1958.) évf. 4. sz. p. 265–271.

Faller Jenő: Egyéves a soproni Központi Bányászati Múzeum. Soproni Egyetem. Időszakos folyóirat. 1958. okt.-i szám.

Faller Jenő: Egyéves a soproni Központi Bányászati Múzeum. Kisalföld. III. (1958.) évf. 242. sz.

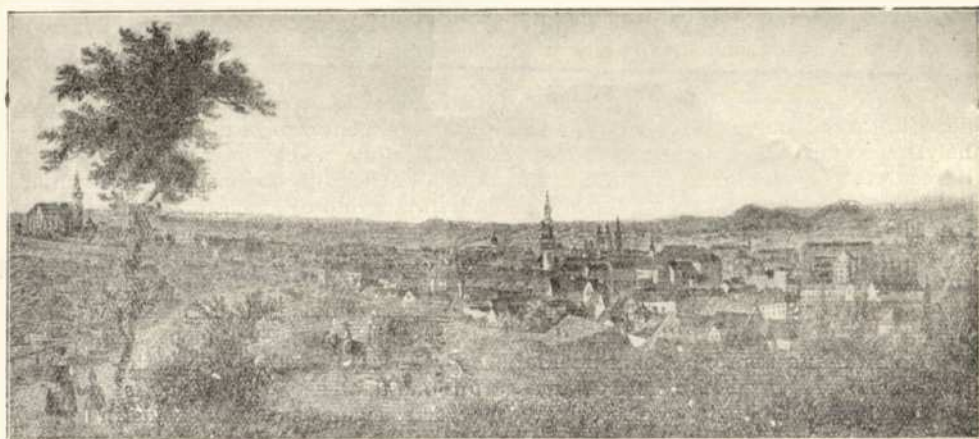
Vincze Pál: Az 5. bányagépész konferenciáról. Kutató. A Bányászati Kutató Intézet Pártszervezetének és Szakszervezetének Híradója. IV. (1958.) évf. 7–8. (aug.-szept.) sz. p. 18–21.

Dr. phil. Helmuth Wilsdorf: Das neue Bergbaumuseum in Sopron (Oedenburg) Ungarn. Bergakademie. 1958. Nr. 2. Seite. 109–112.

Füles. II. (1958.) évf. 41. sz. Endrődi István grafikus rajzai a múzeum anyagából. — Magyar gépipari hét Sopronban. Kisalföld. III. (1958.) évf. 19. sz.

Új műszaki múzeumok létesülnek országszerte. Népszabadság. III. (1958.) évf. ápr. 9.

Faller Jenő

Sopron 1855 körül. (Reschka acélmetszete)

MEGEMLEKEZÉSEK

dr. Botvay Károly

(1897—1958.)

Harminc évet kell visszafelé lépnem az emlékezésben. Abba az időbe, amikor dr. Botvay Károly tanszékvezető professzor még csak tanársegéd volt az Erdőmérnöki Főiskolán. S amikor vele együtt vagy tizen örültünk annak, hogy az I. világháború viharai és egyéb viszontagságok közül kikerülve az Alma Matert szolgálhattuk. Kicsit szűkös kenyérért, de a fiatalság természetes optimizmusával és a szép munkakörtől lelkesülten, teljes odaadással.

És itt mindjárt meg kell mondanom, hogy az akkori tanársegédek közt Botvay Károlyra hárult a legnehezebb feladat. Főnöke nagy tudású, bámulatos emlékezőtehetséggel megáldott ember volt, akinek azonban szerteágazó kutatásai miatt nem jutott ideje ahhoz, hogy tanítani is megtanuljon. Így azután tanársegédjére hárult nemcsak a gyakorlatok vezetésének, hanem ezen belül sok-sok elméleti hézag pótlásának munkája is. Mi többiek őszinte tisztelettel figyeltük, miként küzd meg Botvay kartársunk sikeresen a sokszor reménytelennek látszó nehézségekkel. Eleinte csak a professzori előadások rapszodikus elhullatott mazaikdarabjait illesztgette egységes képpé, azután mindinkább irányt is tudott mutatni az oktatás egész menetének. Ez pedig szerencsés fordulat és igen jelentős eredmény is volt. A talaj és az éghajlat (vagyis együttvéve — erdésznyelven — a termőhely) ugyanis az erdőgazdálkodás alapja, de a velük foglalkozó tudomány — viszonylagos fiatalsága miatt — régebben nem adott annyi ismeretet a gyakorlatnak, amennyi a tartamos fatermesztés biztonságához feltétlenül szükséges lett volna.

Ennek a pontosan felmért hiánynak a kiküszöbölésére törekedett minden erejével kezdettől fogva Botvay Károly. Már a harmincas években vázolta el előttünk a termőhelyismeretani oktatás módosításának elveit. Amikor pedig az Országos Erdészeti Egyesület a gyakorlatot évtizedek óta segítő „Erdészeti Zsebnaptár” reformjára készült, a szak minden ágazatát enciklopédikusán tárgyaló új kiadás talajtani részének megírására 1941-ben Botvay Károlyt kérte fel, mert főnöke erre a munkára őt saját-magánál is megfelelőbbnek ítélte. — A mindössze 120 lapra terjedő összefoglalást szerzője szerényen „a talajtan korszerű szemléleté”-nek nevezte. Nincs félesztendeje sem, hogy ennek a tudománynak egyik kiválósága meleg elismeréssel dícsérte a „kis remekmű”-vet, amely még mindig a főiskolai hallgatók legkitűnőbb vezérfonala.

Nem lehet a Soproni Szemle feladata, hogy Botvay Károlyt, az erdészprofesszort méltassa. De egy szűkebb körű és más érdeklődésű olvasóközönségnek is meg kell látnia azt, hogy elhúnytával elsősorban a magyar erdőgazdaságot érte fájdalmas, nagy veszteség.

Nem készült tudományos pályára. Ám Trianon után fában szegény ország lettünk, amelyben már csak kevesen juthattak üzemi állásba. Így került Botvay Károly is — a soproni erdőkben teljesített 2 évi gyakornoki szolgálata után — az ősi főiskolára. Új munkakörét azonban rövidesen tulajdonképpeni hivatásának ismerte fel s annak szentelte életét. A tudományos kérdések iránt mindig tanúsított vonzódása, megalkuvást nem ismerő lelkiismeretessége és kivételes pedagógiai érzéke kétségtelenül a szakoktatás terén érvényesülhetett legjobban. Az a kényszerűség pedig, hogy a szokványos tanársegédi mértéken felül jóval többet kellett foglalkoznia bűvárkodással és tanítással, új és bőséges forrásokat nyitott meg benne. Előadásaira igen gondosan készült és nemcsak szakbeli teljességre törekedett, hanem a stílus tetszetősségét is mind elmé-

lyülőbb kedvteléssel ápolta. Látókörét szakadatlanul bővítette. Az év végén rendezett erdőművelési tanulmányutakon mindig kedves vendégünk volt, s a gyakorlat megtermékenyítő tapasztalataiért sok hasznos megfigyelését, magyarázatát adta cserébe. — Most is hálával tartozom néki, amiért a pontos definíció értékét megláttatta velem!

Már 1934-től kezdve egymás után jelentek meg tudományos dolgozatai. Az 1938/39. tanévet a müncheni egyetemen, az erdészeti termőhelyismerettan egyik legnevesebb képviselőjének intézetében töltötte. A doktori oklevél megszerzését (1940) rövidesen a

magántanári képesítés követte (1944). Amikor pedig 1945-ben megürült a tanszékvezető helye, betöltésére csak Botvay Károly jöhetett szóba.

Azóta — 13 évig — volt hű sáfára a reábízott szellemi kincsnek, s azt áldozatos munkával haláláig gyarapította. — A főiskolai hallgatóság számára összeállított talajtani és meteorológiai jegyzeteit minden évben kiegészítette, módosította, s kórházi ágyán is az „Erdészettudományi Közlemények” kefelevonatait javítgatta, mert tanártársainak bizalma az ő kezébe tette le ennek a reprezentás főiskolai kiadványnak a szerkesztését. Termőhelyismerettani tankönyvének anyagát fáradhatatlanul, szigorúan rostálva, önmagát is állandóan bírálva, évek óta gyűjtögette. Ebben a munkájában is csak a kitűzött célt: a magyar erdőgazdaság fejlesztését látta; a felületesség, pongyolaság veszélyét sem anyagi, sem személyi előnyökért nem vállalta. Ez az oka annak, hogy könyvének sajtó alá rendezését — az erdészeti szakoktatás és gyakorlat mérhetetlen kárára — már nem végezhetette el.

Széleskörű kutatómunkáját a Magyar Tudományos Akadémia a „mezőgazdasági tudományok kandidátusa” fokozattal, fáradhatatlan és kimagasló oktatói működését pedig a földművelésügyi miniszter „az erdőgazdaság kiváló dolgozója” kitüntetéssel jutalmazta.

Ez a pár sor csak vázlata annak a tevékenységnek, amely Botvay Károly földi pályafutásának tengelye volt: lelkes, eredményekben gazdag munka, minden férfiület legszebb kiteljesedése.

De a komoly tudós kivételesen színes, magával ragadó egyéniség is volt, magasan szárnyaló intellektus, minden művészetnek ösztönösen megnyíló, a múlthatlan szépséget hálásan tükröző lélek.

Ezért szólnom kell az emberről is, akit igazán csak kevesen ismertek, mert a befelé élők közé tartozott. Gondjait csak egészen bizalmas barátaival osztotta meg és azok számát kettő-háromra korlátozta. Meleg szívességét azonban senkitől sem tagadta meg, és néha — az egykori főiskolai vadászatok vidámságai között — jókedvűen tudott tréfálkozni. Egészséges humorérzéke, kitűnő emberábrázoló tehetsége sok derűs anekdótával ajándékozott meg bennünket, katona idejének történetei pedig még a kaszárnya ridegségét is feledtették velünk.

Lekivilágának külső formáló körülményei közül kétségtelenül már a Lőcsén eltöltött két gimnáziumi esztendő is mély nyomokat hagyott benne; az akkor látott reneszánszkori csodákhoz sokszor mérte későbbi élményeit. De ítélete Sopron múltjának szépséges tanúi között izmosodott biztossá. Építések is elismerték kiváló stílusérzékét, szívesen hallgatták meg elgondolásait. A halála előtti napon csillogó szemmel fejtegette, miként kellene a sokat szenvedett város sebeit begyógyítani, páratlan arculatának régi harmóniáját helyreállítani.

Mert Sopronban lelt igazán otthonra a Bács megyei síkság szülőtte. És ezért nemcsak a révbe jutottak hűségével ragaszkodott az őt keblére ölelő közösséghez, nemcsak hirdette jártában-keltében országszerte az ősi falak lenyűgöző varázsát, hanem kutatómunkájának egy-egy fejezetével is kifejezte háláját a polgárjogért.

Csodálta és értette az ecset teremtő erejét. Egyetlen tárlatot sem mulasztott el, és boldog volt, ha egy-egy képpel saját gyűjteményét is gyarapíthatta. Ma is látom az öröm fényét az arcán, amikor az első (tanársegédi fizetéséből vett!) Markó Károly-festményt szobája falán megmutatta.

Szépirodalmi tájékozottsága is átlagon felüli volt; minden jelentősebb könyvről maga alkotta meg véleményét. — De legközelebb a zene jutott el hozzá, amelyről ő is hittelt vallotta, hogy az élet nagy megszépítője. Bach Máté-passióját és Beethoven IX. szinfóniáját hivatásos muzsikuskok is aligha tudták nála mélyebben szeretni és jobban magyarázni. A rádió bűvös hatalmáról is akkor győződünk meg, amikor Mendelssohn hegedűversenyét — világhíró művésztől — az ő otthonában hallgattuk áhítatba némulva. És megadattott néki, hogy mindhárom gyermeke együttes hangversenyében gyönyörködhessek.

Ennek az átfogó kultúrának termékeny televénye táplálta ki nem apadó vitalitását és nemesítette humanistává a szakembert. Megőrizte attól, hogy egyoldalú specialistává zsugorodjék és megláttatta vele a kis részekben is a végtelent. Ezért volt lebilincselően színes minden előadása, akár a katedrán, akár országos kongresszusokon, vagy a soproni Kitaibel Természettudományi Társaságban tartotta. — Világos szóval, bátran hirdette a megismert igazságot, ahogyan Goethe megfogalmazta: „Anyagi kár pótolható, más veszteségekért megvigasztal az idő, csak egy baj gyógyíthatatlan, ha önmagát feladja az ember!”

Nem, Botvay Károly nem adta fel önmagát! Akkor sem, amikor olasz puszkagolyó ütötte át húszéves mellét, akkor sem, amikor 1930-ban súlyos műtéten esett át, és az utolsó napon sem. S bár naptárában az igazán erősek szembenézésével írta be az 1958. év végzéséül: „*anno abeundi*”, egy kötelességtudó, munkás és áldozatos élet dús termelésére visszatekintve, mégis tudhatta: „*non omnis moriar...*”

Beethoven gyászindulója kísérte utolsó útjára, végig a szeretett városon. S kik mentünk mögötte azon a borongós szeptemberi alkonyaton, keserű kérdésekkel elszorult szívünkben, a kedves baráttól, a természet titkait fürkésző és az artiumnak hódoló igaz embertől, a költőnek az anyagot is túlélő szavával búcsúztunk:

„Hülő testem átadom a földnek,
Hogy teremjen értem mást
S küszöbén az örök elmúlásnak
Üdvözlöm az örök haladást!”

M.

VÁROSUNK LAKOSSÁGÁNAK
MINDEN IGÉNYÉT KIELÉGÍTIK

AZ
IPARCIKK
KISKERESKEDELMI
VÁLLALAT
SZAKÜZLETEI

K Ö Z K E D V E L T

A

S O P R O N I
S O R G Y Á R

K É S Z Í T M É N Y E

A K I V Á L Ó

VILÁGOS

B A R N A

K I N I Z S Í

S O R

A Soproni

Élelmiszerkiskereskedelmi

V Á L L A L A T

F Ű S Z E R
C S E M E G E
É D E S S É G
D O H Á N Y
T E J É S H Ű S
B O L T J A I

*a város minden pontján egész nap
a vásárlóközönség szolgálatára állnak*

SOPRON ÉS VIDÉKE

K Ö R Z E T I

FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kistgépek, védőszerkek, műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók, permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Öállal:

kőműves	szobafestő	üvegező
ács	mázoló	üvegesizoló
tetőfedő	címfestő	kályhás
épületasztalos	dukkozó	parkettás

M U N K Á K A T

*

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 — Telefon: 318 és 327

*

Üveges részleg: Lenin körút 22 — Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13 — Telefon: 704

asztalos festő, mázoló j á t é k
kárptos j a v í t ó iparművész

RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT,
REKAMIÉT, SEZLONT,
KONYHABÚTORT

és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre,
elsőrendű minőségben és ízléses kivitelben

Öállal:

CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST
ÉS MINDENNEMŰ JAVÍTÁST

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban
kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

GYŐR-SOPRON MEGYE
IDEGENFORGALMI HIVATALA
SOPRON, Ógabonátér 3 — Telefon: 55

KIRENDELTSÉGEK:

Győr, Városi Tanácsház — Telefon: 25-90

Mosonmagyaróvár, Lenin út 60 — Telefon: 66-30

KIRÁNDULÁSOK
előkészítése, program összeállítása,
SZERVEZÉSE

Szállásbiztosítás:

szállodában — turistaszálláson — magánhelyen.

Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása.

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki autóbuszkirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

SOPRONI DIÁKSZÁLLÓ

Ferenczi János u. 2 — Telefon: 414

Szállásigénylések idejében bejelentendők:

az

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

SOPRONI
POSZTÓ-
ÉS
SZŐNYEGGYÁR

Sopron, Baross út 24

G Y A P J Ú S Z Ö V E T E K
T A K A R Ó K
M Ű S Z A K I S Z Ö V E T E K
B Ű T O R S Z Ö V E T E K
S Z Ő N Y E G E K

SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT

SOPRON

TELEFONSZÁMOK: 191, 192, 193, 627
ÉS AZ ÜZLET: 699

A SOPRONI
HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI

jóminőségű hentesáruk

készítésével

járulnak hozzá

AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2-4. szám alatt
a HÚSIPAR HÚSÜZLETÉBEN naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban

SOPRONI PAMUTIPAR

SOPRON,

SELMECI

U T C A

15-17 SZÁM

TELEFON

298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

E · L · Z · E · T · T

VASÁRUGYÁR

ZÁRGYÁR

Sopron
Csengeri utca 30—32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK,
AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK,
ÉPÜLETVASALÁSOK,

S O P R O N I
R U H A G Y Á R

SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 6

Kiváló eredményeivel négyszer szerezte meg
AZ ÉLÜZEM CÍMET

*

1958 augusztus 20-án kitüntetést nyert dolgozók:

„Könnyűipar kiváló dolgozója“

SÁGHY FERENC áruforgalmi osztályvezető, SZABÓ JENŐ műszak
diszpécser, BALOGH LAJOSNÉ kézimunkás

*

„Kiváló dolgozó“ jelvény

SOBOR LAJOS művezető, TÓTH IREN gépész, SIMON JÓZSEFNÉ
gépész, HÓDI JÁNOS művezető

*

„Kiváló dolgozó“ oklevél

BERKES JENŐ művezető, SZOLNOKI GYULA gyártáselőkészítés vezető,
GAÁL TERÉZ művezető, BENCSIK KÁROLYNÉ szériázó szabász, HA-
SZA MARGIT számviteli osztályvezető, KOVÁCS JÓZSEF üzemmérnök,
FEGYVERNEKI SÁNDOR asztalos, TÓTH BÁLINTNÉ gépész, KARDOS
FERENC gépész, SCHUBERT ELEMÉR gépész, FRANG GÉZÁNÉ gépész,
GUZMITS JÓZSEF gépész, TAKÁTS KÁLMÁNNÉ vasaló, STIFTER
MARGIT gépész, SZABÓ MÁRIA gépész, SKULTÉTI JÓZSEFNÉ gépész,
MERSITS MARGIT gépész, MÉSZÁROS GYULÁNÉ technikus csoport-
vezető, FOKI ILONA norma csoportvezető, HORVÁTH GYULA főmü-
szerész

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM
— TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:

BUDAPEST, V., SZENT ISTVÁN TÉR 16 SZ. — TÁVBESZÉLŐ: 328-722

Autóalkatrészgyár V.

„RÁBA“ GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek

*„Rába“ motor, futómű,
kapcsolóművek*

Csepel 130—300 futómű és csörlőművek

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL UTCA 3

KÜLÖNFÉLE TŰARUK, KÁRPITOS
DÍSZSZEG, CIPÓKARIKÁK,
FŰZŐSZEMEK, BÓRSZEGECSEK,
MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKAT-
RÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE
KÉZISZERSZÁMOK KÉSZÍTÉSE

ÜZEMÜNK KIVÁLÓ DOLGOZÓI A KÖVETKEZŐK:

L Á S Z L Ó J Ó Z S E F

beállító lakatos 145 ‰

C S I S Z Á R J Ó Z S E F

beállító lakatos 146 ‰

P O L Á K D E Z S Ó

beállító lakatos 137 ‰

K A L C H E R I S T V Á N N É

csomagoló 137 ‰

G O M B Á S I S T V Á N N É

gépmunkás 115 ‰

K R Á N I X F E L D L A J O S N É

gépmunkás 148 ‰

S Z A B Ó S Á N D O R N É

gépmunkás 132 ‰

S Z E K E N D I F E R E N C

szerszámkészítő

T A M Á S I K Á R O L Y

galvanizáló

TARTSA PÉNZÉT
TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A takaréketét kamatozik, bármikor
minden előzetes felmondás nélkül
felvehető!

Bővebb felvilágosítást ad
az Országos Takarékpénztár fiókja, Sopron, Lenin körút 98,
valamint bármelyik postahivatal

Kevés pénzért sokat nyerhet!

TOTÓZZON

LOTTÓZZON

a soproni totó-lottó irodában

SOPRON, LENIN KÖRÚT 88

Soproni Járműgyártó Szövetkezet

Központi iroda: Rákóczi utca 27 · Tel.: 319

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90 · Telefon: 317

LŐSZERSZÁMOK, KÉZITÁSKÁK, BÖRÖNDÖK,
BŐRÁRUK KÉSZÍTÉSE, JAVÍTÁSA

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1 · Telefon: 524

MEGBÍZHATÓ, GYORS, BIZTOS SZERVIZ

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

Rákóczi utca 27

KÉZIKOCSI, SZEKÉR, FEJSZE, EKEKÉSZÍTÉS,
JAVÍTÁS, LÓPATKOLÁS, AUTÓKAROSSZÉRIA KÉSZÍTÉS

Tisztaság: félegészség

⊗ Saját egészsége ⊗
⊗ érdekében láto- ⊗
⊗ gassa a több kád- ⊗
⊗ dal bővített, hőlég- ⊗
⊗ fürdővel, központi ⊗
⊗ fűtéssel korszerű- ⊗
⊗ sített ⊗

V Á R O S I F Ü R D Ő T
FÜRDŐVÁLLALAT

S O P R O N I

F O D R Á S Z S Z Ö V E T K E Z E T

KORSZERŰSÍTETT,
HIGIÉNIKUS
TERMEIBEN
GONDOS ÉS

FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

A SOPRONI
ÁLLAMI
GAZDASÁG

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI

A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI!

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru
üzlete

Torna u. 1.
Telefon 43

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94.
Telefon 71

Női és férfi pulóverek
Kuligánok kötése
gyapju és pamut
fonalakból

Szemfelszedés—Himzés
Előnyomás
Nylonharisnya
átkötés

Minőségi munkával!

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL,

*akkor kisebb lesz a gázzámla
és jobb lesz a gáznyomás!*

*

Felvilágosításért
és panasszal forduljunk

A G Á Z M Ű H Ö Z

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással, szeretettel várja
kedves vendégeit

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kert-helyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek kedvelt nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

FÓRUM - GYÖNGYVIRÁG - CIKLÁMEN - PETTYES

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagyaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

*

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

L Á T O G A S S A M E G Ü Z E M E I N K E T I

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb
épületasztalosipari
nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot
és egyéb felszereléseket

Gyártelep

SOPRON, BAROSS ÚT
Telefon: 370, 371, 372

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ**

KISIPARI SZÖVETKEZET

vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos. vízszereleési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanyszerelő, motortekercselő munkákat

SOPRON — ÓGABONA TÉR 16

**SOPRONI
FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET**

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogos-
munkát, nikkelezést, hegesztést,
lakatos- és esztergályozási munkákat

**KÖZPONTI TELEP:
SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 39. SZÁM**

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Öedenburger) Rundschau.

Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.

Lokalhistorische Quartalschrift.

Aus dem Inhalt

- Mollay, Karl: Hausgeschichte und Stadtgeschichte
Házi, Eugen: Der Weinhandel Soprons im Jahre 1566
Alföldy, Géza: Der Altar des Liber pater aus Scarbantia
Csatkai, André: Haydns Schöpfung und Eisenstadt
Kőhegyi, Michael: Beiträge zur Geschichte der Bierbräuerei in Sopron

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20 gépelt oldalt.

2. A d ű l t szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkített szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiákban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóíratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy az MNB 793.116—706. számú csekkszámláján lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

XIII. ÉVFOLYAM

1959.

3. SZÁM

KIADJA:
SOPRON VÁROS TANÁCSA

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FABJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÜLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELENYI FERENC, KÜLKEDI ISTVÁN, MOLLAY KÁROLY, PETERDI FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBO JÁNOS, ZARAI KAROLY.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

	Oldal
<i>Mollay Károly</i> : Háztörténet és várostörténet (folytatás)	193
<i>Boronkai Pál</i> : Sopron vízellátása	205
<i>Faller Jenő</i> : Brennbergi munkásmozgalmak. Az 1907. évi sztrájkok	222
<i>Csapody István</i> : A Sopron környéki szelídgesztenyések	238

Helytörténet-írásunk időszerű kérdései

<i>Mende Gusztáv</i> : Van-e soproni jellegű tájképfestés?	257
--	-----

Helytörténeti adattár

<i>Csenár János</i> : Ósze János Kurrens könyve 1845—1849.	259
<i>Dávidházy István</i> : 50 éves a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár	270
<i>Mollay Károly</i> : Soproni növendékek a jénai egyetemen	274
<i>Dömötör Sándor</i> : Potyondi dülönevek	276
<i>Genthon István</i> : Kis adat Bartók Béla első soproni szerepléséhez	279
<i>Kárpáti Zoltán</i> : Megjegyzés	280
<i>V. B.</i> : Pest megyei pedagógus képzőművészek soproni képei	280

Sopron kulturális élete 1958

<i>Friedrich Károly</i> : 1958. évi Soproni Krónika	281
---	-----

Helyreigazítás. (Házi Jenő cikkéhez 1959. 2. sz.)

Terjedelem: 6,3 (A.5) ív 25 szövegek közötti ábrával. Példányszám: 1000

Felelős kiadó: Csatkai Endre — 59.11341 Győr-Sopronmegyei Nyomda, Győr

Háztörténet és várostörténet

A Szent György utca 3. számú ház (1379—1550.)

(Folytatás)

Írta: Mollay Károly

10. Pullendorfer³³ Mihállyal – mint már említettük – 1507–1509-ben ismét egyetlen kézbe kerül a Szent György utca 3. számú ház.³⁴ Vele a nagykereskedő típusa tűnik fel, aki felismeri Sopron és környéke XVI. század eleji gazdasági fejlődésében a kor nagy lehetőségét: a gabonakereskedelmet. Megszerzi Zemper Bálint majorját is (Gb. 161, 196, 362; II, 6:427; 1529–30. évi gabonadézsmajegyz.; 1532. évi mustrajegyz.), de volt még Steiner-, Höllersgrund-, Grassner-, Bodner- és Magerler-szőlője (Gb. 85, 180, 260, 337; II, 1:366), Meggyesen Goldberg- és Wiese-szőlője (Gb. 279, 331), Sopronban 12 hold szántóföldje a Tiefenbau-, több mint 4 hold a Sandbühel-, 22 1/2 hold a Wolfsdrüssel-dülőben, rétje a harkai határban stb. (Gb. 314, 337, 339, 332).

Ágnes asszony, akiről rokona. Boldizsár pap, különben négy (!) oltár javadalmasa, 1513-ban kelt végrendeletében emlékezik meg (II, 1:327; II, 6:295), 1521. február 17-én végrendekezett (II, 1:365). Minden ingó és ingatlan vagyonát férjére hagyta, kivéve második házasságából származó fiának, Jäger Kristófnak a jussát. A Szt. Jánocs-kápolnában említett fia számára oltárt alapít, amelyen minden pénteken *de passione domini mit cinem gelesenen passion* emlékezzenek meg. 10 dénárfontot hagy a kőszegi Szt. Jakab-templomnak (*do vatter vnd muetter, mein maist frauntschafft ligt*), 1–1 dénárfontot kap minden soproni templom és kápolna, valamint a bánfalvi Szt. Farkas-templom is. Ágnes asszony 1522. január 2-án már nem él (GedB. 237); férje ezután Magdolnát, Reiß Jánosnak, Sopron első értelmiségi városbírájának és polgármesterének sógornőjét vette el feleségül. Ekkor kerülhetett sor a Szent György utcai ház átépítésére vagy bővítésére: nyilván ezt a célt szolgálta az a 8000 téglá, amelyet 1523. március 12-én és 17-én 8 dénárfontért, s az a 600 téglá, amelyet 1525 február 13-án 6 dénárfontért vett a várostól (II, 5:332, 401). Az 1523 áprilisában dühöngő tűzvész Pullendorfer Mihálynak is nagy károkat okozott (Bb. 188; I, 7:63). A Szent György utcai ház különben a város egyik legelőkelőbb házának számított, amit az is mutat, hogy az előkelő vendégeket itt szállásolták el (II, 5:383). A házban Pullendorfer Mihály családján kívül még három bérlő,

33. Neve valamelyik *Pula* (*Pulya*) községünk német *Pullendorf* nevével függ össze.

34. Vö. II, 6:283–4, 369, 406, 435; GedB. 107, 235; II, 5:357; II, 2:21; Gb. 85, 147, 179, 216; 1527–34. évi adój.; 1528–34. évi bordézsma.; 1532. év mustrajegyz.; Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/6.

rendszerint iparoscsalád lakott, s így a ház nagyságából arra kell következtetnünk, hogy a háztulajdonos nagyszámú cselédséget tartott. Az 1534. évi leírás alapján ugyanis a házban volt 1 bolthajtásos nagyterem (*sall*), 12 boltozatos szoba (*gwelb, gwelbl*), 7 mennyezetes szoba (*stuben, stubel*), 3 ebédlőház (*mueßhauß*, közülük egy boltozatos), 2 hálókamra (*slaffkhamer*), 3 konyha (*kuchl*), 5 kamra (*khamer, khämerl*), 7 árnyékszék (*secret, haimblich gmach*), 1 fából ácsolt lakás (*ain hulltzen zimer*), továbbá 2 pince (*kheller*), 3 istálló (*stall*), 1 présház (*preßhaus*) stb.³⁵ A ház az utca felől egyemeletes volt, de az emelet fölé még egy órával (*vr*) ellátott torony (*thurn*) emelkedett. Emeleti homlokzatát oromfalazat (*giblmeur*), négy zárt erkély (*ärckher*) és 11 ablak (köztük 9 rácsos, 5 üveglablak) tagolta; a homlokzat földszinti részén a bejáratról (*eingang*) balra nagy boltozatos üzlethelyiség (*laden*) vasajtaja s két ablaka, a bejáratról jobbra pedig egy kisebb boltozatos üzlethelyiség, továbbá az egyik szobának 3 rácsos (*vergütert*) ablaka nyílt az utcára.

A kapualj szintén boltozatos és 30 rőf (*elle*) hosszú volt.³⁶ Jobb- és baloldalát ülőfülkék díszítették, amelyeket utóbb befalaztak, az 1954. évi feltárás óta azonban ismét láthatunk (l. a képet). A kapualj jobboldalán nyílt a lépcsőház: innen vasrácsos kőlépcső vitt fel az emeletre, az említett nagyteremhez. A kapualjba itt még egy kisebb boltozatos üzlethelyiség egyik kijárata nyílt, a másik az udvar felől volt. A kaputól balra levő nagy üzlethelyiséget — az udvari részen — nem boltozatos (*vngewelbt*), hanem mennyezetes (*mit ainem podm*) pince követte. Ez a pince csak részben volt a földre süllyesztve. Innen egy kisebb boltozatos helyiségbe lehetett jutni. E fölött, azaz a pincét követően, az emeleti ebédlőházból levezető lépcsőnél kisebb liszteskamra (*melkhämerl*) állt. Ezután egy boltozatos helyiség s egy árnyékszék következett, majd a 28 kistrőf hosszú, 10 kistrőf széles, boltozatos istálló. Itt állt kisebb boltozat (*gwelbl*) alatt a kút (*samt aller zuegehörung*). Ezt követte a 28 rőf hosszú, boltozatos pince, amelynek ugyancsak boltozatos bejárata s padlása (*podn*) volt; továbbá egy kétfülkés (*zwizellig*), 21 kistrőf hosszú, mennyezetes istálló, mellette árnyékszék, valamint a 14 kistrőf hosszú, mennyezetes présház. Utóbbihoz csatlakozott a négy lovat befogadó, mennyezetes istálló. Ennek kisebb boltozatos helyiség támaszkodott, amely folyosóra, ez pedig kőlépcsőre nyílt. Ez után következett a boltozatos, kürtővel (*rauchvanngkh*) épített ebédlőház; ez bizonyára a cselédségé volt. Mellette volt található az a 17 kistrőf hosszú, négyszögletes (*geviert*), mennyezetes szoba; ennek két üveglablaka az utcára nyílt. Mellette a már említett középszlopos, keresztboltozatos kisebbik utcai üzlethelyiség³⁷ következett, amely eredetileg mestergerendás, famennyezetes tér volt (Riedlmayer i. h. 30).

Az első emeletre (a mainál magasabbra: kb. 4,50 m-re) — mint már említettük — vasrácsos kőlépcső vezetett fel. Ez volt a főlépcső. Az emeleten a háznak — az utca felől nézve — jobb- és baloldali szárnyához gyámköveken (*auff khrackhstainen*) nyugvó folyosók vezettek el. A jobboldali szárny folyosóját — minthogy itt a ház csak egyemeletes volt — fatető fedte, a baloldali szárny folyosója alulról boltozatos volt. Az emeletnek az utca felőli részén helyezkedett el a nagy hálókamra, három rácsos ablakkal az utcára s egy árnyékszékkel.

35. Városi levéltár Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/6.

36. Riedlmayer Gyula (i. h.) „rőf” helyett „könyök”-ről beszél. A mai kapualj hossza 12,72, ill. 14,12, középen 13,42 m. Utóbbi méret éppen 30 kistrőfnek (*daumelle*) felel meg: $30 \times 44 \text{ cm} = 13,40 \text{ m}$. A kistrőf, azaz könyök a kinyújtott hüvelykujj hegye és a könyök közti távolság; a bécsi rőf 77,76 cm volt.

37. Ma: „Forum”-espresszó.

A hálókamrából csigalépcső (*schneck*) vezetett fel a toronyba. Utóbbinak meg-
létét még az 1954. évi feltáráskor „a lépcsőház III. emeleti magasságában az
északi tűzfalban előkerült lépcsőfok-helyek, valamint a padlástérben egy barokk
kémény mögött kőfalazatú, szegmentíves, egyszerű kiképzésű fekvő ablak és
néhány falcsonk” bizonyítja (Riedlmayer i. h.). A hálókamrához csatlakozott
egy 19 kistrőf hosszú, négyszögletes, festett szoba (*stubn*), öt nagy üvegablakkal
az utcára, három üvegablakon rácsozattal. E szoba kemencéje (*ofen*) mellett egy
festett különszoba (*sonnders stubl*) nyílt, amelynek két ablaka s egy ún. olasz
ablaka (? *ain welsch pöndl*) volt. Ez után következett, mindjárt a föl lépcső feljá-
ratánál egy kisebb boltozatos helyiség, majd a bolthajtásos nagyterem, három

A Szent György utca 3. számú ház a restaurálás után. (Adorján Attila felvétele 1959.)

nagy rácson ablakkal az utcára. Aztán egy nagyobb s egy kisebb boltozatos
kamra, egy-egy rácson ablakkal s egy-egy árnyékszékkel, majd egy mennyezetes,
kétablakos kamra, továbbá zöldre festett, két üvegablakos kisebb szoba, amely-
ben zöld zománcos (*vberlasirt*) kályha (*ofen*) állt. Innen a kisebb ebédőházhoz
lehetett eljutni, ahol végetért az emeletnek jobboldali szárnya, mert ezután
közvetlenül már az említett nagy boltozott pince padlása következett.

Az emelet baloldali szárnyán helyezkedett el a nagy ebédőház, amelytől
lépcső vezetett le a már említett liszteskamrához, ill. a pincéhez. Az ebédő-
házban két kürtő volt, s konyha, kamra és árnyékszék tartozott hozzá. Itt volt
még egy két üvegablakos, mennyezetes szoba is. Ez után következett a három-
ablakos magtár (*traidtkhassten*) és a szénaraktár (*heukhassten*). A magtár fölött
még padlás volt, a szénaraktár fölött azonban nem, mindkettő kb. 50 kistrőf
hosszú fatetővel fedve. Volt itt még egy boltozatos konyha, amelyből egy másik
boltozatos helyiségbe lehetett jutni. A konyha előtt téglával kirakott (*gepflass-
tert*) nyitott erkély (*allthan*), ezt kis boltozatos tető (*klains gwelbl*) védte. Az
emelet hátulsó, a városfal felé eső részén volt még egy szobácska (*stubl*), valamint

egy 30 rőf hosszú, fазsindellyel fedett, fából ácsolt lakás (*ain hulltzen zimer*). A nagy ebédlőház fölött a ház második emelete húzódott. Ide nyilván az a vasrácsos kőlépcső vezetett, amely a nagyterem előtti folyosóról, a fölépcső folytatásaképp indult el. A második emeleten kőfolyosó vezetett végig. Konyha, két üvegablakos, zöldre festett szoba, abrázolásokkal díszített (*gepillt*) kályhával, továbbá boltozatos, üvegablakos hálókamra s ehhez tartozó árnyékszék volt itt. A második emeletnek az utca felőli részén emelkedett a már említett torony, ahová a nagy hálókamrából csigalépcsőn lehetett feljutni. A torony két kisebb boltozatos helyiségének egyikében állt a toronyóra, amely az utca felől látható volt. A toronynak ún. clasz ablaka (*pöndl*) és két nyitott erkélye volt: a kisebbiket (*klains allthänl*) csipkés párkányzat (*zinnen*) díszítette. Az utcai részhez hasonlóan a ház két szárnya is 40 rőf hosszúságban cseréptető volt; itt csak a magtáron és a szénaraktáron volt 50 kistrőf hosszúságú fatető, a fából ácsolt lakást 30 rőf hosszúságú zszindelytető védte, a városfal mentén viszont 30 rőf hosszúságban ismét cseréptető fedte a házat.

Az utcai bolthelyiségek közül egyiket, nyilván a kisebbiket a tulajdonos általában bérebeadta. Így pl. 1526-ban Lengenfelder Zsigmond kereskedő bérelte évi 8 forintért (GerB. 221). A másikkban saját kereskedelmi tevékenységének egy részét bonyolította le. A fentebb említett lakókon kívül a vele szorosabb kereskedelmi tevékenységben lévő kereskedőknek, pl. Wagramer János bécsi-újhelyi vászonkereskedőnek, Puschmann Márton ugyancsak bécsi kereskedőnek, vendégszobát biztosított, azonkívül nagyszámú cselédséget, alkalmazottakat tartott. Boltjában fűszereket, viaszt, vásznat, pokrócot, posztót stb. árult (II, 5:243, 259, 422). 1526. szeptember 29-én, amikor a tanács összeíratta a szeptember 1–10-e között Sopronból elűzött zsidókkal szemben felmerült panaszokat, Pullendorfer Mihály bejelentette, hogy egyes zsidóasszonyok az ő cselédlányát ezüstgyűrűcskékkal és csatocskákkal megvesztegették s ily módon vittek el boltjából vásznat, borsot s más árut közel 100 dénárfont értékben (I, 7:212). Ugyanebből az időből eredő posztóeladás miatt pereskedik 1527–1528-ban Lengenfelder Zsigmonddal (GerB. 221–32; I. 7:244–7). A külföldi, főleg a cseh posztót a fenti Puschmann Mártontól szerezte be. Az említett cikkekén kívül nagyobb tételekben kereskedett szarvasmarhával, borral és gabonával. 1526-ban pl. Papp Balázs acsádi (Vas m.) tőzsértől 117 forintért ökröket vásárolt³⁸, de a vételárból a Szent György utcai házban (*in seinem gemalten stublein*) csak 60 új magyar forintot fizetett le; a maradékot pénzben és posztóban Gergely Bálint csepregi polgármester útján egyenlítette ki (GerB. 231). Többekkel társulva (*sein mitgesellschafter*) 1524-ben a város jobbágyközsegeiben összevásárolta a dézsmabort, saját részét behozta Sopronba, s a város kiváltságai ellenére a Hosszú soron (ma: II. Rákóczi Ferenc utca) és Bánfalván kimérette. Emiatt az 1525. évi közgyűlésen a polgárok panaszt tettek ellene s követelték a visszaélés megszüntetését (II, 2:196). Az 1528. évi április 25-i közgyűlési jegyzőkönyv újra szóvá teszi a dézsmaborok ügyét (II, 2:209), mégis 1528/29-ben Pullendorfer Mihály és Iwan Mihály polgármester ismét vettek dézsmabort s ezzel is kereskedtek (I, 7:432; 1532. évi adójegyz.). Kereskedelmi tevékenysége a város határain túl is terjedt. 1519. július 21-én Magas Ferenc, volt soproni polgár és társai, a várossal hadilábon álló Weißpriach János és György lánzséri várurak tudtával Fülesnél elfogták Pullendorfer szekerét s lovastul, 600 forint értékű árujával Lánzsérra vitték (I, 7:57, 60, 61; II, 6:349, 353). Kiterjedt kereskedelmi tevékeny-

38. Egy hizott, nyolcesztendős ökör ára 1526-ban Sopronban 6 forint volt (II, 6:423).

ségére engednek következtetni ebből az időből ismert pénzügyletei (GedB. 107; II, 1:323, 379): 1523-ban pl. 243 dénárfonttal tartozik Freiheimer augsburgi kereskedőnek, akinek az összeg erejéig a Szent György utcai ház van elzálogosítva (GedB. 243). Az 1523. március 11-én létrejött megegyezés értelmében Pullendorfer Szt. János napján (jún. 24) és újévkor 75–75 dénárfontot, Ker. Szt. János napján (aug. 29) pedig 93 dénárfontot fizet. Amikor 1530-ban Permöder Jakab bajorországi (*von Riess*³⁹ *aus Payren purtig*) kereskedő megveszi Freiheimer Tamás ausztriai és magyarországi követeléseit, az időközben a kőszegi vár tisztartójává előlépett Pullendorfer Mihály adósságának kifizetését már igazolni tudta (GedB. 288). 1533. szeptember 4-én Kramp János bécsi szitakötő követel rajta 18 dénárfontot, nyilván nagyobb tételben vásárolt szitakért. Az ügyet közelebbről nem ismerjük, bár forrásunkban az áll, hogy *vber die acta stet im gedenchpuech sub anno 1533* (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4).

Pullendorfer ekkortájt vette át Lilienberger Jodocus királyi prófuntmestertől, utóbb királyi tanácsostól Ferdinánd csapatainak élelmezését, azaz hadseregszállító lett. Ezzel kapcsolatban nagyobb összeggel tartozott a volt prófuntmesternek, úgyhogy maga a király szólítja fel a tanácsot, hogy Lilienbergert Pullendorfer vagyonából elégitse ki (Lad. N fasc. 1 nr. 14/51, 53; Lad. LVII fasc. 1 nr. 103), amit a tanács 1534. június 13-án vesz tudomásul. Július 25-én Lilienberger és a királyi kamara ugyanebben az ügyben fordulnak a tanácshoz (Lad. LVII fasc. 1 nr. 105–6), július 27-én meg Magdolna asszony, Pullendorfer neje, már óvást emel férje vagyonának zár alá vétele ellen, addig, amíg ő – hozományá összégéig – kielégítve nincsen (Lad. LVII fasc. 1 nr. 104). Ezzel kapcsolatban a tanács felkérte Péter mézsáros és Sieghart Márton tanácsosokat, Máté ácsmestert, Bertalan, Szilveszter és Ferenc kőművesmestereket, Schwarzentaler Kristóf bécsújhelyi tanácsost s Stadler János bécsújhelyi esketett ácsmestert, hogy 1534. október 22-én helyiségről-helyiségre járva becsüljék meg Pullendorfer Szent György utcai házát. Ennek köszönhetjük a Szent György utca 3. számú ház fentebb feldolgozott s hazai viszonylatban egyedülálló 1534. évi leírását (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/6).

Aránylag széleskörű kereskedelmi tevékenysége mellett csak kisebb méretű gazdálkodást folytatott, bár külön vincellért is tartott (GerB. 225). Bordézs mája 1525-ben 8 1/2 akó, 1526-ban 10 akó s aztán 1533–1534-ig fokozatosan csökken 3 akóra; gabonadézs mája 1526-ban 3 kepe, 1529-ben 6 kepe s 1530-ban pedig 4 kepe. Adója viszont 1507–1509-ben évi 6 1/2 forint, 1523–1527-ben 6 forint, 1528-ban 7 forint, 1532-ben 6 forint, 1533-ban 3 forint, 1534-ben 4 forint.

Vagyonai és társadalmi helyzeténél fogva valószínűleg már 1507-ben (II, 6:283; II, 5:183), kimutathatóan 1508-tól kezdve a külső tanács (II, 2:188; II, 1:319; GedB. 143), 1513-tól kezdve pedig – kisebb megszakításokkal 1529-ig – a belső tanács tagja.⁴⁰ Így lett aztán 1524-ben városbíró⁴¹ s 1527-ben polgármester.⁴² 1518–1530-ig volt a Szt. János-kápolna gondnoka s e működéséről Auer Jakab városi jegyző kezeírásával értékes számadáskönyvet hagyott hátra a

39. Termékeny völgykatlan Bajorország württembergi határán. Főhelye Nördlingen város.

40. Vö. II, 2:188, 205, 211, 196–200; II, 1:333, 341, 347, 357, 379, 395, 191; II, 5:206, 339–41, 344; II, 6:311, 319, 352, 417; I, 6:339; I, 7:183; GedB. 168, 235, 243; GerB. 221.

41. Vö. II, 5:274, 396, 401, 422, 426–7, 432, 436, 438; II, 2:194; I, 7:102, 109; II, 1:420; I, 7:102, 109; Gb. 121–7, 151, 216, 424; GedB. 250; GerB. 175, 180, 183–4.

42. Vö. II, 2:203; II, 5:274; I, 7:268, 287, 294, 300; GerB. 272; GedB. 258–9, 261, Gb. 142–4, 146–8.

kápolna renoválásáról és vagyonának kezeléséről (II, 5:270–83; 1532. évi adójegyz.). Luther tanainak terjedésével kapcsolatban indított első magyarországi hivatalos vizsgálat (1524. okt. 22–30) során a bűnt megszegésére vonatkozóan elsőnek Pullendorfert hallgatták ki, aki Móricz Pál kalmár ellen vallott (I, 7:124). A jobbágyközségek dézsmaborának összevásárlása és városbírói tevékenysége miatt 1525-től a közgyűléseken megismétlődnek ellene a panaszok, s a közgyűlés egyéb ügyek tisztázásáig nem javasolja a tanácsba (II, 2:196–9). 1528-ban megint az a panasz ellene, hogy az április 24-i tisztújítást megelőzően beszedte valamelyik jobbágyközség adóját, de nem számolt el róla, sem a dézsmaborról, sem

Szent György utca 3. Ülőfülkék a kapualjban

bizonyos 100 dénárfontról (II, 2:209). Ennek ellenére 1529-ben még beválasztják a belső tanácsba (II, 2:211), de 1530. április 4-én már községi tiszttartó (GedB. 281, 288), s ettől az időtől kezdve nagycbbrészt távol van a várostól, csak felesége marad Sopronban (Lad. LVIII fasc. 5 nr. 40/7). Mégis a városnak továbbra is sok baja van az izgága, erőszakoskodó, a városi kiváltságokat és szabályrendeleteket semmibe vevő emberrel. Így már az 1530. évi bordézmát sem akarta leróni, úgyhogy Palltram András városbírónak és a dézsmaszedőnek lakatossal kellett a Szent György utcai ház pincéjét felnyitattatni és a legnagyobb hordóból a dézsmát kivenniök (I, 7:402). 1534-ben meg az említett Palltram András, akkor már polgármester azon csípte rajta Pullendorfert, hogy széna közé eldugva 2 hordó bort akart az Előkapunál becsempészni a várcsba. A polgármester a bort elkobozta s a városházára (a mai tanácsháza helyén) vitette. Pullendorfer nemcsak a város kiváltságait sértette meg, hanem a bor elkobzása miatt a polgármestert

a tanács ülésén (*do alle erberkait vnm d zucht gehalltenn werden sollen*) nyilvánosan megrágalmazta. Pullendorfer 1534. június 19-én sajátkezű írásában (l. a képet) kér bocsánatot a tanácstól, amely többszöri tárgyalás után december 23-án a hatalmaskodó patríciust végül is elmarasztalta (Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/5, fasc. 2 nr. 16/1–3). A patríciusok megrendszabályozták a városi kereteket áttörő királyi prófuntmestert, aki végül is belebukott a gabonakereskedelembé. 1544-ben Grassner-szőlőjét kénytelen eladni (Gb. 260), Steiner- és meggyesi Goldberg-szőlőjét pedig adósságai miatt Manusch bécsújhelyi zsidónak átadni (Gb. 279–80), 1547. január 28-án azonban már özvegye, Magdolna asszony folytatja az ingat-

Szent György utca 3. Ülőfülkék a kapualjban

lanok eladását: elad 12 hold Tiefenbau-szántót; 1548-ban $\frac{1}{4}$ meggyesi Wiesner-szőlőt, Harkán egy rétet s Sopronban 22 $\frac{1}{2}$ hold Wolfsdrüssel-szántót (Gb. 314, 331–2, 339). Ekkor már Kesinger Gáspár korneuburgi polgár felesége. Másodszor is megözvegyülve 1549-ben $\frac{2}{4}$ Bodner-szőlőt és 4 hold Sand-szántót ad el, 1550-ben pedig egy Höllersgrund-szőlőt, s ebben az évben meg is hal (Gb. 337, 344). Pullendorfer Mihály különös halálát Sopron első ismert krónikaírója, Faut Márk írja le 1610–1916-ig készült krónikájában.⁴³ Faut Márk Pullendorfer Mihály (*welcher ... damals der fürnembste alhie im Rath wor*) befolyásának tulajdonítja a soproni zsidók 1526. évi kiűzetését, majd megjegyzi, hogy Pullendorfer szomorú véget ért, *da er auf dem wagen schlieff, fiel ihm der spieß oder die*

43. J. Hajdu Helga: Soproni vonatkozású kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban. SSz. XI, 189.

*Tarda durch den Gädtschy vnd stund an einem stein an, vnd da die Roß Muttig vnd anhuben zu lauffen, gieng ihm der spieß durch den leib.*⁴⁴

11. A Szent György utca 3. számú ház és tulajdonosainak története sok apró részletével élesen világít bele Sopron középkori társadalomtörténetébe. További feladat lesz e részleteknek nagyobb összefüggésbe való beillesztése. Az anyag feltárása után mégis emeljünk ki néhány szempontot. A ház tulajdonosai: 1379-től Schwärzel János; 1400-tól Turnhofer Tamás; 1427-től ennek két leánya: a ház egyik fele Annáé (férje: Moser Osvát), majd 1458-tól fiáé, Moser György, 1464-től ennek özvegyéé (2. f. Kandelberger János), 1469-től Zemper Simoné, 1476-tól ennek özvegyéé (2. f.: Czelle Péter), 1480 tájától fiáé, Zemper Jánosé, 1495-től ennek özvegyéé, Ágnes asszonyé (2. f.: Jäger János; 3. f.: Pullendorfer Mihály); — a ház másik fele 1427-től Turnhofer Erzsébeté (1. f.: Schadendorfer Mátyás; 2. f.: Bühel Ulrik), 1466-tól leányaé, Magdolnáé (1. f.: Altpeck Miklós; 2. f.: Rauscher Konrad), 1469-től Zemper Bálinté, 1498-tól ennek özvegyéé (2. f.: Holzapfel Mihály), 1509-től sógoráé, Pullendorfer Mihályé. 1509-től kezdve tehát a ház ismét egy kézben van: Pullendorfer Mihály bírja Ágnes asszonnyal 1521-ig, Magdolna asszonnyal 1546-ig, Magdolna asszonyé 1550-ig (2. f.: Kesinger Gáspár).

A tulajdonosok egytől-egyig patriciusok, elsősorban kereskedők, de feltűnik már köztük a világi értelmiség is (Zemper János, Holzapfel Mihály). Ennek többek között a humanizmus és a reformáció behatolása szempontjából van jelentősége. Férfi ágon a családok ritkán maradnak fenn a második nemzedékben (Moser György, Zemper János), a folytonosságot inkább a női ág biztosítja: a nők korán s ezért nem ritkán háromszor mennek férjhez. Még a polgárságnak e legfelsőbb, legműveltebb rétegében is nagy a gyermekhalandóság (Jäger János gyermeke), a felnőtt polgárfiúk pedig nem egyszer kényszerülnek elhagyni a várost (Turnhofer Tamás két fia, Jäger Kristóf). Nemcsak a kereskedelmi, hanem a családi kapcsolatok is élénkek a nyugat-magyarországi városokkal (Csepreg, Sárvár, Kőszeg) és Ausztriával (Kandelberg, Korneuburg stb.), annál is inkább, mert a betelepülés ezekről a területekről az egész tárgyalt korban állandóan tart. Az özvegyek ezért gyakran ezekre a területekre mennek ismét férjhez (Zemper Simon, Pullendorfer Mihály özvegye). Nemzedékenként tehát nagy a hullámozás, de egy dologban nincsen változás: a városi hatalmat, a belső tanácsot egymással rokon patriciusi családok csoportja tartja a kezében. A városi lakosság többi rétegének kárára elkövetett önkényeskedések, visszaélések komolyabb megtorlására ezért ritkán kerül sor, nem így persze, ha maguk a patriciusok kárkösdnek (Pullendorfer Mihály). Egyes esetekben (Turnhofer Tamás, Schmuckenpfennig János stb.) még a nemességgel szemben is meg tudják állni a helyüket.

Vagyonuk lehetővé teszi, hogy életformájukban a nemességet kövessék. Díszes, kényelmes és tágas házukban laknak, a lakosság többi rétege ugyanakkor szűk odúktan zsúfolódik össze. Nevüket nemcsak a városi könyvek örökítik meg, hanem építészeti alkotások, főleg templomok, kápolnák is. A Szent György- és a Szentlélek-kápolna építéstörténete azonban azt bizonyítja, hogy e művészetpártolás mögött nem szabad mindig vallásos buzgóságot keresni, ahogy ezt történetírásunk régen tette. Gyermekeiket nevelőkkel neveltetik,⁴⁵ a fiúkat

44. Faut-krónika I^v, 3^f. Orsz. Széchényi Könyvtár, Kézirattár: Quart. Germ. 192. — A krónikairó tévesen Pullendorfer *Ferenc*ről ír. *Tarda*=dárda, *Gädtschy*=kocsi.

45. Vö. Mollay Károly: Soproni élet a 15. század második felében. A Haberleiter-család története. SSz. V, 109—22, 153—72.

esetleg egyetemre, Bécsbe küldik (Zemper János). Írni mindnyájan tudtak, kezeírásuk azonban ritkábban maradt fenn (Joachim Jakab,⁴⁵ Pullendorfer Mihály), mert vagy saját írnokokkal, íródeákjukkal (Schwärzel János) vagy a városi jegyzővel irattak (Moser Osvát, Pullendorfer Mihály számadáskönyve). Kereskedelmi tevékenységük lebonyolítása és a város ügyeinek intézése végett sokat utaznak idehaza és Ausztriában; gazdaságuk számára a külvárosban majort tartanak fenn. Mindehhez persze nagyszámú cselédség is kell.

A Szent György utca 3. számú ház büszke tornyával, díszes kiképzésével és gazdag üzleteivel, raktáraival ennek az életformának színhelye volt. A város-történeti irodalmunkban egyedülálló 1534. évi leírásnak ez ad különös jelentőséget.

12. Sopron, 1534. okt. 22. A városi tanács által kiküldött bizottság összeírja Pullendorfer Mihály házának helyiségeit.

Vermerckht die beschreybung der gemäch, gwelbn, zimern, dächern vnd annderer gebeuen, so in Michelln Puellndorffer burgers zw Odnburg behausung daselbs durch die nachbenannten schätzleutt befunden vnd besichtigt worden, wie hernach uollgt.

Item erstlich am einganng des hauß, gegen des Piersch Benedicten behausung, ain groß gwelb mit ain laden vnd thuer von eisen, hatt zway fennster.

Item zunachst demselben gwelb ain kheller mit ainem podn.

Item darnach bey der stiegen, do man von dem mueßhauß herab gett, ain melkhämerl, darunter ein gwelbl, darein man von dem vngwelbten kheller geen mag.

Item zunachst ain gwelb vnd ain secret.

Iem ain gwelbter stall, vngeuerlich XXVIII daumbellen lang vnd X braitt.⁴⁶

Item vnnter ain gwelbln ain prun sambt aller zuegehörung.

Darnach ain gwelbter kheller bei XXVIII ellen lanng, dauor ain gwelbter einganng.

Item ain zwizelliger stall mit ain podn, XXI daumellen lanng, daneben ain secret.

Item ain preßhauß mit ain podn, XIII daumbelln lanng.

Item daran stossenndt ain stall zu vier rossen, mit ain podn.

Item an den stall ain gwelbl sambt ainem ganng vnd stainen stiegen.

Item darnach ain gwelbts mueßhauß mit ain rauchvanngkh.

Daran ain gevierte stubn, XVII daumbelln lanng, mit ain podn, hatt drey glaßvennster, dabei ain gwelbl, mit ain ladn auff die gassen.

Item vnnter der einfart ain gwelbl, hatt zwen ausgänng.⁴⁷

Item ain gwelbte einfart, dreissig ellen lanng.

Item alls man hinauff in den sall geet, ain stainen stiegen, mit ain eißnen gätter, vor dem sall ain gwelbl.

Item ain grosse slaffkhamer, darauß man durch ain schnecken in den thurn geet, mit dreien vergätterten vennstern, darinn ain secret.

Item daran ain gevierte, gemallte stubn, XVIII daumbellen lanng, mit funff grossen glaßvennstern, sein die drey vergettärt.

Item zunachst bei dem ofen gemellter stubn ain klains sonnders stubl, gemallt, hatt zway vennster vnd ain welsch pöndl.

Item vor gedachter stubn ain grosser gwelbter sall mit dreien grossen vergätterten vennstern, geen darab zwo stainen stiegen, hatt die ain, so auffwertz gett, ain beseitt eißnen gätter.

Item ain gwelbte khamer mit ain vergätterten vennster, hatt ain haimblich gmach.⁴⁸

46. Az 1. lap vége.

47. A 2. lap vége.

48. A 3. lap vége.

Item mer ain klaine gwelbte khamer mit aim vergätterten vennster, hatt ain haimblich gmach.

Item aber ain khamer mit aim podn vnd zwaien vennstern.

Item ain stubl mit gruen gemallt, hatt zway glaßvennster vnd ain gruenen vberlasirten ofen.

Item ain mueßhauß, darauff ain rauchvanngkh, daneben auch auff khrackhstainen ain hulltzener ganng.

Item ob des grossen gwelbten kheller ain podn.

Item mer ain mueßhauß, darab ain stiegen, hatt ain khuchl vnd zwen rauchfänng, dabei ain khamer, hatt ain haimblich gmach.

Item ain stubn mit aim podn, hatt zway glaßvensster.

Item ain lannger ganng auff khrackhstainen, vnnnden gewelbt.

Item ain traidtkhassten, hatt drey vennster.⁴⁹

Item daneben ain heukhassten vngepödennt.

Item ain gwelbte khuchel vnd ain gwelb, darein man auß der khuchl geet, mer vor der khuchl ain klains gwelbl vnd ain allthan mit ziegl gepflasstert.

Item ain gwelbl, darauff das klain stubl gebaut.

Item oben auff dem grossen mueßhauß ain stainener ganng, darauff ein khuchl.

Item mer ain stubn mit zwaien glaßvennster, hatt ain newen gepillten ofen vnd ain gemallten gruenen poden, daran ain gwelbte slaffkhamer mit aim glaßvennster, hatt ain haimblich gmach.

Item im thurn ain gwelbl, dabei auch ain gwelbl, darinn die vr steet.

Item oben im thurn pöndl vnd ain allthan.

Item daneben ain klains allthänl mit zinnen.

Item auff dem traidt- vnd hewkhasten ain hulltzen dach, bei L daumbellen lanng.⁵⁰

Item ain hulltzen zimer mit schintln gedeckht, bei XXX ellen lang.

Item der groß sall, stuben vnd khamer gegen der gassen mit ziegl gedeckht, hatt giblmeur, darinn 4 äreckher.

Item auff den hintern khämern vnd stubn das dach mit ziegl gedeckht, bei XL ellen lanng, hatt ain außladung.

Item das hinterzimer, darinn yecz ain schneider, alles mit schintln gedeckht, bei XXX ellen lanng.

Item zunachst der stattmaur ain groß ziegeldach, bei XXX ellen lanng.

Hanndler dieser sachen vnd schätzleutt erbetten vnd darzue verorndt sein die ersamen vnnnd weisen:

Cristoff Schwartzentaller, burger des rats zu der Neustatt, Hanns Stadler, burger vnd geschwornen zimerman daselbs.

Peter vleischhackher vnd Mert Sighart, bed burger des ratts zu Odnburg,⁵¹ Matheus zimerman, Bärtlme maurer, Siluester maurer vnd Franntz maurer, all vier burger vnd maister zu Odnburg.

Actum am XXII. tag octobris anno etc. XXXIII°. Wolf Rosenkhrantz stattschreiber manu propria subscripsit.⁵²

Jelzése: Soproni városi levéltár Lad. LVIII fasc. 1 nr. 4/6.

Négy levélből álló füzet, amelyet kenderfonal tart össze. Papirosának vizjegye: P betű, felette cimerpaizs.

*

49. A 4. lap vége.

50. Az 5. lap vége.

51. A 6. lap vége.

52. A 7. lap vége. A 8. lap üres.

**Mollay, Karl: Hausgeschichte und Stadtgeschichte. Das Haus St. Georgengasse
Nr. 3 (1379—1550)**

Die Geschichte des Hauses St. Georgengasse Nr. 3, eines der kostbarsten Kunstdenkmäler unserer Stadt, sowie seiner Eigentümer in den Jahren 1379—1550 bietet einen tiefen Einblick in die Lebensform der Ödenburger Patrizier und mithin in die mittelalterliche Sozialgeschichte der Stadt. Die Eigentümer waren in erster Linie Kaufleute, aber es fehlen auch Vertreter der im Entstehen begriffenen weltlichen Intelligenz nicht, von denen hier der in der Kunstgeschichte bisher unbekannte Maler Michael Holzapfel erwähnt sei. Das Haus, eines der größten Kaufhäuser dieser Zeit, ist uns aus einer genauen Bestandesaufnahme des Jahres 1534 bekannt, deren Text hier das erstmal veröffentlicht wird. Verschiedene Beziehungen zur Stadtgeschichte, wie Deutung des ersten Grundbuches (1379), Bau der St. Georgen- und Heiligengeist-Kapelle (1390-er Jahre), Aufstand der Vorstädter (1420-er Jahre) usw. bekommen dabei eine neue Beleuchtung.

Sopron vízellátása

Írta: **Boronkai Pál**

A rómaiakori Sopron vízellátását a bánfalvi völgyből kiinduló vízvezeték biztosította. Ez a vízvezeték téglacsatornából épült, és hosszabb szakaszait az ún. Greilinger-malom közelében a múlt század végén találták meg. A középkori Sopron vízellátása ásott és falazott kutakból történt. Ezek a kutak 5–6 m mélységűek és természetesen ki voltak téve a fertőzés veszélyének. A kutak egy része ma is megvan a belváros területén. Ivásra alkalmatlan vizük a város egész területén található diluviális kavicsrétegből származik.

A vízvezeték alapkőletétele 1891. május 20-án. Rupprecht Mihály felvétele.

1763-ban a város megvásárolta a mai Erzsébet-kertet és ott sörgyárat, parkot és tavat létesített. A sörgyár, utóbb malátagyár a mai Ady Endre Kultúrház helyén állt. A vízellátást külön földalatti galériavezeték biztosította. Ez a vezeték boltozott, mászható csatornából állt, amely a Cseresznye-soron kezdődik és a mai Szabadság körút elején éri el az Erzsébet-kertet, ahol egy szökőkutat is táplált. Ez a galéria most is használható állapotban van és az Állami Borpince előtt levő ellenőrző aknájából töltjük – vízhiány esetén most is – a locsoló autót.

Amikor 1874-ben a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút megépült, Sopronban még nem volt városi vízmű. Ezért a vasútnak önálló vízellátásra kellett berendezkednie. Vízművének gyűjtomedencéjét a Bánfalvi patak mellé telepítette, a Siketnéma Intézet előtt levő Tóth Antal utca 1. sz. ház mögötti partrészen.

Itt földalatti iszapfogót és vízgyűjtő medencét és innen kiindulóan az állomáson elhelyezett vízházig 1420 m hosszú csővezetékét épített.

A csővezeték 15 cm belméretű öntöttvascsövekből készült és követi a Bánfalvi patakot, majd végighalad a Mártírok útján, az Ady Endre út elején, azután a Frankenburg úti átjárónál keresztezi a MÁV vonalát és innen az összekötő vasútvonal mentén vezet a vízházig, ahol 50 m³-es tartály van. Az Ady Endre út elején volt korcsolyapálya vízét a GYSEV vízvezetékéből kapta, külön csatlakozó vezeték útján. 1938-ban a GYSEV önálló vízműve kezdett elapadni, ezért a vasút elhatározta az iszapfogó és vízgyűjtő medence kibővítését és a patakkal való összeköttetését.

Sopron rohamos fejlődése szükségessé tette a közművek megépítését. A gázművet soproni polgárokból álló részvénytársaság alapította 1866-ban. A villamos áramszolgáltatás 1898-ban indult meg Ikervárról távvezetéken. A soproni villanytelep 1908-ban épült meg, a szükséges vizet saját kút szolgáltatja. Saját kútból történő vízellátásra rendezkedett be a sörgyár és a SOTEX is. Csak később, az üzemek fejlesztésével lépett fel vízhiány. Ekkor vezették be a vízvezetékét.

Sopron vízellátására a Carl Freiherr von Schwarz bécsi cég készített tervet a 80-as években. A terveket az 1892-ben megalakult Sopron Városi Vízvezetéki R. T. vásárolta meg. Az építkezést a Schmieđ és Alber brünni cég és Speidel Keresztély soproni építési vállalata hajtotta végre. A terv vízgyűjtőterületül a Soproni-hegység és a Bécsi-domb között elterülő somfalvi és bánfalvi medencét jelölte ki. A medencéket a vékony diluviális vályog- és homokréteg alatt diluviális kavicslerakódások töltik ki 6–8 m vastagságban. A kavicsréteg víztartalma sajnos erősen ingadozó és az időjárás függvénye. Hátránya még ennek a víznek, hogy feltalajvíz, azaz nincs felette vízzáró agyagréteg, amely a felszínről érkező szennyezést kizárná. A vízmű védőterületét az Ikva patak mentén létesített árvédelmi töltések ugyan megvédik az árvíztől, azonban nagyobb esőzésekkor a felszíni vizek a talaj repedésein keresztül behatolnak a vízvezető rétegekbe és a vízvezetéki víz bizonyos fokú zavarosságát, ún. opálosodását idézhetik elő. A klórozás azonban megakadályozza a fertőzést. A somfalvi és bánfalvi medencék talajvizének kitermelése a vízmű megépítésekor 2 galériavezetékekkel történt. Ezek a vezetékek felül lyukasított kőagyagcsövekből készültek. A csövek felett mosott kavicssterítést helyeztek el. A vezetékek átlagosan 6–8 m mélységben fekszenek, 60–25 cm belső átmérővel és kb. 4 %-os eséssel. Az egyik vezetékág a szivattyúteleptől északnyugati irányban halad az Ikva patak mentén, annak északi oldalán. A vasúti órház közelében keresztezi a GYSEV pályatestét és a patakot, majd a patak déli oldalán folytatja útját. A másik ágat déli irányban fektették le a Faraktár területén levő kútig. Külön leágazó vezeték készült az Ibolya-réten létesített kúthoz. Ennek vizét szivornya emelte át a galériavezeték beömlő aknájába. A faraktári kút vize tömör vezetéken át jutott a beömlő aknába. A vezetékeken falazott ellenőrző aknák vannak, vaslemezfedőkkel lefedve. A galériák gravitációs úton, illetve szivornyák segítségével vezették a talajvizet a szivattyútelep közelében levő főkúthoz, ahonnan gőzgéppel hajtott szivattyúk szívták a vizet és nyomták fel a Bécsi-dombon megépített 1200 m³-es tároló medencébe, amelynek 261,0 m. A. f. fenékmagassága biztosította a városban a szükséges nyomást.

1905-ben a város a vízművet a részvénytársaságtól megvásárolta és 1910-ben kibővítette új galériavezeték és 3 új kút létesítésével. További bővítés történt az 1926–1927. években a galériavezetéknek Somfalva felé való meghosszabítá-

sával, így érte el a gyűjtővezeték nyugati ága a jelenlegi 1902 m hosszúságot. A faraktári kútnál végződő déli (bánfalvi) ág hossza 1042 m. A somfalvi ág telepítése nem volt szerencsés, mert vonalvezetése a talajvízáramlás irányával nagyjában egyező, így nem tudja a miocén bádeni agyagfedőjében kimosott folyómedrekben lerakódott terasz kavicsrétegek vízhozamát kellő mértékben kitermelni.

A galéria-vezeték vízgyűjtőterülete osztrák részen Fraknónádasdig és Ker-tesig terjed. Védőterületét a trianoni békeszerződés 5. sz. jogi jegyzőkönyvének II. cikkelye biztosítja.

1914-ben a város a vízmű főtelepe közelében végeztetett mélyfúrást. Ennek a fúrásnak a talpmélysége 393,50 m, vízhozama 130 l/perc volt a Földtani Intézet feljegyzései szerint. A Délivasút állomásán levő artézi kút terepszintje 225,43 m. A. f., mélysége 165,40 m, nyugalmi vízszintje — 8,17 m, vízhozama 2,5 m-es depressió mellett 60 l/p.

A lényegében eredménytelen mélyfúrás után a város 1917-ben a Kistómalomnál és a Csalánkertben végeztetett fúrásokat. Ekkor létesült a Csalánkert első artézi kútja és a Kistómalom gátja alatt, a tóalmi patak közvetlen közelében az 1. sz. artézi kút. Ez a kút 51 m mélységű, a kútcső felső szakasza 250 mm belső átmérőjű. A nyugalmi vízszintje 1,46 m, a csőperem felett 22 lit/perc túlfolyással. A csalánkerti régi kút 25 m mélységű, 7,5 m leszívás mellett 250 l/p vízmennyiséget szolgáltatott. A kistóalmi kút mellé szivattyúházat és a városba vezető nyomóvezetékét építettek. A szivattyúházat rosszul telepítették, mert a magasan álló talajvíz megközelíthetlenné tette az épületet és ezért utóbb le kellett bontani. Ugyancsak fel kellett szedni a vezetéknek a Kistómalom tözeges talajára fektetett részét is. Maga az artézi kút azonban megmaradt, mint túlfolyó csökút. Megmaradt a vezeték a Csalánkertből a városig is. Az artézi kutat 1957-ben a Kistómalom új szivattyúházába kapcsolták be, 7,5 m-es leszívás mellett 333 l/perc vízmennyiséget szolgáltat.

Az 1928. évi nagy szárazság idején a város vezetősége Jámbor Lajos vízműigazgató távollétében Köves Ferenc villanytelepi főmérnököt és engem bízott meg, hogy a csalánkerti artézi kút fölé ideiglenes, fabódés szivattyútelepet létesítsünk és a vizet a már korábban lefektetett csővezetéken át, közvetlenül a Bástya utcai főcsőbe vezessük. A megbízásnak eleget tettünk, amivel a vízhiány időlegesen megszűnt. Ez az ideiglenes megoldás természetesen nem volt alkalmas állandó üzemeltetésre. Másrészt a kút vízhozama sem volt elegendő. Ezért Jámbor Lajos vízműigazgató felkérte Beuchel bécsi vízkutatót, végezzen kutatásokat a Csalánkertben. Beuchel még 1928-ban a régi kúttól északra 80 m távolságban jelölt meg egy pontot, ahol fúrást javasolt. A fúrásra a Zsigmondi-cég kapott megbízást és az létesítette a csalánkerti vízmű új artézi kútját. A kút talpmélysége 25,0 m, a vizet szolgáltató és ezért szűrőcsövekkel hasznosított rétegek 9,20–11,20 m és 12,40–20,30 m-es mélységben vannak. A vízmennyiség 10 m-es leszívás mellett 1500 l/p volt, ami azonban most már 800 l/p-re csökkent le.

A történelmi hűség kedvéért meg kell említenem egy soproni vízkutató munkásságát is. Göbölös Árpád a Fehér Ló udvarán remélte megtalálni a Baden-Vöslau-i gyógyvizeket. A fúrórúd eltörése azonban megakadályozta, hogy 320 m-nél nagyobb mélységbe lehatolhasson és a remélt meleg vizet feltárhassa. Eredménytelenül végződtek azok a fúrások is, amelyeknek helyeit Göbölös Árpád a volt vöröskereszt üdülónél, és a fertőparti csőszháznál jelölte ki. Ezzel szem-

ben eredményt ért el a Hubertus vadászaknál és a Virág-völgyben végzett vízkutatásaival.

A csalánkerti új kút mellett 1941-ben épült meg az új szivattyúakna és gépház. A gépházban két szivattyú van: egy kétlépcsős Vogl-, és egy négylépcsős Mazalán-szivattyú, összesen 1080 m³/nap teljesítménnyel. Az üzemi nyomás 11,20, 11,5 atm. között váltakozik. A kút víze 1800 m hosszú 175 mm belméretű öntöttvas nyomócsövön át jut a gypmesteri telep közelében levő átemelő telepig, ahonnan 250 mm-es nyomócső köti össze a városi hálózattal.

A város fejlődésével a Bécsi-domb víztároló nyomómagassága elégtelennek bizonyult. A Múzeum utcában a 10-es években épült nyomásfokozó állomás is csak rövid ideig felelt meg a követelményeknek. A Lövér-szálló és a lövéri vízvezeték megépítése szükségessé tette a 30-as évek elején a főiskola délkeleti sarkánál 237,50 m. A. f. magasságban új nyomásfokozó állomás építését. Itt két automatikus 6–9 atm. beállítású szivattyú végzi a víz továbbemelését. A Ciklámen szanatórium építése megkövetelte a lövéri magas zónában is a víz tartalékolását. A tartalékolást és ezzel az üzembiztonságot szolgálja a Vashegyen 1956-ban megépített 400 m³-es víztároló medence és az új 1960 m hosszú, 200 mm-es Eternit nyomóvezeték. A távkapcsoló berendezés a vashegyi víztároló vízállása szerint kapcsolja be, illetve állítja le a nyomásfokozóban beépített szivattyúkat. A tároló és a vezeték terveit a Mélyépítési Tervező Vállalat készítette, a kivitelező a Hidépítő Vállalat volt.

A főszivattyútelep villamosítása két lépésben történt, éspedig 1934-ben és 1947-ben. A szivattyúzást és a Bécsi-dombi tárolómedencébe való felnyomást 2, összesen 200 m³/óra teljesítményű 60 m emelőmagasságú Worthington-szivattyú végzi. Áramkimaradás esetére egy benzinmotoros szivattyú áll rendelkezésre. 1 m³ víz szállításának energiaszükséglete a főtelepen átlagban 0,333 kwó, a Csalánkertben 1,022 kwó és a Kistómalomnál 0,919 kwó. A lövéri zónába szállított víz 1 m³-e ezenkívül még 0,618 kwó áramot igényel.

A somfalvi és bánfalvi vízgyűjtő medence vízhozama – mint már említettem – a csapadékmennyiség függvénye, és napi 1800–6000 m³ között váltakozik. A gépek kapacitása 4800 m³/nap. Száraz nyarakon továbbra is megmaradt a vízhiány veszélye. Különösen a magasabban fekvő városrészek maradtak víz nélkül. A fokozódó vízhiány és vizigény készítette a sörgyárat is mélyfúrások végzésére. A sörgyár területén 1955-ben mélyített fúrás 290 m mélységben érte el az alapkonglomerátumot és kb. 300 m mélységben a kristályos alaphegységet. A konglomerát elég tömött szerkezetűnek bizonyult, de az alaphegység felett kb. 3–4 m vastagságú gránit, gneisz murva volt, amelyben minden valószínűség szerint nagyobb mennyiségű víz is jelen volt, de ehhez a helytelen kútkiképzés miatt hozzájutni már nem lehetett. Valószínű, hogy a tektonikai mozgások az alaphegységben elég erőteljesek lehettek. A sörgyártól Ny-ra, légvonalban kb. 500–600 m-re a kristályos palák még a felszínen találhatóak, viszont a gyár területén 301 m-re van a terep alatt. A fúrás teljes mélysége 302,5 m volt, ugyanitt a terepszín 231,0 m. A. f.

A város fokozódó vizigényével a főtelep és a csalánkerti szivattyútelep kapacitása nem tudott lépést tartani. Az eredeti évi 231 200 m³ víztermelés 1916-ban 495 000 m³-re, 1942-ben 900 000 m³-re, 1946-ban 1 182 800 m³-re és 1953-ban 1 310 100 m³-re emelkedett. Ezért a városi tanács előterjesztése alapján a megyei tanács a szükséges vízkutatásokkal 1954. január 20-án az É. M. Mélyépítési Tervező Vállalatot bízta meg.

Vendel Miklós egyetemi tanár, dr. Heimler Károly 1935-ben szerkesztette

„Sopron topográfiája” c. művében megállapítja, hogy Sopron vízellátása szempontjából elsőrendű fontosságú a pannon üledékek közül a 20-as számú homok és kavics rétegsor, amely lerakódás tölti ki jórészt a Kőhida-Tómalmi medencét. A szóbanforgó rétegek teljesen teknőszerű települése — a kedvező közetminőségen kívül — azt okozza, hogy a terület nagy mennyiségben tárolja a talajvizet.

Vendel Miklós a Földtani Értesítő 1947. szeptember havi számában megjelent „Sopron” c. cikkében pedig vízádóként a Kőhida-Tómalmi medencét kitöltő homokkavicsrétegeket említi meg már korszétválasztás nélkül.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a Mélyépítési Tervező Vállalat kiküldött tervezője: Zólyomi László, aki egyébként a soproni főiskolán szerzett oklevelet, a kutató fúrások telepítése tekintetében elsősorban volt tanárától kért szakvéleményt. Vendel Miklós egy. tanár és a Magyar Állami Földtani Intézet szakvéleménye alapján 1954. évben végrehajtott vízkutatási munkálatokról a Mélyépterv 1955. január 20-i jelentésében számolt be. A kutatások megindulása előtt Vendel Miklós a Soproni pusztát a Pius pusztával összekötő egyenestől D-DK irányban Kőhidatelepen át húzódó, lényegében a Rákos patak északi völgyrészletére és tovább Kőhidateleptől déli irányban a két Tómalom vonulattól közvetlenül nyugatra a Csalánkertig húzódó területre jelölte meg, mint olyan területet, amely Sopron vízellátásának fejlesztése szempontjából az eddigi ismeretek alapján elsősorban jöhet tekintetbe. Az első három fúrást a Kistómalom magasságában levő völgykeresztmetszetbe telepítették, ahol kisebb alluviális mélyedés húzódik. A 4. fúrás helyét a kőhidai fegyház kertje végében a Rákos patak mellett jelölték ki. Az 1/A jelű fúrást a kistómalmi régi 1. artézi kút közelében, a patak nyugati oldalán helyezték el és olyan csövezéssel hajtották végre, hogy eredményesség esetén végleges kúttá legyen kiépíthető. A 2. sz. fúrás helye a Csordakút és a pozsonyi országvég között van, míg a 3. sz. fúrást a János majortól délre, kb. 400 m-re mélyítették le. A mélyítés száraz eljárással, kézi fúróberendezésekkel történt. A vízvezetőréteg harántolásakor megállapították a nyugalmi vízszintet, a vízáteresztőképeességet, a víz vegyi összetételét, majd a következő vízzáró rétegben csőrakattal végrehajtották a víz kizárását. A fúrások majdnem teljes mélységben erősen meszes, finomszemcsésű porózus rétegeket harántoltak, amelyeket jelentős mértékben csak az 1/A fúrásban szakítanak meg vízzáró agyagrétegek.

Egyedül ebben a fúrásban fordult elő 32–34, ill. 48–52,6 m között apró kavics. A fúrásokat 50–60 m mélységig mélyítették le, de a vízzáró fekéreget egyik sem érte el. Különböző nyomással bíró vízvezető rétegeket csak az 1/A jelű fúrás mutatott fel. Ebben a fúrásban 1,45 m terepszint alatti mélységben jelentkezett talajvíz, míg 6–25,6 m-ig terjedő vízvezető rétegcsoport vízének nyugalmi szintje 0 és 0,25 m között ingadozott. A 32–38 m között levő réteg vízének nyugalmi szintje + 2,00 m, a 41–44 m és 48–53 m között + 6,53 m felcsövezés mellett is túlfolyás volt észlelhető. A 2. sz. fúrásban a 2,1–31,2 m-ig, valamint 31,7–60 m-ig egyaránt terepszint alatt – 2,40 m-re helyezkedett el a rétegek nyugalmi vízszintje. A 3. sz. fúrásban – 13 m mélyen van a vízszint, vízzáró agyagréteg közben nem volt. A 4. sz. fúrásban 3–34 m-ig – 0,80 m, a 40 m alatti rétegben + 0,6 m és a terepszint között ingadozott a nyugalmi vízszint.

Az abszolút magasságok a következők: 1/A 147,76, 2. sz. 155,47, 3. sz. 162,81 és 4. sz. fúrásé 141,27 m. A. f. Az 1. jelű régi artézi kút pereme 145,55 m. A. f., a Csordakút pereme 153,95 m. A. f. Az 1/A jelű fúrásnál a kiemelt vízmennyiség a terepszint alatti 5,7 m-es depressio mellett 1310 l/perc volt. A szivattyúzás után a túlfolyás 180 l/perccel kevesebb volt, mint a szivattyúzás megindulásakor.

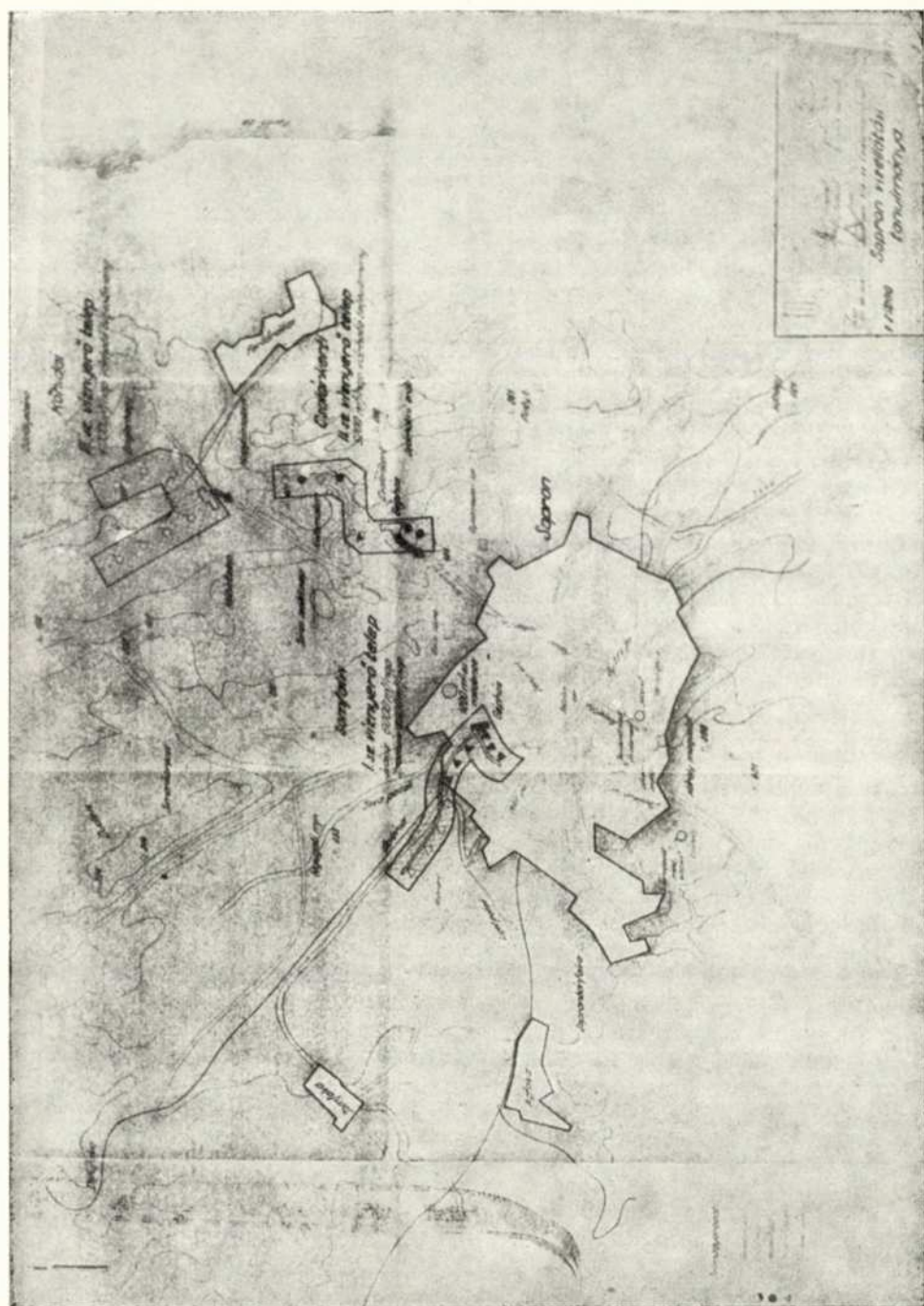
A javaslat 700 l/perc teljesítményre való tervezés volt. A 2. sz. fúrásnál a próbaszivattyúzás 4 m-es depressio mellett 400 l/perc vízhozamot eredményezett.

A Mélyépterv szakvéleményének összefoglalásában megállapítja, hogy a 60 m mélységig végzett fúrások nagy vastagságú, finom szemcsézetű, változatos településű vízáteresztő réteget tártak fel. A tóalmi árok kivételével ezt a rétegsort nem szakítja meg jelentős és összefüggő vízzáró réteg, amely különböző tulajdonságú vízrétegeket képezne. A Mélyépterv szükségesnek tartotta a feltárás adatait földtani szempontból a soproni Egyetem Geológiai Tanszékével vagy a Földtani Intézet Vízföldtani Osztályával felülvizsgáltatni. Javasolta továbbá egy fúrásnak a mélyebb rétegekig való lemélyítését, annak megállapítására, hogy a feküréteg felett nem helyezkednek-e el durvább, nagy vízhozamú rétegek.

A Magyar Állami Földtani Intézet Vízügyi Főosztálya (dr. Schmidt Eligius Róbert műegy. magántanár, osztályvezető, dr. Ferenc Károly előadó) 1955. augusztus 26-án 1123/1955. sz. alatt adták ki a vízmű fejlesztésével kapcsolatos geológiai szakvéleményüket. A szakvélemény szerint vízfeltárás szempontjából elsősorban a fiatal pleisztocén, levantei, pontusi és szarmata rétegek jönnek számításba. A pleisztocén kavicsok a térszín alatt 7–8 m-re, a várostól ÉNy-ra, továbbá az Ikva- és Liget-patakok völgyében mindenhol megtalálhatók, mint terasz-kavicsok. Összefüggésük azonban változatos, mert a térszín alatt a hajdani folyók a középső miocén bádeni agyagokban mosták ki medreiket. Az egyes folyószakaszok hajdani medreit kavics tölti ki. A kavicsokat 2–3 m vastag pleisztocén homokos vályogtalaj borítja. A várostól K-re felső pannon mélyebb tengeri üledékekben vízáadó homokrétegek már csak 60–100 m mélység között remélhetők. A szakvélemény szerint a fenti geológiai képződmények nagyjából megszabják Sopron vízbeszerzési lehetőségeit. Más területet javaslatba hozni nem tud, hanem az adott területeken kell a vízfeltárást bővíteni. A vízmű építésekor a kivitelező cég a fúrások alapján altalajvízozhipszás térképet szerkesztett, amelynek során megállapítást nyert, hogy a talajvíz felszíne Ny-ról K felé rohamosan esik. Bánfalva környékén pl. még 245 m-es szintvonalat is találunk, ugyanakkor ez a MÁV pályaudvar tájékán már 222 m-re esik, majd a város K-i szélén már 190 m-es talajvízozhipszával találkozunk.

Ebből megállapítható a talajvíznek K felé történő áramlása. A kémfúrások alapján a kivitelező cég már akkor megállapította, hogy a pleisztocénkori talajvíztartó rétegek két vízgyűjtő területről származnak, amelyeket egymástól a Rák-patak és Liget-patak között a felszín alatt húzódó bádeni agyaghát választ el. Mind a somfalvi, mind a bánfalvi medencének nagyobb vízgyűjtő területe van. A pleisztocén kavicsok alatt vizet jól rekesztő bádeni agyagok települnek, így bő vízáramlás lehetséges. A jelenlegi galériás vízművel ez a terület nincs kihasználva. A somfalvi galéria a Rabkertig meghosszabítható, ahol ma is források törnek fel. Meg van a lehetőség arra is, hogy a vízáramlás irányára haránt újabb galériákat telepítsenek. Fel kellene tárnai a Liget-patak völgyét is.

A másik vízbeszerzési terület a csalánkert. Ez a terület beleesik a fiatal kavicsos, homokos, görgeteges üledékekkel feltöltött medencébe. A Mélyépterv által végzett fúrások száma túlkeves ahhoz, hogy azokból olyan geológiai rétegszelvényeket lehessen szerkeszteni, amelyekben az egyes rétegek összefüggése, kiékelődése megállapítható legyen. Mégis megállapítható volt a rétegek rövid távon belüli kiékelődése és főleg egyenmősége. A tektonikai megfigyelések arra engednek következtetni, hogy ezen a területén is voltak egészen fiatalkori postpannon mozgások. Az egyes kutak eltérő víznívó állása és rétegnomása csakis az ilyen földtani körülményekre utal. A fúrások közül a legeltérőbb ered-

Vízbeszerzés.

ményt az 1/A jelű kút adta. A vízmennyiség 6,5 m-es felcsövezés mellett is túlfolyó volt. Ez a tény arra enged következtetni, hogy a tóalmi patak völgye egy DNy-ÉK irányú tektonikai vonal, amely mentén a víz a mélyebb szintekből, esetleg a paleozikumra települő alapkonglomeratumból tör a vető mellett fel és ezért van az 1/A kútnak a többi kúttól eltérő vize és nyomása. Ezen elgondolás alapján más helyen is meg lehetne kísérelni mélyebb fúrással az alapkonglomerát elérését. Akkor esetleg kisebb kapacitású kutak helyén is lehetne bővebb vízmennyiséget feltárni.

Ugyancsak éles vetővonal tételezhető fel a Rákos-patak völgyében is. A tortonkori lajtamészke nem képvisel nagy rétegvastagságot, alatta ugyancsak tortonkori kavicsok, homokok vannak. Mind a lajtamészke, mind az alatta levő kavicsos, homokos rétegsor erősen porózus, tehát jó vízvezető. A határon túli paleozoós területre hulló csapadékvizek elszivárogni nem tudnak, így a területünkön levő porózus rétegekben mozognak rétegvízként K-ÉK irányban.

Ez a vízáramlás nem szűnik meg a lajtamészke jelenlétével sem, annak ellenére, hogy ezek a képződmények a külszínen magasabb térszint alkotnak.

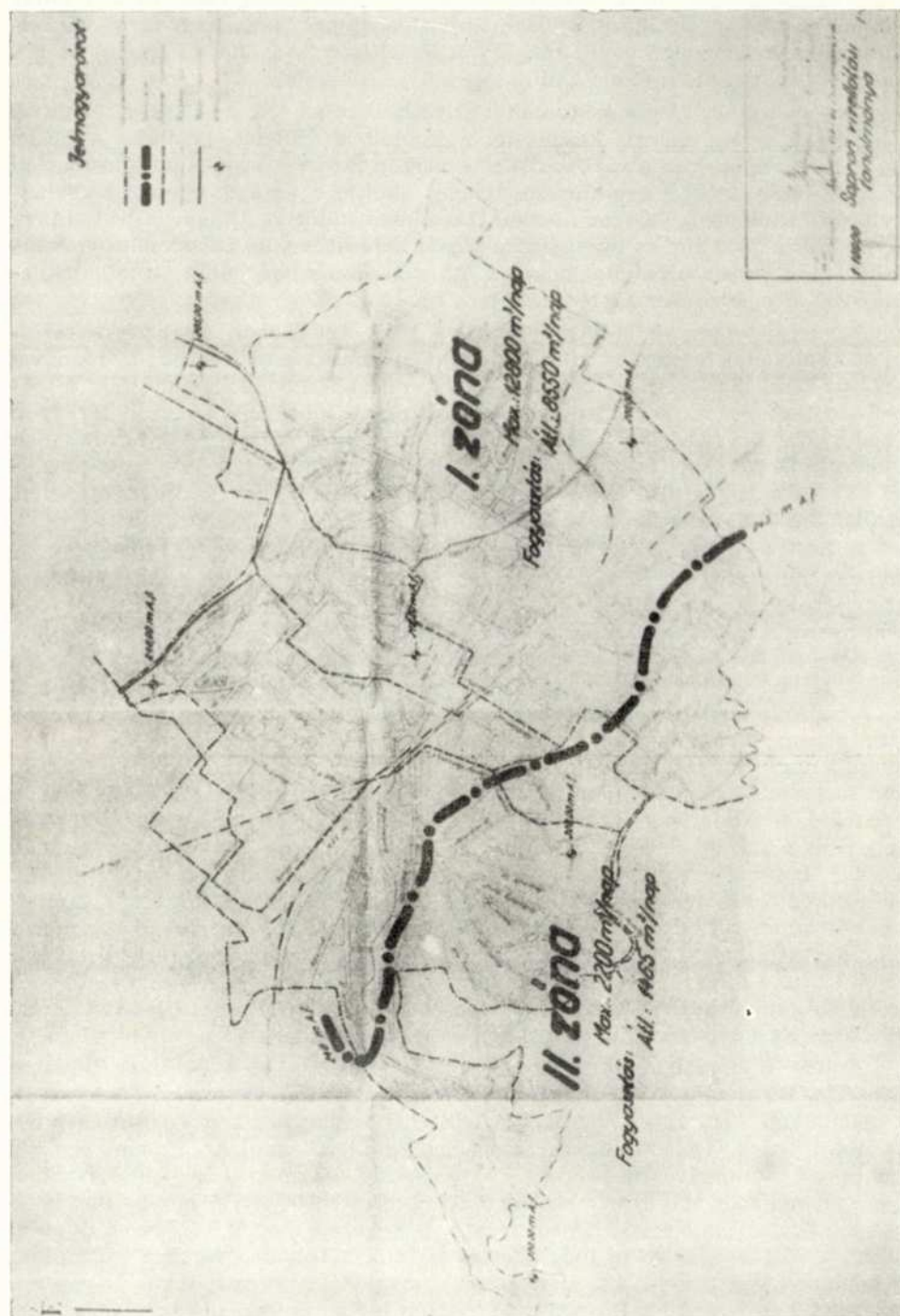
A lajtamészke vonulat Fertő-parti részén ez a víz a hegyek lábánál rétegforrásokban jelenik meg a vető vonala mentén. Ezért kell a Rákos-patak völgyében fúrásokat telepíteni és velük a medence vizét felfogni.

Vendel Miklós nagyon fontosnak tartaná a lehető legpontosabb kivizsgálását annak, hogy a Somfalvi- és Kőhida-Tóalmi medence részekben állandóan pótlódó vizek feleslegei milyen irányokban folynak el. Erre vonatkozó ismereteink még hiányosak, mert a kérdés tisztázására az eddiginél jóval sűrűbb és nagyobb területet átfogó fúrási hálózatra lenne szükség. A Vendel Miklóssal folytatott beszélgetés során e kérdéssel kapcsolatban felmerült a két medence-rész hidrológiai összefüggéseinek tisztázási kívánalma is.

Az 1955. évi vízkutatásokról a Mélyépterv 1955. szeptember havában kelt jelentésében számolt be. Annak megállapítása végett, hogy a feküreg felett nem helyezkednek-e el durvább, nagy vízáadó képességű rétegek, az új 7. sz. fúrást tovább mélyítették olcsóbb vízöblítéses módszerrel. E fúrás 74-76 m között haladt át agyagrétegen, amely felett és alatt a medencét alkotó szemcsés, helyenként kissé iszapos, homokkő, vagy konglomerát betelepüléssel meszes finomhomok rétegeket harántolt a fúrás 105 m mélységig. Az újabb fúrások helyei a következők voltak: az 5. sz. a nemeskúti völgyben, a csalánkerti vízműtől ÉK-re kb. 400 m-re, a 6. sz. Nagytómalom DNy-i széle közelében, a 7. sz. Csorda-kúttól kb. 620 m-re a pozsonyi országúttól Ny-ra, a 9. sz. pedig az 1/A kúttól É-ra, kb. 250 m-re. A 6. sz. fúrás — hasonlóan az 1/A kúthoz — több, helyenként 5-6 m vastagságú vízáadó rétegeket harántolt, amelyek jelentős (2-5 m) nyomáskülönbséggel bíró vízvezető rétegeket választanak szét. Az 5. sz. fúrás jelentéktelen vastagságú és vízvezetőképességű felső szemcsés réteg alatt 30 m mélységig márgás, agyagos rétegeket harántolt, ami azt mutatja, hogy ebben az irányban vastagabb vízvezető rétegek alig találhatóak.

A vízszint adatok a következők:

Fúrás	Terepszint m. A. f.	Nyugalmi vízszint		Vízvezető rétegek	
		a tereptől	A. f.	a tereptől	
5.	154,40	-2,80	151,60	4,8	- 7,4 m-ig
		-5,80	148,60	17,3	- 19,10 "
		-1,50	147,14	20,1	- 28,00 "
6.	148,64	-1,00	147,64	29,6	- 35,00 "
		+ 0,80	149,44	39,0	- 45,00 "
		-2,80	154,72	7,0	- "
9.	151,10	-2,90	148,20	8,0	- "

Övezeti beosztás.

A Mélyépítőterv 1955. szeptember havi szakvéleményében az 1/A kutat 1000 m³/nap és a 2. sz. kutat 600 m³/nap vízhozammal javasolta a város vízszolgáltatásába bekapcsolni, végül még 3 kút létesítését javasolta, mégpedig az 1/A kúttól Ny-ra 200 m-re, Csordakútnál és a 6. sz. fúrásnál.

1955-ben épült meg a kistóalmi szivattyúház az 1/A jelű kútra telepítve. A terveket a Mélyépterv készítette, a kivitelt a Hidépítő Vállalat végezte. Ugyanakkor épült meg a városba vezető 3050 m hosszú, 200 mm belső átmérőjű acélnyomócsővezeték a gyepmesteri telepig, ahol ez a vezeték egyesül a csalánkerti vízműtől jövő, 1800 m hosszú 175 mm-es öntöttvas nyomócsővel. Innen folytatódik a 2500 mm-es nyomócső a városi hálózatba való bekapcsolásig. A kivitelt itt is a Hidépítő Vállalat végezte. A kistóalmi szivattyúház üzembe helyezése 1955. decemberében történt.

A városi tanács vb. műszaki osztálya 1955. áprilisában megbízta a Mélyépítési Vállalatot Sopron vízellátási tanulmányának elkészítésével. A Vízművel karöltve rendelkezésre bocsátottuk a városrendezési tervezési programot, a lakossági térképet, a város szintvonalas térképét, a meglévő vízhálózat térképét, a vízfogyasztás és vízigény adatait. Sopron lakosainak számát 50 éves távlatban az osztály 74 000 főben irányozta elő. A beépítésre szánt terület 1062 ha, amelyből 734 ha a lakóterület. A maximális napi vízszükségletet, az ipar igényeivel együtt 18 000 m³-ben állapítottuk meg.

A Mélyépítési Tervező Vállalat az elkészített tanulmányát 1956. január havában adta át a városi tanácsnak. A vállalat a vízbeszerzésre két változatot dolgozott ki. Az 1. változat szerint a somfalvi medence víztermelését napi 9000 m³-re, a csalánkerti és kistóalmi vízműveket 5200 m³-re javasolta újabb galériák, illetve kutak létesítésével felemelni, míg a Kőhida–Soproni puszta között feltárt kutak szaporításával további 4000 m³ vizet kívánt biztosítani. A 2. változat elejti a somfalvi medence bővítését és az így mutatkozó hiány pótlására az Ikva-pataknak a város alatti szakaszán, a volt löverseny-pályán javasolt napi 6000 m³ kapacitású vízművet létesíteni. Ezt a megoldást az osztály nem tartja elfogadhatónak, mert a patakok erősen szennyezettek és féltő, hogy a patakok a talajvizet is szennyezhetik, ezenkívül a két patak összefolyásánál tervezzük a szennyvíztisztító telepet elhelyezni. Lélektani szempontok szólnak az ellen, hogy közelében vízmű legyen. A terv a fogyasztó területet magassági tekintetben továbbra is két zónára osztja. Az alsó zóna a 200–240 m. A. f. magasságok közé eső városrész. A felső zónát a 240–310 m. A. f. magasságok határolják. Ide tartoznak a lövérek és Bánfalva. Az első zónába max. fogyasztáskor 3,5–4,0 atm., a felső zónában 6,0–7,0 atm. nyomás fog fellépni. A tároló medencék térfogata nem elegendő, szükség van az alsó zónában 1600 m³-es újabb víztároló építésére. Ez a Villasor és a Városligeti út sarkán épül.

A terv a somfalvi galériavezetékét korszerűsíteni és 4–5 km-re bővíteni javasolja. Bővíteni és új gépegységekkel kell felszerelni a somfalvi gépházat is. A csalánkerti–kistóalmi vízmű bővítését fogja szolgálni a csordakúti gépház. Az itteni kutak vizeit kis emelőmagasságú szivattyúk fogják átmenetileg egy kb. 800 m³-es gyűjtőszívó medencébe. A bővíendő csalánkerti gépház szivattyúi nyomják majd tovább a már meglévő 200 mm-es acél- és 175 mm-es öntöttvas nyomócsőveken át a városi 250 mm-es ö. v. fővezetékbe. A Kőhida és Soproni puszta között már feltárt és még létesítendő kutak vizének a városba szállítására új gépházat kell építeni, 135 m összemelő magasságú szivattyúkkal és nyomóvezetékkel kell fektetni a Pozsonyi út mentén a Szt. Mihály utcáig.

A város belső elosztó hálózatának végleges rendezéséhez három új, 250,

illetve 300 mm-es fővezeték építése szükséges. A felső zóna átemelő telepe a Villasor és a Városligeti út sarkán épülő ellennyomó tároló medence mellé kerül. Az átemelő max. vízmennyiség 2200 m³/nap. A beépítendő gépegységek 70 m összemelő magasságúak és a Vashegyen épített 400 m³-es tároló medencét látják el vízzel. Az elkészített hozzávetőleges költségvetés szerint az 1. változat megvalósítása 20 millió, a 2. változaté pedig 26 millió Ft beruházást igényel.

A város vízellátásának súlyos helyzetére való tekintettel az Országos Vízügyi Főigazgatóság a győri Vízügyi Igazgatóság útján 1956. június 22-én a Mélyéptervnek adott megbízást a Kistómalom környékén 5 kutató fúrás és 4 kút tervezési és műszaki irányítási munkáira. Hitelfedezet hiányában a Vízügyi Igazgatóság a munkákat 1957. február 13-án ideiglenesen leállította.

Az addig elvégzett munkákról a Mélyépterv 1957. április havában kelt jelentésében számolt be. Zólyomi László tervező mérnök a kutatás következő lépésének a rétegek települési törvényszerűségeinek tisztázását tartotta. Mivel azonban ez a feladat tisztán fúrásokkal történő végrehajtása rendkívül költséges, geofizikai mérések elvégzését javasolta. A beruházó a geofizikai mérések munkáival a Soproni Műszaki Egyetem Geofizikai Tanszékét bízta meg. A tanszék Csókás János egy. tanár vezetésével a feladatot elektromos és szeizmikus mérésekkel oldotta meg. Mind a két mérési eljárás igazolta azt a földtani megállapítást, hogy a Kistómalom–Nagytómalom-völgy nagyjából É–D-i irányú vetődési vonal mentén alakult ki. Ez a vetődési vonal fontos szerepet játszik a mellette telepített kutak vízszolgáltatásában. Ezt látjuk az 1/A kútnál is. A mérések indikáltak még egy másik vetődési vonalat is, amely ÉK–DNy irányú. A vetődési vonal mentén az É–Ny-i rész süllyedt le. Ez alátámasztja azt a földtani felvetést, hogy a vetődés útján került a 2. sz. fúrásban mélyebbre a kékesszürke agyag. Az eddigi feltárásokban két víztároló szint különböztethető meg, egy alsó pannóniai és egy szarmáciai kőrú. A két víztároló szintet egy kékesszürke vízzáró agyag választja el. Az eddigi tapasztalatok alapján nagyobb vízmennyiséget a szarmáciai rétegek tárolnak. A szakvélemény ezenkívül egy pillérfúrást javasolt a víznyerés szempontjából kedvezőnek ígérkező területen a mélyebben fekvő rétegek megismerése céljából (13. sz. fúrás).

A geofizikai szakvélemény alapján telepítette a Mélyépterv az új fúrásokat. A 11. sz. fúrás, az 1/A kúttól DNy-ra, a Kistómalom felső végén, a geofizikai mérések által kimutatott törésvonal mentén van (153,20 m. A. f.). A 12. sz. fúrás helye az 1/A kúttól É-ra, kb. 250 m-re fekszik (147,30 m. A. f.), míg a 13. sz. fúrás az 1/A kúttól Ny-ra van, kb. 270 m-re (161,40 m. A. f.). A 14. sz. fúrás a kórházi üdülő közelében van. A 11. sz. fúrás talpmélysége 113 m, a 12. sz. fúrásé 80,2 m, a 13. sz. fúrásé 342,50 m és a 14. sz. fúrásé 94,25 m. A 11. sz. fúrásban két rétegre történt próbaszivattyúzás. A 69,9–73,6 m-ben szürke, homokos kavicsrétegben 4,5 m-es depressio mellett a max. vízmennyiség mindössze 240 l/perc volt. A 98,0 és 105,0 közötti homokos, márgás rétegösszlet nyugalmi vízszintje a túlfolyási görbe alapján +13,2 m-nél van. A 108 m-es mélység elérése után +0,84 m szinten 516 l/perc volt a feltörő víz.

A 12. sz. fúrás hidrológiai szempontból nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mivel 400–500 l/perc teljesítményű kút telepítésére alkalmas vízáadó réteget nem harántolt.

A 13. sz. pillérfúrás forgatva működő öblítéses magfúrással történt, 114,2 m-es talpmélységnél +0,14 m szinten 42 l/perc túlfolyás, 124,3 m-es talpmélységnél +0,14 m szinten 80 l/perc kifolyó vízmennyiséget mértek. A 226 m mélységű rétegből +0,64 m szinten 88 l/perc volt a túlfolyás. A fúrás vissza-

töltése erre a szintre történt. A fúrások nagyobb mélységére való tekintettel – felismerve a költséges fúrások egyéb szempontból történő részletes kiértékelésének népgazdasági jelentőségét – a fúrások anyagának csupán talajfizikai jellemzők alapján történő azonosítása nem látszott elégségesnek, a Mélyépterv a fúrási minták geológiai feldolgozására a terület legjobb ismerőjét, a soproni Egyetem Földtan Telepísimerttan Tanszékét kérte fel. Vendel Miklós egy. tanár, Kovács Lajos és Nagy Károly közreműködésével készült, 1957. március 25-i szakvéleményében ismertette a fúrások anyagának részletes feldolgozását. A 13. sz. pillérfúrás időleges abbamaradása miatt a terület földtani felépítésének megvilágítása az említett szakvéleményben nem fejeződhetett be. A szelvény-leírások a fúrási anyag mikroszkópos vizsgálata alapján történtek. A 11. sz. fúrásban a pannonrétegek a felszíntől lefelé 8 m-ig terjednek. Innen lefelé harántolt valamennyi rétegtag a szarmatát képviseli, a belőlük kikerült szerves maradványok tanúsága szerint. A 12. sz. fúrás 5,60 m-től 10,5 m-ig harántolt kavicsos homokrétege a pannon legmélyebb tagja. A 10,5 m-től, 12,5 m-ig terjedő agyagréteg már a szarmatához tartozik. Ezt követően valamennyi mélyebben harántolt rétegtagból a szarmata jellegzetes ősmaradványai kerültek elő. A 13. sz. pillérfúrás szelvényében 18,6–19,6 m-ben harántolt agyagréteg a szarmata legfelsőbb tagjának tekinthető. A lefelé következő rétegtagokból is a szarmata ősmaradványai ismerhetők fel. A felszíntől lefelé 18,6 m-ig terjedő finom homokos réteggösszet tekinthető a pannon képviselőjének. A Kőhida 2. sz. fúrás – amely Kőhidától ÉNy-ra, kb. 550 m-re fekszik, szelvényében feltűnő a pannonrétegek jóval nagyobb vastagsága az előző szelvényekhez viszonyítva. A 72,0–72,5 m-ben fellépő finom aprókavics, laza durvahomok réteg már a szarmata felső tagja. A szarmata felső részéhez lehet számítani még a 70,8–72,0 m-en elhelyezkedő középszemű laza homokréteget. A felszíntől 70,8 m-ig terjedő feltűnően vastag, magasabb részében homokos, mélyebb részében konglomerát-, kavics-, homokkőrétegek a pannon réteggösszet tagjai. A szakvélemény megállapítja, hogy a fúrások a kőhidai részmedence területére esnek. E részmedence a nagyobb kismartoni medence déli, tőle bizonyos mértékben elhatárolt nyúlványának tekinthető. Alzatát – a mélyebben várhatóan – kristályos palák alkotják, amelyek a részmedence ÉK-i peremén a Ruszt–Fertőrákosi dombvonulatban a lajtamészko alól muszkovitgnájsz és csillámpala alakjában a felszínre is lépnek. A lajtamészko szegélyezi a részmedencét kelet felől. Délen és nyugaton az itt felszínre lépő bádeni agyag tekinthető, elsősorban hidrológiai szempontból, a részmedence határának, míg É felé ez a kismartoni medencével összefügg. A részmedencét – a keleti perem lajtamészkövén kívül – lényegében szarmata és pannon üledékek töltik ki, a nyugati és déli részében még bádeni agyaggal is számolhatunk a kristályos palára települve. A szarmata üledékek uralkodóan homokos, kavicsok, homokkövek és konglomerátok. Agyag-, vagy agyagos homokos rétegek csak alárendelt elterjedésűek. A szarmata rétegek általában a részmedence jól felismerhető É–D-i, északi felében pontosabban ÉÉNy–DDK-i irányú tengelyvonala felé dőlnek, a déli részben pedig általában É-i dölések jelentkeznek, jelezve a részmedence déli elvégződését.

A szarmata réteggösszetre alsó pannóniai korú sorozat települ, amely a részmedence északi és középső részében uralkodóan homok és kavics. Délen azonban a homokos kavics rétegek felett a felszínen agyagos és homokos agyagrétegek figyelhetők meg nagyobb vastagságban. A pannon rétegek dőlése általában egyező irányú a szarmata rétegekével. A részmedence nagy részén a felszínen jó vízáteresztőnek minősülő kőzetek vannak, ami a csapadék beszívását nagymértékben biztosítja. További nagy előny még a kedvező medenceszerkezet,

amely a vízgyűjtő terület rétegeinek a részmedence tengelyvonala — tektonikai mélyvonala — felé biztosítja a részmedence északi és középső részében a beszivárgó víznek a tengelyvonal mentén való összegyűlését. A részmedence nyugati és déli peremén megjelenő bádeni agyag biztosan vízrekesztő. A kristályos pala mélyfekű szintén vízrekesztőnek tekinthető. A felszínről beszivárgó talajvíz tehát a szarmata és pannon rétegekben kereshető. Figyelembe véve az üledékeknek medenceszerű települését általában a medence tengelyvonala felé irányuló dőléssel, a tengelyvonal mentén várható a tárolt víz legnagyobb hozamú feltárása. A medence tengelyvonala (tektonikai mélyvonala) mentén a térszíni magasságok 140–160 m között vannak. A vízbeszivárgás szempontjából fontos szarmata-pannon medenceüledékösszletben a szarmata peremi részén a térszíni magasságok K-en 170–210 m, Ny-on 260–300 m, D-en 230 m. Ezek alapján érthető, hogy a medence legmélyebb részén, a tengelyvonal mentén telepített fúrásokból nyomás alatt álló felszálló víz is nyerhető. A tanszék véleményében a tápláló terület nagyságát 30 km² nagyságúnak veszi. Az évi átlagos 700 mm-es csapadékkal számolva és ennek $\frac{1}{3}$ részét véve beszivárgó víznek, évi 6 990 000 m³, azaz napi 19 000 m³ víz szivároghat el. Ha ennek felét ki tudjuk termelni, már nagyon meg lehetünk elégedve.

1956. április 25-én a városi tanács vb. megbízást adott a Mélyéptervnek a Kőhida—Sopron pusztai medence hidrológiai feltárására. A feltárási munkákról a vállalat 1957. július 31-én kelt szakvéleményében számolt be, az 1. jelű kutató fúrás Kőhidától kb. 1300 m-re É-ra a Rákospatak keleti oldalán, 2. jelű Kőhidától kb. 550 m-re ÉNy-ra, a 3. jelűt pedig Sopron-pusztától kb. 170 m-re DK-i irányban telepítették. Az 1. és 2. jelű fúrás száraz eljárással, a 3. jelű fúrás pedig gépi hajtású öblítéses rendszerrel mélyítették.

Az 1. sz. fúrás magassága 144,00 m. A. f., mélysége 55,20 m, a 2. jelű fúrásé 145,48 m. A. f., mélysége 80,55 m, a 3. sz. fúrás magassága 150,26 m. A. f., mélysége 80,00 m. Az 1. jelű fúrás több, kisebb vastagságú és teljesítményű rétegek harántolása után 49,3 m mélységben homokkőpad alatt homokos kavicsréteget talált, amely vízének nyugalmi szintje a terep felett +5,65 m-en állt be. A furatból előtörő víz 1500 l/perc értékkel állandósult, +1,3 m szinten az állandó túlfolyás 1200 l/perc volt. A 2. jelű fúrás említésre méltó vízáradó réteget — konglomerát padok közé települve — 53,30–54,20 m között harántolt. Ez a 0,90 m vastagságú homokos kavicsréteg vízének nyugalmi szintje +1,7 m-ben állt be. A terepszinten 100 l/p volt a túlfolyás, —0,75 m alatti vízszintnél 200 l/p vízmennyiség volt kitermelhető. 72,5 m mélységben kezdődő szürke, kemény agyagréteg felett 1,7 m vastag, kissé iszapos apró kavicsos homokréteg a terep felett +1,0 m-en 40 l/p túlfolyó vizet adott. A 3. jelű fúrás rétegeződését 30–35 m-ig a területen várt különböző kötöttségű vagy iszaptartalmú konglomerát vagy homokkőpados betelepülésekkel bíró homokos kavicsrétegek alkotják. A fúrás 35–41 m között harántolt homokkőpados közbetelepülésekkel bíró iszapos, agyagos rétegcsoport után, 67,2 m-ben kezdődő finom homokos iszaprétegig tartó, szürke homokos aprókavicsból álló réteggösszletet tárt fel. Ez 45–53 m között finom szemcsét tartalmaz és így kötöttebb. Vízének nyugalmi szintje 0,8 m-re marad a terepszint alatt. A kúttá való kiképzés során vízáradóként az 54–67 m közötti réteggösszlet került beszűrőzésre. 3,00 m-es depressió mellett 1300 l/p volt a szivattyúzott vízmennyiség. A szakvélemény ennél a kútnál az üzemi vízhozamot 1000 l/p-ben javasolta megállapítani, mivel a belépési vízbesség 1,35 mm/sec volt, és így a MNOSZ által előírt és a szemcse-elosztási görbe alapján megengedhető 2 mm/sec érték alatt maradt. A két kiépített kútból 3300 m³/nap vízmennyiség nyerhető. Ez a mennyiség további

3 kút építésével napi 5000 m³-re volna emelhető. A 4. jelű újabb fúrás az 1. sz. kúttól kb. 400 m-re ÉNy-ra van. A mélyítést a Vízkutató és Kútfúró Vállalat végezte. A fúrás mélysége 58,50 m. A túlfolyó vízmennyiség + 0,80 m szinten 490 l/p. További fúrás történt az 1. jelű kúttól DK-re, kb. 600 m-re. Ennek az 5. fúrásnak mélysége 53 m. A feltörő víz + 1,10 m szinten 440 l/p.

1958-ban történt meg a kistóalmi 15. sz. kút mélyítése. Ez a kút a 11. sz. kúttól DNy-ra, kb. 320 m távolságban van 153,60 m. A. f. terepszinten. A fúrás mélysége 113,80 m és a próbaszivattyúzás 7 m-es leszívás mellett 600 l/p vizet adott.

A vízmű ugyanebben az évben átépítette a kistóalmi szivattyúházat és bekötötte az 1. jelű régi artézi kutat, továbbá a 11., 13. és 15. sz. kutakat. Az átépítés kapcsán egy 120 m³/óra teljesítményű MÁVAG szivattyúegység került felszerelésre. Ez a nagyteljesítményű gépegség közös szívóvezetéken termeli ki a gépháztól több 100 m-re fekvő kutak vizét. A mostani átlagos vízszállítás 108 m³/óra, szemben az átépítés előtti 60 m³/óra teljesítménnyel.

A Köhidai–Soproni-pusztai új szivattyútelep és fővezeték részére a Mélyépítési Tervező Vállalat több javaslatot terjesztett elő. Ezek között a városi tanács azt a megoldást fogadta el, amelynél a főnyomóvezeték a Pozsonyi út mentén, annak nyugati oldalán halad a Szt. Mihály utcáig. Köhidánál elágazás lesz Fertőrákos felé. Fertőrákos részére napi 500 m³ vizet kell biztosítani. A kiviteli terveket a Mélyépítő Tervező Vállalat készíti. A kivitelre előreláthatólag 1961–62-ben fog sor kerülni. A végleges tervezéshez szükség van a létesített kutaknak egyidejű és legalább egy hónapig tartó próbaszivattyúzására. Az ehhez szükséges hitelt az Országos Vízügyi Főigazgatóság fogja biztosítani.

A somfalvi galériavezeték kedvezőtlen egyirányú elhelyezése lehetővé teszi, hogy a tekintélyes vízgyűjtőterület vízmennyiségének egy része kiaknázatlanul maradjon. Mivel összes víztermelő helyeink közül a főtelep a leggazdaságosabb, ezért a városi tanács 1958-ban megbízta a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalatot a galériavezeték vizsgálatával, valamint a Liget-patak völgyében végzendő vízkutatással.

A vállalat a galéria működésének felderítése céljából a galéria mentén fúrással 8 figyelő kutat mélyített le. A vizsgálat során többször végigmérték a galériák aknáiban és a figyelő kútakban a vízszinteket és ezzel párhuzamosan vízsebességméréseket végeztek. A vizsgálatok kimutatták, hogy a vízszállítás a legfelső szakaszon 230 l/p, amely azután az Ikva-patak keresztezésénél 770 l/p vízmennyiségre növekszik. Itt a vezeték az esetleges szennyeződés elkerülése végett nem perforált, hanem tömör. A vizsgálatok szerint a vasúti keresztezés előtt csőtörésnek kell lenni, vízelszökés azonban nincs, mert a vezeték itt vízzáró rétegben fekszik. A további vizsgálatok során kiderült, hogy a perforált vezeték a vízmű kerítésénél nagy mértékben el van dugulva, amit a közelben levő hatalmas kanadai nyárfáknak a vezetékbe benőtt gyökerei okoznak.

A Ligetpatak Ágfalva határában ered, átfolyik a községen és az Ūrge-malom alatt torkollik az Ikvába. A Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat a kutatási megbízás alapján először a torkolat és a somfalvi országút között a Liget-patak mentén 5 kutató fúrást mélyített le a fekűt képező torton-bádeni agyagig. A fúrások során csak jelentéktelen 5–10 cm-es kavicsréteget harántoltak. A fúrásokból megállapítható volt, hogy az Ikva völgyének kavicságyában épített somfalvi galéria a Liget-patak felől nem kap említésre méltó utánpótlást. Az első feltáró fúrást a Liget-patak és az ágfalvi országút találkozásánál mélyítették le 26 m mélységig. Ez a fúrás 0,6 m-es homokos kavicsréteget harántolt. Ez a réteg beszűrőzés után 4,65 m-es leszívás mellett 52 l/p vízmennyiséget adott. A követ-

kező fúrás helye innen ÉK-re, kb. 300 m-re volt és 1,2 m-es kavicsréteget harántolt. A további fúrások az ágfalvi úton keresztül húzódó szelvényben 5,5 m, 2,7 m és 1,1 m-es vízadóréteget tártak fel. A próbakútból 480 l/p vízmennyiséget termeltek ki, 5,7 m-es depresszióval. A következő szelvény kb. 200 m-re volt távolabb. A fúrások 1,5 m, 3,8 m, 3,6 m, 0,8 m-es vastagságban harántoltak kavicsréteget. A próbakút 5,24 m-es depresszióval 130 l/p vízmennyiséget adott. Az utolsó további 60 m-re megjelölt keresztzelvény fúrásai kavicsos vízadóréteg helyett már csak 2,5 m-es iszapos homokréteget, ill. csupán 0,3 m-es iszapos kavicsot harántoltak. Az utóbbiban létesített próbakút 3,31 m-es depresszióval 170 l/p vízmennyiséget termelt ki. A vállalat összefoglaló szakvéleménye szerint a fúrásokkal feltárt régi patak kavics terasza vízkitermelésre alkalmas. Szélessége kb. 80–130 m-re tehető. A szélek felé a kavics eliszaposodik és víznyerésre kevésbé alkalmas. A fúrások kb. 600–700 m hosszúságban állapították meg a kavicsteraszt. A kutatásokat az anyagi fedezet kimerülése folytán nem lehetett befejezni. További fúrásokra volna szükség a kavicsterasz Sopron és Ágfalva felé való elterjedésének, továbbá a vízutánpótlási viszonyok és a kitermelhető vízmennyiség megállapítása céljából. Amennyiben a további feltárások eredménnyel járnak, gazdaságosnak látszik ennek a talajvíznek kisebb vízművel való felhasználása, éspedig Bánfalva és a nyugati ipari terület vízellátására.

A Csatorna- és Vízmű Építő Vállalat 1958-ban megkezdte a III. sz. főnyomóvezeték építését. Ez a 300 mm-es azbesztcementcsővezeték a főszivattyúteleptől indul ki déli irányban, végighalad a tervezett külső körúton a SOTEX és a Sörgyár között, majd az Ágfalvi út, Mártirok útja, Ady Endre út, Béke út, Hunyadi János utca, Mikovényi út és a Városligeti úton át fogja elérni a Villasor sarkán épülő 1600 m³-es víztároló medencét. A Bajcsy-Zsilinszky út sarkán összeköttetést létesítettünk a nyomásfokozót ellátó vezetékkel, hogy a vashegyi tároló és vele a lövérek zavartalan vízellátását végre biztosítani tudjuk.

Az 1959. év programjában szerepel még a somfalvi galéria eltömődéseinek megszüntetése, a mélyréti kút üzemképtelen szivornyájának eltávolítása és szivattyúaknaház létesítése. Ennek az évnek a tervéhez tartozik még a kistómalom-csordakúti 2. és 15. sz. kutak bekötése a csalánkerti szivattyúházba. Ezzel kb 600 m³ napi vízmennyiség nyerése várható. Az Országos Vízügyi Főigazgatóság pedig kilátásba helyezte a Kőhida-Soproni-pusztai új vízmű megtervezésének kiadását.

Ezekkel az intézkedésekkel Sopron vízbeszerzése a következőképpen alakul:

1. Főtelep	2000 m ³ /nap
2. Csalánkerti telep	1080 „
3. Kistóalmi telep	2592 „
4. Csalánkerti telep bővítése	600 „

Rendelkezésre áll összesen 6272 m³/nap

Ezzel szemben 1958. nyarán a csúcsterhelés napi 7248 m³ volt, ehhez azonban még hozzá kell számítani az épülő új erőmű vízszükségletét.

	800 m ³
Eszerint a szükséglet összesen	8048 m ³
A hiány tehát napi	1776 m ³

Nem szabad megfeledkezni Sopron örvendetes fejlődéséről sem. Folyamatban vannak a Kisfaludy utcai lakásépítkezések, még ebben az évben megkezdődik az OTP öröklakásépítés és a foghíjbeépítés. Ugyancsak folyamatban van

a sörgyár és a fésűsfonalgyár bővítése, továbbá az új lakótelepeken a vízhálózat kiépítése. Sopronbánfalva bekapcsolását sem lehet már sokáig halogatni.

Ezeknek az igényeknek figyelembe vételével a várható szükségletek a következők lesznek:

1959-ben napi 8000 m³, 1960-ban 9000 m³ és 1961-ben 10 500 m³. Eszerint a hiány napi 4000 m³-re fog emelkedni.

Ebből következik, hogy sürgősen meg kell indítani a Kőhida—Soproni-pusztai új vízmű építését és a városba vezető új nyomócső lefektetését.

A Torna utca torkolata 1870 körül

Brennbergbányai munkásmozgalmak

Az 1907. évi sztrájkok

Írta: Faller Jenő

A kétszázéves brennbergi szénbányászat történetének egyik legjelentősebb dátuma, mely új fordulatot jelent a bánya életében, kétségtelenül 1877. jún. 25-e.

E napon olvasta fel ugyanis a közgyűlés előtt Finck János, Sopron polgármestere a bécsi Finanz-Landes Direction az év jún. 8-án kelt s a városi tanácsnak címzett 17150. számú átiratát, mely közölte, hogy a pénzügyminiszter rendelete alapján Drasche Henrikkel, a bánya akkori albérlőjével történt közös megegyezés alapján, összes, az 1793. okt. 28-án, valamint az 1856. nov. 25-én kötött szerződésekből eredő jogait és terheit Drasche Henrikre ruházta át, ki ennek következtében mint főbérlő veszi át és vezeti tovább a bányászatot, kötelezi egyben magát arra, hogy a várossal szemben fennálló szerződési kötelezettségeket maradéktalanul teljesíti.

A nagy horderejű változás jelentőségének megértéséhez szükséges tudnunk, hogy Sopron, a feudális kir. város, mint szénjogtulajdonos —, hogy elvesse a bányaművelés gondját — Brennberget 1791. okt. 31-én, majd röviddel azután, 1793. okt. 28-án egy bécsújhelyi tőkés társaságnak, a „Wienerisch-Neustädter Steinkohlengewerkschaft”-nak adta bérbe, mely 1797. júl. 1-én új nevet vett fel s mint „K. K. Priv. Kanal- und Bergbau Kompanie” Bécsset — a szénszállítás stb. megkönnyítése végett —, Bécsújhely, Sopron (Brennberg) érintésével, a Rábán keresztül hajózható csatornával akarta összekötni, először Győrrel, majd egy későbbi terv szerint Trieszttel. A hatalmas tervnek, melyre akkoriban egész Európa felfigyelt, legnagyobb szószólója Ferenc, Ausztria császára volt, ki maga is tagja volt a Csatornatársaságnak és miután annak első munkálatait csaknem kizárólag ő pénzelte, hogy befektetett pénzéhez jusson, 1802. ápr. 13-án megvétette a kincstárral, úgyhogy ettől az időtől kezdve Sopron — mint Brennberg bérlőjével — a csász. kir. kincstárral találta magát szemben, mely míg Magyarországnak nem volt önálló, független minisztériuma, följosítottnak érezte magát az ország minden pénzügyi forrását a maga hasznára kizsákmányolni és beszedni. Az osztrák kincstár 20 éven át a csász. kir. udvari kamara útján igazgatta a bánya ügyeit, majd 1822. máj. 14-én albérletbe adta Brennberget. Az albérlők kivétel nélkül osztrák nagytőkések voltak, kiket hosszabb-rövidebb bérleti idejük alatt kizárólag csak a bányából húzható profit érdekelt.¹

A csász. kir. kincstár 1877. jún. 8-i határozata tehát, hogy 55 év múltán visszalépett a bánya áldatlan főbérletétől s azt az albérlőre ruházta, valóban jelentős lépés volt s új fejezetet jelentett Brennberg életében. A kincstári kötöttség megszűntével a bányát bérlő Drasche és a város közti tárgyalások egyszerre

1. L. bővebben Faller Jenő: Sopron szénjogi szerződésai 1791-től 1946-ig, szénbányászatunk államosításáig. Soproni Szemle. IX. (1955) évf. p. 49—67.

közvetlenebbek lettek, mert nem tartoztak többé beszámolni cselekedeteikről a kincstárnak. Drasche természetesen azonnal bejelentette, hogy új szerződést kíván kötni, a régieket nem tartja, s miután a kincstárnak évente fizetett jelen-

Bányászati műemlék Brennbergen. Az 1840-es években felhagyott ó-brennbergi Rüdolf-akna lakóházzá átalakított egykori gépháza, homlokzatán a két szállítókötél réssel.

tős bérösszegeket nem tartozott többé szolgáltatni, engedékenyebb volt. A város is megenyhült, nagyobb vonalú lett, s a jó légkörben néhány adófizetőjének írásos tiltakozása ellenére is, már 1878. jan. 1-én új szerződést kötött Drascheval, melyet a m. kir. belügyminisztérium 1878. május 25-én, 16923/1878. szám alatt hagyott jóvá.

Az új szerződéssel a város kimutathatóan jól járt, a bérlő is sok indokolatlan tehertől mentesült, úgyhogy a bánya levegőhöz jutott. Csak ez tette lehetővé a bányászat továbbfolytatását és fejlesztését, mely Drasche nagyszabású befektetései következtében újabb lendületnek indult. Ő maga mindezt nem élhette meg már, mert két évvel később, 1880. júl. 21-én Reichenauban elhunyt.

Halála után fia, Richárd követte Brennberg bérletében, ki azonban alig egy évig tartotta azt s 1881 márciusában közölte a várossal, hogy Brennbergre vonatkozó összes jogait, a bánya minden tartozékával együtt az év végével egy konzorciumnak adta el, melynek tagjai: Patzenhofer Konrád, Rotterman Rudolf, Lenck Sámuel és a Nagycenki Cukorgyár voltak, kik 1881. márc. 1-ével Drasche minden – az 1878. máj. 25-én 30 évre kötött bérleti szerződésben Sopron várossal szemben kikötött – jogát és kötelezettségét átvették.

A konzorcium egy évvel később, 1882. máj. 13-án 400 000 Ft alaptőkével „Brennbergi Kőszénbánya Részvénytársulat” néven részvénytársasággá alakult át, mit bejelentett a városi tanácsnak is, egyben a nehéz bányászati viszonyokra való hivatkozással – a műveletek a Hermes-aknában 320 m mélységben mozogtak már – kérte szénjogi szerződésének módosítását.

Hosszú volna az ez ügyben folytatott tárgyalásokat és kivizsgálásokat részletezni, melyek a hivatalos szervek bürokratikus huzavonája miatt 5 évig tartottak, de nem is tartozik a tárgyhoz s így a továbbiak végett csak annyit szükséges feljegyeznünk, hogy a városi tanács 1887. dec. 1-i közgyűlésén végül is bejelentette, hogy a szerződést módosítja s az 1908. május 25-én „lejárandó” haszonbéri szerződést további 15 évre, vagyis 1923. máj. 25-ig meghosszabbítja.

Időközben a Részvénytársulat újabb követelésekkel állt elő, s miután a város azokat nem teljesítette, a szerződést 1906. ápr. 1-ével fölmondta. A szerződés újabb módosítására vonatkozó tárgyalások ugyanis már 1903-ban kezdődtek s 26 ülésen foglalkoztak a kérdéssel, de a hároméves munka eredménytelenül zárult.

A fölmondást a bányászatban addig példátlan események követték. A Részvénytársulat munkája zömét leállította, a munkások nagy részének fölmondott, míg a város hazai nagy bányavállalatainknál, a Salgótarjáni Kőszénbányánál, a Magyar Általános Kőszénbányánál, a Budapestvidékinél stb. koldult és kéregetett, hogy vegyék meg a bányát. Ezzel egy időben 26 külföldi és hazai szaklapban és újságban keresett bérlőt s hirdetményeken és falragaszokon kínálta a bányát, végül az 1906. júl. 19-i közgyűlés határozata alapján a bánya bérletére nyilvános pályázatot írt ki.

A bánya sokéves bizonytalansága súlyosan kihatott a dolgozók életére s így nem szolgálnak meglepetésül azok a sztrájkok és munkás-megmozdulások, melyek ez időben gyors egymásutánban 1907-ben, 1908-ban és 1909-ben jelentek.

Az első megmozdulások természetesen régebbi keletűek s a rossz keresetek és nehéz bányaviszonyok miatt – mint a följegyzések mondják – „Hlavács Gáspár salgótarjáni munkástoborzó vajár izgatására” Brennberget már 1894 novemberében 20 munkás minden fölmondás nélkül, máról-holnapra otthagya.² A Brennbergben 5 évvel előbb fölállított csendőrség³ nagy nyomozást indított már akkor, a „szocialista izgatások által előidézett visszás állapotok megszüntetésére” s a bánya a csendőrség megerősítését kérte, hogy a munkások körében jelent-

2. L. Soproni Állami Levéltár. Acta Polit. XXV./25 554.

3. L. Soproni Állami Levéltár. Acta Polit. XV. 116 1905.

kező agitátorok által szított „szocialisztikus áramlatot” meg lehessen akadályozni.

Mindezek nem elégségesek a fölgülemlett elégedetlenség megfékezésére s a munkásság nem az agitátorok izgatására, de emberi mivoltának megvédése és megélhetése biztosítása végett lépett sztrájkba 1907-ben.

S itt mindjárt megjegyezhetjük, hogy a brennbergi bányászok ez évi megmozdulása nem volt egyedülálló.

Idevonatkozó följegyzéseink szerint 1907-ben, a brennbergit is beleszámítva, 20 bányában és bányászattal összekötött kohóüzemnél sztrájkoltak hosszabb-rövidebb ideig,⁴ s e sztrájkok csaknem kivétel nélkül — mint a brennbergi is — bérharc jellegűek voltak s a méltányos, jobb bér mellett jobb megélhetést s emberibb bánásmódot követeltek.

Ezek az érthető, jogos követelések húzódnak meg az 1907. évi brennbergi bányászsztrájkok hátterében is, melyekről ezek után a következőket jegyezhetjük fel.

Az első munkabeszüntetés mindjárt az év elején, 1907. jan. 31-én történt, melynek lefolyásáról és tartalmáról, sajnos, csak gyér feljegyzéseink vannak.

Az *Ödenburger Zeitung* idevonatkozó híradásából⁵ annyit tudunk csak, hogy Rudolf Antal bányagazgató e napon jelentette a brennbergi csendőrpáncsnoknak, hogy délelőtt 11 órakor 100 külszíni napszámos leállította a munkát. Az azonnal megkezdett kivizsgálások annyit mondanak, hogy Zwaller Mátyás, az ágfalvi szociáldemokrata párt titkára,⁶ két nappal előbb, jan. 29-én megjelent a bányagazgatóságon s a napszámosok nevében napi bérük 20 fillérrel való felemelését kérte. Rudolf bányagazgató azzal utasította el Zwallert, hogy „bár télen lényegesen kevesebb a külszíni napszámosok munkája, annak ellenére a nyári napszámért kapják”, semmi sem indokolja tehát a béremelést.

Zwaller minden érvelése és követelése hiábavaló volt, s amikor másnap közölte a munkásokkal a bányagazgató válaszát, egyben — mint olvassuk a híradásban — a munka beszüntetésére beszélte rá a dolgozókat, kik aztán a következő napon, 31-én sztrájkba is léptek.

Nem találtam följegyzést a sztrájk lefolyásáról, azt tudjuk csak, hogy Rudolf bányagazgató sztrájkuszítóként jelentette föl Zwallert, ki — mint a munkabeszüntetés értelmi szerzője — „nagy kárt okozott a Részvénytársulatnak.”

Ezután egy júl. 17-i híradást olvasunk, mely szerint Rudolf bányagazgató kívánságára a brennbergi csendőrség e napon kitoloncolta a bányatelepről Wajdits Béla soproni szociáldemokrata párttitkárt.⁷ A kitoloncolás — mint a

4. A besztercebányai m. kir. bányakapitányság kerületében 3, a budapesti kerületében 8, a nagybányai kerületében 1, az orovicei kerületében 1, a szepesiglói kerületében 4, végül Horvát-Szlavonországban 3, összesen tehát 20 bányászsztrájkokról tudunk 1907-ben. L. részletesen Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara 1907-ben. *Bány. és Koh. Lapok*. XLI. évf. 47. köt. 1908. júl.-dec. p. 793—905.

5. *L. Oedenburger Zeitung* XXXX. (1907) Jahrg. No. 31. Febr. 7. (p. 3.) *Tagelöhner Strike in Brennberg*.

6. A soproni és Sopron környéki szociáldemokrata párttitkárságok 1906-ban létesültek. L. A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Budapest. 1955. Harmadik kötet. p. 506.

7. Wajdits Béla az 1906-ban alakult soproni szociáldemokrata párt titkára jelentős szerepet játszott 1906-tól 1908-ig Sopron munkásmozgalmi életében. 1907 szept. 1-én indította meg a soproni párt merészhangú lapját, az *Arbeiter Zeitungot*, melyet 1908. máj. 15-ig szerkesztett, amikor Pozsonyba távozott s az ottani munkásbiztosító hivatal számfejtője lett, de továbbra is kapcsolatot tartott Sopronnal és az *Arbeiter*

közlemény mondja —, annak alapján történt, hogy Rudolf bányaigazgató azt az utasítást kapta Sopron polgármesterétől, hogy mindazokat a szocialista agitátorokat, kik Brennbegbe jönnek s sztrájkra, rend- és fegyvelemsértésre uszítják a munkásokat, a csendőrség útján toloncoltassa ki a bányatelepről s tekintet nélkül arra, hogy az illető soproni-e vagy sem, tétesse át a határon.⁸

Mindezek az események bevezetői voltak csak az 1907 szeptember-októberi 27 napos brennbergi sztrájknak, melyről részletes följegyzéseink vannak, s mely lefolyásában híven tükrözi mindazt az embertelenséget, mellyel a kizsákmányoló tőkésék s az azok szolgálatában álló rendszer intézte akkoriban a dolgozók sorsát.

A szóban levő sztrájjal kapcsolatos eseményeket a következőkben foglalhatjuk össze:

*

1907. szept. elsején reggel a munkásbizalmik 23 pontból álló kérvényt nyújtottak át Rudolf Antal bányaigazgatónak s kérték, hogy az abban foglaltakat a bizalmik s a budai bányakapitányság küldöttje bevonásával legkésőbb a hónap 15-éig rendezzék. A beadvány 1—11. pontja bérjavítási, 12—18. pontja szociális természetű követeléseket tartalmazott, végül a 19—23. pontokba foglaltak a munkás vezetők és bizalmik elismerését követelték rövid, de határozott mondatokban, mint olvassuk:

- „1. A vágár és segédvágár alapbére 4 kor. legyen.
2. Csillés és csatlós alapbére 3,20 K. legyen.
3. 16 éven aluli takarító fiú alapbére 2 K, a 16 éven felülié pedig 3 K. legyen.
4. Bányaőrök és vasúti munkások alapbére 3 K. legyen.
5. Havi bérrel bíró gépészeknek és mechanikusoknak 10 % béremelés és azon szállítóaknak gépészeinek, ahol emberszállítás is történik, 8 órai munkaidő.
6. Vizsgázott fűtők alapbére 3,40 K, nem vizsgázott fűtőké 3 K. legyen.
7. Napibéres kovács és segédje alapbére 3 K. legyen.
8. Válogató-személyzet alapbére: ha felnőtt férfi, 2,60 K; ha felnőtt nő, 1,60 K; gyermekeknek 1,50 K. legyen.
9. Csoportmunkások alapbére: ha férfi, 2,60 K; ha nő, 1,60 K; gyermekeknek 16—18 évig 2,40 K. legyen, 10 órás műszak.
10. A csapat-akkordmunka beszüntetése.
11. A fát készítőknak és szállítóknak alapbére 3,40 K. legyen.
12. Egy munkás fogyasztási szövetkezetnek 1908. évi január 1-től való létesítése.
13. Azon munkások konzumi tartozásainak törlése, akik jelenleg a bányában dolgoznak.
14. Munkásfürdő létesítése.
15. A vasárnapi műszakoknak 50 %-kal való javítása.
16. Pótműszakok törlése.
17. Az ivóvíz tartányok számának megkétszerezése, azoknak hetenkénti tisztítása, amelyre egy, a munkás-bizalmi férfiak sorából választott felvigyázó

Zeitungen. 1918—19-ben Győrben találjuk, hol ugyancsak szociáldemokrata párttitkár, lapszerkesztő, majd főispáni kormánybiztos, direktóriumi tag és nyugat-magyarországi kormányzótanácsosi biztos volt. V. ö. Imre József: A soproni Arbeiter Zeitung (1907—1909). Soproni Szemle. XIII. (1959) évf. 152. p. 45.

8. L. Oedenburger Zeitung. XXXX. (1907) Jahrg. No. 162. 7. Juli. p. 3. Ausgewiesen aus Brennbeg.

Szeptember elseje szombatra esett s a munkások benyújtott követelésükkel egyidőben másnap, vasárnap délután 3 órára, Prantl György vendéglőjébe gyűlést hívtak egybe, melynek tárgya a munkásság gazdasági helyzetének s általános, titkos választójogának megbeszélése volt. A gyűlést, melyen az ágfalviakkal együtt mintegy 1500-an jelentek meg, Hammer Ferenc brennbergi vājár nyitotta meg s miután a kiszállt dr. Heimler Károly, soproni rendőrkapitány figyelmeztette a gyűlést, hogy bár teljes szólásszabadságot biztosít, a kormány ellen nem szabad beszélni, Wajdits Béla soproni párttitkár, előadó mondta el beszámolóját. Wajdits júl. 17-i kiutasítása óta nem volt Brennborgben s így a munkásság lelkes ünneplésben részesítette, amikor szólásra emelkedett. Beszédében mindenekelőtt arra kérte a bányászokat, hogy őrizzék meg nyugalmat minden vonatkozásban, hogy ezzel is megcáfolják azokat a soproni híreszteléseket, melyek — hogy szervezkedésüket lejárassák — „durva, vad népségnek” mondják őket. Ezután rámutatott a szervezkedés jelentőségére, mely rövidebb munkaidőt és magasabb bért kíván elérni, majd a magyar bányamunkásság nyomorúságos helyzetét ecsetelte s az általános titkos választás fontosságát ismertette.¹⁰

Másnap, hétfőn a munkások rendszeren munkába álltak s annak ellenére, hogy követelésükkel a bánya igazgatósága nem foglalkozott, tíz napig tovább dolgoztak, bejelentették azonban, hogy ha követeléseiket nem teljesítik, sztrájkba lépnek. Közölték azt annál is inkább, mert a bánya igazgatósága már a beadványt követő napon kiszámította, hogy a munkásság első 11 pontba foglalt követelése havi 17 ezer Ft többlet bérköltséget jelent, ami tehát évi 200 ezer Ft-tal emeli a szén termelési költségét s így — „teljesíthetetlen.”

A munkásság józanságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy — bár azonnal ismerték az igazgatóság állásfoglalását, annak ellenére — szorgalmasan dolgoztak tovább, s csak amikor a bánya igazgatósága határozottan kijelentette, hogy „elvi okokból” a munkásság követeléseit nem teljesíti, állították le a munkát, hogy akarataknak érvényt szerezzenek.

Ez szept. 11-én történt, amikor a 800 brennbergi munkás, a szivattyúkezelőkkel, gépészekkel, kazánfűtőkkel és tűzörökkel együtt sztrájkba lépett (az első három kategória szakmunkásai két nap múlva, nehogy a bányát elöntse a víz, munkába álltak), s közölte Rudolf bányai igazgatóval, hogy amíg követeléseit nem teljesítik, nem áll munkába!

Az egyeztető tárgyalásokat ugyanis a bánya csak szept. 11-én kezdte meg, de azok rögtön megfeneklettek, mert a bányai igazgatóság mindjárt a követelés első pontját, vagyis a 4 K-ás minimális vājár-bér elfogadását — mint mondtam —

10. L. Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. 1907. Nr. Sonntag dem 8. September. Volkversammlung in Brennborg, és Oedenburger Zeitung. XXXX. 1907. Jahrg. No. 200. Die Bergarbeiter in Brennborg. E napon egyébként az összes soproni munkásszakszervezetek gyűlést tartottak, melyen egyhangúlag elhatározták, hogy okt. 10-én, a parlament összehívásának napján — ahogy a szociáldemokrata párt meghirdette — beszüntetik a munkát és csatlakoznak az ország munkásságának az általános, titkos választójogért folytatandó harcához. A gyűlésen Klárik budapesti pártküldőt hosszú beszédben ismertette azokat az okokat, melyek szükségessé teszik, hogy Magyarország munkássága, ha kell erőszakkal, vívja ki magának ezt a jogát. Klárik nagy tetszéssel fogadott beszédéhez Wajdits Béla párttitkár, Ferenczy és Bruss elvtársak szóltak hozzá, majd elfogadták a benyújtott határozati javaslatot, melyben kimondták, hogy csatlakoznak a munkásság országos megmozdulásához s annak érdekében okt. 6-án újabb munkásgyűlést tartanak. L. Népszava. XXXV. (1907.) évf. 228. sz. (szept. 25.) p. 7.

„teljesíthetetlennek” minősítette. De különben is a tárgyaláson megjelent munkásokkal oly „pimaszul” bántak, különösen a részvényesek ügyésze, hogy azok faképnél hagyták az igazgatóságot a részvényesekkel együtt.¹¹

A 4 K-ás alapbér volt ugyanis a legfontosabb követelés, melynek teljesítéséhez — mint a továbbiakban látni fogjuk — a munkásság görcsösen ragaszkodott, s mivel a bánya igazgatósága azt semmi körülmények közt sem akarta elfogadni, a tárgyalások azonnal megszakadtak.

S ezzel kapcsolatban nézzük meg mindjárt, mi volt az a teljesíthetetlen követelés, aminek el nem fogadása sztrájkba kergette a bányászokat, mely aztán szept. 11-től okt. 8-ig, tehát 27 napig tartott, mely idő alatt Sopront, mint bányatulajdonost s a bérlő Részvénytársulatot hatalmas károsodás érte, részben a bánya termelésének kiesése, részben földalatti berendezéseinek, fejtéseinek, vágatainak, fönntartás hiányában bekövetkezett súlyos pusztulása miatt, nem szólva a sztrájkban kiéheztetett, leromlott munkásságról, mely testileg-lelkileg meglörvé, a sztrájk befejezése után még hetekig képtelen volt rendszeren dolgozni.

Brennbergben a sztrájkot megelőző hónapokban az átlag vājár, illetve segédvājár keresete 8 órára 3 Kor 85 f volt, tehát mindössze 15 f-rel kevesebb a munkásság által követelt 4 Kor-ás minimumnál. A rendelkezésünkre álló adatok szerint a munkahelyen dolgozók 1/3 része 4 Kor-nál többet, 1/3 része 4 Kor-át, 1/3 része annál kevesebbet keresett ekkor, úgyhogy a munkásság követelése semmiképpen sem volt túlzott, hiszen 15 f-es különbség 8 órára számítva még 2 f. emelkedést sem jelentett egy órára. Valóban elvi, vagyis hatalmi kérdéstről volt tehát csak szó, amikor a tőkés társaság nem teljesítette a bányászok követelését, s azt 27 napos tárgyalás és egyezkedés után sem adta írásba, mert az elégedetlenséget minden eszközzel el kellett fojtani és némitani.¹²

Miután tehát a szept. 11-i első tárgyalás azonnal megakadt, s a bizalmik már ezt megelőzően bejelentették, hogy a munkásság — ha nem teljesítik követelését — sztrájkba lép, így e napon délután a munkások már nem jelentek meg munkahelyeiken. A bánya igazgatósága azonnal táviratilag értesítette a budai bányakapitányságot a történetkről s kérte megbizottját sürgősen Brennbergbe küldeni.

Igy jelennek meg szept. 12-én Pauspertl Vilmos bányafőtanácsos, a budai bányakapitányság megbizottja és György Albert, Sopron bányászati szaktanácsadója Brennbergben s kezdenek békéltető tárgyalásokba, természetesen eredménytelenül, mert Pauspertl a bizalmiakkal történt találkozásakor mindjárt azzal

11. L. bővebben: Népszava. XXXX. (1907.) évf. 220. sz. szept. 15. Általános sztrájk Brennbergben. Nyolcszáz ember harca a kenyérért.

12. A sztrájkjal kapcsolatban a brennbergi keresetekről a soproni napilapok egy része — a Nemzetőr és az Oedenburger Zeitung — jobb, más része — az Arbeiter Zeitung — a mondottaknál lényegesen rosszabb adatokat publikáltak. Az Arbeiter Zeitung szept. 29-i számában pl. bemutítja Simecek Ferenc nőtlen „bányász” 6 hónapos keresetét, mely előbbi elgondolással számítva 8 órára mindössze 2 Kor 56 f volt műszakonként. Ugyanott találjuk Drogler Ferenc nős, családós „bányász” 11 hónapos keresetét, mely előbbi elgondolással számítva 8 órára mindössze 1 Kor 73 f-t tett ki. Föl kell tennünk, hogy ezek a keresetek kirívó rossz keresetek voltak, ha földalatti munkásokról van szó, hiszen a bevezetőben közölt bérjavítási kérés 3. pontja még a 16 éven aluli takarító fiúk részére is 2 Kor alapbért követelt. Sajnos a brennbergi átlag munkás-keresetre nincs adatunk, de az messze lemaradt a 3,80—3,85 Kor-ás átlag vājárkeresettől.

kezdte, hogy a munkásság 4 Kor-ás alappér követelése teljesíthetetlen, s ha azt a bányai igazgatóság meg is adná, ahhoz „a bányakapitányság bányarendőri szempontból nem járulhatna hozzá, mert az a munkások demoralizálásához vezetne.” Így — mondta Pausperl — leghelyesebb, ha a munkásság ebbéli követelésétől eláll!

Pausperl békéltető tárgyalása így — érthető módon — eredménytelen maradt s a munkásság tovább folytatta a sztrájkot.

Rudolf bányai igazgató természetesen azonnal értesítette a sztrájkról a hatóságokat is, minek folyományaként szept. 12-én megerősítették a csendőrséget s annak 3 főből álló létszámát 19-re emelték, 13-án pedig Raft Dezső százados parancsnokságával kivezényelték a soproni Cs. Kir. 48. gyalogezred egy századát, mely délután 3 órakor érkezett a bányatelepre, ahol egyébként teljes nyugalom volt.¹³ Ezzel egyidőben dr. Töpler Kálmán polgármester intézkedésére Brennborgbe küldték Breitenbach városi gépészt¹⁴ egy kazánfűtővel, mert a bányai igazgatóság azt jelentette, hogy a bánya egyik mezejében a víz elöntötte a vágatokat. Dr. Töpler egyébként dr. Navratil Nándor aljegyző kíséretében kiszállt Brennborgbe, hogy beszéljen a munkás bizalmiakkal — de ahogy az előrelátható volt —, eredménytelenül tért vissza.

A következő napon, szept. 14-én az iskolába beszállított katonaság a munkásság megfélemlítése végett az igazgatósági épület előtt ütött tábort s a csendőrökkel karöltve megszállták az aknaszájakat, üzemeket s fontosabb bányalétesítményeket. Minderre semmi nem adott okot s mindezek az intézkedések csak az akkor már más sztrájkokkal kapcsolatos kialakult formások voltak.

Ugyanakkor tovább folytak az egyeztető tárgyalások, melyeket Pausperl

13. Soproni Állami Levéltár. XVI. 58/1907. 429/1907. sz. ügyirat. Szept. 12-én kelt polgármesteri jelentés a soproni Cs. és Kis. Katonai Állomásparancsnokságnak a brennbergi bányamunkás sztrájk ügyében: „... a bányamunkások tegnap általános sztrájkba léptek. Az összes munkások megszüntették a munkát és dolgozni akaró társaikat akadályozták a munka föl vételében. A bányai igazgatóság jelentése szerint a helyzet annyira fenyegető, hogy minden pillanatban várható a munkások részéről valamelyes erőszakoskodás. Nevezetesen attól kell tartani, hogy amennyiben a munkások vezetőinek eltávolítása válnék szükségessé, akkor a munkások ellenszegülnének. Mindezeknek a veszedelmeknek az elkerülése végett a m. kir. csendőrségi szárnyparancsnoksággal történt előzetes megállapodás után azt a kérelmet bátorkodom intézni, méltóztassék katonai karhatalom kirendelésével a rend fönntartása végett segítségünkre lenni! A m. kir. csendőrségi szárnyparancsnokság ajánlatára egy század gyalogság kirendelését kérem, amely század a kirendelt 16 csendőrrel egyetemben a rend fönntartására előreláthatólag elégséges lesz. A polgári hatóság részéről Maár János rendőrbiztost rendeltem ki a helyszínre. Kérem a kirendeltség parancsnokságot utasítani, hogy a követendő eljárás tekintetében a nevezett biztossal lépjen érintkezésbe. Sopron 1907. szeptember 12. Töpler”. L. még u. o. a 429. eln. 1907. sz. ügyiratot.

14. Breitenbach, amikor két nap múlva visszatért Sopronba, azt híresztelte a városban, hogy egyes brennbergi munkások szerint Wajdits Béla soproni párttitkár a sztrájk óta napi 30 Kor-át kap a bányászoktól, amiért ügyüket szolgálja. A rosszindulatú, hazug rágalmakat a Nemzetőr, valamint az Oedenburger Zeitung és a Westungarisches Volksblatt is leközlötték, amire Wajdits az Arbeiter Zeitung szept. 29-i számában nyílt levelet írt Breitenbachnak, melyben fölszólította, hogy 3 napon belül nevezze meg azokat a brennbergi bányászokat, akik neki azt az aljas hazugságot mondták. „Amennyiben nem tesz eleget fölszólításomnak — fejezte be levelét Wajdits — úgy ön aljas hazug, akit minden becsületes dolgozó messziről elkerül”. — Breitenbach nem válaszolt Wajdits levelére. L. bővebben: „Offener Brief an Herrn Breitenbach städt. Maschinisten der Stadt Sopron, Wajdits Béla Sekretär der Sozialdemokratischen Partei Komitat Sopron”. Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. Nr. 5. Sonntag den 29. Sept. 1907. p. 3.

folytatott fáradhatatlanul, mivel azonban maga is azon az állásponton volt, hogy a 4 Kor-ás alapbér nem adható meg, a tárgyalások változatlanul eredménytelenek voltak, annál is inkább, mert a bányai igazgatóság — amit eddig csak szóban közölt — körlevélben tudatta a munkássággal, hogy aki azonnal nem áll munkába, azt elbocsátottnak tekinti.

Szeptember 15-én megkezdtek a „sztrájkuszítók leszámolását” s hátralékos bérük kifizetését.

16-án dr. Töpler polgármestert 3 tagú munkásküldöttség kereste föl hivatalában s arra kérte, hogy személyes befolyásával járjon közbe a munkásság érdekében a Részvénytársulatnál. Ezért dr. Töpler, Krikkl Gábor főkönyvelővel és a részvénytársulat ügyészeivel, ifj. dr. Schwartz Miklóssal délután Brennbergbe sietett, hogy a szembenállókat megegyezésre bírja. Ezért azt javasolta, hogy a Részvénytársulat átmenetileg két hónapi időtartamra fogadja el a 4 Kor-ás alapbért. Ezt természetesen csak fönntartással tehetné, hiszen annak elfogadása a Részvénytársulat igazgatóságának hatáskörébe tartozott. Ugyanakkor a munkásságot arra iparkodott rávenni, hogy ne ragaszkodjon teljesíthetetlen követeléséhez s helyzetének javítására fogadjon el 6⁰/₀-os drágasági pótlékot, mely mindenkorai összkeresetére számítandó.

A bányászok mindezt nem fogadták el, híven és öntudatosan kitartottak eredeti követelésük mellett s a sztrájk továbbfolytatását határozták.

Rudolf bányai igazgató egyébként a következő napon, szept. 17-én elfogatta Thumann Márton vájárt, mert jelentése szerint Thumann az egyik fölgyvázót „fenyegetésekkel meggátolta munkája teljesítésében” s amellet a sztrájk továbbfolytatására uszította a munkásokat. Ezért dr. Heimler rendőrkapitány azonnal Sopronba vitette s 8 napi elzárással és 150 Kor pénzbírsággal sújtotta. Thumann börtönbüntetését tartozott azonnal megkezdeni, hogy távöltartsák a bányateleptől.

Szept. 18-án ifj. dr. Schwartz Miklós ügyész kihirdette a munkásságnak, hogy a Részvénytársulat engedélyezte a 6⁰/₀-os drágasági pótlék fizetését, amit azonban a bizalmik következetesen visszautasítottak, egyben bejelentették, hogy a munkásság igényt tart a társpénztár vagyonára, illetve amennyiben a bányát el kell hagyniuk, jogaikat biztosítani kívánják a társpénztárral szemben.

Az erősen kiélesedett helyzetben a részvénytársulatnak döntenie kellett, s ezért a következő napon igazgatósági ülést hívott egybe, mely azonban nem határozott, annak ellenére, hogy aznap 150 munkás jelentkezett a rendőrkapitányságon s útlevelet kért, hogy külföldre távozzék.

Dr. Töpler, ifj. dr. Schwartz ügyész kíséretében aznap újból kiszállt Brennbergbe s Rudolf bányai igazgatóval és a bánya mérnökeivel újabb tárgyalásokat kezdett a munkássággal, ezzel egyidőben pedig táviratilag kérte a budai bányakapitányságot, hogy küldje megbizottját Brennbergbe, mert a munkásság társ-pénztári követelésében járatlan volt, de különben a munkásság maga is követelte, hogy ez ügyben — mint legilletékesebb — a bányakapitányság döntsön. Így érkezett még aznap Sopronba a bányakapitányság kiküldöttje, Urbán Béla m. kir. bányabiztos s hívta egybe másnapra, szept. 20-ára az érdekelteket Brennbergbe, mint az idevonatkozó jegyzőkönyv mondja „a szept. 12-én megtartott békéltető eljárás folytatására.”

A kora reggeli órákban megkezdett tárgyaláson a bányakapitányság kiküldöttjén, Urbán Bélán kívül, Sopron város részéről dr. Töpler polgármester, a rendőrkapitányság részéről Maár János rendőrbiztos, a Részvénytársulat részéről Patzenhofer Rezső igazgatósági tag és Rudolf Antal bányai igazgató, végül a mun-

kasság részéről Weidlich Izidor, Fábíán Antal, Hammer Ferenc, Hruby Mátyás és Ferstl Mihály vettek részt a tárgyaláson.

Urbán bányabiztos a sztrájk-események rövid ismertetése után rögtön rátért a tárgyra s közölte a munkásbizalmikkal, hogy a bányai igazgatóság azon intézkedése, mely szerint azok, akik a szept. 12-ét követő napon — ahogy azt az aznap megtartott békéltető tárgyalás jegyzőkönyvében is rögzítették — vagyis szept. 13-án és azt követően nem vették fel a munkát, a szolgálatból társpénztári igényeik teljes elvesztése mellett fegyelmileg elbocsáthatók. A bányai igazgatóság ez a határozata törvényes alapon áll, jelentette ki Urbán, mert a bánya szolgálati szabályzatának 9. §-a g) pontja szerint: „aki a munkát megtagadja, az a szolgálatból fölmondás nélkül azonnal elbocsátható”, a társpénztári alapszabályok 4. és 5. §-ai szerint pedig, „aki a szolgálatból elbocsáttatik, az a társ-pénztár iránti minden igényét, akár a járulékok visszafizetése, akár más társ-pénztári segélyek iránt, elveszti. Figyelmeztetem ezért a munkás küldötteket — jelentette ki Urbán —, hogy a munkábaállás föltételének békés megbeszélésénél és a följánlott előnyök elfogadásánál számoljanak azzal a körülménnyel, hogy a társpénztár vagyona, az alapszabályok szerint a sztrájk alkalmából semmi esetre sem osztható föl, s így a békés megegyezés létre nem jötté, a fegyelmi elbocsátás keresztülvitele esetén sok hosszú szolgálati évvel bíró társpénztári tagnak nagy károsodást okozna.” Tudomásukra hozta továbbá a munkásküldötteknek, hogy a társpénztár vagyonára vonatkozó bármily határozat elsősorban a társpénztár választmányára tartozik, majd jóváhagyás végett a bányakapitánysághoz, s esetleges fellebbezés esetében a m. kir. pénzügyminiszterhez.

Ezután áttértek a 4 Kor-ás bérminimum tárgyalására, amire Urbán kijelentette, hogy az mint „szakmány kereseti alap” nem vihető keresztül, s így a munkásoknak ahhoz való merev ragaszkodása tulajdonképpen a békés megoldás lehetőségének megtagadását jelenti, s ezért a tárgyalás további folytatása teljesen fölösleges. A munkásbizalmik erre hajlandóknak nyilatkoztak a minimális bértől elvben elállni, azzal a föltétellel, ha sikerül oly megoldást találni, amely mellett minden vájár megkeresheti napi 4 Kor-ját. Urbán ennek a módozatnak a megbeszélése végett a tárgyalást fölfüggesztette s annak folytatását délután 3 órára tűzte ki.

Délután, amikor a munkás bizalmik megjelentek, közölték, hogy a „4 Kor-ás bérminimum megadása nélkül további tárgyalásokba bocsátkozni nem hajlandók”, s rögtön el is távoztak.¹⁵

Miután ily módon a tárgyalások újból megszakadtak, dr. Töpler, mint bányatulajdonos, illetve Sopron sz. kir. bányaváros képviselője megkérdezte a bányabiztost, melyek azok a munkák, melyeknek elvégzése a bánya biztonsága érdekében már közérdekből is szükséges? Urbán kijelentette, hogy a vízmentesítés mellett legfontosabb a tűzöri szolgálat ellátása, mivel azonban ez utóbbit a földvagyázók végzik, kikben föltétlenül meg lehet bízni, fűtőkről és gépészekről kell csak gondoskodni, mert nagyon lehetséges, hogy a most még dolgozó szakmunkások meg fogják tagadni a munkát, és miután a szolgálatát megtagadó munkással szemben törvényes kényszerítő eszköze a bányának nincs, egyetlen megoldás: e célra megfelelő műszaki katonákat kivezényelni. Ez esetben 12 gépkezelő, 20 fűtő és 30 segédmunkás szükséges, hogy a vízemelés zavartalansága biztosított

15. L. Soproni Állami Levéltár. XVI. 58/1907. „Jegyzőkönyv. Felvétellett Brennbergbánya telepen 1907. évi szeptember hó 20-án, a f. h. 11-én kezdődött békéltető eljárás folytatása alkalmával”.

legyen. A műszaki katonák megszerzését dr. Töpler vállalta s ezzel a tárgyalást be is fejezték.

Följegyezhetjük egyébként még azt is, hogy a tárgyalás napján ifj. dr. Schwartz Miklós társulati ügyész főntjárt Budapesten a pénzügy- és belügy-minisztériumoknál, hol azt mondták neki, hogy semmiképp sem szabad teljesíteni a munkásság 4 Kor-ás alapbér-követelését, mert az veszélyezteti a bánya rentabilitását.

A bánya egyébként tovább folytatta a leszámolt munkások kifizetését s e napon, a 13-án kivezényelt zászlóaljbat Baumann százados vezetésével új zászlóalj váltotta fel.

Dr. Töpler polgármester a tárgyalás értelmében másnap kérte a pénzügy- és belügyminisztériumot, járjanak el a hadügyminisztériumban, hogy a műszaki csapatnemektől a bánya 6 gépészt, 10 fűtőt és 15 segéd munkást kapjon. Kéréséhez a sztrájkról részletes jelentést csatolt, s a vezénylés szükségességét azzal indokolta, hogy Sopronban és annak környékén a bánya nem kap e célra embert, mert mindenki fél a sztrájkolóktól.

Szept. 22-én dr. Töpler polgármester rendkívüli tanácsulést tartott Sopronban, melynek egyetlen napirendi pontja volt, éspedig a brennbergi sztrájk. Dr. Töpler részletesen beszámolt a tanácsnak az addig történekről, majd a munkásokról szólt, kik — mint mondta — „tiszteletre méltó méltósággal viselik a megpróbáltatásokat, hiszen kizárólag krumplin élnek, s arról álmodnak, hogy rövidesen eljőnnék értük s elviszik valami más bányához, mert közismert, hogy nagy munkáshiány van a bányáknál”.

Dr. Töplernek a munkások helyzetére vonatkozó jelentése hamis volt, mert a valóságban ekkor — a sztrájk második hetében — már krumplijuk sem volt, s borzalmasan éheztek. Igazolja ezt a soproni szociáldemokrata párt titkárságának Sopron és Sopron megye elvtársaihoz és polgáraihoz intézett s — éppen aznap, amikor dr. Töpler beszámolóját tartotta — kiadott fölhívása, mely minden jóézésű embert arra kér, hogy gondoljon a kiéhezett brennbergi családokra, s küldjön részükre adományt, segítséget a párttitkárság Petöfi tér 6. sz. alatti irodájába.¹⁶

Szept. 26-án dr. Töpler a törvényhatósági bizottságnak is beszámolt a sztrájk-ról¹⁷, mely változatlanul tovább folyt még, s bár aznap 10 sztrájkoló állítólag kijelentette, hogy másnap munkába áll, ugyanakkor 70 munkás szabályos útle-véllel elhagyta Brennberget s külföldre távozott.

A következő napon, szept. 27-én a bányaigazgató átirt a rendörségnek, hogy Weidlich Izidort és tíz társát, névszerint Fiantsch Józsefet, Schekulin Pált, Skalnik Antalt, Hrubby Mátyást, Hammer Ferencet, Fábían Antalt, Buzek Ferencet, Walles Mátyást (aki minden valószínűség szerint azonos a jan. 31-i sztrájkban szereplő Zwaller Mátyással), Zeltner Józsefet és Ramberger Mátyást, kik terrorizálják a munkásokat, távolítsák el azonnal a bányatelepről. A rendörség azokat, akik nem voltak brennbergi illetőségűek, 48 órán belül kitoloncolta, kivéve Weidlichet, kinek sorsáról a továbbiakban szólunk.

Szept. 30-án egyébként a hadügyminisztérium táviratilag közölte dr. Töplerrel, hogy elvi okokból nem vezényel katonai munkaerőt a sztrájkhoz, amire

16. L. bővebben Arbeiter Zeitung, I. Jahrg. N. 4. Sonntag den 22. September. p. 3. „Anruf an die Genossen und an alle Bürger im Komitee Sopron.”

17. L. Soproni Állami Levéltár. XVI. 58./1907. 13 879. sz. ügyirat. „Polgármesteri jelentés a törvényhatóság bizottságának 1907. szept. 26-án tartott ülésén.”

lényegében nem is volt szükség, mert a munkások tiszteletre méltó módon nem szüneteltették a vízemelést.

De különben is a sztrájk vége felé járt. Egy okt. 3-i jelentés szerint a sztrájk eredményének kilátástalansága, az éhező családok, a kitoloncolások és elhurcolások, a teljes kiszolgáltatottság — hiszen a bányaigazgatóság még a betegek orvosi kezelését is megtiltotta —, a nyomor és félelem ekkor már többeket lekényszerített a bányába, s október első napjaiban már mintegy 60-an munkába álltak. A többiek is megtörték s már csak bebörtönzött munkástársaikért, a 16 napi elzárásra ítélt, 7 gyermekes Scharf Károly és Weidlich Izidor szabaddonbocsátásáért harcoltak. A munkások kimerültek, fölélték mindenüket, élelmet szerezni nem tudtak, s minden segítségük csak annyi volt, amit a soproni szociáldemokrata párt titkársága nyújthatott nekik az adományokból. Így amikor 27 napi küzdelem után Rudolf Antal bányaigazgató és dr. Töpler polgármester becsületszavukat adták, hogy teljesítik követeléseiket, ha azonnal munkába állnak, okt. 8-án újból megkezdték a munkát.

Dr. Töpler intézkedésére a kivezényelt katonaságot és csendőrséget még aznap visszahívták, s Maár János rendőrbiztos is visszatért soproni állomáshelyére.¹⁸

A sztrájk tehát nem volt eredménytelen! A tőkésék és Sopron polgármestere, mint bányatulajdonos, ha nem is adták írásba, becsületszóval kötelezték magukat, hogy teljesítik a munkások követelését. A becsületszót Wajdits párttitkár mindenesetre szükségesnek tartotta nyilvánosságra hozni és az Arbeiter Zeitung hasábjain közölni, hogy ezzel is kötelezze a tőkéséket az adott szó betartására.¹⁹

Ebből s a sztrájk egész lefolyásából teljes nagyságában tárul elénk a maroknyi bányászás bátor küzdelmének komor nagyszerűsége. Föllapozva ugyanis az eseményeket, még ma, öt évtized múltán is döbbenetesen hangzik, hogy mit művelhetett a hatalom embereivel szövetszövetkező tőke a kiszolgáltatott munkássággal. A bányászok tiszteletre méltó harca azért is értékes és följegyzésre méltó, mert híven tükrözi a munkásság egyszerű becsületességét, ami elsősorban a bevezetőben közölt, 23 pontba foglalt, jogos emberi követelésében, másodsorban abban mutatkozik, hogy a tőkessel szemben folytatott harcában, a bányatulajdonos Sopront képviselő dr. Töpler polgármester segítségét kérte, holott tudta, hogy a bérlő részvénytársaság és a bányát bérbeadó város érdekei azonosak, hiszen dr. Töpler s a városi tanács számos tagja ugyancsak részvényese volt a bányának. De tiszteletre méltó a bányászás küzdelme azért s sok testi és lelki megpróbáltatásért is, amit a sztrájk tartama alatt végigélt, s mit az idevonatkozó híradások a következő szavakkal jegyeztek föl:

„A nyomor valóságos orgiát ül a brennbergi sztrájkolók közt. Az árok-

18. A brennbergi szénbánya vendégkönyvének 59. oldalán, „K. u. K. Militär Assistenz-Kommando bei Bergarbeiterstreik 1907” fölirattal megtaláljuk a kirendelt csendőr- és katonai különítmények parancsnokainak bejegyzését, Maár János rendőrbiztos következő zárószavaival: „Az 1907. évi szeptember 11-től október 7-ig tartott bányamunkások által rendezett sztrájk tartamára, mint a soproni rendőrkapitányság kirendelt képviselője, ezen idő alatt a közbiztonsági szolgálatot 20 csendőrrel teljesítettem. Brennberg, 1907. okt. 7-én Maár János sz. k. város rendőrbiztosa.” L. részletesen Faller Jenő: A brennbergi szénbánya emlékkönyve 1825. Bányászati Lapok. 14/92. 1959. évf. 1. sz. p. 61—66.

19. L. bővebben Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. Nr. 7. Sonntag den 13. Okt. p. 1—2. Epilog des Brennberger Streikes.

széleken asszonyok kucorognak, körülvéve éhes porontyaikkal, akik kenyérért sírnak... Csak a soproni elvtársak azok, akik a párttitkárság révén igyekeznek enyhíteni a gyilkos éhséget oly módon, hogy összeadott filléreiken ételmisszereket osztogatnak közöttük. A párttitkárság helyisége valóságos fűszerüzletté változott, s előtte százával várnak az asszonyok és gyerekek egy falat kenyérre. A bányamunkások szept. 23-án tüntető menetben járták be Sopront. Amerre elvonult a sztrájkolóok komor tömege, döbbenet szállta meg a lakoságot.”²⁰

A nyomor teljes képéhez hozzáfűzhetjük még, hogy a bányát a sztrájk alatt 70 öntudatos bányász kényszerült elhagyni s vándorolt családotól Szerbiába, Romániába és Csehországba és körülbelül ugyanannyi más hazai bányáinkhoz költözött.

De az ismert megtorlás sem maradt el.

Weidlich Izidor főbizalmi, a brennbergi bányamunkások szakszervezetének elnökét – hogy ezzel is nyomást gyakoroljanak a többire –, mint az előzőekben mondtam – tíz társával együtt, azon a címen, hogy titkon szervezi a sztrájkot és a munkásokat, szept. 27-én lefoglák, s ötnapi börtönnel és 50 Kor. pénzbírsággal sújtották. Védőügyvédje, dr. Schwartz Sándor szabadlábra helyeztette ugyan, sőt 1000 Kor. biztosítékot is lefizetett Weidlichért, hogy Brennbergben maradhasson, ennek ellenére okt. 8-án szülőhelyére, a sziléziai Gross-Grosseba toloncolták.²¹

Weidlich az Arbeiter Zeitung okt. 13-i számában közölt levélben búcsúzott el brennbergi elvtársaitól. Levelében megható, de férfias szavakkal emlékezett meg a sztrájról, annak nagyszerűségéről és hibáiról. Rámutatott arra, hogy míg a szociáldemokrata párt mindent elkövetett a munkásság nyomorának enyhítésére, addig a „fekete” keresztény szocialisták aljasul becsmérelték a sztrájkot, s egyetlen fillérrel sem segítették az éhező családokat. Búcsúlevelének utolsó mondata egyébként a következőképp hangzott: „Vezetők eltávoznak, de a zászló itt marad nálatok és ez a zászló, a vörös, vezessen benneteket minél előbbi győzelemre!”

Weidlich levele mellett ott találjuk a lapban a brennbergi munkásság választát is, melyben azt írják, hogy sirva vették tudomásul kitoloncolását s mind neki, mind Wajdits párttitkárnak sosem fogják elfelejteni azt a fáradozásukat, amivel jogaikat és érdeküket védték, egyben fogadalmat tettek, hogy a szociáldemokrata párt ideáihoz, míg csak ereikben egy csöpp vér buzog, ragaszkodni fognak!²²

A huszonhétnapos sztrájk, ahogy az előrelátható volt, ezzel még mindig nem zárult le, annál kevésbé sem, mert a bánya igazgatósága az adott becsületszó ellenére sem teljesítette a munkásság követelését. Az idevonatkozó jelentések szerint Szenes Lajos bányamérnök úgy szabta meg a szakmányokat,

20. Népszava. XXKV. (1907) évf. 228. sz. szept. 25. p. 10. A brennbergi bányászok sztrájkja. Éheznek, de nem engednek.

21. Weidlich Brennberg után Westfáliába ment s a bueri bányauzemnél helyezkedet el, honnét kitoloncolása után alig egy hónappal levelet írt brennbergi elvtársainak s közölte az ottani, lényegesen jobb kereseteket. L. Arbeiter Zeitung, I. (1907) Jahrg. Sonntag den 3. Nov. Nr. 10.

22. Arbeiter Zeitung, I. Jahrg. Nr. 1. Sonntag den 13. Okt. p. 2. Epilog des Brennerger Streikes.

hogy a vágárkereset kisebb volt, mint a sztrájk előtt, s emellett oly embertelenül bánt a munkásokkal — állandóan „kutyák”-nak nevezte őket —, hogy érthető, ha azok újból leállították a munkát.

Így miután okt. 16-án a külszíni dolgozókat még mindig csak a régi 2,0—2,20 Kor-ás napszámbérrel akarták kifizetni, azok, számszerint 56-an újból sztrájkba léptek s csak másnap vették föl a munkát, amikor keresetüket a követelt napi 3 Kor-ra javították.²³

Egy hónappal később, nov. 14-én viszont az egész munkásság, 500 ember leállt, mert a bánya igazgatósága még mindig vonakodott teljesíteni a követeléseket, melyekért 27 napig szenvedtek.

A dolgozók minden dühe és elkeseredése Szenes Lajos bányamérnök ellen irányult akkor, őt okolták minden nyomorúságukért s az ígért bérjavítások betartásán kívül izzó hangulatban, kemény szavakkal követelték Szenes azonnali eltávolítását. A munkát másnap is csak azért folytatták, mert keresetüket új alapon fizették ki, s ígéretet kaptak, hogy Szenest eltávolítják.²⁴

Ezzel zárul az 1907. évi brennbergi bányászsztrájk, melynek utóregzései — mint látni fogjuk — átnyúlnak a következő évre, s elemi erővel lobbannak föl az 1909. évi okt.—nov.-i, 64 napos sztrájkban.

IRODALOM:

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. Budapest. 1955. Harmadik kötet. p. 542—546. — „A brennbergbányai bányászok sztrájkja. 1907. szept. 11.—okt. 7. p. 294—296.

Wahlner Aladár: Magyarország bánya- és kohóipara 1907. évben. Bány. és Koh. Lapok. XLI. évf. 47. köt. 1908. júl.-dec. p. 795—796.

Soproni Állami Levéltár. Arbeiter Zeitung. Organ der socialdemokratischen Partei Stadt und Komitat Sopron. I. (1907) Jahrg. Nr. 2. 8. Sept. Volksversammlung in Brennbérg. — U. o. Nr. 4. 22. Sept. Der Streik in Brennbérg. — Anruf an die Genossen und an alle Bürger im Komitat Sopron. — U. o. Nr. 5. 29. Sept. Behörde und Kapitalisten. — Zum Brennbérgé Bergarbeiter Streik. — Diebstahl und Raub. — Offener Brief an Herrn Breitenbach städt. Maschinisten der Stadt Sopron. — U. o. Nr. 6. 6. Okt. Zum Brennbérgé Bergarbeiter Streik. — U. o. Nr. 7. 13. Okt. Epilog des Brennbérgé Streikes. — U. o. Nr. 8. 20. Okt. Streik in Brennbérg. — U. o. Nr. 10. 3. Nov. Brennbérgé Angelegenheiten. — U. o. Nr. 12. 17. Nov. Allgemeiner Streik in Brennbérg. — U. o. Nr. 17. 22. Dec. Die Brennbérgé Bergarbeiter verurteilt.

Soproni Állami Levéltár. Nemzetőr. XXXIX. (1907.) év. 209. sz. szept. 12. Készülő sztrájk. — U. o. 213. sz. szept. 17. A brennbergi bányászsztrájk. — U. o. 215. sz. szept. 19. A brennbergi bányászsztrájk. — U. o. 216. sz. szept. 20. A brennbergi sztrájk. — U. o. 218. sz. szept. 22. A brennbergi sztrájk. — U. o. 221. sz. szept. 26. A brennbergi sztrájk. — U. o. 222. sz. szept. 27. A brennbergi sztrájk. — U. o. 227. sz. okt. 3. A brennbergi sztrájkhoz. — U. o. 228. sz. okt. 4. A brennbergi sztrájk. — U. o. 230. sz. okt. 6. A brennbergi sztrájkban. — U. o. 232. sz. okt. 9. A brennbergi bányászsztrájk.

23. Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. Nr. 8. Sonntag den 20. Okt. p. 2. Streik in Brennbérg.

24. Arbeiter Zeitung. I. Jahrg. Nr. 12. Sonntag den 7. Nov. Allgemeiner Streik in Brennbérg.

Népszava XXXV. (1907.) évf. 217. sz. szept. 12. A brennbergi bányászok általános sztrájkba léptek — U. o. 220. sz. szept. 15. Általános sztrájk Brennbergben. Nyolcszáz ember harca a kenyérért. — U. o. 228. sz. szept. 25. A brennbergi bányászok sztrájkja. Éheznek, de nem engednek.

Soproni Állami Levéltár. Oedenburger Zeitung. Politisches Tagblatt. XXXX. (1907) Jahrg. No. 200. 1. Sept. Die Bergarbeiter in Brenenberg. — U. o. No. 209. 12. Sept. Streik in Brenenberg. — U. o. No. 210. 13. Sept. Zum Streik in Brenenberg. — U. o. No. 211. 14. Sept. Zum Streik in Brenenberg. — U. o. No. 212. 15. Sept. Der Streik in Brenenberg. — U. o. No. 213. 17. Sept. Zum Streik in Brenenberg. — U. o. No. 214. 18. Sept. Zum Streik in Brenenberg. — U. o. No. 215. 19. Sept. Zum Streik in Brenenberg. — U. o. No. 216. 20. Sept. Zum Streik in Brenenberg. — U. o. No. 217. 21. Sept. Zum Streik in Brenenberg. — U. o. No. 218., 22 Sept. Die vorbereitende Sitzung des Stadtmagistrats. — U. o. No. 221. 26. Sept. Zum Streik in Brenenberg. — U. o. No. 229. 5. Okt. Der Streik in Brenenberg. — U. o. No. 230. 6. Okt. Der Brennberger Bergarbeiter Streik. — U. o. No. 231. 8. Okt. Der Streik der Bergarbeiter in Brenenberg. — U. o. No. 263. 15. Nov. Streik in Brenenberg. — U. o. No. 264. 16. Nov. Der Streik in Brenenberg beigelegt.

Soproni Állami Levéltár. Soproni Napló. XI. (1907.) évf. 74. sz. szept. 15. Sztrájk a brennbergi bányában. — U. o. 75. sz. szept. 19. A brennbergi sztrájk. — U. o. 76. sz. szept. 22. A brennbergi sztrájk. — U. o. 77. sz. szept. 26. A brennbergi sztrájk. — U. o. 78. sz. szept. 29. Városi Közgyűlés. — U. o. 80. sz. okt. 3. A brennbergi sztrájk. — U. o. 81. sz. okt. 10. Megszűnt a brennbergi sztrájk.

Soproni Állami Levéltár. Westungarisches Volksblatt. Politisches Organ. XV. (1907) Jahrg. Nr. 106. 14. Sept. Der Streik in Brenenberg. — U. o. Nr. 109. 21. Sept. Der Brennberger Streik. — U. o. Nr. 110. 24. Sept. Der Brennberger Streik. — U. o. Nr. 111. 26. Sept. Der Streik der Bergarbeiter. — U. o. Nr. 116. 8. Okt. Der Brennberger Streik.

A hajdani zsilip a Frankenburg úton (Gantner Antal felvétele)

A Sopron környéki szelídgesztenyések

Írta: Csapody István

Virágzaskor hetekig tartó tavaszi nász, lombjában a lombardiai azúrkék égbolt verőfényes követe, ősszel fényes-barna makkjával gyermekkori emlékeket idéző ajándék: a szelídgesztenye. Évszázados, hatalmas törzsei derűs magabiztossággal állnak ligetben; pompás lombsátoruk fénylő-csillogó felülete fenéket és nyugalmat ad. Amikor a soproni ember szeme meg-megakad rajtuk, vajon gondol-e arra, hogy mi a Sopron környéki szelídgesztenyések története? Jelen írás erről szól azoknak, akik a természetnek és múltunknak barátai.

Hazánk szelídgesztenyéseiről a legkorábbi okirat az 1203. évből származik és Zala megye öreg gesztenyéiről emlékezik (18.). Tudjuk, hogy Somogy megyében Gesztenye község már 1240-ben fennállott, sőt Komárom megyében 1138-ban a gesztenye szó személynévben is szerepel (26.).

A Sopron környéki szelídgesztenyésekről a legelső feljegyzést Sopron város 1540. évi községi jegyzőkönyvében találjuk (49.). Az adat arról ad számot, hogy 1540. május 24-én *Alexius Gering* Vardushegy-i gesztenyésében tűz támadt és ez kisebb kárt okozott: „*Untersuchung zufolge Gemeindebetrachtung vom St. Marxtag über einen bedeutenden Waldbrand am Warduschperg, der durch Feuerheizen in des Herren Alex. Gering Kastanienlöwer entstanden und fast untersetzlichen Schaden angerichtet, mit Hinblick darauf, dass durch öfteres Feueranfachen daselbst schon mehrmals Waldfeuer entstanden war.*” (49., p. 19.)

A XVI–XVII. szd.-ban minden bizonnyal a maiaknál jelentősebb kiterjedésű gesztenyések voltak Bánfalván. Ezt egy 1674-ből származó vizitatori jelentés tanúsítja, amely arról emlékezik meg, hogy a sopronbánfalvi pap párbérben gabona helyett szelídgesztenyét kapott. (56., p. 71.) A jelentés megemlíti azt is, hogy a gesztenye Bánfalván „*a pálosok erdejében összefüggő területeket alkot. Szétszórva van távolabb is*” (p. 32.).

Korai adatainkat 1734-ből *Brückmann Franz Ernest* braunschweigi orvos feljegyzése követi. *Brückmann* – az akkor orvosi gyakorlatát Bécsben folytató soproni *Loew Károly*val, a képzett botanikussal megismerkedvén – 1723-ban Lorettonon és Kismartonon át Sopronba látogat. Látogatásáról az 1734-ben megjelent ún. wolfenbütteli levelekben számol be (11). Leírja bennük, hogy az említett év okt. 31-én érkezett városunkba, ahol az evangélikus líceum rektora, a tudós *Deccard Kristóf János* vendégeként kirándult a rákosi kőfejtőre, tanúja volt a késői soproni szüretnek, és szedett néhány megkésített cikláment is (12., 30.). A gesztenyések megtekintése után ezekről az alábbiakat írja: „*Sempronii est integra sylva Castanearum, in qua cives singuli certos arbores, quas quotannis quassare et demetere possunt, habent.*” (12. p. 271; 30.: p. 165.).

A *Brückmann*-t feltehetően Sopronba hívó *Loew Károly Frigyes* és a vendéglátó *Deccard Kristóf János* 1740–1741-ben közösen írják meg híressé vált munkájukat, az első hazai, bár még latinnyelvű flóraművet, a „*Flora Semproniesis*”-t (12. p. 264–272.). Ebben gesztenyéseinkkel bőven foglalkoznak. *Castanea*

címszó alatt Galenus és Matthiolus után leírják a növényt, előfordulási helyül Bánfalvát (Wandorf) és az Alsó- és Felső-Lövéreket (Unten- und Oben-Kastanienwälder) jelölik meg. Az enumerációt követő fejezetek közül pedig a tizedik teljes egészében a szelídgesztenyéről szól. A közöletlen kézirat idevonatkozó része az alábbi:

„De Castaneis.

Hujus arboris fructus adeo notus in agro Sempronensi, ut vel infimae sortis hominibus pro fercula inseruiant. Celebres, sunt hoc in agro sic dictae sylvae Castaneae, die Kasten Wälder, quae dividuntur in sylvam superiorem et inferiorem, quaeque arboribus procerrimis castaneis repletis, superbiunt. Fructus sane et mirabilis, qui triplice tegmine septus. Exterius calix echinatus est, hunc cortex coriaceus quasi sequitur, cui inclusus nucleus. Duplices alioquin apud nos visuntur Castaneae altiles qua multo majore corporis habitu, sine tuberculo constant et vulgo Marones (Maronen) appellari solent: quod inter castaneas veluti mares habeantur quos in omni rerum genere (ut tradit Galenus), foeminis habitiores esse constat. Aliae multo sunt minores, reputanturque ut foeminae; unde Maronibus; seu maribus Castaneis longe inferiores et macilentiores esse spectantur. Illae lautiores divitum mensas claudunt, hae pauperum jejunia saturant.” (Caput X.)

Gesztenyéseink térképen való ábrázolásának első nyomai ugyancsak XVIII. századbeliek. Korabinszky Máttyás 1786-ban megjelent „Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn” (42.) c. munkájához készített „Atlas regni Hungariae portatilis” (43.) térképtáblái közül a Sopron megyét ábrázoló lapon a város körül „Kastanien Wald”-ot tüntet fel.

Ugyancsak ezt látjuk Sárközi András soproni mérnöknek 1787-ből származó s egyben Sopron erdőségeiről készített legkorábbi térképén (22., p. 112.) is. Ezeket gesztenyésnek tünteti fel az Alsó- és Felső-Lövéreket, a Spangenberg északi és délnyugati oldalát; a mai Károlymagaslat oldalában a síugrósánc területén két elkerített foltot „Kasten Baumgarten” néven; Bánfalván a Házhegy-oldalt és az egykori pálos-, utóbb karmelita-kolostor feletti dombokat; a Várhely Tolvajárok felé eső oldalát; Ágfalva határát; végül Lépesfalva (Loipersbach) Ligeterdő (Au-wald) nevű erdőrészének szegélyeit. Joggal állapíthatják meg tehát eleink, hogy a gesztenye tenyésztése itt helyénvaló, sőt egészen jól értékesíthető: „Die Kastanien gerathen hier wohl, und wird der Messen pr. 3. fl. verkauft” (42., p. 468.).

Grossinger János, az ismert, de már írásakor meghaladott dendrológiai mű szerzője (31.) az Itáliából hozott marónival állítja szembe a közönséges vagy kisebb magot termő magyar gesztenyét: „I. Castanea sativa fructu maximo, Maronae dicuntur hae Castaneae divitum deliciae ex Italia adferuntur, quam nostrates aliquae non multum cedant peregrinis. II. Vulgaris majore vel minore fructu, in terris Hungariae obvia” (31., p. 110.). Utóbbi szavai kétségtelenné teszik, hogy magyar földön közönségesnek tartotta, és felsorolja a kőszegi, nagybányai, bihari, egyházasmaróti, pozsonyi és soproni gesztenyéseket: „Arbores hae sylvam fere efficiunt in Castris ferrei plaga ad Ginsium; copiosae germinant in montibus Nagy-bánya adsitis; non desunt in collibus Bihariensium, inde sunt ad Egyházas Maróth in Hontinensi, & sparsim in Psoniensi, Soproniensi, ac Szaladiensi Provincia.” (31., p. 111.).

Az akkor már jöhírű soproni szelídgesztenyéről ugyanezen mű kevésbé ismert és idézett helyén is megemlékezik: „Castaneae copiosius proveniunt ad Ginsium & Nagy-bányam, parcius in montibus Albis, & in Bihariensium, collibus Sopronienses, singulari industria fructus siccatos condiunt. Etc” (31., p. 52.).

A kereskedői szellem élénkülése, a soproni gesztenye jó minősége, és a földrajzi-történeti leírások elszaprodása magyarázza azt, hogy a XIX. szd. elején már nemcsak szakemberek, de kívülállók is egyre sűrűbben emlegetik a soproni gesztenyéseket. *Bredetzky Sámuel* polihisztor és ev. lelkész helytörténetileg emlékezetes, Bécsben 1803–1805 között megjelent művében (10. II. köt. p. 75.) ezeket írja: „*Das Thor, zu dem wir eben herausgetreten sind, heisst das Neustiftthor. Bei dem ersten Schritte, welchen wir aus demselben machen, erblickst du linker Hand die sogenannten Untenlewer, welche ihre ganze Fronte dem Norden zukehren, und daher eben nicht den besten Traubensaft erzeugen. Ueber den Weingärten, breiten sich die Kastanien-Wälder aus, welche zum Theil recht schmackhaftes Obst liefern. Man nennt sie mit Wahrheit Kästen-Wälder, indem die Obstkultur fast allgemein der lieben Natur überlassen wird.*”

A sopronbánfalvi gesztenyésekre két helyen utal: „*Auf der Spitze des Hügels*” (a templomdombról van szó!) „*ragt eine einsame Kapelle über die Kastanien-Bäume empor*” (10. II. köt. p. 89.), és „*Ein besonders Gewerbe treiben die Wandorfer mit dem Obst-, vornehmlich aber mit dem Kastanien-Handel*” (10. II. köt. p. 94.).

1833-ban tudományos igényű ismertetést közöl *Kiss József* „*Sopron Vármegye Esmertetése*” címmel a Tudományos Gyűjteményben (41.). Ebben hirt ad Fraknó szelidgesztenyéseiről: „*Fraknón belől nevezetes gesztenye erdő vagyon, mellynek termése különös jósággal bír, 's drágábban is adatik-el, a' többi gesztenye termésénél.*” Majd méltatja a sopronit: „*Gesztényés-erdők más-hol is, különösen Sopron körül, a' hegy széleken több helyen vagynak, mellyekből a' tulajdonosok szép hasznot húznak. Vélek imitt-amott más gyümölcsösök is vagynak kapcsolva, mellyek jónemű gyümölcsöt teremnek. Árultatik is ez Sopronnak piacznán nagy bőséggel*” (41., p. 78.)

Pár évvel később, 1837-ben *Oderszky János* visegrádi erdőmester, mint királyi biztos vizsgálja felül a Sopron környéki erdőségeket (47.). Alapos jelentésében több helyen emlékezik meg a gesztenyésekről. Írásai különösen területi adatai miatt becsesek. Elsőnek említi a várisit (Kleinwarasch), mellyel kapcsolatban így ír: „*Ueberdingst im Anfange dieses Waldtheiles auch ein 11,5 Joche grösser Kastanien Baumgarten, welcher da diese ohnedieß schon abusterben beginnen, gegen irgend ein anders Grundstück abzulösen auszuotter und Eichel zu bebauen wäre.*”

Említi, hogy a Spangenberg nevű erdőrészen is van egy 36 holdas *Castanetum*. Az akkori Alsó-Lőver nagy része még erdő volt. 2615 holdjából csak 60 kh. volt kert, ill. gyümölcsös, 11 kh. pedig parlag. Feltehető, hogy – bár erről *Oderszkynél* nincsen szó – a gyümölcsök jórésze gesztenyés volt, hiszen máig is számos elegenden maradékállománya található itt meg.

Oderszky gesztenyést említi a bánfalvi polgárok Madárárok–Ultra közötti erdejéből is (3 kh.), a Tolvajárokból (1,7 kh.), a Hollergraben-Steingraben mellékéről (1,5 kh.). Figyelemre méltó, hogy a már említett *Sárközi-féle* térkép várhelyi szelidgesztenyése *Oderszky* idejében már nem állt fenn, mert azt a felmérés óta kiirtották és területét tölgygel ültették be: „*Der Abfall dieses Bestandes aus der Karte gezeichneten Kastaniengarten besteht nicht mehr, weil solcher seit der Zeit der Aufnahme ausgerottet und mit Eichel bebaut wurden.*”

1841-ben *Fényes Elek* jeles statisztikus (55.) lelkesedik a soproni gesztenyésekért: „*A' várostól délre és nyugotra eső hegyek már csekélyebb bort szolgáltatnak, de tetejét gyönyörű gesztenyés erdők, 's oldalait gazdag gyümölcsösök fedik*” (20., p. 261–265.). Ugyancsak ő írja: „*Geszténye Sopronnál egész erdőkkel*

van” (20. p. 242–243.). Későbbi munkájában (21.) a kérdést így fogalmazza meg: „A soproni hegység északi nyulványai közé azon szőlők és gesztenyés lejtők tartoznak, melyek Aggfalva és Lakfalva” (vagyis Ágfalva és Bánfalva) „déli oldalán emelkednek, Alsó- és Felső-Löverekeknek neveztetnek s kelet felé Sopronyig, a Spittel völgyéig terjednek” (21. p. 3–24; 55. után p. 306.).

Érdekes, hogy az 1847-ben, Sopronban megtartott Orvosok és Természetvizsgálók VIII. vándorgyűlésén, várakozásunk ellenére, a soproni gesztenyést nem méltatják különös figyelemre. A Sándorffy József által felolvasott „Sopron-megye leírása” (52.) – egyébként felületes munka – nem emlékezik meg róla. Csak Dörflinger József tanító, Sopron megye gyümölcsstermesztésével kapcsolatban feltett kérdésre adott és jegyzőkönyvileg megörökített válaszában tűnik fel, ha nem is a soproni, de a „nevezetes fraknoi gesztenye, melylyel jelességénél fogva tetemes kereskedés üzetik. Fraknó egyedül több száz mérőt természet s azok közt oly szép nagyságú gesztenyét, hogy mérője 25 frtért, s Bécsben és más tájakon olasz maróni gyanánt árultatik” (14., p. 241.).

Az ország természetrajzi-földrajzi megismerését célzó enciklopédikus munkák közül Hunfalvy Jánosé elsősorban a szó. „Ungarns und Siebenbürgen” c., 1860-ban írott könyvében Sopront e tekintetben így jellemzi: „Es liegt in einem sich nordwärts erweiternden, anmuthigen, flachen Thale, welches im Westen und Südwesten von dem Rosaliengebirge und dessen Ausläufern, dem Brennerberge und LeWer, im Norden und Osten von niedrigen Bergrücken eingeschlossen wird, die theils mit Laubwäldern, theils mit Kastanienhainen, Obst, und Weingärten bedeckt sind” (35., p. 446.). Nyomatékosan aláhúzza, hogy „ziehen sich die untern und obern LeWer genannten Hügelreihen dahin, deren Abhänge mit Obstbäumen, besonders Kastanien besetzt sind” (35., p. 456.).

Hunfalvynak úgy látszik, nagy sikere volt, mert műve magyar nyelven is megjelent (36.) A magyar kiadásban ezeket írja: „Miként egyes vidékeken terjedelmes szilvások, és cseresznyések vannak, úgy gesztenyések is találkoznak, így Soprony megyében. (Sopron város határában 148 holdnyi)” (36., p. 630. III. köt.).

Bizonyos, hogy az ősi gesztenyések mellett ebben az időben újjakat is létesítenek a derék polgárok. Komoly gyümölcsstermesztési és nemesítési kultúráról tanúskodik Hangai Géza tanulmánya (32.). Ebben a Zala megyei erdőbirtokosokat a Sopron megyében divó gesztenyenesítésről tájékoztatja. Érdemes a főbb pontokat idézni:

„1. Ugy a magról kelt, mind pedig a sarjról keletkezett, utóbbiaknál leginkább a gyökből jövő egyedek nemesítetnek, és teljes megerősödés után a többi mellékajtások eltávolíttatnak.

2. A nemesítés kizárólag oltás útján történik, mely mellett a nemesítő ág csakis a béli, tehát egy félátmérőig hasítandó be. Az ág teljes keresztülhasítása nem tanácsos, mert ezáltal az összeforradás és megeredés nehezebben megy végbe, sőt gyakran el is marad. A nemesítésre legalkalmasabb évszak a tavasz.

Az oltóágakat eredetileg az u. n. „maróni”-t termő fákról, Görtz-ből szereztek, Sopron megyében pedig a már nemesített, erőteljes és gyümölcsöt termő fákról nyerik. Kísérletképpen az idén 100 db. oltóág a megye alispánja által Fraknóból hozatott és többek között szétosztatott. Az elért eredmény, tekintve, hogy az alanyokat tavasszal ültették át, kielégítőnek mondható.

3. A nemesítés 8–10. éves korban, legelőnyösebben 5–8 cm. vastagság mellett eszközölhető, de igen gyakran történik, hogy idősebb, 30–40 éves fák is nemesítetnek, ekkor azonban a korona ágai, mint a botoló üzennél, visszavágandók s minden visszavágott ág beoltandó, vagy pedig a törzs az elágazás kezdeténél teljesen levágandó és a véglapon nem a farészbe, hanem a hékba

(in die Rinde propfen) 16–20 ág beoltandó” (32., p. 763.). Ugyanő közli, hogy „volt év, mikor Fraknó község ily nemesített gesztenyéért 16.000 forintot vett be” (32., p. 764.).

Sopron város elöljárósága is tisztában volt az üzlet jelentőségével, és jó példával járt elől. Saját maga gazdálkodott egyes gesztenyésekben, igyekezett újakat szerezni és telepíteni. Levéltári adataink arról szólnak, hogy pl. a Várison levő, egykor Braunmüller-féle löver gesztenye-termését évről-évre nyilvános árverésen a város maga adta el. A termést 1868-ban Karl Dreschler bánfalvi lakos 13 koronáért,¹ 1873-ban Andreas Hammel bánfalvi lakos 15 korona 25 krajcárért,² 1884-ben Anton Peischl bánfalvi lakos 10 koronáért,³ 1888-ban Gottlieb Zwaler bánfalvi lakos 15 koronáért,⁴ 1889-ben Kraker Mihály soproni lakos 8 koronáért,⁴ majd később, 1904-ben a városi erdőhivataltól Fleischacker Károly 4 koronáért,⁵ 1905-ben F. Dániel 18 koronáért vette meg.⁶ Az összeget a város pénztárába fizették be. Hasonlóképpen értékesítette a város 1888-ban a Zettl József-féle löver gesztenyetermését 10 koronáért.³ Igen figyelemre méltó, hogy 1884-től kezdve a vevőket a város arra kötelezi, hogy a vételáron kívül 2 mérő mátkot is adjon át „a város számára ültetés céljából.” De szívesen vásárol a város gesztenyéket is, különösen akkor, ha az birtokpolitikai érdekeit szolgálja. Így ragadja meg az alkalmat 1886-ban a Kileisz Tamás nevén levő, Burgstall-erdőben fekvő 1043 □-öl kiterjedésű, 14637. helyrajzi számú szelidgesztenyés vásárlására, bírói árverés útján.⁷

A példákat nem folytatom. Látható így is, hogy a millennium évében Bella Lajos joggal írhatta: „Gesztenye sok terem a Rozália- és a Soproni-hegységben”, hozzátéve, hogy „leghíresebb a fraknói” (4., p. 414.). Bella volt különben Blattny Tibornak, a később behatóbban ismertető első korszerű és nagyszabású magyar areálgeográfiai munka (19.) egyik szerzőjének adatszolgáltatója a szelidgesztenye Sopron környéki előfordulásával kapcsolatban. Ebben (19., 6.) megemlékezik arról, hogy „Sopron környékén nagyobb mennyiségben található, s 2–300 éves, sőt idősebb példányok is láthatók” (6. p. 18.).

A két világháború közötti időben a nagyszerű Gayer Gyula tárta fel a nyugat-magyarországi és így a soproni *Castanetum*-ok problémakörét (26., 27., 28.). Alapvető munkái a magyar gesztenye-irodalom kimagasló alkotásai. Jól lehet elsősorban a Vas megyei gesztenyésekkel foglalkozik, bőségesen hoz adatokat a Sopron környékiekre nézve is. Minthogy alábbiakban sűrűn fogunk rá utalni, e helyütt hosszabb idézetben álláspontját nem szükséges bemutatnom. Annyit mégis el kell mondanom, hogy az ő kutatásai tették lehetővé Rapaics Raymundnak, hogy a terepmunkát irodalmi kutatásokkal alátámasztva, a hazai szelidgesztenyések korszerű értékelését megalkothassa (50., 51.). Rapaics azonban a soproniakkal részletesebben nem foglalkozott.

Gayer Gyula és Rapaics Raymund munkásságának köszönhető, hogy a harmincas években az érdeklődés gesztenyéseink iránt feltámadt. Sajnos, a Sopron környékiekről csak újságcikkek erejéig történik megemlékezés. A Sopronvármegye egy hangulatképet közöl 1927-ben (44.), majd az ősi rétfalusi (ma Wiesen, Burgenland) gesztenyeligetei felett húzzák meg a lélekharangot (61.). Igényesebb cikk csak Főző Gézáé (23.), aki hiteltérdemlően, helyenként költői magasságokba lendülve tesz jó szolgálatot cikkével a helyi természetvédelemnek. Kárpáti Zoltán közléseit később idézem.

*

Az elmondottakból látjuk, miként jelentkeznek a Sopron környéki szelidgesztenyéseink írásbeli feljegyzésekben, szak- és ismeretterjesztő irodalmunk-

ban. Visszavezettük jelentkezésüket 1540-ig, más hazai előfordulásokét az Árpád-ház uralkodásának első évszázadáig. Joggal vetődik fel azonban a kérdés: volt-e szelídgesztenye említett időpontjaink előtt is hazánkban? Milyen eredetűnek tekinthetők hazai – s közöttük a Sopron környéki – szelídgesztenyések általában?

A választ sokrétű kutatási eredményeket tartalmazó szakirodalmunk egymással ellentétes véleményeit meghallgatva, ma már egyértelműen adhatjuk meg.

Szelídgesztenyéseink honosságát, eredetét illetően, hosszú időn át, sőt közvéleményünkben még ma is, két homlokegyenest ellentétes felfogás uralkodik.

Szelídgesztenye (*Castanea sativa*
Mill) Sopronbánfalváról.
Vajda Ernő felvétele

Egyik gesztenyéseink ültetett volta mellett tör lándzsát, másik azok őshonosságáért száll síkra.

Azok, akik hazai, s így soproni gesztenyéseinket is, emberi hatás eredményeként ültetettnek tartják, olasz, török vagy római eredetre hivatkoznak. Az olasz eredet kacsáját nem régen, 1940-ben, az olasz–magyar barátság jegyében, a nagymarosi gesztenyésekkel kapcsolatban bocsátotta egyik napilapunk világgá (62.). A cikk ismeretlen szerzője benne azt állítja, hogy a szelídgesztenyét Nagy Lajos uralkodása alatt hozták be Olaszországból. A feltételezés tetszetős, mert az *Anjouk* itáliai kapcsolata közismert, Visegrád kedvelt tartózkodási helyük volt s nem lehetetlen, hogy valóban történtek ilyen kísérletek. De ha oltóágakat hoztak is Olaszországból, már felsorakoztatott adataink teljességgel ellentmondanak az egész gesztenyés ilyen eredetének. Közvéleményünk nem is fogadta el; szakirodalmunk sem említi.

Nem így állunk a török, ill. római származás elméletével!

A török-eredet gondolatának születése és fejlődése pontosan nyomon követhető. Először *Entz Ferenc* munkáiban, 1859-ben tűnik fel az a vélemény, hogy

„honi gesztenyéseink nagy részét a török időkből származtathatjuk” (17.). Bővebb indoklást nem ad, de elfogadhatjuk *Rapaics* feltételezését (50.), amely szerint *Entz* elmélete a krími orosz–török háború Európa-szerte törökbarát hangulatában gyökeredzett s lett igen népszerű. Az osztrák *Kerner Antal*, a magyar vegetációkutatás első ihletett tollú képviselője már magyarországi körökből vette át ezt a gondolatot (40.). Szerencsére ez a felfogás is hamarosan szerte-foszlott, annál az egyetlen körülménynél fogva, hogy a török időknél jelentősen idősebb gesztenyék váltak ismertté hazánkból.

Ekkor lép a török eredet örökébe a római ültetés gondolata, amelyet elsőnek *Willkomm* hangoztatott a német szakirodalomban (58.). *Willkomm* a Rajna vidéki gesztenyéseket római településűeknek nyilvánította. Nyomában *Dimitz*, *Dombrowski*, *Klein*, *Hempel*, *Wilhelm*; hazánkban elsőnek 1871-ben egy magát megnevezni nem akaró szerző vette ezt át (60.). A cikkíró „*Dunántúli gesztenyések*” c. tanulmányában azt fejti ki – bár később cáfolja is –, hogy a szelidgesztenyével kapcsolatban „*olyan fával van dolgunk, mely ha nem a természetes növényi elterjedés útján, de bizonyosan és legkésőbb a hunok vidékein sűrűn fennállott római telepítvények által került hozzánk*” (50., p. 68.).

Ez a felfogás ettől kezdve igen elterjedt. Anélkül, hogy a rendelkezésünkre álló valamennyi szerzőt idéznők, a Sopron vidéki szelidgesztenyésekkel kapcsolatos ilyen állásfoglalásokat sorakoztatok csak fel.

Úgy vélem, elsőnek *August Neilreich* nyilatkozott 1858-ban a határterületek *Castanetum*aíróiról, mondván, hogy a *Castanea sativa* „*déli eredetű, de kertekben, parkokban, parasztagadásokban tenyésztik, itt-ott félig el is vadulva, Bécs környékén, továbbá a Lajta- és Rozália-hegység lábánál, különösen Fraknónál*” (46., p. 243.). Anélkül, hogy a római eredet mellett hitet tett volna, kultiválnak tartotta *Szontagh Miklós* is (54.), továbbá *G. Beck von Mannagetta* (3., p. 268.) a pannóniai flóra területéről. *Bella Lajos* jeles archeológus és *Kugler Alajos* soproni levéltáros viszont, mint történészek már szívesen adtak hitelt a lábrakapó római ültetés elméletének és úgy vélekedtek, hogy „*a szelidgesztenyének megtelepülése Sopron vármegyében alighanem abba az időbe esik, midőn hazánk ezen része római provincia volt*” (6., p. 18.). Ezt képviselte *Bella* saját munkájában is (4.). *Wallner Ignác* (57.) és *Gombocz Endre* (29.) óvatosak. Utóbbi pl. így írt: *Kristályos kőzeteken, sok helyütt művelik. Sopron, Fraknó, Márcz, Nádasd, Lépesfalva, Harka, Feketeváros körül gesztenyéserdőket képez rendszeren a szőlő és tölgy között. Elvadulva kisebb bokrok alakjában a hegyvidéken sok helyütt található a soproni-, Lajta-hegységben, Peresznye, Savanyukut, Kéthely tájékán* (29., p. 81–82.). Nem nyilvánított véleményt *K. Pill* sem (48.). Már határozottabb állásfoglalás *E. Böhmerleé*, aki szerint „*a dunántúli és rozáliai előfordulásokat természeteseknek nem igen lehet tekinteni, itt a gesztenye inkább, miként más gyümölcsfajok is, évszázadokkal ezelőtt ültetve lett és azóta meghonosodott.*” „*A szelidgesztenye tehát kertészeti tevékenységnek köszöni megtelepülését*” (9., p. 33–34.). Órá és magyar elvbarátaira hivatkozott *Blattny Tibor*, aki határozottan hitet tesz a soproni gesztenyések római volta mellett (6., p. 45–46), sőt ezzel igyekszik a Vas és Zala megyeiket is rómaiakká tenni (6., p. 18.). Térképén (II. köt. 5. tábl.) a Lajta-hegységeket elvadulásként tünteti fel (19.) és kinyilvánítja, hogy a soproni gesztenyések minden hazai előfordulással egyetemben telepítettek (6., p. 20–22.). Véleményét főleg azzal kívánja alátámasztani, hogy a Sopron megyei szelidgesztenyések előfordulása izolált, országosan pedig mindenütt egykor rómaiak által lakott területeken képez állományokat. Látni fogjuk, hogy egyik állítása sem áll ebben a formában

helyt, s tévedését „annál kevésbé nézhetjük el, mert ekkor már komoly növény-földrajzi és flóratörténeti indoklás állott rendelkezésre a magyar gesztenyések őshonossága mellett” (60., p. 69.).

Fekete—Blattny munkájának nagy tekintélye vitt egy-két szerzőt arra, hogy kritikailag ezt a kérdést tovább ne vizsgálja s ezzel egyidejűleg az újabb kutatási eredményeket figyelmen kívül hagyva, a mesterséges, sőt római eredet feltételezéséhez csökönnyösen ragaszkodjék. Ebből táplálkozik sok ismeretterjesztő közlemény és felelőtlen újságcikk hamis romantikája is.

Az őshonosság hívei fentiekkel szemben azt állítják, hogy hazai szelídgesztenyéseink zöme, ezek között is elsősorban a nyugat-dunántúliak, természetes

Szelídgesztenye tavaszi virágpom-pában. Sopron, Felső-lóver. Varga Gábor felvétele.

eredetű ún. ősgesztenyések. Ennek tartotta Bél Mátyás (5.), aki az egész országra kiterjedő, forrásértékű művében (p. 71.) csakúgy, mint Korabinszky (42.) a mesterséges ültetésről még mit sem tudott. A már említett Grossingeren (31.) kívül 1850-ben Katona Dienes írta le, hogy: „Ez az igen becses fa Magyarországon honos, mert berkei Pozsonynál, Szentgyörgynél, Gémesnél, Nagybányánál, Pécsváradnál, Szala megyében sok helyeken, Fraknónál és némely más helyeken is találkozunk” (37.). A múlt században a gesztenye őshonosságát helyesen ítélte meg a kitűnő Borbás Vince, aki Vas megyei monográfiáiban úgy ír, hogy „tenyészte egészen természetes és meggyőzőnek látszik, hogy hazánk nyugati és délnyugati vidékein ősidőktől fogva természetszerűen nőtt volna” (7., p. 86; 8., p. 518.). Állítását növényföldrajzi indokokkal támasztotta alá. Legdöntőbb bizonyítékokat a nyugat-dunántúli gesztenyések őshonosságára nézve mégis Gayer Gyula szolgáltatta. Ő állapította meg, hogy Fekete—Blattny „véleménye, amelylyel a kérdést tagadólag intézte el, nem alapul a *Castanea* elterjedésének és elő-

fordulási körülményeinek pontos ismeretén" (26.). Mint érvelését alább felhasználom, igazolta, hogy a vizsgált területen, így Sopronnál is, a szomszédos osztrák és steyer területekhez hasonlóan a szelídgesztenye őshonos, harmadkori relikvium (6., p. 26.).

A modern magyar növényföldrajzi kutatás Gayerral, Hollendonnerrel, és Rapaics-csal együtt vallja, hogy „Gesztenyéseink őshonossága nem vonható kétségbe s nem tekinthető komoly érvelésnek, hogy akár rómaiak, akár törökök olyan nagy gesztenyéseket ültettek volna, mint amelyeneket nálunk nem egyet ismerünk" (50., p. 69.).

A soproni szelídgesztenyések vonatkozásában ennek a helyes értékelésnek első megnyilatkozását Főző Gézánál találjuk, (23., p. 149.): „Sopron vidékén is megterem — mi több — őshonos is a gesztenye. Az Alsó- és Felső-Lövérek gesztenyései, a Váris mögötti gesztenyeerdő, az Istenszéke körüli és a soproni erdőségeken szétszórtan előforduló gesztenyefák, a sopronbánfalvi 14 kat. hold gesztenyés, majd az erdei malomtól Ágfalva község felé húzódó 34 kat. hold gyümölcsös gesztenyései, az ágfalvi, lépesfalvi gesztenyések tanúsítják, hogy itt valaha kiterjedt ősgesztényések voltak.”

Kárpáti Zoltán több ízben (38., 39.), legutóbb e folyóirat hasábjain a természetes növénytakaró és a Sopron környéki gyümölcsstermesztés kapcsolatával foglalkozó cikkében szögezi le, hogy „a gesztenyéről ma már kiderítették, hogy őshonos fánk, amely eredetileg a Dunántúl nyugati és déli felében, tölgyvel keverve, mint *Castaneto-Quercetum noricum* vagy pedig gyertyános-tölgyesben társulva fordul elő. Ezekből alakította ki az emberi kultúra a mai gesztenyéseket olyképpen, hogy az erdőt kiirtotta, a gesztenyét ellenben meghagyta, sőt az eredeti termőhelyen pótolta, felújította, és itt-ott megfelelő helyeken ki is terjesztette. Ez a folyamat napjainkban is megfigyelhető a Tacsí-árokban, ahol a Természetbarát-forrás utáni gyertyános-tölgyes erdőrészt a közelmúltban irtották ki úgy, hogy a gesztenyefákat mind meghagyták. Az előfordulás tehát eredeti termőhelyen pótolta, felújította, és itt-ott megfelelő helyeken ki is teltelen megvan, így a sorokban való ültetés, vagy az eredeti vadontermő fának nemes fajtával való beoltása meg is látszik, mint a Sopron körüli gesztenyésekben mindenütt" (39., p. 234.).

A fentiekben megfogalmazott őshonos eredetet magunkénak vallva, bizonyítékaink a következők:

I. A szelídgesztenye nyugat-dunántúli őshonosságára nézve legdöntőbb bizonyítékokat a növényföldrajzi és flórafajlödéstörténeti bizonyítékok szolgáltatják.

A szelídgesztenye (*Castanea sativa* Mill.) mediterrán fafaj. Délről a Dráva jobb partján húzódik fel és — a steyer és alsó-ausztriai előfordulásokat is figyelembe véve — összefüggő előfordulások egymásutánjával a Kis-Kárpátokig hatol. *Kontinuous elterjedésének* nyugat-dunántúli szakasza az Alpok keleti lejtőin tehát nem izolált — mint azt korábban, az ausztriai előfordulásokat nem véve figyelembe, egyesek gondolták —, hanem Horvátországon át Sopronig, sőt a Lajta-hegységen keresztül Pozsonyig, az Alpok hegyrendszerébe tartozó valamennyi hegységben megtalálható. (*Fekete-Blattzy* térképe meghaladott!) Ennek az azonos szerkezetű hegyrendszernek norikumi lejtői Graz felett kezdődnek és az Alpések keleti oldalán át, a Kárpátok déli lejtőin folytatódva, (kelet felé természetesen jobban elmosódva, de pl. a nyitrai Zobor-hegyen ismét nagyon szembeütő módon jelentkezve), xerotherm flóraszízeketből valóságos láncot alkotnak, kitűnő menedékhelyeiként a szelídgesztenyének (26.). Ezek a területek a jégkorszakok legnagyobb eljegesedési periodusaiban sem lévén jéggel borítva,

a harmadkori flóra elemeinek megörzöivé váltak: a szelídgesztenye a mediterráneumban vele együtt megjelenő xerotherm növényfajok számos képviselője által hűen kísérve lép ezeken a helyeken fel.

Ha a szóbanforgó területsávkunkat osztrák oldalon északról dél felé, magyar oldalon pedig megfordítva: délről észak felé végigkísérjük, fentiekrol meggyőző tanúbizonyságot szerezhetünk (3. kép).

A Kis-Kárpátok előhegyein a szelídgesztenye őshonccságára nézve az alsóbbrendű növények révén A. Zahlbruckner (59.), a növénytársulások regionális elhelyezkedése révén E. Du Rietz (1923) szolgáltatott adatokat. Gayer (25) a pozsonyi gesztenyések ősiségét az ott előforduló lónyelvű csodabogyó (*Ruscus hypoglossum*), sodortajk (*Himantoglossum hircinum*), őzsaláta (*Smyrnum perfoliatum*), francia lepkeszeg (*Trigonella monspeliaca*), borzas pimpó (*Potentilla pedata*) stb. virágos növények megjelenésével támasztotta alá. Sajnálatos, hogy J. Hofman (34.) újabban, Du Rietz-t félremagyarázva, és Gayer-t figyelembe sem véve, téves következtetésre jut!

Alsó-Ausztriában, ahol nagyjából a Hayek által megállapított (33.) és Gayer által elfogadott Melk—Obergrafendorf—Rothenau—Böheimkirchen—Neulengbach—Wienertal—Gloggnitz között húzódó vonal képezi a szelídgesztenye elterjedési határát a magashegység felé, az őt kísérő melegkedvelő maradványflóra jellegzetes képviselői — Gayer szerint — a fekete fenyő (*Pinus nigra*), a cseszömörce (*Cotinus coggygria*), sáfrány (*Crocus neopolitanus*), borzas szulák (*Convolvulus cantabricus*), bazsarózsa-faj (*Paeonia coralina*), változó lednek (*Lathyrus variegatus*), sziklai üröm (*Artemisia saxatilis*) stb. fajok.

Steierországban a szelídgesztenye elterjedési vonala, rendelkezésre álló irodalmi adataim alapján, jó megközelítéssel Hayek noricosubalpin flórahatarvonalával egyezik, északról dél felé: Friedberg—Hartberg—Pischelsdorf—St. Ruprecht—Peggau—Gratwein—Köflach—Stainz—D. Landsberg—Eibiswald—Mahrenberg mentén (33.). Erre nézve Gayer alább idézendő példákkal (25.) szolgál, de ennyire világosan a tételt nem mondja ki. Pedig a határvonal a *Castanea* spontán előfordulásaira nézve is, s egyben melegkedvelő-mészlakó kísérőelemek fellépésére nézve is kézenfekvő. Hartberg-nél pl. az ebojtó müge (*Asperula cynanchica*), Weizklamm-nál a konilógyertyán (*Ostrya carpinifolia*), sápadt jezsámen (*Philadelphus pallidus*), széleslevelű kecskerágó (*Euonymus latifolia*), pajzstok (*Peltaria alliacea*), kékes borkóró (*Thalictrum pseudominus*); a Schöckl tetején, ill. lejtőjén a homoki habszékfű (*Silene otites*); Peggau mellett a serte köhúr (*Minuartia setacea*), kék ibolya (*Viola cyanea*), parlagi madárhúr (*Cerastium arvense* f. *adenophorum*), naprózsa (*Fumana procumbens*); Gösting mellett a molyhos tölgy (*Quercus pubescens*), homoki pimpó (*Potentilla arenaria*), sarlós buvákfű (*Bupleurum falcatum*), sujtár (*Laser trilobum*), naprózsa, osztrák pozdor (*Scorzonera austriaca*); a Plabutsch-on a molyhos tölgy, kakasmandikó (*Erythronium*), apróvirágú pimpó (*Potentilla micrantha*), csengetyűvirág (*Adenophora liliiflora*), borzas len (*Linum hirsutum*), pusztai szélfű (*Mercurialis ovata*) stb. jelennek meg. Graz és környéke különösen jelentős, mint flórasziget. Ezt Egger kutatásai (15., 16.) jól jelzik. Fürstenfeld-nél viszont zalai bükköny (*Vicia oroboides*), törökszegfű (*Dianthus barbatus*), becztos kutyatej (*Euphorbia villosa*), csomborlevelű veronika (*Veronica acinifolia*), molyhos szeder (*Rubus tomentosus*) mutatható ki; Gleichenberg-nél kisvirágú hunyor (*Helleborus dumetorum*), zalai bükköny, keskenylevelű tüdőfű (*Pulmonaria angustifolia*), színeváltó kutyatej (*Euphorbia polychroma*), rigószegfű (*Moenchia mantica*), habszegfű (*Silene*

linicola), kövi pimpó (*Potentilla rupestris*), parlagi rózsza (*Rosa gallica*). A déli, mediterrán elemek száma Dél- Steyerországban méginkább nő: Windisch B ü h e l n és P o s s r u c k már közeli híd a mai Jugoszlávia, a tulajdonképpeni Horvátország ősi gesztenyései felé.

Magyar területen a steyer részhez a délnyugat-zalai és Vas megyei (Szentgotthárd környéki) szelidgesztenyések itt nem részletezhető állományai csatlakoznak. Ezek északi oldalukon H a r t b e r g-nél kapcsolódnak az Alsóőr—Felsőőr—Ószalónak—Városhodász—Rohonc vonalon magyar földre nyúló Kőszeg környéki gesztenyésekhez. Az ettől keletebbre és délebbre eső gesztenyeelőfordulásokat most nem érintve, a K ő s z e g mentén tömegesen fellépő *Castanea*-t is a mediterrán és pontusi fajok serege kíséri. V á r o s h o d á s z-nál (Neu-Hodiss) gyöngy vessző (*Spiraea oblongifolia*), rekettyelevelű gyujtoványfű (*Linaria genistifolia*), szürke gurgolya (*Seseli osseum*), orvosi kankalin (*Primula officinalis canescens*), csertölgy (*Quercus cerris*); S z a l ó n a k-nál (Schleining) homoki pimpó (*Potentilla arenaria*), magyar szegfű (*Dianthus ponederae*); R o h o n c-nál (Rechnitz) kékes borkóró, kökörtörök (*Pulsatilla grandis* és *P. nigricans*), festőpipitér (*Anthemis tinctoria*), festőmüge (*Asperula tinctoria*), erdei nőszirm (*Iris variegata*), kisvirágú hunyor (*Helleborus dumetorum*), borzas peremisz (*Inula hirta*), keskenylevelű tüdőfű (*Pulmonaria angustifolia*) stb. V e l e m-nél erdei pereszleny (*Satureja silvatica*), bugás macskamenta (*Nepeta pannonica*), jaj-rózsza (*Rosa spinosissima*), hólyagos mogyoró (*Staphylea*), tükörvirág (*Legousia speculum-veneris*), pikkelypáfrány (*Ceterach*) stb. ezek az elemek. V e l e m, B o z s o k, C á k, S z e r d a h e l y és végül K ő s z e g a klasszikus Vas megyei szelidgesztenyések centruma. K ő s z e g-nél xerotherm elemek Gayer Gyula és saját vizsgálataim alapján: a molyhostölgy, csertölgy, magyar aszat (*Cirsium pannonicum*), leánykörtörök, széleslevelű bordamag (*Laserpitium latifolium*), keskenylevelű tüdőfű, borzas peremisz, hegyi lednek (*Lathyrus montanus*), törpe pozdor (*Scorzonera humilis*) stb. stb. A szelidgesztenye Kőszeg felkörülvben veszi körül, Szabó-hegytől a Kálváriáig. Innen tovább a róti- és redneki völgyekben, Répebánya irányában húzódik tova, ismét Burgenland területére lépve. Itt elterjedésének keleti széle megint összevág egy határvonallal, mégpedig azzal, amelyet Kárpáti Zoltán (38.) a noricum határaként jelölt meg: Rendek (Liebing)—Császárfalu (Kaisersdorf)—Szt. Márton (St. Martin)—Kabold (Kobersdorf)—Récény (Ritzing)—Sopronnyék (Neckenmarkt). Ezen a határvonalon fentiekhez hasonló kísérőelemeket ugyancsak bőven találunk a *Castanea sativa* társaságában, ezeket azonban itt a rövidség kedvéért mellőzöm.

A Soproni-hegység magyar részén Istenszékén (Himmelsthron) és Harka (most Magyarfalva) mellett látjuk a szelidgesztenyét folytatódni. Innen húzódik a Várisi-erdő felé, az Alsó- és Felső-Lővérekbe, Sörházdombra, Várhely aljára, Kolostordombra, Alomhegyre, Pálos-erdőre, Sánchegyre. A sánchegyri gesztenyések már Sopronbánfalvára vezetnek, majd még tovább, Ágfalva irányába. Ágfalváról a *Castanea sativa* ismét Burgenlandba lép, ahol elterjedésének vonala: Lépesfalva (Loipersbach)—Fraknónádasd (Rohrbach)—Fraknó (Forchtenau)—Márcfalva (Marz)—Rétfalu (Wiesen)—Nagymarton (Mattersburg)—Savanyúkút (Sauerbrunn). Innen éri el északkeleti irányban a Lajta-hegységet, ahol elszórtan több helyen előfordul (48.), Fertő felé legszélső előfordulása pedig Feketeváros (Purbach) határában van (29., p. 82.).

Az a területsáv tehát, amely Horvátország felől észak felé hatol és a szelidgesztenye spontán elterjedéséhez szervesen hozzátartozik, pontosan körvonala, előttünk áll. A helyenként tudatos részletesség arra szolgál, hogy mindenki

számára nyilvánvalóvá válik: a szelídesztenye nyugat-dunántúli elterjedése dél felől nincsen megszakítva, kontinuus és nem izolált! Minthogy a Sopron környéki gesztenyések szervesen csatlakoznak a Kőszeg környékiekhez és alsó-ausztriaiakhoz, azok igazolt őshonossága a velük való összeköttetés révén ugyan-

A szelídesztenye őshonos elterjedése az Alpok keleti lábánál.

csak érvényes. Ami a kísérő növényeket illeti, néhányat azért soroltam fel, hogy velük flóratörténeti és növényföldrajzi analógiákat sorakoztassak fel. *Ahogyán lágyszárú mediterrán elemek ősiségéhez nem fér kétség, ugyanúgy nem vonható kétségbe a szelídesztenye őshonossága sem!*

Mármost Sopron közvetlen környékének *Castanetum*ait vizsgálva, az az érdekes, hogy azok nem a *Lataicum* flórajárás területén, hanem a *Noricum* peremén lépnek fel, noha kísérőelemeinek zöme, a xerothermikus flórasziget a

Laitaicumban van. (*Quercus pubescens*, *Pulsatilla grandis*, *P. nigricans*, *Stipa pennata*, *Fumana procumbens*, *Siler trilobum*, *Mercurialis ovata*, *Linum hirsutum*, *Euphorbia verrucosa*, *Asperula tinctoria*, *A. cynanchica*, *Inula hirta*, *I. ensifolia*, *Cirsium pannonicum* stb. stb.). Ennek magyarázata kétségtelenül — miként arra már Kárpáti Z. rámutatott (39.) — a gesztenye talajigényében rejlik. Bár a szelídgesztenye mérsen is előfordul, ahol a Ca-ionok és Ka-ionok antagonizmusa miatt káliumigényét kellőképpen kielégíteni nem tudja, szívesebben keresi fel a káli-gazdag, szilikát-közeteket. Ezért részesíti előnyben a lajtamészköves Szárhalmi-erdővel és Dudlesz-erdővel szemben a gneisz-, és csillámpalás alapközetű noricum terület erdei talajait, jelenik meg következetesen a *Noricum* szegélyén. Itt területi kiterjedése *Hunfalvy* szerint (36.) 148 kh., *Főző* szerint (23.) 200 kh., véleményem szerint — különösen akkor, ha a Sopron környéki erdőkben elegyként mindenütt jelenlevő magról és sarjrról kelt gesztenye-egyedekre is tekintettel vagyunk — jelentékenyen nagyobb.

Gesztényéseinkre kísérőként jellemző virágos növények elemzése ugyanazokra az eredményekre vezet, mint a kőszegi vagy osztrák gesztenyéseké. Bár vidékünkön a melegkedvelő és szárazságtűrő növényfajok elterjedésének súlypontja nem a *Noricumban* van, a mediterrán vonás mind általánosságban, mind részleteiben jól felismerhető. Általánosságban, a mediterrán elemek $\frac{1}{10}$ -os értéke 9,61, a pontus-mediterránoké 2,03, a pontusziaké 0,9 $\frac{1}{10}$, a kontinentális elemeké 3,84 $\frac{1}{10}$ (13.). (Az adatok nem a társulásra, hanem területre vonatkoznak!) Ugyanezt tapasztalhatjuk, ha a kérdést részleteiben vizsgáljuk. Gesztenyéseink növényzetében mediterrán elemek a kicsi bükköny (*Vicia lathyroides*), és a széleslevelű lednek (*Lathyrus latifolius*); mediterrán-középeurópai a borzas zanót (*Cytisus hirsutus*), bibircses kutyatej (*Euphorbia verrucosa*), jerikói lonc (*Lonicera caprifolium*); mediterrán-kontinentális a hegyi sás (*Carex montana*), festőrekettye (*Genista tinctoria*), méreggyilok (*Cynanchum vincetoxicum*); atlanti-mediterrán a pillás rekettye (*Genista pilosa*); eurázsiai-mediterrán az őszi orszlánfog (*Leontodon autumnalis*), édeslevelű csüdfű (*Astragalus glycyphylus*); pannón-balkán elem a színeváltó fűtej (*Euphorbia polychroma*); kontinentálisak a habszegfű (*Silene otites*) és a kövi pimpó (*Potentilla rupestris*). Érdekes, hogy a kőszegi gesztenyésekben oly gyakori szárnyas rekettyét (*Genista sagittalis*) csak egy helyen (Vas-hegy alatt) találta meg Kárpáti Zoltán, az eurázsiai-mediterrán festő zsoldina (*Serratula tinctoria*) azonban nagy tömegben és feltűnően kíséri gesztenyéseinket. Sajátos szint kölcsönöznek fentieknek kívül a hegyvidéki (montán) elemek is, így a közép-európai elterjedésű berki zápóca (*Astrantia major*) és keskenylevelű tüdőfű (*Pulmonaria angustifolia*), továbbá az alpin jellegű narancsvörös aggófű (*Senecio capitatus* var. *aurantiacus*).

A Sopron környéki gesztenyésekben nem a flóraelem-összetétel, hanem az általános jelleg és a társulástani hovatartozandóság szempontjából figyelemre méltó a savanyúságjelző fajok tömeges fellépése. Ilyenek a fekete áfonya (*Vaccinium myrtillus*) és csarab (*Calluna vulgaris*), mint típusképzők és a berki perjeszittyó (*Luzula nemorosa*), sédbúza (*Deschampsia flexuosa*), háromfogfű (*Sieglingia decumbens*), réti csormolya (*Melampyrum pratense*).

Megítélésem szerint a savanyú tölgyesek (*Querceto-Luzuletum*), erdei-fenyvesek (*Pinetum silvestris*) és nyíres-fenyérek (*Betuleto-Callunetum*) fajainak tömeges fellépése indokoltá teszi a Sopron környéki *Castanetum*-ok növény-társulástani elkülönítését a főként cseres-tölgyesektől (*Querceto-Potentilletum albae*) származtatott magyar középhegységi és mecseki szelídgesztenyésektől. Vidékünk gesztenye-állományában a cseres-tölgyesek jellemző fajai közül gya-

korinak csak a hegyi sás (*Carex montana*) és a fehér pimpó (*Potentilla alba*) mondhatók; olyan fajok, mint a felemáslevelű csenkesz (*Festuca heterophylla*) és a vitéz bükköny (*Vicia cassubica*) nagyobb tömegben csak néhol jelennek meg. A kérdés részletes kifejtése azonban más tanulmány tárgyát képezi.

II. Az őshonosság flórafelődéstörténeti és növényföldrajzi bizonyítékai mellett *paleoklimatológiai (ős-éghajlattani) és ősnövénytani (phytopaleontológiai)* megfontolások is fennállnak.

Letűnt geológiai korok éghajlati viszonyaira nézve Rosenkrantz „*Die Edelkastanie in Niederösterreich*” c. alapvető tanulmányában mutatta ki 1923-ban, hogy Alsó-Ausztria és Nyugat-Dunántúl részletesen elemezett területsávján (ahol a szelídgesztenye honos), a legnagyobb eljegesedési időszakban is olyan klíma uralkodott, amelyben a *Castanea* megélhetett.

Szelídgesztenye termékes, leveles ága,
Varga Gábor felvétele.

Ősnövénytani vonatkozásban a gesztenye spontán előfordulását kétségtelenné teszik a tárgyalt steyer-területen, Gleisdorf mellől, pliocénkori rétegekből előkerült maradványok (33.). Hazánk területéről *Hollendonner* vizsgálatai mutattak ki bronzkori faszénmaradványokból gesztenyét Miskolc környékéről. Noha *Castanea*-kupacsot vagy makkot ez ideig nem sikerült találni, a kisegedi palában és Mádon lelt levéllenyomatok alapján az ősnövénytannal foglalkozó szakemberek véleménye szerint a *Castanea*-nemzetség a harmadidőszakban hazánkban képviselve volt (1.).

III. Ami a még fennmaradt kétségeket illeti, azok könnyen eloszthatók. A gesztenyének szőlőkben és gyümölcsösökben való megjelenése ugyanis semmiképpen sem bizonyítja, hogy őseink, vagy akár a rómaiak értékes terméséért ezt a fát ültették. Mert — eltekintve attól, hogy szelídgesztenyések olyan helyeken is találhatóak, ahol rómaiak sohasem jártak — nem valószínűbb-e, hogy a

mediterrán éghajlati igényekkel rendelkező szőlő- vagy a szélmentes helyeket kedvelő gyümölcsfajok leginkább azokon a xerothermikus szigeteken érezvén jól magukat, melyeken *Castanetum*aink egykor kiterjedtebben állottak, azok alját telepítették be szőlővel, ill. gyümölcsrel, vagy vágták ki, mutatványként hagyva bennük néhány öreg gesztenyét. „A bortermelésnek kedvező hegyoldalakat környező s így azokkal egyenlő viszonyok közötti erdőkben és szinte aggkori példányokban a szelidgesztenye feltalálható. Ebből nézetem szerint — írják 1871-ben — azt következtethetjük, hogy az ilyen tájakon az erdő a szőlőnek fejsze segítségével utján adván helyet, az előbbeni erdő téren, most már szőlőben a gesztenyék ésszerűen meghagyattak és így nem azok kerültek a szőlőbe, mint az állítatik, hanem inkább fordítva, a szőlő került közéjük. A régi présház is a gesztenye mellé épült s nem a gesztenyét ültették a présház védelmére” (60.).

A szőlőkben, gyümölcsösökben található présházak, kunyhók Kőszegen, a Lőverekben, Bánfalván arról tanúskodnak, hogy ez az érv sem hanyagolható el. Sopron környéki gyümölcsöseinkben élő tisztos korú gesztenyefáink sem tekintetők betelepített haszonfáknak, hanem megbecsült *hagyásfáknak*.

A helytörténész-etimológust már nem szólaltatom meg. Sopron környékéről ez ideig sajnos nincsenek még összegyűjtve azok a dülő- és személynevek, amelyek a gesztenye szó eltorzult alakját őrzik s melyek feltűnően összevágának annak mai elterjedésével. Mert ahogyan hazánk más tájaira nézve *Bátky Zsigmond* (2.) olyan szellemesen kimutatta, Sopron környéki vonatkozásban is valószínűen ez az anyag még jobban megerősítené a kételkedőket szelidgesztenyéseink nyugat-dunántúli — így soproni — őshonosságában.

IRODALOM — SCHRIFTTUM

1. *Andreánszky G.*: Ősnövénytan. (Phytopaleontológia). Bpest. 1954.
2. *Bátky Zs.*: Gesztenye és származékai. Föld és Ember. Bpest. 1922. p. 62—64.
3. *Beck v. Mannagetta, G.*: Flora von Niederösterreich. 1890—1893. Wien.
4. *Bella L.*: Sopronmegye. In: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. IV. köt. 1896.
5. *Bél M.*: Notitia Hungariae novae historico-geographica divisa in partes quatuor I—V. Bécs. 1735—1742.
6. *Blattny T.*: A szelidgesztenye elterjedési és tenyészeti viszonyai a Magyar Állam területén. Erdészeti Kísérletek. XIII. évf. 1911. 1—2. sz. p. 1—82.
7. *Borbás V.*: Vasvármegye növényföldrajza és flórája (Geographia atque enumeratio plantarum Comitatus Castriferrei in Hungaria. (1887—1888. Szombathely.) (cit.: p. 85—89.)
8. *Borbás V.*: Vasvármegye növénygeográfiai viszonyai. (Geographia Comitatus Castriferrei). 1879. Bpest. (cit.: p. 497—536.)
9. *Böhmerle, E.*: Waldbauliche Studien über den Nussbaum und die Edelkastanie. Wien. 1906.
10. *Bredetzky S.*: Physisch-topographische Übersicht des Oedenburger Komitats. In: Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. IV. 1905. p. 112—159.
11. *Brückmann, F. E.*: Epistolae itineris. XXXVI. Memorabilia Sempronensia. Wolfenbüttel. 1734.
12. *Csapody I.*: Sopron és Sopronmegye a magyar botanika történetének tükrében. — Stadt und Komitat Sopron im Wandel der Geschichte der ungarischen Botanik. Agrártud. Egyet. Erdőmérnöki Kar. Évkönyve I. 1949. p. 257—290.

13. *Csapody I.*: A sopronkörnyéki flóra elemeinek analizise. Soproni Szemle IX. évf. 1955. 3—4. sz. p. 20—42.
14. *Dörflinger J.*: Soproni gyümölcs. In: Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Sopronban tartott VIII. vándorgyűlésének (1847) jegyzőkönyve. 1863.
15. *Eggler, J.*: Die Pflanzengesellschaften der Umgebung von Graz. Repertorium specierum novarum regni vegetabilis. Beih. Bd. LXXIII. 1933.
16. *Eggler, J.*: Flaumeichenbestände bei Graz. — Beihefte zum Botanischen Zentralblatt. LXI. B. 1/2. 1941. p. 261—316.
17. *Entz F.*: Kertészeti Füzetek. 1857—1859.
18. *Fejér L.*: Codex Diplomaticus Hungariae.
19. *Fekete L.—Blattny T.*: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén. — Die Verbreitung der forstlich wichtigen Bäume und Sträucher im ungarischen Staate. I—II. 1913. Selmecbánya. (Cit.: p. 94—130.)
20. *Fényes E.*: Magyar országnak, 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja' statistikai és geográfiai tekintetben. 2. kiad. 1841. (cit.: p. 261—265.)
21. *Fényes E.*: Magyarország ismertetése statistikai, földirati és történelmi szempontból. I. köt. 2. szakasz.
22. *Firbás O.*: Sopron legrégebb erdőterképe. Soproni Szemle XI. évf. 1957. 1—2. sz. p. 109—117.
23. *Főző G.*: Soproni gesztenyések. — Kastanienanlagen im Soproner Gebiet. Soproni Szemle II. évf. 1938. 3. sz. p. 148—156.
24. *Főző G.*: A soproni vidék gyümölcsöseinek származása, nevük eredete. Soproni Szemle X. évf. 1956. 1. sz. p. 17—30.
25. *Gayer Gy.*: Supplementum Florae Posoniensis. Magyar Botanikai Lapok. XVI. évf. 1917. p. 75.
26. *Gayer Gy.*: Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenorikumi flórasáv. — Entwicklungsgeschichtliche Pflanzengeographie des Komitates Vas (Eisenburg) und der praenorische Florengau (Praenorikum). — Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete és a Vasvármegyei Múzeum Évkönyve. I. 1925. p. 1—43.
27. *Gayer Gy.*: Der letzte Kastanien-Urwald in Ungarn und die Frage der Spontanität der Edelkastanie in Gebiete der pannonischen Flora. Mitteilungen der Deutschen Dendrologischen Gesellschaft. 1925. p. 111—116.
28. *Gayer Gy.*: Die Wälder und Bäume des Alpenen Vorlandes in West-Ungarn. Ebenda. 1926. II. p. 83—88.
29. *Gombocz E.*: Sopronvármegye növényföldrajza és flórája. — Die Pflanzengeographie und Flora des Comitatus Sopron. Mathematikai és Természettudományi Közlemények. XXVIII. 1906. p. 401—577.
30. *Gombocz E.*: A Magyar Botanika Története. A magyar flóra kutatói. (Die Geschichte der ungarischen Botanik.) Bpest. 1936.
31. *Grossinger J.*: Univerſa Historia Physica Regni Hungariae secundum tria regna naturae digesta. Tomus V. Pars I. Dendrologia, sive historia arborum & fruticum Hungariae. Posonii. 1797. (cit.: p. 109—111.)
32. *Hangai G.*: A nemesapáti szelídgesztenyéről. Erdészeti Lapok. XXVIII. évf. 1889. p. 757—764.
33. *Hayek A.*: Pflanzengeographie von Steiermark. — Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark. Bd. 59. 1923. (cit.: 208. p.)
34. *Hoffman, J.*: Pestování kastanu jedleho a skumpy jako drevin trislovinných. Lesnicka knihovna, Svazek 21. Praha. 1952. p. 29—94.
35. *Hunfalvy J.*: Ungarn und Siebenbürgen. 1860. I—III.
36. *Hunfalvy J.*: A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. Pest. 1865. III. köt.
37. *Katona Dienes*: Értekezések a szelídgesztenyéről, borok királyáról, magyar teáról és indigóról. 1850.
38. *Kárpáti Z.*: Die Florengrenzen in der Umgebung von Sopron und der Floren-distrikt Laitaicum. Acta Botanica. II. köt. 1956. p. 281—307.

39. *Kárpáti Z.*: Természetes növénytakaró és a kertészeti termesztés közti összefüggés Sopron környékén. *Soproni Szemle* XII. évf. 1958. 3. sz. p. 222—244. — Die Beziehungen zwischen natürlicher Pflanzendecke und gartenbaulicher Produktion in der Umgebung von Sopron. *Acta Agronomica* IV. köt. 1958. Hf. 4. p. 429—456.
40. *Kerner, A.*: Über einige in historischer Beziehung interessante Pflanzen der ungarischen Flora. *Amtl. Wien, Ztg.* 1859.
41. *Kiss J.*: Sopron Vármegye Esmertetése. *Tudományos Gyűjtemény.* 1833. I. köt. p. 5—41.
42. *Korabinszky M.*: Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn. 1786.
43. *Korabinszky M.*: Atlas regni Hungariae portatilis. 1786.
44. *Lancer*: Mikor a soproni gesztenyefák virágoznak. (Hangulatkép.) Sopronvármegye. 1929. VII. 5.
45. *Loew K. F.—Deccard J. K.*: Flora Semproniensis. 1741. (Manuscript.)
46. *Neilreich, A.*: Flora von Niederösterreich. 1858.
47. *Oderszky J.*: Jelentés a soproni erdők állapotáról. 1837. Németnyelvű, kéziratoss anyag a Soproni Állami Levéltárban.
48. *Pill, K.*: Die Flora des Leithagebirges und am Neusiedlersee. 2. Auflage. 1916. Graz.
49. *Poda E.*: Sopron szab. kir. város monographiája. Forrásanyag: Régi községi jegyzőkönyvek. Sopron. 1894.
50. *Rapaics R.*: A gesztenye őshonosságának kérdése szakirodalmunkban. *Kertészeti Szemle.* 1935. p. 67—69.
51. *Rapaics R.*: A magyar gyümölcs. Bpest. 1940. (cit.: p. 49—56.)
52. *Sándorffy J.*: Sopronmegye leírása. In: *Magy. Orv. és Természetvizsg.* VIII. Vándorgyűlése (1847) Jegyzőkönyve. 1863.
53. *Staub M.*: Ültetett növény-e nálunk a szelídgesztenye? *Természettudományi Közlemények.* 1879. XI. évf. p. 283—284.
54. *Szontagh M.*: Enumeratio plantarum phanerogamicarum sponte crescentium copiosiusque cultarum territorii Soproniensis. *Verhandl. zoo.-bot. Gesellschaft in Wien.* 1864. Bd. XIV. p. 463—502.
55. *Thirring L.*: Sopron jellemzése Fényes Elek 1836 és 1867 között megjelent statisztikai-földrajzi műveiben. *Soproni Szemle* XII. évf. 1958. 3. sz. 207—217. — II. r. SSz. 1958. 4. sz. p. 299—309.
56. *Vanyó T.*: A katolikus restauráció Nyugatmagyarországon. Pannonhalma. 1928.
57. *Wallner I.*: Sopron virágos és cryptogám növényei. *Allami Főreáliskola Értesítője.* Sopron. 1903.
58. *Willkomm*: Forstliche Flora.
59. *Zahlbruckner, A.*: Neue beiträge zur Flechtenflora des Pozsonyer Komitates. *Pozsonyi Orvosok és Természettud. Egyesületi Közölyve.* 1904. p. 119—131.
60. —s. —s.: Dunántúli gesztenyések. *Erdészeti Lapok.* X. évf. 1871. (p. 500.)
61. Névtelen: Halálra ítélték az ősi rétfalusi gesztenyeligetet. *Sopronvármegye.* 1927. VIII. 7.
62. Névtelen: Wo Kastanienwälder rauschen. (Selbstbehauptungswille der Gemeinde Nagymaros.) *Korrespondenz Volksblatt.* Bpest. 1940. febr. 7.

Die Kastanienwälder der Umgebung von Sopron

Die Abhandlung lässt sich in zwei Abschnitte teilen: im ersten Abschnitt werden die geschichtlichen, urkundlichen und literarischen Daten, welche sich auf die Soproner Kastanienwälder beziehen, der Reihe nach aufgestellt; der zweite Teil befasst sich mit der Frage der Ureingesessenheit der in der Umgebung von Sopron und auch der in West-Transdanubien vorkommenden Kastanienwälder.

Die allerersten Spuren der Soproner Kastanienwälder befinden sich im Gemeinderats-Protokoll der Stadt Sopron vom Jahre 1540, in welchem A. *Gering's* Kastanienwald auf dem Wardusch-Berg erwähnt wird (deutschsprachiges Zitat im Text!). Im XVII. Jahrhundert erwähnt ein Visitationsbericht aus Sopronbánfalva (Wandorf), der Pfarrer hätte statt Getreide Kastanien als Pachtgeld erhalten. 1734 gibt F. E. *Brückmann*, ein Arzt aus Braunschweig, Nachricht von einer Besichtigung, der berühmten Soproner Kastanienwälder und nicht viel später befasst sich mit denselben sehr eingehend das erste ungarische lokale floristische Werk: „Flora Sempronensis“, welches von seinen Gastgebern, den gelehrten Botanikern, K. *Friedrich Loew* und *Christoph J. Deccard* 1741 fertiggestellt wurde. J. *Grossinger*, der Verfasser einer bekannten Dendrologie (1797) streift die Frage schon aus rein wirtschaftlichem Gesichtspunkt, ebenso *Samuel Bredetzky*, ev. Pastor und Polyhistor (1805), *Josef Kiss* (1833), *Johann Odorszky*, Forstmeister von Visegrád, königlicher Comissär (1837), *Alex Fényes*, ausgezeichnete Statistiker (1841), J. *Dörflinger* (1848), J. *Hunfalvy* (1860, 1865), *Géza Hangai* (1889) und viele Andere. Kartographisch wurden die Wälder zu allererst in den Werken *Matthias Korabinszky* (1786) dargestellt, sodann auf der ersten Landkarte (1787), welche *Andreas Sárközy*, städtischer Ingenieur von den Soproner Waldungen aufgenommen hatte. Aus botanischen Gesichtspunkten wird das Augenmerk erst am Anfang dieses Jahrhunderts auf die ungarischen Kastanienwälder gerichtet, zu allererst in *Tibor Blattny's* ausführlicher Abhandlung, welche aber in der Frage der Ureingesessenheit eine irrige Auffassung vertritt. Nach ihm wurde der Ursprung, die Zusammensetzung und die Bedeutung der West-Transdanubischen Kastanienwälder von *Julius Gayer* und *Raymund Rapais* von Grund auf geklärt; auf diesen Ergebnissen baut sich jene Feststellung der ungarischen pflanzengeographischen Forschung auf, wonach die West-Transdanubische — und somit auch unsere Soproner Kastanienwälder ureingesessen sind.

Die Aufzählung der Beweise der Ureingesessenheit der Reihe nach bildet — nach der Widerlegung der Fabel der türkischen und römischen Anpflanzung — den eigentlichen Zweck der Abhandlung. Die Argumente des Verfassers sind in erster Linie pflanzengeographischer und flora-entwicklungsgeschichtlicher Natur, er führt aber auch phytopaleontologische (*Hayek, Hollendonner*), paleoklimatische (*Rosenkrantz*), etimologische und andere lokalgeschichtliche Beweise auf.

Auf Grund der geobotanischen Feststellungen der Ungarn *Gayer* und *Kárpáti*, sowie des Österreicherers A. *Hayek*, befasst sich der Verfasser besonders eingehend mit der bis heute noch nicht fixierten Transdanubischen Grenzlinie der spontanen Verbreitung der *Castanea sativa* und zieht diese Linie auf Grund des kettenweisen Auftretens der xerothermischen Florainseln in Nieder-Österreich von Norden nach Süden über *Melk—Obergrafendorf—Rothenau—Böheimkirchen—Neulengbach—Wienerthal—Gloggnitz*, in Steiermark über *Friedberg—Hartberg—Pischelsdorf—St. Ruprecht—Peggau—Gratwein—Köflach—Stainz—D. Landsberg—Eibischwald—Mahrenberg*. Von hier gegen Westen, ausserhalb der Bergkette der Alpen, gegen Süden befasst sich der Verfasser mit der Linie des spontanen Auftretens der *Castanea* nicht näher. Die Ver-

breitung der Kastanie auf ungarischem Boden nördlich von Jugoslawien, weist der Verfasser als kontinuierlich nach, da sie sich dem Vorkommen in Nieder-Österreich und Steiermark anschliesst. Hier bilden die Kastanienwälder aus der Umgebung von Kőszeg, Szentgotthárd und Südwest-Zala das verbindende Kettenglied und werden überall von einer Schar von mediterranen und xerothermen Pflanzen begleitet. Die Kastanien aus der Umgebung von Kőszeg reihen sich über die Linie *Hartberg—Unterwart—Oberwart—Schlaining—Neuhodiss—Rechnitz—Bozsok—Velem—Cák—Kőszeg* (Güns) dem Vorkommen in Nieder-Österreich an, von hier aus zieht sich die Grenze durch die Täler von *Rendek* und *Rót* wieder auf burgenländisches Gebiet zurück, genau jene Linie des *Noricum* verfolgend, welche von *Zoltán Kárpáti* festgesetzt wurde: *Liebing—Kaisersdorf—St. Martin—Kobersdorf—Ritzing—Neckenmarkt*. Nördlich von Sopron bilden *Loipersbach—Röhrbach—Forchtenau—Marz—Wiesen—Mattersburg—Sauerbrunn* die östliche Grenze ihrer Verbreitung, währenddessen sie im Leithagebirge allgemein ist und von hier aus nach den Kleinen Karpaten und in die Umgebung von Pressburg (Bratislava) hinüberzieht. Der ungarische Text enthält die Liste der begleitenden Pflanzen, welche einen der wichtigsten Beweise darstellt. *Als Schlussfolgerung stellt der Verfasser fest, dass unsere Kastanienwälder im südlichen und westlichen Teil Transdanubiens Relikten der einst mehr verbreiteten, mit Eichen vermischten Castanetum darstellen, aus denen die menschliche Kultur die Eiche herausfemelte, die Kastanien aber ihrer wertvollen Frucht wegen nicht nur belies, sondern auch pflegte, verjüngte, ersetzte.* Diese Einmischung drückte ihren Siegel auf alle in der Umgebung von Sopron befindlichen Kastanienwälder, die zur Zeit stark zurückgehen und die aus pflanzensoziologischem und floristischem Gesichtspunkt sich in einem sehr verworrenen Zustand befinden. Der Verfasser beabsichtigt die zöologischen Verhältnisse unserer Kastanienwälder im Rahmen einer grösseren Abhandlung zu veröffentlichen. Er stellt aber schon jetzt fest, dass das massenhafte Auftreten der saueren Eichen-, Kiefern- Birkenbestände, aus Zerreichenbeständen hervorgehenden Kastanienwälder bei Mecsek und Nagymaros die unbedingte Absonderung dieser Kastanienwälder zweckdienlich erscheinen lässt.

Da die Abhandlung nachbarliches Grenzgebiet wesentlich berührt, zahlreiche österreichische Verfasser wörtlich anführt (*Beck v. Mannagetta, Böhrmerle, Egger, A. Hayek, A. Kerner, A. Neilreich, F. Rosenkrantz, usw.*) und da ihr Bestreben mit dem in Österreich hochentwickelten Naturschutz übereinstimmt, wird sie sicherlich nicht nur in heimischen Kreisen das Interesse für diesen unseren prächtigen und wertvollen Baum wiedererwecken, der als ein Gesandter des sonnigen, azurblauen lombardischen Himmels, bei uns spontan wachsend das Auge erfreut.

H ELYTÖRTÉNET-ÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Van-e soproni jellegű tájképfestés?

(A soproni Liszt Ferenc Múzeum „Erdőberek a soproni festészetben” című különkiállításán, az 1959. május 3-i megnyitón elhangzott beszéd.)

Valahányszor a soproni léleknek valamely alkotásával találkozunk, jóleső érzés fog el bennünket. Érzés, amely együttal értékelése is a műnek, mert a velünk egybehangzó mondanivalót és a színvonalat kutatja, vagyis azt, ami hozzáadás, új és haladás is a régihez viszonyítva. Örömmel tölt el bennünket, ha ilyen vonásokra lelünk a látottakban. S hadd mondjam el mindjárt itt, hogy ez az, ami viszont a művészt meggyőzi törekvése helyességéről és új alkotásokra serkenti.

E kiállítás képei soproniasak már a tájjelleg miatt is, amelyet ábrázolnak, de még inkább a meglátás módja miatt, amelyet a soproni magáénak ismer fel. Ennek a meglátásának hagyományai vannak. A hagyomány nem túlságosan régi, mindössze az első világháború körüli időre nyúlik vissza, és igen derék, ma már részben feledésbe merült festők és műkedvelők tevékenységében tükröződik legelőbb. Mert kissé önkényesnek hangzanék a megállapítás, hogy Stark (†1812) vagy Ertl (†1852) képein a helyi művészet jellegzetessége leolvasható volna. De nem túlzás, ha a két Storno Ferenc, vagy Weiss Kornél művészetének beötvöződését látjuk a mai nemzedék művészetébe. E hagyomány mellett az általános magyar hagyomány, a nagybányai művészi látásmód és különösen a szülőföld tájainak szeretetében látom azokat az összetevőket, amelyekre a soproni festészet támaszkodva megalkotja a magyar tájfestészet helyi színezetű változatát.

Szív és szeretet kell ahhoz, hogy a tá-

jék visszaadásában szív és szeretet tükröződjék. Ez pedig a soproni festőben és nézőben egyaránt lobog. Ki tagadná, hogy e képekben nem domborodik ki mindannyiunk érzelmé, mellyel hazai tájainkhoz visszanyúlunk?

Akadémikus-e tehát a soproni festészet? Nem. Ez már az eddig mondottak alapján is kizárt. Nem akadémikus pedig ez a piktúra a ma élő nemzedék óta. Ennek működése olyan, mintha nem az örökkévalóság részére lezárt, változhatatlant akarnának teremteni. Az akadémikus, iskolás piktúra pedig ilyen vitathatlanság igényével lép fel. Mintha festőink nem is teljességében gondolnák át terveiket, nincsenek megváltozhatatlan szándékaik. Művészetük minden irányban változtatható, variálható, tehát fiatal, nem betokosodott. Az alkotások legértékesebb erénye az a jelleg, mintha a rögtönzés lázában, a valóság közvetlen átélésében születtek volna, bár távolról sem hézagos lejegyzések, vázlatos, vagy felületes ábrázolások. Ez adja meg a valóság, az igazság és az őszinteség jellegét e műveknek. A soproni festészet nem akadémikus, mert új feltételeknek szabadon tartja az utat új távlatok részére. Ha valami óhaj ébredhet fel e művek szemlélése közben, az az lehet, hogy megváltozott életünk távalatai minél láthatóbban jelenjenek már meg a vásznanon.

A legmodernebb művészet is alá van vetve az idők változó felfogásának és avult lesz egyszer a forma is, tartalom is. Így az is, amit ma megilletődve, vagy rajongva szemlélünk. De jaj annak a művészetnek, amely kategórikusan csak a magáénak követeli az igazság kizárólagosságát, a felülmúlhatatlan, a befejezett jelzőket. Ez végül, amely után felbomlás következik.

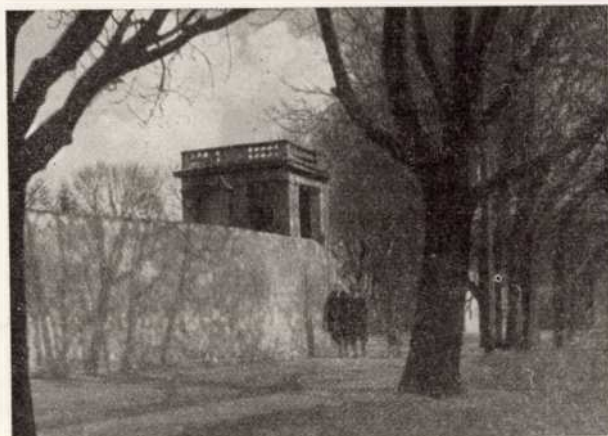
Soproni művészeink fiatalos, életerős és hagyományokban gyökerező művészetet gyakorolnak. Ez a művészet hagyományossá fog válni, mert a mai emberek szemléletét is tükrözteti.

A soproni festészetet szabad és kell is bírálnunk, hogy akadémiassá ne váljék. Megállapíthatjuk róla, hogy megújuló, fiatal és állandóan a modernség felé halad. Hozzátehetjük, hogy hűséges művészetbarát közönségünk közreműködésével alakul át új, még időszerűbb Sopron vidéki művészetté és új művészeti hagyománnyá.

Aragonról, a mai hírneves baloldali francia költő-kritikusról írja egy életrajz, hogy a nemzeti művészet híve, de elveti az individualizmust. Nem a maga

nevében ír és beszél, hanem a nagyközönség szószólója. A soproni festészet elérkezett a nálunk általános és helyi talajban gyökerező szemlélethez. Művészeink több mint egy emberöltő munkájával individuális művészetükkel elértek a népszerű, sajátos soproni képlátáshoz. Egyéniségük megtartása mellett is több a hasonlóság képeikben, mint a különbözőség. Megállapítható, hogy közösen, együttesen alkotják azt a művészi mozaikot, amely helyi színeivel hozzájárul a mai magyar festészethez, és így szervesen illeszkedik hazánk képzőművészetébe, közelebbről a magyar tájképfestészet egészébe. Ennél nagyobb dicséretét nem hangoztathatjuk a magyar vidéki festészetnek.

Mende Gusztáv.

Kerti ház 1920 körül a mai Sztálin téri ált. iskola környékén (Angyalfi Andor felvétele)

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

Ősze János Kurrens könyve 1845—1849.

A könyvet — az utolsó oldalon olvasható bejegyzés szerint — Röjtök és Muzsaj helységek számára az 1845. évben 6 forint 30 k. váltón vásárolta a két helység jegyzője és tanítója, **ŐSZE JÁNOS**. E könyvbe írogatta be a felsőbb-ségektől érkező hirdetményeket, körözeseket, rendeleteket, köriratokat, — ahogy akkoriban egyszerűen nevezték — a kurrenszeket.

VAS GEREBEN Nagy idők, nagy emberek című korrajzában olvassuk:² „Minden falusi bíró megesküszik, hogy a kurrens magyar szó... Abban az időben — minthogy újság nem volt —, a hivatalos hirdetések csak »kurrens«-ben sétáltak meg az országot... Biz abban az időben csak némely helységekből tanították az írást és olvasást, ha tudniillik a borjúk és libák mellől eleresztették a gyereket, s némelyik csak akkor látott egy-egy írott betűt, mikor felnőtt kamasz korában kurrenst adtak a markába, hogy szaladjon vele a szomszéd faluig, s adja be a bíró uram ő kegyelmének, vagy cselédjének, ha magát otthon nem éri... A gyalogposta — írja tovább — lóhalálában vitte a kurrenst, melynek a háta már tele volt »kapta« és »küldte«-féle írással; s a posta ment egyenesen a bíró uram udvarába. A bíró átvette a kurrenst s ment vele a tanítóhoz, hogy a »kapta« és »küldte« rajt legyen, de a tanító úr az ifjúsággal a káposztáskertben gyomláltatott, tehát bement a tekintetes asszonyhoz, hogy azzal frassa rá”.

Az idézetekből nemcsak az világlik ki, hogy mily közismert dolog volt egykor a kurrens, de pályafutását is látjuk, hogyan került egyik faluból a másikba, hogyan jutott iskolamester uramék kezébe, akik — mielőtt továbbküldték volna — lemásolták azt a nagy könyvből.

ŐSZE JÁNOS, Röjtök és Muzsaj helységek iskolamestere és jegyzője 1845. december 19-én írta be könyvébe az első hirdetményt és 1865. február 28-án az utolsó nyílt rendeletet. Könyvét az teszi érdekessé, hogy az 1848—49-es években nemcsak a hivatalos kurrenszeket jegyezte be, hanem a két testvér községben történt fontosabb eseményeket is megörökítette. Ma olvasva az egykorú körleveleket, miniszteri rendeleteket, nyílt parancsokat, felidéződnek előttünk a nagy idők nagy eseményei, kiegészítve mindezeket **ŐSZE** uram feljegyzéseivel, megelevenedik előttünk a szabadságharc-korabeli falvak képe, látjuk, mi történt Röjtök és Muzsaj helységekből 1848—49-ben.

1845—1847.

Mielőtt azonban e jeles napok ismertetésére térnénk, érdemes átsillabizálni a megelőző bejegyzéseket is. Nos, a régi jó táblabírák nemigen erőltették meg magukat a kurrens írásával; 1845-ből 1, 1846-ból 11, 1847-ből 15 bejegyzést találunk. Az első miről is szólhatna másról, mint az oláh cigányok megrendszabályozásáról, a többi az elfogatokról, vadászati tilalmakról, szederfaültetésről, útsinálásról, a

1. A könyv Röjtökmuzsajról került a Soproni Állami Levéltárba 1957-ben.

2. Az idézetek a regény *Kurrens* című fejezetéből valók.

marhahús fontjának áráról, lopott lovakról és licitációkról! Megtudjuk ilyenformán, hogy 1846. október 14-ére virradóra a zsirai rétekről ellopták **ÖSTÖR JOZSEF** egy pár hámos lovát. Az egyik világos, a másik setét pej, mind a kettő herélt. Ki tudja, hogy azóta megkerültek-e? ... Elgondolkozik az ember azon a kétszer is előforduló hirdetésen, amely **N. HERTELENDY PÁL** úrnak röjtöki, muzsaji, ebergőci határokbán, vagy máshol, bármely helység határában lévő javainak közárverés alá bocsátását hirdeti meg. Vajon mi okozta nemes **HERTELENDY PÁL** úr vesztét? Per, kártya, asszony? Vagy tán mind a három? ... És vajon ki lehetett az a hazánkfia, akit Nemeskéren 1847. december 31-i kurrensében ekképp keres **KISS LAJOS** szolgabíró: „Persiának Tauris városában **LÁZAR PÁL** érték hátrahagyásával el hűnyván, — ha annak ezen Járásban rokonai léteznének, azok magukat T. Szolga Bíró Úrnál haladék nélkül jelentsék be”.

Ugyanaznap — Szilveszter napján — adta ki alábbi rendeletét: „Miótán az farsangi napok bekövetkeznek — az bírák jó előre intettek, miszerint a' rendet leg erélyesebben fentartani köteleességök; a' 9 óra utáni kortmázás, utcábani zalámbolás, és lármázás egy átaljában, és pedig legkeményebb büntetés alatt tilalmas; ... nincs helye a' helységekből házasság útján kivendő lányok miatt a' vőlegényektől „pintbor” vagy egyéb fizetés kívánásának, úgy szinte a' nem hivatalos legényeknek azt, hogy lakodalmas háznál egyet táncolhassanak...” Am az azóta elmúlt 110 esztendő tanúsága szerint e soroknak nem lett sok foganatja, hiába keménykedett szolgabíró uram: „Ezen rendeletnek bár mi részbeni áthágói a' bírák megérdemelt büntetésöknek elvétele végett tüstént kötözve T. Szolgabíró Úrhoz kísértessék”. Minden hiába! A nép akarata erősebbnek bizonyult a „régii jó táblabírák” akaratánál, a „pintbor” és „legények tánca” ma is dívik, a „zalámbólásról és lármázásról” nem is szólva.

A negyvennyolcas eseményekkel összefüggő első beírás az utolsó rendi országgyűlés összehívásáról szól.

„Urunk Királyunk Ó Felsége által f. é. november 7-dik napján Szabad Kir. Pósony városában országgyűlés hirdettetvén, Főméltóságú Hertzeg **ESTERHAZY PÁL** Úr Megyénk örökös Fő ispánja, a' saját elnöksége alatt Sopronban megtartandó követ választási közgyűlést folyó octóber holnapnak 12-dik napjára kitűzni méltóztatott. Kelt Nemeskérett octóber 2-kán 847. **KISS LAJOS** s. k. szolgabíró.”

Biz akkoriban ez a hirdetésnyv édeskeves embert invitált meg Röjtök és Muzsaj helységekből erre a közgyűlésre! Név szerint az alábbiakat: mindenekelőtt is a földesurat, Mságos **ÜRMÉNYI JOZSEFET**, aztán Röjtökről **N. BENE IMRE**, **N. KOVÁTS GÁBOR** és **PÁL**, **N. NEMES JÓZSEF**, **N. SOMOGYI JÁNOS**, **N. KERESZTÉNYI FERENTZ** és **N. HERTELENDY PÁL** urakat, Muzsajról **N. SZALAY PÁL** és **LAJOS**, **N. KOVÁTS JÓZSEF** urakat és **N. MURAYNE** sz. **TIBOLTH CONSTANTIA** nemzetes asszonyt.³

Tudjuk, hogy a kurrens nyomán meginduló választási küzdelemben megyénk legnagyobb fia, **SZÉCHENYI ISTVÁN** még csak a jelölésig sem jutott. „Széchenyit akarjátok megválasztani, aki meg akarja adóztatni a nemes embert!” — haragotkák a kortesek.⁴

„Vérrel szerzett nemesi jogainkat, szabadságunkat nem engedjük! Nem adózunk!” — zúgták rá a hétszilvafás választók.⁵ S nem nagyot tévedünk, ha azt állítjuk, hogy Röjtök, Muzsaj és környékének kurtanemesei is ezzel a jelszóval és fehér lobogóval indultak a nagy követválasztásra. Fehér zászlóval, mert voksaikat egyhangúlag a konzervatív jelöltre — **T. SIMON NEP. JÁNOS** első Al Ispán Úrra — adták le.⁶

1848—1849.

1848-tól megszaporodnak a bejegyzések. 1848-ból 32, 1849-ből 52 bejegyzést találunk. Az első — a forradalommal összefüggő kurrens — 1848. ápr. 16-án kelt.

3. A neveket a könyvben lévő feljegyzések és Fényes E.: *Magyarország Geográfiai szótára* alapján állítottam össze.

4. Zichy A.: Gróf Széchenyi István életrajza II. 30—51.

5. E jelszót Deák Ferenc ellen kiáltották a zalai kisnemesek. Lásd Szegfű: *Magyar Történet* (a továbbiakban M. T.) VII. 171. oldal.

„A' Ministeri országos ideiglenes bizotmány értesülvén, miszerint Szombathely lakosai és nemzetőrei által, a' városban lakó izraeliták meg támadtattván, vagyonaikban, és személyökben, nem tsak törvénytelenül, hanem botrányosan is meg sértettek...” Közli a továbbiakban, hogy **CSÁNYI LASZLÓ** és **SZELL JÓZSEF** Vas megyei első al Ispány Urakat teljes hatalommal ruházták fel, hogy Vas, Zala, Veszprém, és Sopron megyékben, úgy Sopron, Kőszeg és Rus' városokban a törvény korlátai között mind azt tehessék, amit az Izraeliták Személy- és vagyonbátorságának biztosítására jónak találnak. Újra figyelmeztetjük a lakosokat — fejeződik be a rendelet —, hogy „nemcsak a' rablók, tolvajok, útonállók, és gyujtógatók, hanem a' lázítottok, lázadók, és vesze-

delmes rendbontók is rögtöni elítélés által, halállal büntetettek”.⁷

Örvendetesebb a következő.

„Ő Hertzegsége Örökös Fő Ispány Úr a' követ jelentési közgyűlésnek határnapját — melyben az ország gyűlésen alkotott törvények ki fognak hirdettetni —, folyó Április hónap 29-dik napjára méltóztatott kitűzni, szabadságában álván az eddigi jobbágy községeknek is egy-két előljárók által a' közgyűlésben résztvehetni. Kelt Nemeskérett április 24-én 848”.

Egy kurrens, amely a szabadságot hozta! Egy kicsit ugyan meg volt nyírbálva ez a szabadság, nem az egész népet hívta meg a nagy napra, csak egy-két előljárót, azokat is csak úgy immel-ámmal, „szabadságában álván” és „részt vehetni”.

Petőfi kaszárnyája, 1839/40. Hauzer Károly festménye. Sopron, Liszt Ferenc Múzeum.

6. E kurtanemesi magatartás alátámasztására szabadjon elmondani az alábbiakat:

A Röjtökkel szomszédos Ebergőcön a húszas években élt még az öreg Gállos Sándor. Elke-rülvén hozzájuk, Géza fiával egykori nemesi okmányait böngészgettük. Az öreg a cserépkályhánál üldögélt, nagyokat hümmögött, s közben-közben megszólalt: — Az a kutya kos!

A nagy beszélgetésben fel sem figyeltem rá, de amikor már ötödször-hatodszor hallottam: — Az a kutya kos! — megkérdeztem,

— Mi baja van nagyapának a kossal?

Géza bátyám nevetett: — Nem a kossal van baja, hanem Kossuthot szidja.

— De miért?

— Mert Kossuth hozta be az adót.

Az öreg Gállos legfeljebb süldő legényke volt azokban a nagy napokban, s most hosszú esztendőök múltán reszkető fejjel sem a maga véleményét hajtogatta, hanem apái, bátyjai, egykori sógorok, komák szavait, akik „Nem adózunk!” jelszóval adták le voksaikat 1847. október 12-én, későbbi keserves adófizetési napokon pedig bizonyny sokszor megemegették azt a kutya kost, — azt a Kossuth Lajost — a nagy faltörő kost, aki szétöklelte az ősi nemesi alkotmány sáncait.

7. Kossuth L. iratai: XI. k. 377. lap.

A nagy nap virradatán egymás után robognak ki a faluból a nemesek fogatai. Elsőnek N. SOMOGYI JÁNOS kis kocsija, utána N. KOVÁTS JÓZSEF szekere, a kasban pipázgató N. SZALAI PÁL és LAJOS testvérekkel. Két szép szürke repíti N. MURAYNÉ szül. TIBOLTH CONSTANTIA asszonyság hintáját, aztán egy rozzant cséza imbolyog s benne mogorván a két KOVÁTS-testvér, GÁBOR és PÁL. Annál vígabb N. BENE IMRE uram! Csak úgy lóhátról, kucsmájával integetve nyargal el a kocsisor mellett.

— Könnyű neki — morogja PÁL úr — SZÉCHENYI embere!

Csikorogva nyílik a kastélykapu, s kirobog M. gos ÜRMÉNYI JÓZSEF úr négylovas díszhintaja...

Így mennek ők a nemes, nemzeti és méltóságos urak... s valahol már a Haraszton kocog egy öreg parasztszekér, viszi az eddigi jobbágyközségek meghívott egy-két előljáróját. Az ő neveiket is tudjuk. „Röjtökön nép képviselőül megválasztatva voltak, TÓT JÓZSEF bíró — SZIGETI JÁNOS öreg Esküdt. Muzsajról SZALAI ISTVÁN bíró — SZIGETI PÁL öreg Esküdt' s a' két Helység jegyzője és Iskola Mestere ÓSZE JÁNOS.”

A gyűlés pedig így folyt le:

„Az 1848-dik Év Április holnapnak 29-dik napján Szabad királyi Sopron városában első népgyűlés tartatott, melyben az 1847—8-iki ország gyűlés törvény-cikkek (melyek legkülönösebben az Urbéri tartozások — robot — tized — házbéri-füstpénz eltörlését nemzetőrséget — szabadság és jog egyenlőséget foglalják magukban kihirdették. Fő Méltóságú Hertzeg ESZTERHAZY PÁL Sopron megyének örökös és valóságos főispánja által nyitattván meg a gyűlés. Tekéntetes Karok és Rendek és polgártársaim s. a. t. beszéd kezdetével. A megye ház előtti téren volt a gyűlés. — Sok számos főrendű, köznemes és úgynevezett honpolgár (paraszt)okból állott”.

Új szavak röpködtek akkor a levegőben. Az egyik Ó Hertzegsége ajkán csikordult ki: — Polgártársaim! — A másikat ÓSZE uram használja: — Honpolgár! — Jónak látja ugyan mindjárt egy kicsit megmagyarázni. Zárójelben közbeszúrt egy szót, amelyből megvilágosul, hogy a „paraszt”, ez a honpolgár.

De sebjaj! Újdonsült honpolgáraink lel-

kesült hangulatban érkeztek haza, s úgy látszik elég későn, legalábbis két csárdával későbbben, mint manapság, ami úgy értendő, hogy manapság csak három kocma akad Röjtökmuzsaj és Sopron között, de akkoriban még meg volt a haraszti, meg a kislócsi csárda is!

Ilyeténképpen az otthonmaradt polgártársak csak másnap értesülhettek az eseményekről.

„Másnap, azaz Április 30-án TÓT JÓZSEF helység bírójának udvarán törvényeink általam temérdek nép jelenlétében felolvastattot, és annak végeztével örömpoharak ürtettek, éji 11 óráig, de a magunk zsebiből. Általam beíratott ÓSZE JÁNOS jegyző.”

Szép nap lehetett! ÓSZE JÁNOS áll a tornácon a tágas udvaron a tömeg... mind a röjtökiek és muzsajiak, férfiak, asszonyok, gyerekek. ÓSZE uram meg magyaráz, mesél a pesti nagy napokról, KOSSUTHOT emlegeti, meg valami PETŐFIT, meg Talpra magyart, de a pajták közt gurítják már a hordót, UJVARI sógor Muzsajról gurítja: — Helyet emberek! helyet! — Az utcán meg az öreg PÁPAI erőlködik egy kis négy akós tavalival a lócsi hegyből.

Ürülnek az örömpoharak. Mulatnak a jobbágyok, az ősszel még a nemesek mulattak... kortespénzből. Az új honpolgárok azonban a maguk borát isszák... No meg is írja ÓSZE uram, *de a magunk zsebiből!*

Május 17-i kelettel már az új helyzettel kapcsolatban hoz rendelkezéseket a kurrens. Több kisebb jelentőségű pont között új előljárók választásáról intézkedik: „... oly községekben, ahol eddig az uraságok teljesítették a kijelölést (vok-sot), jövődöre a járásbeli szolgabírák fogják teljesíteni”.

A következő kurrens egy tipikus forradalmi jelenséget próbál szabályozni: „a bormiretskélést”.

„Többször intettek már szóval, és írásban a Járásbeli lakosok, hogy a törvényt szorosan tartsák meg, és ennek ellenére úgynevezett „pintesbort” miretskélteni ne merészeljenek, több felől hallani mégis panaszképpen, hogy a törvény szentségét nem tekintvén, T. Szolga Bíró Urak rendeleteit megvetve a tilalmas bormiretskélést folytatni több helyeken a jákosok elég vakmerők... Ennél fogva a

helységek bírónak meghagyatik, hogy a nem engedelmességekkel azonnal bejelentésért, hogy őket a börtönbe lehessen kisélni... Sopron június 8-én 848".⁸

Az ám! De ennek a vakmerő „bormiretskélésnek” igen nyomós oka volt! Tudnivaló, hogy az időben üzenté meg Kossuth Lajos, hogy „elfogyott a regimentje”. Így aztán nem is lett fogantatja. Későbbi kurrensok tanúsítják, hogy polgártársaink „nem tekintve a törvény szentségét” továbbra is csak üldögéltek a hűvös boroskamrákban és fújdogálták a csendes nyári éjszakában:

„... Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni!...”

De szavukon is fogta őket a kurrens!
„Ministeriális rendeletnél fogva egy nemzetőri századnak legalább 400 emberből állani kell jövődre nézvést tehát Széplak — Sarród — Eszterház — Süttör — Endrőd — Szergény — Agyagos — Petőhaza — Szerdahely — Sz. Miklós — Muzsaj — Rőjtök — Ebergőtz helységbeli nemzetőrök egy században soroztatván, mindezek vasárnap július 16-án délután ötödfél órára Szt. Miklóson öszvesereglenek, a hol a' Ministerium által kinevezett őrnagy és zászló alji parancsnoknak hozzá járultával az új tisztválasztás fog megtörténni. Senki a nemzetőrök közül el ne maradjon. Nemeskér július 15-én 848. KISS LAJOS m. k. szolgabíró”.

Nem is maradtak el. Ott volt a két község minden épkezláb férfija, nemesek és nemtelenek, öregek és fiatalok, kövérek és soványak. Fenn is maradt a faluban az alábbi anekdota:

Valahol a Szt. Miklósi réteken gyakorlatoztak nemzetőreink. Köztük Karácson sógor is. Szép szál, behemót ember a rőjtőki Karácson, de a hasa olyan nagy,

hogy tönkreteszi az egész sort. Rászól az oktatótiszt:

— Mellet ki, hasat be!

— Mind szép ez, vitéz komám uram, csak lehetne!

No ilyen kedélyesen folyik a kiképzés s közben a Dráva mellett már mozgolódnak a horvátok. Fegyver kell! Pénz kell!

„A Drávához indulandó nemzetőröknek olyan fegyverek, melyeket Bétsben 18 p. forintért és 24 kr-ért vásároltattak, 12 pengő ft-ért, olyanok pedig melyek 16 f 24 kr. vétettek 10 p. ft-ért, azon ó fegyverek, melyek a fraknói váról lehozattak 4 és 5 p. ft-ért fognak eladatni. Az elindulandó nemzetőrök tehát a' fentebb jegyzett 's ki szabott árért Sopronban t. TOT BALINT másod al Ispány Úrnál fegyvert vásárolni siessenek. Nemeskér aug. 14-én KISS m. k. Szolgabíró.”

A fegyverkérdés ilyenképpen megoldódott s már csak az volt hátra, ami Montecuccoli szerint a háborúhoz elsősorban szükséges, nevezetesen a pénz és pénz és harmadszor is a pénz. Sajnos azonban épp e „három” dologban nagyon szűken állott a tekintetes vármegye kasszája.

„A' folyó évi September hó 16-ik napján Sopronban történt biztmányi ülésből a' következő rendelet tétetett, miután a *Megyei pénztár a körülmények által okozott kiadások sokasága által majd nem egészen kiürült* — a' helységek lakosai a' hátralevő idej adónak rögtöni befizetését tellyjesítsék, melynek eszközlése és köröztetése T. BEZERÉDY PAL ideiglenes Szolga Bíró Úrra bízott, azért a járásbéli Bírák oda utasíttatnak, hogy... mindenkinek az idej adóját tüstént elmúlhatatlanul le fizetessék... tudtukra adatván, hogy a' mostani adó fizetés, minden honpolgárnak leg főbb, leg szorgosabb kötelessége, mert... a' szabadságunkat fenyegető ellenségnek édes

8. Érdekes megvizsgálni tömeglélektani szempontból a forradalmak és háborúk e három jellemző tünetét: a *bormiretskélést*, a zsidóüldözést és az oktalan lövöldözést. E sorok írója úgy véli, hogy a „bormiretskélésben” van még némi igazság. — Szabadság van, de hát akkor miért ne szabadjon ott inni a bort, ahol olcsóbb, s hozzá még meg sincs keresztelve! — Az *oktalan lövöldözés* a tudat alatti gyávasággal függ össze. A megrettent ember így próbál magába bátorságot önteni. — A *zsidóüldözés* ugyancsak a tudat alatti gyávasággal és egy másik aljas ösztönnel — a kapzsisággal — függ össze. Az alapjában véve gyáva emberből a nagy szabadság hőst csinál. A hősködést persze ott kezdi, ahol a legkisebb ellenállásra számít. „Üsd a zsidót!” — adja ki a Nagy Hazafi a jelszót, nem azért, mintha ebből a hazának bármi üdve származna, hanem mert a zsidóság kisebbség lévén, biztos a győzelem, s ezenfelül — ez tán a legfontosabb! — anyágilag is kifizetődik a dolog.

házánkbuli kihajtására... fizeti az adót. Szerdahely sept. 24-én 848. *BEZERÉDY PÁL* m. k. ideiglenes szolgabíró."

Így állt a helyzet! A nemzetőrök ócska fegyverekkel készülődtek a háborúra, az államkassza üres... *JELLASITS* már a fővároshoz közeledik, *KOSSUTH* épp e rendeletnek kiadása napján — szept. 24-én — indult Ceglédre, a népfelkelés megszervezésére.⁷

Feltűnő, hogy ezt a szeptember 16-án hozott sürgős rendeletet csak nyolc napi késedelemmel kurrentálták. Látszik, hogy a megyei közigazgatásban zavarok voltak. A fontolva haladók, a konzervatívok, a békepártiak — közöttük a nemeskéri *KISS LAJOS* szolgabíró is — visszahúzódtak s a vezetést a forradalom emberei veszik át.

Az új szolgabíró két nap múlva már a *KOSSUTH*-bankóról küldi a kurrenst.

„A' pénzügyminisztertől a' törvényhozási határozata következtében az Ország Közönsége ezennel következőről értesítetik. 1-ször. Az 5 ftos pengő magyar pénzjegyek ezennel forgalomba tétetnek. 2-szor. Ezennel rendeltetik, hogy ezen pénzjegyek minden közpénztárakban akár adó, akár más bár mily fizetéseknel név szerinti teljes értékükben öt ezüst forint gyanánt egy forintra 3 húszast számlálva el fogadtassanak. 3 or. Ezen pénzjegyeknek értékét a' magyar álladalm minden javaival biztosítván, elfogadtatásukra nézve a' magánosoknak semmi aggodalma nem lehet. Ezen pénzjegyeken 5 féle nyelven t. i. magyarul, német — tót — horvát — és oláhul van az 5 forint, szinte római számmal is nyomtatva, ezen pénz papirosának az a tulajdonsága van, hogy ha salétrom savval meg nedvesítették azonnal megfeketül, de ha megszárad ismét az előbbi czifra mivoltát megtartja”.

Új szolgabíránk — látjuk! — kurrense első részében a lelkes honfiakat örvendeztette meg a *KOSSUTH*-bankóval, a másik felében a lelkes honleányokhoz fordul.

„A Dunántúli mozgó önkéntes seregnek vezére a' hartzban megsebesülendők számára szükséges tépések seb kötözésre alkalmas gyolts darabok és lepedők ált. küldésére a' megyét fel szólítván, ezen járásbeli helységek bíráinak kötelességük tétetik, hogy ki ki a' maga helység-

beli lakosságát ezen jótékony adományra, melyet azoknak szentelnek, akik a' hazáért hartzolnak és viróket ontják — buzdítani el ne mulasszák, és azon remélt esetben ha bő adakozások történnek, tehát vagy *T. BEZERÉDY PAL* Szolga Bíró Úrhoz, vagy a' megye házába a' szükséges gyolts v. lepedőket által adhatják, ki mennyit szánt a' megsebesülendők számára. Szerdahely. Sept. 26-án 848. *BEZERÉDY PAL* ideig. szolgabíró”.

Három nap múlva — szeptember 29-én — volt a pákozdi csata. A megvert *JELLASITS* hadaival Bécs felé igyekszik. Óvárnál *THEODOROVITS* tábornok, mintegy 10 000 emberrel elválik tőle és megyénk felé veszi útját...

Dátum nélkül, aláírás nélkül olvashatunk most egy beírást:

„A helységekben és kertekbeni lövöldözés kemény büntetés alatt tiltatik, azért minden lakosnak tudtára adatik, miszerint mindenki óvakodjék a' helységben vagy a' kertekben kívált szalma és szénarakások mellett lövöldözni, ne hogy valakit meglőjen vagy pedig a meg gondolatlan lövöldözés által az egész helység hamuvá tétessen”.

Megint egy tipikus forradalmi, illetve háborús jelenség!⁸ A mi nemzedékünk is részesült abban a „szerencsében”, hogy „végigélvezte” azokat a nagyszerű sortüzeket, lélekbátorító lövöldözéseket éjjel is, nappal is, amikor a frontok közeledtek felénk. Negyvennyolcban sem volt másképp! A derék nemzetőrök hősi pózban álldogáltak kertjeikben s próbálgatták mordályaikat. Egy-egy jól sikerült durranás után — mikor a célnak kitett fők szerterepült —, elégedetten nyugtatták magukat: — Így fog a szerzésán feje is szétrepülni!

E hősi lángolást nem kellett sokáig csillapítani: Jam proxima ardet Ucalegon! A horvátok már a kertek alatt voltak!

„1848-diki October 9-én jöttek a' Horvátok 16 000 (amint nekem mondották maguk) Szerdahelyi ugarföldekre a' Lés mellé táborba. Este kellett nekik vinni 20 mázsa kenyeret, 10 akó bort, 2 darab marhát, 4 öl fát, 50 font sót, 2 szekér szalmát Rőjtökről, ezen szerekkel én mentem el és oda voltam köztük éjjeli 1 óráig, barátságosan láttak”.

E bejegyzés szövegében a 16 000 számnál javítás látszik. Mintha a tízezret jelző „1”-es számot keresztülhúzták volna s aztán megint visszajavították. Mindenesetre a horvátoknak érdekükben állott, hogy tódítsanak, ŐSZE uram meg kételkedett: higgye, ne higgye? Maga a táborhely, az akkor még nagyobb terjedelmű Lés erdő alatt, a mostani nádgyárnál és vasútállomásnál lehetett.

Mai mértékre átszámítva a kenyérszál-lítmány súlya 11 q 20 kg, a bor pedig 543 liter. A karaván 6—7 szekérből állott. Bizony súlyos érvágás volt ez a községen, úgyhogy utólag még érték szerint is bejegyezték: „Röjtöki helység a' horvát ellenségnek adott: 20 mázsa kenyeret 40 for, 5 font só 1 for 3 kr váltó, egy bika 40 for és egy tehén 10 for pengő, 10 akó bor 48 for p. 2 szekér szalma 2 for p. 4 öl fa 19 for 12 kr”. A muzsajiak úgy látszik nyugtatványt is kaptak: „Nyugtatván 8 mázsa kenyérről, 10 font só, 5 akó bor — 7 ökör, 5 1/4 mázsa bétű szerint, melyeket muzsai helység a Szerdahelyi táborba nékem ki szolgáltak. Szerdahelyi október 9-ik 848. SZELECZKY LASZLO élelmezési kapitány”.

Érdekes még a szövegben az, hogy ŐSZE uram — ki eddig pontosan megírta, hogy kivel, hova ment —, most kiemeli magát, „ezen szerekkal én mentem el”. Bizonyos, hogy ott volt a két bíró is, csak azok a szekéreknel maradtak, míg a horvátokkal való tárgyalás nem éppen kellemes feladata nótárius uramra hárult.

„... másnap 10. reggel — olvassuk tovább — de nem korán, az egész csoport Röjtökön vonult keresztül egész bétűllettel, de mihelt a' közön kiértek a' Sz. Miklósi dombokról Röjtök felé lovas és gyalog nemzetőrök és már földnépe által megtámadtattak a' horvátok — de minden siker nélkül, mert a' mi népünk mindegy 3000 lehetett, és álgúy nem is volt s így tehát reterálni kellett”.

MOHL A.: Lövő történetében tudhatunk meg közelebbit erről a „csatáról”.⁹ THEODOROVITS elvonuló seregét felsőbb rendeltetűre távolról egy rendszeren

főlfegyverzett honvédszázad és a rábaközi felkelők követték. Röjtöknel KOVACS ZSIGMOND őrnagy vezérlete alatt 500 megyei lovas-nemzetőr csatlakozott hozzájuk. A rábaközi felkelők a lovasok láttára vérszemet kaptak s mindenho-gyan harcot akartak. KOVACS, mint tapasztalt katona — nyugalmazott kapitány volt — ágyúk nélkül nem tartotta cél-szerűnek a támadást. Erre a rábaköziek az őrnagy mellének szegezték kaszáikat és követelték, hogy vezesse őket a csatába. Az őrnagy — mit tehetett — parancsot adott a hátvéd megtámadására. A szerezsanok persze visszalöttek, mire a föld népe megszaladt, a lovasok az őrnaggyal visszavonultak Szerdahelyre, a honvédek pedig illő távolságból tovább követték a horvátokat.

KOVACS őrnagy „álgúkra” hivatkozott, de tisztában volt azzal, hogy sem a hely, sem az idő nem alkalmas a csatára. A támadás időpontjában a horvátok zöme, ágyúí, vezérkara már a Nagyerdő magaslatain vonult, így tehát az első lövésekre megszállhatták az erdő dombjait, jó magyarjaink csak nyílt terepen közelíthették meg őket, kitéve a fegyverek és ágyúk tüzének, s ha egyáltalában elértek az erdő aljába, bukdácsolva, fulladozva rohamozhatták a domboldalt, ahol az ellenség kényelmes és biztos állásaiban várakozott.

A csata emlékét őrizte a Nagyerdőn a horvátok fája. A harcban elesettek az út mellett temették el, s egy tölgyfát ültettek fölébük.¹⁰ A fa majdnem száz éven át nőtt, terebélyesedett, egy kisebb fajta család fészket rakhatott az ágai között. A 30-as években vágatta ki a SZÉCHENYI-hitbizomány erdőmérnöke. E sorok írója próbálta megmenteni, de sikert nem ért el. Nem maradt meg belőle más, csak egy gyenge kis fénykép.

A horvátok útja sürgős volt, mert nem fordultak meg, hogy bosszút álljanak, hanem az útjukba eső falvakon töltötték ki dühüket.

„... aznap mi sem történt más, mint a Lövői alsó major porrá égettetett, Lövő egészen minden egy ház kirabolgatott

9. Mohl A.: *Lövő története* (a továbbiakban L. T.) 69. oldal.

10. Mohl könyvében csak egy elesett horvátról tud, ezzel szemben a nép Röjtökön, Muzsajon és Ebergőcön mindig három horvátot emleget.

horvátok által, a' népről a' ruhát le húzták, az urak pinczejében a' bort kiengedték, a' hordókat bevagdalták és 14 házat elégettek. Teplomot kirabolták, leg kitűnőbb kárt tapasztaltam a' helybeli Plébánusnál, kinek régi híres könyvtárát szét hányták, szét szakították, a' könyveket el szabadalva szétszórták magát öszve vissza pofozták, taszigálták, szemérmes testét le akarták mettszeni, el szaladott sőgetlen Kövesdre a' kalapját elvették, hat tehenét, sertéseit az udvarán több majorságaival agyon lötték, meg ölték, személyeiket félig ölötten a mezőn megtalálták..."

ŐSZE uram úgy járja be a károsult helyeket, mint egy riporter. Friss élményként hat most is: "... a plébánus... el szaladt sőgetlen Kövesdre..." Bizony nagy szegény lehetett akkoriban, ha valaki fejfédő nélkül járt.

Egyébként a plébánost dr. kistatai TATAY JÁNOSNAK hívták, első kiadója volt Berzsenyi első poétai munkáinak, állandó levelezésben állott KAZINCZYVAL, DUKAI TAKÁTS JUDITTAL és SZÉCHENYIVEL. Könyvtára már ifjú plébános korában mintegy 500 kötetre rúgott.¹¹

De kövessük tovább riporter, illetve korabeli szóval „újdondász” uramat.

„... Völtsej egészen, de nem oly nagy mértékben mint Löví szintén kiraboltatott, Horpátsnak tsak a' mentőkbeni való része raboltatott ki. Másnap sok kaszás és lovas ör és gyalog rendes katonák és más megyei (fehér és győr) nemzetőrök, önkéntesek és honvédek által a' peresznyei erdőben megtámadtattak, álgúkkal is, de még is délután 3 órakor a' mieink reterálni kellett, mert a' nemzetőrök tsak

a' sokaságot mutatták, de mit sem tettek, csak a' rendes katonaság viselte a' hartzot, azonban mégis hiteles tudomás szerint, a' horvátok közül, mintegy 180 vészett el, a' mi népünk közül talán ha leg feljebb 20. October 12-én éjjel elillantak a' horvátok Kőszegnek, de oda be nem eresztettek, onnan a' mint mondták Léka felé, mi történt velük később megtudni. ŐSZE jegyző." S hozzászúrva még: „hazájukba mentek”.

A peresznyei, helyesebben visi csatában a föld népén kívül, KOVÁCS őrnagy nemzetőrei, egy század huszárság és 3 vagy 4 ágyúval felszerelt tüzérség vett részt. MOHL leírásából kitűnik,¹² hogy a csatahely kiválasztásában megint a horvátok voltak az ügyesebbek. „A horvátok — írja — a 'Gyűrű' erdőben egészen földve voltak s a császári ágyúk innen szórták golyóikat a puszta mezőn elterülő magyarokra”. Így természetesen nem csoda, hogy megint „reterálni kellett”.¹³

Közben már nemcsak a Sopron megyei, hanem a vasi nemzetőrök is megindultak a horvátok ellen, de elkéstek. THEODOROVITSEK az utolsó pillanatban a Gyöngyös völgyén át kiszöktek az egérfogóból és eröltetett menetben Lékán, Pörgölényen keresztül osztrák földre menekültek.

A horvátok által okozott kár sokkal nagyobbak bizonyult, mint ahogyan az első nap ŐSZE uram tapasztalta. Látjuk az alábbiakból:

„Felszólíthatnak minden helység lakosai, hogy a Horvát ellenség Nemeskéri, — Lövíi, Salamonfai, Zsirai, Gyülevészi és visi helységeket részben meggyújtás, és kirablás által tönkre tették, azért ezen szerencsétlen lakosok számára, addig

11. Mohl: L. T. 123. oldal.

12. Mohl: L. T. 75. oldal.

13. Kossuth az ilyfajta harcokban bizakodott. „En nem nagy csatáktól, hanem guerilla harcoktól reményilem Magyarország megmentését” — jelenti Pozsonyból 1848. nov. 2-án. Mikor a Honvédelmi Bizottmány 1848. dec. 16-án elrendeli a „mozgó nemzetőrség” felállítását, ezt írja: „Ezen mozgó megyei (fehér és győr) nemzetőrök magukat nem a tömött csatarendi szabályokban, hanem szágoldó csatározásokban.” A röjtöki és visi csatározások eredménytelenek voltak. főképpen azért, mert a vezetők nem értettek már a szágoldáshoz, ahhoz a harcmodorhoz, amelynek a török időkben oly nagy mesterei voltak a végbeli kapitányok. Kossuth még ismeri ezt a szót, tisztában van értékével, de klasszikus harcászati szabályokban gondolkozó tábornokaival és főként — csak a kiképzett hadseregben bizakodó — Görgeyvel szemben, alulmarad. Az idő — korunk partizánharcai — Kossuthot igazolták!

A szágoldó harcmodorról bővebben ír Takáts Sándor: *Emlékezzünk eleinkről* „A huszár, a szágoldó, a jargaló” című fejezetben.

míg felsőbb helyről segedelem érkezik, kiktől mi telik segedelmet adjanak számukra. Szerdahely october 12-én 848. **BEZERÉDY PÁL** ideig. szolgabíró.”

A magyar főhadserg ezalatt Pándorf-nál gyülekezik. Ezek ellátásáról szól a következő rendelet:

„Moson Megyében Pándorfi táborban létező magyar őrségi katonaság számára 20 öl tűzifát kell szállítani; azért holnap az az 22 october Szent Miklóson regveli 5 órára **KONKOLY LAJOS** úr házánál megjelenjen Rőjtökről 3 szekér, Muzsajról 2 szekér a kik 3 napi eleséggel magok és marhájok számára ellátva legyenek a fuvar bér a kir. kincstár által megtérítetik. Szerdahely october 21-én 848. **BEZERÉDY** szolgabíró.”

KOSSUTH is megérkezik a pándorfi táborba s innen intézkedik, hogy Sopron vármegye 8000 pft-ot kapjon a tábor ellátására. ¹⁴ A hatás nemsokára mutatkozik.

„November 13. Sopronban a Lovas kaszárnyában, Iványban 14. — Csornán 15 és a' katonaság számára lovak fognak vásároltatni. Nemeskérett nov. 11-én 848. **KISS** szolgabíró.”

Ezután jön az egyetlen kurrens, amely **KOSSUTH LAJOS** aláírásával iratott be:

„Tapasztaltatván, hogy a' népfelkelés és nemzetörök ki mozdítása alkalmával, az adóbehajtás nagy kimaradásával, a' hatósági és helységbeli adószedők is kimozdítottak, ezen visszaélés ezennel el-töröltetik. A' adószedők kimozdítása el-tiltatik. Kelt Budapesten, novomb. 18-án 1848. Az országos honvédelmi bizottmány nevében **KOSSUTH LAJOS** elnök.”

Ezután már csak egy „szabad és magyar” kurrens következik, az is mintha a búcsúzást készítené elő:

„186. szám. Fertőszentmiklósi bíró hivatalosan jelentvén, hogy ő miután helységjök... elfogatokkal, mint fő ország úton lévő állomás hely nagyon terheltet-

A nemeskéri megyeháza, 1900 körüli állapot

ne... ennek következtében meghagyatik Rőjtök és Muzsaj helységek bírójinak, hogy azon esetre ha Fertő sz Miklósi helység bírójától... felszól,atnak, hogy az álladalom részére szükséges... egy pár szekeret és egy v. két pár lovat szoros felelés terhe alatt... kiállítani köteleztettnek. Kapuvár december 5-én 848.

LUKINEK MIHÁLY teljhatalmú honvédi kormány biztos”.

Apró betűkkel egy rövid kis bejegyzés:

„December 16-án 848. Sopron városába az Ausztriai mint egy negyed fél ezer főből álló csapat ment be. Posonynál 15 és 16 December nagy ütközet”.

Hát igen! Dec. 16-án megindul **WIN-**

14. Kossuth: Jelentés a Honvédelmi Bizottmánynak a pándorfi táborból 1848. okt. 26. „Kérem a bizottmányt legyen szíves... Sopron megyének 8000 pft-ot küldeni, különben felakadnak a tábor ellátásában”.

DISCHGRAETZ koncentrikus támadása hazánk ellen. A magyar sereg hátrál, dec. 18-án **GÖRGEY** Mosonynál ugyan megszorítja az osztrákokat, másnap azonban már folytatja a visszavonulást Győrig, Pestig... Dec. 31-én a kormány már Debrecenbe menekül.

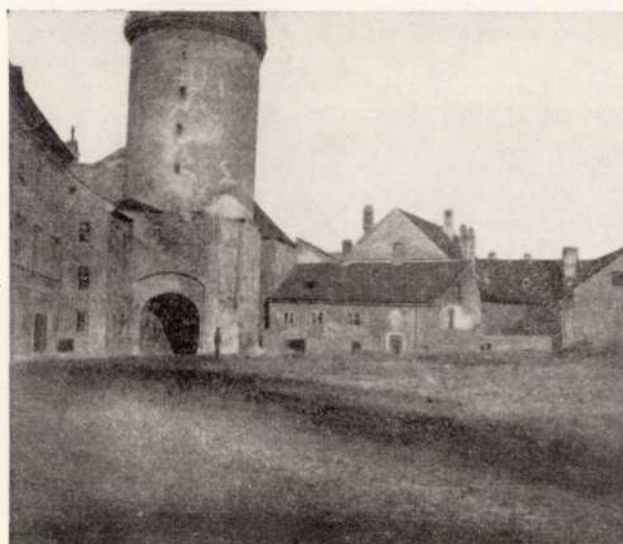
Ezzel a nyugati határon megszűnt a magyar világ s a dec. 20-án kelt s 185. számmal jegyzett rendelet a magyar hatóságokat már a cs. kir. hadsereg Sopronyi Parancsnoksága alá rendeli.

Az első intézkedés az adóbehajtásról szól. Hiába, a huncut német is megtanulta Montecuccolit!

Csak a második rendeli el „a rögtön ítélő bíraskodást a megye minden lakóira nézvest sors különbség nélkül”.

Harmadsorra azok a bizonyos fraknói mordályok szórulnak. „Minden katonai fegyverek, mellyek testületek v. egyes egyének fel szerelésére kiosztottak, a' helységek bírói által rögtön beszedessek, a fegyvereket eltitkolók szigorúan büntetettnek. Nemeskér Decemb. 28-án 848. **KISS** szolgabíró.”

Közben hajolnak a gerincek, azok a bizonyos kemény nemesi gerincek: „Miután a Vármegye Ő Felsége Úrunk és Királyunk iránt jobbágyi hódolatát már az itt lévő Cs. kir. Hadseregének parancsnokánál Ezredes Úrnak írásban álnyujtá, és ugyanezen Ezredes Úr által az engedelmességre felszólított, úgy aról is, hogy mindazok, kik a törvénytelen és forradalmi Pesti kormánynak engedelmeskednek,

A régi városháza lebontása után maradt telek. (A háttérben a szintén lebontott Cavallár-ház)

katonai rögtön ítélő bíróság útján, mint zendülők fognak fenyíttetni, ugyan a katonai Parantsnok Úr által tudósított, nincs más hátra, mint az, hogy a fenséges uralkodó ház iránt a hívság és hódolat külső jelekkel is tanúsíttassék, ugyanazért rendelem, hogy: 1 szőr. A megye minden helységének minden tornyaiira a Császári színű sárga és fekete lobogók kitűzessenek. 2. or. Minden kincstári... épületek

kapuin és karfáin az előbbi színek helyreállítandók; mindezen épületeknél... helyreállítandó a császári duplasas szívében Magyarország címerével. 3. szor. Ezen legfelsőbb rendeletnek haladéknélküli teljesítésére al Ispán Urat... teszem személyesen felelőssé... Az Ispán Úrnak tudósítása minden esetre bévátván. December 27-én 848. **ROHONCZY IGNÁTZ** m. k. királyi biztos.”

A vármegye urai kétségtelenül dinasztiahű emberek voltak, de mégis valami kényszeredettség érzik ezen a kurrensen. Sokallották volna a tornyokra tűzendő fekete-sárga lobogókat? Vagy tán a cs. kir. ezredes tapintatlansága bántotta őket, aki a *hódoló* küldöttséget *engedelmességre* szólítja fel s közben a rögtönítélő bíróságot emlegeti? Mindenesetre figyelmet érdemelnek a királyi biztos e kurta-furcsa bevezető sorai s ahogy leszögezi, hogy ő „a katonai Parantsnok Úr által tudósítatot”, aztán megállapítja: „nincs más hátra” s csak ezek után szánja rá magát a rendelet kiadására.

Az alispán egyszerűen tovább küldte. „Királyi Biztos Úrnak ezen rendelete következtében oda utasítom Önt Szolgabíró Úr, hogy annak foganatosítását eszközölje és közölje és a' mi módon történt eszközléséről Január 6.-ig mulhatatlanul tudósítson. Kelt Sopronban Decemb. 27-én 848. SIMON m. k. al Ispán.”

KISS szolgabíró úrhoz meg éppenséggel rosszkor jött az írás. Január első napjaiban Süttörre készült lakodalomba vagy az is lehet paszitába. De megoldotta a kérdést!

„A' fentebbi ezennel másolatban köz-

lött rendeletnek következtében a' helységek bíráinak kemény feletet terhe alatt meg hagyatik, hogy annak olvasásával rögtön minden toronyra a' császári színű sárga-fekete lobogót kitűzzék és arról ... engem Január hónap 4 ik napján Süttörbe a' hol feltalálандnak értesítsenek. Dec 30 án 848...”

De mit szolt hozzá Ősze uram? Bizonyal megemlegette egy párszor azt a császári duplasast, amely nemcsak az ország címerét nyelte el, hanem szöröstől-böröstől az országot is, a szabadságot is.

Igy végződött az 1848-as esztendő Röjtkön és Muzsajon s az újesztendőben már fekete-sárga lobogó lengett a templom tornyán, csattogott a hideg északi szélben, varjúseregek keringtek körülötte és károgták: kár! ... kár!

A falu csendes volt, a kastély üres. Mságos ÜRMÉNYI JÓZSEF úr Bécsben próbálta menteni, ami menthető. APPO NYI GYÖRGGYEL, JÓSIKA SAMUVAL, DESSEWFFY EMILLEL egy tervezetet dolgoztak ki a 47-i alkotmány modernizált formájú életbeléptetéséről, de hiába! SCHWARZENGERGGEL, BACH-HAL szemben elvesztették a játszmat.

Csenár János

Hajdani házak a Hátsó utcában 1920 körül (Gantner Antal felvétele)

50 éves a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár

1. Sopron városa már a középkortól kezdve jelentős textiliparral rendelkezik. A jelenleg települt és négy iparágat (pamut, gyapjú, selyem, ruházati) képviselő hat textilüzemnek azonban nincs szerves kapcsolata az egykor itt virágzó kézművesiparral. Mire a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár — a ma fennálló soproni textilüzemek közül a legrégebb — megkezdte működését, a híres soproni textil-kézművesipar gyakorlatilag megszűntnek volt tekinthető.

Századunk elején az önálló magyar vámterület követelése egyre erőteljesebbé vált, és 1906-ban a koalíciós kormány uralomra jutása idején megvalósíthatóknak is látszott. Ez a tény volt az, amely számos osztrák vállalatot késztetett magyarországi üzemek létesítésére, hogy ezáltal a magyarországi piacon fennálló monopóliumhelyzetét továbbra is biztosíthassa. Így jutott a K. K. Privilegisierte Teppich und Möbelstoff-Fabrik vormals Philip Haas und Söhne A. G. bécsi cég, amelynek az alsó-ausztriai Ebergassingban és a morvaországi Hlinskoban voltak üze­mei, elárusítóhálózata pedig a Monarchián kívül Olaszországra is kiterjedt, arra az elhatározásra, hogy Sopronban szőnyeg- és bútorszövet-szövődet állítson fel. E célból budai Goldberger Arnold, a vállalat vezérigazgatója 1906 szeptember és november havában tárgyalásokat folytatott dr. Töpler Kálmán soproni polgármesterrel, aki a novemberi törvényhatósági bizottsági ülés elé terjeszté a gyár szubvenciókérelmét.¹ Itt érdemes megemlíteni a törvényhatósági bizottsághoz intézett kérvény következő kitételét: „Wir erlauben uns noch zu bemerken, dass wir zum Betriebe dieser Fabrik kein Fluss-sondern bloss Grund- respective Brunnenwasser benöthigen”. Az, hogy a kérvényezők nyomatékosan rámutatnak

arra, hogy a tervezett üzem nem igényel folyó, azaz lágyvizet, annak a vitatott nézetnek a helyességét látszik alátámasztani, amely azt állítja, hogy a Sopronban egykor jelentős posztóipar többek között azért nem tudott a kapitalista fejlődés útjára lépni, mert a nagyüzemi termeléshez szükséges lágyvíz-mennyiséget az adott korban nem tudta biztosítani. Tájékoztatóul szolgáljon, hogy a SOTEX ma naponta átlagosan 250 m³ mesterségesen lágyított vizet használ fel. A közgyűlés a létesítendő gyár részére a következő jutatókat szavazta meg: 45 000 K egyszeri segély, az üzembevétel napjától kezdve 10 éven át évi 2000 K segély, 15 évi városi adómentesség, a telekátírási díj elengedése és terméskönek, valamint homoknak a városi bányákból önköltségi áron való szállítása.

A városi kedvezmények birtokában a cég megvásárolta a szükséges telkeket a huszárlaktanya és a sörgyár között, egy esetleges és később ténylegesen bekövetkezett bővítéssel is számoló kiméretben, azonkívül megkezdte az állami kedvezmények megszerzésére irányuló tárgyalásait, amelyek szintén sikerrel jártak, amennyiben 1907 szeptemberében a gyár többek között 10 évi részletben 30 000 K pénzbeli segélyt és 15 évi adó- és illetékmentességet kapott. Miután a segélyek biztosítva voltak, az építkezés 1907 végén megkezdődött és 1908 végére befejezést nyert. A terveket Franz Sobotka bécsi mérnök készítette, a kivitelező Schneider Márton soproni mérnök és építész volt. Az alapításkor a mai igazgatási épület, egy 10 shedes 60×70 m-es szövőterem, a hozzá csatlakozó mai utcai front, az üzemet saját árammal ellátó erőtelep, valamint a szőnyegkikészítő és karbantartó részlegek elhelyezésére szolgáló helyiségek épültek meg.

1. Az alapításra vonatkozó iratok, beleértve az építési tervrajzokat is, a Soproni Állami Levéltárban (SÁL) Polgármesteri iratok III. 150/1906. sz. alatt találhatóak.

2. A gépek felszerelésével párhuzamosan a munkások betanítása 1908 végétől folyt, a *tényleges üzemkezés időpontja 1909. március*.² A munkáslétszám 200 körül mozgott, a munkások nagy része a cég külföldi telepeiről került ide. A gyár első vezetői Rosenberg Antal kereskedelmi és Kaul Frigyes műszaki igazgatók voltak. A gyár ez időben Jacquard bútorszövetet és függönyt, pálcás és vágott bútorszövetet, kézzel csomózott, hurkolt, vágott és Axminster szőnyeget állított elő, amelyekhez a fonalat Ebergassingból szállították ide, miután a soproni üzemnek ekkor csak szövőelőkészítő részlege volt.

A gyár indulásakor, mint azt a Soproni Állami Levéltárban feltehető első vállalati munkarend³ bizonyítja, a mun-

kaidő napi 12 óra volt. A tőkésék által megkövetelt munkafegyelemre jellemző, hogy a legkisebb fegyelmi vétség ismétlődése esetén a munkást felmondás nélkül, azonnali hatállyal elbocsáthatták. Az alkalmazható legnagyobb pénzbírság a munkás napi keresetének feléig emelkedhetett.

Tekintettel arra, hogy az akkor a mai-nál kevésbé kiépült varostól az üzem viszonylag nagy távolságra feküdt, amely a munkásság számára tekintetbe jöhető lakásokkal sem igen rendelkezett, 1912-ben egy 24 lakásból álló munkás-lakótelep építését kezdték meg a gyár mellett. Ennek az intézkedésnek kettős célja volt: egyrészt a külföldi munkások letelepítése, másrészt üzemi lözsgárda kialakítása.

A Soproni Posztó- és Szőnyeggyár 50 éves jubileumára készült faliszőnyeg. Renner Kálmán tervezése.

Az üzemi létszám az első világháború kitöréséig 250 és 300 között változott, legmagasabb 1912-ben volt 304 fővel.⁴ A háború kitörése az üzemet súlyos helyzetbe hozta, amennyiben férfimunkásainak nagy része bevonult, a nyersanyagot pe-

dig hadicélokra vették igénybe. A termelés így 1918-ig 60–70 fő munkáslétszám mellett stagnált, amikor is az üzem szén- és nyersanyaghiány miatt megállt.⁴ Ebből az időszakból említésre méltó még, hogy a vállalat 1914-től kezdve teljesen a

2. Soproni Napló 1909. IV. 1.

3. SAL Rkp. 1909/7371.

4. A m. kir. Iparfelügyelőségnek a SAL-ban őrzött vizsgálati jegyzőkönyvei alapján.

Wiener Bankverein tulajdonába került, amely már a soproni üzem alapításakor is nagy érdekeltséggel bírt.

3. Az első világháború után a volt Monarchia területén lévő államok erős vámhatárokkal vették magukat körül, ami a tőkéseket arra kényszerítette, hogy ezekben az államokban az eddig hiányzó, vagy gyenge iparágakat kifejlesszék. Ez a magyar textiliparban úgy történt, hogy a tőkésék az alacsony magyar munkabérekre támaszkodva elavult külföldi gépekkel szerelték fel újonnan alapított magyarországi üzemüket.

Így amikor a WBV elhatározta, hogy soproni üzemét újra megindítja, az eddigi üzemágak fenntartása mellett a posztógyártásra való áttérést is tervbe vette.

E célból 1924. II. 5-én megalapítja a Soproni Szőnyeg- és Textilművek R. T., azelőtt Haas Fülöp és Fiai céget. Erdemes megemlíteni, hogy a vállalat mai közhasználatú neve, a „SOTEX” ebből az időből való, amikor ez a vállalat sürgönycíme volt. A részvénytársaság pengőre átvértékelt alaptőkéje 1 600 000 P volt, igazgatósága a WBV külképviseleiből, az Ebergassing-i üzem egy igazgatójából, egy ny. államtitkárból és egy nemzetgyűlési képviselőből állt. A vertikális posztógyárrá való kibővítés az 1934. évtől kezdve folyamatosan történt, a munkáslétszám 1925-re már elérte a legmagasabb háború előtti szintet (304), attól kezdve a gazdasági válságig 350—400 között változott. A gyártási program a szőnyeg- és bútorszövetgyártáson kívül kártolt ruha- és kabátszövetekre terjedt ki, azonkívül vásárolt fésűsfonal felhasználásával, fésűs öltöny- és felöltőszövetek is készültek. Az 1929-es világgazdasági válság hatása a gyárban csak később mutatkozott meg, ugyanis a vezetőség a begyakorlott munkásokat nem akarta elbocsátani és másfél éven át, bízva a dekonjunktúra elmúlásában, zömmel raktárra termelt.⁵ Így üzemredukcióra a bank utasítása folytán csak 1932-ben került sor, amikor az 1929-es 344-el szemben a munkáslétszám 222-re csökkent. A normális foglalkoztatottság 1933-ra állt vissza.

Magyarországnak a második világhá-

ború előtt az imperialista-fasiszta hatalmakhoz való politikai közeledése gazdaságilag is érezte hatását. A hadsereg fejlesztése a textiliparnak, így a SOTEX-nak is hatalmas megrendeléseket juttatott. A munkáslétszám az 1935-ös 362-ről 1939-ben 584-re növekedett. Ekkor határozta el az üzem műszaki vezetősége az üzem kibővítését. A tulajdonos, az Österreichische Kreditanstalt és a Wiener Bankverein fúziójából létrejött Kreditanstalt Bankverein elzárkózott a bővítés finanszírozása elől, csupán garanciát volt hajlandó vállalni. Így a bővítés állami pénzen az Iparszervező Intézet közbenjöttével történt,⁵ és új fonoda, festőde és gyapjúraktár építését foglalta magában. A berendezés terén Hartmann szelfaktorokkal és kártológépekkel, HSCS posztószövőgépekkel, Schönherr és Mertens bútorszövet-szövőgépekkel bővült az üzem. A bővítés építészeti részének tervezője Winkler Oszkár volt. 1940-ben a Kreditanstalt Bankverein megszerezte az Újpesti Gyapjúszövőgyár Rt. részvényeinek többségét és a tulajdonában lévő két magyarországi vállalatot Soproni és Újpesti Posztó- és Szőnyeggyárak néven közös vezetés alatt egyesítette.

4. Az 1944—45-ös hadiesemények a vállalat telepén az állóeszközökben károkat nem okoztak, úgyhogy a soproni nagyüzemek közül a SOTEX volt az első, amelynek dolgozói a felszabadulás után termelni kezdtek. 1946. január elsején döntő fordulat következett be a vállalat életében, ekkor került ugyanis a Szovjetunió tulajdonába és így a vállalat dolgozói az 1948-as államosításnál két évvel előbb végezheték munkájukat a szocialista iparvezetés körülményei között. A Szovjetunió első segítsége a nyersanyaghiánnyal küzdő gyárnak juttatott 100 000 kg gyapjú volt.

A megváltozott viszonyok két területen éreztették hatásukat. A háború előttihez képest a foglalkoztatottak száma és a kibocsátott termékmennyiség nőtt meg, azonkívül a szociális ellátottság javult meg clyan mértékben, amelyet kapitalista viszonyok között elképzelni sem lehet. Míg 1946 februárjában a foglalkoztatot-

5. Huszár Sándor közlése.

tak száma 631 fő, 1948-ra ez a szám meghaladta az ezret és a mai napig is ezen a szinten mozog, a teljes termelési érték pedig 1950-re elérte a százmillió forintot.

Az ipar szocialista átszervezésének eredményeképpen lehetővé vált a posztószövőde gépparkjának egységesítése, valamint az eddig részben használaton kívül álló, részben kisebb üzemek felszámolásával felszabadult szőnyeg- és bútorszövet-szövőgépeknek a vállalathoz való átcsoportosítása. A felszabadulás óta a vállalat dolgozóit a következő új szociális és kulturális létesítmények szolgálják: üzemi bölcsőde és óvoda, üzemorvosi szolgálat korszerűen berendezett rendelő és kezelő helyiséggel, üzemi étkezdé, kultúrház, üzemi autóbusz, a Lackner utcai lakóház és a tóalmi strandon lévő SOTEX-telep. Itt kell még megemlékeznünk az 1927 óta fennálló SOTEX sportegyesületről is, amelynek szakosztályai a vállalat sportolójának jó hírnevét városunk határain túl is ismertté tették.

Az említett nagymérvű fejlődés indokoltá tette az újpesti üzemtől való különválást, ami 1951. március 1-én történt meg. Ekkor nyerte a vállalat a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár nevet. 1952. október 1-ével a Szovjetunió és Magyarország között létrejött államközi egyezmény értelmében a vállalat a magyar állam tulajdonába ment át.

5. A Soproni Posztó- és Szőnyeggyár, hasonlóan a gyapjúipar többi vállalatai-

hoz, nagy feladatok előtt áll. Az általános életszínvonal emelkedés magával hozta az öltözködés terén fennálló igények megnövekedését is, amelyet csak a minőség messzemenő megjavításával és a választék jelentős kibővítésével lehet kielégíteni. Ennek útjai: az eddigi — főképp a mennyiségre irányuló — műszaki szemlélet revidálása, a technológiai fegyelem növelése, üzemi törzsgárda kialakítása, lehetőleg helybenlakó dolgozókból, igényesebb mintázás, a rendelkezésre álló nyersanyagoknak a lehető legcélszerűbb felhasználása és az eddiginél magasabb színvonalú kikészítési technológia meghonosítása.

Külön kell még szólnunk a lakástextilgyártásról, amelynek a vállalat egyik hazai kulcsüzeme. Noha a lakástextilrészleg teljes kapacitással dolgozik, az igények oly nagyok, hogy a jelenlegi gépi berendezéssel nem elégíthetők ki teljesen. Ez azonban a hároméves terv folyamán meg fog változni, ugyanis a legmodernebb gépek importja és termelésbe állítása a megvalósulás stádiumában van, így tehát a Soproni Posztó- és Szőnyeggyár fizikai, adminisztratív és műszaki dolgozói előtt nyitva áll az út, hogy 50, sikerekben és küzdelmekben gazdag év tapasztalataira támaszkodva megfeleljenek annak a bizalomnak, amelyet egyrészt a fogyasztók, másrészt az iparvezetés részéről élveznek.

Dávidházy István.

A Csengery utca a mai gyárak helyén 1920 körül (Gantner Antal felvétele)

Soproni növendékek a jénai egyetemen

Már eddig is tudtuk, hogy soproniak, különösen pedig az ev. liceum végzett növendékei 1599-től kezdve látogatták az 1558-ban alapított jénai egyetemet (*Mokos Gyula*: Magyarországi tanulók a jénai egyetemen 1558—1882. Bp., 1890, 9.). Az egyetem alapításának tavaly megünnepeelt 400 éves jubileumára munkaközösség alakult az egyetem történetének megírása céljából. Az egyetem története még nem készült el, de több, minket is érdeklő tanulmány látott már napvilágot. Így az egyetem tudományos folyóiratában (*Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich—Schiller—Universität Jena*) jelent meg *Othmar Feyl* két tanulmánya: *Exkurse zur Geschichte der südeuropäischen Beziehungen der Universität Jena. Mit einigen unveröffentlichten Materialien aus der Universitätsbibliothek und dem Universitätsarchiv* (I. h. III, 399—445); *Die führende Stellung der Ungarländer in der internationalen Geistesgeschichte der Universität Jena. Beiträge zu einer Geschichte der Ostbeziehungen der Universität Jena bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts. Ein Forschungsbericht mit unveröffentlichten Briefen und Dokumenten aus der Handschriftenabteilung der Universitätsbibliothek Jena, einem Weimarer Kollár-Nachlaß und dem Universitätsarchiv Jena* (I. h. IV, 399—442.). Ugyanitt jelent meg *Mokos* könyvének folytatása: *Ungarländische Studenten an der Universität Jena in den Jahren 1882—1918 Karl—Heinz Jügelt* tollából (I. h. VII, 279—92.). Soproni vonatkozásokat találhatunk továbbá *Herbert Peukert* könyvében: *Die Slawen der Donaumonarchie und die Universität Jena 1700—1848* (Berlin, 1958, 227 lap.).

Helytörténetírásunk számára — forráserképénél fogva — *Jügelt* tanulmánya a legfontosabb. Mivel a jénai egyetem folyóirata nálunk nemigen található, a következőkben *Jügelt* alapján közlöm a jé-

nai egyetemet 1882 után látogató soproni növendékek adatait. Az egyetemi anyakönyvek közlik a beiratkozás idejét, a hallgató nevét, hazáját, születési helyét, atyjának vagy gyámjának nevét, foglalkozását és lakhelyét, a hallgató választott szakját és utolsó elvégzett iskolájának székhelyét:

1882/83: — 1883/84:

26. Oct. Alexander Bereczky. Ungarn, Kis-Dörgicse. Anton Bereczky, Leherer. Kis-Dörgicse. Theologie, Oedenburg.
26. Oct. Carl Nyirő. Ungarn, Várpalota. Josephin Nyirő, Witwe (*sic!*), Várpalota. Theologie. Oedenburg.
26. Oct. Ludwig Szigethy. Ungarn. Új-Malomsok. Daniel Szigethy, Pfarrer. Új-Malomsok. Theologie. Oedenburg. 1884/85:
31. Oct. Otto Holch. Ungarn. Raab. Georg Holch, Seifensieder. Raab. Theologie. Oedenburg.
31. Oct. Mathias Király. Ungarn. Boba. Stephan Király, Landman (*sic!*). Boba. Theologie. Oedenburg.
31. Oct. Alexander Mesterházy. Ungarn. Csempez. Emerich Mesterházy, Pächter. Nemes-Hollós. Theologie. Oedenburg. 1885/86: — 1886/87:
22. Oct. Alexander Horváth. Ungarn. Raab. Nicolaus Horváth, Öconom. Raab. Theologie. Oedenburg in Ungarn.
8. Nov. Alexander Hima. Ungarn. Bezi. Andreas Hima, Oekonom. Bezi. Theologie. Oedenburg. 1887/88: — 1888/89:
26. Oct. Stefan Kováts. Ungarn. Leiden. Stefan Kováts, Landmann, Leiden. Theologie. Oedenburg. 1889/90:

28. October. Ludwig Szórády. Ungarn. Kis Tata. Stephan Szórády, Grundbesitzer. Kis Tata. Theol. Oedenburg.
28. October. Stefan Balogh, Ungarn. Kájár. Josef Balogh, Grundbesitzer. Kájár. Theol. Oedenburg.
4. November. Ludwig v. Draskóczy. Ungarn. Hód Mező Vásárhely. Selbständig. Theol. et phil. Oedenburg.
1890/91:
12. November. Johann Holczhammer. Ungarn. Győr-Révfülu. Johann Holczhammer, Gutsbes. Győr-Révfülu. Theol. et phil. Oedenburg.
1891/92:
30. October. Ludwig Jánosy. Ungarn. Nemes-Magasi. Ludwig Jánosy, Gutsbesitzer. Nemes-Magasi. Theol. et phil. Sopron (Ödenburg).
1892/93:
28. October. Ludwig Hetvényi. Ungarn. Győr. Stefan Hetvényi, Schullehrer. Enese. Theol. Sopron.
28. October. Josef Aschendorf. Ungarn. Győr. Eugen Cserháti, Direkt. des ung. Eisenbahn u. Dampfschiffwesens. Budapest. Theol. et phil. Sopron.
28. October. Johann Szalay. Ungarn. Beled. Selbständig. Beled. Theol. Sopron.
1893/94:
27. October. Karl Seybold. Ungarn. Schlaining. Karl Seybold, Buchalter. Schlaining. Theol. Oedenburg.
27. Oct. David Seregély. Ungarn. Tompaháza. Franz Seregély, Landmann. Tompaháza, Theol. Oedenburg.
27. October. Julius Rácz. Ungarn. Sárvár. Mathias Rácz, Lehrer. Sárvár. Theol. Oedenburg.
1894/95—1898/99:—
1899/1900:
25. October. Berecz Gábor. Ungarn. Ostfi-Asszonyfa. Berecz Gábor, Lehrer. Ostfi-Asszonyfa. Ungarn. Theologe. Budapest. Oedenburg.
1900/01, 1901/02:—
1902 nyári szemeszter:
10. Mai. Emil Schreiner Ungarn. Sopron. Dr. Emil Schreiner, kais. Rath. Sopron. Oec. Hohenheim.
15. Juli. Emil Schreiner. Ungarn. Sopron. Kais. Rath Dr. Karl Schreiner, Advokat. Sopron. Stud. phil. Umschreibung.
1902/03, 103/04:—
1904/05:
27. October. Emerich Steiger. Ungarn. Sopron. Karl Steiger, Schuster. Sopron. Philos.
1905/06:—
1906/07:
11. Dezember. Emerich Steiger. Ungarn. Sopron. Karl, Schuhmacher. Sopron. Phil. prolongiert.
1907/08:
29. November. Emerich Steiger. Ungarn. Oedenburg. Karl Steiger, Schuhmacher. Oedenburg. Phil. Prolongiert.
1908/09:
2. November. Carl August Rätz. Cservenka. Witwe Katharina Rätz, Lehrergattin. Cservenka. Theol. Sopron.
1909/10:—
1910/11:
22. October. Peter Halasa. Ungarn. Zászkal. Paul Halasa, Landw. Zászkal. Theol. Oedenburg.
3. November. Koloman Kutas. Ungarn. Győr. Frau Witwe Ludwig Kutas (Nähterin), Győr. Phil. et theol. Ödenburg (in Ungarn.).

A fent (1888/89) említett *Leiden* a Moson megyei Lébény, *Schlaining* (1893/94) pedig a Vas megyei Szalonak (ma: Burgenland) német neve.

Feyl említett második tanulmányában levéltári adatok alapján összeállította a Jénában doktori fokozatot nyert magyarországiak névsorát. Ebben a következő soproniakat találjuk:

Löw, Andreas, Semproniens. Hung. Dr. med. 28. 8. 1683. Koevesdy, Carl, Sempronio, Hung. Dr. med. 30. 1. 1744. Decard, Joh. Wilhelm, Sempronio, Hung. Dr. med. 2. 10. 1749. Trogmayr, Joh. Theophil., Sempronio, Hung. Dr. med. 13. 2, 1755. Töpler, Theophil Eduard, Oedenburg. Dr. phil. 28. 6. 1830.

A Jénai Latin Társaságnak (Societas Latina) 71 tiszteletbeli tagja között 1741-ben hat magyarországi van; ebből kettő soproni: Daniel Haynocius, Korektor des Gymnasiums in Ödenburg; Joh. Christoph Decardus, Rektor des Gymnasiums in Ödenburg.

Mollay Károly

Potyondi dűlőnevek

Potyond egyike Sopron megye állandóan magyaroktól lakott községeinek. Magyar eredetűek dűlőnevei is, melyeknek változását Patyi Miklós vezető tanító segítségével folytán alkalmunk volt a helyszínen megfigyelni 150 év távlatából. Egy-egy földterület elnevezése a többiektől megkülönböztetendő tájrészt annak valamilyen tulajdonságával jelöli meg. Ezért a név a táj megváltozására is utal. A földrajzi nevek, amelyek közé a dűlőnevek is tartoznak, gyakran a táj régebbi állapotára, életére, természeti és történeti változásaira mutatnak rá. (Vö. Lőrincze Lajos Földrajzi neveink élete. Bp. 1947.).

A potyondi általános iskola honismereti gyűjteményében található egy kétfedelű füzet, melynek címe: *Potyondi Helység Határáról Szóló Föld Könyv az 1839. évben*. Salkovics Péter mérnök gondosan kidolgozta, ezért pontosan mutatja ma is, hogy melyik dűlőben kinek mennyi földje volt. (Ez a Salkovics Péter pedig arról nevezetes, hogy Petőfi Sándor nagybátyja volt, kinél a nagy költő éppen 1839 július-augusztusában a mérnöki munka gyakorlatával ismerkedett meg. (Vö. Dömötör Sándor: Petőfi vasi élményei. Szombathely 1954. 14.).

A falu területe 750 magyar hold volt; ebből szántó 504, a „gyep” 236, a többi vízállás, út és temető. A faluban 55 földtulajdonos élt, azonban a falu földterületéből 360 holdat a közeli községek nemesei bírtak (a szomszédos németiek 280-at), így a helybeliek a 10 magyarholdas birtokátlagot nem érték el. Néhányuk volt csupán tehetősebb a többinél (pl. Rosta József 16, Bors Gábor 11 holdas), azonban ezek is, a kisebbek is családi birtokok voltak, melyek igen sok esetben a család többi tagját is eltartották. Ezért dalolták meggyőződéssel 1848 után:

„Nincsen dézsma, nincsen robot,
Mégis csak ütik a dobot,
Sej ridi radóra,
Hat ökrömet elviszik az adóba.

Zireg-zörög ablak, ajtó,
Jön be már a végrehajtó.
Sej ridi radóra,

Dunyhát, vánkost elviszik az adóba”.
(Potyondi népdalok, Magyar Nyelvőr XVI., 286, 521.).

Potyond tipikus önellátó kisnemesi község volt, melynek életszínvonalát az emelte meg, hogy jóformán minden ember takácsmesterséggel is foglalkozott. Volt idő, amikor 35 szövőszék csattogott egyszerre a faluban. Itt székelt akkor a takács-céh. (Halász János 1886-ban Potyondon jegyezte fel a rábaközi takácsmesterség műszavait. Magyar Nyelvőr XV, 96, 240.).

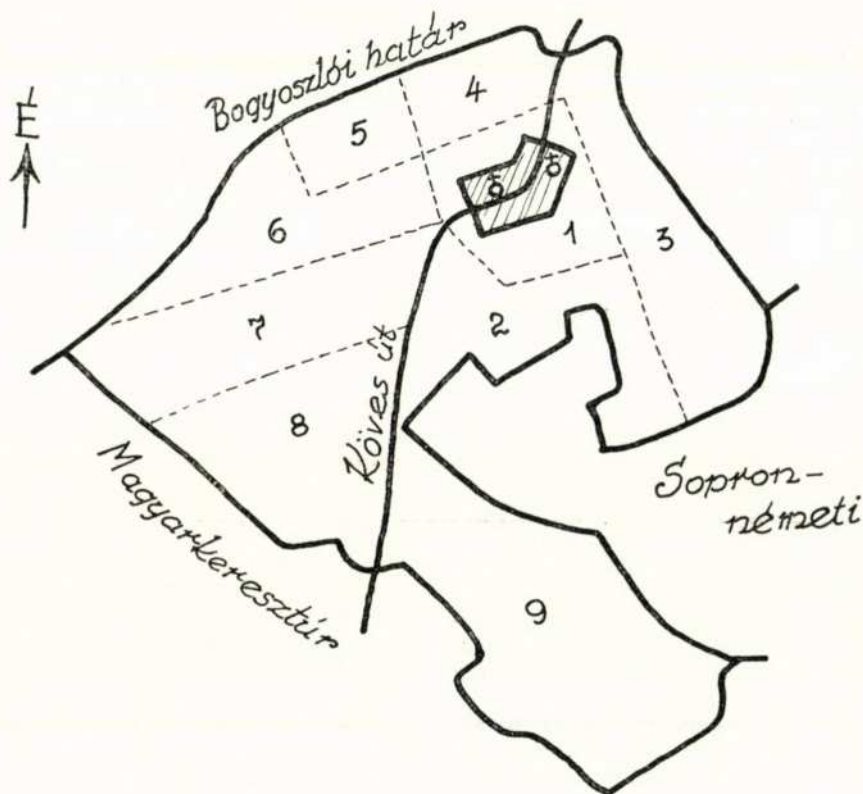
Az 1839. évi földkönyvben a következő dűlőneveket találtuk: 1. Szilikerti (másutt Szilikerti dűlő), 2. Bogyoszlói Gyalog út. 3. Napkeleti Kertallai dűlő. 4. Pénz Veremi dűlő. 5. Némethi útra dűlő felső. 6. Déli Kertallai dűlő. 7. Némethi úton alul dűlő. 8. Linkói dűlő. 9. Linkó Dülleje. 10. Mocsári d. 11. Fejkuti d. 12. Rövid Fejkuti d. 13. Kétútközi d. 14. Hosszú Keszegérre járó. 15. Rövid Keszegérre járó. 16. Keszegérre járó Felső. 17. Kereszturi határra dűlő. 18. Kereszturi Gyalogúti dűlő. 19. Közép dűlő: Felső. 20. Közép dűlő Alsó. 21. Rétre járó dűlő.

Pesty Frigyes felhívására 1864. január 14-én Bakódy István hadnagy, Kis György Öreg Esküdt és Kiss Imre esküdt aláírásával helytörténeti adatokat jegyeztek fel Potyondon a szóhagyomány alapján. (Orsz. Széchényi Könyvtár: Pesty Helységnévtára XXXVII, 263–4.) Ebből tudjuk, hogy a *Szél kert alja* „a határ szélén van Bogyoszló felől és innét vette ezen nevezetét”. A ma 10 kat. holdas *Szélkortalja* valóban a falu hatá-

rának a széle, s a falu belterületének, a kert-nek az alja. Nem tartjuk valószínűnek, hogy a dülönév Szil változata Szil község nevével, vagy éppen szilfa-kerttel függ össze. Szélső kertalját értünk mi is rajta.

1864-ben a Gyalogút dülő és a Gyöpdülő nevekről azt írták, hogy „a szó és írás hagyományokból semmi nyomra nem jöhetni, hogy miért neveztetnek így.” 1839-ben a „gyep” még a határ te-

kintélyes része volt, a „Bogyoszló Gyalog Út” is csak erre vezethetett. Néhányan emlékeznek még rá, hogy a mai temető mellett volt, de már felszántották. A határ ezen részét a hosszan elnyúlói 76 kataloidas Kápolnai dülő foglalja el napjainkban. A névváltozás azt jelenti, hogy a gyep jelentős részét felszántották s hogy a kápolnát ebben az időben építették. (Van adatunk arra, hogy 1786-ban katolikus temploma volt. Napjainkban

Potyond határa.

sem erről, sem templomromról nem tudnak.) A Kápolnai dülő ma a Napkeleti kertallai dülőt, valamint a Németi útra dülő földeket is magába foglalja.

A Pénzvermi dülő nevét ma is használják, bár az elnevezés alapjául szolgáló eseményre, vagy mendemondára már nem emlékeznek. 1864-ben úgy tudják, hogy a Pénzverem dülőben „a régi időkben valaki pénzt talált, s emiatt nagy

vermet ástak, s e dülő ezen veremtől vette nevezetét”. A bogoyoszlói határra dül. Hasonló nevű határrészt Somogyban és Zalában is találunk.

1864-ben úgy tudják, hogy „a Mocsár dülőben valaha nagy mocsarak voltak, de miután ezen mocsarak elenyésztek, jelenleg jó szántóföldek”. Ma a község belterületétől délre levő területet hívják Mocsaras-nak. Községi kavicsos volt ott,

onnan hordtak tölteléket, disznók járták. A név a Rába szabályozása előtti állapot emlékét őrzi. A kitejédt mocsár védte a községet a középkori háborúk dúlásaitól. Erre mutat a *Linkó dülő* neve is.

Pesty Frigyes úgy tudja, hogy „a *Linkó-ér* a Sopron megyei Szil-Sárkány, Kis-Tata és (Rába-)Csanak mellett nyúlik el és Csorna alatt a *Keszeg-érrel* egyesül, a *Malom-ért* képezi”. (Magyarország helynevei. Bp. 1888. I, 188.) Lipszky *Repertorium*-ából (Buda 1808. 381.) tudja ő is, hogy a *Linkó* szó „vízállás”-t (stagnum) jelöl Sopron megyében; s nyilvánvalóan földrajzi névnek, nem községnek tartja. A térképen (IV. tabula, 0—20) a *Linkó* vonulata *Linszkó* névvel van jelölve. Pesty a két nevet a repertóriumban egynek veszi; mi az utóbbit elírásnak tartjuk a *linkó* közső ma is élő tájnyelvi változatai alapján.

Lipszky térképén két hosszabb mocsaras vízfolyást találunk — nem patakot —, amelyek Potyond közelében haladnak el. Azok a területek, amelyeket *Linkó* nevű Potyondon napjainkban így jelöl meg, nem egyeznek meg pontosan a Lipszky-féle térkép jelölte határrészekkel. A *Keszeg-ér* egyik része Lipszky térképe szerint Kecöltől délre az Öreg-Rábába folyik, másik része Kecöltől északra Vásárosfalu-Beled, Mihályi-Vadosfa, Tótkeresztur-Zsebeháza, Potyond-Szilsárkány, Németi községek határának érintésével Felső-Pásztori felett egyesül a *Linszkóval* (!), mely Vág község felett ered, s a *Keszeg-érrel* majdnem párhuzamosan tör észak felé. A két egyesült vízfolyás neve Lipszky térképe szerint ettől kezdve *Malom-ér*; Csorna határa délkeleti részén áthaladva vész el a *Barbacs* mellett lévő nagyobb mocsárban, mely ma már nincs meg.

Ezt mutatja a Lipszky-féle térkép, amelyet Pesty Frigyes idézett leírása készítéséhez felhasznált. Némiképpen módosítják ezt a képet azok a helyszíni tudósítások, amelyeket Pestynek 1864-ben a községek vezetői küldöttek. A barbaciak azt írják, hogy náluk „van egy ún. *Gombás szigeti legelő*, ezen legelőn végig van egy ún. *Linkó*, régi volt vízfolyás”. (I. h. 26.) A csornaiak sem említik a *Malom-ér* nevet, azonban a felső-pásztoriak két érről emlékeznek meg:

„*Linkó-ér*, melyben közönséges vizes esztendőben csekély víz van, valaha pedig áradást is okozott, jelenleg száraz. Határunkat délről északra hasítja keresztül. *Keszeg-ér* épp oly tulajdonsággal bír, mint az előbb nevezett, ez pedig nyugotról határunkba kissé behatva nyúlik északkeletre Felső-Pásztoriban”. (I. h. 89. l.) Szilsárkány határát is mindkét vízfolyás átszeli. „Határának napkeleti részét a *Linkó-ér* hasítja át, mely már enyésző állapotban van, csak vizes időben telik meg vízzel. Ered a vági határban az Öreg-Rába mellett. Napnyugati határát pedig a *Keszeg-ér* folyja át, mely szinte csak vizes időben telik meg vízzel. Ered a kecöli erdőben és víz áradáskor az Öreg-Rábából az árvizet elhossa”. (I. h. 320.) A sziliek úgy tudják, hogy határukat „keresztülmettzi a Rábának egyik ága, mely *Linkó* név alatt ismeretes”. (I. h. 320.) „Kistata mellett a *Linkó* folyása szinte látható, s régi monda szerint ez *rábafolyás* volt, miért egy malom is volt a nyugati faluvégen”. (I. h. 151.)

Potyondon a *Linkó* mellett levő földről már 1358-ból van frott adatunk (Nagy: Sopronvárm. oklt. I, 358.); az Oklevélszótár 1409-ből (prope quendam venam nominatam), 1420-ból (riiulum Linko apelatum) és 1485-ből (pergendo trans dicam venam Linko nominatam) helység megjelölése nélkül közli adatait a Kisfaludy-család Nemzeti Múzeumban lévő levéltárából. Csánki (Magyarország tört. földr. II, 618.) a *Linkóhát* (1405: Linquo-hath) nevű községet (possesio) a mai Mihályi község egyik részének gondolja. Szerinte a falu határában folyt a *Linkó-ér* (1409: vena Lynko.) Adataink szerint az egykori *Linkó-ér* Mihályi határában nem folyhatott. A potyondi *Linkó dülő* ma a németi határra dől. Nem nagyon mély vízmosások, kanyarékos lejtők vannak területén. 1864-ben a potyondiak úgy tudják, hogy „a *Linkó dülő* egy érről neveztetik így, mely ér valaha vízfolyás volt, de jelenleg már csak nyoma van meg”.

A megváltozott vízrajzi helyzetre mutat a ma 120 kat. holdas potyondi *Keszegér dülő* neve is, mely 1864-ben „szinte egy vízfolyásról neveztetik így, mely vízfolyáson valaha malom is volt, de mióta a Rába szabályozva van, azóta

csak vizes években van benne csekély víz". 1864-ben a németiek határán keresztül „keletről nyugatnak feküdt egy ér. Ezen érnek *Keszeg ér* (volt a) neve. Ezen éren a község keleti részén volt egy 6 öl hosszú, 2 $\frac{1}{4}$ öl szélességű fából készült híd. Az ér száraz időben kiszáradt-tan állt". (I. h. 232.)

A *Fejkuti dűlő* elnevezés ma már nem él. 1864-ben még ismerték, de „nem tudatott, miről vette nevezetét”. Feltételezhető, hogy vagy a *Linkó-ér*, vagy a *Keszeg-ér* egyik ágának kezdete, forrása (?) volt területén. A *kút* szó „forrás”-t is jelent.

Megemlíjtjük azt is, hogy Pesty a *Linkó* földrajzi neve; a göcseji *linkuo* (süppedék) és *linkuos* (mocsaras, süppedékes) közszóval magyarázza. A MTSZ szerint (I. 1341.) a *linkó* (ingoványos hely) tájszó Göcsejen kívül a Duna, a Marcal és a Balaton mellékén is előfordul. Czuczor-Fogarasi szótára szerint (III, 1947.) a *linkó* azonos „az ingoványt, süppedékes, gödrös, nedves helyet jelentő *linka* szóval.” Sopron megyében az utóbbi jelent „ingadozó, limbáló kis fahidat is, mely egy keresztül fektetett deszkából vagy gerendából áll”. (Vö. *lenkaföld*: kiszáradt ingovány. Marcal mell. MTSZ. I, 1322.) Bátky Zsigmond a *lanka*, *langó*, *lenka*, *lingó* stb. szavakat egy családhoz tartozó, szláv eredetű szavaknak tartja. (Magyar Nyelv XXII, 304.) Kniezsa István véleménye szerint Bátky származtatása nem fogad-

ható el: a *linkó* ismeretlen eredetű szavaink közé tartozik. (A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Bp. 1955. I, 879.) Földrajzi névként való használata a közszó jelentésével azonos jellegű. A *Linkó* nem állandó vízfolyás, hanem hol eltűnik, hol felbukkan a Rába szabályozása következtében mindig szárazabbá váló lapos területen. Mivel a *Linkót* nem forrás táplálta, hanem csupán a mindinkább eltűnő terephullámok közt egykor virágzó víziélet nyomaira.

A közel 100 kat. holdas *Kereszturi útra dűlő* ma a *Keszegéri* és a *Közép dűlő* között van. A hagyomány szerint erőszakos nemesek leszántották az utat és ezért lett helyette egy gyalogút „ottanég”. A ma 56 kat. holdas *Mihályi útra dűlő* volt régen a *Rétrejáró dűlő*, mely ma szántóterület. Az 53 kat. holdas *Közép dűlő* a *Rétrejáró* és a *Kereszturi dűlő* között volt s ott van ma is.

A régi potyondi dűlőnevek mutatják, milyen sokat változott másfél század alatt olyan kis község határa is, mint Potyond. A művelési ágak megváltozása, a mocsarak lecsapolása, a patakok elvezetése, utak, útirányok áthelyezése, elfelejtett történeti események jellemzik azt a fejlődési folyamatot, melynek szerény emléke egy-egy dűlő megszokott, ismerősen csengő, régi neve.

Dömötör Sándor

Kis adat Bartók Béla első soproni szerepléséhez

A SSZ 1955. évi második kettős számában Csatai Endre Bartók Béla soproni szerepléséről írva megemlékezik kiváló művésznünk első fellépéséről is, amely 1905. december 9-én történt. Megemlíti a cikk Bartók szereplőtársát, Baboss Evelint is, aki több énekszám-mal működött közre. Minthogy ma is élő unokatestvéremről van szó, alkal-mam volt vele erről az estélyről beszél-getni. Emlékezései során ő is megerősíti

a művész hatalmas sikerét, mind az elő-adóét, mind a zeneszerzőét. Elbeszélése nyomán nem könnyű a mai nemzedék-nek elképzelnie Bartókot lobogó fekete hajjal. Az énekesnő egy érdekes, eddig ismeretlen mozzanatot is említ. Ő ugyan-is Wolf Cirillnek, egy eléggé ismeretlen zeneszerzőnek Ave Máriáját is énekelte. Bartók aligha ismerhette és mégis a kö-vetkező zongoraszámba annak motívu-mait beleszótta.

Genthon István

Megjegyzés

A Soproni Szemle 1958. évi XI. évfolyamának 3. számában a „Soproni könyvespolc” rovatban (287. old.) Kovács Gábor az „Erdőmérnöki Főiskola Közleményei”-nek 1956. évi 2. füzetét ismerteti és többek közt kritikai megjegyzésekkel kíséri Nemky Ernő „Néhány teratológiai és rendes jelenség fás növényeinken” c. dolgozatát is.

A bükkfa közölt fűrészkes levelű alakjával kapcsolatban hiányolja, hogy a szerző ezt nem határozza meg pontosan és hasznosnak tartotta volna, ha az erre vonatkozó magyar nyelvű összefoglalásokat a szerző áttanulmányozta volna. Miután Kovács G. itt a név megemlítése nélkül nyilván az én közleményeimre (főleg: Botanikai Közlemények, XXXIV.—1937. 192—204. old.; Kertészeti Akadémia Közl., VII.—1940. 93—113. old.) utal, legyen szabad a fent említett ismertetéshez néhány megjegyzést fűzöm.

A dendrológiai vizsgálatok egyik alapvető és általános érvényű szabálya az, hogy fás növényeknél a levelek alakjára alapított rendszertani megállapításokra csakis a virágzó vagy a termékes ágak levelei alkalmasak, más hajtások, különösen sarjak és fiatal növények levelei ellenben semmiesetre sem, mert ez csak tévedésekre, helytelen megállapításokra vezetne. A bükkfára pl. jellemző, hogy

fiatal példányainak levelei rendszerint nem épszélűek, hanem többé-kevésbé hullámos-fogas élűek. Nyilvánvalóan ennek alapján nem közölt nevet Nemky sem. A cikkben közölt képen — bár ennek kivételét a bíráló kifogásolja — pontosan felismerhető az, ami a szövegben is kifejezésre jut, hogy egy fiatal példány hajtásáról van szó. Bár a levél szélének fogazottsága itt mélyebb, mint a tipikus bükkfa fiatal példányánál, mégsem azonosíthatjuk a *Fagus sylvatica* L. f. *dentata* Dalla Torre et Sarnth.-el. A f. *borosii* Kárp.-ról szintén szó sem lehet, mert ennek levele a típusnál sokkal keskenyebb (l. a C. ábrát a Bot. Közl. 1937. évf. 197. oldalán). Legvalószínűbb az, hogy a szóban forgó növény a termékes ágain is hullámos-fogas levélszélű bükkfa-alak, a f. *repanda* Lge. fiatal példányának felel meg, amely a soproni erdőkben is előfordul (v. ö.: Erdészeti Kísérlet. XLIX.—1949. 171. old.).

A gyertyánfa hegyesen karéjos levelű alakjának helyes neve: *Carpinus betulus* L. f. *incisa* (Ait.) C. K. Schneid.: az említett f. *heterophylla* Petz. et Kirchn. név ennek csupán szinonímja (v. ö.: Rehder: Bibliography, 1949. 108. old.).

Kárpáti Zoltán.

Pest megyei pedagógus képzőművészek soproni képei . . .

A szentendrei Ferenczy Károly Múzeum 1958. június 15-e és július 13-a közt kiállítást rendezett a Pest megyei pedagógus képzőművészek alkotásaiból. Ezen számos soproni részlet is szerepelt. A budapesti Aradi Jenő Soproni öreg házak címen vízfestményt állított ki, a budaörsi Fonyódi Anna Soproni utca címen tusrajtot. Kocsis László szigetszentmiklósi

pedagógus olajképet festett a soproni piacról. Rácz József Nagykőrösről két soproni udvart is megörökített, egyiket diópáccal, a másikat vízfestményben, továbbá tollrajzzal az Ikva-hídat; szerepelt még a ceglédi Kallós Ede, soproni születésű geológusunk, Vendl Aladárnak a bronzplakettjével.

V. B.

1958. évi Soproni Krónika

I. rész

Az 1958. évben 337 rendezvényt bonyolítottak le 389 előadással, 382 filmműsort mutattak be 2731 előadással, 23 kiállítást rendeztek összesen 387 kiállítási nappal.

	A rendezvények száma:	A napok száma:	Az előadások száma:
I. Ismeretterjesztő előadások	216	230	230
II. Színházi előadások	40	59	65
III. Zenei és különféle előadás	81	82	94
Összesen:	337	371	289

I. ISMERETTERJESZTŐ ELŐADÁSOK

a) Liszt Ferenc Klubban	59
b) Csepeli Vasművek üdülőjében	52
c) METESZ székházban	29
d) Ady Kultúrházban	21
e) Liszt Kultúrházban	18
f) Pe'őfi Színházban	16
g) Állami Szanatóriumban	12
h) Üzemekben	8
i) Tanácsházán	1
	216

II. SZÍNHÁZI ELŐADÁSOK

	Együttesek száma:	Napok száma:	Előadások száma:
I. Fővárosi együttesek	7	7	11
II. Győri Kisfaludy Színház	13	26	28
III. Műkedvelő csoportok	10	16	16
IV. Bábjátékosok	10	10	10
	40	59	65

III. ZENEI RENDEZVÉNYEK ÉS KÜLÖNFÉLÉK

	Rendezvények száma:	Napok száma:	Előadások száma:
1. Liszt Ferenc Szimfónikus Zenekar	7	7	7
2. Állami Zeneiskola növendékei	6	6	6
3. Különféle zenei műsor	3	3	3
4. Népi együttesek	5	5	8
5. Kórusok	4	4	4
6. Fúvószenekarok	10	10	10
7. Orgonazene	26	26	26
8. Különféle zenei műsor	10	10	11
9. Tánczene-műsor	3	3	6
10. Esztrádműsor	7	8	13
	81	82	94

SOPRONI ISMERETTERJESZTŐ ELŐADÁSOK:

1958. január 3. Liszt Ferenc Klub
dr. Réthly Endre: Az érelmeszesedésről
1958. január 10. Liszt Ferenc Klub
dr. Csatkai Endre: Üzen a poros levéltár
1958. január 11. METESZ székház
Zoltán László: A brüsszeli világkiállítás
1958. január 15—30. METESZ székház
Boronkai Pál és Mentés Imre: Kisiparosok továbbképzése
1958. január 17. Liszt Ferenc Klub
Csapody István: A soproni botanika története
1958. január 24. Liszt Ferenc Klub
Radó Ferenc: Pillangókisasszony
1958. január 30. Liszt Ferenc Klub
Kárpáti László: Földrajzi séta a Rákpaták mentén
1958. február 7. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Szedenik József: Fertőző betegségek elleni védekezés
1958. február 12. Liszt Ferenc Klub
Politikai akadémia: Az ellenforradalom
1958. február 14. Liszt Ferenc Klub
Bencze Pál: Geofizikai előadás
1958. február 14. Liszt Ferenc Klub
Molnár József: Hogyan látjuk a világot? I. rész
1958. február 14. Ady Endre Kultúrház
Kovács Sándor: Zenebarátok találkozója
1958. február 21. Liszt Ferenc Klub
Molnár József: Hogyan látjuk a világot? II. rész
1958. február 21. Ady Endre Kultúrház
SOTEX Fotokör előadása: Hogyan fényképezzünk?
1958. február 22. Petőfi Színház
MAGYAR-SZOVJET BARÁTSÁG ÜNNEPI ESTJE
1958. február 24. Liszt Ferenc Klub
dr. Patthy Imréné: Az iskolaegészség ügye
1958. február 25. METESZ székház
dr. Mecher Tibor: Az enzimekről
1958. február 25. Liszt Ferenc Klub
dr. Patthy Imréné: Gyermkegészségügyi gondozás

1958. február 26. Liszt Ferenc Kultúrház
Politikai akadémia: Mi történt Kairóban?
1958. február 26. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Vass Béla: A terhesség megelőzése
1958. február 27. Liszt Ferenc Klub
dr. Hajtó Gyula: Operai földrajzi ismeretek I. rész
1958. március 4. Liszt Ferenc Klub
Baráth Erzsébet: Rendezett életmód — megtakarított büntetés
1958. március 7. Liszt Ferenc Klub
Domonkos Ottó: Csehszlovákiai élményeim
1958. március 8. Petőfi Színház
A NEMZETKÖZI NŐNAP ÜNNEPI MŰSORA
1958. március 11. Liszt Ferenc Klub
Eleméri Lujza: A gyermek élete a családban
1958. március 12. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Vass Béla: A terhesség megelőzése II. rész
1958. március 14. Liszt Ferenc Klub
dr. Hajtó Gyula: Operai földrajzi ismeretek II. rész
1958. március 14. Ady Endre Kultúrház
SOTEX Fotokör II. előadása: Hogyan fényképezzünk?
1958. március 14. Petőfi Színház
A KISZ MÁRCIUS 15-i ÜNNEPELYE
1958. március 17. Liszt Ferenc Klub
Garai József: Makarenkó-est
1958. március 18. Liszt Ferenc Klub
Csókás János: Geofizikai előadás
1958. március 19. METESZ székház
Kovács Lajos: A lipcei vásár
1958. március 19. METESZ székház
Béky Albert: Brünni tanulmányok
1958. március 21. Liszt Ferenc Klub
dr. Imre József: A MAGAS TÁTRA
1958. március 21. METESZ székház
Magyar Gépipari Hét: Kálmán Lajos kohómérnök
Héjformázás és precíziós öntés
dr. Török Tibor egyetemi docens
Színképelemzés alkalmazása a gépiparban
Barna György gépészmérnök
Szikraforgácsolás
1958. március 22—24. Petőfi Színház
A HONVÉDELMI SPORTSZÖVETSEG ELŐADÁSAI
1958. március 21. Liszt Ferenc Klub
Baráth Erzsébet: Rossz-e a gyermekünk?
1958. március 26. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Tassy Jenő: Rakétafegyverek
1958. március 28. Ady Endre Kultúrház
Nemes Károly: A film művészete
1958. március 28. Liszt Ferenc Klub
dr. Nikolics Károly: A lipcei vásár
1958. március 31. Liszt Ferenc Klub
Hárs József: Zenetörténet
1958. április 8. METESZ székház
dr. Nikolics Károly és Macher Frigyes: A LIPCSEI VASÁR
1958. április 8. Liszt Ferenc Klub
Hollós Richárd dr.: Nőgyógyászat és házasság

1958. április 10. Ady Endre Kultúrház
SOTEX Fotokör III. előadása: Hogyan fényképezzünk helyesen?
1958. április 11. Ady Endre Kultúrház
Szerelemes vallomások. Zenés, verses műsor: Szász József — Szendrő Mária, Katona Ágnes — Demeter Hédi — Simon György
1958. április 11. Liszt Ferenc Klub
Gencsi László: A biológia legújabb kérdései
1958. április 14. Liszt Ferenc Klub
Bencze Pál: A barokk zene
1958. április 15. Liszt Ferenc Klub
Kelényi Ferenc: A serdülő ifjúság nevelése
1958. április 17. Liszt Ferenc Klub
dr. Hollós Richárd: A házasság higiénája
1958. április 18. Liszt Ferenc Kultúrház
Bálint József: Az atomfizika fejlődése
1958. április 18. Ady Endre Kultúrház
dr. Csatkaj Endre: DAUMIER
1958. április 20. Ady Endre Kultúrház
dr. Magyar János: FÁSÍTÁS ÉS TERMÉSZETVÉDELEM
1958. április 22. Liszt Ferenc Klub
Gubacsi Endre: 14—18 éves gyermekek nevelése
1958. április 23. Liszt Ferenc Klub
Hajdu Pál: Az osztályharc időszakú kérdései
1958. április 25. Ady Endre Kultúrház
Rideg Sándor: Művészet a történelemben. Az író ars poétikája
1958. április 25. Liszt Ferenc Klub
Nováki Gyula: Magyar várak
1958. április 28. Liszt Ferenc Klub
Hárs József: Händel zenei művei
1958. május 2. Ady Endre Kultúrház
Faller Jenő docens: Az ifjúság szerepe az egyetem és főiskola 200 éves történetében
1958. május 2. Liszt Ferenc Klub
dr. Brand Imre: A szem betegségeiről
1958. május 2—3. Ady Endre Kultúrház
Egyetemi és Főiskolai Napok 12 előadása
1958. május 4. Petőfi Színház
AZ ANYÁK NAPJÁNAK ÜNNEPE
1958. május 5. Liszt Ferenc Kultúrház
Hárs József: Bach élete
1958. május 6. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Orth Erzsébet: Gyermekek a vádlottak padján
1958. május 8. Ady Endre Kultúrház
SOTEX Fotokör IV. előadása
1958. május 9. Liszt Ferenc Klub
Kiss Ignác: Kínai élménybeszámoló
1958. május 9. Petőfi Színház
A VILÁGBÉKE ÜGYE
1958. május 9. Ady Endre Kultúrház
VERDI-EST
Csermelyi Ilona — Kürthy Eta — Merán Lajos — Felek Rezső — Kiss László — Gaál György Sándor
1958. május 12. Liszt Ferenc Klub
Bencze Pál: Bach zongora- és zenekari művei I.
1958. május 15. Liszt Ferenc Klub
Politikai akadémia: Időszzerű kérdések

1958. május 15. Liszt Ferenc Klub
dr. Kamondy Zoltán: Megemlékezés Türr Istvánról
1958. május 16—18. METESZ székház
Macher Frigyes: SZÍNKÉPELEMZÉSEK
1958. május 16. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Friedrich Károly: A belváros művészettörténeti érdekességei
1958. május 19. Liszt Ferenc Klub
Bencze Pál: Bach zongora- és zenekari művei II.
1958. május 22. Liszt Ferenc Klub
Vadon József: A kép születése
1958. május 22. Ady Endre Kultúrház
Kovács Sándor: Zenebarátok találkozója
1958. május 23. Ady Endre Kultúrház
dr. Friedrich Károly: Külvárosi műemlékek
1958. május 26. Liszt Ferenc Klub
Hárs József: Beethoven élete
1958. május 27. Liszt Ferenc Klub
dr. Molnár Imre: A munka lélektana
1958. május 28. METESZ székház
dr. Jármái László: Indiai beszámoló
1958. május 28. Liszt Ferenc Kultúrház
Mairich Lászlóné: Tájékoztató a Nemzetközi Nőkongresszusról
1958. május 30. Liszt Ferenc Klub
Tompos Ernő: A gótikus építészet
1958. május 30. METESZ székház
dr. Homoródi Lajos: Geodéziai alapadatok és alapozások
1958. június 1. Petőfi Színház
A PEDAGÓGUSNAP ÜNNEPI MŰSORA
1958. június 4. Liszt Ferenc Klub
Politikai akadémia: A Hazafias Népfront
1958. június 6. Liszt Ferenc Klub
dr. Csatka Endre: Magyar írók házatája
1958. június 8. METESZ székház
Léonfalussy Sándor: Fűrészüzem, dongatermelés
1958. június 13. Liszt Ferenc Klub
dr. Halmi Károly: Egy orvos élményei Koreában
1958. június 15. Petőfi Színház
ÚTTÖRŐK ÜNNEPI MŰSORA
1958. június 16. METESZ székház
dr. Gyulai Zoltán: Élménybeszámoló az NDK-ból
1958. június 17. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Wéber István: Házi betegápolás I. rész
1958. június 20. Liszt Ferenc Klub
Bálint József: Világegyetem fizikája
1958. június 22. Petőfi Színház
Liszt Ferenc Kultúrház Balettiskola vizsgája
1958. június 24. METESZ székház
Tomán Zoltán: A húsipar gépesítése
1958. június 24. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Wéber István: Házi betegápolás II. rész
1958. június 27. Liszt Ferenc Kultúrház
Székely Levente: Az úrhajózás
1958. július 1. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Wéber István: Házi betegápolás III. rész
1958. július 4. Liszt Ferenc Klub
Gyáros Lászlóné: Vietnám

1958. július 8. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Weber István: Házi betegápolás IV. rész
1958. július 15. Liszt Ferenc Kultúrház
dr. Friedrich Károly: Belvárosi műemlékek
1958. július 17. Liszt Ferenc Klub
Politikai akadémia: Időszerű kérdések
1958. július 19. Liszt Ferenc Kultúrház
Fabó Károly: A Várhelyi kelta sírok
1958. július 25. Petőfi Színház
KULTÜRFELELŐSÖK ZÁRÓVIZSGÁJA
1958. augusztus 4. METESZ székház
Báthory Tibor: Városrendezési problémák
1958. augusztus 13. Ady Endre Kultúrház
dr. Friedrich Károly: Szép Sopron
1958. szeptember 12. Ady Endre Kultúrház
dr. Friedrich Károly: Szép Sopron
1958. szeptember 15. METESZ székház
Piacsek István: Mit adhat az általános iskola?
1958. szeptember 15. Petőfi Színház
A légoltalmi szervek előadása
1958. október 8. METESZ székház
dr. Erdey László: Az analitika újabb irányai
1958. október 10. Ady Endre Kultúrház
Politikai akadémia: A Szovjetunió harca az ENSZ-ben
1958. október 10. Liszt Ferenc Klub
Szakál Ernő: Az építészet és szobrászművészet problémái
1958. október 10. Petőfi Színház
Politikai akadémia: Honvédelmi ismeretek
1958. október 15. METESZ székház
Horváth Kálmán: Matematikai továbbképzés
1958. október 17. Ady Endre Kultúrház
Kovács Sándor: Zenebarátok előadása
1958. október 17. Liszt Ferenc Klub
Ádám Antal és Bencze Pál: Utazás a Földközi-tengeren
1958. október 23. METESZ székház
Menich József: Gépjármű motorok
1958. október 24. Liszt Ferenc Klub
dr. Csatkai Endre: A cégérek
1958. október 27. Petőfi Színház
KISZ KOMSZOMOL ÜNNEPE
1958. október 31. Liszt Ferenc Klub
Faller Gusztáv: Utazásom a Szovjetunióban
1958. november 5. METESZ székház
Tuskó László: Egyedi törzskiválasztás
1958. november 6. Ady Endre Kultúrház
Az Októberi Forradalom ünnepi műsora
1958. november 7. Liszt Ferenc Klub
dr. Kamondy Zoltán: Polgári forradalmak Nyugat-Európában: Cromwell
1958. november 9. Petőfi Színház
A Nőszövetség előadása a választás jelentőségéről
1958. november 10. METESZ székház
dr. Haracsi Lajos: A rönk és fűrészelt gyártmányok növényi és állati kórokozói
1958. november 14. METESZ székház
Horkay György: Földközi-tengeri utam
1958. november 14. Ady Endre Kultúrház
Kovács Sándor: Zenebarátok találkozója

1958. november 14. Liszt Ferenc Klub
Csapody István: A növények társas élete
1958. november 21. Liszt Ferenc Klub
dr. Kárpáti László: A Tómalom és környéke geográfus szemmel
1958. november 24. METESZ székház
Boronkai Pál: Sopron felmérésének és városrendezési terveinek összefüggése
1958. november 26. METESZ székház
Sallai Ferenc: Csehszlovákiai beszámoló
1958. november 26. Liszt Ferenc Klub
dr. Kup Gyula: A hormonok világa
1958. november 27. Petőfi Színház
A Nemzetközi Nőnap ünnepélye
1958. november 28. Liszt Ferenc Klub
dr. Kamondy Zoltán: Magyarország 17. századbeli külpolitikája
1958. november 29. Petőfi Színház
A 40 éves pártjubileum ünnepe
1958. december 3. METESZ székház
Gál János: Csatornamenti fásítás
1958. december 5. Liszt Ferenc Klub
Tompos Ernő: A soproni Exlibris és kisgrafika
1958. december 12. Liszt Ferenc Klub
Kárpáti János: A népzene-kutatás
1958. december 12. Tanácsháza nagyterme
Kárpáti János: Népzene-kutató úton Marokkóban
1958. december 16. METESZ székház
Ádám Antal — Erkel András — Szabadváry László: Geoelektromos tereplaboratórium tervezési szempontjai
1958. december 17. METESZ székház
Vorsatz Brunó: Újabb kémiai és orvosi műszerek
1958. december 18. METESZ székház
Bence Pál: A mágneses-indukciós fúrólúkszelvényezés továbbfejlesztése
1958. december 18. METESZ székház
Szilas A. Pál: A magyar kőolajbányászat fejlődése és újabb irányai
1958. december 19. Liszt Ferenc Klub
dr. Brand Imre: A fény hatása az élő szervezetre
1958. december 20. METESZ székház
Bors János: Az acélgártás története
1958. december 30. Liszt Ferenc Klub
Politikai akadémia: Tájékoztató a nemzetközi helyzetről.

Friedrich Károly

(Folytatjuk)

Helyreigazítás

Téves tördelés folytán a SSz. 1959. évf. 2. számában közölt *Házi Jenő: Az 1566. évi soproni borkereskedelem* c. tanulmányába az alábbi sajtóhibák csúsztak be: a 153. l-on található kimutatásban Kuttenberg 1396,50 akó bort vett meg, míg Lengyelországba közelebbi hely nélkül 1112,25 akó bort szállítottak.

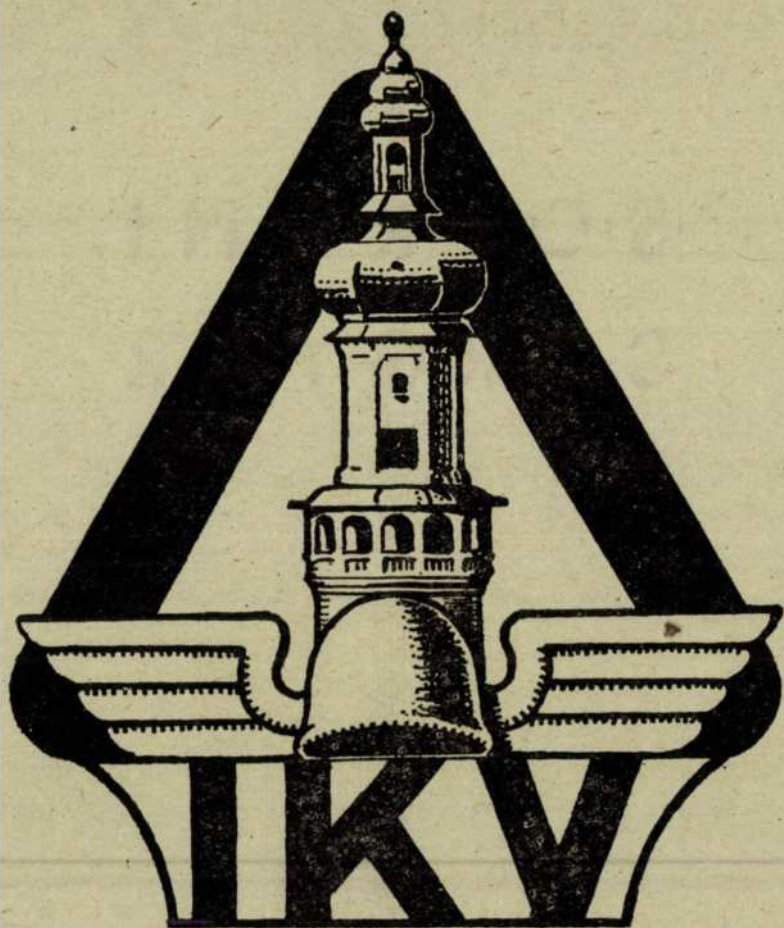
A 155. l-on olvasható táblázat helyesen ez:

1566 május	hónapban	244,25 akó bor megmérve		
„ június	„	30,25	„	„
„ július	„	67,—	„	„
„ augusztus	„	32,—	„	„
„ szeptember	„	40,50	„	„
„ október	„	119,50	„	„
„ november	„	5145,75	„	„
„ december	„	4546,50	„	„
1567 január	„	1071,75	„	„
„ február	„	246,50	„	„
„ március	„	129,—	„	„
	összesen:	11673,— akó bort mérték meg.		

Lebontott ház a Rákóczi út és a Hátsó utca sarkán 1900 körül

VÁROSUNK LAKOSSÁGÁNAK
MINDEN IGÉNYÉT KIELÉGÍTIK

AZ
IPARCIKK
KISKERESKEDELMI
VÁLLALAT
SZAKÜZLETEI

K Ö Z K E D V E L T

A

S O P R O N I
S O R G Y Á R

K É S Z I T M É N Y E

A K I V Á L Ó

VILÁGOS

B A R N A

K I N I Z S I

S O R

A Soproni

Élelmiszerkiskereskedelmi

V Á L L A L A T

F Ü S Z E R
C S E M E G E
É D E S S É G
D O H Á N Y
T E J É S H Ű S
B O L T J A I

*a város minden pontján egész nap
a vásárlóközönség szolgálatára állnak*

SOPRON ÉS VIDÉKE

K Ö R Z E T I

FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékkel, hordók, prések, szőlőzúzók, permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Vállal:

kőműves

szobafestő

üvegező

ács

mázoló

üvegesizoló

tetőfedő

címfestő

kályhás

épületasztalos

dukkozó

parkettás

M U N K Á K A T

*

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5. — Telefon: 318 és 327

*

Üveges részleg: Lenin körút 22 — Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13 — Telefon: 704

asztalos

festő, mázoló

J á t é k

kárpltos

J a v í t ó

Iparművész

RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT,
REKAMIÉT, SEZLONT,
KONYHABÚTORT

és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre,
elsőrendű minőségben és ízléses kivitelben

Vállal:

CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST
ÉS MINDENEMŰ JAVÍTÁST

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban
kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

**GYŐR-SOPRON MEGYE
IDEGENFORGALMI HIVATALA**

SOPRON, Ógabonater 8 — Telefon: 55

KIRENDELTSÉGEK:

Győr, Városi Tanácsház — Telefon: 25-90

Mosonmagyaróvár, Lenin út 60 — Telefon: 66-30

KIRÁNDULÁSOK

**előkészítése, program összeállítása,
SZERVEZÉSE**

Szállásbiztosítás:

szállodában — turistaszálláson — magánhelyen.

Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása.

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki autóbusz kirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

SOPRONI DIÁKSZÁLLÓ

Ferenzi János u. 2 — Telefon: 414

Szállásigénylések idejében bejelentendők:

az

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

SOPRONI
POSZTÓ-
ÉS
SZŐNYEGGYÁR

Sopron, Baross út 24

GYAPJÚSZÖVETEK
TAKARÓK
MŰSZAKI SZÖVETEK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK

SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT

S O P R O N

TELEFONSZÁMOK: 191, 192, 193, 627
ÉS AZ ÜZLET: 699

A SOPRONI
HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI

*jóminőségű hentesáruk
készítésével
járulnak hozzá*

AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2—4. szám alatt
a HÚSIPAR HÚSÜZLETÉBEN naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban

SOPRONI PAMUTIPAR

SOPRON,

SELMECI

U T C A

15-17 SZÁM

TELEFON

298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

E · L · Z · E · T · T

VASÁRUGYÁR

ZÁRGYÁR

Sopron

Csengeri utca 30—32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK,

AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK,

ÉPÜLETVASALÁSOK

SOPRONI FÉSÜSFONALGYÁR

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM
TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:

BUDAPEST, V., SZENT ISTVÁN TÉR 16 |SZ. — TÁVBESZÉLŐ: 328-722

Autóalkatrészgyár V.

„RÁBA“ GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek

*„Rába“ motor, futómű,
kapcsolóművek*

Csepel 130—300 futómű és csörlőművek

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL UTCA 3

KÜLÖNFÉLE TŰARUK, KÁRPITOS
DÍSZSZEG, CIPÓKARIKÁK,
FŰZŐSZEMEK, BŐRSZEGECSEK,
MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKAT-
RÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE
KÉZISZERSZÁMOK KÉSZÍTÉSE

ÜZEMÜNK KIVÁLÓ DOLGOZÓI A KÖVETKEZŐK:

L Á S Z L Ó J Ó Z S E F

beállító lakatos

C S I S Z Á R J Ó Z S E F

beállító lakatos

P O L Á K D E Z S Ö

beállító lakatos

K A L C H E R I S T V Á N N É

csomagoló

G O M B Á S I S T V Á N N É

gépmunkás

K R Á N I X F E L D L A J O S N É

gépmunkás

S Z A B Ó S Á N D O R N É

gépmunkás

S Z E K E N D I F E R E N C

szerszámkészítő

T A M Á S I K Á R O L Y

galvanizáló

S O P R O N I

RUHAGYÁR

SOPRON, RAKÓCZI UTCA 6

Kiváló eredményeivel négyyszer szerezte meg
AZ ÉLÜZEM CÍMET

1958 augusztus 20-án kitüntetést nyert dolgozók:

„Könnyűipar kiváló dolgozója“

Sághy Ferenc áruforgalmi osztályvezető, Szabó Jenő műszak diszpécser,
Balogh Lajosné kézimunkás

„Kiváló dolgozó“ jelvény

Sobor Lajos művezető, Tóth Irén gépész, Simon Józsefné gépész,
Hódi János művezető

„Kiváló dolgozó“ oklevél

Körmendi Ferenc művezető, Krammerhofer Antal művezető, Gombás Antalné személyzeti oszt. vez., Zsejki József asztalos, Horváth Lajos esztergályos, Nagy Attiláné bérelszámoló, Ringhoffer Adolf könyvelő, Kollár Ágnes diszponens, Torkos Lászlóné műszaki oktató, Csörnyi Ferenc készáru raktár vezető, Kauba Félixné készáru csomagoló, Ács Ferencné minőségi ellenőr, Márkus Istvánné laboratóriumi előgyártó, Keszei István sablonvágó, Szalay Anna szabászati felterítő, Schubert Istvánné normás, Csákvári Margit technikus. DARABBÉRES DOLGOZÓK: Schvenoha Ferencné, Mikus Lajosné, Meiner Józsefné, Oszkó János, Szabó Irén, Orosz Jánosné, Makka Gergely, Németh Júlia Borbély Jánosné, Veizinger Lajosné, Takács Jolán, Fendrik Erika, Takács Kálmánné, Grázli Gyula, Karai Jenőné, Tama Ferencné, Fábiánkovits Anna, Visi Mária, Zéberer Hugóné, Fábiánkovits Kriszta, Bösze Katalin, Szolnoki Gyuláné, Kozák Jánosné

TARTSA PÉNZÉT
TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A takaréketét kamatozik, bármikor
minden előzetes felmondás nélkül
felvehető!

Bővebb felvilágosítást ad
az Országos Takarékpénztár fiókja, Sopron, Lenin körút 98,
valamint bármelyik postahivatal

Kevés pénzért sokat nyerhet!

TOTÓZZON

LOTTÓZZON

a soproni totó-lottó irodában

SOPRON, LENIN KÖRÚT 88

Soproni Járműgyártó Szövetkezet

Központi iroda: Rákóczi utca 27 · Tel.: 319

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90 · Telefon: 317

LŐSZERSZÁMOK, KÉZITÁSKÁK, BÖRÖNDÖK,
BŐRÁRUK KÉSZÍTÉSE, JAVÍTÁSA

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1 · Telefon: 524

MEGBÍZHATÓ, GYORS, BIZTOS SZERVIZ

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

Rákóczi utca 27

KÉZIKOCSI, SZEKÉR, FEJSZE, EKEKÉSZÍTÉS,
JAVÍTÁS, LÓPATKOLÁS, AUTÓKAROSSZÉRIA KÉSZÍTÉS

Tisztaság: félegészség

⊗ Saját egészsége ⊗
⊗ érdekében láto- ⊗
⊗ gassa a több kád- ⊗
⊗ dal bővített, hólég- ⊗
⊗ fürdővel, központi ⊗
⊗ fűtéssel korszerű- ⊗
⊗ sített ⊗

VÁROSI FÜRDŐT
FÜRDŐVÁLLALAT

SOPRONI

FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT,
HIGIÉNIKUS
TERMEIBEN
GONDOS ÉS

FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

A SOPRONI ÁLLAMI GAZDASÁG

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI

A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI!

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru
üzlete

Torna u. 1.
Telefon 43

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94.
Telefon 71

Női és férfi pulóverek
Kuligánok kötése
gyapju és pamut
fonalakból

Szemfelszedés—Himzés
Előnyomás
Nylonharisnya
átkötés

Minőségi munkával!

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL,

*akkor kisebb lesz a gázszámla
és jobb lesz a gáznyomás!*

*

Felvilágosításért
és panasszal forduljunk

A G Á Z M Ű H Ö Z

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással, szeretettel várja
kedves vendégeit

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulólóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulólóhelye, árnyas kert-helyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek kedvelt nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belyárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozólóhely a város főutcáján

FÓRUM - GYÖNGYVIRÁG - CIKLÁMEN - PETTYES

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagy-
laltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszó-
kávával

*

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb
helyein és strandokon

L Á T O G A S S A M E G Ü Z E M E I N K E T I

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb
épületasztalosipari
nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot
és egyéb felszereléseket

Gyártelep

SOPRON, BAROSS ÚT
Telefon: 370, 371, 372

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ**

KISIPARI SZÖVETKEZET

vállal rádiójavítást,

gyermekkocsijavítást,

bádogos. vízszerelesi,

lakatos, esztergályos, géplakatos,

villanyszerelő, motortekercselő munkákat

SOPRON — ÓGABONA TÉR 16

**SOPRONI
FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET**

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogos-
munkát, nikkelezést, hegesztést,
lakatos- és esztergályozási munkákat

**KÖZPONTI TELEP:
SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 39. SZÁM**

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Oedenburger) Rundschau.

Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.

Lokalhistorische Quartalschrift.

Aus dem Inhalt

- Mollay, Karl: Hausgeschichte und Stadtgeschichte II.
Boronkai, Paul: Wasserversorgung der Stadt Sopron
Faller, Eugen: Der Streik der Bergarbeiter in Brennbérg
Csapody, Stefan: Die Kastanienwälder der Umgebung von Sopron
Dávidházy, Stefan: 50 Jahre Soproner Tuch- und Teppich-Fabrik

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratokat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme ne haladja meg a 20 gépelt oldalt!

2. A d ű l t szedést a megfelelő szavak egyszéri aláhúzásával, a r i t k í t o t t szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiákban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz=Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A kiadó csak teljesen nyomásra kész kéziratokat fogad el, és a korrekturában eszközölt pótlások esetén a nyomda külön költségeit a szerző tiszteletdíjából levonja.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 iv terjedelemben jelenik meg.

A folyóiratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy az MNB 793.116–706. számú csekkszámláján lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

XIII. ÉVFOLYAM

1959.

4. SZÁM

KIADJA:
SOPRON VÁROS TANÁCSA

SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FABJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÜLDI LÓRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, KÜLKEDI ISTVÁN, MOLLAY KÁROLY, PETERDI FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMER, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBENYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBO JÁNOS, ZARAI KÁROLY.

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

Tartalomjegyzék:

Oldal

<i>G. Soós Katalin</i> : Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és az Osztrák Köztársaság kapcsolatainak történetéhez	289
<i>Kelényi Ferenc</i> : Kazinczy Ferenc soproni kapcsolatai	305
<i>Firbás Oszkár</i> : A soproni hegyvidék forrásai	325

Helytörténeti adattár

<i>Pósfai Vilmos</i> : Hauser Károly soproni festőművész 1841—1911.	345
<i>V. Kovács Sándor</i> : Gúnyvers Sopron követe ellen 1830-ból	352
<i>Házi Jenő</i> : A soproni külváros 2. fertályának telekkönyve az 1536. évből	353
<i>Csenár János</i> : Osze János Kurrens könyve 1849.	354
<i>Csatkai Endre</i> : Schiller és Sopron	358
<i>Tilkovszky Lóránt</i> : Lunkányi arcképehez	361
<i>Verbényi László</i> : Modern nyelv és irodalom oktatásának nyomai Sopronban 1840 körül	362

Sopron kulturális élete

<i>Friedrich Károly</i> : 1958. évi soproni krónika	364
---	-----

Soproni levelesláda

<i>Csatkai Endre</i> : Soproni leány magyar szón	370
<i>Makkay Jánosné</i> : Kis János levele az Akadémiához a soproni nyomda működéséről	371

Az olvasó kérdez — az olvasó közöl

<i>László Ernő</i> : Móra Ferenc téves elbeszélése Haydn koponyájának sorsáról	374
<i>Szele Lajos</i> : Adat a kurucdombi szélmalom történetéhez	375

Soproni könyvespolc

<i>Csapody István</i> : Kitaibel Pálra vonatkozó töredékek	376
Könyvismertetések	377

Terjedelem: 6,3 (A.5) ív 25 szövegközti ábrával. Példányszám: 1000

Felélős kiadó: Csatkai Endre — 59.12707 Győr-Sopronmegyei Nyomda, Győr

Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és az Osztrák Köztársaság kapcsolatainak történetéhez

A nyugat-magyarországi kérdés 1919 március-augusztus

Írta: G. Soós Katalin

A Magyar Tanácsköztársaság és az Osztrák Köztársaság külügyi kapcsolatainak egyik fő problémáját annak a területnek a sorsa képezte, amelyet a Szövetséges és Társult Hatalmak a Saint Germain-i békében Ausztriának ítéltek. A régi nyugat-magyarországi vármegyék túlnyomórészt német-, kisebb részben pedig magyar- és horvátlakta vidékeiről van szó. Amíg a közös monarchia fennállott, e határvidék hovatartozandósága nem volt égető kérdés, jóllehet a monarchia átalakításával kapcsolatos nagyosztrák tervek és a nagynémet agitáció már felvetették Nyugat-Magyarország Ausztriához való csatolásának gondolatát. A háború alatt a cseh-szerb emigráció is tervbe vette a szóban forgó területnek cseh-szerb korridorra való alakítását.

Amikor az 1918-as polgári forradalmak szétzúzták a Habsburg Monarchiát, az Osztrák Köztársaság számára is új határokat kellett vonni. Az Ideiglenes Alkotmányozó Gyűlés Német-Ausztria államterületének kiterjedésére, határaitra és kapcsolataira vonatkozó november 22-i államnyilatkozatában több német terület mellett Német–Nyugat-Magyarországra is bejelentette igényét. A november 12. és 14-i vitánál Heilinger alsó-ausztriai keresztényszocialista képviselő, Parrer és Gruber keresztényszocialista képviselőkkel együtt még a terület azonnali – esetleg fegyveres – birtokbavételét javasolta. Ellenük a szociáldemokraták, főleg Renner lépett fel mérséklőleg, rámutatva, hogy lehetetlen egy államjogilag idegen területen – ahol egyetlen hatósággal sem rendelkeznek – területi felségjogot gyakorolni.¹ De a fő ok, amiért a szociáldemokraták javaslatát elfogadták az volt, hogy Magyarország kilátásba helyezte az élelmiszerszállítások beszüntetését.² Bauer később maga is elmondotta, hogy az óvatos tartózkodásra a kormánynak jó okai voltak: az osztrák hegyvidék és a magyar alföld termékcserére van utalva, így a béke és barátság fenntartása mindkét népnek tartós érdeke.³ Ezért a november 22-i államnyilatkozat az erőszakos megoldást elutasítva

1 Stenographische Protokolle über die Sitzung der Provisorischen Nationalversammlung für Deutschösterreich 1918 und 1919. Band I. Wien 1919. 3, 4, 5 Sitzung.

2 V. ö. Benedikt: Geschichte der Republik Österreich. München 1954. 82. old.

3 Stenographische Protokolle über die Sitzungen der Konstituierenden Nationalversammlung. 1919. Band I. Wien 1919. 21. Sitzung.

csak azt mondotta ki, hogy a béketárgyalásokon azt az álláspontot kell képviselni, hogy ezt a német településterületet is ugyanolyan önrendelkezési jog illeti meg, mint amilyent Magyarország kormánya a többi nép felé is elismert.⁴

1919 tavaszán Ausztriában Nyugat-Magyarország megszerzésének gondolata már pártkülönbség nélkül behatolt a köztudatba, s mindenekelőtt jobboldali, keresztényszocialista és nagynémet körökben talált lelkes támogatásra.

Az *Ostdeutsche Rundschau* c. nagynémet lap kijelentette, hogy a bécsi szocialista kormánytól nincs mit várni, így a keresztényszocialistákra és a nagynémetekre hárul a felelősség, hogy a kormányra nyomást gyakoroljanak és Nyugat-Magyarország javára egy fegyveres beavatkozást kierőszakoljanak.⁵ A nyilvánosság előtt a „Verein zur Erhaltung des Deutschtums in Ungarn” szervezet, „Deutsche Landsleute aus Ungarn” csoportja Alfréd Walheimmel az élen állandóan napirenden tartotta a kérdést.⁶ A polgári lapok megindító „segélykiáltásokat” közöltek Nyugat-Magyarországból: „In aller Herzen brennt nur ein Wunsch: Los von Ungarn, hin zu Deutschösterreich”. A Tanácsköztársaság elől Ausztriába menekült emigránsokból pedig küldöttségeket vonultattak fel Rennerhez és Seitzhez, hogy a nyugat-magyarországi németek nevében közbelépésre kérjék Ausztriát.⁷ Ugyanakkor összeköttetésbe léptek osztrák monarchista csoportokkal és hozzáláttak, hogy előkészítsék Nyugat-Magyarország annektálását. Az egész ügynek Neunteufel nagynémet képviselő volt a spiritus rectora.⁸

Ebben az időben a bécsi magyar emigráció is foglalkozott azzal a gondolattal, hogy a helyi ellenforradalmi erőket mozgósítva, fegyveres betörést szervez Nyugat-Magyarországra, és azt a Tanácsköztársaságtól elszakítja. Ezzel megteremtették volna magyar területen azt a pontot, amelyen megvetve lábukat, Budapest ellen vonulhatnak. Bethlen a békekonferenciához intézett memorandumában kérte is, hogy az antant nyújtson segítséget a bécsi antibolsevista komiténak, járuljon hozzá 20–30 millió K összegű kölcsön megszerzéséhez, hogy a komité Nyugat-Magyarországon néhány ezer emberből álló haderőt szervezhessen.⁹

A bécsi Bank utcai magyar követség kirablása megoldotta a pénzkérdést. A Szmrecsányi-csoport május 6-ra tervbe vette a határmenti Bruck megszállását. A készülő puccs szellemi vezetője egy Wild nevű osztrák százados volt, ő beszélt, tervezte meg a dolgot Sigray gróf lakásán. A tárgyalásokon megjelentek az összes politikusok, informátorok és szervezők, valamint Nyugat-Magyarországról Arndt százados, a csornai ellenforradalmi lázadás vezetője. Egy titkos osztrák monarchista szervezet még külön 100 embert ígért a puccs keresztülviteléhez, ha hasonló akcióban viszontsegítségre számíthat.¹⁰

Mintegy 30 ellenforradalmár, köztük Sigray és Pallavicini grófok meg is

4 Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich. Jahrgang 1918. 9. Stück. 51—52. old. 41. Staatserklärung vom 22. November 1918. über Umfang Grenzen und Beziehungen des Staatsgebietes von Deutschösterreich.

5 Ostdeutsche Rundschau 1919. március 26. Deutschösterreich, Wiener lasst Hienzenland nicht untergehen! 2. old. Ostdeutsche Rundschau 1919. április 4. Deutsch-ungarn unter dem Terror. 1—2. old. stb.

6 Ostdeutsche Rundschau 1919. június 20. Eine Versammlung von Deutschwest-ungarn in Wien. 3. old.

7 Österreichisches Staatsarchiv. Zeitungs-Archiv „Westungarn” 196. és Géza Zsombor: Westungarn. Zu Ungarn oder zu Österreich. Ödenburg. 1919. 16. old.

8 Die Arbeiter Zeitung 1919. július 3. Die Reichkonferenz der Arbeiterräte Deutschösterreichs. Der dritte Tag der Beratungen. 9. old. Memoiren des Grafen Tamas von Erdödy: Habsburgs Weg von Wilhelm zu Briand. Zürich—Leipzig—Wien. 1931. stb.

9 Grätz Gusztáv: A forradalmak kora. Bp. 1935. 190., 194., 195—196., 199. old.

10 Kerecseny János: A magyar Dreyfuss-per. Bp. 1925. 60—61. old.

kísérelték az áttörést. De az egész társaságot még a határon letartóztatta az oszt-rák határőrség. Szmracsányiék tehát felsültek a dologgal és a közvetlen fegyveres beavatkozást le kellett, hogy vegyék a napirendről, bár valamennyi nyugat-magyarországi ellenforradalmi akcióban később is benne volt a kezük.

A szociáldemokrata párt a nyugat-magyarországi kérdésben továbbra is az önrendelkezés álláspontját képviselte és hivatalosan semlegességet mutatott ezekkel az üzelmekkel szemben. Pedig nem volt kétséges, hogy nemcsak Nyugat-Magyarországról, nemcsak a Magyarország elleni ellenforradalmi mozgalmakról volt szó, hanem az Osztrák Köztársaságon belüli reakció működéséről is, amely minden jobboldali ügyet egyben a szociáldemokraták ellen is igyekezett kihasználni.

* * *

A Tanácsköztársaság rendezetlenül vette át a nemzetiségek ügyeit a Károlyi-kormánytól. A szocializmusért folyó harc érdekei megkövetelték, hogy a tanácskormány napirendre tűzze a demokratikus átalakulás valamennyi, így a nemzetiségi kérdésnek a megoldását is. Ezt egyébként a fennálló határ-problémák is sürgették. A nemzetiségi politikában követett elvek az adott helyzetben egyszerűsmind külpolitikai irányelveket is képviseltek a cseh, a szlovák, a román és a délszláv nemzetiségek irányában, miután azok Magyarországtól már elszakadtak, illetve elszakadóban voltak, és kisebb népszigetekről eltekintve, csak a német- és ruszinlakta vidékek képeztek a Tanácsköztársaságon belül nagyobb, összefüggő nemzetiségi területeket. A kormány nemzetiségi politikája gyakorlatban tehát csak ez utóbbi területek lakosságának államjogi helyzetét szabályozhatta, míg a többiekkel a megegyezésre törekedhetett, illetve az esetleges visszacsatkozás formáját jelölhette meg.

A Tanácskormány messzemenően gondoskodott a köztársaság területén élő legnagyobb számú nemzetiség, a németek nemzeti egyenjogúsításáról és önkormányzatának kiépítéséről. A Forradalmi Kormányzótanács a Magyar Népköztársaság ideiglenes alkotmányaként ismert 1919. április 3-i XXVI. sz. rendeletében kimondotta, hogy a Magyar Tanácsköztársaságban minden nemzet, ha összefüggő nagyobb területen él, külön nemzeti tanácsot és intéző bizottságot is alkot; továbbá, hogy a különböző nemzeti tanácsok alakítását, egymáshoz való viszonyát és a federalizstikus alapon álló Magyarországi Tanácsköztársaság végleges alkotmányát a tanácsok országos gyűlése fogja megállapítani. A rendelet utolsó paragrafusa szerint a Kormányzótanács külön rendelettel fogja szabályozni azoknak a bizottságoknak a megalakítását, amelyek a végleges alkotmány életbe lépéséig egyes nemzetek ügyeinek intézésében döntenek.¹¹ Április 7-én a magyarországi németajkúak számára is fontos nyelv-rendelet előírta, hogy minden hatóság köteles a Magyarországon használatos nyelvek bármelyikén kiállított, hozzá tartozó beadványt elfogadni és az elintézést a beadvány nyelvén közölni.¹² Az általános nemzetiségi politikai elveket különböző rendeletek alkalmazták a magyarországi németek helyzetére.

1919. április elején a ruszin népbiztossággal egyidejűleg létrehozták a német népbiztosságot, és így a március 21-én megalakult kormányzótanács Kalmár Henrik és Stefán Ágoston személyében két népbiztossal bővült. A német népbiztosság 1919 április elején kezdte meg működését. Április 4-i rendelete¹³ a kö-

11 Tanácsköztársasági Törvénytár I. füzet. Bp. 43—44. old.

12 U. o. 60. old.

13 P. I. Archivum. A. II. 17/19. A Tanácsköztársaság német népbiztosának, Kalmár Henriknek rendelete a német nyugat-magyarországi választásokról.

zelgő választásokról intézkedett és megállapította a német területek választási beosztását. A rendelet alapján az is eldönthető, milyen területek tartoztak a német népbiztossághoz, és hogy Tanácsmagyarország milyen vidékein élvezett a német lakosság helyi autonómiát, illetve hol vették azt tervbe. Az elv az volt, hogy minden község, ahol a lakosság többsége német, a német járásokon keresztül valamely német autonóm területhez tartozik. Ezek: 1. Német—Nyugat-Magyarország, 2. *Mittelgau*, 3. *Swäbische Türkei*.¹⁴ A Forradalmi Kormányzótanács április 28-án elrendelte a német és a ruszin tanács megválasztását. E tanácsoknak az volt a feladatuk, hogy a XXVI. sz. rendeletnek megfelelően a Tanácsköztársaság végleges alkotmányát előkészítő tárgyalásokon a magyarországi német, illetve ruszin proletariátust képviseljék. Az elvi jelentőségű 1. §. kimondta, hogy a Tanácsköztársaság meg akarja szüntetni a proletárok mindennemű elnyomását, közte a nemzetiségi elnyomást, és hogy a Magyar Tanácsköztársaság különböző nyelven beszélő, de egyenjogú népek proletariátusának szövetségén alapszik. A rendelet értelmében a „német autonóm jogterületek”, azaz német kerületek a hozzájuk tartozó közigazgatást megyei tanácsi jogkörrel intézték. A német népbiztos április 4-i rendeletének az a része, hogy a 3 autonóm jogterület együttvéve egységes német kormányzósági szövetséget képez — egyelőre nem emelkedett törvényerőre.¹⁵

A Magyar Tanácsköztársaság nemzetiségi politikáját — és így a magyarországi németajkú lakosság irányában követett politikáját is — a tanácsok országos gyűlésén, június 23-án elfogadott alkotmánynak a nemzetek jogairól szóló fejezete fejtette ki véglegesen. A 84. §. a korábbi rendeleteknek megfelelően leszögezte, hogy minden nemzet szabadon használja nyelvét és fejlesztheti műveltségét, és evégből, ha nem is él összefüggő területen, műveltségének fejlesztésére országos tanácsot alakít. A 85. §. szerint a helyi igazgatás mindenütt a többségben lévő nemzet kezében van, de a hivatalos érintkezésben a nemzeti kisebbségek is használhatják nyelvüket. A 85. §. a Károlyi-kormányának a magyarországi német nép önrendelkezési jogáról szóló 1919. évi VI. néptörvényéhez¹⁶ viszonyítva már teljes részletességgel beszélt a nemzeti autonómia két formájáról: a több járásra kiterjedő önálló kerületről, és a több kerületre kiterjedő nemzeti kerületről. Az alkotmánynak ez a paragrafusa a tanácskormány eddigi rendeleteihez képest először mondotta ki, hogy a Tanácsköztársaság a nemzeti kerületek területeivel a német kerületek központi tanácsszervei útján érintkezik. Az alkotmány a helyi autonómia hatáskörébe utalta a kérdéses területek bel-igazgatását, igazságszolgáltatását, közoktatását és közművelődését, míg az egyetemes érdekeket érintő ügyekben a Tanácsköztársaság rendelkezései a nemzeti kerületekre is kiterjedtek.¹⁷

Az első német kerület, amelynek felállítását a Forradalmi Kormányzótanács 1919. július 16-i CXXIX. rendelete kimondotta, a nyugat-magyarországi német

14 A 3 autonóm német jogterület járasokkal együtt:

1. Német—Nyugat-Magyarország. Székhelye Sopron. Magyaróvári, Rajkai, Nezsideri, Soproni, Nagymartoni, Kismartoni, Felsőpulyai, Kőszegi, Felsőöri, Németújvári, Szentgotthárdi, Pozsonyi járás; és Sopron, Kismarton, Kőszeg, Szentgyörgy, Bajm.
2. *Mittelgau*: Soroksári, Nagymarosi, Vértesacsa, Móri, Városlódi járás.
3. *Swäbische Türkei*: Hidas, Bonyhádi, Gyönki, Mágocsi, Almamelléki járás (U. ott).

15 Tanácsköztársasági Törvénytar. II. füzet. Bp. 1919. 52. old.

16 V. ö. 1919. évi Országos Törvénytar. Bp. 1919. 17—19. old.

17 A Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Alkotmánya. A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása. Bp. 1959. 71—72. old.

nemzeti kerület volt, de tervbe vették a közép-magyarországi német kerületek határainak megállapítását is.¹⁸

A nyugat-magyarországi német lakosság a Tanácsköztársaságban tehát önállóan intézte belügyeit, az igazságszolgáltatást, a közoktatást, a közművelődést; a kormány széleskörű területi és kulturális autonómiát biztosított számára. Erről az autonómiáról egyébként tekintélyes osztrák polgári történeti munkák napjainkban is elismerően szólnak.¹⁹

Mindamellet a tanácskormány egészében pozitív és nagy jelentőségű politikájának megvolt az a hiányossága, hogy elmulasztotta annak egyértelmű leszövezését, miszerint elismeri a Monarchia volt népeinek — közte a határmenti mintegy 300 000 főnyi nyugat-magyarországi németajkú lakosságnak — önrendelkezési jogát egészen a különválásig —, jogát önálló állam alakítására, illetve, hogy valamely más tetszés szerinti államhoz csatlakozzanak. Az önrendelkezési jog elismerése pl. a németek esetében egyáltalán nem feltételezte volna, hogy a Tanácsköztársaság a különválás mellett van, vagy hogy ennek érdekében agitál; hogy nem leplezi le, nem mondja meg, *ki és miért* akarja az elcsatolást, és ehhez képest mi előnyös a proletariátus, a dolgozó lakosság számára. De a nemzetiségek közötti bizalmatlanság eloszlatása, a proletariátus osztályharcának szabad kibontakozása érdekében erre szükség lett volna. E mulasztást enyhíti, hogy mind az ideiglenes, mind a végleges alkotmány a felszabaduló területek vonatkozásában föderációról beszélt, és a felszabadult szlovák területeken a forradalmi kormány ezt meg is valósította. Ez az elv kimondatlanul is feltételezte, hogy egyetlen nemzetiséget sem akarnak akarata ellenére a Tanácsköztársaság határai között tartani. Kun Béla a Tanácsköztársaság külpolitikájáról nyilatkozva hangsúlyozta, hogy az nem áll a területi integritás alapján és a sajtó is több alkalommal foglalkozott a környező államokhoz való viszony és így az önrendelkezés kérdésével is. Kun Béla a Tanácsok Országos Gyűlésén a Monarchia helyén létrejött új államok közti problémák rendezésére felvetette egy közös konferencia gondolatát is: „... ezen a konferencián fog eldőlni és nyilvánvalóvá válni, hogy nekünk nincsenek elnyomó törekvéseink, mi minden dolgozó önrendelkezési jogának alapján állunk.”²⁰ Amikor májusban Saint Germainben megkezdődtek az osztrák békeszerződés tárgyalásai, és várható volt Nyugat-Magyarország elcsatolása, a tanácskormány vezetői és a lapok az annexiók tervekkel szemben egyre gyakrabban beszéltek Nyugat-Magyarország önrendelkezési jogáról is. Nem volt azonban egyértelmű az állásfoglalás abban a tekintetben, hogy ki illetékes az elszakadás, vagy maradás kimondására. Beszéltek a „népesség egyeteméről”, a „dolgozókról”, de mégis elsősorban a proletariátus önrendelkezési jogát hangsúlyozták, ami viszont túlzó, nem reális álláspont volt.

A tanácskormány joggal sérelmezhetette az osztrák kormány magatartását, amelynek megvolt az a furcsasága, hogy a nyugat-magyarországi ügyekben mindenkiel tárgyal, csak az illetékes magyar féllel nem, bár az osztrák kormány a Magyar Tanácsköztársaságot elismerte és vele diplomáciai összeköttetésben állott. Renner a közvetlen tárgyalásokat Magyarország akkori bonyolult helyzetében — nem tudni miért — nemcsak kilátástalannak, de egyenesen lehetetlennek

18 Népszava 1919. július 18. A nyugat-magyarországi német nemzeti kerület felállítására. 3. old.

19 V. ö. Heinrich Benedikt: Geschichte der Republik Österreich. München 1954. „Die Budapester Regierung hatte eine weitgehende Autonomie gewährt, und damit auf die Arbeiterschaft eingewirkt...” (83. old.)

20 P. I. Archivuma, A. II. 14/30. A Tanácsok Országos Gyűlésének 1919. június 19-i ülése. Vita a külpolitikáról.

tartotta.²¹ Kun Bélának a nyugat-magyarországi kérdés tárgyában Otto Bauerhez intézett május 12-i jegyzéke kifogásolta is, hogy Német-Ausztriában heves agitációt fejtenek ki, hogy a kormányt a nyugat-magyarországi területek anektálására bírják, és hogy Seitz úr gyárosokból és földbirtokosokból álló „nyugat-magyarországi” küldöttségeket fogadott. Ennek a rendszeres izgatásnak — mutatott rá a jegyzék — az a célja, hogy a bürokrácia és a kapitalizmus érdekében kiszélesítse az állam területét, és hogy a munkásokat újból igába hajtsa. Végül meggyőződését fejezte ki az iránt, hogy az osztrák proletariátus nem fogja engedni, hogy eszközül használják föl nyugat-magyarországi osztálytestvéreinek leverésére.²²

De az osztrák kormány erre sem kezdeményezett tárgyalásokat, a tanácskormány nagyrészt az osztrák lapok cikkeiből, valamint a Saint Germain-i tárgyalások menetéből értesült az osztrák kormány lépéseiről.

* * *

Allizé francia reprezentáns 1919. május 2-án nyújtotta át Bauernek a Szövetséges és Társult Hatalmak Saint Germain-en Layeba szóló meghívását a Német-Ausztriával kötendő békefeltételek megvizsgálására. Az osztrák béke-delegáció Renner vezetésével május 12-én utazott el Bécsből, de a békefeltételek átnyújtására még több mint három hetet kellett várakoznia. Hamar kiderült viszont, hogy az Antant Ausztriát legyőzöttnek tekinti, és annak megfelelő bánásmódban részesíti. Tulajdonképpeni tárgyalások, viták Saint Germainben egyáltalán nem folytak: a szerződő felek is mindössze két alkalommal, egy ünnepélyes megnyitón és egy éppoly ünnepélyes záróülésem találkoztak.

A nyugat-magyarországi kérdés, mint Ausztria határainak megállapításával kapcsolatos probléma, eleinte kevés figyelmet kapott a szövetségesek részéről. A békekonferencia február-március folyamán a cseh-szerb korridor tervével kapcsolatban foglalkozott ugyan Pozsony, Moson, Sopron, Vas vármegyék sorsával, de Olaszország ellenállása miatt a cseh komité március 8-i ülésén olyan értelmű végleges határozat született, hogy a csehek igényét elutasítják.²³ Ez a határozat megegyezett a békekonferencia területi bizottságának határozatával, amely szerint az osztrák-magyar határ nem szorul változtatásra.²⁴

Közben Magyarországon március 21-én kikiáltották a proletárdiktatúrát. Ez lényegesen más megvilágításba helyezte Magyarország ügyeit és az összes vele kapcsolatos igényeket.

Az antant öt külügyminiszterének május 8-i ülésén Balfour már felvetette, hogy Magyarországon van német népesség, amely esetleg csatlakozni óhajt Ausztriához. Lansing véleménye szerint — hacsak nem szabályozzák a határt — bizonyos gazdasági kérdések merülhetnek fel. Csak Sonnino akadékoskodott, rámu-

21 V. ö. Karl Renner: *Wie es zur Befreiung des Burgenlandes kam? Die Gendarmerie. Illustrierte Zeitschrift für die allgemeine und fachliche Fortbildung der Gendarmeriebeamten Österreichs.* 1931. No. 1. 9. o. „Direkte Verhandlungen mit Ungarn wären nicht nur aussichtslos gewesen, sie waren bei den staatlichen Wirren des Landes, das sich im Oktober zur Republik erklärt hatte, aber bald dem Bolschewismus und bald darauf dem monarchischen Faschismus zum Opfer fallen sollte, geradezu unmöglich.”

22 Népszava, május 13. A nyugat-magyarországi annexió ellen. Jegyzékünk az osztrák-német kormányhoz. 4. old.

23 Harold, Nicolson: *Peacemaking.* 1919. London 1933. 280. old.

24 *The Treaty of Saint Germain. A Documentary History of Its Territorial and Political Clauses. With a Survey of the Documents of the Supreme Council of the Paris Peace Conference. Selected and Edited by Nina Almond and Ralph Haswell Lutz.* 1935. Stanford University Press. 272—273. o.

tatva, hogy ezt eddig sem Ausztria, sem Magyarország nem vetette fel, és hogy nem lát okot arra, miért kellene e két országot különböző elbánásban részesíteni. A két ország 50 éve nem viszálykodott a határon, jelenlegi kormányaik igen bizonytalanul állnak, és így az idő nagyon alkalmatlannak látszik arra, hogy vitát idézzenek elő a két ország között. Végül úgy határoztak, hogy kijelölnek egy bizottságot, amely információt gyűjt az Ausztria és Magyarország közötti határ lehetséges kiigazítására vonatkozólag.²⁵

A Tizek Tanácsának május 12-i ülésén Wilson hangsúlyozta, hogy Ausztria és Magyarország határát az Ausztriával kötendő békeszerződésben kell kijelölni. Úgy értesült — mondotta —, hogy az osztrákok fel fogják vetni a kérdést és a Szövetséges Hatalmak feladata lesz azt eldönteni. Egy kis vita után mégis azt határozták, hogy az 1867-es határokat megtartják, és ha valami nehézség támadna, a szükséghez képest döntenek.²⁶

1919. június 2-án, a Saint Germain-i kastélyban nyújtották át az osztrák békedelegációnak a békeszerződés tervezetének I. részét. A június 2-i feltételek nem sokban tértek el a rossz sejtelmektől a határok vonatkozásában sem; a Szudéta-vidéket Csehországnak, Dél-Steiermarkot és Karinthia déli részét Jugoszláviának, német Dél-Tirolt pedig Olaszországnak ítélték; Magyarország felé — egy lényegtelen Pozsony környéki változtatástól eltekintve — az 1867 óta fennálló régi határokat tartották meg.²⁷ Az osztrák békedelegáció Nyugat-Magyarországra vonatkozó óhajának a békefeltételek első fogalmazásában a békekonferencia tehát nem tett eleget. Itt — feltehetően — az a meggondolás volt mértékadó, hogy az Anschlussra törekvő Ausztriát nem szükséges területi gyarapodásban részesíteni; bár az a körülmény, hogy a Magyarországgal kötendő béke még hátra volt, ezt teljesen nem zárta ki.

A békefeltételek megválaszolása Renner, Bauer és Seitz feldkircheni tárgyalásainak megfelelően, különböző jegyzékekben történt meg. A területi kérdésekre vonatkozóan június 15-én és 16-án két jegyzéket terjesztettek be. Június 25-én ezeket még két újabb jegyzék követte, ezek közül az egyik a Német-Ausztria határaitra vonatkozó ellenjavaslatokat tartalmazta.²⁸

Már a békefeltételekre vonatkozó június 16-i általános jegyzék is sajnálkozását fejezte ki, hogy Nyugat-Magyarország népének többször kifejezett óhaján: a Német-Ausztriához való csatlakozást bocsássák népszavazás alá, — elcsüggesztő hallgatással átsiklottak.²⁹ A június 16-i jegyzék történelmi, földrajzi, gazdasági okok alapján igényt formált e területre, leszögezve, hogy nem követ el semmi-féle erőszakos annexiót, mert ezt is, mint minden más területi kérdést, kizárólag a nemzetek szabad elhatározására bizza, szabad népszavazáson keresztül maga a lakosság döntsön, akar-e Német-Ausztriával egyesülni vagy sem.³⁰

A határookra vonatkozó ellenjavaslat Német-Észak-Csehország, Német-Dél-Csehország, Német-Szudétaország, Német-Dél-Morvaország, Alsó-Ausztria, Német-Nyugat-Magyarország, Stájerország, Karinthia, Krajna, Tirol vidékére nép-

25 U. o. 412—413. o.

26 U. o. 414. o.

27 379. Beilagen der Konstituierenden Nationalversammlung. Bericht über die Tätigkeit der deutschen Friedensdelegation in St. Germain-en Laye. I. Band. Wien 1919. 47. old.

28 U. o. 9—11. old.

29 U. o. 75. old.

30 U. o. 130—131. old.

szavazást kért és ezzel kapcsolatban konkrét elképzeléseit is kifejtette: a népszavazás ellenőrzésével és vezetésével nemzetközi bizottságot bíznanak meg stb.³¹

Az osztrák nemzetgyűlés június 7-i rendkívüli ülése tüntetett a békefeltételek elfogadása ellen. Otto Bauer külügyi államtitkár több mint egyórás beszédben fejtette ki a békefeltételek megsemmisítő hatását Német-Ausztria életképessége szempontjából. Előadása Nyugat-Magyarország kérdésére is kitért, annál is inkább, mivel az előző napon egy nyugat-magyarországi küldöttség az összes pártok képviselői előtt azt a kérést terjesztette elő, hogy a tiltakozó ülésen Nyugat-Magyarországra is gondoljanak.³² Bauer hangsúlyozta: nem akarják, hogy a párizsi békekonferencia hatalmi szóval ítélje oda Nyugat-Magyarországot Ausztriának, csak azt követelik, hogy szabad népszavazáson dönthessen: Ausztriához vagy Magyarországhoz akar-e tartozni.³³

Ha eltekintünk attól, hogy az osztrák kormány ebben az ügyben nem lépett érintkezésbe az illetékesekkel, a magyar kormánnyal, akkor a *hivatalos állásfoglalásokat* nemigen kifogásolhatjuk, hiszen egy túlnyomórészt németlakta terület állami hovatartozásának eldöntésére a népszavazás demokratikus útját kérték. De nemcsak a hivatalos politika létezett. Az osztrák kormány és Schober rendőrfőnök ugyan a bécsi proletariátus minden megmozdulásában a magyar kommunisták kezét, a magyar pénzt kereste és vélte megtalálni, miközben a Wiener Neustadt-i gyárak lőszert szállítottak a cseh frontra, és miközben Renner az olasz fegyverszüneti misszió közbejöttével Ausztria fegyver- és munició-készletét adta át Csehszlovákiának a Magyar Tanácsköztársaság leverésére.³⁴ Csak természetes, hogy a kormány és a szociáldemokrata párt jobboldali körei egyetlen Magyarországgal kapcsolatos ügyben sem akadályozták a reakciót, amely a nyugat-magyarországi kérdésben is működésbe lépett, hogy a kormány hivatalos nyilatkozatai ellenére kész helyzetet teremtsen.

A Saint Germain-i béketárgyalásokkal egy időben már lefolyt Nyugat-Magyarország anektálásának előkészítése is. Több csoport foglalkozott ezzel, de a szálak elsősorban a nagynémetek kezében futottak össze. Részben ők, részben privát személyek pénzelték az akciót, burzsoák és arisztokraták. A széthullott osztrák Wehrmacht monarchista tisztjeiből és altisztjeiből, katonaiskolásokból, főiskolásokból, konzervatív alpesi parasztokból verbuválták a fegyveres erőt. Számos vagyonos magyar emigránst is megnyertek maguknak. A gróf Erdődy Tamások ezek, akik a területi integritásról vallott nézeteiket szívesen feladták, hogy ha már a Tanácsköztársaságot megbuktatni nem is tudják, legalább telekönyvileg bejegyzett hazájukat mentsék át Ausztriába.³⁵ A mozgalom kedvező talajra talált a Magyarországgal szomszédos Stájerországban, ahol a tartományi főnök, a hírhedtté vált Anton Rintelen mindezekhez maga is messzemenően támogatást nyújtott. Böven volt fegyverük és lőszerek. Rintelen egyébként a Feldbachban gyülekező magyar fehéreket is ellátta fegyverrel. Renner később ezt olyan eljárásnak minősítette, amely a hazaárulás határát súrolta, miután az a

31 U. o. 192—199. old.

32 Ostdeutsche Rundschau 1919. június 20. Eine Versammlung von Deutschwestungarn in Wien. 3. old.

33 Stenografische Protokolle über die Sitzungen der Konstituierenden Nationalversammlung. 1919. Band. I. 1 bis 46 Sitzung. Wien 1919. 21. Sitzung.

34 V. ö. Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference 1919. Washington 1942—47. Vol. VII. 174—177. 300. old.

35 Die soziale Revolution. 1919. június 12. Deutschösterreich auf Seite der Gegenrevolution. 3. old. Memoiren des Grafen Tamas Erdödy: Habsburgs Weg von Wilhelm zu Briand. Zürich—Leipzig—Wien. 1931. 186—192. old.

szerencsétlen helyzet állott elő, hogy Lehárék és a különítmények a fegyvereket a nyugat-magyarországi német lakosság ellen is felhasználták.³⁶

Adolf Boog, a tervbe vett katonai akció egyik vezetője később visszaemlékezésében, hogy mindenekelőtt „határvédelmet” állítottak fel a nyugat-magyarországi határ mentén.³⁷ Ezek központja Petronell, Fischamend, Pitten, Aspang, Hartberg, Fürstenfeld voltak. A határvédő osztagokat különböző toborzó irodák, közte a „Schutzverband deutsch-arischer Kriegesteilnehmer” szervezet toborozta önkéntes tisztekből, altisztekből és egyéb, számukra megbízható elemekből. Boog jól funkcionáló hírszolgálatot is szervezett. Úgy gondolták, hogy a főerők Wiener-Neustadtot kikerülve Pitten–Hochwolkersdorf–Pottendorf és Unterwaltersdorf körzeteiben gyülekezve törnek Sopron felé és ezzel egyidejűleg felkelést készítenek elő a nyugat-magyarországi parasztok között is. Az antant, akkori bécsi képviselőjén keresztül, ha nem is hivatalosan, de lényegileg hozzájárult az ügyhöz.

Boog később lemondott megbízatásáról. Elhatározását azzal indokolta, hogy a baloldali szocialista Julius Deutsch hadügyi államtitkár különböző akadályokat gördített tevékenysége elé, bár az egész egy fillérbe sem került az államnak. Ezt annál érthetlenebbnek és sajnálatra méltóbbnak találta, mivel Renner Saint Germain-be való elutazása előtt még nagy bizakodással beszélt az akcióról.³⁸

Ezzel a szervezkedés persze nem állt meg. Osztrák részről az akciót most Johann Lichtenstein herceg, Alberti gróf (a későbbi alsó-ausztriai Heimwehr-führer, a totális fasizmus osztrák ideológusa), továbbá Walterskirchen gróf, Károlyi gróf, Neumann, Sturm, Pospischil, Feith, Veits stb. vezették. A Gratz-i „Centralkomitee zur Befreiung der Deutschen in Westungarn” Nyugat-Magyarország fegyveres elfoglalásának utolsó terminusát a magyar emigránsokkal egyetértésben július 10-ében állapította meg, akik a maguk részéről Királyhida megszállását vették tervbe. Ehhez Anglia és a Wiener-Neustadt-i entente miszsió ígért fegyvert és löszert.³⁹

Nyílt titok volt, hogy a kormány hallgatólagos hozzájárulásával küszöbön áll Nyugat-Magyarország elfoglalása. Ebben a kérdésben is csak a Kommunista Párt és a munkás és katona tanácsok baloldali szocialista csoportjai jelentették a Tanácsmagyarországgal szolidáris erőket.

A munkás és katona tanácsok 1919. június 30-tól július 30-ig üléselő II. országos konferenciáján az Osztrák Kommunista Párt részéről Koritschoner kiméletlen szemrehányásokat tett a kormánynak, hogy Nyugat-Magyarország anneksziójának érdekében rendszeres propagandát űz, amikor világos, hogy a proletariátus a Magyarországi Szovjet Köztársaságban akar maradni. Rámutatott arra, hogy a stájer tartományi kormány, amely oly sok energiát tanúsít a kommu-

36 V. ö. Nachgelassene Werke von Karl Renner: II. Band. Von erster zur zweiten Republik. Wien 1953. 33. old. és Anton Rintelen: Ernnerungen an Österreichs Weg. 2. Aufl. München 1941. 72. old.

37 A Vörös Újság 1919. április 30-i száma a „Zeit” jelentésére hivatkozva megírta, hogy „határvédelem” céljából 2000 tisztból álló őrséget szerveztek. (Tiszti őrségek védik az osztrák határt. 3. old.)

38 Reichspost 1921. aug. 19. Westungarn, Béla Kun und Dr. Deutsch. Aus der politischen Vorgeschichte der Vereinigung des Burgenlandes. 2. old.

Die Soziale Revolution 1919. június 12. Weisgarde.

39 Die Arbeiter Zeitung 1919. július 3. Die Reichskonferenz der Arbeiterräte Dö-s. Der dritte Tag der Beratungen. 9. old. P. I. Archivuma A. II. 8./28.

Mémoires des Grafen Tamas Erdödy: Habsburgs Weg von Wilhelm zu Briand. Zürich—Leipzig—Wien. 1931. 189—190. old.

nisták ellen, már nem ilyen erélyes a sok különböző, kifejezetten reakciós komitéval szemben, és adatokkal bizonyította be, hogy a határon Nyugat-Magyarország ellen fehérgárdákat összpontosítottak.⁴⁰ A beszéde végén beterjesztett határozati javaslatot a munkástanácsok elfogadták. „... A konferencia üdvözli Oroszország és Magyarország munkásosztályát, akik nehéz harcban állnak az entente-imperializmussal. Tiltakozik a burzsoázia hajszája ellen, amely megkísérel, hogy a Németosztrák Köztársaság és a Magyar Tanácsköztársaság között ellenségeskedést támasszon, és határozottan kijelenti, hogy Nyugat-Magyarország állami hovatartozandóságának kérdését nem lehet másként eldönteni, mint Nyugat-Magyarország szabad, befolyástól mentes népszavazása által...”⁴¹

Az Osztrák Kommunista Párt lapja, a *Die Soziale Revolution* számos cikkben bírálta a kormány Nyugat-Magyarországgal kapcsolatos politikáját, állást foglalt a német nacionalista hecc-lap ellen és megírta, hogyan gondoskodott a Magyar Tanácsköztársaság a németek önkormányzatáról. Noha elsősorban németekről volt szó, a proletárszolidaritás jegyében nem az elszakadást, hanem a proletárhatalommal való egyesülést képviselte.

* * *

Hogyan vélekedett minderről az érdekelt fél, maga a nyugat-magyarországi lakosság? A terület etnográfijából és földrajzi helyzetéből következett, hogy maradása vagy csatlakozása a szomszédos Ausztriához a mindenkori magyarországi politikai, szociális és gazdasági viszonyokkal állt összefüggésben. Annyi biztos, hogy a lakosság a közös monarchia fennállásáig meglehetősen közömbös volt ebben a tekintetben, és az osztrák Anschluss lehetőségével csak 1918 szeptembere után kezdett foglalkozni, miután az osztrák államnyilatkozat, a sajtó, az agitátorok ezt bevitték a köztudatba. Ekkor is elsősorban autonómiát igényeltek.

Hasztalan a próbálkozás abban a tekintetben, hogy kimutassuk, vajon a nyugat-magyarországi népesség osztály-rétegződésére való tekintet nélkül, a maga egészében, mint „németiség” mit akart a Tanácsköztársaság alatt: maradni vagy elszakadni? Március 21-e rendszerváltozást jelentett Magyarországon, a proletárdiktatúra hatalomrajutását, amely a tulajdonviszonyokba nyúlt, hogy megszüntesse a szegény és gazdag ellentétét, a kizsákmányolást. Akiknek félténivalójuk volt, most kapva kaptak az alkalmon, hogy birtokaikat, vagyonukat átmentsék a polgári Ausztriába. A „hazafias” magyar uralkodó osztályok ilyen alapon nemcsak Nyugat-Magyarország, nemcsak Sopron, de akár Kecskemét és Szolnok elcsatolásába is belementek volna. Nem új dolog ez, mikor a burzsoá osztályérdek szembe kerülnek az össz-nemzeti érdekekkel. És 1921-ben ugyanez ismétlődött meg ellenkező előjellel. Az Anschluss hajdani legharcosabb sürgetői most már „vörösnek” találták a köztársasági Ausztriát, és fegyverrel akarták megakadályozni, hogy a neki ítélt Burgenlandot birtokba vegye.

A proletáriátus most a magyar proletárforradalom győzelme után kielégítőnek találta a nemzetiségi kérdés megoldását, ragaszkodott szociális jogaihoz, amit a kapitalista Ausztriától nem kaphatott volna meg. Ezért maradni akart, sőt még a fegyveres harcot is vállalta. A parasztság ingadozott, földet akart és felült az ellenforradalmi propagandának, vagyonosabb csoportjai pedig csatlakoztak az ellenforradalmi lázadásokhoz. A német parasztságot az agrárkérdés helyes meg-

40 Arbeiter Zeitung 1919. júl. 3. Die Reichskonferenz der Arbeiterfräte Dö-s. Der dritte Tag der Beratungen. Koritschoner felszólalása. 9. old.

41 Julius Braunthal: Die Arbeiterräte in Deutschösterreich. Ihre Geschichte und ihre Politik Die Beratungen und Beschlüsse der II. Reichskonferenz. Wien 1919. 28. old.

oldása tette volna a német és magyar proletariátus hű szövetségesévé és a Magyar Tanácsköztársaság rendíthetetlen hívévé.

Nyugat-Magyarország központjában, Sopronban március 23-án 5 tagú direktórium alakult, 24-én pedig megtörtént a vármegyei és városi közigazgatási hatalom átvétele. Március 28-án, a későbbi nyugat-magyarországi népbiztos, Kellner Sándor vette át az ügyek irányítását, átalakították a direktóriumot, amelynek legelismertebb tagjai: Bors László, Entzbruder Dezső és Knapp Gábor voltak.⁴² Április közepén a megye dolgainak intézésére megválasztották a 25 tagú, németekből és magyarokból álló intézőbizottságot és a tanácskongresszus soproni küldötteit. „Ebben a vármegyében — mondotta Kellner Sándor — nehéz feladat előtt állunk. A határon vagyunk. Ausztriában még mindig bömbölik a „Los von Ungarn” jelszót. Az osztrák burzsoázia még mindig lázítja a mi németjeinket. Be is jönnek ide, hogy zavart keltsenek nálunk. A német elvtársak nyugodtak lehetnek. Ami nekik jár, azt meg is adjuk. Megadjuk minden osztrák agitáció nélkül is...⁴³

Így is történt. Entzbruder 1919. április 24-én elrendelte, hogy Nyugat-Magyarország német proletárjai számára Sopronban *német vörös gárdát* állítsanak fel.⁴⁴ Április végén létrehozták a 4 német megye (Moson, Sopron, Vas, Pozsony vm.) képviselőiből álló nyugat-magyarországi direktóriumot, a „*Gaurat für Deutsch-Westungarn*”-t. Nyugat-magyarországi német népbiztossá Kellner Sándort választották, a német országrész központja Sopron lett.

A németiség újjáalakított önkormányzati szerve május 20-án tartotta első ülését a „*Gaurat Versammlung*”-ot. A 90 tanácsstag Nyugat-Magyarország valamennyi részét képviselte. Az ülésen megjelentek Kalmár Henrik német népbiztos, Kun Béla külügyi népbiztos, és a bécsi munkásság mindkét pártjának képviselői. A tanácskormány tagjainak részvétele a soproni gyűlésen kifejezésre juttatta, hogy milyen nagy politikai jelentőséget tulajdonít a Tanácsköztársaság a nyugat-magyarországi német néptanácsnak.⁴⁵ Kun Béla soproni beszédében vázolta a diktatúra nehézségeit, és rámutatott, hogy Nyugat-Magyarországon még a bécsi burzsoá és ellenforradalmi bandák terjesztette rémhírek ellen is küzdeni kell. „Örömmel nézem — mondotta beszéde végén —, hogy a német proletárok, akik eddig kettős elnyomatás alatt nyögtek, most felszabadulva lélegzenek fel és részesei lesznek annak a kultúrának, amelyből kizárta őket a magyar és német burzsoázia egyaránt...⁴⁶

A Gaurat számára a német önkormányzat szervezési feladatai és a proletárdiktatúra általános feladatai mellett súlyos tehertétel volt az ellenforradalom elleni harc, ami itt különös erővel jelentkezett.⁴⁷ A régi rezsim tapasztalt elemei, katonatisztek, földbirtokosok fogtak itt össze a bécsi magyar fehérekkel, a hatá-

42 Maye" Géza: A vörösdúlás nálunk. Sopron és vármegye a két forradalom alatt. Sopron 1919. 27—30. old.

Kellner Sándor tevékenységére lásd: Népszabadság 1957. szept. 4.

Szerémi Borbála: Kellner Sándor.

43 Soproni Vörös Újság 1919. április 17. A dolgozók vármegyéje. 2. old.

44 Soproni Vörös Újság 1919. április 25. Felállítják a német vörös gárdát. 2. old.

45 Soproni Vörös Újság 1919. május 21. A nyugat-magyarországi „Gaurat” első ülésén beszélt Kun Béla. 2. old.

Népszava 1919. május 20. A nyugat-magyarországi néptanács.

46 P. I. Archivuma, A. II. 14/29. Kun Béla beszéde.

47 A Sopron megyei ellenforradalmi mozgalmak lefolyását részletesen ismerteti Koncsek László: A reungassei összeesküvés c. munkájában. Bp. 1959., továbbá e szerzőtől: A bécsi és Sopron megyei ellenforradalom kapcsolata 1919-ben. SSz. 1956. 97—; 1959. 73—.

ron túli stájer reakciókkal nemcsak azért, hogy Nyugat-Magyarországnak a Tanácsköztársaságtól való lecsatolását megvalósítsák, hanem hogy *egyben a magyarországi proletárdiktatúra megbuktatását is előkészítsék*. Sopronban már 1918 telén titkos fegyveres védelmi szövetséget hoztak létre, azzal a céllal, hogy a dunántúli polgárságot megszervezzék. A tervük az volt, hogy megakadályozzák a bolsevizmust a Dunántúlon még az ország többi részétől való elszakadás árán is.⁴⁸ Az ellenforradalmárok beépültek a soproni Gaurat szerveibe. (A közéleti bizottság bűnös manipulációval pl. 30 vagon lisztet halmozott fel a Bécsben toborzás alatt lévő ellenforradalmi fegyérgárdisták számára,⁴⁹ ugyanakkor, amikor Budapest és az ipari városok nélkülöztek stb.).

Már a proletárdiktatúra létrejötte utáni első napokban Sopronban, Fülesen és másutt több kisebb ellenforradalmi zendülés lobbant fel; az operettszerű brucki tisztai puccsal egy időben pedig a reakciós erők ellenforradalmi kormányt akartak Sopronban alakítani. Az ellenforradalmi kísérletek hulláma június elején tetőzött. Cenk, Csorna, Kapuvár, Lövé falvak Sopron ellen vonultak. Kísérletüket a brennbergi munkások, a soproni bányász- és erdész akadémia hallgatói, a magyaróvári és győri kommunista csapatok, tehát nyugat-magyarországi helyi erők verték vissza.⁵⁰ A soproniak megvédelmezték a nyugat-magyarországi német proletáriátus hatalmát.

Az ellenforradalmi mozgalmak elleni harc kérdésével a Gaurat ülései is foglalkoztak. „Nem akarjuk vissza a kapitalista rendszert — mondják ki július 1-én —, mert az sohasem volt barátja sem a munkásnak, sem annak a termelési rendszernek, amely a munkások javára szolgál... mindent el fogunk követni, hogy azt a bűnös manipulációt, amely a Tanácsköztársaság ellen tör és a munkásságot a rabszolgaságba akarja visszaszülyesztetni, elnyomhassa.”⁵¹

A magyarországi németiség impozáns megnyilvánulása volt a tanácskongresszussal egy időben Budapesten, június 10–17-ig megtartott Német Országos Gyűlés. A tanácskozáson megjelentek a müncheni katona- és munkástanács, a svájci, a holland, a csehszlovák, a bolgár, a román, az olasz, a lengyel proletáriátus képviselői. Az Orosz Szovjet Köztársaságot Filipov, Német-Ausztriát Freund Bernát, Stájerországot Hummerdorf elvtársak képviselték. Az Országos Gyűlés meghallgatta a német párttitkárság jelentését, és a politikai helyzetről szóló beszámoló után határozatot hozott: „Magyarország németajkú szocialistái a kommunizmust tartják annak az államformának, amelyben az országban élő valamennyi nép jogegyenlősége a legszemélyibb módon fejeződik ki...⁵² Kun Béla felszólalásában a Vörös Hadsereget éltetve leszögezte, hogy a Tanácsköztársaságnak nem célja a területi integritás helyreállítása, sem a nemzeti elnyomás felidézése. Az ülés a nyugat-magyarországi proletárok helyzetével foglalkozva arra a következtetésre jutott, hogy feltétlenül a Magyar Tanácsköztársaságban kell maradniok.

A tanácskozás második napján a résztvevők megválasztották a Német Tanács országos bizottságát, majd Kalmár Henrik betérjesztette a németajkú vidékek alkotmánytervezetét, amit azután az alkotmánybizottsághoz utasítottak. „A me-

48 P. I. Archivuma. A. II. 8/58. Tóbi József jelentése a főváros politikai osztályától saját ellenforradalmi akcióiról. 1919. szept. 24.

49 Mayer id. m. 32. old.

50 Lásd ehhez: Koncsek, Mayer id. m. stb.

51 Soproni Állami Levéltár. Soproni Munkás. Katona és Földműves Tanács ülésének 1919. július 1-i jegyzőkönyve.

52 Népszava 1919. június 11. Német proletárok országos gyűlése. 6. old.

gyék helyett nyelvegységek szerint kell a területet felosztani⁵³ – hangsúlyozta – ezután pedig áttérni a föderatív alpra.” (A Tanácsköztársaság alkotmányában ez a gondolat érvényesült.) A Tanácsok Országos Kongresszusához intézett Felirat kimondotta: „A magyarországi német nép országos tanácsa és annak intézőbizottsága a népek önrendelkezési joga és a tanácsrendszer elvei alapján mindazonokon a vidékeken, amelyekből alakult, az *állami élet egész vonalán átveszi a törvényhozó és végrehajtó hatalmat*. Egyben pedig kezét nyújt a magyarországi

Sopronmegye Munkástanácsa
Elnökségének
SOPRON.

Arról értesülünk, hogy ellenforradalmárok komoly ervek híján most azt a hirt terjesztik, hogy Nyugatmagyarországról csapatainkat az antant parancsára kivonjuk s Nyugatmagyarország az antant imperialista rabló államainak ellenőrzése alá kerül, ez a gyűlöletes hazugság jellemzi a fehér ellenforradalmat, mely azt szeretné, hogy idegen segítséggel vissza állítsa a mágnások, bankárok uralmát, visszavergye a gyárát, földet és hányát a dolgozóktól. Ezekkel a rémhírekkel szemben megállapítjuk, hogy az antantnak Nyugatmagyarországra vonatkozóan a magyarországi szocialista szövetséges tanácsköztársaság kormányához semmiféle felhívás nem érkezett, de hiába is érkeznek, a magyarországi tanácsköztársaság kormányzótanácsa, mely a **nézetek teljes egyenjogúsága alapján áll**, nem hajlandó egyetlen proletárt se áldozatul odadobni a kapitalista kizsákmányolónak.

Megparancsolom, hogy minden rémhírterjesztő mint a tanácsköztársasággal szemben ártalmat előkötő egyén, haladéktalanul forradalmi törvényszék elé állíttassék és **legsúlyosabban megbüntettessék**.

KUN BÉLA S. K.
külügyi népbiztos

összes nemzeteknek a proletárok szilárd szövetségéhez és indítványozza az előkészítő tárgyalások megkezdését a magyarországi proletárföderáció végleges kiépítése végett.⁵⁴ A küldöttek Kalmár Henriket választották a Kormányzótanács elnökévé.

A következő napok tanácskozásai az országos tanácsok jelentéseit vitatták.⁵⁵

53 Népszava 1919. június 12. Németajkú proletárok átveszik a kormányzást a németlakta vidéken. 1. old.

54 U. o.

55 Népszava 1919. június 13. A német országos tanács ülése. 8. old.
Népszava 1919. június 14. A német országos tanács ülése. 9. old.

Népszava 1919. június 15. Német területen minden termelési eszköz a német proletáriátus tulajdona. 15. old.

(Oktatásügy és a szocialista termelés megszervezésének kérdései a német területeken stb.). Ezek a tanácskozások azt is sejtetik, hogy a német autonómia elsősorban az etnográfiailag egységesebb Nyugat-Magyarországon valósult meg maradéktalanul, míg a közép-magyarországi németek több helyütt nem vették át a vezetést. A Német Országos Tanács utolsó ülése üdvözölte az egész világ német munkásait, a Volga mentén, az Urál hegységben, a Don vidékén, Németországban, Ausztriában, Lengyelországban, Csehországban, Svájcban és más országokban.⁵⁶

Július folyamán az ellenforradalom már az egész Dunántúlon szervezkedett, és ekkor is a bécsi emigránsokkal, a stájer monarchistákkal, valamint a szegedi kormánnyal állt összeköttetésben. Kismartonban, Németújváron röpcédulákat terjesztettek, hogy az átszatolás már küszöbön áll; a Draskovits-kastélyban éjjelente összejöveteleket tartott az újvári előkelőség.⁵⁷ A nyugat-magyarországi rémhírek ügyében Kun Béla 9-én külön sürgönyt kényszerült küldeni a soproni Gaurathoz, és közölte, hogy az antanttól semmiféle felhívás nem érkezett Nyugat-Magyarország kiűritésére vonatkozóan.⁵⁸

A párizsi békekonferencia a Német-Ausztria számára kirótt békefeltételek II. részének kidolgozásakor ismételten foglalkozott a nyugat-magyarországi kérdéssel, miután Renner jegyzékei és Kramarz június 3-i emlékirata egyszerre két állam igényét jelentették be a szóban forgó területre. A csehek a korridor-óhajt háttérbe állítva az Adriai-tengerhez vezető kijárat biztosítása érdekében most a terület neutralizálását, illetve népszövetségi ellenőrzés alá való helyezését követelték.⁵⁹

Magyarországon még mindig a proletáriátus volt uralmon, és így a békekonferenciának elég oka volt arra, hogy támogassa az újabb terület lehasítására vonatkozó igényeket. Mindössze abban a kérdésben volt ingadozás, kinek a részére történjen az ajándékozás. Franciaország közép-európai politikája jegyében szívesen támogatta volna a cseheket, míg Olaszország számára a csehek és a jugoszlávok együttes megjelenése az Adria partján egyáltalán nem volt kívánatos. Valószínűnek látszott, hogy a szövetségesek érdekkellentéteiből Ausztria nyerhet. Az osztrák békedelegáció törekvései megértésre találtak olasz körökben, és az osztrák szociáldemokrata párt nemzetközi kapcsolatait kihasználva, sikerrel munkálkodott az angol és amerikai delegáció megnyerésén.⁶⁰ Július 1-én Lansing volt az, aki javasolta az osztrák követelés felülvizsgálását egy arra illetékes bizottságon keresztül,⁶¹ július 2-án pedig Balfour az osztrák-magyar határnak az Ötös Tanácsban folytatott vitájánál mutatott rá arra, hogy az Ausztria és Magyarország közötti határ sürgős figyelmet érdemel.⁶²

Nyugat-Magyarország sorsát a hatalmak július 7–11-ig tartó tárgyalásai döntötték el. Az amerikai, angol, francia és japán delegátus egyetértett abban, hogy Magyarország 250 000 lakost számláló nyugati területét Ausztriának ítéljék. Ez a rendezés — részben a cseh óhajoknak is eleget téve — Magyarországon tartotta a Pozsony–Zágráb vasútvonalat Mosonszentjános–Csorna és Nagykanizsa

56 Népszava 1919. június 18. A világ német proletárijaihoz.

57 P. I. Archivuma. A. II. 8/47. Németújvári helyzet. 1919. július 17.

58 Soproni Vörös Újság 1919. június 17. Rémhírterjesztők aknamunkája Kismartonban. 3. old.

59 Almond—Lutz: id. m. 415. old.

60 V. ö. Karl Renner: Wie es zur Befreiung des Burgenlandes kam? 10. old.

61 Almond—Lutz: id. m. 68. old.

62 Almond—Lutz: id. m. 414. old.

útvonallal, és így az Adriához vezető utat akkor is biztosította Csehország számára, ha a két állam közül az egyikkel konfliktusba keverednék.⁶³

A július 2-án átnyújtott békefeltételek a végleges határmegállapításokat tartalmazták. A békekonferencia az osztrákok által igényelt nyugat-magyarországi területet Moson megye keleti részének kivételével népszavazás nélkül Ausztriához csatolta.⁶⁴ Hogy itt nem etnográfiai szempontok, nem a magyarországi németek sorsa feletti aggodás volt az irányadó, már abból is kiderül, hogy Ausztria területéből mindegyik szomszédnak sikerült egy darabot lekanyarítani, míg neki magának csak éppen Tanácsmagyarország területéből ígértek egy darabot, vagyis egy másik legyőzött és ugyancsak megcsönkített volt szövetséges ország területéből. Az antant e terület átcsatolásával a viszály magvát akarta elhinteni a mindenkori Ausztria és Magyarország, de elsősorban a *kommunista* Magyarország és a *szociáldemokrata* Ausztria között, amelynek forrongó fővárosa túlságosan közel volt a magyar határhoz.⁶⁵ Nyugat-Magyarország gazdaságilag szegény vidék volt, de jó „rekompensáció” a Németországhoz való Anschlusst tilalmazó cikkelyért és Német-Ausztria általános megnyomorításáért.⁶⁶

Amikor híre jött az antant döntésének, Tanácsmagyarország már utolsó napjait élte; július 20-án indult meg az offenzíva a román burzsoá csapatok ellen, az antant felvonultatta a környező burzsoá államok csapatait, és elhatározta Tanácsmagyarország megfojtását.

A Forradalmi Kormányzótanács július 21-i ülésén Kun Béla ismertette a Saint Germain-i békeszerződést, amely Nyugat-Magyarország nagy részét Ausztriának ítélte oda. A vélemények megoszlottak. Kun Béla azt javasolta, hogy a kormány ne engedjen át az osztrákoknak egy talpalatnyi földet sem, míg Varga Jenő nem tartotta helyesnek, hogy amikor az antant parancsára már színmagyar területeket engedtek át, most a szóban forgó területet ne adják át Ausztriának. Végül is azzal zárták le a vitát, hogy a kormány halasztó álláspontot foglal el, hogy ti. egyelőre nem ad át semmit, és az antant döntésével szemben az önrendelkezés kérdését fogja felvetni.⁶⁷ Ez a döntés helyes és reális volt, mert számba vette, hogy mind elvi, mind katonai-politikai okok alapján teljesen értelmetlen lenne, ha a Tanácsköztársaság a nyugat-magyarországi területért frontot nyitna Ausztria ellen, továbbá, mert a népszavazás felvetésével, ha a kérdés demokratikus megoldást nem is, de mindenesetre időnyerést remélhetett. Hiba volt viszont, hogy az önrendelkezést csak a proletariátus megszavaztatására szűkítették le, és a sajtóban is e túlzó nemzetiségi politikai elvek jutottak kifejezésre.⁶⁸

63 U. o. 416—417. old.

64 Bericht id. m. II. Teil...

65 V. ö. Bolgár Elek: A Magyarországi Tanácsköztársaság és a világpolitikai helyzet. Új március, IV. évf. 3. sz. 1928. márc.

Falk Emerich: Das Burgenland im Blickfeld tschechischer Grossherrschaftspläne. Stuttgart 1938. 71. old.

H. Allizé: Ma mission a Vienne. (Mars 1919— auot 1920). Paris 1933. 111. old.

P. I. Archivuma, A. II. 15/40. Német lapszemle. A Frankfurter Zeitung 1919. június 22-i száma.

66 V. ö. H. Allizé id. m. 111. old. P. I. Archivuma, II. 15/26. Német-Ausztriai helyzetjelentések.

67 P. I. Archivuma, A. II. 14/8. A Forradalmi Kormányzótanács 10. ülése. 1919. július 21.

68 Soproni Vörös Újság 1919. július 24. Kun Béla nyilatkozata a Soproni Vörös Újságnak, 1. old.

Július utolsó napjaiban a nyugat-magyarországi lakosság számos gyűlésen tüntetett a Saint Germain-i döntés ellen. A soproni Gaurat július 23-i ülésén kimondotta, nem tűrheti, hogy a Magyar Tanácsköztársaság keretein belül kivívott szabadsága nemzetközi rablók prédája legyen, és hogy nem hajlandó az osztrák tőkéséken keresztül az angol, francia és olasz tőkésék jármába hajtani a fejét.⁶⁹ A július 26-i soproni katonagyűlés, amelyen a Wiener Neustadt-i katonatanács elnöke is részt vett, a fegyveres harcot is vállalta. „Mi — hangzott a határozat — nemcsak a magyar proletáriátus, hanem szövetségben az orosz proletariátussal, minden ország szabadságáért küzdünk.”⁷⁰ A német községeknek a tanácskormányhoz intézett távirata kimondta, hogy semmi körülmények között nem engedik Nyugat-Magyarországot Ausztriához csatolni, és ilyen irányban a legmesszebbmenő támogatást követelték a kormánytól.⁷¹ A nyugat-magyarországi lakosság harca éppen kibontakozóban volt, amikor Magyarországon megdőlt a proletárdiktatúra.

A magyarországi Tanácsköztársasághoz való ragaszkodás ragyogó példáját mutatta Sopron, ahol a határ közelsége, a nyári ellenforradalmi mozgalmak és a sokféle rémhír ellenére 1919. augusztus 4-ig állott fenn a proletárdiktatúra. Amikor az országban a Peidl-kormány vette át a hatalmat, *Sopronban kihírdették a statáriumot és kimondották, hogy a hatalmat a munkástanács gyakorolja, benne a polgárság képviselője nem lehetséges, hogy a munkástanács helyén maradjon és hatalmi tényező.* De miután az országban az ellenforradalom jutott hatalomra, a túlerővel szemben nem sokáig tarthatták magukat. Egy 850 főnyi csapat augusztus 4-én körülfárta és ostrommal bevette a Ferenc József lakatnyát, a soproni munkászászlóalj utolsó erődjét, és ezzel a proletárdiktatúra utolsó pillére is ledőlt.⁷² Nyugat-Magyarország a Lehár-féle különítmények garázdálkodásának színtere lett.

A nyugat-magyarországi németiség hovatarozandósága ezzel más megvilágításba került, de ez már nem tartozik jelenlegi vizsgálódásunk körébe.

69 Soproni Vörös Újság 1919. július 24. Fegyverrel védjük meg Nyugat-Magyarországot. 2. old.

70 Soproni Vörös Újság 1919. július 26. Katonagyűlés a népházban. 2. old.

71 Népszava 1919. július 23. Nyugat-Magyarország proletárjai nem akarnak elszakadni a Tanácsköztársaságtól. 3. old.

72 Soproni Állami Levéltár. Soproni Munkás Katona és Földműves Tanács jegyzőkönyvei. 1919. VIII. 2—4.

73 V. ö. Mayer Géza id. m. 140. old.

Kazinczy Ferenc soproni kapcsolatai

írta: **Kelényi Ferenc**

Kétszáz esztendeje, 1759. okt. 27-én született *Kazinczy Ferenc*, akit méltán nevezhetünk a magyar irodalom egyik legkiemelkedőbb egyéniségének, noha eredeti szépirodalmi alkotásainak száma meg sem közelíti sok más írónk termékenységét. Mik hát azok az érdemek, amelyek oly előkelő helyet biztosítanak a magyar írók Pantheonjában a „széphalmi mesternek”?

A felvilágosodás apostolaként, a nemzeti kultúra terjesztésének magasztos eszméjével indult meg pályáján, s a Martinovics-mozgalom leleplezése után majdnem hét esztendeig szenvedte a Habsburg börtönök testi és lelki gyötrelmeit. De a hosszú rabság sem tudta eltéríteni céljától, sőt talán még élesebben láttatta meg vele a haladás akkor egyetlen járható útját: a polgári társadalom irodalmi-nyelvi téren való előkészítésének a lehetőségeit. Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy Kazinczy Ferenc munkássága új fejezetet nyit irodalmunk fejlődésében, hiszen a nyelvújítás és a stílusreform ügyének diadalra juttatásával, páratlan irodalomszervező, irányító tevékenységével valóban megteremtője lett irodalmi téren a polgárosodás előfeltételeinek.

Hatalmas méretű és szétágazó munkásságáról — mely a maga korában eszmei szempontból is felbecsülhetetlen értéket jelentett — 22 vaskos kötetben összegyűjtött levelezése ad leghűbb képet.

A nagy irodalmi vezér — akit büszkén sorolhatunk a világirodalom legnagyobb levélírói közé — soproni kapcsolatairól ugyancsak elsősorban levelezéséből¹ tájékozódhatunk.

* * *

Kazinczy irodalmi pályájának első korszakát főként fordítások jellemzik. 1785 táján fordít magyarra egy szentimentális Werther-utánezatot (Adolfs gesammelte Briefe, Leipzig, in der Weygand'schen Buchhandlung 1778) *Bácsmegyei levelei* címmel, de csak *Gessner* svájci költő idilljeinek magyar nyelvű kiadása (1788) után, 1789-ben jelenteti meg ezt a levélregényt, Fordítói tevékenysége pályájának ebben a korai szakaszában is nagyfokú tudatosságra vall: a felvilágosodás új gondolatvilágához új költői formákat és ízlést párosít, s úgy érzi, hogy ezek az újítások leginkább a fordításokkal népszerűsíthetők. Legfőbb műfordítói elve ekkor — ellentétben későbbi felfogásával — a lefordított munkáknak „hazánk vidékeire szállítása.” A német regényt tehát nemcsak egyszerűen „lefordítja”, hanem meg is „magyarosítja.” Így lesz a német Adolfból Kazinczynál *Bácsmegyei*, Sophie-ből *Surányi Manczi* (az 1814-es átdolgozásban: *Nincki*), Theodorból *Marosi*, Wilhelmine-ből *Veszprémi Maris*, Leonhardból *Endrédi*, Bernheimből *Szentpéteri* stb.

¹ Kazinczy Ferenc levelezésének I.—XXI. kötetét az Akadémia megbízásából Váczy János, a XXII.-et pedig Harsányi István állította össze. Hivatkozásaimban zárójelben a kötet számát, utána pedig a levél számát tüntettem fel.

Kétségtelen, hogy a magyar olvasóközönség sokat nyert a gyenge Werther-utánezat megmagyarosításával: a regény jellemeinek plasztikusabb ábrázolása mellett a *Bácsmezei leveleiben* gördülékenyebbé válik a cselekmény, s némileg csökken az érzelgősség is. A német regénnyel ellentétben Kazinczy pontosan helyekhez köti a cselekményt: Manczi (Nincsi) *Budán* lakik, Bácsmezei előbb

Kreutzinger: Kazinczy arcképe. (Olajfestmény)

Sopronba, majd *Tornára* megy, s *Dorogon*, *Pozsonyon*, *Bécsen* keresztül kerül külföldre, élete végén pedig *Esztergomban* (Ipolszágon) találjuk.

Bácsmezei, a regény főhőse 13 levelét keltezi „*Soprony*”-ból: ötöt szerelméhez, *Nincsihez*, hetet pedig barátjához, *Marosihoz*, de egyetlen levélben sem találunk konkrét utalást városunkra vagy annak környékére. Annál feltűnőbb ez, mert a szerelmében csalódott Bácsmezei Marosihoz *Budáról* keltezett első levelében így ír: „... Ismered a kilátást: Budának egy része a Margitsziget szép lombú fáival, s az a messze terjedő gyönyörű lapály a kékellő szentendrei s nógrádi hegyektől addig, hol a ráckevei torony a vizek közül kinyúl, s Veszprém felé a hanyatló nap, krókuszszínű királyi palástjában.”

Nyilvánvaló, hogy *Adolf leveleinek* fordítása, ill. megmagyarosítása idején Kazinczy már jól ismerte Budát, de nem ismerte közelebbről Sopront. Minden-

esetre városunk helyszíneként szerepeltetése az ifjú műfordító első jelentősebb művében arra enged következtetni, hogy Kazinczy törekedett megismerni ezt az ősi várost, melynek közelében, *Cenken* van a kastélya a kor jeles magyarjának: *Széchenyi Ferencnek*.

Bár maga Kazinczy később nem sokra tartotta *Bácsmegyeijét*, irodalmat kedvelő, ill. irodalommal foglalkozó kortársai közül többen — így elsősorban *Horváth Ádám* — elragadtatással nyilatkozott róla. *Szántódon*, 1789. október 16-án kelt, Kazinczynak írt levelében azonban már nemcsak erről a műről tesz említést, hanem *Széchenyi Ferenc megismerésére* is sarkallja barátját:

„Ha Bétsbe úgy mégy, hogy erre jössz; meg találod Gróff Szétsenyit vagy Bétsben, vagy Sopron tájékán Czenkenn, ne kerüld el őtet, 's ha beszélsz vele, emlékezz rólam is úgy mint egy jó Barát; ő Téged meg fog ismerni; és így sokat tesz előtte kedves voltomra a' Te barátságod.” (Kazinczy Ferencz levelezése, I. kötet, 258. sz. levél).

Még ennek az évnek az őszén sor került Kazinczy bécsi útjára, melyről Kasán, 1789. december 20-án kelt levelében így ír *Aranka Györgynek*:

„Hogy előttem minden tekintetben különös kedvességű Leveledre illy soká nem feleltem, érdemes tiszteltt Hazafi! tulajdonítsd azt Bétsi útamnak, hová 8bernek 18dikán meg-indulván, Xbernek 4dikén jöttem haza . . .

Füreden Horváthot, Györben Rajnist és Révait, Pesthen Dugonitsot, Pozsonban a' Nevendék Kis Papokat, Bétsben a' Hadi történetek íróját, Görög Demeter Uramat, Báróztit, s' mindenek felett Gróff Széchenyit láttam.”

A levél további részében a felsoroltak érdekes jellemzését olvashatjuk, melyből kettőt idézünk:

„Révai száraz, szőke, görbedtt, éles és aligha nem irigy. Györben a' Normalis Oskolánál Rajzolás és Architecturát tanít. Társaságra² veszedelmesnek nézem . . .

Szécsényi Királyi Commissarius és Fő Ispány volt. Önként resignált. Eggy szent Hazafi. Igen tanúlt, igen nyájas, igen jó ember. Alig szerettem valaha valakit annyira, mint őtet első tekintettel: de rettegtem előtte, olly nagy volt reverentiam, veneratiom. Ha ki őtet látja, hazafiúságát hallja, azonnal hozzá fog az íráshoz . . .” (I. m. I, 272.)

Kazinczy tehát Bécsben ismerkedett meg Széchenyi Ferencsel, mert ezen az útján még nem sikerült eljutnia Sopronba. A későbbi irodalmi vezér ekkor már bámulatos következetességgel halad nagy célja felé: előbb a *Magyar Múzeumban*, majd az *Orpheusban* segíti a szellemi munka sikereit általánossá, egyetemessé tenni. Széchenyi Ferencben elsősorban a nagy *mecénást* tiszteli, s — miként ebből az időből való levelezése mutatja — mellette szeretné még megnyerni *Pállfy Károly*, *Prónay László*, *Orczy László*, *Teleki József*, *Forgách Miklós* és a *Podmaniczkyak* támogatását is. *Révai Miklós* programjában is szerepelt az írók és tudósok egyesítésének törekvése, de ezt a célt csak Kazinczynak sikerült elérnie, aki a főrangú pártfogók megnyerése mellett igazi tanítója, bölcs iránymutatója tudott lenni az addig „kiskorú, parlagon heverő tehetségeknek, akik a haladás irányáról és eszméiről épp oly keveset gondolkoztak, mint amily keveset áldoztak azokért.” A francia forradalom nyomán a politikai szabadság nálunk is derengő hajnalának lelkes ünneplésével nem elégszik meg Kazinczy, hanem igyekszik annak hatását a szellemi haladás minden területén merészen érvényesíteni.

Sajnos, a közvetlenül bekövetkező esztendőök nem váltották valóra remé-

2 Kazinczynak ez a megjegyzése a szabadkőművesekre vonatkozik.

nyeit. Az országgyűlés nem biztosította a magyar nyelv jogait, a nemzeti irodalom iránti érdeklődést sem sikerült számottevően fokozni. Ekkor írja neki — 1791. márc. 9-i levelében — *Földi János*:

„Fájlalom szívemből állapotodat, de ez a sorsa egy nyomorúlt és vak hazában a jó ízlést és világosodást most plántáló apostolnak.” (I. m. I, 365.)

A részvétlenség fojtó, bénító légkörében sem csökken azonban tettvágya. *Kis Jánoshoz*, a későbbi jeles soproni költő-püspökhöz írt egyik levelének tartalma is erre utal:

„Sík és meredek a' tető, melyre fel kell vergődnünk, 's szemünk vissza retten, 's elfogja a' vakulás, ha előre tekintvén, látjuk mi van hátra. De ha vissza tekintvén, elnézzük, hűsz esztendő alatt mely utat tevénk, hah barátom! az kedvet önt a csüggedező szívbe. Még hűsz esztendőt, 's ez a' miveletlen de szép, de gazdag örök, nem miáltalunk, hanem azok által, a' kiket példánk fog ide szítani, más alakot veszen magára, 's csak várd, eljő a' nap, bizony eljő, midőn szomszédink nem mondják többé, hogy bennünket nem ismernek.” (I. m. II, 425.)

Lázás szervező-munkája nem szünetel. 1792. június 29-én, Budán kelt levelét³ érdemes teljes terjedelmében idéznünk:

„A' Sopronyi Magyar Társaságnak
üdvözlését jelenti

Kazinczy Ferentz.

Benkő Ferentz, Enyedi Professor Erdélybenn, ezelőtt bizonyos idővel 50 nyomtatvány Mineralogiáját küldötte hozzám, hogy számára adjam -el. Egynek árát 2 Rfntban szabta-meg. Részeltek benneteket is, ismeretlen, de szívesen szeretett Társak, azon szolgálatban, mellyet ennek a' nagy nevezetű Tudós-nak én teszek, munkáját ismételten környékekre juttatván. Kérlek, az ide rekesztett 10 nyomtatványt adjátok-el, 's árát, azaz 20 Rftot, küldjétek Stahel és Kilián Uraknak Pesti börtökba, hogy azt ott fel-vehessem, és Barátomnak béküldhessem. Segélje-elő a Mindenható nemes igyekezeteteket, engem pedig fogadjatok barátságos szeretetetekbe. Azon leszek, hogy azt megérdemelhessem. Budán, a' 6-dik hónap' 29-dikén 1792.” (I. m. II, 402.)

Sajnos, nincsen semmi adatunk sem arról, hogy mi lett Kazinczy felhívásának az eredménye.

Kis Jánossal 1793 nyarán veszi fel Kazinczy levelezés útján a kapcsolatot, s már első levelében is érdekes soproni vonatkozásokra találunk. Az irodalmi, ill. tudományos társaságok alakításának jelentőségét hangsúlyozva írja:

„... Lakos Társunk által végre bévezettettem a' Sopronyiba; 's már erről merem reményleni, hogy ez, ha csak egy két Kist és Lakost találunk, dicsőségére fog válni Nemzetünknek. Én nem sokára valamely munkám homloklevelére függesztem ezt a' megtiszteltetésemet.

Igazán, kedves Barátom, ti vagytok azok, és tágosabban, a' Sopronyi Társaság az, a' miből mindent várok. Minden kétségen kívül vagy az, hogy a' Lutheranusok Oskoláiból jönnek-ki azok az Ifjak, a' kik Aesthezissel dicsekedhetnek. Városokban neveltetvén, Muzsikát és valami kevés Festést, 's Németül tudván, a' Német Irók' Munkáinak ismeretségét tehetitek magatokévá, mellyek nélkül haszontalan igyekszik valaki hazai Literatúránkat boldogítani...” (I. m. II, 424.)

Miként föntebb láttuk, a Magyar Társasághoz szóló első levelében Kazinczy egy jelentősnek igazán nem mondható kiadványt népszerűsít, és a társaság tag-

3 Az eredeti levél a soproni Berzsényi Dániel Gimnázium iskolamúzeumában van.

Soproni Magyar Társasághoz
megszólított levelet
Kazinczy Sereztz

Bevált Sereztz, Egyetdi Professor Erdélyben, ezekben
híjonyos idővel 50. nyomtatvány Mineralog.
ijai küldötte közám, hogy kamára adjam. el.
Egyetdi árát 2. Áprásban fatta. meg. Képeket
kel kennevelet is, iméseslen, de hűvejen hűve-
tek tartás, azo fogálatban, melyet ennek
a nagy nevezetű Tüdőrnak én sebbel, munká,
ját iméseslen kőnyelkekre juttatván. Kérlek
az De vele szít. 10. nyomtatványt adjátol. el.
3. árát, azaz 20. Áprist, küldjeteit kábel és
kilián kábelnek kért. bőljórba, hogy azt ok
fel. vehessem, és Barátomnak be. küldhessem.
Egészje. elő a Mindenható nemes igyekezeteiben
engem pedig fogadjatok barátságos pereseten
sebbe. Azon kérdel hogy azt meg. érdemelles,
sem. Budán, a "Világ hónap" 22. dikién 1772.

Kazinczy levele a soproni Magyar Társasághoz (1792)

jaitól anyagi áldozatot vár. Mi sem bizonyítja viszont jobban önzetlenségét, mint hogy *saját művét ajándékként* is szívesen adja. Kis Jánosnak ezt írja 1794. márc. 4-én kelt levelében:

„Sztellám Göthe után, és A' vak Lantos Veit Webernek Sagen der Vorzeit nevű írásából, Pozsonyban most jöve-ki. A' mai Posta viszi rendelésemet Aszalayhoz, hogy a' Sopronyi Társak számára 50 nyomtatvány ajándékban küldődjék hozzád. Homloklevelén úgy jelenék-meg, mint *Tagja a' Sopronyi Magy. Társas.* és a' borítékon egyet 's mást mondtam ezen titulus felől, attól tartván, hogy némelyek félre ne értesenek...” (I. m. II, 436.)

Két héttel később ugyancsak Kis Jánoshoz ír egy soproni vonatkozású „üzleti” kérdésekkel kezdődő levelet:

„Most nem az Aesthetikus, hanem a' Merkantil K. írja hozzád Levelét, kedves Kisem! De ezt nem kell kevésbé szeretned, mint amazt. Kevéssel jövök elődbe; azzal a' kéréssel, hogy Győri Könyvkötő Miller Ferenc Urat, ki a' Magyar Literaturáért olly példásan iparkodott egykor, hívasd magadhoz, és tudakozd-meg, micsoda exemplárjaim tevődtek -le kezénél, mennyit árult belőlök, és mik vannak még el nem kelhetőleg nála? — Adj nékie Rabat helyett egy-néhány exemplárt az el nem költekből, a' többit a' pénzzel együtt vedd magadhoz, és valamely alkalmatossággal küldjed Aszalay János Urnak, Pozsonyba; lakik ez a' Barátom Kochmeister volt Patikárus házában...”

A' másik, a' mire kérlek az, hogy írj Sopronyba, és ott is az el nem költ Herdereket és Diogeneszeimet vétecsd, sőt vitessd által Aszalayhoz, azzal a' pénzzel együtt, a' mi talám némely exemplumokért begyűlt. — S imé a' Merkantil K. elvégzte dolgát Veled.

Következik az Aesthetikus K. fecsegése...” (I. m. II, 438.)

Kazinczy hosszú, súlyos rabsága előtt még két levelet ír Kis Jánoshoz, s az utolsó előttiben, mely 1794. május 11-én kelt, szintén találunk soproni utalást:

„... Édes Kisem, bár a' mi Sopronyi Társaságunk állhatna talpra. Nem kell pénz, nem kell fény, csak egyetértés és barátság kell; akár adunk ki munkát időszakonként, akár nem.”

Érdeemes idéznünk ugyanennek a' levélnek az *utóiratából* is néhány sort, mely jól rávilágít Kazinczy felvilágosultságára, a magyar jakobinus mozgalommal való egyre nagyobb fokú eszmei azonosulására:

„... 6a Maji Kassán, a' Gyülésben egy Religionaria Investigatiót⁴ kezd olvasni a Notárius... — Én felpattanok, T. N. Vmegye, mondám, avvagy nem volt é még elég időnk, alkalmatosságunk, okunk megtanulni, hogy mikor az igazságot nyomozzuk, nem kell lenni Religióknak..., hogy olykor, és akkor mikor itt vagyunk, nem kell lenni Pápistáknak, Kálvinistáknak, hanem csak embernek és polgárnak...” (I. m. II, 445.)

1794. dec. 14-én történt Kazinczy Ferenc elfogatása s majdnem egy teljes esztendő „a budai tömlöcz' szennyei” között tölt. Martinovics Ignácot és a mozgalom legfőbb vezetőit kivézik, Kazinczyra meg újabb börtönök sora vár. Sem ő, sem a hű barát, Kis János — aki akkor Győrött volt tanár — nem gondolta, hogy mindkettőjük által áhított találkozásuk Kazinczy egyik börtönből a másikba hurcolása során történik meg. Kis János *Emlékezéseiben* személyes megismerkedésük körülményeiről ezt írja:

„Kazinczy, kivel már előbb szorgalmasan leveleztem, Kufsteinba Győrön keresztül vitetvén, a fogadóba magához hivata, s ott az őt kéréső katonatiszt

4 Vizsgálatot.

jelenlétében beszélgetünk egymással s akkor általa a többek között az is értésemre esett, hogy hozzá írt leveleim budai fogságában tőle elvették; de ártatlancoknak találtatván ismét visszaadattak." Csillaggal megjelölt jegyzetben hozzáfűzi mindjárt Kis János: „Ezek utóbb Kufsteinban ismét elvették tőle, s nem is adták vissza.” (I. m. II, 174.) Ez az idézet egyúttal magyarázatul szolgál arra is, hogy miért nem találunk 1801-ig *Kazinczy levelezésében* egyetlen Kis János által írt levelet sem.

Hatodfél évig — „... 2387 napig lévén megfosztva tintától...” (I. m. II, 497.) — *Kazinczy Ferenc* alig ír levelet, de gyenge egészségi állapotáról szóló tudósításai mellett e néhány levél is mutatja változatlan érdeklődését az irodalmi kérdések iránt.

Aztán végre megnyílik a munkácsi várbörtön kapuja. A sokszor már nem is remélt szabadság túlerádó boldogságában írja Kis Jánosnak, a legkedvesebb barátának, 1801. június 28-án, szabadulásának napján:

„Repülök az Anyám' karjai közzé, 's meglátom megint a' kies lombot, hol életem, hab, szél, 's veszély után, boldog homályban fog elmúlni. De nem indulhatok, még el nem mondom a' mit nem tudsz, hogy élek, 's a' mit tudsz, hogy szeretlek. Várom leveledet.” (I. m. II, 485.)

Kis János, aki ebben az időben Kővágóörsön lelkészkedett, válaszlevelében kielenti, hogy *Kazinczy* kiszabadulásának napját egész életében ünnepnek fogja tekinteni. A kortárs írók legtöbbször is melegen üdvözli, de nem így a korábbi főrangú mecénások, akiknek a soraiban ott találjuk *Széchenyi Ferencet* is. Reájuk céloz *Váczy János*, *Kazinczy* levelezésének szerkesztője:

„Azok, kik fogsága előtt oly szívesen látták házuknál: most nem mernek vele nyíltan érintkezni, félvén a királyi nehezteléstől” (I. m. II. Bevezetés XXIII. lap).

Bár a hosszú rabság alaposan megviselte *Kazinczy* egészségét is, mégsem hagyja el a remény. Újra megragadja a reformatori zászlót, melyet a Habsburg zsarnokság közel hét esztendőre kicsavart kezéből, s három évtizeden át ez a zászló mutatja a haladás egyetlen járható útját hazánkban. Levelezése egyre jobban bővül, s ezzel párhuzamosan megsokszorozódnak irodalomszervező feladatai is: minden jövedelmét könyvekre, levelezésre költi, mégis kevésnek érzi az áldozatot, ha a magyar művelődés megújulásáról, előbbre lendítéséről van szó.

A Dunántúlról ekkor — az időközben *Nemes-Dömölkre* került — *Kis Jánost* és a győri *Németh Lászlót*⁵ sorolja legjobb fegyvertársai közé. 1802. okt. 31-én írja *Virág Benedeknek*:

„... Barátaim nekem számsan vannak, Kis János és *Németh László* azok, a' kikkel szeróssan levelezek... Ha *Kist* vagy *Némethet* láthatod, nézzd benne az én leghűbb barátimat”. (I. m. II, 539.)

S a hű barátok leveleiben számos soproni vonatkozású, *Kazinczyt* érdeklő híradással találkozunk.

„Az újabb Litteraturát illető dolgok, mellyekről valamit tudok. ezek: Sopronyban egy ifjú tudós, *Bredetzky*⁶ Ur egy német Almanakot nyomtatatt ily tzm

⁵ *Németh László* Jobaházán született, a soproni líceumban tanult, s egyik alapítója volt a Magyar Társaságnak. Győrbe került tanárnak; f' a'alon meghalt. Korának elismert földrajzi írója volt, *Kazinczy* különösen nagyra becsülte.

⁶ *Bredetzky* is a soproni líceum növendéke volt, később itt tanítószkodott, majd Bécsben és Gaiciában élt. Az itt jelzett munka pontos címe: „*Topographisches Taschenbuch.*”

alatt: Naturhistorisches Taschenbuch für Ungarn, melyben a 'Sógoromtól' most Keszthelyi, előbb Késmárki Professortól is némely levelek fognak elő jöni..." (I. m. II, 553.) — írja 1802. dec. 13-i levelében Németh László.

Kis János, aki Kazinczy ízlését tartja a legfőbb tekintélynek, természetesen hozzá küldi először (1803-ban) a Sömjénben gazdálkodó Berzsenyi verseit: a „Romlásnak indult...” kezdetű híres ódát és még másik kettőt. Kazinczy elragadtatással nyilatkozik:

„Betegen vettem leveledet, de feleledtem, 's bajomat nem érzem többé. Ime midőn azon kesergek, hogy az a' szent tűz, melly már csak kevesek szívében tápláltatik, közelit elalvása felé, egy dicső lángot látok fellobbanni véletlenül. Háládatosan borúlok a' szent anyának, a *Természetnek* lábaihoz, s tisztelettel imádom bölcsességét, hogy a' történetek' fonala olly szorosán füzte a' segédet a' veszély mellé. Tégedet pedig, becsülhetetlen barát örvendő köszönettel szorítlak mellyemre. Örvendj, édesem! és nem csak Literatúránknak örvendj, hanem örvendj Magadnak is. Mert ha a' Te Berzsenyid csak titokban irogatta is, és Néked vezérlésed nélkül, verseit: de ötet a' *Természet*en kívül bizonyosan leginkább és legközelebb a' Te példád szóllította a' Múzsák' tiszteletére..." (I. m. III, 588.)

1803 májusában Kis János rövid ideig Sopronban tartózkodik s innét írja levelében:

„Most Sopronban vagyok, 's ezennel megyek a' M. Társaság gyűlésébe, hogy a' mennyire lehet, ez által is buzdítsam ifjú társaimat, a' kik között egy kettő minden esetben szeretetre méltó. Utóbb ezekről is irok. Éljen boldogul.” (I. m. III, 594.)

Mire azonban ez a levél Érsemjénbe ér, Kazinczy már útban van Bécs felé. Pestről május 20-án indul a császárvárosba, s az a terve, hogy útközben meglátogatja barátait és eljut Sopronba is. Szándékát egy kisebb baleset hiúsítja meg: Tatán elragadják a postakocsi lovai, s Kazinczy „tört orral és arczúlattal 's törtnek gondolt balkarral” emelkedett fel a földről. (I. m. III, 601.)

Németh László siet kifejezésre juttatni azt a reményét, hogy Bécsből visszafelé jövet még találkozhatnak Győrben. 1803. máj. 31-én kelt levelében írja:

„Micsoda ellenséges fatum az, a' melly meg nem akarja engedni, hogy én Kazinczymat meg ölelhessem. Alig voltál, a' mint T. Fábri Úr mondja, Győrtől egy órányira, hogy megérkeztem, sőt alig ha az uton öszve nem akadtunk; de a' kotsid bé volt tsinálva. — Ez megesett, de most már kénszerítlek a' szent barátsággra, mely bennünket öszve köt, hogy visszajövet, ha tsak nagy rövidségedre nem esik, felém jöjj 's legalább is egy vagy két napot nálunk tölts. Most is nem lett volna e helyesebb barátid ölében tölteni beteges napjaidat és itt gyógyítani magadot, mint sem Bétsbe, a' Tsászári városnak zürzavarjába kerverned magadot. Ám, legyen, — Sopronyban szálj kedves Sógoromhoz, Fábriusz⁸ Andráshoz, Némethednek házába; úgy tetszik, minden másnak irigylem szállásodat, elég közel leszel Rajtshoz is, és majd a' városnak közepén. — Onnét pedig ... vedd útodot nem-egyenest Keszthelyre, hanem Némethedhez ... A kerülés nem több fél napi járóföldnél, 's innét azután, a' hová a' Sopronyi Kotsisok 15—20 ftért lehozhatnak, Keszthelyig tsaknem postán mehetsz. Réményilem, sőt hiszem, hogy látalak. — Ma megy épen ilyen foglatatú levelem Sopronyba is Fabritziusz Sógor Uramhoz, hogy ha ez elszalasztana, az talám meg fog lelni.” (I. m. III, 600.)

7 A levélben említett „Sógor” *Asbóth János*, akinek a nővérét Németh László vette feleségül.

8 Fabritziusz András is *Asbóth*-lányt vett feleségül és Németh László soproni házában, Kolostor u. 9. szám alatt lakott.

Visszafelé jövet sem sikerült azonban Kazinczynak útját Sopron felé vennie. 1803. júl. 23-i levelében e tervének megghiúsulását így mondja el Kis Jánosnak:

„Tudod, hogy az volt plánomban, hogy Bécsből vissza jöven Sopronyt, Köszegét, Szombathelyt, Körmöndöt, Kámot és Nemes Dömölköt meglássam. Ezen szerencsémétől megfosztott a' Tatán Maj. 21-dikén történt feldőlésem. Orrom' porczogója ketté tört, balkarom szörnyű ütést kapott; e' miatt sietnem kellett a' feredőbe, és meg akarván kémélni sérült karomat a' rázástól, szekeremet hajóra rakattam, 's úgy jöttem -le Pestre. E' szerint nem láthattam sem Kist, sem Himfyt, sem Némethet. Bár mint hízelkedjem a' te szeretetteddel — mivel hízelkedjem pedig, ha azzal nem? — arról bizonyossá teszek, hogy e' veszteséget Ti, barátim, nem érzitek úgy koránt is, mint én!” (I. m. III, 605.)

Csatkai Endre a *Sopronvármegye* 1924. május 14-i számában („Sopronmegyei háttér és Széchenyi-kulisszák egy Kazinczy-novellában”) és 1938. nov. 12-én a *Soproni Hirlapban* („Nagycenki kulisszák egy Kazinczy-novellában”) érdekesen világítja meg *Marmontel* francia író *Laurette* c. novellájának Kazinczy által történt megmagyarosítását.

Marmontel Laurette-jéből Kazinczy novellájában *Szép Anikó* lett s természetesen — miként a *Bácsmegeyeiben* — a jellemeikkel együtt a cselekmény színhelyét is magyar környezetbe teszi át. A novella témája meglehetősen vérszegény és sablonos: *Laurette* (Anikó), az alig tizenöt éves parasztlányka hamvas szépsége elbűvöli a búcsú alkalmával a faluba érkezett egyik ifjú földesurat. Megszökteti a lányt, de annak apja végül is rájuk talál, s ekkor a fiatal gróf kijelenti, hogy feleségül veszi szerelmét. Az öreg jobbágy boldogan adja áldását az ifjú párra.

A novella környékünkre való átlántálásával kapcsolatosan 1804. febr. 12-én, Kis Jánoshoz írt levelében ezt olvashatjuk:

„Anikónak scenáját által hoztam Czenknek tájára, hogy Gróf Szécsényinek vele Complimentet tégyek. Én ezt a' Grófot akkor ismertem, mikor ő a' nagy Pászthorynak⁹ a' Referandariusnak, szoros barátja volt, Bécsben; 's azt a tömjént, mellyet néki gyűjtök, a' Virtusnak gyűjtöm. — Szégyennel mondom, hogy Sopronyt és Eszterházát soha nem láttam. Nem ismervén a' helyek' fekvését, nem tudtam megnevezni a' helyet, a' hol Anikónak Atyja lakott, 's ürességet hagytam a' Rege' első szava helyén. Irtam eránta Némethünknek 's nem felel. Te keress ki olly helységet, melly 1. Szécsényié legyen, 2. melynek szöleje 's Plebánusa van, 's írd -meg azt nekem, hogy a' sajtó alá kerülendő Kézírás ürességeit kipótoljam. Nálad nélkül el fogok akadni, mert Németh nem felel.” (I. m. III, 648.)

Németh László a maga korában jeles földrajzi írónak számított, érthető tehát, hogy Kazinczy elsősorban őt kérte meg az adatok közlésére. 1803. nov. 22-i levelében így tájékoztatja barátját:

„Széchenyinek Kis Tzenkje Öreg Czenk nevű helységének járásához való, a' melly ugyan az övé és így derék 's nagy helység az Ikva mellett, két domb között egy völgyben nyúlik el, a' régi Nádasdiak Német Kereszturjától $\frac{3}{4}$, 's Kis Czenktől a' Sopronyi 's Körmenyi útban $\frac{1}{4}$ órányira; szöleje is van, lakosai, mellyek mintegy 1200 lehetnek, Magyarok és mind Catholikusok. — Örültem, hogy egyszer ismét Auctorságodról tudósítottál; mitsoda az a' munkád, mellyhez tsak ennek hijával voltál.” (I. m. III, 630.)

9 A Sopron megyei Egyházasközség elnöke, később fiúmei kormányzó lett.

Gyanítja Németh, hogy ez a levele nem került Kazinczy kezébe, ezért következő, 1803. dec. 31-i levelében ezt írja:

„Hogy utolsó levelem ha elveszett, a' mint észre veszem, hibát ne okozzon, a' mi eszembe jut belőle, ismét megírom. A' Széchenyi Gróf Kis Czenki jószágá a' mellette lévő faluval együtt az Öreg Czenki Plebániához tartozik, a' melly ugyan azon Grófnak a jószágá 's egy nagy falu az Ikva mentében egy völgyben, a' Sopronyól Körmend felé vezető Ország útban.” (I. m. III, 638.)

Kazinczy azonban nem kapta kézhez Németh Lászlónak ezt a levelét sem, azért az általa is nagy tekintélynek tartott, fejlett irodalmi ízlésű, hűséges barát-nak, Kis János dömölki lelkésznek helynevek nélkül küldi meg „*A szép Anikó*”-t.

„Gr. Széchenyi Kis Czenki kastélyához közel van Öreg Czenk is, Lövé is, Kövesd is. Ezek mind az ő falui és szőlőhegyeik is vannak. Legjobb lenne a' re-gébe Kövesd, ha ugyan Széchenyire akarod alkalmaztatni; de én azt gondolom, hogy nem téssz neki vele complimentet; mert 1. az únalom üzi ki az Üri társa-ságot a mezei mulatságra. 2. A' Dámák szépsége igaz és így kedvetlen színnel fes-tetik, 's az mondatik, hogy a' városi rendetlen élet okozza a' hervadtságot, etc. 3. Leányrabló volt a társaságban.” (I. m. III, 640.)

Kedves könnyedséggel védi ki Kazinczy barátjának a kifogásait, hiszen ép-pen a szerepeltetni kívánt személyek hiúságára akar építeni a novella meg-magyarosításakor:

„Az Anikóban előforduló úri nevek iránt tészesz egy kis intést. Barátom, te nem tudsz csintalan lenni, a' mint sejdítem. Azonban még is azt tartom, hogy a' Kövesd' Urának hitvese igen édesen érzi magát csiklandva, hogy ott hozat-tatik-elő, a' hol nem várta, — hogy véle együtt nagy és tiszteletet érdemlő testvére is említetik — hogy jószágá választatott a' történet' scénájává. Osztan a' nagy-lelkű *Földes Úr körüllebegve Náp... pántlikájával*, mutatja mind civilis, mind moralis nagyságát.” (I. m. III, 648.)

Az elbeszélés tehát Sopron vidéki környezetbe átplántálva — Kazinczy ere-deti terve szerint — látott napvilágot.

„Kövesd templomának innepét ülte gróf Széchenyiné, a nagy Festetics testvére, kinek onnan nem vala távol czenki kastélya, eljőve vendégeivel, látni e falusi mulatságot s szerette jobbjáinak táncza közzé elegyedni...” — Így kezdődik a novella, aztán a cselekmény kibontakozása során a környékbeli hely-nevek közül még Kapuvár és Kópháza szerepel, a leányszöktetéssel kapcsola-tosan pedig a győri országútra és Kőszegre is utalást találunk benne. Kétszeresen is kedves lehet tehát számunkra Kazinczy „*Sép Anikó*”-ja, mert írói célja — Széchenyi Ferenc iránti tiszteletének kifejezése — mellett a szépirodalom szá-mára is megörökíti néhány Sopron környéki helynevünket.

1804. nov. 11-én kötött Kazinczy házasságot. Hűséges barátai és fegyver-társai a magyar irodalom kiművelésében: Kis János és Németh László meleg hangú jókívánataik mellett ezekben a hetekben is szorgalmasan közölnek vele soproni vonatkozású híreket.

„A' Sopr. M. Társaság egy kötet verseket adott-ki, mellyben akaratom ellen egy néhány (annak előtte más tzelből felküldött) darabjaimat is beiktatták” — panaszojla Kis János (I. m. III, 702.)

„Mit mondaszsz a' Sopronyi Társaság munkáihoz?” — kérdezi Kazinczytól Németh László. (I. m. III, 694.)

Döbrentei Gábor 1804. nov. 30-án ugyancsak Sopronból küld tájékoztatást a Magyar Társaság új kiadványáról:

„Azon hazafiúi nekimelegedés, mellyel a' Tek. Úr magát, Sztella borítékán a' soproni magyar társaság tagjának ír 1794-ben, édesen sejteti velünk, e' tár-

saság próbamunkáji zsengejének kegyes fogadását. Kiválogattuk mi mostani társak, az előttünk 1790 óta voltak munkáji közül a' jobbakat 's bátorkodván magunkéit is azokhoz sorzani, sajtó alá bocsátók ime, 1804-ben. Oh fogadja magasra ment társunk ezeket szívesen, érdeme nem hervadó koszorúja mellől, mely felé a' mi virágaink csak most bimbóznak." (I. m. III, 705.)

Kazinczy 1805. febr. 23-i levelében válaszol Döbrentei levelére:

„Az Úr levelét a' Társaság ajándékával szint annyi illetődéssel vettem, mint hazafiúi örvendezéssel. Kedves nékem azt látni, hogy a' Jók engemet szeretnek, 's hiúságom igen is kész elhíttetni, hogy ezek engem azért méltóztatnak szeretetekre, mert a' jót velek együtt én is szeretem:

— — — szeretni híven

A' jót! gyűlölni vesztig a gonoszt!

... Fogadja el az Úr szíves köszönetemet érte, 's jelentse a' Társaságnak, mellynek, mint Titoknoka, képét viseli, hogy én róla mindenkor kedves érzésekkel emlékezem, 's gyarapodásának úgy is mint hazafi, úgy is mint Társ, szívesen örvendek ...

... Kedves nekem azt látnom, hogy az a' szent tűz, melly ezt a' Társaságot alkotta, meg nem lohadt ...” (I. m. III, 725.)

1806. máj. 31-i levelében Kis János szomorú szívvel tudatja Kazinczyt Németh László haláláról.

„... Németh kiméne az életből a' nélkül hogy én ötet láthattam volna! Nem szükség mondanom, hogy azt mennyire fájlalom” — írja válaszlevelében Kazinczy. (I. m. IV. 941.)

Ettől az időtől kezdődően erősen megcsappannak Kazinczy levelezésében a soproni vonatkozások, legalábbis az olyanok, melyek általános érdeklődésre tarthatnak számot.

1808. január 29-én kelt levelében Kazinczy hasznos gyakorlati tanácsokat ad Kis Jánosnak tervezett verseskötetének nyomtatásával kapcsolatosan, s az alábbi idézet azt is bizonyítja, hogy Kazinczy a művek külső megjelenési formáját illetően is magas igényeket támasztott:

„... Ha pompásan nem is lesznek nyomtatva, légy rajta, hogy legalább rüt papirosra 's rüt betűkkel ne nyomtattassanak. Sopronyban Siesnél¹⁰ szépen jöhetnek ki. Ő a' Sopronyi Társaság munkáját szépen nyomtatta. De egy lapra nem kellene engedni egy versnek végét, és a' másíknak kezdetét. Mutassa a munkának külsője is, hogy az Grátziáknak hozott ajándék. — Egy lapra csak 22 sor menjen.” (I. m. V. 1228.)

Következő levelében a dömölki prédikátor arról értesíti barátját, hogy „ketős váratlan szerentse” érte: egyszerre hívták meg prédikátornak Győrbe és Sopronba:

„... Ez előtt mintegy 3 héttel a' Sopronyiak hívtak-meg első Predikátorjoknak. Ha a' Győri hivatal gondolkodóvá tett, ez egészen elmerített a' gondolkodásba. Három hetet kértem magam meghatározására. A Sopronyi Predikátorság a' mi egész kerületünkben a' jövedelemre nézve is legelsőnek tartatik. Gyermekeimnek is Sopronyban kell tanulniok, az oda való Gymnasium javítására is esz-köz lehetnék ...” (I. m. V. 1239.)

Kis János 1808. febr. 29-én kelt leveléből megtudjuk, hogy a soproni prédikátorság mellett döntött, s érdemes idéznünk azokat a sorokat is, amelyekben a soproni iskolák akkori állapotára utal:

10 A Siess-család 1749-től 1848-ig Sopronnak egyetlen nyomdászcsaládja volt.

„... Sokan a' Sopronyi Oskolákat okozzák, és a' Sopronyi ablegatusok úgy adták értésemre, hogy egyért azért kívánnának különösen engem, minthogy oly reménységgel vagynak, hogy az Oskolák is meg fognák érezni ott léteimet. Mit tehetek én e' részben, 's tehetek e valamit, azt nem tudom. Azt tudom, hogy most Sopronyból kevés jól készült ifjak jönnek...

...Mártzius 20dikán fogok butuzni — 26dikán Sopronyban leszek...” (I. m. V, 1249.)

Kis János arcképe 1812. (Rézmetszet)

Erre a levélre Kazinczy csak 1808. ápr. 25-én válaszol, s barátja új munkaterületével kapcsolatos helyeslését és örömét ekként fejezi ki:

„Én, édes barátom, sok tekintetben örvendek ezen változásnak: először azért, mert néked *fényedre* szolgál, pedig a' fény *fénylhető* embereken bizonyosan fény. 2/azért, mert Lajoskádát, ... s Lajoskádának iker barátját, a' mi kedves kis Arisztippunkat, kézen fogva vezetheted. 3/mert olly nevezetes Gyülekezetben mint a' Sopronyi, nevezetessel fogsz többet használhatni mint Dömölkön használtál. 4/mert Bécshez közel lévén, ott gyakran megfordulhatsz, hamar kaphatsz mindent. 5/mert én Bécsbe menvén, melly az idén a' Napam társaságában bizonyosan meglesz, Téged valaha megláthatlak. — Ennyi ok méltán örvendezve nézeti velem azt, hogy a' Sopronyiak' meghívását elfogadád.” (I. m. V, 1276.)

1808. máj. 8-i levelében Kazinczy tervezett soproni útjáról már közelebbi időpontot is tud közölni Kis Jánossal:

„E pillanatban veszem a' Napam levelét, hogy a' mai Posta hozta hozzá a' hírt, hogy Bécsben egy successionalis¹¹ perében végképen triumfált, és így velem Júniusnak végével Bécsbe mégyen. Akár mibe kerül, kedves barátom, látni foglak! az én jó Grófném nem fogja nehezen venni, hogy Soprony 's talán Kőszeg 's Körmönd felé kerülünk.” (I. m. V, 1291.)

Kis János már 1808. máj. 21-én válaszol erre a levélre:

„... Bétsi útheadhoz annál szívesebben kívánok jó szerentsét, mennél édesebb örömot gerjeszt bennem az a' reménység, mellyel látogatásod eránt nyujtasz...” (I. m. V. 1299.)

1808. jún. 8-án azonban sietve közli Kazinczyval, hogy a „Superintendentzialis Gyülés” miatt jún. végén nem tartózkodhat Sopronban, ezért kéri: „... az említett napokon vagy Bétsben mulass, vagy Sopronyon kívül akárhol másutt.” Kazinczy egyik korábbi levelében jelezte, hogy korán elhunyt barátjának, Németh Lászlónak Sopronban élő özvegyével és fiával is találkozni szeretne. Kis János ebben a levelében írja: „Némethné is épen akkor fog az Ura jószágára egy két napra elutazni.” A levél utóiratát érdemes teljes terjedelmében idéznünk:

„Gymnasiumunkban Jul. 4. 5. 6dik napjain lesz az examen. Ha Jul. 1 vagy 2dik napjain lehetne szerentsénk hozzád, akkor még az ifjúság itt lenne, 's prof. Raits ur, a M. Társaság' igazgatója, igen szeretné, a' mint mondja, Társasága által Néked tiszteletet tétetni. Minden esetre azon leszek, hogy 1. Jul. haza jöhessek. Te pedig tedd azt, a' mit körülállásaid engednek.” (I. m. V, 1305.)

Ezek a vizsgák bizony Kazinczy jelenléte nélkül zajlottak le, mert bécsi utazását el kellett halasztania. Közben pedig Sopron lakói igen súlyos napokat éltek át. Bár az 1808 nyarán városunkat pusztító hatalmas tűzvész pontosabb leírása számos munkában megtalálható, nem árt idéznünk Kis János 1808. aug. 4-én kelt levelének ide vonatkozó részletét:

„A tűz három izben Jul. 19dikén d. u. egy órától, Jul. 22dikén d, u. Zórától — 's Jul. 24-dikén reggeli öt órától fogva megemésztett külső városunkban mintegy negyedfélszáz házat és 20—25 embert. Melly nagy volt légyen a' rémulés, tsak azt tudhatja, a' ki látta, 's egyszersmind azokat a' balgatag mendemondákat is hallotta, mellyek az említett időközben széllyelszárnyaltak, a' milyen p. o. az volt, hogy Napoleon plánuma minden Magyarországi nevezetesebb városokat a' végre kiküldött gyujtogatók által egészen elégettetni. Mi az egész belső várossal együtt tsak ugyan sérelem nélkül maradtunk. Templom és papi lakhely a' külső városban sem égett el egy is.” (I. m. VI, 1329.)

Kazinczy 1808. aug. 19-én az eddigieknél jóval terjedelmesebb levélben siet barátjának vigasztalására, annál is inkább, mert már negyed évnél is hosszabb idő telt el korábbi levélváltásuk óta. Közli, hogy soproni útjára csak az ősz folyamán kerülhet sor.

Cserey Farkast, Erdélyben élő barátját már szept. 4-i levelében értesíti, hogy hamarosan Sopronba indul. Romy Károlyról, a későbbi tudós soproni professzorról is hírt ad, akinek éppen azokban a napokban tagadta meg a cenzúra egyik munkája kinyomtatását. Vázolja Romy erényeit („... az az ember, a' ki olly sok hasznot hajthatna a' hazának a' historiai 's más tudománybeli fachban...”), s ugyanakkor anyagi támogatást kér nyomorgó barátja számára

11 Örökösödési per.

Csereytől. Természetesen Kazinczy maga jár elől jó példával, s — miként írja — a pénzbeli segítségen kívül két hordó bort küld Rumynak.

1808. szept. 9-én szokatlanul rövid levélben, de annál örömteljesebb hangon írja Kazinczy szeretett soproni barátjának, Kis Jánosnak:

„Holnapután reggel indulok a' Napam nélkül. Pozsonyban és Bécsben jó ideig fogok mulatni, és így meg nem határozhatom, mikor leszek nálad. Meg lehet, legalább nem lehetetlen, hogy Győrből nem Pozsonyba, hanem Sopronyba veszem útam. — Édes barátom, képzeled, melly örömöm lesz, hogy Téged valaha megláthatlak. Bátor leszek egyenesen hozzád szállani. Ha barátok azt falun cselekedhetik, miért ne mi Városban is? Dolgozó szobádban én megférék éjszaka.” (I. m. VI, 1353.)

Végre tehát — a sok meghiúsult terv után — Kazinczy megláthatta Sopront. Bécsből jövet, 1808. október 12-én egy napot töltött városunkban. Széphalmon, okt. 31-én kelt levelében már viszontagságos hazaérkezéséről tudatja Kis Jánost. Pesten túl ugyanis hetek óta esett az eső, és sok helyen hat ökörrrel kellett kocsiját a kátyúból kivontatni.

„... De eltűnt minden úntakozásom, valamikor visszatekinttem Bécsi útam scénájira, mellyek közt minden bizonnal első helyet foglal az, a' mit nekem Soprony ada...” — írja kedves visszaemlékezéssel (I. m. VI, 1368.).

Szorosabb baráti körét részletesen tudósítja erről az utazásáról. Szentgyörgyi József debreceni orvoshoz 1808. nov. 10-én írt leveléből idézzünk egy soproni vonatkozású részletet:

„... Bécsben 12. napot töltöttem, 's megrakván szekeremet egy képíróval,¹² két Anglus-agárral és egy kis Mopszlival, 11dik Octoberben ott hagyám Ninivét, 's más nap délelőtt Kisnél felléptem. Ő azolta hogy láttam, sokat ütődött; de az nem csuda, mert 1795. 29d Septembere olta tizenhárom eszt. és 14. nap mult -el; az pedig csak csinált változást. Én azolta megöszültem, megfonnyadtam. Szint oly szeretetre méltó, szelíd és bölcs ember, mint a' legtiszteltebb Író...”

A továbbiakban Kis János meghitt családi köréről ad kedves tájékoztatást, majd így folytatja:

„... Magamnak vala vágyódásom Némethné¹³ meglátni, 's írtam neki, hogy ne vegye rossz néven bátorságomat, 's jöjjön Kishez, a' helytt hogy én menjek hozzá. Ezen szabadságomat azzal menthette ön maga, hogy még akkor nap akarván elhagyni Sopronyt, valóságos rablás volt volna magam eránt másnál tölteni időmet mint Kisnél...”

Elmondja aztán, hogy Németh László özvegye fiával együtt jelent meg Kisnél. De az asszonyról nem valami hízelgően nyilatkozik: „panaszkodó”-nak és „dicsekvő”-nek ismerte meg. Végül a levél utolsó soproni vonatkozású részlete így hangzik:

„A' Sopronyi nagy égésben Kis nem szenvedett semmi kárt: igen Kisné. 700 réf vászna veszett el a' fejeřitőben. Ezt azért említem, mert nagyon tudom, mint fáj az efféle az asszonyoknak. Ők is így mosolyganak, mikor a' mi papirosainkat emészti el a' tűz.” (I. m. VI, 1370.)

Bizony igen rövidre sikerült Kazinczy soproni tartózkodása, s vajmi keveset láthatott a város életéből, kulturális értékeiből. Nyilván ő is érezte ezt, ezért írja 1808. nov. 12-i levelében szeretett vendéglátójának:

¹² Balkay Pál egri festő volt.

¹³ Németh László özvegye — férje halála után — Aristippus nevű fiával együtt Sopronba költözött.

„Valamint 1795nek 29dik Septembere elfelejthetetlen volt mindedig előttem, és még soha úgy elő nem fordúlt, hogy Győri szerencsés pillanataimra ne emlékezzem: úgy nem fog soha 12d. Nov. nékem feljönni, hogy Soprony is lelkem előtt ne lebegjen. Maradékaink irigyelni fogják nékem ezt a szerencsém! — Két ízben láttalak már, és mind a' két ízben olly zavarva. Harmadikszor, ha csak lehet, nem Bécsből *lejövé*n, hanem Bécsbe *felmenvén*, foglalok meglátni, azt szentül ígérem magamnak.” (I. m. VI, 1372.)

Váczy János megjegyzi — amit már Toldy Ferenc is észrevett —, hogy Kazinczy ebben a levélben *október* helyett tévesen novembert írt.

Dessewffy Józsefnek egy keltezés nélküli levélben ad hírt Kazinczy soproni útjáról. Csatkai Endre *Idegenek a régi Sopronról* c. kötetében (21. lap) már említi Váczy János tévedését, aki ezt a levelet helytelenül az 1810-es évfolyamba sorolja.

„Kishez belépvén 12d. Oct., eggy kötet versekkel ugrott előmbe. Eggy Szala Vármegyei fiatal 's már házas Földes Ur (Berzsényi Dániel, — a Luther tanítványa) reá bízta verseinek kiadását. Elhoztam magammal, mert az orthographia 's interpunctió benne képzelhetetlenül vétkes. De a' versek olly jók, sőt olly bájolók, hogy nem lehet szíves elragadtatás nélkül olvasni.” (I. m. VIII, 1869.)

Ezekben a sorokban emlékezik meg Kazinczy Berzsényi Dániel „felfedezéséről”, amely után élénk levelezés indul meg közöttük. Kazinczy keményen bírálja, de egyúttal tanácsokkal is ellátja az ifjú költőt. 1808. dec. 23-i levelében még városunk helynévének írásával kapcsolatban is oktatja Berzsényit:

„*Sopronyban*, nem *SoproNban*. Úgy volna *SoproN*, ha deákul *Sopronum* volna.” (I. m. VI, 1389.)

A nyelvhasználat azonban ebben az esetben később nem a nyelvújítás mesztérét, hanem az „orthographia 's interpunctió” területén járatlan, sőt „vétkes” Berzsényit igazolta.

Kazinczy hosszabb idő után soproni vonatkozású hírt 1809. jún. 30-án közöl Cserey Farkassal, mégpedig egy Somogy megyéből érkezett levél alapján a győri csatáról:

„... A' Francia Ispitályok Bécsben, Pápán és Sopronyban tele vannak sebessékek, a' Győri csatáról 120 kocsiival vittek illyeket Sopronyba”. (I. m. VI, 1504.)

Kis János 1809. aug. 12-i aggódó hangú levelében ezt írja Kazinczynak Sopronból:

„Mi még élünk. Mind eddig házam' népével együtt egészséges voltam és vagyok. A' háború' bajjait, ha nem írom is, tudod képzelni.” (I. m. VI, 1532.)

Aztán elvonulnak a háború felhői, és dec. 27-i levelében Kis János már jóval derültebb hangon emlékezik vissza az elmúlt hónapok eseményeire:

„A' háború nálunk is háború volt: de ha igazságtalanok nem akarunk lenni, meg kell vallanunk, hogy az ellenség nálunk igen kegyes ellenség volt.”

A továbbiakban arról számol be, hogy a környező falvakban harácsoltak ugyan a franciák, de Sopront és lakóit kímélték. A levél végén Kis a soproni borárakról tájékoztatja Kazinczyt, akit ez nyilván érdekelt, hiszen fő jövedelmét hegyaljai szőlői biztosították:

„A' borók' arra nálunk felette felment: a' tavalyi bornak Sopronyi akója (86 itze) 70—80 ft. Nekem is volt valami eladni való: de én ez előtt két hónappal adtam-el 48 forinton.” (I. m. VII, 1626.)

A következő esztendőkből egyre gyérülnek Kazinczy levelezésében a soproni vonatkozások. Természetesen továbbra is elsősorban Kis János levelei tájékoztatják a soproni hírekről.

„Oskoláink mostanában több rendbéli változást szenvedtek...” — adja hírül 1810. márc. 24-i levelében Kis. Nagy bosszúsággal újságolja, hogy egy Kralovánszky nevű „derék tudós és megvesztegethetetlen jó erkölcsű ember” helyébe Raits tanárt tették, aki elődjét „minden alacsony úttal móddal üldözte, bosszantotta.” Raitsot Kis János hitvány jellemű embernek tartja, de nem tud ellene semmit tenni, mert — miként mondja — „a fél Convent Attyafia.”

Ebben a levélben ad hírt arról is, hogy Kazinczy barátját, Rummy Károlyt¹⁴ Szomolnokról meghívták tanárnak a soproni ev. gimnáziumba, de Raits mellett nem nagy jövőt jósol neki. Keserűen írja:

„Nem gondolnád, Barátom, melly nehéz az Oskola körül jobbítást tenni, ha tsak egy konkolyhintő van is, kivált, a' hol, mint nálunk, az előljárók mind gyermektelenek.” (I. m. VII, 1690.) Ennek a levélnek a tartalma is megerősíti alig két esztendeje tett, a soproni iskolák hanyatlásáról szóló megállapítását.

Mindenesetre Kazinczy rendkívül megörült Rummy Károly Sopronba történt meghívásának. Ahogy megérkezett Kis János levele, még aznap, 1810. árp. 7-én ír Rummy-nak:

„Ich gratulire Ihnen herzlichst zu dem Professorat in Oedenburg, zu welcher Stelle Sie, laut dem(!) Schreiben meines unsterblichen Kis, den 23. März erwählt worden sind. Gehen Sie mein lieber Freund, gehen Sie hin. In der Nähe eines Kis, in einer Stadt, wo es einige gute Köpfe gibt, nahe zu Wien, zu Pressburg, und Raab zu seyn, ist etwas gans anders, als in Schmölnitz das Evangelium zu predigen.” (I. m. VII, 1703.)

Ebből a néhány sorból is kicseng Sopron nagyra értékelése mellett, Kazinczy felvilágosult, a tudományok művelését mindenek fölé helyező állásfoglalása. Még ugyanezen a napon Kis Jánosnak is válaszol, s örömét fejezi ki a konvent szerencsés választása fölött. Pedig kár volt úgy sietnie Rummy értesítésével, mert — miként Kis János 1810. árp. 30-i felháborodott hangú levelében tájékoztatja — Raits áskálódásai nyomán visszavonták a meghívást. A konventen belüli sógor-ság-komaság tehát átmenetileg győzött, de szerencsére nem véglegesen, mert Rummy már ennek az évnek őszén mégiscsak elfoglalhatja a soproni katedrát.

Az 1811-es év ismét új szakaszt jelent Kazinczy irodalmi működésében. Ekkor adja ki *Tövisek és virágok* című epigramma-gyűjteményét, amelynek nyomán fellángol a nyelvújítási harc. Érzi, hogy ez a 43 szellemes, tömör költemény nem marad hatás nélkül, ezért kéri a fiatal Kölcsey Ferencet 1811. febr. 25-én kelt levelében:

„Irja-még Uram Öcsém, melly Aestheticai 's moralis béhatást csinálnak Epigrammáim Uram Öcsémre. Kis János, a' Sopronyi Predik. tüzelt írásokra, 's kiadásokra, mert ő is kesergi, hogy Íróink Aestheticát nem tanulnak.” (I. m. VIII, 1950.)

Helyesen állapítja meg Kis János egyik levelében, hogy a nyelvújítás ellen-ségei ebben a gyűjteményben csak a nekik szánt „töviseket” veszik észre, de a „virágokat” nem látják meg benne. Kist egyébként időközben nagy megtiszteltetés érte: 1812. jún. 23-án Sopronban szuperintendenssé választották. Kazinczy lelkesen tolmácsolja jókívánatait, azonban — bár megint bécsi útra készül — nem tudja valóra váltani négy éve tett ígérletét. Örökké munkában égő napjai előre kiszámította; „Igy Miklát és Sopronyt meg nem láthatom, de hidd-el, hogy sajnálom, hogy meg nem láthatom” — írja Berzsenyinek 1812. okt. 2-i levelében. (I. m. X, 2327.)

¹⁴ Rummy Károly György nagy, de rendszertelen tudású író volt, aki úgyszólván minden tudományágban dolgozott. Sopronban csak néhány évig működött.

1813 nyarán különben komoly nézeteltérés támadt Rumy Károllyal kapcsolatosan Kazinczy és Kis között. Ezt Rumy Károlynak pünkösdkor Sopronban, nyilvánosan elhangzott előadása idézte elő. Kis János 1813. júl. 2-i levelében arról panaszkodik Kazinczynak, hogy Rumy a felekezeti békétlenség lángját lobbantotta fel a városban ezzel a beszédével. Kazinczyt azonban Rumy is értesíti az esetről, aki e tájékoztatás után úgy véli, hogy Rumy a maradiak, a vaskalaposok, a felvilágosultság ellenségei támadásának a pergőtűzébe került. Szerencsére nézeteltérésük hamarosan tisztázódott, bár Kis még 1813. szept. 11-i levelében is tesz célzásokat Rumy hibáira. S ez annyiban tarthat számot az érdeklődésre, mert Kis egyúttal általánosságban is bírálatot mond az akkori gimnáziumok helytelen tanítási módszeréről:

„... némelly studiumot hosszabban tractálnak, általjában többet dictálnak, mint Gymnasiumban kellene. Ki hagyhatná helyben, ha R. a' historiából p. o. egy óra alatt közel $\frac{3}{4}$ óráig diktál?...” (I. m. XI, 2513.)

Időközben megjelenik a *Mondolat*, melyben a nyelvújítás ellenségei teljes erejükkel Kazinczy ellen fordítják támadásuk tüzét. Kazinczy érdeklődésére Kis János 1814. febr. 24-i levelében még ezt írja: „A *Mondolat*nak én hírét sem hallottam, még levedben róla nem olvastam.” (I. m. XI, 2603.) Március végén azonban már a soproniak is olvashatták ezt a gúnyiratot. 1814. márc. 27-én írja Kis János Kazinczynak:

„A' *Mondolat*ot tegnap én is vevém, 's a' mennyire eddig nézegethettem, igen hitvány munkának találom. A' vad új szókat én is útálom, de azok és azoknak koholói ellen okos embernek másképp kellene Szatirát írni. Az ilyen vakarás nem látom mi jót szülhetne, mikor jó 's rossz Írókat öszvezevar 's egyaránt gúnyol.”

Csatkai Endre 1924. aug. 23-án a Sopronvármegye hasábjain *Erdélyi mágnessok soproni találkozója 1814-ben* címmel ismerteti *Cserey Farkas* 1814. okt. 29-én Kazinczynak írt levelét, melyben a felvilágosult, tudományt és irodalmat kedvelő erdélyi arisztokrata beszámol soproni útjáról széphalmi barátjának. A levél soproni vonatkozású részletét érdemes idéznünk:

„Én augustusban egy szerda napon Bécsből meg indulván, estvére Sopronba érkeztem és be szállottam a Korona nevezetű vendég fogadóba. Más nap reggel első dolgom volt Kist fel keresni — alsó tanuló szobájába találtam Döbrenteivel, ennek attyával és Kisnek valóba szelid lelkü hitvessével. Döbrentei miheljt be léptem, által ölelt öröm érzéssel és Kissnek auffiolt. Kevés mulatás után az asszony felső szobáiba távozott és oda engemet is invitált, de már pipázásba egyeledvén férfiakul, Kisnél maradánk, hol is mingyárt szent érzésü, Hazát, Haza culturáját tárgyazó beszélgetéshez fogánk, melj között Wesselényi Miklós is — reggel meg érkezvén Sopronba — hozzánk érkezett. Délig folytattuk szivemre nézve igen interessans beszélgetéseinket, melj közbe én Kisnek egész Lelkét szívembe, képít emlékezetembe zárám. Délután uira el menek ebédem után hozzája, és Döbrenteivel öszve beszélgetésünk szerint uira találkoztam nálla; de rövid lehete mulatásunk, mert Kisnek egy akkor meg halálozott Schnellerné (kinek fia armadamba F. M. L.) temetésire kelle menni — én Döbrenteivel a Czukor raffeneratoriába(!) mentünk, és még járni akaránk Sopronba, de egy sebes esső szállásomra kergete. Estve felé Kis a Döbrentei attyával meg látogatának, és más fél órányi nálam létek után érzékeny szível, Kis szeretetinek soha meg nem hülhető emlékezetével el válánk egymástul. Én Barátom örökre áldani fogom azon szerencsés gondolatomat, melj Kishez vezérlett, és ezen utazásom leg becsesebb részinek aszt tartom, hogy vélle személjesen meg ismerkedhettem.” (I. m. XII, 2757.)

1815 tavaszán Kazinczy Kis Jánoshoz és Dessewffy Józsefhez írt leveleiben ad hírt arról, hogy rövidesen Bécsbe utazik, s Pestet, Zircet, Pápát és Sopront érintve meglátogatja ottani barátait is. Kis Jánost 1815. máj. 1-én, Bécsben kelt levelében azonban már arról értesíti, hogy ez az útterve felborult:

„A' Pesti Provinciális Commissarius, nem tudom, melly okokra nézve, nem akara nekem Assignatiót¹⁵ adni Soprony felé, 's útamat Győrnek 's Köpcsénnek intézé.” (I. m. XII, 2907.)

Arra is utal ebben a levelében, hogy a Pesten hallott hírek szerint Pannóniában több régi barátja is ellenséggé lett, most már csak egyedül Kisben bízik.

Kis János 1815. máj. 11-én kelt levelében baráti együttérzéséről biztosítja Kazinczyt, s talán kárpótlásként az elmaradt soproni útért, megküldi *Soprony' tájékához. Aprilisben, 1815*¹⁶ című elégiáját.

Kazinczy köszönettel nyugtázza ezt a verset, s — bár a korábbi évekéhez képest megritkul levélváltásuk — továbbra is tájékoztatják egymást irodalmi terveikről, nézeteikről, tevékenységükről s a tudomásukra jutott kulturális hírekről.

1816. márc. 7-i levelében ezt írja Kis János Sopronból:

„Általjában mégeddig itt nálunk nehéz volt új Magyar könyveket kapni: ezután talán könnyebb lesz, mint-hogy *Vigand* könyváros Posonyból ide jött lakni.” (I. m. XIV, 3149.)

A másik ilyen művelődéstörténeti szempontból említésre méltó soproni hírt 1819. febr. 27-i levelében közli Kis János Kazinczyval:

„Horváth István egynéhány heteket itt töltött nálunk Sopronyban. Gróf Szécsenyi Ferentz Ó Excellentiája familiai Bibliothecáját vevén számba, mellyet a' birtokos hasonlóképen a' Regnicoláris Bibliothecához ajándékozott. A' Gróf eleinten olly móddal tette az ajándékolást, hogy a' könyvek eladattassanak, 's a' beveendő pénz a' Pesti Institutumbéli Tisztviselők fizetésének öregbitésére fordítassék. De Horváth látván, hogy sok nagy betű és ritka könyvek vannak, arra birta a' Grófot, hogy ezen Bibliothecát a' második mellé kívánja felállítani *segéd-Bibliotheca* név alatt ha a' Palatinus az elébbeni szándéknak ezen változtatását helyben hagyni fogja.” (I. m. XVI, 3708.)

Berzsenyi soproni tartózkodásáról is hírt ad Kis János 1820. dec. 10-i levelében:

„Berzsenyi a' költő most télen Sopronyban lakik; már a' mult telet is itt töltötte, minthogy három fija itt jár Oskolába. Tsak ritkán látjuk egymást...” (I. m. XVII, 3922.)

Három nappal későbbi, soproni keltezésű levelében maga Berzsenyi is megszólal végre. Beszél betegségéről, „a' hypochondriának egyik legnagyobb grádsá”-ról, soha fel nem oldható rezignációjáról, melybe Kölcsey „goromba recensio”-ja taszította, s békejobbot nyújt Kazinczynak.

A következő év nyarán, 1821. jún. 16-án Kazinczynak írt levelében Döbrentei Gábor¹⁷ számol be soproni útjáról. Ebben Kis János mellett másik közös barátukról, Tatay Jánosról¹⁸ is megemlékezik:

„Legelső meglátogatásom Sopronyban Kist czélozta, 's minekutánna Tataynál,

15 Hozzájárulást az útirányhoz.

16 Erdei László: A soproni táj legrégebbi jelentkezései az irodalomban (SSz, 1958, I. szám, 66. lap) című cikke is megemlékezik róla.

17 Döbrentei Gábor, a volt líceumi diák, aki Kazinczy pártfogásával emelkedett fel pályáján, e találkozás után néhány esztendővel a legélesebben szembefordult nagy mecénásával.

18 Lövői plébános, Kazinczy barátja. A SSz 1959, III. számában Csenár János: Ósze János Kurrens könyve 1845—59. c. cikkében (266. lap) is szerepel.

ki most a' Sopronyi útban, Lövön Gróf Széchényi Pál jószágán Plébános, két napot töltöttem volna, Tatayval együtt mentem hozzája. Bár a' liberális Plebanost a Lutheránus Superintendensné lekötelezőbb magaviselettel fogadta volna, de mivel másképp történt majd szinte kettőnkkel együtt, siettünk Kishez, a' kertjébe, a' honnét Tatay nem engedé magát többé a' szobába felvezettetni. Én Sopronyban maradék négy nap, 's nem öröm nélkül éltem órájimat. Millyen különös érzéseket gerjeszt azon helyen, férjfi korban való megjelenésünk esztendőök eltelése után, mellyben a' gyermek kornak éltük napjait..." (I. m. XVII, 3989.)

És közben egyre jobban tapasztalniok kell az irodalom nagynevű veteránjainak, hogy új csillagok jelennek meg a magyar költészet egén, s ők irodalmi elveiknél fogva menthetetlenül elszigetelődnek.

Kis János nincsen elragadtatva az „újak”-tól. A Kazinczy-féle iskola írói érdemei hangsúlyozásával írja barátjának 1823. jan. 24-i levelében:

„A' mi a' fiatalabb Iróknak előttem esmeretes munkáját illeti, nagy örömmel látok minden szép igyekezetet és törekedést; de Előtted nem titkolhatom el, hogy minekutánna az ut már előttök valamennyire meg vagyon törve, tőlök sokkal többet várok és jobbat, mint a' mennyit és a' millyent rend szerént adnak.” (I. m. XVIII, 4155.)

Kazinczy is büszke öntudattal vallja, hogy az úttörés nehéz munkájából, a nyelv kiművelése, hajlékonyabbá tétele terén derekasan kivette részét. Az általános emberi kultúra lelkes híveként határozottan szemben áll a műveletlen, szűk látókörű nemesi ízléssel, de — ellentétben Kis Jánossal — bizik az új magyar költő-nemzedékben.

1823. dec. 29-én így ír soproni barátjának:

„Kedves vala előttem a' Kisfaludi Károly Szellője is, és Vizontlátása. Ez a' munkás ifjú férjfi igazán testvére Sándornak lélekre nézve, de egészen más nemben. Továbbá Veresmartit(!) kedvelém-meg, 's tőle igen sokat várok. Az az út, a' mellyet nekünk kelle írtani, íme törve van, 's lelkes ifjaink futnak a' hol nekünk mászni kelle. Mint örvendek, hogy nyilni látom a szép tavaszt!” (I. m. XVIII, 4273.)

Ez az idézet is cáfolja — Kisfaludy Károlynak, Vörösmartynak és Toldy Ferencnek írt levelei mellett — azt az állítást, hogy Kazinczy féltékenykedett a fiatalokra. Fokozatos elszigetelődése természetes, feltartóztatlan következménye volt irodalmi arisztokratizmusának, elavulttá vált esztétikai szemléletének és a néptömegek problémáitól való távolállásának. Tovább is naponta mentek Széphalomról a levelek az ország minden tájára, és érkeztek is szép számmal, a fejlődés örök törvényei alapján azonban az irodalom vezéri pálcája Pestre, mégpedig Kisfaludy Károly kezébe került át.

Kis János Kazinczynak írt utolsó levelében, 1831. máj. 14-én még szelíden élcélődik, hogy hatalmas munkabírású barátja éveinek a számát, a 72-t meg kellene cserélni, mert — miként fiatalos alkotni-vágyására célozva írja —: „... nem tsak életed' esztendeinek számbetüiben (27, 72) hanem valósággal együtt van benned a' 72 esztendőös öregben a' 27 esztendőös ifju is.” (I. m. XXI, 5330.)

Kazinczy nagyon szeretne sokáig élni. Súlyos anyagi gondjai, adósságai mellett az agg mestert 7 fiatal-korú gyermekének a sorsa nyugtalanítja. 1831 tavaszán — 72 éves fejjel — még részt vesz Pesten az Akadémia ülésén, de már sietnie kell haza, mert kolera dül a Felvidéken, s ha egy nappal később érkezik, postakocsiját visszafordítják a rettenetes járvány szigorú őrei...

Halála előtt négy nappal írja le Kazinczy a Sopron nevet utoljára, Kis Jánoshoz írt levelének a borítékjára. Ebben a levelében Pestről való viszontagságos hazaérkezése mellett a kassai és zempléni koleralázadás rémtetteit beszéli el. Osztályhelyzeténél fogva természetesen nem látja meg a kérdés gazdasági-társadalmi gyökereit, csupán a műveltség és a barbárság közti ellentétre szűkíti le azt.

Mire ez a levél Sopronba érkezik, Kazinczy már nincsen az élők sorában. A legbarbárabb betegség áldozata lett az a férfiú, aki egész életét a nemzeti műveltség kimunkálásának szentelte.

Halála előtt 7 esztendővel ezt írja leányának, Eugéniának:

„Én nektek egyebet bajnál nem hagyhatok: legalább egy kis nevet hagyok. Mert úgy hiszem, hogy az a' hűség, a' mellyel hazánk nyelvét *ötven* esztendők oltá szolgálok, halálom után fog valaminek vétetni.” (I. m. XXII, 5585.)

Mi, soproniak is kegyelettel őrizzük emlékét.

A Pannónia helyén állt Szarvas vendéglő a bérkocsi-állomással

A soproni hegyvidék forrásai

Írta: Fírbás Oszkár

Az emberiség már régen ismeri azt a tényt, hogy az erdő igen jelentős szerepet játszik a természet vízgazdálkodásában. Magáról a vízszabályozó szerepről, melyet az erdő, mint a legmagasabbrendű növényzöveget betölt, még elég keveset tudunk. Minden olyan adat tehát, amely erre vonatkozik, érdekes és fontos lehet. Így jutottam arra az elhatározásra, hogy szerény munkámmal is hozzájáruljak a kérdés tanulmányozásához, és 1955-ben a Soproni Erdőmérnöki Főiskola, továbbá a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság segítségével megkezdtem a soproni hegyvidéki erdők vízrajzi felvételét. Ennek a munkának első lépése az erdei források felkutatása és megismerése volt.

Sopron környéke a sok szép természeti adottság és turisztikai értékek mellett bővelkedik erdei forrásokban is. Nem lesz érdektelen a munka első eredményeit, a Sopron környéki erdei forrásokra vonatkozó adatokat közreadni, hiszen annak sok természetkedvelő is hasznát veheti, annál is inkább, mivel tudomásom szerint a Sopron környéki forrásokról összefoglaló munka, ismertetés még eddig nem jelent meg.

Amikor hozzáfogtam a források felkutatásához, azt hittem, hogy néhány hét alatt a munka eme első lépését sikerül megtennem. Három év távlatából írhatom, hogy a mai napig sem sikerült hiánytalanul eleget tennem a teljes felvételnek. Még ma is található olyan ismeretlen vízforrás, szivárgó, mely nem szerepel az eddig felvett és megfigyelt források között. Ennek elsősorban az az oka, hogy sok olyan forrás van a soproni hegyvidéken, mely időszakos és csak nagynéha működik. Tudományos szempontból ezek az időszakosak talán még fontosabbak, mint az állandó források, mert jobban „jeleznek”. Megindulásuk és elapadásuk, továbbá érzékenyebb vízhozamuk többet „mond” nekünk. Megfigyelésük viszont időszakosságuk miatt sokkal nehezebb és körülményesebb.

Jelen dolgozat csupán a források pusztá ismertetésére terjed ki. Teljesség kedvéért felsorolom azokat a forrásokat is, amelyekről tudomásom van, de megfigyelésük vagy most kezdődött meg, vagy a közeljövőben fog megkezdődni. Azért is szükséges egy ilyen összefoglalás, mert néhány forrás már több nevet is kapott. A források nevének rögzítésénél a régi helyi népi elnevezések voltak az irányadók. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a forrásokat abc sorrendbe szedtem. Minden forrásnál találunk zárójelben egy számot és egy betűt. Ez a jelzés a Soproni Tanulmányi Erdőgazdaság Hegyvidéki Erdészetiének üzemi térképén található meg. A szám az erdő tagot, a betű az erdőrészt jelenti.

1. Borsóhegyi forrás.

A forrás a Borsóhegy oldalában közvetlenül az Ágfalva felé vezető kocsíút mentén nyílik. Az úgynevezett Felső Tödl és a Borsóhegy közötti szurdok-völgyben összegyűjti e két határterület között a lejtő irányában szivárgó vizet. Már régebben foglalhatták. Néhány betongyűrű képezi a foglalást. Tetejét — ha egy-

általán volt – elvitték, sőt az utóbbi időben a legfelső betongyűrűt is kiszedték, illetve kiszakították. Kitettsége keleti, felette bükk, erdeifenyő, nyír és gyertyán állomány. A víz elfolyása nem megfelelően biztosított, a kocsuiút alatt egy cső vezeti át a vizet. A cső legtöbbször dugult. A környék mocsaras, sáros. Mivel a forrásteknő nyitott, állandóan tartalmaz szemetet, korhadó leveleket, vize élvezhetetlen. Tengerszint feletti magassága 340 méter. A forrásvíz hőmérséklete 8 és 11 C fok között ingadozik. Hozama 2,5–7 liter percenként. (194. b.)

1955. VII. 20-án 6 liter/perc

1956. VIII. 22-én 7 l/p

1958. I. 14-én 3 l/p

1958. VII. 8-án 2,5 l/p

2. Bögre forrás

A Kőhalom egyik völgyének vizeit gyűjti össze. Törmelék-forrás. A löveri turistaháztól a piroskeresztes jelzésű út egyenesen odavisz. A Kecsképaták hídjának közvetlen közelében található, a patak jobb partján. Tengerszint feletti magassága 205 méter. Bummer Antal 1955 áprilisában egy motorverseny alkalmával pillantotta meg, és április 24-én ideiglenesen foglalta, mely foglalás azóta már alapos javításra szorulna. Bummer adta a forrás nevét, mert a foglaláskor törött bögrét találtak a forrás közvetlen közelében eltemetve, jelezvén azt, hogy ott valamikor régen szintén működő forrás volt. Kitettsége kelet-északkeleti. A forrás a patak szintje felett mintegy méternyire nyílik. Az ideiglenes foglalás miatt a víz meglehetősen szétterülve, elég nagy területen szivárog a felszínre. Hozama 1,8–3,3 liter/perc körül mozog. Felette lúcfenyő, éger állomány. A hiányos foglalás miatt vize egy kevés humusz szennyeződést tartalmaz, de azért iható. (94. a.)

3. Brennbergi úti szivárgó

A brennbergi műút közvetlen szélében, az árokban található a forrás teknője. A Tolvaj-árok bejáratától mintegy 250 méternyire Brennberg felé. Idős munkások elbeszélése szerint 20–30 évvel ezelőtt igen jó és bővizű forrás volt. Ma nincs lefolyása sem, egyébként is az év legnagyobb részében a forrásteknő szárazon áll.

4. Büdös-forrás

Nem tévesztendő össze a Büdös-kúttal, mely a Muck-kilátón túl, közvetlenül a határon ered. A Büdös-forrás Magyarfalva közelében a Kecsképataki erdőbe mélyen benyúló rét mellett, az erdészeti csemetekertben ered. Egy hatalmas ledőlt fűzfa tövéből tör elő a víz. Hozama 7,5–8 liter/perc. Nevét azért kapta, mert közvetlenül a forrásteknő felett – melynek tekintélyes méretei vannak: 3 négyzetméter a felülete és 1 m. mély – kénhidrogénes szag észlelhető. Érdemes lenne foglalni, már csak a csemetekert miatt is. Befoglalva több vizet is adna. (Területen kívüli).

5. Ciklámen forrás

Sopronban sokan ismerik a Béka-tavat. Ennek vizét táplálja a Ciklámen-forrás. Az Állami Szanatórium – volt Ciklámen szálló – közvetlen közelében ered. A főbejárat előtt 40 méternyire a kövesút alatt a vízateresz egy aknában végződik. Az aknától 30 méternyire az erdőben, foglalás alól búvik elő a víz. Ere-

A Természetbarát forrás emléktáblája

A Deákkút. 1953. júliusi felvétel

detére vonatkozólag nem sikerült semmi pontos adatot megtudnom. Limberger Pál erdész szerint 1942-ben a nagy épület alapjainak lerakásakor foglalták a forrást. Az épület területe ugyanis nedves, vizes, tocsogós volt, s a víztelenítés céljából apró csatornákat ástak, melyeket összevezettek, s ez a torkolat lenne a tulajdonképpeni forrás. Magam is meggyőződtem arról, hogy forrásról van szó. Ennek eldöntésére legjobb időszak a tél. A források hőmérséklete ugyanis vízmennyiségüktől függően csak lassan követi a külső hőmérsékleti ingadozásokat. Általában egy 10 liter/perces forrás/hőmérséklete télen, nyáron 6–10 C fok között ingadozik. A Ciklámen forrás hőmérsékletét több ízben mértem télen, mikor a külső hőmérséklet 0 C fok alatt volt, s a víz hőmérséklete mindig a jelzett értékek között volt. Ha csak felszíni vízösszefolyásról lenne ugyanis szó, akkor a hőmérsékleti adatok hűen követték volna a külső levegő hőmérsékleti változásait.

1957. XII. 20	levegő: — 1	C fok,	forrás: 6,5	C fok
1958. I. 7	levegő: 1,6	C fok,	forrás: 6,8	C fok
1958. II. 18	levegő: — 3	C fok,	forrás: 6,2	C fok
1958. V. 4	levegő: 15	C fok,	forrás: 8,6	C fok

Fenti adatok szerint tehát bizonyos, hogy ez forrás. Vízét csatorna vezeti a Béka-tavon keresztül. Felette erdeifenyő, vörösfenyő, lucfenyő, tölgy és juhar áll. Délkeleti kitétségű. Tengerszint feletti magassága 250 méter. Városi területen ered, így állami üzemtervi adata nincs. Régen működhet már ez a forrás, mert számára csatornát ástak az erdön keresztül. A régebbi térképeken is szerepel ez a vízfolyás. Vizgyűjtőterülete minden bizonnyal a Károlymagaslat északkeleti oldala. Hozama 6–10 liter/perc között ingadozik (erdőterületen kívüli).

6. Daloshegyi forrás

A turistaháztól a zöld jelzésű út mentén jutunk a forrásteknőhöz. A daloshegyi emlékművet elhagyva, az út éles kanyarjában található. Teljesen száraz, ma már csak alommal teli száraz forrásteknő található. Évek óta nem működik. A régebbi vízfolyások helye az úton keresztül is észrevehető. Tengerszint feletti magassága 375 m (83. a.)

7. Deákkút

Sopron legrégebben ismert és emlegetett forrása. Az 1718. XII. 5-i városi közgyűlés elhatározza, hogy a forrás vizét bevezetik a piac díszkútjába. A munkát elvégezték és a kút 1719-ben már működött is. Később, 1745 előtt elromlott, le is bontották, helyébe a Mária oszlopot építették. A Deákkút szerepel Sárközi András városi mérnök 1787-ből való térképén is.

A soproni ifjúság május elsején régente ide nagy vígan kirándult minden évben. Bármerre is vitt az útja, a régi leírások szerint mindig az Újkerten (Erzsébet kert) fölül erdőben lévő forráshoz tértek vissza, s ezért ezt a forrást mindenki csak „deákok kútjának” (Studentenbrunnen) nevezte.

A kút neve időközben Magyar-kútra változott. A Tud. Gyűjtemény, 1826. VIII. kötet 131–132. oldala számol be erről, az 1826. május 25-én tartott ünnepséggel kapcsolatban: „Tekintetes Ihász Imre Táblabíró úr harmadnapra ezen Társaságot, az Időre társckkal s Lyceumi Professzorokkal együtt gazdagon megvendégelte a híres erdők árnyában, érzékenyítő muzsika hangzása közt a Deákok, ezentúl Magyarok (mert a keresztelés közt így kereszteltük ezt is akkor) kútjánál.

A kút felavatása egyébként 1827. május elsején történt.

Az 1861. évi május 14-én tartott városi közgyűlés elhatározza, hogy Széchenyi István emlékére, a róla elnevezett téren szökőkutat létesítenek, melynek vizét a Deákkút fogja szolgáltatni, továbbá szobrot állítanak a nagy férfiú emlékére. Csak ez utóbbi tervet valósították meg.

Schneider Ferenc műépítész tervei szerint 1922-ben újjáépítik a kutat, s június 29-én ünnepség keretében felavatják. A jelenlegi felírás:

Itt lobogott
A Deákkúti Vármegye Zászlaja egykor
Szelleme mostan is int
Ifjú szeresd a hazát!
MDCCCXXVII — MDCCCLXXXIII
A Liceumi Diákszövetség támogatásával újjáépítette a Soproni
Városszépítő Egyesület
MCMXXII
Deákkút! Légy forrása soká ártatlan örömmek!

Később a Deákkút vizét bekapcsolják a Lővér-uszoda vízellátásába. Vízének mennyisége azonban nem elégséges, ezért külön kutat fúrnak a fürdő feletti részen.

Vitális István és Vendel Miklós, a Főiskola tanárai 1930 novemberében a polgármester felkérésére megvizsgálják a Lővérek hidrológiai helyzetét. Szakvéleményükben, melyet a Soproni Vízmű volt szíves eredetiben rendelkezésemre bocsátani, a következőket tudjuk meg a Deákkútról: 1930 augusztusában a kút 10,5 liter percenkénti vízmennyiséget adott. Ebből maga a forrás 4,8 liter/perc mennyiséget szolgáltatott, s a völgyben végig lefektetett vízvezeték 5,7 litert.

A forrás ugyanis légvonalban a jelenlegi kiömlési helytől déli irányban 276 méter távolságra van, onnan a felszín alatt fél méternyire lévő zárt vezeték fut a kiömlési helyre. A Deákkút törmelékforrás. Régi foglalását kibontották és azt tapasztalták, hogy a szűrő köhalmaz át volt teljesen itatva szennyező anyagokkal, s az aknában a víz piszkossá vált. Megállapították azt is, hogy a forrástól a kiömléshez vezető vízvezeték csupán egymás mellé rakott kövekből áll. Szó szerint idézem a forrás állapotára vonatkozó megállapításait az 1930. augusztusi állapotról: „Sopron egyik emlékekben dús, s talán egyik legkedvesebb kirándulóhelye a Deákkút és környéke jelenleg erősen elhanyagolt állapotban van. Sopronnak, mint nyaralóvárosnak nem lehet közömbös az, hogy egyik legszebb és legkönnyebben megközelíthető forrása ilyen elhanyagolt állapotban maradjon, mint amilyenben jelenleg van”.

A Deákkút jelenleg is elhanyagolt állapotban van. Legutóbb már három helyen is volt elfolyás tapasztalható a vascsövön kívül. Ha nem javítják meg a foglalást, rövidesen a vascsövön nem is fog víz kiömleni. A foglalás alól szivárgó víz pedig sárossá, mocsarassá fogja tenni a kút egész környékét. A körfoglalásra ráépített 6 széles ülődeszka közül kettőt már elvittek ismeretlen tettesek. A többi ülődeszka is az elhanyagolt kezelés miatt rövidesen elmozdíthatóvá válik. Tudomásom szerint a Műemlékvédelmi Felügyelőség az Idegenforgalmi Hivatal kérelmére rövidesen rendbehozhatja és remélhetőleg nem-sokára újra örülhetünk a kedves kirándulóhelynek.

A Deákkút vize jelenleg is az 1922-ben megépített nagy dekoratív foglalásnál lát napvilágot. A fák záródása a foglalásnál szinte teljes. Elegyes erdő áll a területen. Napfény egész éven át alig éri. Érdemes összehasonlítani a víz-

hozamot az 1930. évi adattal. Jelenleg a percenként kiömlő vízmennyiség 3–4 liter/perc között ingadozik.

1955. VII. 17	3,6 liter/perc
XII. 1	3,4 „
XII. 8	3,6 „
XII. 31	3,55 „
1956. I. 5	3,65 „
V. 9	4,1 „
V. 17	4,0 „

Ekkor volt észrevehető a nagy félkörű foglalás baloldalának alján elfolyás. A víz utat keresett magának a foglalás alatt. Az erőteljes elfolyás becslésem szerint 6 liter/perc lehetett.

1957. IV. 17	3,6 liter/perc
oldalelfolyás	1,9 „
IV. 24	3,6 „
oldalelfolyás	2,6 „
IX. 5	3,15 „
oldalelfolyás	nem volt tapasztalható
1958. I. 8	2,94 liter/perc
oldalelfolyás	3,0 „

A forrás egyébként északi kitettséű és 291 méter tengerszint feletti magasságú. A Károlymagaslat és a Vashegy közötti völgy vizeit vezeti le (területen kívüli).

8. Farkasároki forrás

A Tacsíárookban nyílik, mintegy 250 méternyire az Ördögárok és Tacsíárok elágazásától déli irányban. Közvetlenül a patakmederben ered. Így felmerül az a gondolat, hogy valóban forrás-e. Régi elbeszélések, öreg erdészek emlékezései alapján bizonyosan az, mert akkor is folyt ott víz, mikor a patak teljesen száraz volt. Minden bizonynal jelentős a patakvíz hozzáfolyás is. Ezt hőmérsékleti mérések is bizonyítják. Pl. 1956. augusztusában a patakmeder teljesen száraznak mutatkozott, a forrás hozama 2,2 l/p, s a levegő 20 Celsius fokos hőmérsékletével szemben a víz csak 12 fokos volt. A mérések összegezve azt mutatják, hogy a forrás maga egészen kicsiny hozamú, és az év legnagyobb részében patakvíz is járul a hozamhoz. Azóta vízfestéssel feltevésem beigazodott. Most már érdemes lenne a patakvíz hozzáfolyás mértékét is megállapítani. Tengerszint feletti magassága 325 m. Kitettsége keleti. A forrást a felszabadulás után Behofsits Gábor lelkes természetjáró foglalta.

Ha a patakmederben sok a víz, a vascső nem győzi a víz levezetését – nyilván sokkal több víz szívárog a foglalásba ilyenkor –, a vascső mellől is tör elő víz. Közvetlenül felette égeres és mogyorós van. Vízüjtőterülete egészen kicsiny lehet. Hozama a patakvízingadozás miatt 52 liter és 2 liter között ingadozik. (111. a.)

9. Fehérhídi forrás

Görbehalom előtt a brennbergi országút átmegy az ún. Fehérhídon. A híd alatt folyik át a Rák-patak és a híd közvetlen közelében egyesül a Rámel-árok-ból jövő patak-kal. Az összeömlés után mintegy 10 méternyire nyílik a patak jobb partján a Fehérhídi forrás. A forrás szintje a patak színe felett mintegy 40 centiméternyire van. A hőmérsékleti adatok bizonyítják, hogy forrásról van

szó, pataki víz hozzászivárgás valószínűleg nincs. Iható, jóízű vize van, sajnos azonban foglalatlan, és így a forrásteknő nyitott, lehetőséget ad a szennyeződésre. Tengerszint feletti magassága 305 méter. Kitétsége északkeleti. A forrás vize nagyobb ködarab mögül tör előterjesen elő. Nyílt területen fekszik, sőt mögötte több mint 100 méternyire van csak az erdő. Vízyűjtőterülete nem lehet nagy a rétegvonalas térképek alapján, és mégis állandó, nagyhozamú forrás. Percenként 6–10 litert ad. Erdemes lenne foglalni, mert közvetlen

A vadászházi forrás elhanyagolt aknája. (1958. július)

A Fehérhídi forrás.
Ilyen elavult állapotban vannak általában a Sopron környéki források

közelében van az autóbuss megálló, egyébként is forgalmas hely. Igen sok kiránduló, természetjáró fordul meg erre az év majdnem minden szakában (137. a.).

10. Ferenc-forrás

Az 1787. évi, Sárközi András városi mérnök szerkesztette térképen is szerepel ez a forrás. Neve akkor Vadász-forrás – Jaeger Bründl – volt. Jány Ferenc 1907-ben saját költségén rendbehozatta, azóta hívják Ferenc-forrásnak. Vízyűjtőterülete elég terjedelmes lehet, mert ősidők óta állandóan elég bőséges vizet szolgáltat. Éppen ennek a tulajdonságának köszönhető, hogy megfűrták és vizét állandó használatra elvezették. Jelenleg szivattyúval szívják és vezetik el vizét. Van azonban egy ún. túlfolyó, mely a felesleges vizet vezeti le. A forrás tengerszint feletti magassága 396 méter. Délkeleti kitétségű. Növényzete tölgy, gyertyán, lucfenyő, erdeifenyő. Hozama 6–7 liter/perc körül mozog. Maga a forrás sokkal nagyobb hozamú lehet, mert hiszen az említett

hozam csak a túlfolyóra vonatkozik. Egyébként a túlfolyó nyílását olyan alacsonyra építették, hogy a kifolyó cső alá edényt rakni és így inni belőle nem is lehet. A kifolyócső alatt ugyanis közvetlenül betonvályú áll (106. d.).

11. Festősaroki forrás

A löveri turistaháztól a Daloshegyen lévő emlékmű felé vezető úton érhetjük el. Az első sítérep után található egy másik nagy nyitott fedetlen terület, ahonnan egy út visz le a Harasztlejtő felé. Az út jobb oldalán a keresztvezéstől mintegy 40 méternyire található a forrásteknő. Sajnos foglalatlan, nyitott, ezért tele van szeméttel, s vize ihatatlan. Tengerszint feletti magassága 320 méter, északkeleti kitétségű. Gneisz kibúváson tör elő. Felette akác, szelídgesztenye, hárs található. A forrásteknő 20–30 centiméter mély és 1 méter hosszú. Időszakos forrás, bár az utóbbi két éven át állandóan működött. Például 1956. júliusában teljesen száraz volt. Érdemes lenne foglalni, mert erre sok természetjáró fordul meg és a közelben máshol nincs víz. Hozama 1–2 liter/perc (83. Tn. 11.).

12. Füzesaroki forrás

Ez a forrás, helyesebben szivárgó a Füzesarokban nyílik a Kecsképaták baloldalán. A Fáberrét után a ricingi útról balra letérünk a kék keresztjelzésű úton és rövidesen a Kecsképaták medrénél vagyunk. Ott hirtelenében három út is torkollik egybe. Az út mentén a pataktól 6 méternyire, mindjárt az útkeresztveződésnél található a forrásteknő, mely mutatja, hogy régóta bukkant itt a felszínre a víz. A forrás időszakos, igen kishozamú, úgyhogy voltaképpen csak szivárgóról beszélhetünk. A kocsit út alatt átereszt építettek, ezzel akarták a víz lefolyását biztosítani. Az áteresznek szánt cső azonban túl vékony, mindig dugult. Tengerszint feletti magassága 325 méter, déli-délkeleti kitétségű. A víz állandó szivárgása kis forrásteknőt vágott ki. Foglalatlan, így minden szennyeződés érheti. A patakmeder szintje felett egy méterrel nyílik a forrás. Vízyűjtőterülete meglehetősen kicsiny: a ricingi útig terjedő, elég keskeny és rövid hegyhát adja le itt vizét. Közvetlen környezetben az elmaradhatatlan éger, azonkívül a lucfenyő, gyertyán és vörösfenyő. Hozama rendkívül alacsony: 1–6 deciliter között ingadozik percenként. Vize ihatatlan (91. a.).

13. Hármás forrás

Mint a neve is mutatja, több helyről tör elő a víz. Egy meredek hegyoldalon, mintegy 15 méternyi tagozódásban, szinte mindenhol szivárog a víz. Három helyen állítottak vascsövet egymás felett az ideiglenes foglalók. A Tacsiárokban, az ördögárok elágazástól 230 méternyire ered. Igen festői hely, s ha rendben is tartanak, Sopron környékének egyik legfestőibb, lehangulatossabb kirándulóhelye lehetne. Tengerszint feletti magassága 392 méter. Kitétsége észak-északnyugati. Törmelék-forrás. A forrás felett éger, mogyoró, kecskefűz található. Vízyűjtőterülete kicsi, a felette elterülő hegyoldal vizét vezeti le. Nemrégiben az idegenforgalmi hivatal a három csőfoglalást helyrehozatta, a forráshoz vezető utakat jelzésekkel látta el. Sajnos a helyoldalon szükséges lépcsők kiképzése már elmaradt, így a forrás körül a közlekedés szinte lehetetlen.

A forrás hozamát 1955 júliusa óta minden héten mérjük. A legelső cső ho-

zama volt mindig az irányadó. A patak színétől a legfelső cső 6, a középső 5, az alsó 2 méter magasságban van. A forrás hozama 1–4 liter/p között ingadozik.

A forrástól 25 méternyire nyílik a már említett Farkasárok forrás. (112. a.)

14. *Hermes-forrás.*

A Hermesárok felső végében 452 méter tengerszint feletti magasságban nyílik. Igen festői a környezete, mert a forrás vize 80 méter megtétele után tóba torkollik. Ez a felső tó. Majd közvetlen utána a még nagyobb és főleg mélyebb – 3 méter mély – tóba ömlik. Az alsó tóban tekintélyes a halállomány. A forrás meredek hegyoldalon ered. Tulajdonképpen kút. Betongyűrűkkel kirakott, meglehetősen mély. Mindenféle szeméttel eltömődött, a legalján azonban víz áll, amely a hegyoldalon utat tör magának, s a kút alól folyik el. Kitétsége északnyugati, felette éger, bükk, gyertyán, tölgy állomány áll. Valamikor láthatóan jól kiépített, rendszeren működő kút lehetett. Schautz-kútnak nevezik a környékbeliek. Állapota elhanyagolt. Vízyűjtőterülete a felette meghúzódó, meglehetősen széles hegyoldal. Hozama becslésem szerint 4–5 liter/perc, bár nehéz megállapítani, mert a víz sok helyről tör elő. Ihatatlan. (161. d.)

15. *Hétbükkfa forrás*

A Hétbükkfa útelágazástól 66 méternyire kőakna foglalásból ered. Tengerszint feletti magassága 385 méter, időszakos. Vízyűjtőterülete kicsi. Felette gyertyán, tölgy, erdeifenyő, mogyoró, kecskefűz díszlik. Kitétsége észak-északkeleti. Négyéves tapasztalat szerint egész esztendőben teljesen száraz, csak márciusban, áprilisban működik. Ekkor hozama 1–2 liter percenként. Áprilisban megint elapad a lombfakadás miatt. (113. b.)

16. *Hidegvíz forrás*

A soproni hegyvidéknek jelenlegi legnagyobb forrása. A Hidegvízvölgy felső részében ered, 452 méter tengerszint feletti magasságban. Hatalmas rétegforrás. A vadpatak által vájt meder minden részéből, mintegy 30 négyzetméternyi területről, mindenhol szivárog a víz. Három fő előbúvási helye van, melyek közül kettő vascsöves foglalású. Sajnos esőzések alkalmával a forrás vize keveredik a vízmosásban előtörő vadpatak vizével. Ezért jó lenne mihamarabb foglalni ezt a hatalmas forrást, mely szerény becslés szerint gondosan egybefoglalva percenként 50–60 liternyi vizet is szolgáltatna. Kitétsége nyugati, felette éger, kőris, juhar, gyertyán, lucfenyő és bükk áll. Vízyűjtőterülete elég tekintélyes, mivel a határon húzódó vízválasztótól minden víz jóformán ebbe a völgybe húzódik le. A forrás 1955-ben igen elhanyagolt foglalású volt. Még ebben az esztendőben kérésemre Bummer Antal, aki számtalan Sopron környéki forrást foglalt már, kijött a forrást megtekinteni. Ott határoztuk el, hogy ideiglenesen két vascsöves foglalást készítünk. Ez a két foglalás el is készült, egymástól mintegy 6 méternyire. A két legjobban buzgó csövet így sikerült mentesíteni a vadvizektől. A közelben azonban még számtalan vízfeltörés található, melyeket egy közös betonfoglalatba volna célszerű egybegyűjteni. A foglalat felett pedig vízesésszerűen el lehetne vezetni a vadpatakat. Sajnos ennek a hatalmas foglalásnak gátat vet, hogy igen költséges lenne. Jelenleg két vascsövön tör elő a víz jórésze, a többi a patakmederbe folyik közvetlenül. A felső foglalás hozama 15 liter/perc körül mozog, míg az alsóé 3–6 l/perc. A foglalás azért is célszerű

lenne, mert Kossuth-díjas professzorunknak, Roth Gyulának szálaló üzemmódban kezelt kísérleti erdejéről gyűlik ide a víz, s ez magában véve is érdekessé tenné a forráshozam megfigyelését. A vascsöves foglásoknál a víz tiszta és iható. (177. b.)

17. Indián-forrás

A forrás a nagy harkai lőtér szélében fakad égeres közepén egy mélyedésben. Primitív módon kövekkel és faácsolattal foglalták. Teljesen nyitott, vize egy csatornán folyik el. Nagyhozamú forrás. Felmerül esetleg annak a lehetősége, hogy a felette meghúzódó nagy hordalékmező mellett folyó Kecsképaták szolgáltatja vizét. A hőmérsékleti adatok ennek ellene mondanak. A patakvíz és a forrás hőmérséklete között meglehetősen nagy eltérések mutatkoznak és így forrásnak tekinthető. Hozama körülbelül 20 liter percenként.

Feltétlenül foglalni kellene. Mind a katonáknak, mind a természetjáróknak szüksége volna erre. A forrástól igen széles, mintegy két négyzetméternyi területű. Igen sok szemét kerül bele. Több ízben találtam benne cigarettát, konzervdobozt stb. Tengersizint feletti magassága 250 méter (81. a.)

18. Jávorförás

A Fáber-rét közelében, ott, ahol a Kecsképaták élesen északkeleti irányból keletre, majd délkeletre fordul a patak balpartján található ez a természetes állapotában is festői forrás. Egy sziklás partoldalból, a sziklák közül tör elő a víz. A patakhoz igen közel, a patakvíz szintje felett mintegy fél méternyire. Foglalatlan, de azért csöndes időben a kitisztult forrásteknőből lehet vizet merni és inni. Keleti kitérűségű, felette sarjeredetű gyertyán, juhar és éger áll, ezenkívül fenyők. Napfény sohasem éri. Valamikor erőteljes kifolyás lehetett, mert a víz előretörésének nyomai ma is jól látszanak. Jelenleg igen kicsiny a hozama, szinte csepegve gyűlik a víz a forrásteknőbe. Hozama 1–3 liter/perc. Nevét azért nyerte, mert közvetlenül a forrás felett kődarabokat „átölelve” egy nagy jávorfa áll. Tengersizint feletti magassága 315 méter. Érdemes lenne foglalni. (91. b.)

19. Kaposvári-féle akna

A Kaposvári-féle vadőri lak előtt, közvetlenül a patakparton áll egy kis akna, amelyben tiszta víz gyűlik össze. Az akna 40 centiméter mély és általában félig van tele. A patak vízszintje közvetlenül az akna alatt található. Felmerült bennem az a gondolat, hogy az akna vize is tulajdonképpen patakvíz. Ezt a feltevést el kellett vetnem, mert a hőmérsékleti adatok ennek ellene mondanak.

Pl. 1958.	I. 14. levegő	3,2 fok C
	akna vize	4,0 fok C
	patak vize	3,0 fok C
1958. VII. 6.	levegő	23,0 fok C
	akna vize	10,5 fok C
	patak vize	14,0 fok C

Ennek alapján kétségtelenül forrásról van szó, mert a patakvíz hőmérséklete és az akna vizének hőmérséklete között túl nagy a különbség; télen a patak vize, nyáron az akna vizének hőmérséklete alacsonyabb. Nincsen kizárva azonban patakvíz hozászivárgásának lehetősége sem. Felette éger, gyertyán, kecskefűz, bodza található. A közelben lévő ház innen veszi teljes vízszükségletét. Kaposvári szerint a kimert víz elég gyorsan pótlódik. A Kaposvári-féle vadőri lak

egyébként a Kovácspatak völgyében, a völgy torkolatától nem messzire található. (134. a.)

20. Kisházhegyi forrás

A Magashíd közvetlen közelében van egy északkelet-délnyugat irányú nyiladék, amelyen három út vezet keresztül. A középső út mentén húzódó árok vezet le a Rigó-forrás vizét. Az árok mentén mintegy 400 méternyire a patakmedertől alig két méternyire a baloldalon gneiszes törmelékből bukkan elő a forrás. Valamikor már foglalhatták, mert ilyen nyomok felfedezhetők most is. Felette elég meredek hegyoldal, úgyhogy a törmelék állandó lecsúszása veszélyezteti a forrásteknőt. Déli-délnyugati kitétségű, tengerszint feletti magassága 340 méter. A hegyoldalban lucfenyő, vörösfenyő, gyertyán állomány van, aljnövényzet nincs. Hozama elég tekintélyes, 3–4 liter/perc. A határhoz való közelsége miatt sajnos jelentősége nincsen. Kitünő ízű vize van. (101. c.)

21. Kovácsároki I. forrás

A Kovácspatak völgyében van, ahol az országút Öbrennberg felé visz és a hídon keresztezi a patakmedret. Ettől a hídtól 20, a pataktól 8–10 méternyire, annak jobb partján, egy öreg hártuskó alatti üregből tör elő a víz. A patak színe felett két méterre lehet a nyílás. A felette meghúzódó Wanzing és Köveshát oldalán a vize gyűlhet össze ide. A kitétség nyugat-délnyugati. Tengerszint feletti magassága 338 méter. Sohasem volt foglalt, a víz másfél négyzetméternyi teknőt vájt ki magának. A felette álló növényzet lucfenyő, erdeifenyő, gyertyán, fagyal, galagonya. Hozama rendkívül alacsony, néhány deciliter percenként. Mindenféle szennyeződése miatt vize ihatatlan. (135. a.)

22. Kovácsároki II. forrás

Az előbbi forrástól mintegy 300 méternyire, a patak mentén lefelé, a Kaposvári-féle vadőri laktól mintegy 200 méternyire, a patak folyásával szemben visszafelé található. A rét szélében és a hegyoldal tövében nyílik. Egy 25 cm átmérőjű és 60 cm mély beton aknát raktak a forrásteknőbe. Ide gyűlik a víz. Az elfolyás sajnos nem biztosított és rendkívül lassan szívárog el onnan a víz. Az aknán fedő van, úgyhogy onnan meríteni és inni is lehet, mert a vize tiszta. Vízyűjtőterületén lucfenyő, gyertyán, hegyi juhar és éger található. Északnyugati kitétségű, tengerszint feletti magassága 332 méter. Hozama 3 dl percenként. Tisztítás után sokkal többet adna. (133 R. 18.)

23. Kökényes forrás

A Freywaldon keresztül húzódó észak-déli irányú nyiladéktól jobbra, mintegy 150 méternyire, a 479-es és az 512-es magassági pontoktól majdnem egyenlő távolságra ered. Foglalta sosem volt, az alom közül bújlik elő. Alapos tisztítás után állandó hozamú, rendes forrás lehetne. Északi kitétségű, tengerszint feletti magassága 412 méter. Lucfenyő, bükk, gyertyán, tölgy állomány áll a területen. Hozama rendkívül alacsony, 1 dl percenként. Vize nem iható. Valamikor magasabban eredt ez a forrás, a terepalakulat erre enged következtetni. Azóta csökkent a vízszint. (160. e.)

24. Kövesároki forrás

Ez a forrás igen közel a határhoz, a Büdöskút közelében, attól mintegy 250 lépésnyire északi irányban található. Teljesen elhanyagolt állapotú. Sohasem foglalták meg. Egy nagyobb — 30 négyzetméternyi — vizenyős gödörből indul útjára a víz. Tele van mindenféle szeméttel, így természetesen nem iható. Tengersizint feletti magassága 465 méter. Felette gyertyán, hegyjuhar, éger, kecskefűz található. Hozamát csak becsülni tudtam: 2—3 liter percenként. Vízyűjtő területe nem lehet nagy, hiszen a sokkal nagyobb és vizét Ausztria felé leadó Büdöskút a közelben nyílik. (130. a.)

25. Lötéri forrás

A nagy harkai katonai lötér szegletében fakad. Egyszerű téglafoglalása volt, az utóbbi időben azonban ismeretlen tettesek teljesen szétverték. Az erdő szélé-től mintegy 150—200 méternyire van. Egy régebben ásott árok segítségével az elfolyás biztosított. Hozama 3—5 liter/perc. Tengersizint feletti magassága 243 méter (területen kívüli.)

26. Madárárok forrás

A Madárárok felső részén nyílik. Valószínűleg törmelék-forrás. Régóta ismert, régen foglalt forrás, a foglalást azonban helytelenül telepítették, úgy hogy ma a víz a foglalás alatt és mellett tör a felszínre. Ezt ugyan elősegítette az a tény is, hogy lelkiismeretlen emberek több ízben megrongálták a forrást. Tengersizint feletti magassága 330 méter. A Várhely északkeleti lejtőjének vizét vezeti le. Körülötte igen elegyes erdő áll: lucfenyő, erdeifenyő, jegenyefenyő, szelídgesztenye, bükk, gyertyán, juhar. Északkeleti kitettséggű, felette meredek hegyoldal. A völgykatlan tövében, az árok centrumában nyílik. Jelenleg a forrás foglalása és környéke igen elhanyagolt. A vacsövön át alig távozik el víz, úgyhogy gátemeléssel és új cső befektetéssel kellett megállapítanom hozamát, mely 2—3 liter/perc között ingadozik. Vízének íze kütünő, de csak a csövön kijövő használható. (120. h.)

27. Magasfenyvesi forrás

A Tolvajárokban, a brennbergi országúttól mintegy 2 kilométernyire található. Közelebből: a Tolvajárokban két nyiladék fut le. Az egyik az Ultráról, a másik a Nyires nyergéről. A második nyiladék után mintegy 100 méternyire a patak jobb partján, attól 30 méternyire található a foglalt kis vascsöves forrás. Teljes záródásban felette gyertyán, juhar, éger, mogyoró. A patakvíz színe felett 10 méternyire nyílik a forrás. Tengersizint feletti magassága 400 méter, nyugat, délnyugati kitettséggű. Hozama 1—2 liter/perc. Vize iható. (110. a.)

28. Manninger-forrás

Az erdei iskolától mintegy 600 méternyire a Rák-patak balpartján, a Tolvajárok torkolatával és Manninger Vilmos prof. sírjával szemben található. A forrást a pataktól alig két méternyire nyílik, szintje alig 40 centiméterre van a patakvíz szintje felett. Magas vízállás esetén a patakvíz elönti a forrásteknőt is.

Néhányan ismerték ezt a szivárgást, de senki sem tudta, hogy forrás-e, vagy csak a patak átszivárgó vize. Először 1955. VIII. 27-én vizsgáltam meg a

forrást. Kissé megtisztítottam a vízkibúvások helyét és hőmérséklet méréssel megállapítottam, hogy forrásról van szó. Mivel a közvetlen közelben legelésző marhacsordát láttam, a forrás megmentése érdekében sürgős beavatkozást tartottam szükségesnek. A hegyvidéki erdészeti segítségével, továbbá Bummer Antal közreműködésével 1955. szeptember 1-én és 2-án megtörtént a foglalás. A több helyről előtörő vizet sikerült két helyen befoglalni. Két vascsövön tört hát a felszínre a víz, a két cső egymástól mintegy 10 méternyire volt. Az egyik forrást, a nagyobb hozamút Tölgyfa-forrásnak neveztük el, mivel ez volt a terület ősrégi neve, a másikat Manninger emlékére nevéből kereszteltük el. A vascsövek jól működtek egészen 1957 őszéig. Ekkor valaki a Manninger-forrást szétbontotta, a csövet kiszakította. Ezután még négy alkalommal raktam vissza a forrást a kőboltozatát és a vascsövet is a helyére. Minden alkalommal újra szétrombolva találtam. Aztán 1958. január 8-án a vascsövet sem találtam sehhol. A forrás egyre elvadultabb állapotú lett, a legelő állatok beleálltak a forrásteknöbe, sőt nem egy alkalommal állati ürüléket is találtam a forrástőben.

A forrás melletti mezőn 1958 nyarán úttörő-tábor létesült. Kérésemre a tábor parancsnoka megígérte, hogy a táborozók kímélni fogják a forrásokat, sőt megígérték azt is, hogy Simon Mihály erdész vezetésével mindkét forrást rendbehozzák és környéküket is kitisztítják, tetszetőssé teszik. Ez meg is történt 1958 augusztusában. Úgy gondolom, indokolt, hogy ettől a dátumtól kezdve a Tölgyfa-forrást Úttörő-forrásnak hívjuk. A táborozók a Manninger-forrást is rendbehozták, sajnos ennek foglalása vascső híján elmaradt.

A Manninger-forrás kelet, északkeleti kitétségű, tengerszint feletti magassága 327 méter. Teljesen nyílt területen nyílik, a patak partján néhány égerfa alatt. Hozama 3–6 liter/perc. (123. R. 6.)

29. Ólomároki forrás

Az Ólomárookban, szűk völgyecske felső peremén nyílik. Mintegy 50 négyzetméternyi helyről, 5–6 töből gyűlik össze a víz. Foglalása nincsen. Három igen erőteljes tő található. Csak duzzasztással lehet hozamot mérni. A forrás és környéke meglehetősen elvadult állapotú. Közvetlen a forrás mellett két kis ösvény vezet el. Tengerszint feletti magassága 324 méter, keleti kitétségű. Vize iható, hozama 5–10 liter között ingadozik. (92. a.)

30. Ördögároki forrás

Az Ördögárok felső részén nyílik. Keleti kitétségű, foglalt vascsöves forrás. Nap sohasem éri, tengerszint feletti magassága 835 méter. Felette lucfenyő, vörösfenyő, hárs, mogoró áll. Érdekes hozamának a változása. Vizgyűjtőterülete kicsi és a csapadékhullást, illetve a szárazságot hűen mutatja. Újabban a vascsőtől mintegy 40 méternyire az árokban elég erős szivárgás található. Ennek a forrásnak szintje is süllyed. Hozamának alakulása:

1955.	VII.	17.	2,6 deciliter/perc	
	XII.	1.	száraz	
1956.	VIII.	8.	száraz	
1957.	IX.	5.	száraz	
1958.	I.	9.	száraz	
	VII.	6.	1,5 liter/perc	(111. a.)

31. Rámelárokai forrás

A Brennberg—Soproni úti településnél a soproni országút mellett található. Nagy kőfoglalásban egy méter vastag víztömeg, mellette a hegyoldalon erős szivárgás. Fával fedett a kőfoglalat, s alóla vascsöves elvezetés nyílik. A vascsövön 3,2 liter/perc a hozam. Nagyon sok víz szökik meg. Az egész forrás egybefoglalva sokkal többet adna. Északkeleti kitétségű, alatta mélyen a völgyben folyik a patak. Maga a forrás nyílt területen ered. A környék lakossága innen viszi a vizet, ezért érdemes lenne végleges és alapos foglalással az egész vízmennyiséget befogni. Tengerszint feletti magassága 390 méter (területen kívüli).

32. Rigó-forrás

A Magashídtól kiinduló nyiladék mentén 300 méternyire a nyiladékra merőlegesen található egy árok. Az árok legfelső részében nyílik a forrás. Gneisz törmelék mögül tör elő. Észak, északkeleti kitétségű. Tengerszint feletti magassága 404 méter. Elegetlen fenyveserdőben ered. Az állomány főleg lucfenyőből áll. A fenyő elsavanyította talaj természetesen visszahat a forrás vizére is. A Sopron környéki források közül ugyanis ennek a forrásnak a vize a legsavanyúbb: 6,53 pH-ju. (pH = hidrogén ion koncentráció, potenciál hidrogén). A többi forrás 7 pH feletti (7 pH-ig savanyú, 7 felett semleges, illetve lúgos a kémhatás).

A forrás nagyobb gödörből ered. Régen foglalhatták, az eredeti foglalás azonban már teljesen szétesett. Sajnos az elfolyás nem kellően biztosított, nem elég nagy az esés. Alapos tisztításra szorulna. Az 1955. évben megpróbáltuk a jobb elfolyást biztosítani, de anyagi fedezet hiányában a munka abbamaradt. A leírt forrástól 5 méternyire még egy forrásteknő található. Néha vizes is, de csak akkor, amikor több csapadék esik. A forrás hozama 1–4 liter. Vize jóízű, de sok a szennyöződési alkalom. (104. f.)

33. Szalamandra-forrás

A Tacsiárokban, az Ördögárok elágazás előtt mintegy 300 méternyire találjuk a patak jobbpartján. A patakmeder felett 30 cm-re gneisztörmelék mögül bújik elő a víz. Felette meredek hegyoldal. Közvetlen környékén éger, gertyán található, bodza aljnövényzettel. Kitétsége nyugat-északnyugati, tengerszint feletti magassága 308 méter. A forrástövet nem jól foglalták, mert erős szivárgás található kétoldalt. A vascső túl szűk, 2 cm-es belméretű, így nem tudja levezetni a feltörő vízmennyiséget. Hozama 3–6 l között váltakozik. Minden valószínűség szerint a jövőben hozama csökkenni fog, mert a felette lévő, szinte kopár hegyoldalon igen jól sikerült erdősítést végeztek néhány évvel ezelőtt. Az egyre növekvő lombfelület párolgatatása a forrásvíz mennyiségi apadását fogja eredményezni. (113. b.)

34. Szarvas-forrás

A Vadászháztól mintegy 60 m-re, a Rákpaták balpartján ered. A patakmedertől 3 m-re, a színe felett 20 cm-re. Foglalt forrás, de a foglalás igen rossz állapotú. A vascsövön már nem is jön víz, csak mellette szivárog. Felette juhar, hárs, éger és lucfenyő található. Észak-északnyugati kitétségű. Vízyűjtő területe kicsiny. Tengerszint feletti magassága 360 méter. Érdemes lenne felújítani a foglalást, mert közvetlenül a kövesút mentén van, s arra felé elég sokan megfordulnak. Hozama percenként 1–2 liter. (R. 35.)

35. Tej-forrás

A Löver-szálló most kijavított épületével szemben, a Károlymagaslat oldalában, közvetlenül az út mentén, egy bombatölcsér jelzi a volt forrás helyét. Itt meglehetősen erős vízfolyás lehetett, mert a régi térképeken mindenütt szerepel. (Milchram Bründl), sőt a forrástól eredően vékony vízeret is feltüntetnek egyes térképek. Sárközi András 1787-ből fennmaradt térképén állandó forrásként szerepel. Idősebb erdészeink mondják, hogy a 20–30-as években kis mértékben működött. A későbbi időkben aztán foglalták is. Elfogadhatóan működött 1944-ig. Ekkor egy bomba telibe találta. Működése megszűnt. Az 1956-os évben állítólag működött, a február-március hónapokban. Azóta teljesen száraz. Érdeemes figyelni a tavaszi hónapokban. Véleményem szerint szoros összefüggés van a Tej-forrás és a Ciklámen-forrás között. Amióta mindenütt, így itt is süllyedőben van a vízszint, azóta egyre ritkábban működik ez a forrás. Vízét az alacsonyabban lévő Ciklámen-forrásnak adja le (területen kívüli).

36. Természetbarát forrás

A Tacsiárok hatalmas forrása. Völgyoldalból nyílik. Voltaképpen a Fáber-rét és környéke a vízgyűjtőterülete. A Természetbarátok Turista Egyesülete 1950-ben hozatta helyre. Ekkor helyezték el a mártírok emléktábláját is. Az évek folyamán aztán a cső eldugult, úgyhogy az út alatt kellett elvezetni a forrás vizét, s új aknából új vascsöves kivezetést készíteni. Ezt a munkát Bummer Antal és Schottan Rezső végezték el.

Sopronbánfalva felől könnyen elérhető, vagy akár a Fáber-rétről, de lejuthatunk oda a Hétbükkfától is. Nagy térség húzódik meg körülötte, úgyhogy kirándulásra nagyszerű hely. A természetjárók sokszor útjukba ejtik. Tengerszint feletti magassága 300 méter. Nyugat-délnyugati kitettségű. Vízgyűjtőterületén úgyszólván csak szelídgesztenye áll, a terület legnagyobb része legelő. A forrás a völgyfenék szintje felett 5 méterrel nyílik. Napsütés állandóan éri. Ismeretlen tettesek több ízben feltépték az akna fedőjét, majd eltömték újságpapírral a kifolyócsövet. Ez nemcsak azt eredményezte, hogy a víz az aknában felgyűlve feltört az útra, hanem azt is, hogy a hozamban állt elő tekintélyes változás, megzavarva ezzel a tudományos méréseket. Ennek a forrásnak a hozamát ugyanis 1955 júliusa óta minden héten mérjük. Ilyenkor megállapítjuk a levegő hőmérsékletét, a víz hőmérsékletét és a forráshozam nagyságát. Elég nagyok az ingadozások a három évi mérésanyagban. A hozam 19 és 31 liter között ingadozik. A legkisebb adatot 1956. október 1-én mérték: 19 liter volt, a legnagyobbat 1957. március 18-án, amikor 30,8 liter/perc volt az eredmény. A mérések alapján talán sikerül kimutatni valami összefüggést a lehullott csapadékmennyiség, annak eloszlása, a növényzet és a forráshozam között. Vize kitűnő (területen kívüli.)

37. Természetbarát szivárgó

A Természetbarát forrástól mintegy 80 méternyire a Hétbükkfa felé, az úton keresztül vízfolyást találunk. Ez a víz az úttól kb. 40 lépésnyire, a hegyoldalban, vizenyős, sáros, mintegy 50 négyzetméternyi területről szivárog össze egy csatornába. A terület felett szinte kizárólag éger áll. A bánfalvi legelőterület egy része adja le itt a vizét. Törmelékes terület, a forrás hozama változó, 1–2 liter percenként (területen kívüli).

38. Úttörő-forrás

Az erdei iskolától 600 méternyire, a Rák-patak balpartján, a Tolvajárok torkolatával szemben található. Nemrégén Tölgyfa-forrásnak hívták. A tisztításán és rendbehozatalán munkálkodó úttörőkről kapta nevét. A már említett Manninger-forrástól 10 m-re található. A Manninger-forrásra vonatkozó adatok az Úttörő-forrásra is érvényesek, kivéve a vízmennyiséget. Ennek a forrásnak hozama jóval nagyobb, percenként 16–30 liter víz ömlik ki a vascsövön. (123. R. 6.)

39. Vadászházi forrás

A Vadászházzal szemben, a hegyoldalon nyílik egy nyitott betongyűrűből. Ettől a forrástól 12 méternyire még egy forrásteknő található, azonban foglalatlan. Északnyugati kitettséű, felette lucfenyő, gyertyán, juhar, éger, nyír, hárs áll. Hozama igen kicsiny, néhány dl percenként, azonban emelkedne az elfolyás biztosításával. A forrás környékét igen gondosan kellene tisztítani. Valamikor igen erőteljesen folyó forrás volt, hiszen a vadászházat is a forrás miatt telepítették oda. Idősebb emberek emlékeznek még arra, hogy igen bővizű és jóízű forrás volt. Külön utat is készítettek a háztól a forrásig, de már azóta benőtték a fák, nyoma viszont ma is fellelhető. Később külön kutakat fúrtak a házak mellett, a forrást elhanyagolták, ma alig szivárog valami víz az elhanyagolt forrástöböl. (164. a.)

40. Vadkanárok forrás

A Magasbérc oldalában, a Vadkanárok felső nyílásában ered, egy szurdok völgyelet felső végében. Tengerszint feletti magassága 475 méter. Észak-északnyugati kitettséű. Növényzete lucfenyő, erdeifenyő, éger. A vízmosás tövében mindenhol szivárog víz. A vízmosás alján fából való foglalat volt, azonban időközben elkorhadt és összeomlott. A forrás és egész környéke igen elhanyagolt, elvadult állapotú, ami nem is csoda, mert közvetlen a határ közelében van. Hozama 3–4 liter percenként. (169. e.)

41. Wodl-forrás

A Tolvajárokból az Ultrára vezető út mentén található. Valamikor erőteljes vízelőtörés lehetett itt, mert két öreg éger törzs töve alatt elég nagy nyílás látható ma is. A jelenlegi forrás néhány méterrel alacsonyabban található a hegyoldalban. A forrástó egyébként 15–20 négyzetméternyi tocsogós, nedves terület, ahonnan igen szerény elszivárgás, elfolyás tapasztalható. A szarvasok dagonyának, azaz fürdőhelynek használják. Hozama 1–2 liter/perc. Foglalni kellene, mert vize így ihatatlan. Tengerszint feletti magassága 400 méter. (126. c.)

42. Zsilipárok forrás

Alig 160 méternyire a határtól ered, teljesen elhanyagolt, elhagyott helyen, egy felszámolt csemetekert mellett, tisztítatlan, 15 éves tölgyes, gyertyános sarjeredetű állományban. Alig tapasztalható valami szivárgás, mivel az elfolyás egyáltalán nincs biztosítva. Betongyűrű fogja be a forrástövet, melyben kristálytiszta a víz, bizonyítva, hogy a forrás működik. A határ közelsége miatt a forrásra nincs szükség, vize hamarosan Ausztriába folyik át, ha az eszések miatt

megtelik a vízmosság. A szivárgás mértéke 2–3 deciliter percenként. Tengerszint feletti magassága 362 méter. Északkeleti kitétségű. (206. g.)

A felsorolt 42 forráson kívül még 22 forrás létezéséről tudok. Ezeket azért nem vettem fel az előbb felsorolt források közé, mert megfigyelésük és adatfelvételük még vagy nem történt meg, vagy igen kezdeti szakaszában van. A soproni hegyvidéki forrásokról szóló összefoglalás nem lenne teljes ezek nélkül a források nélkül. Ezért ezeket pusztá felsorolásban adom közre:

43. Band (121. c.) alig működik.
44. Bodzaárok forrás (129. c.) teljesen száraz.
45. Bükkfa-forrás (108. c.) jól folyik.
46. Fenyő-forrás (104. b.) régi beomlott foglalás, jól működik.
47. Fűzfa-forrás (területen kívüli) évek óta teljesen száraz.
48. Gyertyán-forrás (103. d.) teljesen száraz.
49. Ikerárok forrás (97. c.) erőteljesen folyik.
50. Kecsepataki I. szivárgó
51. Kecsepataki II. szivárgó
52. Kecsepataki III. szivárgó
53. Kecsepataki IV. szivárgó
54. Kecsepataki V. szivárgó (92. d.) mind az öt gyengén működik.
55. Kisfűzes forrás (98. j.) működik.
56. Községi forrás (120. c.) alig működik.
57. Naphegyi forrás (területen kívüli) kis szivárgás.
58. Ólomárok szivárgó (92. a.) néha működik.
59. Pacsirta-forrás. A határon, hozzáférhetetlen helyen. (Tn. 24.)
60. Tolvajárok szivárgó (122. a.) kis hozam.
61. Tövissüvegi forrás (99. a.) jól folyik.
62. Volt forrás (163. d.) 1937-ben 2–3 liter vizet adott.
63. Volt forrás (157. a.) 1936-ban működött.
64. Volt forrás (195-ös tag mellett a mezőn), 1931-ben működött.

Az évek óta folyó megfigyelések alapján megállapítható, hogy a hegyvidék forrásai apadóban vannak és a vízszint általában majdnem minden forrásnál észrevehetően alábbszállt. Ez az apadás természetesen igen lassú és nehezen érzékelhető. A tények azonban igazolják. Oka többféle lehet, legvalószínűbb az, hogy az utolsó 60–80 év intenzívebb, belterjesebb erdőgazdálkodása — főleg a többkoronaszintű állományok bevezetése óta — több vizet kíván, nagyobb vízmennyiséget párologtat el az egyre nagyobb kiterjedésű lombfelület. Ennek bebizonyítása természetesen a további megfigyelések és mérések alapján csak évek múltán lehetséges.

A források közül 1955 júliusa óta minden héten mérjük a Hármas forrás, a Farkasárok forrás és a Természetbarát forrás hozamát. Az eddigi mérési adatok igen érdekes összefüggéseket mutatnak a csapadék mennyisége és annak eloszlása, a levegő és víz hőmérséklete, továbbá a forrás hozama között. A Fáberreéten, továbbá az erdei iskolánál és a Tövissüvegen felállított csapadékmérők adatainak és a forráshozamok három évi adatainak összevetése folyik.

Ezúton köszönöm meg az Erdőmérnöki Főiskola Erdőművelési Tanszékének, a Tanulmányi Erdőgazdaságnak és a Hegyvidéki Erdészet dolgozóinak, hogy munkámat lehetővé tették és annak elvégzésében jelentős segítséget adtak.

Kérem azokat, akik a felsorolt forrásokon kívül más forrásokról, szivárgókról tudnak, vagy időközben ilyenekre akadnak, közölgék, hogy mihamarabb teljes képet nyerhessünk forrásainkról.

A felsorolt 64 forrásból sohasem volt foglalva 34, valaha foglaltak harmincat. Ezek közül azonban jelenleg csupán három forrás foglalása elfogadható: a Természetbarát forrás, Kaposvári-féle akna és a Ferenc-forrás. Ha meggondoljuk, hogy a Ferenc-forrás vizét a katonaság használja, a Kaposvári akna meg

egy vadőri lak vízszükségletét elégíti ki, akkor láthatjuk, hogy csupán csak egy kifogástalan állapotban lévő forrás áll a természetjárók rendelkezésére.

A 64 forrásból 22 állandónak mondható, 42 időszakos. Az állandó források:

1. Borsóhegyi forrás	Kisházhegyi forrás
Bögre-forrás	Lőtéri-forrás
Büdös-forrás	Madárárok forrás
Ciklámen forrás	15. Manning-forrás
5. Deákkút	Ólomároki forrás
Farkasároki forrás	Rigó-forrás
Ferenc-forrás	Szalamandra-forrás
Fehérhidi forrás	Rámelároki forrás
Hermes-forrás	20. Természetbarát forrás
10. Hidegvíz-forrás	Úttörő-forrás
Indián-forrás	Vadkanároki forrás

A dült betűvel jelzetteket a természetjárók érdekében mielőbb helyre kel-
lene hozni.

Végül közlök egy kimutatást, amely a természetjárók és kirándulók által könnyen elérhető források körülbelül várható vízmennyiségét adja, havi részle-
tezéssel. A kirándulások tervezésénél az alábbi adatokkal számolhatunk:

S	A forrás neve	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
1	Bögre-forrás	2	2	4	3	3	2	2	2	2	2	2	2
2	Deákkút	3	3	4	4	4	3	3	3	3	3	3	3
3	Fehérhidi forrás	7	7	7	6	6	6	6	6	6	6	6	6
4	Hármas-forrás	2	2	2	2	1	1	1	1	2	2	2	2
5	Indián-forrás	8	9	12	14	15	15	15	13	13	9	8	8
6	Jávor-forrás	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	3	3
7	Madárárok forrás	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	3	3
8	Magasfenyvesi forrás	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	2
9	Ólomároki forrás	6	6	6	5	4	4	4	4	5	5	6	6
10	Szalamandra-forrás	5	5	6	6	5	5	5	5	5	5	5	5
11	Természetbarát forrás	24	26	30	28	25	25	24	23	22	21	20	22
12	Úttörő-forrás	15	20	25	20	0	20	20	18	18	20	20	20

A számok a percenkénti várható elfolyó vízmennyiséget adják literben.

Fenti adatok csak tájékoztató jellegűek, mert egy forrás hozamának válto-
zása sok tényezőtől függ. Nagyobb eltérések is lehetségesek. Három évi meg-
figyelésem átlagadatait vettem számításba a fenti számok megadásánál. A
felsorolt 12 forrásra a kirándulások tervezésénél bátran számíthatunk, mert az

erdészek tapasztalatai, továbbá az utóbbi években szerzett saját tapasztalataim alapján állíthatom, hogy minden évszakban iható és tiszta vizet találunk bennük. Az említettek között négy foglalatlan forrás is szerepel. A Fehérhídi, az Indián- és a Jávor-forrás akkora forrásteknővel rendelkezik, hogy nyugodt körülmények között a nyugalomban lévő teknőből bátran meríthetünk és ihatunk. Az Ólom-árok forrásnak pedig olyan bő vize van, továbbá akkora esés mutatkozik a forrásteknő után közvetlenül, hogy a szikláról vízesésszerűen távozó vízből nyugod-

A Természetbarát forrás
vascsöves kifolyója. (Tacsi árok)

tan ihatunk anélkül, hogy tartanunk kellene szennyeződéstől. A többi foglalt, vascsöves forrás.

Fentiekből láthatjuk, hogy 22 állandó forrásunkból mindössze tizenkettőre számíthatunk mindig. A nagyközönség, illetve az erdőben járók még erre a néhány forrásra sem ügyelnek eléggé. Állandóan találni szemetet a forrásokban, melyet meg gondolatlan emberek szórtak oda. A jelenlegi elhanyagolt állapot oka kettős: hivatalos szervek elhanyagolták a források megfelelő karbantartását, ismeretlen tettesek pedig szennyeződések, sőt szándékos rongálásokat okoznak. Utóbbiak ellen minden eszközzel védekezni kell, hivatalos szerveink pedig tekintsék végre fontos ügynek a források karbantartását. Sopron egyre inkább üdülőváros lesz. Elengedhetetlen tehát a források karbantartásának ügye.

A Soproni Állami Tanulmányi Erdőgazdaság az idén mintegy tíz forrás rendbehozását, illetve megfelelő foglалását vállalta és vette tervbe. Ez igen szép cselekedete lesz az erdőgazdaságnak. A város területén álló Deákkutat is feltétlenül rendbe kell hozni egész környékével együtt.

Reméljük, hogy közös összefogással Sopron forrásai megfelelően foglалva, tisztántartva, valóban a legfőbb értéket jelentő ember felüdítését fogják ezentúl szolgálni.*

* Ezúton kell köszönetemet kifejezmem dr. Csatka Endrének, Nováki Gyulának és Hidvégi Ferencnek, hogy kiegészítésül olyan, általam nem ismert adatokat voltak szivesek rendelkezésemre bocsátani, melyek tanulmányom értékét nagyban emelik.

FELHASZNALT IRODALOM:

Zábrák Dénes: A soproni evang. lyceumi ifjúság Deákkúti Vármegye egyesületének története 1873.

Dr. Csatkai — Dr. Heimler: A soproni városszépítő egyesület évkönyve 1929.

Jablánczy Sándor — Firbás Oszkár: Soproni hegyvidéki erdők vízrajzi felvétele. Az Erdő 1956. januári szám.

A Rák patak zsilipje a Jókai u. torkolatánál
1925. körül

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

Hauser Károly soproni festőművész 1841—1911.

Az 1840-es évtized a magyar festészet terén két egyformán bontakozó tehetséget indított el ugyanazon a pályán: mindkettő asztalosinasként kezdte, de a bennük éledő művészi szikra sok nehézség leküzdése után az egyiket, Munkácsy Mihályt kora egyik legnagyobb festőművészévé avatta, a másikat, a soproni Hauser Károlyt szűkebb hazájában nemcsak elismert művésszé, hanem a rajztanítás lelkes apostolává, és főleg az iparos ifjúság továbbképzésének meleg szívé, odaadó mesterévé emelte.

Hauser Károly 1841. november 5-én született Sopronban, mint Hauser Lajos asztalos (1806—88) második gyermeke: A nagyapa Hauser Samu kádármester. A művész anyját Zehntner Erzsébetnek hívták. A családi ház a Bécsi utca 3. számú épület. A művész bátyja, Lajos apja visszavonulása után átvette a műhelyt, az ő hasonló nevű fia is asztalos lett, de a világháborúban, 1914 körül elesett, és ezzel a család férfiágon kihalt. A művész egyik húga, Karolin, Schneider Lajos szítakötőmester neje lett, a második leányt, Máriát, Schmidt Ferenc cipész vette nőül.

Művésznünk az elemi iskola után a kétosztályos ev. reáliskolát végezte el, majd

13 éves korában mint inas, apja műhelyébe lépett. Az iskola feljegyzései szerint korán feltűnt rajzkészségével. Felszabadulása után segéd lett, de jobb lábát csontszú támadta meg; 24 éves koráig csak fekvő vagy ülő életmódot folytathatott, majd orvosi tanácsra eltávolították a beteg testrészt és műlábát kapott. Mozgási képességét ugyan valamennyire visszakapta ezen a módon, de az ipart féllábbal nem folytathatta. Betegsége alatt rajztehetségét fejleszthette, ez volt egyedüli öröme, ehhez még az járult, hogy látogató barátait, ismerőseit rajzra tanította, ami pedagógiai készségét növelte. Szülei jómódúak voltak, és így lehetővé vált, hogy felépülvén Bécsben továbbképezhesse magát. 1865 körül a Kunstgewerbeschule tanítványa lett, és már tanulmányai alatt — külföldi létere — 100 ft-t nyert a Niederösterreichischer Gewerbeverein egy pályázatán szalonbútor tervezésével. Majd Schönthaler Ferenc szobrásznál mintázást tanult és végre Ferstl neves műépítésznél rajzolóként működött. Három évi bécsi időzés után a honvágy hazahozta Sopronba, és a felsőbb leányiskolában, továbbá a Csöndes — és Laehne magánintézetekben volt óraadó rajztanár, de magánórákat is adott.¹ 1868/69-ben új is-

¹ A művész életrajzi adataira nézve források a Széchenyi Főreáliskola értesítői 1868—1912, további nekrológja az Ödenburger Zeitung 1911. január 31-i és február 2. számában. Az Allami Levéltárban Hauserre vonatkozó adatok IX. 791, 173 és 832, 174. sz. iratok.

kola alakult Sopronban: nem felekezeti jellegű városi reáliskola. Addig két felekezeti reáliskola is működött Sopronban: 1836-ban az ev. egyház létesített egyet, amelynek az volt a célja, hogy kézműves, vagy kereskedői pályára lépő ifjaknak olyan ismereteket juttasson, amelyeket

gyes, Stuppacher Lajos, Ulber Mátyás, Geronnay-Kossow Béla. Az első két évben Rösch Frigyes tanította a szabadkézi rajzot, egyébként mint ismeretes, ő a soproni tornászás megalapítója.

A városi tanács az 1870/71. tanévre pályázatot hirdetett rajztanári állásra. Ezt

Hauser: önarckép. Liszt F. Múzeum. (Olajfestm.)

jövendő hivatásukban használhatnak. Hauser, mint láttuk, ennek az iskolának volt diákja. Az egyház már 1843-ban át akarta adni a városnak az intézményt, de elhúzódtak a tárgyalások. 1852-ben kétosztályos katolikus reál is nyílt. Mint-hogy a felsőbbség két hasonló intézet fenntartását fölősszegesnek tartotta, felszólítás érkezett a városhoz, hogy egyesítse a két iskolát, mégpedig felekezeti jelleg nélkül. A város tehát a már 1843-ban hozott elvi határozatát az 1868/9-es tanévre végre is hajtotta. Ekkor az igazgató Fuchs Pál volt, tanárai Rösch Fri-

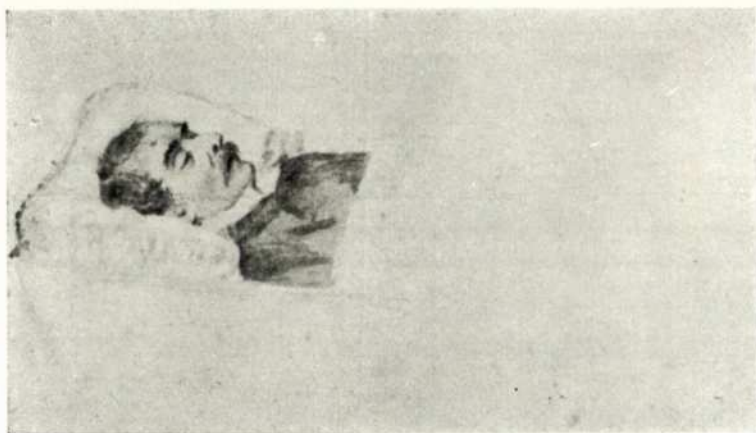
Hauser Károly nyerte el, egyelőre mint segédtanár. A tanári kar javaslata így szólt: „községünkben már mint magántanár huzamosabb működése által magának jó hírt és nevet vívott ki.” Ekkor még nem volt meg a kívánt tanári képzése, azt 1873-ban kitüntetéssel szerezte meg, egyúttal rendes tanárrá is kinevezték. Hauser javaslatára az iskola igazgatósága az 1870/71-es tantervbe a min-tázást is felvette, amelyet szintén művés-zünk tanított, de nyilván érdeklődés hí-ján a további tantervekben nem szere-pel.² Az iskola egyébként 1876/77-ben

² Bővebben Kárpáti Károly történelmi összefoglalásában az intézet múltjáról, az 1895/6-os Ertésítőben.

nyolcosztályos lett és Hauser mind a nyolc osztályban tanította a szabadkézi rajzot, azonkívül az iparostanonc-iskolában is ő volt a rajztanár.

25 évi lelkes oktatói munka után törődöttségére és rokkantságára hivatkozva

rajzkiállításon szabadkézi rajzokért ezüst érmet kapott. A Magyar Tanügy V., VI. füzeté is dicsérettel szól róla: „A soproni All. Főreáliskola szabadkézi rajzai nemcsak kivételt képeznek a dilettantizmus alól, hanem a rajztanítás valódi minta-

Hauser: A művész atyja ravatalon. (Vízfestmény)

Hauser: A művész anyja ravatalon. (Vízfestmény)

Hauser nyugdíjaztatását kérte, és 1895-ben lelkes és hálás búcsúztatás után befejezte tanítói működését. Hogy tanítási eredményeivel Sopronon kívül is feltűnést keltett, arra megemlíthjük, hogy 1879-ben Székesfehérvárott az országos

képeinek tekinthetők — amely rajzok minden más intézet fölé helyezhetők." Éppen ilyen dicsérettel emlékezik meg az Orsz. Tanáregyesületi Közlöny XX. évfolyamának VI. füzeté is.

Jólelkű ember volt; nemcsak tanítvá-

nyai szerették, hanem a városban is mindenki ismerte és szerette. Feltehetőleg testi hibája miatt nem nősült meg; szeretetét szüleire, testvéreire és ezek leszármazottjaira árasztotta. Művészeti hagyatéka mintegy 90 rajz és festmény, nagyrészt rokonságának arcképe. Több

Ugyanott vett szállást Steiner János lakatos is, a maga nyolc gyermekével, ezek és a szomszéd gyermekek állandóan az udvaron játszottak és nyüzsögtek, de amint a kapu alól meghallották Hauser falábanak kopogását és észrevették tekintélyes alakját, elkiáltották magukat: „Jön

Hauser K.: Női arckép. (Olajfestmény)

önarcképe ismeretes. Őt magát Mechle-Grossmann Hedvig soproni festőnő örökítette meg;³ Megrendítő halottágyán fekvő apjának és anyjának arcképe, mint a legnagyobb gyermeki szeretettől átitott mesteri művek.⁴

Komoly, tekintélyt parancsoló szép férfi volt, dús körszakállal, hullámos hajjal; testi hibáját mindez mintegy elfeledtette. Gyakran felkereste idősebbik hűgát, Schneider Lajosné, aki a Várkerület 32., ma Lenin körút 31. számú házban lakott.

a Károly bácsi”, vagy „Jön a tanár úr” és elcsöndesedett az udvar. Ő pedig a gyermekek fejét végigsimogatva, a nyitott falépcsőn felkocogott rokonaihoz. De sokszor meglátogatta édesapám, Steiner János lakatosműhelyét és lakásunkat. Mint vérbeli iparost, mindig érdekelte a munka, és apámnak több művészi tervet is készített (az ev. temetőben a Steiner- és Altdörfer-sírbolt rácsai). Jólesően fogadta azt a nagy tiszteletet, amellyel apám,

³ A Liszt Ferenc Múzeumban. Egy önarcképe Bauer Nándor adományából került újabban a múzeumba.

⁴ Wischy Lajosné tulajdona, Sopronban.

mint jeles tanítványa, az imádott mestert övezte.

1895-ben bekövetkezett nyugdíjazásától fogva haláláig, 1911. január 29-ig, csak a művészetnek élt. A régi családi házban (Bécsi utca 3.) a három ablakos utcai szobát művészi egyéniségét visszatükrözőtető műteremmé varázsolta át, úgyhogy az mint asztalost és festőt egyaránt ér-

Reáliskolai tevékenysége mellett nagy érdemei vannak Hausernak az iparos ifjúság tanítása körül is. Kitűnő pedagógiai érzékével, mint asztalossegéd a mesterség iránt való szeretetével és fogékonyságával, a legfiatalabb tanítványokkal szemben is mindig megőrzött tekintélyével igen nagy oktatói sikereket ért el. Lajos bátyjának asztalosműhelye az ő mű-

Hauser: Női arckép. (Olajfestmény)

vényre juttatta. A falakat és mennyezetet tölgyfaburkolattal fedette, minden bútordarabot maga tervezett, a kivitelezést Lajos bátyjára bízta. Sajnálatos, hogy mindebből már csak a mennyezet-burkolat van meg, az is sérülten. A berendezési tárgyak és bútorok nagyrészt Kőszegen vannak, az egyik rokonnál (Koczor Gusztáv), egy faragott díszes ajtó a Szt. Mihály utca 29. szám alatt egy gazdánál a padlásán, rongált állapotban fekszik. Sopron egyik érdekessége lehetne, ha a műtermet a rendelkezésre álló fényképek alapján (a múzeumban kettő is van) helyreállítanák és benne a mester műveit elhelyeznék. Annyival könnyebb volna ez, mert a ház állami tulajdonban van.

vészi tervező közreműködésével iparművészeti remekeket termelt. Ilyen munka a műterem már említett faburkolata, az ev. temető beszertelő csarnokának oltárépítménye, ahhoz hasonló volt a Balfi utcai szociális otthonban is, de az 1945-ben elpusztult.

A festészet és grafika terén minden műfajban sikeresen megállta a helyét és gyakorolta az összes technikákat. Mint-hogy múltába miatt nagyobb utazásokra nem gondolhatott, nem egy ízben metszetek után is festett tájképet. Szívesen másolta igen finom tollrajzban Geiger ismert metszeteit a magyar történelemből. Vitás, hogy a nagyszerű szorgalommal készült Hamlet és Schiller Harang c. köl-

Hauser: Női arckép. (Pasztell)

Hauser: Schmidt Ferenc arcképe
(Pasztell)

Hauser: A Bécsi u. 3. udvara. Liszt Ferenc Múzeum (Olajfestmény)

Hauser: A Bécsi utca 3. udvara. (Olajfestmény)

teményéhez készült tollrajzai nem másolatok-e? Hallatlan gonddal és aprólékossgal készültek többnyire a város megbízásából készült díszoklevelei, a lojális város számos alkalommal üdvözölte a királyi családot és ilyenkor Hausert bízta meg a díszoklevéllel. A Jókai díszpolgári oklevele a Budapesti Irodalmi Múzeumban van, a soproni Liszt Ferenc Múzeum is őriz több efféle munkát. Olajfestményei közül kiemelkednek a családtagokat, főleg a fiatal nőket ábrázoló finom tónusú arcképek, továbbá a nyilván természet után festett erdőrészek. A soproni festők hagyományát, a város részeinek megőrkítését ő is folytatta, a város rendelt nála négy nagyobb olajképet, amelyek már a Liszt Ferenc Múzeumba kerültek (a Szt. Mihály kapu, a Bécsi kapu, a Halász kaszárnya, a Fővényverem utca), nem kereste a hatásos

részleteket, felfedezte rajzójával a Bécsi külvárost. Esterházy Pál főispán több vidéki várát festette meg vele. A Liszt Ferenc Múzeum számos rajzát gyűjtötte össze az említett képek mellett. A múzeum 1959-ben az ünnepi hetek alkalmával összegyűjtötte Sopronban, Petőháza, Magyarfalván műveinek javát; kár, hogy a Budapesten és Kőszegen lévők nem kerülhettek technikai nehézségek miatt bemutatásra. De a soproni műértő közönség így is megismerhette a helyi művészetnek ezt az eddig eléggé homályban maradt nagyját. Hú fia volt városának. Tán, ha nagyobb művészeti gócpontban telepszik meg, nagy hírt szerez magának, így a kicsi kört betöltötte fényel, és ha az hamvadóban volt is, a múzeum Hauserkiállítására ismét teljes csillogásában mutatta meg Hauser Károly nevét.

Pósfai Vilmos

Gúnyvers Sopron követe ellen 1830-ból

Ismeretes, hogy Felsőbüki Nagy Pálnak, Sopron megye országos hírű követének fényesen induló politikai pályafutását végül is az íránta megnyilvánuló általános bizalmatlanság törte derékba. Nagy Pál ellenzéki magatartásának fokozatos teladása az 1830-as diétától kezdve vált egyre nyilvánvalóbbá, és természetes, hogy ettől fogva szaporodtak a nevére címzett írásbeli támadások is.¹

Az általunk közölt vers feltehetően deákos műveltségű szerzője ennek a nép körében uralkodó közhangulatnak adott hangot 1830-ban készült diétai jegyzetében, amikor egy Nagy Pálra vonatkozó éles megjegyzés után („Nagy orátor, vágy első lenni, de kétszínű”) az alábbi verset iktatta kéziratába:

Nagy Pál. Soprony.

*Nagy lelkü Pál szép híredet
homályba mért vontad bé,
Sajnálom spion létedet —
hát nem vagy magyar többé.
Nem! Én tehát tisztelt képed
falamról le szakasztom,
S ha veszed fel, ha nem veszed —
tsufos helyre akasztom.
Van országgi nagy eszed,
megismerjük s tsudáljuk,
De azzal a nagy kárt teszed
házánkra, ugy találjuk.
Tagja a kiküldöttségnek,
hogy nem voltál, salynállod,
Okát e nagy veszettségnek
rossz szivedbe találod.*

A szöveg egyébként a sárospataki Nagykönyvtár kéziratárában található, a *Diétai jegyzetek* c. kötet 142. lapja utáni számozatlan lapokon (Kt. 137.).

V. Kovács Sándor

1. Míg 1825-ben így szól róla a kéziratban: „Ugy ragyog ki mint küzdő hely homoka Kőzt a győzelmes virtus szent homloka.” (Figyelő 1883, 147. lap), addig 1834-ben a fentebb közölt vers után pár évvel így gyalázza a pasquillus (névtelen csúfolódás): „Aki már annyát öli meg, Kisebb vétektől nem remeg.” (Irodalomtörténeti Közlemények 1922, 101. lap Harsányi: Diétai magyar versek.)

A soproni külváros 2. fertályának telekkönyve az 1536. évből

Schmidtgassenn.
 Fritz maurerin ain halb haus.
 Wolfgang Leitner ain halb haus.
 Steffan wagner ain ganz haus.
 Paur Ambrosin ain halb haus.
 Bertel maurer ain halb haus.
 Wolduchss Neslinger ain ganz haus.
 Steffan lezelter III viertel haus.
 Michel sayler III viertel haus.
 Thomann hueter ain halb haus.
 Thomann Paur ain halb haus.
 Mathess Hechss ain halb haus.
 Jacob weber III viertel¹ haus.
 Caspar ledrer vnnd zehhaus III viertel
 haus.
 Iheronime III viertel haus.
 Hannss palbierer ain halb haus.
 Her Andre.
 Georg ledrer ain gantz haus.
 Christoph Humel ain gantz haus.
 Khastel puluermaher ain ganz haus.
 Her Vlrich.
 Veit Pabel ain viertel haus.
 Bernnhart tichsler $\frac{1}{2}$ ² haus.
 Erhart schlosser ain $\frac{1}{3}$ haus.
 Her Pangratz Greiner.
 Im spitelkheller III viertel³ haus.
 Her Hannss Patscha.
 Georg milner III viertel haus.
 Steffann Khriehel ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Helias ziegler ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Her Bertlme.
 Her Mert.
 Simonn wagner III viertel haus.
 Hannss Khersnngraf III viertel haus.
 Gregor Mockh ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Hannss Pesinger ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Paul Straichmann III viertel haus.
 Steffann Teldel III viertel haus.
 Georg spann III viertel haus.⁴
 Hannss Stokher ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Bernnhart Gloss III viertel haus.
 Ain edenn daneben I viertel haus.
 Mathess Khesler ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Mert Ducat ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Mathess fidler ain $\frac{1}{2}$ haus.

Mihel Ratner ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Paul hafner ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Steffan Zhyrzt I viertel haus.
 Blasi Saltzer ain gantz haus.
 Feter Hochredel ain gantz haus.
 Philip Draissendarf III viertel haus.
 Wolfgang Zigen ain viertel haus.
 Benedict Khuertzhans ain viertel haus.
 Georg Jeger ain $\frac{1}{2}$ haus.⁵
 Thoman sailer I viertel haus.
 Das alt frauhaus.
 Grass Gerglin ain gantz haus.
 Her Mihel Teldel ain gantz haus.
 Gmainer stat mairhof ain gantz haus.
 Benedict Grass ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Hanns Kharner ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Mathess Paur ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Thoman Vnger I viertel haus.
 Jacob Hartel ain gantz haus.
 Christan zimerman ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Bertel Wilfing ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Gilig Schiedenprant ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Georg Pleier ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Andre Waida ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Andre Greysser ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Liendel Khattrin ain viertel haus.
 Merkhatzin ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Khreichhof ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Bertlme Schiedenprant ain $\frac{1}{2}$ haus.⁶
 Valtin Khersnngraf ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Mert Sighart ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Steffann Reysenperger ain viertel haus.
 Ain hofmarch neben Sand Johans kirhen.
 Hanns Tritel ain viertel haus.
 Her Paul.
 Her Peter.
 Siluester ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Clemennt Schwartz ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Westel Ritter ain viertel haus.
 Georg weber ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Steffann Kholmhofer ain viertel haus.
 Veit Ritter ain viertel haus.
 Blasi Kherper ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Mathes gartner III⁷ viertel haus.
 Christoph Zeiner III viertel haus.
 Osbald Rues ain $\frac{1}{2}$ haus.

1 , alatta: ain halb áthúzva.

2 , alatta: III viertel törölve.

3 , alatta: ain $\frac{1}{2}$ áthúzva.

4 , a fedőlap elülső lapjának 1. oldala.

5 , utána következő ez a sor: Thoman sailer ain $\frac{1}{2}$ haus törölve.

6 , a fedőlap elülső lapjának 2. oldala.

7 , alatta: IIIII áthúzva.

Georg Trunkhel ain viertel hauss.
 Wolfgang maurer I viertel haus.
 Georg Schlesinger III viertel haus.
 Andre Sempel I viertel (haus.)
 Thoman Lasel ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Larentz beber ain viertel haus.
 Andre goldner ain $\frac{1}{2}$ hauss.
 Six Tritel ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Andre Sigel ain $\frac{1}{2}$ hauss.
 Mathess wagner I virlt haus.
 Augustin I viertel haus.
 Valtin Ainfaldt ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Andre Fuxleitner ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Patscha⁸ gartenn.
 Hannss Schiedenprant ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Andre Schiedenprant III viertel haus.
 Marx Zupann ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Bertel Schenn ain virlt haus.
 Wolfgang Vnnger ain $\frac{1}{2}$ haus.⁹
 Veit Papel ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Philip Wastiann ain $\frac{1}{2}$ haus.
 Mihel Khater ain $\frac{1}{2}$ haus.¹⁰

Ez a becses telegkönyv-részlet az 1538. évi bordézsmajegyzék fedőlapjául szolgál. Ilyen természetű feljegyzést a Soproni Városi Levéltárban nem ismerünk mást, mint az 1379. évi telegkönyvet és az 1734. évvel kezdődő telegkönyvi sorozatot. Eppen ezért ez a telegkönyvi részlet rendkívül fontos Sopron fejlődése és topographiája szempontjából.

Ennek a telegkönyvi összeírásnak keletkezési idejére nézve a legfontosabb

útbaigazítást az előlapon olvasható, ez az egykorú feljegyzés nyújt: *Weinzehent register 1538*. Ebből következik, hogy ezt a telegkönyvet valamelyik 1538. évet megelőző időben írták. A továbbiakra vonatkozólag az egykorú adójegyzékek adnak felvilágosítást. Így jutunk el az 1536. évhez, ahol az adójegyzékben is a 2. fertályt *Fritz maurerin* kezdi és *Khater Mihály* végzi, mert Khater Mihály neve után található Brätl és Thoman Steiger nevének nem voltak háztulajdonosok, hanem csak lakók. De ez az 1536. évi adójegyzék még azt is bizonyítja, hogy a közzölt telegkönyvi összeírás az egész 2. fertályt felöleli.

Ez alkalommal egyelőre még csak annyit jegyzünk meg, hogy a telegkönyvben felsorolt 112 házrész-tulajdonos közül 8 házrész oltárjavadalmas pap birtokában van. E házrészeknek nagyságát csak úgy nem tudjuk, valamint az öreg bordélyház, egy hofmarck és Pacsa János kertjének nagyságát. A hátralévő 101 házrész-tulajdonos közül 11-nek egy egész, 18-nak $\frac{3}{4}$ nagyságú, 52-nek egy fél és végül 20-nak egy negyed nagyságú háza van. E házrészek együttesen $55 \frac{1}{2}$ házat tesznek ki.

A városplébánia és a plébánosi iskola háza teljesen hiányzik ebből a felsorolásból. Mindezeket figyelembe kell vennünk, amikor a külváros 2. fertályának nagyságát és házainak számát az 1536. évben magunk elé kívánjuk képzelni!

Házi Jenő

Ösze János Kurrens könyve 1849.

Windischgraetz 1849. január 5-én bevonult Pestre, és így a hadi helyzet megszilárdultával magasabb lett a császári közigazgatás hangja. „Legujabban érkezett felsőbb rendeletnél fogva Magyar táborból haza menekült önkényteseknek fegyvereik az illető helységek bírái által össze szedendők, és Sopronba a Megye porkolábjának nyugtató mellett általadandók; mert bárkinél találtassék fegyver, a haditör-

vényszék által irgalom nélkül agyonlövettetik.”

Az adószedés most már csak a második helyre szorul, igaz, hogy megtoldották egy kis záradékkal, amely nemfizetés esetére az „executio”-t helyezi kilátásba. (Január 12. 849.)

Februárban többé nem holmi ezredes székel Sopronban, hanem báró Burits cs. kir. vezérőrnagy, mint a „Sopronyi Kerü-

8, utána: *gartner* törölve.

9, a fedőlap hátulsó lapjának 1. oldala.

10, utána következő ez a sor: *Gmainer stat haus neben der schul ain $\frac{1}{2}$ haus* törölve. A fedőlap hátulsó lapjának 2. oldala.

let Katonai Parancsnoka." (Sopron, Moson, Vas, Győr, Zala, Somogy, Baranya, Tolna, Veszprém vármegyékre terjedt ki hatalma.) Február 8-án mutatkozik be egy 11 pontból álló hirdetményel:

„1. Az ostromállapot az egész Magyarországra kiterjesztetett.

2. Öfelsége I. Ferentz József császár és királyunk személye elleni szó vagy írásbeli izgatás és kontatás, a' katonákat kötelességük felejtésére vagy hűség szegésre tántorítása haditörvényszék szerint rögtönítélő büntetés követi.”

A 3–7. a falragaszokról, a polgári hatóságoknak a katonai törvények alá helyezéséről, a nemzetőrség felosztatásáról, az egyenruha viselési tilalomról és a lőfegyverek beadásáról szól.

„8. Mindennemű, akár az úgynevezett honvédelmi bizottmánnyal, és annak elnökével vagy a korábbi létezett forradalmi kormány egyéb tagjaival, akár a' felosztatott országyűlési össze kötetés legszigorúbban tiltatik...”

A 9–11. a gyűléstilalomról, a külföldiek és utazók összeírásáról rendelkezik. „Ki valamely idegent tartózkodási jegy nélkül be fogad statárium éri.”

A katonai közigazgatás most már egészen otthonosan intézkedik, a kurrensok már megint árveréseket tűznek ki, eltűnt egyéneket keresnek, a marhahús árát limitálják, az erőszakos leletetést tilalmazzák. Április 2-án pl. az utakról küld egy hosszú rendeletet „Rohontzy Ignátz Sopron és Vas Megyékbéli Királyi Biztos, — Sopron Megyei első Al Ispán Tettes Simon nep. János úrnak.” Megtudjuk belőle, hogy „a' folyó katonai évre” az utak tatarozására és hidak építésére 30 416 pengő ft kívánatik.

Közben furcsa hírek keringenek a faluban. Az emberek megint Kossuthot emlegetik, Görgeyt meg csatákat, Hatvant, Tápióbicskét meg Isaszeget... Suttogják, hogy Görgey Vácnál megverte a németet, hogy már Komáromnál áll.¹⁶

Ki hozza ezeket a híreket? Honnan jöttek?... Hisz kidobolták: „...A' Cs. kir. seregek által még meg nem szállott magyar vidékekről származó hírlapoknak akár a' kávéházban és vendégladókban, akár magánosok által tartása felsőbb parants következtében kemény büntetés alatt tilalmas...”

Talán a hazatérő fecskék, gólyák hozzák ezeket a híreket!... Májusban már Buda ostromáról beszéltek, Budát bevették a honvédek! Kossuth bevonult Budára!¹⁷... és valamelyik májusi estén megszólal a nóta:

Kitelt már a hideg ősz,
Német császár krumplicsőszt,
Windischgraetz a bojtárja,
Jellasits a kutyája.

Persze! persze megint az az átkozott borméretkélés! No, de jön is már a kurrens! „Szükségesnek mutatkozik újabb rendeleteket kiadni a tiltott bormérés ellen, amely jelenleg már oly vakmerőséggel üzetik, hogy az úgynevezett fertályévi bormérést a' helységbeliek esztendő általivá változtatni nem tartózkodnak.” A rendelet büntetésül már nemcsak a börtönbe kísérést helyezi kilátásba, de kimondja, hogy a tethelyen talált bor elkoboztatik.

Keserves kurrens volt ez, de még keservebbet is kitalált a német. — Sok itt a bor! Hát akkor jusson a mi katonáinknak is! — s már írta is Ősze uram:

„Az által utazó katonáknak Strázsames-terető lefelé fejenként ebédjük mellé 1 itze bor jár, a' Helységek előljárai úgy rendelkezzenek, hogy a' kortsmárosoknál elegendő bor legyen...”

Mert vonulnak a katonák, egyre özönlenek az ország belseje felé...

„Röjtök helység adott az Ausztriai katonaságnak. Egy tehenet 90 Ftr. 8 mázsa kenyeret, 17 mérő zabot, 17 mázsa szénát. Muzsaj szinte de kevesebb mennyiségben. Röjtökön május 16-án 849. Általam Ősze jegyző.”

„Röjtökről Úrményi József Úrtól a' Császári Katonák Báró Haller cs. gyalog kapitány parancsa következtében 37 mérő zabot és 2 ökröt levágás végett elvittek. Május 25-én 849. Ősze jegyző.”

„Május 25-én 849 Röjtökön esti 9 óra után 270 főből álló cs. hadsereg 4 tiszttel érkezett. Úrményi József úrnak birka majorjába a' kertben háltak meg, 1/2 öl fát — 4 akó 24 itze bort 4 ökrök szekeret állított ki számukra Röjtök helység. 26-án azaz másnap Szent Miklóstra vonultak. Ősze jegyző.”

„Junius 23-án reggel Cs katonaság 56 közlovas tisztekkel és 280 Jáger tisztekkel Röjtökön voltak szálláson és 24-én

16 A tavaszi hadjárat dátumai: IV. 2. Hatvan. — IV. 3. Tápióbicske. — IV. 7. Isaszeg. — IV. 10. Vác. — IV. 22. Komárom.

17 Buda ostroma május 4-től 21-éig tartott.

regvel Sz. miklósnak tovább mentek, ugyan mindjárt utánnuk, mintegy 110 köz- és tisztok lovasok jöttek és 25.én Hővejre mentek. Ősze Jegyző 1849."

A jó röjtökiek a kertek alól nézegették az elvonulást s borúsan mondogatták: — Hej, rossz vége lesz ennek, emberek!

Egyesek azt rebesgették, hogy a cári csapatok is bevonultak már az országba.¹⁸ Csak a muzsajiak heveskedtek:

— Meg kellene csúfolni őket!

— Hogy úgy járjunk, mint tegnapelőtt a cenkiek? — szól rájuk Ősze uram, s már vette is elő zsebéből az írást:

„Nagy Czenki helységet június 23 án déli órákban tűzveszély támadta meg, mintegy 80 házak és pajták porrá és hamuvá égtek, csak némely gazdasági és más eféle eszközök mentettek meg.

A megnyomorodatt felebaráton segíteni Isten parancsolatja és keresztény kötelesség. Isten ellen vét tehát ki erejéhez képest nem adakozik. E' mellett a szerencsétlenség magunkat is érhet, mily igen jaj nekünk akkor, ha nem adakozásunkat, mások hasonló mértékkel fizetendenék vissza. Ennél fogva a' bírók tüstént házról-házra menjenek 's gyűjtsenek a' szegény égettek számára a' mit csak gyűjthetnek, és szállítsák gyűjteményeiket minél előbb Sopronba a Megye házához. Nemeskér június 26.án 849. Kiss m. k. szolgabíró."

Bizony nem magától keletkezett az a tűz!¹⁹ Akkoriban mindenki úgy tudta, hogy az átvonuló császári csapatok gyűjtötták fel a falut.

Mert mentek szakadatlan. Özönlött az ellenség a magyar földre. Nyugatról Haynau, délről Jellasics, északról és keletről Paskievics hadai. A végén már 370 000 ember állt szemben 152 000 magyarral.²⁰

Mindezeket persze élelmezni is kellett!

„Röjtök 60 egész kenyeret, Muzsaj 50 egész kenyeret és 2 kotsit, Röjtök 6 kotsit Sz. miklóstra állítson. Minden 1 házi kenyér 4 adagos legyen. Babos: Biztos. Lukner Gy. 1849 iki aug. 11.én."

Harmadnap, augusztus 13-án a magyar hadsereg Világosnál letette a fegyvert.

*

„Felsőbb helyről vett utasításhoz képest... a' helységek bírának szoros felelet terhe alatt meghagyatik, hogy a' Ma-

gyar hadseregből hazamenekülteket tüstént, akár van elbocsájtó levelök, akár nincs, Sopronba a' hadfogadó parantsnok-sághoz szállítsák, hogy ott megvizsgáltathassanak, azon esetben, ha alkalmasak leendnek, a' cs. kir. hadsereg közé soroztathassanak a korábbi capitulationális időre..." (Sept. 9-én 849 Nemeskér, Kiss.)

Egy hét múlva már egy fokkal szigorúbb a parancsolat:

„Ismételve parancsolatik felsőbb helyről, miszerint a' Magyar hadseregnél szolgált s haza érkezett honvédek a' Cs. k. hadseregben leendő soroztatás végett a' bírók által multhatatlanul Sopronba állíttassanak... Parancsolatik tovább, hogy a' visszatért honvédek a' magukkal hozott lovakat áruba bocsájtani ne merészeljék... Mihelyt a' Bírák és előljárók ilyen lónak lítezését tapasztalják azt tüstént erőhatalommal is kötéltre venni és Soproni kerületi katonai parantsnokságnak bémutatni köteleztetnek." (Nemeskér Sept. 14. 849.)

Ekképp következik el október, a rémségek és a bosszúállás hónapja. Pesten az új épületben, a hírhedt Nájgebáj-ban működik a vészbírószág, udvarán sortűzek dördülnek, Aradon október 6-án kivégeznek 13 magyart, errefelé pedig mintha mi sem történt volna, október 7-én az úrbéri szolgáltatásokról szól a kurrens, az irtás-földek és zsellérházak ügyét rendezik, a mézszárszékek és a „kortsmáltatás” jogát és a malombérekét.

Az országból pedig menekül, aki tud.

„Cs. kir. kerületi Fő Biztos Úr Sept. 22.éről meghagyja, hogy Csanádi Püspök-ké, utóbb pedig a' pártütők kormánya által vallás miniszterré kinevezett Horváth Mihály, 'ki augusztus 31.én Kőnig Pápai borkereskedő neve alatt Kis Martonban is megfordult, nyomoztassék, s a' siker esetére haladéktalanul elfogattassék és Posonyba kísértessék..."

A püspököt halálra keresték, többek közt azért, mert a debreceni hivatalos Közlönyben 1849. ápr. 20-án megjelent cikkében azt állította a püspöki kar Ferenc József uralmát elismerő pásztorleveléről, hogy az hamisítvány. A püspök és derék történetírő megmenekült, pedig akkor már sűrűn cirkáltak Bach zsandárai.

„Minden helységben a Cs. kir. Ország

18 Paskievics Iván herceg hadai június havában vonultak be hazánkba.

19 A nagycenki történeti adatokat gyűjtő Hegedűs Ferenc szíves közlése.

20 Szekfü: MT VII. kötet 263. lap.

biztossági Órsereg eljárására szolgáló úgynevezett örököségi könyvetskét kell készíteni ezen felírással:

K. K. Ungarisches Gendarmarie Regiment No. 1.

Controll – Búchel.

Ezen kis könyvetske a' helbeli előljárá-ság gondos felügyelése alatt lészen tar-tandó, mellyben a' helységben szolgálato't tett belé irandja... Kelt Nemeskérett oc-tóber 23. 849. Kiss. m k. Szolga Bíró."

Különben ez volt az utolsó kurrens, ame-lyet Kiss Lajos szolgabíró kiadott. A konzervatív megyei urak visszavonulnak, s a schwarzgelbek veszik át a közigazgatást.

„A Tekéntetes Megyének legújabbban történt rendezése szerint Röjtök és más több helységek is Fő Biztosi Kerületemhez tartozván, tudtul adatik, hogy minden hét-nek Szombati napját Sz: Miklóson – mint a' kerületnek főhelyén – töltendem...” Aztán így folytatja: „Főlsőbb rendelet sze-rint a' helységek Birái 's Előljáráóinak ki-nevezése egyedül 's kizárólag valamint a' jegyzőnek is a' kinevezése a' Fő Biztosi Hivatal kötelességéhez tartozván, miután az eddigi szokás szerint bíró válaszá's ideje mindszent napja szokott lenni, oda-utasíttatnak a helységek Előljáráói; hogy a' bíró választást megtartani semmi szín alatt ne bátorkodjanak... Kelt Völtsejen october 30 án 1849 Kéry Péter m. k. Sz. Miklósi kerületi fő Biztos."

E bemutatkozás után november 7-én egy *hirdetést* küld:

„November 20-án a' ház kutatások meg fognak kezdődni... akik addig fegyvereiket be nem szolgáltatják maguknak tulajdonítsák a' szomorú következményt..."

November 22-én kelt ez a furcsa, még szomorúbb kurrens:

„A' hadi törvényszékeknél előfordult számos esetekből tapasztaltatván, hogy több egyének minden alapos ok nélkül bévádoltattván, azoknak ártatlansága több holnapok mulva derül ki; minél fogva Báró Haynau Főtábornagy Ur Ó Ex-cellenáciájának f. é. nov. 1-ső napján ki-adott rendelete szerént hírül adatik mindenkinek, hogy jövőre, ha valaki mind vádló bár ki ellen is fel lépni akar, köte-les olly bizonyságokat megnevezni, kik a' vádolt egyének büntetést érdemlő tet-teit bebizonyítani képesek, s e' belé je-lentését tartozik írásba foglalva azon al-kalommal midőn a' vádolt egyén bekisér-tetik kiadni 's azoknál fogva mindaz ki valakit minden alapos ok nélkül vádolni bátorodik szigorúan fog büntettetni..."

Nem furcsa?... A hóhér szánakozik! Sokallja tán a vért?...

Karácsonyi ajándékol ezt kapták:

„Legfelsőbb rendelet szerént a' Komá-romból érkezett honvédek bé állítandók lévén, odautasíttatnak, minden községek bírói, hogy jelen hirdetemnyem vételével helységeikben létező illy egyéneknek tús-tént tudtukra adják, hogy leg feljebb 48 óra alatt kötelesek magukat Sopronba a' Hadfogadó kormánynál jelenteni, ellen-kező esetben el fognak fogattatni és fog-va Sopronba felkisértetni. Kelt Völtsejen dec. 23 án 849. Kéry Péter. m. k. főbiz-tos."

Ezzel végződött az 1849-es esztendő. Mélypont a magyar történelemben. Az if-júság idegen ármádiában, az ország színe-jeva börtönben, bujdosásban, bitón vagy a sírban... A megmaradtak közt ször-nyű meghasonlás... „honfi honfira vá-daskodik! – Testvért testvér, apát fiú elad!”²¹

Csenár János

21 Tompa Mihály 1850 tavaszán írta A gólyához című versét. Lelkiállapota a fenti kurrensnek ismerete után nagyon is érthető, a Haynau-rendelet pedig alátámasztja az idézett sorokat.

Schiller és Sopron

Az egész világon ünneplik a német irodalom kettős csillagzatának 200 évvel ezelőtt született egyik tagját, Schillert, Goethe mellett a legkiválóbb német író. Ebből az ünnepségből Sopron méltán kérhet részt. Ismeretes, hogy Schiller kultusza Magyarországon rendkívül gyorsan talált talajra. Ennek az volt az oka, hogy a protestáns ifjak nagy része Németországban tanult, és ott megismerkedhetett az újabb irodalommal, hazatérve is hozták a németországi könyveket. Példa erre a soproni Rajcs Péter tanár, akinek a 18. század utolsó évtizedétől fogva ilyen könyvtára nyitva állt a gimnáziumi tanulók számára is.¹

Kis János, Sopron neves költője 1790-ben végezte a soproni középiskolát, és már nyilván ismerhette Schiller nevét, amikor az az öröm érte, hogy jénai teológus korábban Schiller történelmi előadásait hallgathatta az egyetemen, amiről későbbi Emlékezéseiben is ír.² Nagyon Schiller hatása alá került, Berzsenyi is úgy énekl meg a hozzá írt költői levélben, mint aki Mathison és Schiller költészetét vegyítette.³ De élesztette benne a Schiller-hatást Kazinczynak, halálig hű barátjának állandó Schiller-rajongása levélváltásukban, egyébként is Kazinczy említi először irodalmunkban Schiller nevét.⁴ Mikor a széphalmi vezér nősült, Kis ódát intézett hozzá, ezt Kazinczy ki is nyomatta és állandóan hangoztatta, hogy Schillerhez méltó költemény.

A soproni diákok nagy hajlandóságát Schiller irányában nyilván erősen emelte az a körülmény, hogy Kis János 1808-ban Sopronba költözött. Közülük ekkoriban diákoskodik itt Bárány Boldizsár, akinek azonban csak egy soproni verse ismeretes, amelyet Goldner Mihály városi tanácsos, az iskola pártfogója halálának alkalmából írt.⁵ Bárány azonban nagy olvasója és terjesztője volt Schillernek. Igen jó barátságban állott diáktársai közül a

később neves íróval, Edvi Illés Pállal, ki is Testamentum című versében így szólítja meg: „Bódim, derék hárfás.” Majd 1821-ben intéz hozzá verset:

Schillert és Wielandot forgattuk,
Én még csak bámulék,
Hogy mit csinálsz és egy
Románt adtál, hogy értenék.
Tudod-e még?
Mi szép lesz, ha majd elvénhedünk,
Szent ölekezéssel nézni ketten
Miképpen repdes neszünk
Az egek felé fel.
Mily szép lesz Kis, Kazinczy, Berzsenyi
Sorjokban fénylenünk.

Bárány később Katona Józseffel, a Bánk bán költőjével járta a pesti egyetemet, őt is buzdította Schiller olvasására. Katonának van is egy verse Bárányhoz, amely emlékeztet Edvi Illés hálálkodására:

Te, kivel a Schillereket csodálván, a
hét egeket
Befogni erőlködék,
Emlékezel-e felőlem?

A Schilleren nevelődött Báránynak jutott az a kitüntetés, hogy a Bánk bán első változatában bírálhatta, és valóban számos olyan részt töröltetett Katonával, vagy dolgoztatott át, amely a remekműnek csak ártott volna. Katona szíves készséggel eleget tett a tapasztaltabb bírálóknak.

Nem csoda, ha a Schiller-i hagyomány évtizedekig tovább él a soproni iskolákban, műveinek igen jó fordítása való Dóczy Lajostól, és egy füzetet Szigethi Lajos is kiadott fordításaiból 1927-ben, mindketten a líceumnak voltak növendékei; egy Drach nevű bencés diák is próbálkozott effélével a 19. század második felében.

Rendkívül maradandó hatással volt

¹ Kis János Emlékezései életéből. 2. kiadás. 1890. 65. lap.

² Kis János Emlékezései életéből. 140. lap. „Ezek közül leginkább Griesbach ... és Schiller vontak engem, sőt minden jobb igyekezetű tanulót magukhoz, méltán is vonhattak, mert több rendbéli érdemeik nagyon szembetűntek.”

³ Kishez. „Te Schiller mélységét, Mathisson himzését S a tiburini phoenix magas ömledezését Egy alakban mutatod.”

⁴ Bayer József: Schiller drámái a régi magyar színpadon. Bp. 1912. 10. lap.

⁵ Néhai nemzeti Goldner Mihály úr Soprony város bírójának hamvai felett. 1811. március 11-én írta és mondta el a Magyar Társaság nevében.

ben a színházban egész sora szerepelt immár a cenzúra nélkül előadható Schiller-daraboknak, még a Demetrius töredék is. Magyarul is ebben a színházban hangzot-tak először írónk szavai. 1873-ban a Haramiákat, 1874-ben az Ármány és szerelmet, 1875-ben a Stuart Máriát adták először, és azóta mindegyik számos felújítást ért meg, a Stuart Máriában Jászai Mari is fellépett, majd később Márkus Emília.

Az 1909-ben felavatott mai színház első Schiller-előadása magyar nyelvű volt, a Haramiák, 1910. február 25-én Bodonyi Béla emlékezetes alakításával. A darabot abban és a következő évben többször adták. Sajnos, a színlapon a szerző keresztnevét K betűvel rövidítették, viszont a német színészek 1917. V. 30-án Goethe Egmont-ját indították útnak Schiller szerzőségével.

Mai színházunkban az Ármány és szerelem magyar és német előadásai mellett sokáig csak a német nyelvű Tell Vilmos szerepelt, míg a felszabadulás után a zárgyári együttes az Ármány és szerelem, valamint a Haramiák előadásával széles tö-

megek közé elvitte Schillernek e két remekét, nemcsak városunkban, hanem Győrött és Magyaróvárt is bemutatva. A győri színtársulat 1959-ben a Don Carlos előadásával Schillernek Sopronban magyarul is adott darabjainak számát négyre emelte fel.

Tán nem érdektelen megemlíteni, hogy Verdi első soproni szerepeltetése is némileg összetartozik Schillerrel. 1847-ben egy zeneegyesületi hangversenyen áriát adtak elő a Masnadieri című Verdi-operából, amely cím alatt a Haramiák operaváltozata lappang.¹²

Sopron tisztában van vele, hogy Schiller szelleme irányában tartozása van. 100 éves születési évfordulóján nagy ünnepség volt, amely alkalommal az akkori dalkör, a Liederkranz Altdörfer Keresztély zenéjével Király József Pál Schiller Apotheozisa című karát adta elő. A hangverseny színhelye a Bécsi kapun kívül lévő Isepp vendéglő volt, amelyet attól fogva Schillerhalle-nak (Schiller csarnoknak) hívtak: ma a Storno-család műterme (Bécsi utca 25. szám).

Csatkai Endre

A Bécsi u. 25. sz. ház, a hajdani Schiller-Halle
(Adorjan Attila felvétele)

¹² A bécsi udvari operaház (Kaerthnerthor-Theater) hírneves énekese, Ander Alois adta elő 1847. december 23-án.

Lunkányi arcképéhez

Széchenyi István egykori nevelőjének, majd jöszágmegbírójának, Lunkányi (Liebenberg) Jánosnak történeti arcképéhez¹ hozzátartoznak Széchenyi írói alkotásaihoz nyújtott adatgyűjtő és tanácsadó segítségének vonásai is.²

E tekintetben az első nyomok Széchenyi „Lovakrul” c. munkájának előkészítésében mutatkoznak. A lótenyésztési szakirodalom, a hazai ménesekre vonatkozó adatok összeállítását Lunkányi végezte.³ Ez a tevékenység még nem kívánta a jöszágmegbírói látókörön való túlemelkedést, mint ahogy szüksége lett arra hamarosan, a Hitel megjelenítésével kapcsolatban. Lunkányi meghökken a mű mérészen bíráló hangjától; nem helyeselte, hogy Széchenyi a saját gazdasági körülményeire, hitelviszonyaira is tett benne célzásokat, de nem tudta kivonni magát a mű varázsa alól. A kézirat és annak kiadása tekintetében véleményt kérő Széchenyinek így válaszolt: „Nagyságod iránt a minapában, hogy a Hitel kiadásával még várakozni fog, ezt igen jól cselekszi... Ugy látszik nekem, mintha a Hitelben, hogy bizonyosan foganatja legyen, sok helyeken a kifejezéseket... még tán edesíteni s nyájásítani hasznos volna. Kivánnám továbbá, hogy a szerző a munkából egészen kimaradna. Láttam olyan historiai képeket, mellyeken a festő a maga portréját is előadta, ezen portrékat mindenütt távolabb kívántam volna. — Egyébb iránt nem ősmerek munkát, melly oly sok szép s fenséges gondolatokkal, eleven, ékes fordulatokkal bujasságig bővelkedne, mint a Hitel.” (1830. I. 24.)

A Hitel megjelenése nyomán támadt polémiaiban Széchenyi hasznosan vehette igénybe Lunkányi segítségét. „A Taglatatrul tegnap kaptam jegyzeteit, — igen-igen köszönöm” — írja Széchenyi 1831. január 26-i levelében; elárulva ezzel,

hogy a Dessewffynek adandó válasz kidolgozásában, a Világ megalkotásában, támaszkodhatott Lunkányi feljegyzéseire. Lunkányi hasznosnak tartotta a Hitel körül támadt „eszmesurlódást”: Guzmics Izidortól és Bartosságh József jeles gazdasági írótól is várt reflexiókat.⁴ „Gróf Dessewffy munkájának igen örülök; bár a győri benedictinusé is ki jönne. Mennél nagyobb lesz a dörgölődés, annál bizonyosabban eléretik a cél. Majd lesznek védők is, — Barthoság Posonban”. (1830. XII. 17.) Lunkányi ezentúl is élénk figyelemmel kísérte a Hitellel polemizáló röpiratokat: — „Tewrewk lankadt, gyáva, — Orosz elmés, néhol bökös” — írja meg véleményét Széchenyinek s azt tanácsolja, ne ereszkedjék velük további vitába: „Felette jól cselekszik Nagyságod, ha ennek utána senki rostálására nem felel, s mint a tulajdon ereje érzetében az oroszlan az ugató ebeket csak megveti, úgy páláján fenntartatlanul előrehat, a kölkcek csahintásit fel sem vevén.” Tudósítja Széchenyit munkái visszhangjáról, megállapítja: „Nagyságod munkáinak szelleme már mutogatja magát a vármegyék vélekedésikben az Országos Kiküldöttség Munkáira.” (1832. II. 24.)

Mikor Széchenyi hozzálátott újabb munkájához, „A törvényekről”, melyek a halaszthatatlan reform életbeléptetésének első stádiumát képeznék, — (ezért lett a mű címe végül is „Stádium”) — Lunkányi adatok, felvilágosító feljegyzések küldésével segítette ennek kidolgozását. (1832. I. 26.) A készülő kézira t tett észrevételeivel annak csiszolásában is szerepe volt. (1832. VIII. 16.) De a Stádium megjelenése érdekében mindezeknél többre vállalkozott: ő intézte a kézirat külföldre csempésztetését, majd az ott kinyomott példányoknak az országba való behozataláról is ő gondoskodott. 1833. július 22-én azt írja Széchenyinek: „Stadium már eluta-

1 Az első kísérlet ennek körvonalzásához Darvas István cíkke: „Adalékok Lunkányi János életrajzához”. *SSZ* X. évf. (1956.) 3. sz.

2 A vonatkozó alábbi adatokat Széchenyinek és Lunkányinak az Országos Levéltárban őrzött levelezéséből idézem. A Széchenyi által írt levelek a Lunkányi-hagyatékban, Lunkányi levelei pedig a Széchenyi István Gyűjtemény kötegeiben találhatók, a keltezés időrendjében. A levéllíró a szövegben, a levél keltét az idézet után zárójelben adom meg.

3 Bártfai László: A Széchenyi-család története III. k. 151. lap.

4 Guzmics Izidor a „Vallási és Egyházi Tár” 1832. évf. 59–62. lapokon ismertette és méltatta a Hitelt; — Bartosságh ilyen irányú fellépéséről viszont nincs tudomásunk.

zott", augusztus 8-án pedig arról ad hírt, hogy „Stadium már sajtó alatt van. Irok Wiegandnak, hogy lassanként küldje az országba, és hogy Nagyságod azonnal kap hasson egynehány példányt.”

A Stádium készülő második részének átnevezésére, amely végül is csak a szabadságharc után jelent meg „Hunnia” címen, ugyancsak ajánlkozott. (1834. IX. 30.) Adatokat gyűjtött a külföldi gőzhajózásra vonatkozóan Széchenyi egy tervezett tanulmányához: „A Duna miképp lehet tökéletes kereskedési csatorna Magyarországra nézve?” (1833. VIII. 23. és X. 9.) A birtokminimumról cikkező Széchenyi számára összegyűjtötte a mellette és ellene felhozható érveket: „Ime itt megküldöm a Minimum iránt előhozott Pro és Contrákat”. (1839. V. 27.)

A Kelet Népe megírása előtt Széchenyi kikérte Lunkányi véleményét a Pesti Hírlapról: „Mit mond Ön a Pesti Hírlaphoz? Milly sensatiot szül Sopronban, ect? Kérem írjon erről őszintén és minél előbb.” (1841. II. 20.) Híres akadémiai beszédéhez előtanulmányul olvasta Lunkányinak a szerb népről írott feljegyzéseit. (1842. XI. 22.) A kétgarasos adóterv kidolgozásában ugyancsak Lunkányi adataira támaszkodhatott: „Köszönöm, hogy az adó dolgát illetőleg új adatokkal ajándékoz meg.” (1843. VII. 10.)

A 40-es években azonban már egyre inkább átveszi az erősen öregedő, betegeskedő Lunkányitól ezt az adatgyűjtő, informáló, tanácsadó, szerkesztő tevékenységet a fiatalabb nemzedék: Tasner Antal és Kovács Lajos. — A „Politikai programtörvények” tiszteletpéldányát Lunkányi már csak a nyomdai korrigálásban való részvételével szolgálja meg. (1847. I. 25. és II. 12.) Széchenyi azonban már korábban arról biztosította Lunkányit, hogy írói-újságírói tevékenységében is azzal segítheti őt a legjobban, ha mint jószágmányzó, „ház és gazdaság körüli gondaimat lehetőleg könnyítendi”. (1843. I. 4.) És Lunkányinak valóban elsősorban abban vannak nagy érdemei, hogy Széchenyit magángazdasága ügyeinek súlyától nagymértékben tehermentesítve, lehetővé tette alkotó energiái felszabadítását a közügyek, a haza számára. Széchenyi írói munkája támogatására készített adatszolgáltatásai, feljegyzései — a birtokminimumra vonatkozóak kivételével — nem maradtak ugyan fenn, s így nem deríthető ki, hogy Széchenyi milyen mértékben használhatta fel azokat, de maga a tény, amelyre az idézett apró adatok utalnak, hogy ti. némié- ben, s nem is jelentéktelen dolgokban, szerény névtelen munkatársa volt Széchenyinek, méltó az emlékezetre.

Tilkovszky Lóránt

Modern nyelv és irodalom oktatásának nyomai Sopronban 1840 körül

Számos jel arra mutat, hogy a soproni társadalom a 19. század negyvenes éveiben elégedetlen a gimnáziumi oktatás bizonyos irányával. Úgy látszik, hogy ebben az időszakban az intézményes oktatás nem teljesen azt nyújtja, amire az életbe lépő ifjúságnak szüksége van. Ám ez az állapot a neveléstörténet tanúsága szerint nem lehet tartós. Ilyenkor áll elő az a helyzet, hogy maga a társadalom pótolja azt, amit ideig-óráig elmulaszt az intézményes nevelés.

Korábbi években írt cikkeimben már

feltártam, hogy 1840 körül Sopronban több magániskola működött.¹ Oktatási irányukban különösen egy tárgycsoport domborodott ki: idegen (német, francia, angol, olasz) nyelv. Erre csupán azért kerülhetett sor, mert az intézményes gimnáziumi nevelés évszázadok óta mozdulatlan merevségben folyt, s a latin nyelvet tette egyik súlyponti ismeretkörré. Ez a beállítottság nem akart tudomást szerezni arról, hogy a 19. század elejétől kezdve — nem csekély mértékben a francia forradalom és a napóleoni háborúk

¹ Verbényi L.: Adalék az idegen nyelvi oktatás terjedésére Sopronban (SSZ IX. évf. 1–2. sz. 144. l.); v. ö.: Pestalozzi tanítványa Sopronban (SSZ IX. évf. 3–4. sz. 148. l.)

hatására — az érdeklődés a nemzeti múlt, a népi kultúra és nyelv emlékei felé fordult. Igen szívós ellenállás után tudott csak utat törni az a felfogás, hogy a műveltség nemcsak a latin, hanem más nyelvek (francia, angol, német, olasz) ismeretét is jelenti, sőt a gazdasági fejlődés alapjának meg is követeli. A nyelvek szerkezetének tanulmányozása megnövelte az élő nyelvek becsületét, s diadalra vitte azt a felfogást is, hogy az élő nyelv a halttal szemben mozgékonyabb, gazdagabb, s így alkalmasabb az emberek, népek közötti kapcsolatok megteremtésére és elmélyítésére.

A fejlődés ilyen irányú alakulása következtében kell jelentősnek tartanunk azt a beadványt, amely 1845 augusztusában került a soproni városi tanács elé. A javaslat készítője Taussig Ignác, aki arra kér engedélyt, hogy az őszi és téli hónapokban olasz, német és angol nyelvi oktatást végezhesen.²

Bár ezekben az években a városi tanács magánoktatásra könnyebben adott engedélyt, mégis szükségesnek tartja, hogy a közrendészeti közegek a kérelmező személyét közelebbről megvizsgálják. Az adott rendőrségi jelentés főként azért értékes, mert Taussig Ignác személyét közelebbről világítja meg. E szerint a csehországi Wildenschwerdt községből származik, 28 éves, izr. vallású. Korábbi lakóhelye és működési városa Nagykanizsa volt, ahol 5 éven át kifogástalan magatartást tanúsított, és az ifjúság irodalmi és művészeti nevelésével foglalkozott. Pedagógiai működését hivatalosan is igazolja: a nagykanizsai gimnázium igazgatója tanúsítja, hogy Taussig Ignác a gimnáziumi ifjúságot 2 éven át olasz és német nyelven sikerrel oktatta.

Eddig szól a rendőrségi jelentés. Az előadottak alapján Taussig Ignác irányában sem politikai, sem szakmai kifogás nem merülhet fel. Ezért a tanács úgy dönt,

hogy a kérelmezőnek a nyelvtanítási engedélyt megadja.

Több adatunk egyelőre nincsen. Személye esetleg más összefüggésben merül fel vagy a tanács-jegyzőkönyvekből, más feljegyzésekből további adatokat remélhetünk. Neve sem a Szinyei-féle bibliográfiai összeállításban, sem a Pedagógiai Lexikonban nem fordul elő. Főként az kár, hogy sem nyelvtanítói tevékenységéről, sem az esetleg használt tankönyvekről nincsen további támpontunk.

Mire lehet a rendőrségi jelentésből következtetni?

Nyilván vándortanítóval van dolgunk, belőlük a 19. század 40-es éveiben elég sok volt. Két mozzanatra lehet a figyelmet felhívni. Elsőben a kor műveltségi viszonyaihoz mérten *igen művelt oktatóval* van dolgunk. Fiatal kora ellenére 3 modern világnyelvben, német, angol és olasz nyelvben képes oktatást nyújtani. Nyelvtudása a szakok számát tekintve túllép egy átlagos középiskolai tanár színvonalán; a döntő természetesen a nyelvtudás szintje, amire bizonyítékunk nincsen. Előbbi nézetünket erősíti a rendőrségi jelentésnek az a része, amely a nagykanizsai működést ismerteti. Ebből az derül ki, hogy nem csupán nyelvtanítóval van dolgunk, Taussig Ignác irodalmi és művészeti ismereteket tanít,³ ami a nyelvismeretén felül széleskörű tájékozottságot tételez fel. Pedagógiai tapasztalatok szerint a felnövekvő ifjúságban irodalmi és művészeti irányban nagy érdeklődést lehet kelteni.

Valószínűnek lehet tartani, hogy működése iránt érdeklődés nyilatkozott meg. Soproni viszonylatban Taussig Ignác komoly hiányt pótol, mert tudomásunk szerint ekkor az angol és olasz írókat másutt egyáltalán nem, vagy csak szűkösen ismertették az ifjúsággal.

Verbényi László

² Fasc. IX. 404. a soproni levéltárban.

³ A rendőrségi jelentésben ez van: mit dem Unterricht der Jugend in den schönen Wissenschaften beschäftigt. (Fasc. IX. 404.)

1958. évi soproni krónika

II. rész

Fővárosi együttesek vendégszereplése 7 nap alatt 7 együttes 11 előadással

- Február 3. és 5. Petőfi Színház, Török Rezső: Ipafai lakodalom. 4 előadásban.
 Február 23. Petőfi Színház, Huszka Jenő: Lili bárónő.
 Március 10. Eisemann Mihály: Zsákbamacska. Két előadásban. Petőfi Színház.
 Július 24. Fall Leó: Sztambul rózsája, Petőfi Színház.
 Augusztus 4. Ady Endre Kultúrház, Jókai Mór: A bolondok grófja.
 December 2. Petőfi Színház, Kós Károly: Budai Nagy Antal. (A Marosvásárhelyi Állami Székely Színház vendégjátéka).
 December 3. Nash: Az esőhözó ember. U. a. Petőfi Színház.

A győri Kisfaludy Színház vendégjátéka a Petőfi Színházban

- Május 15—18. Kacsóh: János vitéz. 4 előadásban.
 Május 19—20. Molnár Ferenc: Olympia. Két előadásban.
 Május 21—24. Szücs-Bágya: Elveszem a feleségem. Négy előadásban.
 Május 25—26. Shaw: Szent Johanna. Két előadásban.
 Május 27—28. Stehlik: Ketten a veremben. Két előadásban.
 Május 29—30. Csizmarek: Mazsola. Két előadásban.
 Május 31—június 3. Fényes Szabolcs: Maya. Négy előadásban.
 Június 4. Shakespeare: Szentivánéji álom. Két előadásban.
 Október 25. Huszka: Bob herceg. Két előadásban.
 November 8. Gogoly: A revizor.
 November 29. Fehér Klára: Nem vagyunk angyalok.
 December 6. Heltai: Néma levante.
 December 27. Sardou-Najac: Váljunk el!

Műkedvelő együttesek színházi előadásai 1958-ban:

- Január 1-én az Ady Endre Kultúrházban: *Kálmán: Marica grófnő*
 Roób Vilmosné - Bus János - Kelestényi Vilmos - Szauer Ottóné - Papp Lászlóné - Kovács Lajos - Kiss Imre - Bettelheim Vilmos - Bettelheim Vilmosné - Wischy Lajos - Döbörösi Iona - Simon Imre.
- Január 25—26 án a Petőfi Színházban: *Szigligeti Ede: Liliomfi*. A Soproni Vasas Művészegyüttes előadása.
 Mészáros Tibor - Csermely Ernőné - Székely Iona - Korán Jenő - ifj. Hoffmann Ödön - Tulok István - Nagy Andor - Monostori Ferenc - Gáspár Jenőné - Varga László - Roll Eta - Tama Imre - Tulok Tibor.
- Április 26—27-én a Petőfi Színházban *Schiller- Haramiák*. A Soproni Vasas Művészegyüttes előadása.
 Dénes József - Korán Jenő - Mészáros Tibor - Forstner Eva - Dancsok Gyula - ifj.

- Hoffmann Ödön – Tama Imre – Tóth Vilmos – Maurer Péter – Bagarus József – Hetesy László – Hiller István – Monostori Ferenc – Simkó József.
- Június 7-én a Ruhagyár Kultúrtermében *Priestley: Váratlan vendég*. A Ruhagyári Kultúrcsoport előadása.
Mészáros Tibor – Vámos Istvánné – Forstner Eva – Korán Jenő – Dancsok Gyula – Grubits Ilona – Dénes József.
- Július 4–5 a Petőfi Színházban *Sardou: A névtelen asszony*. A szombathelyi Vasas Kultúrotthon színjátszó csoportja.
- Szeptember 7, 8, 9-én a Petőfi Színházban *Gergely Sándor: Vitézek és hősök*. A Soproni Vasas Művészegyüttes előadása.
Gáspár Jenőné – Korán Jenő – Szanyi Magdolna – Dénes József – Mészáros Tibor – Hiller István – Tóth Vilmos – Monostori Ferenc – Rezsák Miklós.
- Szeptember 28-án a Petőfi Színházban *Schiller: Haramiák*. A Soproni Művészegyüttes előadása.
Dénes József – Korán Jenő – Mészáros Tibor – Forstner Eva – Dancsok Gyula – Monostori Ferenc.
- November 6–7-én a Petőfi Színházban *Dobozi Imre: Szélvihar*. A Soproni Ruhagyár Művészegyüttese.
Horváth Jenő – Dénes József – Vámos Istvánné – Hetesy László – Jahn Erzsébet – Bedi Antal – Mészáros Tibor – Régi László – Farkas János – Körmendi Ferenc – Farkas József – Markó Lajos – Nagy József.
- November 9-én a Lakatosárugyári Petőfi Kultúrotthonban *Gárdonyi Géza: A lámpás*. A Soproni Vasas Művészegyüttes előadása.
Szekeres Ferenc – Szanyi Magdolna – Fűzes Miklós – Szemerédi Erzsébet – Mesterházi Lajos – Hetesy László – Mészáros Tibor – Bánhídi Margit – Székely Ilona.
- December 24-én az Ady Endre Kultúrházban *Hóféhérke és a 7 törpe*. A Textiles Kultúregyüttes előadása.

1958. évi hangversenyek

- Január 31-én a Csepeli Vasművek üdülőjében *Zeneiskolai növendékek hangversenye*.
- Február 28-án a Csepeli Vasművek üdülőjében *Zeneiskolai növendékek hangversenye*.
- Március 22-én a Liszt Ferenc Kultúrházban *Zenekari hangverseny* Debussy-Ravel emlékére.
A szimfónikus zenekart Horváth József vezényelte, közreműködött A. Mihálka Margit. Műsor: Liszt Lyon. Saint Saens: V. zongoraverseny – Debussy: 2 Nocturnes (Nuages, Fêtes – Felhők – Unnepek).
- Március 27-én a Csepeli Vasművek üdülőjében *Zeneiskolai növendékek hangversenye*.
- Április 4-én a Petőfi Színházban *Felszabadulási hangverseny*.
A szimfónikus zenekart Horváth József vezényelte. Közreműködött: V. Simon Atala zongoraművész, Liszt Ferenc Pedagógus kórus Törzsök Béla vezényletével, Kisipari Termelő Szövetkezetek kórusa Radó Ferenc vezényletével.
- Április 28-án a Csepeli Vasművek üdülőjében *Zeneiskolai növendékek hangversenye*.
- Május 31-én a Liszt Ferenc Kultúrházban *Zenekari hangverseny*.
A szimfónikus zenekart Horváth József vezényelte. Közreműködött Sándor Judit Liszt-díjas. Műsor: Beethoven Egmont-nyitány. Händel: Aria a Saul című oratóriumból. Mozart: 2. Cherubin ária a Figaro lakodalma című operából. Liszt: Loreley. R. Strauss: Alkonyi álom, Cecilia. Brahms: I. szimfónia (c moll.) (Születésének 150. évfordulójára.)
- Június 8-án a Liszt Ferenc Kultúrházban a győri Liszt Ferenc Állami Zeneiskola növendékhangversenye.
- Június 23-án a Csepeli Vasművek üdülőjében *Zeneiskolai növendékek hangversenye*.
- Június 26-án a Liszt Ferenc Kultúrházban: *Növendékhangverseny*. A Soproni Állami Zeneiskola szülői munkaközössége rendezésében a győri és soproni zeneiskolai cserehangversenyek műsorával.
- Szeptember 5-én és 6-án A Soproni Ünnepi Hetek megnyitója, *Zenekari hangverseny* a Liszt Ferenc Kultúrházban.
A szimfónikus zenekart Horváth József vezényelte. Közreműködött Fischer Annie, Kossuth-díjas kiváló művész. Műsor: Beethoven I. Szimfónia, Bartók: III. Zongoraverseny. Kodály: Galántai táncok.
- Szeptember 13-án a Petőfi Színházban *Szövetkezeti jubileumi hangverseny*.
A MAV szimfónikus zenekart Lukács Miklós vezényelte. Közreműködtek: Szecsódi Irén, Radnai György és a Kisipari Szövetkezet Enekkara Radó Ferenc vezényletével.
- Szeptember 27-én a Liszt Ferenc Kultúrházban *Zenekari hangverseny*.

A szimfónikus zenekart Horváth József vezényelte. Közreműködött Perényi Miklós, a 10 éves gordonkaművész. Műsor: Corelli: Concerto Grosso D dur No. 1. Chr. Bach: Gordonkaverseny c-moll. Haydn: Szimfónia C dur No. 97.

November 21-én az Ady Endre Kultúrházban *Egy este Bartók Bélánál*

Közreműködtek: Végvári Zsuzsa – Eck Imre – Wehner Tibor – Boros Jolán – Kocsis Albert – Balassa György – Gyulai Gaál J. – Simor Erzsi – Czigány Judit – Faragó Vera – Harkányi Odön – TaHós Endre.

December 6-án a Liszt Ferenc Kultúrházban *Zenekari hangverseny.*

A szimfónikus zenekart Horváth József vezényelte. Közreműködött Garay György kiváló művész. Műsor: Tannhäuser nyitány. Mendelssohn: Hegedűverseny. Csajkovszkij: VI. Szimfónia.

Soproni filmszínházak

Ady Endre — Petöfi — Szabadság — Vörös Csillag

1958 évi műsorai

382 műsorban 21 ország gyártmányai peregtek 2731 előadásban:

119 színes és 263 fekete-fehér

8 népi demokratikus országból 273

13 nyugati és más országból 109

Filmműsorok statisztikája:

Gyártási helyek:

Előadások számai
(rendes és matinélőadások)

Amerika	6	118
Anglia	15	163
Argentína	2	27
Ausztria	1	1
Bulgária	4	18
Brazília	1	10
Csehszlovákia	25	162
Franciaország	39	343
India	3	20
Jugoszlávia	14	104
Keletnémet	20	120
Lengyelország	7	38
Magyarország	78	602
Mexikó	1	26
Norvégia	2	11
Nyugatnémet	12	144
Olaszország	21	224
Románia	1	18
Spanyolország	2	6
Svédország	4	47
Szovjetunió	124	529
	382	2731

1958. évi Kórushangversenyek

4 alkalommal, 4 napon, 4 előadásban

1958. április 19-én a Liszt Ferenc Kultúrházban *Allami férfikar hangversenye.*

Vass Lajos és Kiss István vezényletével.

1958. június 7-én a Liszt Ferenc Kultúrházban *Liszt Ferenc Pedagógus Kórus bemutatkozó hangversenye.*

Vezényelt Törzsök Béla. Közreműködött V. Simon Atala.

1958. június 8-án a Ruhagyári Kultúrteremben *Kórushangverseny.*

Ruhagyári énekkar, Orsolya téri iskola gyermekkara, Ruhagyári táncsoport. Vezényelt Kovács Sándor.

1958. szeptember 26-án a Liszt Ferenc Kultúrházban *Kórushangverseny.*

Eötvös József Leánygimnázium – Ruhagyár – Kisipari Szövetkezetek – Orsolya téri iskola – Liszt Ferenc Pedagógus kórusok. Vezényelték: Törzsök Béla – Kovács Sándor – Radó Ferenc. Közreműködtek: V. Simon Atala és Horváth Mihály.

Népi együttesek szereplése a Petőfi Színházban
(5 alkalommal, 6 napon, 8 előadással)

1958. január 21- és 22-én, 3 előadással *Duna Művészegyüttes*.
1958. február 9-én két előadásban *Magyar Allami Népi Együttes ének-, zene- és tánc-kara*
1958. június 8-án egy előadásban *Allami Budapesti Táncegyüttes és népi zenekar*.
1958. szeptember 14-én egy előadásban *Megyei szövetkezeti kultúrjesztivál*.
Hegykői, győri és mosonmagyaróvári szövetkezeti kórusok, színjátszók, Sopron Kisipari Szövetkezetek kórusa.
1958. október 5-én egy előadásban *Forr a bor...*
Győr-Sopron megyei szövetkezeti művészegyüttesek műsora.

Fúvószenekari hangversenyek 1958. évben.
10 alkalommal, 10 napon 10 előadásban

1958. június 14-én a Petőfi Színházban *Országos Pénzügyőri Zenekar*.
Vezényelt: Józsa Sándor.
1958. június 21-én a Liszt Ferenc Kultúrházban *Győri Zeneművészeti Szakiskola szóló és rézfúvósötöse*.
Vezényelt: Ernőházi Vilmos. Közreműködött: Unger Ilona.
1958. július 6-án a Csepeli üdülő kertjében *Városi Tanács Központi Fúvószenekara*.
Vezényelt: Sziklai Adolf.
1958. július 27-én a Csepeli üdülő kertjében *Városi Tanács Központi Fúvószenekara*.
Vezényelt: Sziklai Adolf.
1958. augusztus 3-án a Petőfi Színházban *Országos Postás Szimfonikus Zenekar*.
Vezényelt: Dr. Vasady Balogh Lajos és Zombori Henrik. Közreműködtek: Jenel Klára - Beck Ferenc - Boháty Lajos.
1958. augusztus 3-án az Ady Endre Kultúrházban *Városi Tanács Központi Fúvószenekara*.
Vezényelt: Sziklai Adolf.
1958. augusztus 9-én az Ady Endre Kultúrházban *Vasutasnap i ünnepi hangverseny*.
A Városi Tanács Központi Fúvószenekarát Sziklai Adolf vezényelte. Szavalt Rezsák Miklós.
1958. augusztus 10-én a Csepeli üdülő kertjében *Városi Tanács Központi Fúvószenekara*.
Vezényelt: Sziklai Adolf.
1958. szeptember 19-én a Liszt Ferenc Kultúrházban *Városi Tanács Központi Fúvószenekara*.
Vezényelt: Sziklai Adolf.
1958. szeptember 20-án az Ady Endre Kultúrházban *Városi Tanács Központi Fúvószenekara*.
Vezényelt: Sziklai Adolf.

Orgonazene-hangverseny

26 alkalommal az üdülők részére, 3880 hallgatóval.

Orgonált Szentgyörgyi Kálmán, karigazgató.

Különféle műsoros és zenei rendezvények

10 alkalommal, 10 napon 11 előadással.

1958. január 29-én a Petőfi Színházban *Irodalmi est* 2 előadásban.
Kiss Ferenc - Suhayda Mária. Bevezetőt mondott Pernes Gyula.
1958. március 7-én az Ady Endre Kultúrházban *Magyar rapszódia*.
Zenés-verses műsor. Az Egyetem Közművelődési Bizottságának rendezésében.
1958. április 12-én az Ady Endre Kultúrházban *Vidám dalest*.
Udvardy Tibor - Komáromi Valéria - Kiss László - Szabó Anita - Szabó Sándor - Széplaki Géza és a Vámórség Központi Művészegyüttese.
1958. június 24-én a Csepeli Vasművek üdülőjében *Brennbergi műsoros est*.
A Ramberger-bányászzenekar sramllegyüttesével.
1958. július 1-én a Petőfi Színházban *Német műsoros est*.
A bajai Német Gimnázium kultúr csoportjának közreműködésével.
1958. július 5-én az Ady Endre Kultúrházban *Brennbergi műsoros est*.
A Ramberger-bányászzenekar sramllegyüttesével.
1958. augusztus 2-án a Liszt Ferenc Kultúrházban *Brennbergi műsoros est*.
A Ramberger-bányászzenekar sramllegyüttesével.

1958. augusztus 30-án a Liszt Ferenc Kultúrházban *Brennbergi műsoros est.*
A Ramberber-bányászzenekar sramllegyüttesével.
1958. szeptember 14-én a Petőfi Színházban *Csehszlovák kultúrest.*
Takács Paula – Ráday Imre – Sütő Irén – Tallós Endre. Közreműködött a József Attila kórus, vezényelte Bánhegyi Sándor.
1958. október 29-én a Petőfi Színházban *Német-magyar művészt.*
Garay György – Gordon Zsuzsa – Gröh Júlia – Brachfeld Szigfried – Arató Pál – Spiegel Anny – Andrezs Vilmos – Gál György Sándor.

Bábszínház előadások

10 napon, 10 alkalommal 10 előadásban.

1958. április 24-én egy előadásban *Győri Allami Bábszínház: Hófehérke és a 7 törpe.*
1958. június 8-án a Ruhagyári Kultúrteremben *Argyilus királyfi,* Ruhagyári kultúr-csoport.
- 8 alkalommal a Liszt Ferenc Kultúrház bábjátszói a Liszt Ferenc Kultúrházban.

Tánczene-esték az 1958. évben

3 alkalommal, 3 napon 6 előadással

1958. február 4-én a Petőfi Színházban *Hots Hots.* Néger jazz-zenekar Eddy Hinds vezetésével.
1958. április 13-án a Petőfi Színházban *Táncoló ritmusok 1958.* Dr. Holéczy Ákos és szólistái.
1958. szeptember 29-én a Petőfi Színházban *Szép esténk lesz...* Dr. Holéczy Ákos és szólistái.

Esztrád-műsorok az 1958. évben:

7 alkalommal, 8 napon 13 előadással

1958. január 14-én a Petőfi Színházban 2 előadásban a Budapesti Varieté műsora: *Ritmus-ritmus.*
1958. február 15-én a Petőfi Színházban 2 előadásban *Skót zene- és táncgyűttes: Dagenham Girl Pipers.*
1958. április 21-én a Petőfi Színházban 2 előadásban *Kamara Varieté műsora: Mindenki a fedélzetre.*
1958. május 5-én a Petőfi Színházban 2 előadásban *Budapesti Varieté műsora: Igy fest Pest...*
1958. évi augusztus 16-án a Petőfi Színházban 1 előadásban *Vidám kabaré* a Győri Keksz- és Ostyagyár művészegyüttesének előadásában.
1958. szeptember 20–21-én az Ady Endre Kultúrházban 2 előadásban *Őszi nagy kabaré: Jót neveltünk!*
1958. évi november 18-án a Petőfi Színházban 2 előadásban *O meg mi...*

1958. évi Soproni kiállítások

- Január 26—február 16-ig a Festőteremben *Somogy megyei képzőművészek.*
- Március 30—április 13-ig a Festőteremben *Mende Gusztáv gyűjteményes kiállítása* a Soproni Művészetbarátok Mozgalma rendezésében.
- Április 7—május 4-ig a Liszt Ferenc Múzeumban *Agoston Ernő emlékezete.*
- Április 10—30-ig *METESZ Székház Vasutas újtók.*
- Április 20—május 11-ig a Festőteremben *Festészetünk legszebb alkotásai.* Reprodukciós kiállítás.
- Május 11—június 1-ig a Liszt Ferenc Múzeumban *Wosinszky Kázmér újabb képei.*
- Május 18—30-ig a Festőteremben *A Siketek Allami Faipari Intézetének rajzai és munkái.*
- Június 13—július 13-ig a Liszt Ferenc Múzeumban *Sopron múltja az 1809—1919. évi plakátok tükrében.*
- Július 20—augusztus 31-ig a Liszt Ferenc Múzeumban *A Hunyadiak emlékezete.*
- Szeptember 3—13-ig a Festőteremben *Erdő a képzőművészetben.*
- Szeptember 3—28-ig a Petőfi téri iskolában *Sopron fotoszemmel.*
- Szeptember 3—28-ig a papréti tornacsarnokban *Erdészet és mezőgazdaság.*
- Szeptember 3—28-ig a Liszt Ferenc Klubban *500 év Sopron vendéglátóipari múltjából.*
- Szeptember 3—28-ig az Úttörőházban *Úttörő szakkörök munkái.*

Szeptember 3—28-ig a Liszt Ferenc Múzeumban *A soproni munkásmozgalom emlékeiből.*

Szeptember 3—28-ig a Liszt Ferenc Kultúrházban *A soproni kisipar.*

Szeptember 3—28-ig az Ady Endre Kultúrházban *Akváriumok.*

Szeptember 3—28-ig a Liszt Ferenc Kultúrházban *Bélyegek.*

Mende Gusztáv: Borozgatók

Szeptember 7—28-ig a Festőteremben *Csehszlovák reprodukciók.*

Szeptember 14—28-ig a Festőteremben *Soproni képzőművészet.*

Október 5—12-ig az Ady Kultúrházban *Országos Textilipari újítási kiállítás.*

Október 5—november 15-ig a Liszt Múzeumban *Sterbenz Károly és Horváth Marietta munkái.*

Friedrich Károly.

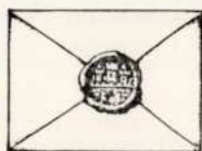
Helyreigazítás

Tördelési hiba folytán sajnálatos módon a SSz. 1959. évi 3. sz.-ban közölt *Csapody István A Sopron környéki szelídgesztenyések* c. tanulmányából a 242. oldalról a lábjegyzetek elmaradtak. A szövegben feltüntetett utaló számok szerint azok a következők:

1. Soproni Áll. Levéltár 1868. Fasc. XXV. No. 15 468.
2. „ „ „ 1873. Fasc. XXV. No. 17 806.
3. „ „ „ 1884. Fasc. XXV. No. 22 327.
4. „ „ „ 1888. Fasc. XXV. No. 23 927.
5. „ „ „ 1904. Polgármesteri mutató. No. 13 202.
6. „ „ „ 1905. Polgármesteri mutató. No. 14 374.
7. „ „ „ 1886. Fasc. XXV. No. 23 000.

Ugyancsak tördelési hiba következtében a cikk 246. o.-án, a *Kárpáti Zoltántól* származó idézetbe értelemzavaró hiba csúszott, a 10. sor helyes szövege helyett ugyanis az idézet 6. sorát még egyszer szedték. A hibás mondat helyesen a következő: „Az előfordulás tehát eredeti, még akkor is, ha magán az állományon az emberi beavatkozás kétségtelen megvan, így a sorokban való ültetés . . . stb.” „meg is látszik, mint a Sopron körüli gesztenyésekben mindenütt.”

Megjegyezzük, hogy a tanulmányban többször szereplő *Gáyer Gyula nem Gayer*, hanem ékezettel: *Gáyer*. Szerző.

SOPRONI LEVELESLÁDA

Soproni leány magyar szón

Ősidők óta szükség volt rá Sopronban, hogy legalább két nyelven tudjon az, aki a világban fogrog, magyarul és németül. Iparosnak, kereskedőnek, hivatalnoknak egyaránt értenie és beszélnie kellett mindkettőn, hiszen az északi német és a keleti magyar vidék egyaránt itt intézte ügyesbajos dolgait, vásárlásait. Éppen azért ősidőktől fogva szokás volt a gyermekeket magyar szóra küldeni, esetleg cserébe, hogy a magyar gyermek viszont itt Sopronban németül tanuljon.

Egy makói helytörténeti munka említi a városi számadás idevonatkozó tételét: „Kicsérélt Leánykákát Tanító leánynak”; az író megjegyzi, hogy Sopron és Ruszt környékéről kerültek Makóra a cseregyerekek, a makóiak pedig az említett vidékre.¹ Úgy vélem, hogy már a nagy földrajzi távolság miatt sem helytálló ez a feltevés, amellet az eddig ismert adatok szerint a soproni gyermekeket nemigen vitték sokkal messzebb a régi megye határán. Lackner Kristóf a XVI. század utolsó negyedében Csepregen tanulta a magyar szót. Tán az ő jó tapasztalatainak a visszhangja az a tanáshatározat, amely 1600-ban egy kiskorú számára szintén Csepregre jelöli ki, mint legalkalmasabb helyet a magyar szó elsajátítására, mert ugyanott latin iskola is lévén, egy füst alatt azt is tanulhatja.² Ritter György szabó, a kuruckor soproni krónikása elmondja, hogy a XVII. század utolsó negyedében Lócspon volt magyar szón, ott a tanítónál lakott, egyúttal iskolába is járt, fiát azonban cserére adta ki Farád községbe.³ Petz Dániel posztónyíró, a maga kedves hangú családi krónikájában

szintén feljegyzí, hogy Dániel fiát 1784-ben elvitte Nemeskérre Tanka Istvánhoz 35 ft. kosztpénzt alkudván ki.⁴ A Tiefbrunner család krónikájában minden gyermek felcseperedését jelzi a nagygeresdi Simunyák uram feltűnése, aki magával vitte a szittya idioma megtanulására a soron levő csemetét. Sőt még Tóth József, az Esterházyak jogtanácsosa is szükségesnek tartotta, hogy Ágost fiát, a későbbi szabadsághóst és földrajztudóst, Széplakra vigye a magyar nyelv tüzetesebb megtanulására.⁵

Az alább közlendő levél érdekes bepillantást enged abba, hogy mi módon folyt az ilyen gyermek sora. Pfendesack Sámuel soproni kereskedő, aki boltját a Magyar Királynőhöz címezte, leánykáját Bükre adta Sente György tanítóhoz. A különös nevű család első képviselője 1787-ben szerzett polgárjogot, a porosz sziléziai Mitisch nevű helységről származott ide. A szóban forgó Pfendesack valószínűleg már a harmadik nemzedékhez tartozhatott, nemcsak hogy jól tudott magyarul, de lelkes magyar ember is volt, az ide-vetődő magyar színtársulatok előadásaira nála lehetett elővételben megszerezni a jegyet. Ami Sente tanítót illeti, az nevezetes nevelő hírében állt, egykori tanítványa, Gyurácz Ferenc írta meg az életrajzát. A soproni líceum növendéke volt és 20 éves korában, 1840-ben került Bükre tanítónak, két év után megnősült és a vékony tanítói kenyér gazdagítására fogadott magyar szóra gyermekeket. Egyébként korán szervezett Bükön olvasó-egyletet is.⁶ Verselgető derék embernek hírében élt, méltán bízhatta rá Pfendesack is

1. Kelemen: A régi Makó cserepei. 22. lap.

2. Városi monographia. Forrásanyag. II. kötet. 135. lap.

3. Kézirat a Liszt Ferenc Múzeumban, 8. és 132. lap.

4. Id. és ifj. Petz Dániel krónikája. 1940. 22. lap.

5. Irmédi—Molnár László: Tóth Ágoston élete és működése. 27—28. lap.

6. Payr Sándor: Gyurácz Ferenc életrajza. 1931. 18—19. lap, arcképpel.

leánykáját. Sente lelkiismeretesen beszámolt levelében előmeneteléről:

„Nagyon tisztelt Pfindesack Ur!
Már ez előtt egy héttel szándékoztam tudósítani kis leánykája Luiza felől, de alkalmatosságot nem kaptam, mely levelemet el vitte volna. Minek előtte ezen levél írásához kezdettem, kérdőre vettem kis Luizit, hogy mit irjak kedves Ura Attyának? de minthogy dolga igen jó van, természetesen, hogy panaszra nem nyithatja ajkait, a mi valóban úgy is van, mert tekintetéből is csupa megelégedés, öröm és vidámság látszanak ki, s mondhatom, hogy még egy német leányka sem volt kezem alatt, ki eleinte mindég haza ne gondolt volna, és kissé ne sirt volna, de Luiza mind ezt nem teszi, ő víg mindég, úgy látszik, oskolába örömet jön, ahol csak egyedül maga volna egyébaránt, minthogy most 3 hónapig egy gyermek sem jár oskolába, de hogy ott az oskolában tudni illik maga megunná magát, tehát a magam szobájában részént magyar beszélgetések, részént pedig tanulásban tölti idejét. Már tud magyarul imádkozni, magyarul a számokat kimondani, és számot vetni. Dél előtt magyar és német fraseseket tanul, mellyeket

magam irok neki le, délután pedig szavakat tanul 12-től, mellyeket szinte magam irok neki, mint eleinte leg szükségesebb szavakat, leg inkább a háznál találtató dolgok neveit, hogy így annál hamarabb tanuljon magyarul; mert azt tartom, hogy legszükségesebb a szavak tanulása; továbbá fordított, olvas és számot vet. Más kéri valója nincs most Luizának, mint hogy czipellői rosszak, tehát kéri édes attyát, hogy talpaltassa meg neki, mellyeket ezen alkalmatossággal haza küld. Mondotta kis Luizi, hogy édes attya ura levelét meg kapta és az imádságos könyvet is vele együtt. Általám tiszteletjüket jelenti a Tekéntetes Jánosa ur és Asszonyág kis asszonyokkal együtt, a kis Luiza pedig csókolja édes attya ura kezeit, Lajos és Mili testvéreit, valamint édes öreg mamáját s minden esmerőseit és attyafijait, mindnyájoknak friss egészséget kíván velem együtt, ki a béli tudósításom után magamat tapasztalt szívességébe és esmeretségébe ajánlom a nagyon tisztelt Pfindesack urnak kész szolgálja

Szente György taníté

Költ Alsó Bükön Junius 20-án 1845.”

Csatkai Endre

Kis János levele az Akadémiához a soproni nyomda működéséről

Kis Jánost, a soproni költő-püspököt (1770—1846) a megalakult Magyar Tudományos Akadémia az elsők között, 1830. november 17-én megválasztotta a történelmi osztályba vidéki rendes tagnak. Kis nemcsak a megtiszteltetést fogadta el, hanem a tagokra várakozó munkában is részt kívánt venni és amint az alábbi levél mutatja, kötelezettségének eleget is

tett. A levelet az akadémiai titkárnak, Toldy Ferencnek írta és jelenti, hogy nemcsak a rábízott munkákat bírálta meg, hanem a Sopronban és Kőszegen megjelent nyomtatványok közlésével is elősegítette az Akadémiának bibliográfiai munkáját. Ez azért is volt fontos, mert helytartósági rendelet csak 1836-ban szabályozta az Akadémiának juttatandó kö-

7. A levél Mika Ferenc p. ü. főtanácsos birtokában, szíves átengedését közlésre ezúton is köszönöm. Érdekes párdabrabja e levélnek a Sopronba magyar szóra adott kispéci Halasy Jozefa írása szüleéhez 1826. szeptember 23-áról, valószínűleg a Ritter családnál: „Nekem a Sopronyi levegő jól szolgál, mert eddig hála Isten semmi bajom sem volt miolta idefen vagyok.“ Thier László gyűjteményében. Közölve: Soproni Hírlap 1939. február 26. Egy magyar leányka levele Sopronból 1826-ban. A Pfindesack családra jellemző adatot közölt velem Pósfai Vilmos olvasónk. Az említett szűcs másik fia, Károly 1848-ban mint honvédhadnagy szolgált és a város védelmében 1848. december 16-án a Bécsi domb tövében harcolt is, emiatt az osztrákok börtönbe vetették. Később nevét Pósfaira magyarosította. Mint kúriai bíró halt meg az 1890-es évek elején Savanyúkúton, ahol nyugdíjasként élt.

teles példányokat.¹ A kőszegi nyomdát 1836-ban indította meg Reichardt Károly.²

A levél az Akadémia kéziratárában (Történel. 2—r. 229. szám alatt) van.

„Tekintetes Titoknok Úr!

A historiai nyolcz pályairatot, miután általolvastam, május elején elküldöm Czech városbíró és társaság r. tag úrhoz.³ A tölem kívánt vélemény ide melékelve megyen.

A melly könyveknek a Soproni és (mostanában felállott) Kőszegi könyvnyomtató műhelyekben utolsó tudósításom óta megjelenése tudtomra esett, azoknak címjei a túlsó lapra felvagy-nak jegyezve.

Idei, s részből tavali aprólékos dolgozataim vagy éppen, vagy a legközelebb jövő esztendőben egy *Soproni estvék* című alatt megjelenendő gyűjteményben talán kifognak nyomtattatni.⁴

Allandóul vagyok igaz tisztelettel s barátságos indulattal a Tekintetes Titoknok Úrnak

alázatos szolgálója
Kis János”

Sopron Június 16-án 1837.

A lap másik oldalán a következő szöveg:

„A Soproni és Kőszegi könyvnyomtató műhelyekben újabban kijött néhány könyvek címei:

1. Wegweiser für deutsche Landschullehrer, die ungarische Sprache ohne Meister, in möglichst kurzer Zeit, und auf eine sehr leichte Art selbst zu erlernen, und zugleich ihre Schüler darin unterrichten zu können. Verfasst und auf Verlangen der Stände des Löbl. Oedenburger Comitats zum Gebrauche in den diesem löbl. Comitete einverleibten deutschen u. kroatischen Trivial-Schulen herausgegeben von Matthias Hackstock, Oedenburg 1855. 8. 147. lap.

2. Szolgálati Szaballat a Cs. K. Gyalogság számára, mellyt kivonatban a közkatoná s altisztek mind béke mind hadi kötelességeit tárgyazza a magyar N. gyalog

Ezredek használatára, szerkezve magyarított Virág József, Mélt. Bárány Gollner 48k=csatarendű Ezredében szolgáló tisz. Strázsameter. Sopronban, 1836. 8. 119. lap.

3. Erster Unterricht in der ungarischen Sprache, oder kurzgefasste ungarische Sprachleser zum Gebrauche in den deutschen Bürger- und Landschulen. Nach Meidinger ect. Unterr. in der franz. Sprache (bearbeitet von J. Hamrner-Scheidt), Günz 1836. 8. 202. lap.

4. Hála érzet, Mélt. és Főtiszt. Juranics Antal Úrnak, Győri megyés püspöknek, Cs. K. Tanácsosnak, a Vecsei nemes Szék Főispánjának, s. at. midőn Sz. K. Sopron várossa Plebániájának 1498-ban készült, s 1837-ben újra öntetett harangját ünnepélyes szertartással megszentelné, mely tisztelettel bemutatva. Sopr. 4—6. lap.

5. Bau-Staut der Königl. Freistadt Oedenburg. Fol. 4 lap.

6. Virágfüzér, kiadja a Soproni tanuló Magyar Társaság. Sopronban, 1837. 8. 238. lap”.

Nem éppen sok, de hát maga Kis János írja, hogy csak aminek megjelenése tudtára esett. Legalább is a soproni nyomda jóval tevékenyebb volt. A levéllel egy csomóban van 1835 decemberéből, 1837-ből, 1838 második feléből, 1839-ből és 1840 első feléből részletes jegyzék, ezekből kiderült, hogy valóban könyvet félévenként 2—3-at nyomtatott csak az akkori soproni nyomda, amelynek tulajdonosa Kulcsár Katalin volt. A német nyelvű jegyzékeket és itt-ott néhány példányt a nyomda tán nem közvetlenül, hanem Kis közvetítésével juttatta el az Akadémiának. A tevékenységre példának felhozzuk az 1840. év első félévének termékeit:

1. Stand des Ö. Musikvereins (A Zeneegyesület évi jelentése).

2. Stand der Ö. Bürgergarde (A polgári őrség évi jelentése).

3. Todtenverzeichniss der Liebesversammlung (A kat. temetkezési egyes. jelentése).

1. Magyar Könyvszemle. 1956. 203. lap Berlasz: Az Akadémiai Könyvtár történetének vázlata.

2. Borovszky-Sziklay: Magyarország vármegyéi. Vas megye. 1898. 331. lap.

3. Győri polgármester és történetirő.

4. Valójában csak 1839-ben jelent meg az első kötet és 1844-ig még négy füzet következett.

4. Circularen fürs Comitát (A megye körlevelei).
5. Divisions-Befehl der Bürgergarde (a polg. őrség parancsa).
6. Mauthzetteln (vámcedulák).
7. Tendamen publico.
8. Taufschein (keresztlevelek).
9. Strassenbau-Contracte (útépítési szerződések).
10. Frachtbriefe (fuvarlevelek).
11. Partezetteln (gyászjelentések).
12. Preis-Courants (árjegyzékek).
13. Speisezetteln (étlapok).
14. Annehmungs-Ausweis der Kranken-Anstalt (kórházi felvételi ívek).
15. Tagzetteln (napi jelentések).
16. Drei Gedichte zum Concert des Hn. Liszt (Versek Liszt tiszteletére).
 Programm dazu.⁵
 Holz- und Bürtelzetteln (fa- és rőzsecedulák).
- Frachtbriefe (szállító levelek).
- Sangzetteln (énekes cedulák).
- Todtenscheine (halottkémi jelentések).
- Beuchzetteln (gyónási igazolások).
- Fuhrzins-Quittungen (szállítási nyugták).
- Journal-Bögen (napló-ívek).
- Abschied der Soufleuse (a színházi sugónó búcsúcedulája).
- Abschied der Zettelträgerin (a színlaposztónó búcsúcedulája).
- Lohnbriefe (fizetési ívek).
- Herrschaftliche Tabellen (urasági tábellák).
- Steinkohlen-Bolleten (széncedulák).

- Todten-Gedichte (halotti versek).
- Gedichte zur Leichenfeier (temetési versek).
- Cutrenzen fürs Comitát (hirdetmények a megye számára).
- Einladungen zur Declamir-Uebung der ung. Gesellschaft (A diákok Magyar Társaságának szavaló estélyére meghívó).⁶
- Einladung zur Declamir-Uebung der deutschen Gesellschaft (meghívó az ifjúság Német Társaságának előadó estélyére).
- Lohnbriefe (fizetési ívek).
- Namensverzeichnis der deutschen ev. Schulen (a német ev. iskolák névjegyzéke).
- Catalogus für das hiesige Lyceum (a helybeli liceum névjegyzéke).
- Kirchenlieder deutsch u. ungarisch (német és magyar templomi énekek).
- Florian Novellái.⁷
- Classification der hiesigen Klosterschulen (a zárdai iskolák osztályzata).
- Classification der Normalschulen (az elemi iskolák osztályzata).
- Classification des Gymnasiums (a bencés gimnázium osztályzata).
- Tabellák, jelentések, színlapok és kisebb hirdetések".
- Látnivaló e nyomtatványokból, hogy Sopron közigazdasági élete már erősen igénybe vette a nyomdászatot, de éppen úgy érdekesen tükrözi a kulturális vonatkozásokat is. Kis János persze csak a könyveket vette figyelembe.

Makkay Jánosné

5. Liszt 1840 februárjában adott hangversenyt Sopronban, a műsorok a soproni Liszt Ferenc Múzeumban.

6. Az ev. liceumban (ma Berzsenyi Gimnázium) két önképzőkör is volt, az 1790-ben alakult Magyar Társaság és egy nyilván későbbi Német Társaság. Evvégi ünnepeiket (Örömmünnep) a város társadalmi életének voltak nagy eseményei. L. Schlachta Etelka soproni naplója 1838–41.

7. Kis János fordítása.

31. Móra Ferenc téves elbeszélése Haydn koponyájának sorsáról

Haydn koponyájának sorsa eléggé közismert. Minthogy halála idején — 1809-ben húnyt el a kiváló zeneszerző —, nagy divat volt a frenológia, azaz az emberi koponyából következtetéseket levonni viselőjének lelki alkatára, felhasználva az 1809-es francia megszállást, holmi műkedvelő tudósok Haydn friss sírját felásták és koponyáját ellopták. A tettesek egyike Esterházy herceg alkalmazottja volt, a másik valamiféle rendőrségi tisztviselő. A dolog csak akkor derült ki, amikor Esterházynek angol vendégei voltak Kismartonban és azok csodálkozásuknak adtak kifejezést, hogy a herceg nem a rezidenziája székhelyén temettette el hajdani muzsikusát, aki az egész világon hírnevet szerzett öneki. Így rendelte el 1819-ben Esterházy Haydn kihantolását, és miután a nyomozás nem vezetett eredményre, a fej nélkül szűkölködő csontvázat eltemettette a kismartoni Kálvária-templom (hegyi templom) kriptájába, ahol egyéb hercegi tisztviselők hamvai nyugodtak. A koponya azután változatos utakon a bécsi Zenekedvelők múzeumába került és csak 1954-ben tért meg Haydn egyéb földi maradványaihoz, és együttesen nagy pompával eltemették most már egy erre a célra átalakított toronyban, ugyancsak a Kálvária-templom mellett.

Úgy gondoltam, hogy ezt minden soperoni tudja, éppen ezért meglepett, hogy újabban egy egészen különös változatot hallok, ha szóba kerül Haydn koponyája. Az elbeszélők Móra Ferencre hivatkoznak, akinek összegyűjtött műveiben egy történeti elbeszélés a forrás. Móra Ferenc

írásaiban igen sok elfeledett történelmi furcsaságot újított fel, a sokszor regényes eseményt csodálatos elbeszélő képességével varázslatosan érdekessé tudta tenni, és megvallom, hogy eddig még nem találtam olyan munkájára, amelynek a magva ne lett volna igaz. Ez esetben azonban sajnos Móra alaposan tévedett.

1958-ban a *Magvető* kiadásában jelent meg Móra „Sokféle. Egy cár, akit várnak” című kötete, úgynevezett „kritikai” kiadás. Ebben a 256. lapon olvasható „Két koponya története” címmel Haydn esete, már ti. úgy ahogy Móra valahol hallhatta, mert aligha hiszem, hogy valaha ezt az esetet így nyomtatásban kiadhatták volna. Eszerint Haydn koponyája „az edinburghi múzeum kraniológiai gyűjteményében van leltározva.” Ugyanis angol arisztokraták meglátogatták Esterházy herceget Kismartonban, „ki restelkedett, hogy a sír csak egy egyszerű halom a park végében.” Ezek a látogató főurak „úgy gondolták, hazafias kötelességet teljesítenek, ha addig, míg vendéglátó gazdájuk alszik, kiássák a kismartoni park földjéből egy világhírű művész koponyáját s hazalopják magukkal Angliába.” Így is történt, mondja Móra. Ha már egyszer kritikai kiadásról van szó, azt reméltük, hogy a kiadók a szokásos magyarázó jegyzetekben utalnak rá, hogy Móra itt végzetes tévedésnek esett áldozatul, de nem: a jegyzet a 389. lapon csak arra hivatkozik, hogy a történetet Móra először 1923. XI. 28-án a *Világ* c. napilapban, másodszor pedig a *Magyar Hírlapban* 1931. VIII. 2-án jelentette meg.

Kár, hogy a felújítás éppen a Haydn-év küszöbén történt és így élénkebben megragadt az olvasók emlékezetében, amint tapasztalhattam. Hogy Móra honnan vette ezt a hamis adatot, arra nyilván a „kritikai kiadás” összeállítóinak kellett volna, hogy gondja legyen. Tán még akkor hal-

lott valamit Haydn koponyájáról, amikor itt a nyugati határszélen, Felsőlövön volt tanár. Amint látnivaló, angol főrangú tényleg szerepelt a valóságban is a koponya sorsának kialakulása körül, minden egyéb azonban valótlan.

László Ernő

32. Adat a kurucdombi szélmalom történetéhez

A SSz. 1956. évfolyamában Kovács Gábor Az olvasó kérdez, az olvasó közlő című rovat keretében felteszi a kérdést, hogy szélmalom volt-e eredetileg a Kurucdombon álló torony a hajdani kaszárnnyával. Az ipari műemlék bizony megérdemelné, hogy már egyszer pontosan álljon előttünk a története. Heimler a maga topográfiájában csak a nevét említi, a történetét nem. A művészet-történeti topográfiából megtudjuk, hogy 1841-ben Saltzmann Károly felépítette a tornyot és az épületet szélmalomnak, és hogy 1842-ben Széchenyi is megemlítette naplójában. Ezzel szemben a SSz. idei első számából (12. lap) az derül ki, hogy az építkezés egyáltalán nem indult meg és bár Saltzmann polgárjogot is szerzett, a tervek kivitelezésével késlekedett. Szabad legyen itt egy újabb adatot be-

iktatni, amely szerint 1845-ben a város az építető engedélyét 1847. november elsejéig meghosszabbította és felszólította, hogy 1846 tavaszán okvetlenül kezdje el a torony (Mühlthurm) építését (Tjk. 5104. tétel). Egyelőre hiányoznak az adatok az üzem megkezdéséről, de közölhetem egy újságcikk alapján annak befejezését, vagy legalább is gyanítható befejezését. Ugyanis a Politikai Ujságok c. lap 1860. július 12-én jelenti a következőket: „Csőd nyitottott Saltzmann Károly soproni lakos vagyona ellen; a köv. bejel. aug. 31-ig a sopronyi orsz. törv. széknél; perügylő Maresch József ügyvéd.” Ezek szerint a szélmalom még másfél évtizedig sem működött és a város hamarosan megszerezhetette kaszárnnya számára.

Szele Lajos

A második világháborúban elpusztult rokokó házak a Várkerületen

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Kitaibel Pálra vonatkozó töredékek

A felejthetetlen emlékezetű magyar flórakutatónak, *Kitaibel Pálnak*, Sopron megye fiának születése 200. évfordulóját az elmúlt esztendőben ünnepelte idehaza és külföldön az egész tudományos világ. (*L. Kárpáti Zoltán*: *Kitaibel Pál emlékének megünneplése* SSz. 1958. 2. sz. p. 155—161. és *Botanikai Közlemények* 47. köt. 3—4. f. 1958. p. 367—371.) Érdemeinek méltatásából és pályafutásának értékeléséből olyan mértékben vette ki részét a napi sajtó, ismeretterjesztő- és tudományos irodalmunk, hogy hasonlóra alig akadhat példa egyhamar. (*Jávorka Sándor*, *Réthly Antal*, *Tasnádi Kubacska András*, *Proszk János* stb. írásai.) Az érdeklődő olvasó meggyőződhet erről, ha soproni bibliográfiánk 1957. évi természettudományi természet áttekintési (S. Sz. 1958. 4. sz.), s azt a még most is gyűrűző *Kitaibel*-megemlékezésekkel (Bgd. *Heimatblätter*, *Dokladü earubezsnüh uczenüh* stb.) kiegészíti (I. SSz. 1958. évi bibliográfiáját az 1960. évfolyamban!). Helytörténeti folyóiratunk is kivette részét az ünnepségből (I. *Kárpáti Z.*: *Kitaibel Pál*. SSz. 1957. 1—2. sz. p. 141—143.), s bár *Kárpáti Zoltán* és *Csatkai Endre* javaslatára városunk létesítendő utcái közül egyet *Kitaibel Pálról* el is nevezett (Egerdi-domb táján).

Kitaibel-irodalmunk legértékesebb természet *Jávorka Sándor* tette le szak- és olvasóközönségünk ünnepi asztalára (*Kitaibel Pál*. Bpest, Akadémiai Kiadó. 1957.), ismertetését e sorok írójától a SSz. 1957. évi 3—4. sz.-ban (p. 320—321.) találja meg az olvasó. Jelen néhány adatnak közlése *Jávorkának* ehhez a könyvéhez kapcsolódik, s bár futólag mindkettőt érinti, úgy véljük, mégsem érdektelen azokat teljes terjedelemben közölni.

Jávorka említi (p. 125.), hogy 1821. aug. 23-án *Kitaibel* emlékére az egyetem épületében ünnepséget rendeztek, amelyen *Pfisterer András*, az orvosi kar elnöke, királyi helytartósági tanácsos mondott beszédet, méltatva *Kitaibel* érdemeit. Hogy miként emlékezik meg erről akkori tudományos újságunk, a *Magyar Kurir* 1821. évi aug. 31-i száma (18. kötp. 144.), álljanak itt sorai:

„Pesten, Augustus 23-dikán a Királyi Univerzitásnak palotájában néhai T. T. *Kitaibel Pál* Úrnak, az Orvosi Tudományok Doktorának, és az Univerzitás Fűvész Kertje Igazgatójának, kinek halála annak idejében jelentetett, emlékezte jeles magasztaló beszéddel innepeltetett. Ezen gyászinnepelés annál szembetűnőbbnek látszhatott, mivel a' boldogult még életében is tsaknem elfelejtette volt, és noha jeles munkákkal, és hasznos fáradozásokkal a' Közjóra folyvást dolgozott, még is Őtet hazabeli különös tisztelet soha sem, a' tsekély jutalom pedig későn érte. A' külföld tsudálja az ő szép munkáját, mellyet: *Plantae rariores Regni Hungariae* név alatt kiadott, s' talán tsak a' késő maradék fogja használhatni azon kézírásait, mellyek a' Nemzeti Múzeum számára megvásároltattak, és az ő Magyarországi utazásait, és a Hazánkban lévő, tsaknem minden Érczes és Orvosi vizeknek chemiai megvizsgálásait foglalják magukban. Erre nézve különös tiszteletet érdemel Nagyságos *Pfisterer András*, Kir. Tanácsos Urnak, az Orvosi Kar Igazgatójának és Elül-ülőjének, a' megholt érdemes férfit éránt való figyelmessége, hogy Őtet legalább holta után megkülönböztette, és önön maga számos nagy gyülekezet előtt, magasz-

taló beszéddel megtisztelte. Mellyekben az előbb mondottakon kívül, ditséretesen említettetett, hogy Kitaibel a Fűvész Tudományokban 300 új fajakat és 3 új nemet talált fel; az Állatok—Históriájára nézve pedig, hogy egy új Gyík fajat fődözött fel, és mind' a' Balatoni, mind' a' Dunai több Hal fajaknak mineműségét szorosán meghatározta; az Ásványok Országában is jeles érdemeket tett, midőn többféle Ércz és Ásvány testeket, a' Chemia segedelmével bővebben megismértetett. Vajha ezen késő megtiszteltetés arra ébresztené azokat, akik a' Talentumokaę felserkenthetik, hogy a' Hazafiakban lévő tehetségeket segedelmekkel ébresztenék, és korábban megbetsülni el ne mulassák."

Hogy hazánk legjobbjai már korábban is értékelték és tisztelték *Kitaibelt*, bizonyítja *Cserey Farkasnak Kazinczy Ferenchez* intézett, 1818 jan. 18-ról kelt levele (I. Kazinczy F. levelezése. XV. kötet. p. 451—452), amelyben ezeket írja:

„Leg nagyobb Hazai Botanicusunk meg halván, köz háládatosságra érdemesegett és így erre magamot is le kötelezve ismervén, kertembe, éppen oda, a'hol egy szép *Kitaibelia Vitifolia* áll, követ állítok emlékezetére, és a következőket vésetem abba:

Memoriae Pauli Kitaibel Sacrum, — Qui Botanices studium non modo coluit assidue, sed promovit etiam indefesse. Ad Exemplumque, quod aliae praestiterunt Gentes, opes hujus Naturae Regni detexit vulgavitque— Erudite et Nitide— Hinc nomen, et memoriam ejus — Ipsa Vegetatio Aere perennius reddit."

Azt, hogy *Cserey Farkas* szándékát valóban beváltotta, tudjuk. *Jávorka Sándor* lábjegyzetben megemlékezik ugyanis arról, (p. 27), hogy „egykorú emlékköve állott *Kitaibelnek* Erdélyben, a nagy műveltségű voltaireiánus nagyajtai *Cserey Farkas* krasznai híres botanikus kertjében." Azt, hogy meddig állt fenn, nem ismerjük.

Csapody István

ERDÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK Szerk.: Botvay Károly. Szerk. bizottság: Farkas Vilmos, Haracsi Lajos, Lámfalussy Sándor és Sébor János. Az Erdőmérnöki Főiskola Kiadványa. Sopron. Mezőgazdasági Kiadó. 1958. No. 1. 280 o.

Örömmel köszöntjük az Erdőmérnöki Főiskola kiadványának ünnepi számát, amely kiállításában, terjedelmében és tudományos mondanivalójában tekintve jelentős lépés előre. A kötet alkalmas arra, hogy az Erdőmérnöki Főiskola 150 éves fennállását, az erdészeti felsőoktatás kétszázéves évfordulóját, s végül az első erdészeti szakfolyóiratnak, a nagyigényű Erdészeti Kísérleteknek 60 éves fordulóját egyszerre jubiláló résztvevők számára demonstrálja erdészettudományunk európai színvonalát. A jelenbe átnyúló múltat és a jövőbe mutató jelent szerencsés összefonódásban mutatja a határainkon kívül erdészeti szakkörökben mindenütt ismert *Fekete Zoltán*, *Magyar Pál* és *Roth Gyula* nevei mellett, továbbá elismert tudósainkon kívül a feltörekvő harmadik nemzedék részbeni jelentkezése is. A váratlanul elhunyt *Botvay Károly* professzor szerencsés szerkesztői működésének kell tartanunk, hogy a kiadvány új, az eddiginél kifejezőbb címet is kapott. Az 1949-ben megszakadt Erdészeti Kísérletek jogutódja ugyanis 1950-től az Agrártudományi Egyetem Erdőmérnöki Karának *Evkönyve*, 1951-től az Erdőmérnöki Főiskola *Evkönyve* címen jelent meg, 1954-től kezdve pedig az — e sorok írójától rendszeresen ismertetett — Erdőmérnöki Főiskola *Közleményei* nevet viselte. Az Erdészettudományi Közlemények, a kiadvány jelen elnevezése, nagyon kifejező s ezért reméljük, hogy tartós is lesz, periodikák életében ugyanis a sűrű névváltoztatás nem előnyös.

Úgy véljük, senkit sem zavar, hogy a kötetben, 280 oldalon közreadott, bőségesen illusztrált 16 közlemény fele nem a Főiskola oktatóinak, hanem az erdészettudomány más illusztris képviselőinek tollából került ki, annál is inkább, mert *Bokor Rezsőt*, *Győrfi Jánost* és *Magyar Pált* a Főiskola legalább annyira magáénak vallhatja, mint az az intézmény, amely ma állomáshelyük. (ERTI.) Külön örömeinkre szolgál, hogy az Erdőmérnöki Főiskola vendégszeretetét élvező Magyar Tudományos Akadémia

Talajbiológiai Laboratóriumának ez idő szerinti vezetője, *Varga Lajos*, évtizedekig *Fehér Dániel* személyes jóbarátja és munkatársa, áttekinthető módon számot ad arról a szerteágazó kutatómunkáról, amely a Főiskola Növényteni Intézetében, boldogult *Fehér Dániel* irányítása alatt — világviszonylatban úttörő formában — lefolyt. Ez a kegyeletes számadás, a múltra emlékezés haladóan kötelező hagyományait éleszti fel az olvasóban, a szorosan mellette felzárkózó *Keresztesi Béla* által írott közlemény pedig erdőgazdaságunk szocialista építésének megtett útjáról adva mértéktartó keresztmetszetet, mai életünk elemzésében gyökeredzik. Aki nem szorosabb értelemben vett szakember, annak elsősorban ezt a két, szemleszámba menő tanulmányt ajánljuk figyelmébe.

A tudományos igényvel jelentkező értekezések, tanulmányok ill. dolgozatok sorát — *Fekete Zoltán* beköszöntője után — *Haracsi Lajos* professzor nyitja meg. Dolgozatának már a címe is: „Hazánk természetes erdőtípusai”, meglepi a tájékozottabb olvasót, hiszen korunk egyik legforrongóbb szakterületéről ígér nem-tipológus újszerű szintézist. A feladat nagyságából következik, hogy ezt — számos értékes megállapítása és gyakorlati útmutatása ellenére — sem oldja meg. Fő erőssége a típusok erdőművelési jellemzése és az ökológiai sorok összeállítása. Feltétlenül szerencsés gyakorlati szempontból a kocsányos- és kocsánytalan tölgyesek éles elhatárolása olyan mértékben, miként azt a szerző teszi, kellő elméleti pontossággal nem definiált „erdőtípus” fogalma szerint helyenként aránytalanul kategorizált tipológiai egységei azonban — felvételi táblázatok, bizonyítványok hiányában és a szakirodalomban következetesen alkalmazott nomenklaturai prioritás mellőzésével — nem minden esetben azonosíthatók a negyedszázados magyar növényföldrajzi irodalom eredményeivel. Értékes újszerűségében, eredetiségében és bátorságában van; gyakorlati alkalmazhatóságáról az idő mond majd ítéletet.

A Kossuth-díjas *Roth Gyula* ugyanúgy, mint az előző kötetben, most is a száraló-erdőről értekezik. Noha a tanulmány sok újat — eddigi közleményeihez viszonyítva — nem tartalmaz, mégis jó, hogy ez ünnepi számban az egész erdőgazdálkodást forradalmasító száraló-üzemmodról összefoglalást kapunk, éppen annak leghivatottabb szószólójától. Dolgozatának elméletileg figyelemre méltó kitétele az, amely az erdő értelmezésével kapcsolatban az erdőt *Möller* nyomán hajlandó organizmusnak felfogni. Ennek a felfogásnak a nyugati szakirodalomban *Wohlfarth* mai képviselője, könyve túlzásai mellett is gondolatébresztő. *Roth* dolgozatának gyakorlati tétellei közül a vágásra jelölés irányelvei a legfigyelemreméltóbbak. Csak tisztelet és köszönet illetheti a szerzőt, amiért évtizedek óta bátor kiállással harcol száralómeggyőződése mellett s cikkének ez alkalommal fémjelzett megjelenése mintha arra engedne következtetni, hogy a száraló-elvvel szemben — Alma Materen belül és kívül — egyre jobban megtörik a jég.

Mai fiataljaink meghiúsított tisztelet nélkül alig állapodhatnak meg *Fekete Zoltán* akadémikus erdőbecslésán körébe vágó tanulmányának olvasásánál. Ez a tisztelet szól a tudósnak, aki gazdag tudományos munkásságát még most sem tartja befejezettnek, és szól az embernek, aki egy húsz év előtt megkezdett kísérletsorozat próbatereinek újrafelvétele nyomán, példátlan szorgalommal még most is adni kíván a népgazdaságnak. A közlemény célja annak megvitatása, hogy az 1937-ben megjelent magyar akác-fatermési táblák átalakítása szükséges-e s ha igen, milyen mértékben. Arra a megállapításra jut, hogy az akácok gyérítésének régi rendszere nem felelhet meg a kívánalmaknak, mert nem ad módot az akác fatermő erélyének kellő kiaknázására. Erősebb gyérítéssel jobb eredmény várhat. Kívánatos lenne a legjobb termőhely felső határát emelni. Végső fokon tehát új fatermési tábla készítését tartja szükségesnek.

Magyar Pál professzor sokat vitatott rontott erdeink helyreállításához szól hozzá, különös tekintettel az alföldi erdőkre. A rontott erdő fogalmát tágabb értelemben használja a kérdés magyar előzményeinek érintése után azoknak osztályozását adja. Megkülönböztet leromlott állományokat leromlott talajon, leromlott állományt nem vagy alig leromlott talajon, rossz állományt erdőtenyésztésre alkalmas talajon, rossz állományt erdőtenyésztésre javítás nélkül nem alkalmas talajon és rossz állományt erdőtenyésztésre nem alkalmas talajon. Felosztása szerint, néhány alföldi termőhelyen

konkrétan rámutat a javítás módjára. Írását szakirodalmunk határozott nyereségének tartjuk.

Bokor Rezső a tölgyek valódi mikorrhiza gombáinak meghatározásáról és a mikorrhiza-kapcsolat mesterséges létrehozása terén végzett kísérletek eddigi eredményeiről számol be. A kísérletek módszerét és táblázatos eredményeit a kissé túlrészletezett dolgozatban kapja az olvasó.

Györfi János enumerációt ad a valódi fürkészdarazsak gazdáinak ismeretéből. 108 fajt sorol fel, melyből 39-nek gazdái a tudományra nézve újak. A dolgozat számos soproni vonatkozást tartalmaz.

Papp Lászlónak, az Erdészeti Tudományos Intézet kutatójának mikroklimatikus dolgozata az állományklimának és a záródásnak kapcsolatát boncolja. Az állományklima sajátosságai után vizsgálja a lombtórt megbonthatóságát és a záródás mértékének mikroklimatikus hatását. Írását sok grafikon teszi szemléletessé.

Járó Zoltánt szakkörreinknek nem kell bemutatni. Ezútal a magyar erdők egyes típusainak alommennyiségével kapcsolatos vizsgálatairól számol be. Megállapításai érdekesek. Így arra az eredményre jut, hogy a bükk, gyertyán és fehérynár évi alomleadása megegyezik az átlagnövedék kg-mal, figyelembe véve a fatermési osztályt és a fajsúlyt. Az akácnál a felét sem éri ez el, a nyírnél, égernél és tölgynél a törvényszerűség még nem bizonyítható. Az alommennyiség azonos termőhelyen a kortól függ, különböző termőhelyek esetén pedig gyenge termőhelyen kisebb, jobb termőhelyen nagyobb. Figyelemre méltó, hogy a csernél és gyertyánál, ha eredeti termőhelyénél jobb helyre kerül, akkor is jelentkezik az alommennyiség csökkentése.

Mátyás Vilmos 1952 óta folytatott tölgytermésbecslési kísérleteiről ír tanulmányt. A ritkábban jelentkező tölgytermés előrebecslésére próbagallyakat használna fel. Módszere és táblázatai révén hazánkban első ízben nyílik lehetőség a tölgytermés rendszeres mennyiségi előrebecslésére.

A műszaki jellegű értekezések között *Winkler Oszkáré* az első „A magyarországi fűrészüzemek korszerűsítésének néhány építészeti kérdéséről.” A cikk nem szakember számára is érdekes, mert bemutatja, hogy a hazai fűrészüzemek nagy része nem felel meg a követelményeknek s ezért áttervezésük égetően szükséges. A tervezésnél legfontosabb szempont az anyagmozgatás gépesítése, amely az egyes hazai fűrészek évi 20 000—50 000 m³ rönkfeldolgozását tekintve, nem lehet olyan nagyfokú, mint a külföldi nagyüzemeké. A tanulmány az épülőfélben lévő szombathelyi fűrészüzem tervezésének ismertetése kapcsán számos kérdést vet fel és különösképpen az 1. iparvágány rönktér, fűrészcarnok és készárutér viszonylagos elhelyezésének, és 2. a gépesített anyagmozgatás kérdéseit tárgyalja, a fűrészüzem épületek közül pedig 3. a fűrészcarnok elrendezésével, kialakításával, korszerű és gazdaságos szerkezeti rendszerével foglalkozik.

Nagy fontosságú *Pálvölgyi Lóránd* egyetemi adjunktusnak az elektronikus távolságmérésről szóló értekezése, mely a geodéziai hálózatoknak radar- ill. elektronikus módszereken alapuló mérőműszer elméleti és gyakorlati kérdéseit oldja meg. A műszer első mintapéldánya most készül, szabadalmi bejelentése megtörtént. A találmány jelentőségét az adja meg, hogy az időjárás viszonyoktól függetlenül, tehát gazdaságos eljárás alapján elégíti ki a követelményeket anélkül, hogy a pontossági igényeket illetően engedményeket kellene tenni. A közlemény anyagát képező előadás a Geofizikai Társaság ülésén is igen élénk hazai és külföldi vitát eredményezett.

Két dolgozat az erdőfeltárástan köréből meríti tárgyát. *Rónai Ferenc* a feltárási utak víztelenítési problémáival, *Herpay Imre* az egyjártú erdei makadám utak korszerűsítésével foglalkozik. Mindketten hasznos, gyakorlatilag kivitelezhető javaslatokkal élnek, melyeknek beható elemzése az útépítő szakembereket érdekli.

A kötet utolsó tudományos értekezése *Szendrey Istvántól* származik „A rádióaktív dozimetria egyes kérdései és egy új mikroculombmetriás módszer” címen. Szerző megállapítja, hogy a radioizotopos erdészeti biológiai és biokémiai kutatások során a sugárzásnak biológiai hatékonyság szempontjából való megítélése dózismérés útján lehetséges.

Kovács Gábor.

A TANULMÁNYI ÁLLAMI ERDŐGAZDASÁG ISMERTETÉSE SOPRON, 1958.

Összeállította a Tanulmányi Erdőgazdaság munkabizottsága. — Felelős kiadó:
Sallay Ferenc igazgató. — Felelős szerkesztő: Béky Albert főmérnök.

Az ízléses, kitűnő papíron és számos fényképpel ellátott kiadvány tulajdonképpeni feladata az Erdőmérnöki Főiskola 150 éves jubileumán résztvevők tájékoztatása volt a soproni Tanulmányi Állami Erdőgazdaság viszonyairól. Ezt az 54 oldal terjedelmű füzet nemcsak elérte, hanem ezen messze túlmenően szakembereknek és nem szakembereknek egyaránt olyan hasznos keresztmetszetet adott, amelyet mind ez ideig nélkülöztünk.

A kiadvány öt nagyobb fejezetre oszlik. Bevezetőben az erdőgazdaság célját és feladatát, kialakulását, jelenlegi szervezetét és más intézményekhez való viszonyát tárgyalja. Megtudjuk belőle, hogy a központhoz 4 erdészeti, 1 fogatgazdaság, 1 gép-állomás és 1 fűrészüzem tartozik. Alkalmazottainak száma 151 fő, amelyből műszaki 98, adminisztratív 33, kisegítő 20, fizikai dolgozóinak átlaglétszáma 700. Területileg összesen 16 576 ha-on gazdálkodik s különleges feladata a gyakorlati oktatás biztosítása közép- és felsőfokú szakkaderek részére.

A második rész az erdőgazdaság leírásával foglalkozik. Különösen hasznos benne az erdők történeti múltjával foglalkozó rész, mely ha hiányos, helyenként rapszódikus is, természetszerűleg nem pótolhat nagyobb tanulmányt, s ennél fogva a célnak megfelel. Bízunk abban, hogy Tamás József kéziratban lévő ilyen irányú munkája, gondos átdolgozás után napvilágot lát, a „százéves” munkaközösség munkálatai között pedig a soproni erdők történetének sokoldalú szintézisét Csapody Istvántól várjuk.

A harmadik fejezet az erdőgazdaság eddigi tevékenységéről ad számot. Mérlegre teszi a fahasználatok mértékét, erdősítéseket, erdőnevelést, magtermést, csemetermelést, fakitermelést és fagyártmánytermelést, gépesítést, a gazdaság területi feltartását, építkezéseit és oktatásjellegű munkásságát. Megállapítja, hogy az erdőgazdaság, születésétől fogva, a meglévő 2 992 erdőrészlet közül 1781-ben egyszer vagy több alkalommal dolgozott, ami — az erdőrészek egyszeres területét véve figyelembe — az erdővel borított terület 80 %-át teszi ki.

Az erdőgazdaság célkitűzései során a távlati tervekkel ismerkedhet meg az olvasó. Végül az utolsó fejezet a területen folyó kísérleti és kutatási témákat sorolja fel.

Ha egyes fejezetei (pl. a geológiai és erdőtípus-viszonyokat tárgyaló rész) nem is egészen hibátlanok, a kiadvány ellen nagyobb kifogás nem emelhető. Az erdőgazdaság vezetőit csak elismerés illetheti, amiért egyre elmélyültebb szakmai munkájukat fentiekkel dokumentálva, mind szélesebb rétegeket segítenek hozzá szűkebb pátriájuk más nézőpontból való megismeréséhez. Ha kisebb észrevételeket (az 1. sz. táblázatban a területegység jelzésére szolgáló „ha” elmaradt; a 17. o-on a Calluna-Vaccinium nem talaj-, hanem növénytakaró stb.) teszünk is, javító szándékkal tesszük. Ugyanúgy felhívjuk a figyelmet arra, hogy a mellékletként csatolt I. sz. vázlatrajzon a „Fertő”-vel kezdődő helynevek rövidítésében következetesen „E” szerepel „F” helyett. Tehát Fertőszentmiklós helyett Eszenthmiklós, Fertőszéplak helyett Eszéplak, Ehomok stb. Ez nyilván elírás, idegeneket megtévesztő volta miatt azonban említésre érdemes.

Kovács Gábor.

AZ ORSZÁGOS ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR KÖZLEMÉNYEI

(Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicinae Hungarica.)

Bpest. 1957. 6—7. sz. 318. o. Szerkesztette: Palla Ákos.

Sem szerzői, sem megjelenési helye szerint nem soproni, számos soproni vonatkozása révén mégis könyvespolcunkra tartozó kiadvány látott 1958 utolsó negyedében napvilágot, mely bár eléggé alacsony példányszámban (700 db) az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei igényes sorozata 6—7. összevont számaként

jelent meg, joggal keltheti fel hely- és tudománytörténeti kérdések iránt fogékony olvasótáborunk figyelmét. Annál is inkább állíthatjuk ezt, mert a sorozat egyik elindítója és szerkesztő bizottságának elnöke, néhai *Jáki Gyula* orvosprofesszor, kinek elsősorban érdeme, hogy a kiadványsorozat rövid idő alatt európai színvonalat ért el, a Soproni Szemle írógárdájához is tartozott.

Jelen sorok a kiadványsorozat legújabb számával kívánnak foglalkozni, mégsem mulaszthatom el annak megemlékését, hogy már a korábbi számok közül is nem egy akadt, amelyek méltán érdemelt volna bővebb ismertetést. Így a 2. szám *Csapody István* szemésztől emlékezik meg és értékeli tudományos munkásságát, fiának, *Csapody István Zoltán* orvosprofesszornak tollából. A 3. szám *Borsa Gedeonnak*, a soproni származású szlapon orvosnak, *Frankovith Gergelynek* működésével foglalkozik, míg a 4. szám (1956) *Iványi Béla* színes részlettanulmányát hozza „Vízégetés” Nyugat-Magyarországon a XVI—XVII. században” címmel. A sort a kifejezetten soproni vonatkozású *Kitaibel*-irodalom egyik jeles dolgozata zárja le (5. szám, 1957) *Daday András*tól, *Tasnádi Kubacska András* bevezetésével.

Az előttünk fekvő kötet jó papíron, megnyerő kiállásban, a legigényesebb olvasót is jólesően elgítheti ki. Az az orvostörténeti anyag, amelyből a kötet tizenegy közleménye tárgyát meríti, gazdagon és szépen illusztrált. Értékéhez nagyban hozzájárul, hogy mindegyik dolgozathoz idegen nyelvű összefoglaló is tartozik több nyelven, attól függően, hogy az egyes témakörök melyik nemzetet érintik közelebbről, Prof. Miloslav Matousek írása egész terjedelmében német nyelven látott napvilágot a magyar és csehszlovák orvosok régebbi kapcsolatairól.

Bármennyire szeretnénk valamennyi tanulmányt ismertetni, e helyütt erről le kell mondanunk. Csak megemlítem, hogy *Prof. Morelli Gusztávnak* Árkövy Józsefről, *Daday Andrásnak* Schoepf Ágostonról, *Izsák Sámuelnek* Oroszhegyi Józsa doktor munkájáról írott dolgozatai csakúgy, mint *Birtalan Győző* és *Máté Károly*, továbbá *Mérei Gyula* vonzóan megírt értekezései a klasszikus kínai, ill. asszír-babilóni orvostudományokról, válogatottan színvonalas írások. Egészen becses tudománytörténeti értékű, s emellett laikusok számára is érdekes *Tardy Lajos* közleménye a kalandos életű *Reineggs Jakab*ról, *Gruzia reformátoráról*.

Soproni vonatkozású dolgozat három akad a legújabb kötetben: *Csatkai Endréé*, *Natter—Nád Miksáé*, *Bencze Józsefé*, s amennyiben *Loew Károly Frigyes* soproni orvosbotanikus kortársaként fogjuk fel *Fischer Dániel* késmárki orvost, az első magyar orvos-természettudományi folyóirat értelmi szerzőjét, bizonyos mértékben ide vehető *Schultzeiz Emil* írása is.

Csatkai Endre (p. 275—277.) a győri ferencesek hajdani betegszobájának 1786. évi leltárát közli. Dolgozata soproni nézőpontból azért érdekes, mert rövid közleményében, adatközlésével kapcsolatban megemlékezik arról, hogy Sopronban a ferenceseknek, *Vimpácon* a minoritáknak, *Lándzséron* pedig a kamalduli-rendnek voltak a XVIII. szd.-ban betegszobái.

Natter—Nád Miksa élvezetes tanulmánya (p. 278—318) „A magyar orvosok és a botanika” címet viseli. Írója — kit aligha kell idősebb nemzedékünknek bemutatni — hivatott mestere a tollnak. Népszerűsítő írásai, könyvei s most tudománytörténeti közleménye szakműveltségünk kiterjesztésének nemesveretű hagyományaira épülnek. Jelen tanulmányában a magyar orvosbotanikusok legjelesebbjeinek állít emléket s minkezt azért érint közelebbről, mert számos olyan névvel találkozunk, amelyeknek viselői soproni működésük révén jelentősek. A sort *Clusius* nyitja meg, majd a *Flora Semproniensis* szerzői *Loew Károly Frigyes* és *Deccard János Kristóf*, *Brückmann Franz Ernest*, *Krámer János*, *Franz Mygind*, *Ingenhousz*, *Kitaibel Pál*, *Szon-tágh Miklós*, *Manninger Vilmos* következnek. Magunk részéről még ki is egészítjük *Frankovith Gergely* megemlékésével, akinek 1588-ban megjelent „Hasznos és felette szükséges könyv”-e kifejezetten orvosi receptkönyv s ha orvos nem is volt, patienturával bírt, s mint már 1949-ben kimutattam, termő- és lelőhelyi adatokat közölt művében Sopron környékéről. (Csapody István: Sopron és Sopronmegye a magyar botanika történetének tükrében. Agrártud. Egyetem Erdőmérnöki Kar Évkönyve. I. köt. 1949. p. 257.—298.) Hiányoljuk, bár alárendeltebb jelentőségénél fogva megértjük, hogy *Gensel Adám* soproni orvos, *Gensel Kornél* gyógyszerész fiának neve nem

került említésre, aki a magyar teáról értekezett és több tudós társaságnak tagja volt. Sajnos *Deccard Kristóf* említése sem egészen egyértelmű, s mintha *Gombocz Endre* korábbi tanulmányainak elmarasztaló felfogását tükröznék, noha *Deccard Loew Károlynak* jelentős szerzőtársa volt az első magyar helyi flóramű megszerkesztésénél. A fogalmazásból az sem tűnik ki, vajon a szerző tud-e arról, hogy az eredeti „*Flora Sempronensis*” 1947-ben előkerült és jelenleg a soproni múzeum birtokában van. (I. id. m. p. 268.) Ha nem is botanikai, de borászati szakmunka szerzője *Komáromy János Péter* orvos, ki soproni születésű volt és a soproni borról írta meg doktori értekezését. Kisebb jelentőségűek, s ezért általános magyar orvostörténeti szempontból érthetően nem voltak a dolgozatban tárgyalhatók *Deccard Vilmos*, az előbbi *Deccardnak* fia, továbbá *Conrad András* és fia, *Conrad József*, mindketten soproni orvosbotanikusok. Feltétlenül a tanulmányban lett volna azonban helye az orvosbotanikusok egyik kiváló megtestesítőjének, a községi flóra szorgalmas kutatójának, *Waisbecker Antalnak*, kiről *Jávorka Sándor* a *Carex Frietschii*-vel kapcsolatban emlékezett meg (*Acta Geobotanica Hungarica*. Tom. III. 1940. p. 148—150.).

A dolgozat értékét nem rontják olyan apró kifejezésbeli elírások, mint pl. *Clusiussal* kapcsolatban a hírhedt jelző (inkább *híres* volt, mint *hírhedt*), ehető- és mérgeggombák helyett a „bolondgomba” szóhasználat. A 278. oldalon, Hippokráteszel kapcsolatos rész 2. és 3. sora között nyilván egy sor, nyomdatechnikai okokból kimaradt, jelen formájában nem érthető.

Az értekezés imponálóan sok kultúrtörténeti adatot dolgoz fel s feltétlenül felkelti szakköreink figyelmét, főként a *Meliusz Juhász Péter* Füveskönyve (1578.) előtti időszak botanikatörténeti emlékeiről szolgáltatott adataival.

Natter—Nád Miksa munkájával kapcsolatos némileg *Bencze József* több szempontból is érdekes, igen szép írása „Az empirikus doktorokodásról és annak kézíratairól.” (p. 212—274.) Soproni vonatkozások ebben is bőven akadnak. Így rámutat arra, hogy Sopronban a XV—XVI. szd.-ban a céhek élénk virágzásával kapcsolatban orvosok „szegődtetése” már divatban volt; utal a már említett *Frankovith Gergelyre*; ismerteti a Győr-Sopron megyei Beled község egykori plébánosának, Kisfaludynak kéziratosa-könyvét; csepregi, répevidéki néprajzi adatokat stb, stb. *Ferber József* pinkafői, majd rohonci gazdatisztnek 1830-ból származó gyógyító könyve *Maár Margitnak* a SSz-ben, később a Bgd. Heimatblätterben közölt „Népi orvoslás Sopronban és környékén” c. műveivel rokon, e tárgykör mélyebb és további feldolgozása érdekes lehet.

A kiadványt határozott nyereségnek tartjuk és folytatását várjuk.

Csapody István

Mitscha—Märheim, Herbert:

Der Awarenfriedhof von Leithaprodersdorf. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, Heft 17, Eisenstadt, 1957.)

Lajtapordánytól délkeletre, az alsó-ausztriai határvonalon mentén kis emelkedő terül el, amelyből már a múlt század végétől homokot bányásztak. A munka folyamán állandóan sírokra bukkantak, tartalmukat azonban széthordták, szétszórták, a sírokat összerombolták. 1927-ben a burgenlandi Landesmuseum, 1928-ban Wolf Sándor bízta meg Seracsin Sándort a sírok feltárásával. 1951-ben Ohrenberger szintén a Landesmuseum számára végzett ásásokat.

Seracsin Sándor ásatai jelentései alapján foglalkozik az avar temető leleteivel *Mitscha—Märheim*, 131 sír és tartalma nyer e füzetben megbeszélést. Seracsin azonban nem készített sem feltárási tervet, sem felmérési adatokat nem nyújt jelentésében, így sem a temető nagyságára, sem a sírok elhelyezési módjára következtetni nem lehet. A leletek különben is csak csekély világot vetnek az avar életre, mert valószínű már korán, talán már az utolsó temetkezések után a sírok rablók áldozatai lettek. A gazdag ezüst és arany díszítések ornamentikája a 7—8. századra utalnak. Két sírból jellegzetesen germán övdíszek kerültek elő, melyekből egy korábbi, népvándorláskorabeli germán temetőre lehetne következtetni. Feltűnő, hogy fegyveres

sírok igen ritkán fordulnak elő, lovas temetkezés egyáltalán nem. A későbbi temetkezési réteg agyagedényei már a 9. sz. termékei, tehát a pusztuló avar néptörédek utolsó maradványai is még temetőnek használták e helyet. M. G.

Kranzmayer, Eberhardt — Bürger, Karl:
Burgenländisches Siedlungsnamenbuch
(Burgenländische Forschungen, Heft 36, Eisenstadt 1957.)

Nyugat-Magyarország, ill. Burgenland helységneveinek magyarozatával már több jelentős nyelvészeti munka foglalkozott, nem mindig kielégítő eredménnyel. Kranzmayer, a bécsi egyetem professzora és az osztrák helységnév- és településtörténeti kutatás jeles képviselője új módszerrel kíván célt érni. A K. Bürger által kidolgozott etimológia alapján a neveket különböző szempontok szerint (eredet, kor, alaktani osztály stb.) csoportokba szedi, és az egyes csoportoknak egymáshoz, valamint a szereplő nevek összegéhez való százalékos viszonyából következtet a település keletkezési idejére, nemzetiségi hovatartozására. E kimutatások képezik Kranzmayer településtörténeti összefoglalásával a mű második részét. Következtetései helyes vagy helytelen voltának vizsgálata további helytörténeti és nyelvészeti kutatások feladata, és nem tartozik e rövid ismertetés keretébe. Megemlítjük azonban, hogy a „Sopron” név magyarozatánál még Moór Elemér magyarozatára hivatkozik. Erőltetettnek érezni többek között Sásony (Winden) származtatását ofn. Sahsin vagy Sahsono („szász”)-ból a régi lövésztelepülés, Schützen a.G. (Sérc) régebbi német nevének, „Gschieß”-nek a kfn. schiez (otromfal) szóból is. Így természetesen az etimológiai értelmezés változásával a viszonzszámok is megváltoznak. A szerzők a 307 vizsgált helységnévből 8 %-ot magyar eredetűnek, 35 %-ot német eredetűnek, a többit szlávnak, páros elnevezésnek v. szabad fordításnak fogadják el. M. G.

Karl Mollay: *Das Ofner Stadtrecht.*
Budapest, 1959. 8-0, 237. l., 2 térképpel és 14 képmelléklettel.

A budai jogkönyvet a pozsonyi líceum birtokában lévő kézirat alapján még 1845-ben kiadták Michnay és Lichner líceumi tanárok. Ámbár ez a kiadás az akkori viszonyokhoz képest jónak mondható, a mai követelményeknek már nem felel meg és így igen hasznos munkát végzett Mollay, amikor ezt a becses nyelvészeti és történeti emléket orthographiai hűséggel újból kiadta.

A budai jogkönyv írójának kérdését mindeddig még szóvá sem lehetett tenni, mivel a kézirat előszavában található *Johes* rövidítést az első kiadók sajnálatos tévedéssel Jehovas-sal fejtették meg az egyedül helyes *Johannes*, azaz János helyett. Mert bizonyosnak mondhatjuk, hogy a budai jogkönyvet az 1404—1439. közti években írták le, ebből következik, hogy a budai jogkönyv írója csakis ebben az időben élő János nevű városbíró, tanácsos vagy városi jegyző lehet, mivel a vasládában gondosan elzárt budai kiváltságlevelekhez csak ezek férközhettek. Mollay meg is kísérli az író személyének kérdését tisztázni és arra az eredményre jut, hogy az Siebenlinden János lehet, aki valóban többször Buda városbírája volt a jelzett időben.

Bármennyire meggyőzőnek látszik is Mollay ez irányú okfejtése, a budai jogkönyv szövegének gondos áttanulmányozása alapján a magam részéről inkább azon a véleményen vagyok, hogy azt egy János nevű budai városi jegyző írta le, mert sem a budai városbírónak, sem egyetlen budai tanácsosnak nem állott érdekében a városi jegyző kiváltságos helyzetét olyan részletességgel, sőt azt mondhatnám, olyan féltő gondossággal lerögzíteni, miként azt a jogkönyv 21., 28., 30., 40., 41., 44., 49., 51., 54., 55., 56., 61., 144. és 236/a. fejezeteiben olvashatjuk. Ide sorolom az 50. fejezetet is, amelyben a városi jegyző írói díjazása van felsorolva a lehető legnagyobb pontossággal!

A budai jogkönyv eredetije elveszett, de három másolata fennmaradt. A szövegtörés a pozsonyi líceum birtokában lévő példány alapján történt, amely közel egykorú másolata az eredetinek és amelyet Reichentaller Tamás pozsonyi tanácsos

1559-ben ajándékozott Pozsony városának. Minden fejezet alján a másik két példány eltérő szavai találhatóak, hogy így e három példány szövege egymással összevethető legyen. E két másolat közül az egyiket a budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzik. Ez 1560-ban Cromer Lénárd kassai városi jegyző tulajdona volt és azt 1541—1559 közti időben másolták le. A harmadik példányt a Fővárosi Könyvtár szerezte meg 1938-ban Bozsernyik Béla hagyatékából, aki ahhoz Erdélyben jutott. Ez a másolat a XVI. század elejéről származik.

Az elmondottak szerint a budai jogkönyvet Budán és Pesten kívül Pozsonyban, Kassán és Erdélyben, valószínűleg Kolozsvárott használták, ezzel szemben Sopronban, amely pedig szintén tárnoki város volt, ennek a jogkönyvnek semmiféle hatását sem tudjuk kimutatni. Olyan izgalmas kérdés ez, amivel érdemes lenne egy tanulmányban külön foglalkozni.

A budai jogkönyv 9. fejezete szerint Buda évi királyi adója 4 000 aranyforint. Ebből Buda $\frac{2}{3}$ részt, míg Pest az $\frac{1}{3}$ részt fizeti. Ugyanekkor Sopron évi adója 400 aranyforint! Mivel Sopron lakosságát a fennmaradt adójegyzékek alapján ebben az időben legalább 3 500 lélekre becsülhetjük, pusztán a királyi adózás mértéke után Buda és Pest együttes lakossága ezek szerint 35 000 lélek lenne! Nem hinném, hogy ez a számítás megtámadhatatlan volna, annyit azonban nyugodtan elmondhatunk, hogy Buda és Pest lakossága legalább 25—30 ezer lélekre tehető Zsigmond király korában.

A budai jogkönyv szövegének betűhű közlése után kitűnő tárgy- és szómutatóval zárul a kötet, amelynek nyomdatechnikai szempontból való kiállítása is minden dicsőretet megérdemel.

Mi, soproniak annak is nagyon örülünk, hogy a Monumenta Historica Budapestiensis I. kötete Mollay nevével jelent meg, ki nemcsak Sopron város szülőtte, hanem Sopron helytörténetének eredményes művelésében nőtt nagygyá! Házi Jenő

Kilátás a Tűztoronyból 1890 körül

VÁROSUNK LAKOSSÁGÁNAK
MINDEN IGÉNYÉT KIELÉGÍTIK

AZ
IPARCIKK
KISKERESKEDELMI
VÁLLALAT
SZAKÜZLETEI

K Ö Z K E D V E L T

A

S O P R O N I
S O R G Y Á R

K É S Z Í T M É N Y E

A K I V Á L Ó

VILÁGOS

B A R N A

K I N I Z S I

S O R

A Soproni

Élelmiszerkiskereskedelmi

V Á L L A L A T

F Ü S Z E R
C S E M E G E
É D E S S É G
D O H Á N Y
T E J É S H Ű S
B O L T J A I

*a város minden pontján egész nap
a vásárlóközönség szolgálatára állnak*

SOPRON ÉS VIDÉKE

K Ö R Z E T I

FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET

MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:

ÖTVÖS UTCA 3

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb. A szőlőgazdaság kellékei, hordók, présék, szőlőzúzók, permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz

Vállal:

kőműves	szobafestő	üvegező
ács	mázoló	üvegesiszoló
tetőfedő	címfestő	kályhás
épületasztalos	dukkozó	parkettás

MUNKÁKAT

*

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 — Telefon: 318 és 327

*

Üveges részleg: Lenin körút 22 — Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13 — Telefon: 704

asztalos festő, mázoló j á t é k
kárpitós j a v í t ó iparművész

RÉSZLEGEIVEL

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT,
REKAMIÉT, SEZLONT,
KONYHABÚTORT

és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre,
elsőrendű minőségben és ízléses kivitelben

Vállal:

CÍMTÁBLAFESTÉST, BÜTORMÁZOLÁST
ÉS MINDENNEMŰ JAVÍTÁST

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban
kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

**GYŐR-SOPRON MEGYE
IDEGENFORGALMI HIVATALA**

SOPRON, Ógabonátér 8 — Telefon: 55

K I R E N D E L T S É G E K :

Győr, Városi Tanácsház — Telefon: 25-90

Mosonmagyaróvár, Lenin út 60 — Telefon: 66-30

KIRÁNDULÁSOK
előkészítése, program összeállítása,
SZERVEZÉSE

Szállásbiztosítás:

szállodában — turistaszálláson — magánhelyen.

Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása.

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki autóbuszkirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

SOPRONI DIÁKSZÁLLÓ

Ferencai János u. 2 — Telefon: 414

Szállásigénylések idejében bejelentendők:

az

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

SOPRONI
POSZTÓ-
ÉS
SZŐNYEGGYÁR

Sopron, Baross út 24

G Y A P J Ű S Z Ő V E T E K
T A K A R Ó K
M Ű S Z A K I S Z Ő V E T E K
B Ű T O R S Z Ő V E T E K
S Z Ő N Y E G G Y Á R

SOPRONI HÚSIPARI VÁLLALAT

S O P R O N

TELEFONSZÁMOK: 191, 192, 193, 627
ÉS AZ ÜZLET: 699

A SOPRONI
HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI

jóminőségű hentesáruk

készítésével

járulnak hozzá

AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2—4. szám alatt
a HÚSIPAR HÚSÜZLETÉBEN naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban

SOPRONI PAMUTIPAR

SOPRON,

SELMECI

U T C A

15-17 SZÁM

TELEFON

298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

E · L · Z · E · T · T

VASÁRUGYÁR

ZÁRGYÁR

Sopron

Csengeri utca 30—32

GYÁRTMÁNYAI:

ZÁRAK,

AJTÓ- ÉS ABLAKPÁNTOK,

ÉPÜLETVASALÁSOK

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:

SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM
TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:

BUDAPEST, V., SZENT ISTVÁN TÉR 16. SZ. — TÁVBESZÉLŐ: 328-722

Autóalkatrészgyár V.

„RÁBA“ GYÁREGYSÉGE
SOPRON, BATSÁNYI U. 15

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek

*„Rába“ motor, futómű,
kapcsolóművek*

Csepel 130—300 futómű és csörlóművek

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL UTCA 3

KÜLÖNFÉLE TŰÁRUK, KÁRPITOS
DÍSZSZEG, CIPŐKARIKÁK,
FŰZŐSZEMEK, BÓRSZEGECSEK,
MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKAT-
RÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE
KÉZISZERSZÁMOK KÉSZÍTÉSE

ÜZEMÜNK KIVÁLÓ DOLGOZÓI A KÖVETKEZŐK:

L Á S Z L Ó J Ó Z S E F

beállító lakatos

C S I S Z Á R J Ó Z S E F

beállító lakatos

P O L Á K D E Z S Ó

beállító lakatos

K A L C H E R I S T V Á N N É

csomagoló

G O M B Á S I S T V Á N N É

gépmunkás

K R Á N I X F E L D L A J O S N É

gépmunkás

S Z A B Ó S Á N D O R N É

gépmunkás

S Z E K E N D I F E R E N C

szerszámkészítő

T A M Á S I K Á R O L Y

galvanizáló

S O P R O N I

R U H A G Y Á R

SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 6

Kiváló eredményeivel négyszer szerezte meg
AZ ÉLÜZEM CÍMET

*

1958. augusztus 20-án kitüntetést nyert dolgozók:

„Könnnyűipar kiváló dolgozója“

Sághy Ferenc áruforgalmi osztályvezető, *Szabó Jenő* műszaki diszpécser.
Balogh Lajosné kézimunkás

*

„Kiváló dolgozó“ jelvény

Sobor Lajos művezető, *Tóth Irén* gépész, *Simon Józsefné* gépész,
Hódi János művezető.

*

„Kiváló dolgozó“ oklevél

Körmendi Ferenc művezető, *Krammerhofer Antal* művezető, *Gombás Antalné* személyzeti oszt. vez., *Zsejki József* asztalos, *Horváth Lajos* esztergályos, *Nagy Attiláné* bérelszámoló, *Ringhoffer Adolf* könyvelő, *Kollár Agnes* diszponens, *Torkos Lászlóné* műszaki oktató, *Csörnyi Ferenc* készáru raktár vezető, *Kauba Félixné* készáru csomagoló, *Ács Ferencné* minőségi ellenőr, *Márkus Istvánné* laboratóriumi előgyártó, *Keszei István* sablonvágó, *Szalay Anna* szabászati felterítő, *Schubert Istvánné* normás, *Csákvári Margit* technikus. DARABBÉRES DOLGOZÓK: *Schvenoha Ferencné*, *Mikus Lajosné*, *Meiner Józsefné*, *Oszkó János*, *Szabó Irén*, *Orosz Jánosné*, *Makkai Gergely*, *Németh Júlia*, *Borbély Jánosné*, *Veizinger Lajosné*, *Takács Jolán*, *Fendrik Erika*, *Takács Kálmánné*, *Grázli Gyula*, *Karai Jenőné*, *Tama Ferencné*, *Fábiánkovits Anna*, *Visi Mária*, *Zéberer Hugóné*, *Fábiánkovits Kriszta*, *Bösze Katalin*, *Szolnoki Gyuláné*, *Kozák Jánosné*.

TARTSA PÉNZÉT
TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A takaréketét kamatozik, bármikor
minden előzetes felmondás nélkül
felvehető!

Bővebb felvilágosítást ad
az Országos Takarékpénztár fiókja, Sopron, Lenin körút 98,
valamint bármelyik postahivatal

Kevés pénzért sokat nyerhet!

TOTÓZZON

LOTTÓZZON

a soproni totó-lottó irodában

SOPRON, LENIN KÖRÚT 88

Soproni Járműgyártó Szövetkezet

Központi iroda: Rákóczi utca 27 · Tel.: 319

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM
Lenin körút 90 · Telefon: 317

LOSZERSZÁMOK, KÉZITÁSKÁK, BÖRÖNDÖK,
BÖRÁRUK KÉSZÍTÉSE, JAVÍTÁSA

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM
Botond utca 1 · Telefon: 524

MEGBÍZHATÓ, GYORS, BIZTOS SZERVIZ

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM
Rákóczi utca 27

KÉZIKOCSI, SZEKÉR, FEJSZE, EKEKÉSZÍTÉS,
JAVÍTÁS, LÓPATKOLÁS, AUTÓKAROSSZÉRIA KÉSZÍTÉS

Tisztaság: félegészség

⊗ Saját egészsége ⊗
⊗ érdekében láto- ⊗
⊗ gassa a több kád- ⊗
⊗ dal bővített, hőlég- ⊗
⊗ fürdővel, központi ⊗
⊗ fűtéssel korszerű- ⊗
⊗ sített ⊗

VÁROSI FÜRDŐT
FÜRDŐVÁLLALAT

SOPRONI

FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT,
HIGIÉNIKUS
TERMEIBEN
GONDOS ÉS

FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

A SOPRONI ÁLLAMI GAZDASÁG

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI

A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI!

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru
üzlete

Torna u. 1.
Telefon 43

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94.
Telefon 71

Női és férfi pulóverek
Kuligánok kötése
gyapju és pamut
fonalakkból

Szemfelszedés—Himzés
Előnyomás
Nylonharisnya
átkötés

Minőségi munkával!

TAKARÉKOSKODJUNK A GÁZZAL,

*akkor kisebb lesz a gázszámla
és jobb lesz a gáznyomás!*

*

Felvilágosításért
és panasszal forduljunk

A G Á Z M Ű H Ö Z

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással, szeretettel várja
kedves vendégeit

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kert-helyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek kedvelt nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESZPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

FÓRUM - GYÖNGYVIRÁG - CIKLÁMEN - PETTYES

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagylaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszó-kávéval

*

Büfék és italbóltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

L Á T O G A S S A M E G Ü Z E M E I N K E T I !

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb
épületasztalosipari
nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot
és egyéb felszereléseket

Gyártelep

SOPRON, BAROSS ÚT
Telefon: 370, 371, 372

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ**

KISIPARI SZÖVETKEZET

vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,
bádogos. vízszelési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanyszerelő, motortekercselő munkákat

SOPRON — ÓGABONA TÉR 16

**SOPRONI
FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET**

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogos-
munkát, nikkelezést, hegesztést,
lakatos- és esztergályozási munkákat

KÖZPONTI TELEP:

SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 39. SZÁM

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Oedenburger) Rundschau.

Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

Aus dem Inhalt

- Soós, Katharina: Beziehungen der Ungarischen Räteregierung zu der Öst. Republik 1919
Kelényi, Franz: Franz Kazinczy in Sopron
Firbas, Oskar: Die Quellen des Soproner Gebirges
Pósfai, Wilhelm: Der Maler Karl Hauser
Házi, Eugen: Das Grundbuch des zweiten Viertels der Soproner Vorstadt
Csatkai, André: Schiller und Sopron

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme ne haladja meg a 20 gépelt oldalt!

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkített szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljék.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiákban bevezetett rövidítéseket (pl. SSz=Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazunk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSz VII, 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A kiadó csak teljesen nyomásra kész kéziratokat fogad el, és a korrekturában eszközölt pótlások esetén a nyomda külön költségeit a szerző tiszteletdíjából levonja.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóíratra a Soproni Szemle kiadóhivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy az MNB 793.116–706. számú csekk számláján lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

